DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Behice Boran Kitabı

seçme metinler ve üzerine yazılar

Behice Boran Kitabı

seçme metinler ve üzerine yazılar

*dipnot

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BEHİCE BORAN KİTABI

Seçme Metinler ve Üzerine Yazılar

*dipnot yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Behice Boran Kitabı: Seçme Metinler ve Üzerine Yazılar
© Dipnot Yayınları, 2016

Dipnot Yayınları: 285
ISBN: 978-605-2318-12-6
Sertifika No: 14999

1. Baskı: 2018/Ankara

Editör: İbrahim Yıldız
Hazırlayan: Emir Ali Türkmen
Düzelti: Ümit Özger
Dizi Kapak Tasarımı: Yılmaz Aysan
Kapak: Duysal Tuncer

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.
Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 13268)
İvedik O. S. B. 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 3952110

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No: 82/24 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 4192932/Faks: (0312) 4192532
e-posta:dipnotkitabevi@yahoo. com
www. dipnotkitap. com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BEHİCE BORAN KİTABI

Seçme Metinler ve Üzerine Yazılar

Hazırlayan
Emir Ali Türkmen

01.05.37

*dipnot yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

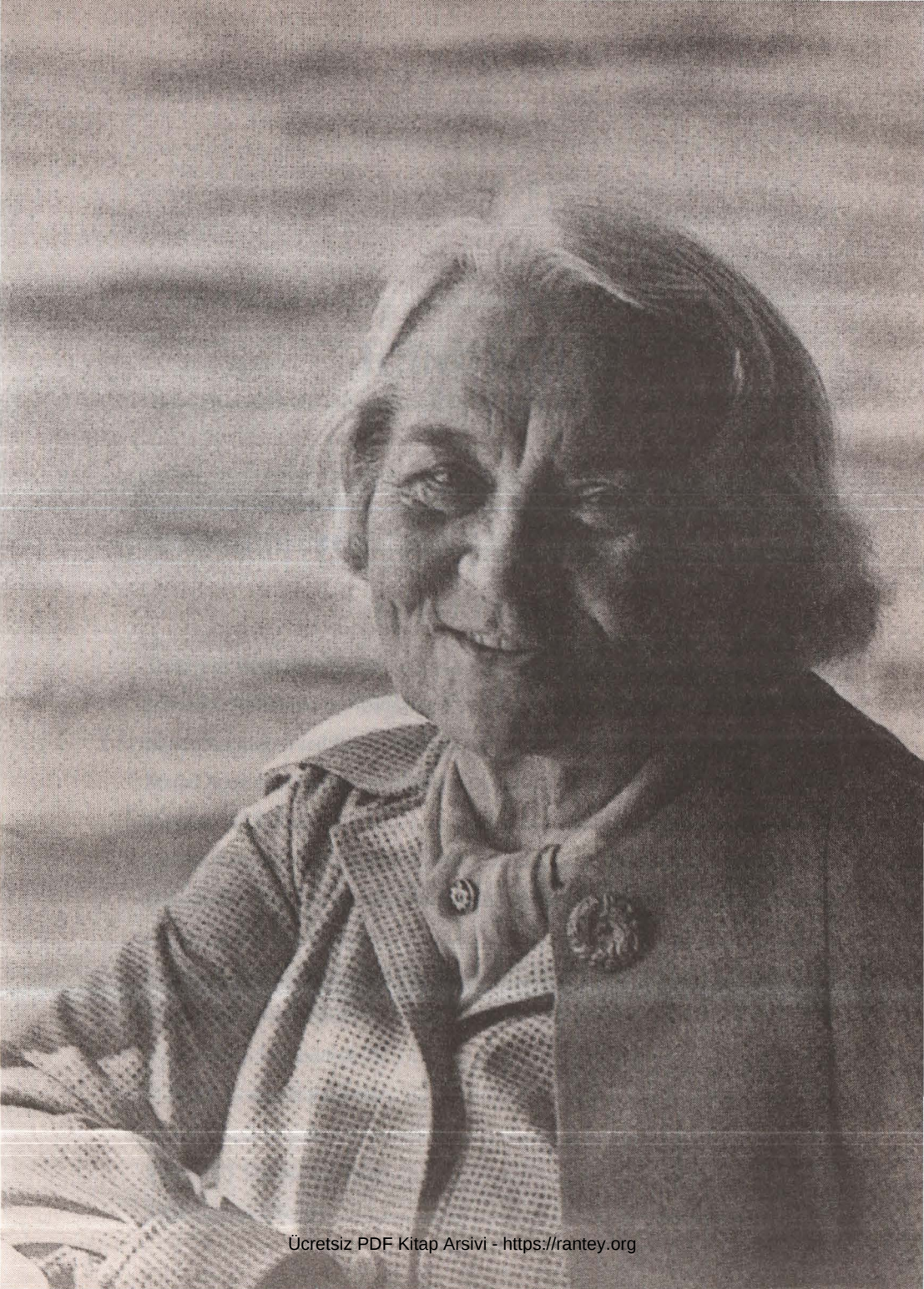

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Sunuş / *Emir Ali Türkmen* 11
Behice Boran (1910-1987) 15

SİYASİ YAZILAR

Türkiye'de Burjuvazi Yok mu? 25
Menıleket Kalkınması ve Aydınlar 33
Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I 41
Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II 47
Kestirme Yol Yoktur 53
Malatya Kongresi'nde Eleştirilere Cevap 57
Çekoslovakya Olayları, Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık 91
Olağanüstü Kongre Konuşması 97
Türkiye İşçi Partisi'nin Niteliği Üzerine 119
Tartışmaların Neresindeyiz I 125
Tartışmaların Neresindeyiz II 133
4. Büyük Kongre Konuşmaları 139
Faşizme Gidiş Mutlaka Önlenmelidir 163
1961-1971 Türkiye İşçi Partisi 167
1968 Gençlik Olayları 185

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Demokrasi ve Demokratikleşme Sorunu 207
Doğu Sorunu Yalnız Ekonomik Değil, Politik Bir Sorundur 235
İşçi Sınıfının Politik Hareketinin Tekleşmesi 245
Devrim ve Cephe Sorunu Üzerine 249
Türkiye İşçi Partisi'nin 24 Yıllık Onurlu Mücadelesi 271
TİP-TKP Birleşme Açıklaması 281

SOSYOLOJİ YAZILARI

Sosyal Evrim Meselesi 287
Sosyolojide Bocalamalar I 295
Sosyolojide Bocalamalar II 299
Sosyoloji Anlayışında İkilik 305
İş Bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii 315
Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji 327

EDEBİYAT YAZILARI

Halide Edib'in Yeni Romanları 345
Sabahattin Ali: *Yeni Dünya, Kürk Mantolu Madonna* 351
Sanatta Konu Meselesi 355
Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet 361
Ruhi Su: Yiğit Ölür Namı Kalır 371

BEHİCE BORAN ÜZERİNE YAZILAR

Sosyal Bilimci ve Siyasetçi Olarak Behice Boran: Hesabı Akılla Verilen Bir Yaşam ... 377
İlhan Tekeli

Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru 427
Hasan Ünal Nalbantoğlu

Sosyoloji ile Siyasal Kuram Arasında Behice Boran 439
Gökhan Atılgan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Behice Boran: "Karar Verme Selahiyeti"ne Sahip Bir Kadın 451
Fatmagül Berktay

Behice Boran'ın Politik Yaşamı Üzerine Anımsatmalar 461
Can Açıkgöz

Kitlelerin Değil Kadroların Teorisyeni ve Lideri Olarak Behice Boran 517
Metin Çulhaoğlu

Behice Boran: Bir Kadın, Bir Anne, Bir İnsan 525
Oya Baydar

Behice Boran'ı Nasıl Anlamalıyız 533
Semih Gümüş

Behice Boran ve Birlik Süreci 537
Nabi Yağcı

Yazarlar 545

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SUNUŞ

Emir Ali Türkmen

2015 İzmir Kitap Fuarı'nda liseli genç bir kadın standımıza uğradığında *Türkiye Solundan Portreler* kitabının kapağında Behice Boran'ın resmini görünce büyük bir heyecanla diğer arkadaşlarına dönüp, "Babaannem bu kadını çok sevdiği için annemin ismini Behice koymuş ama kadın komünistmiş," demişti. Bu olay, *Behice Boran Kitabı*'nı yayımlamaya karar verdiğimizde ve yayıma hazırlık süresince aklımdan hiç çıkmadı. Bir de şu soru: Bu kitap bağlamında dünle bugün arasında; tarihsel birikimin taşınması, siyaset, kuram ve örgütsel tecrübe açısından nasıl bir ilişki kurmak gerekiyordu?

Türkiye sosyalist hareketinin erken dönem kadroları ağır baskılar altında kaldılar; her şeyin yasak olduğu zamanlarda bin bir ara yol bulmaya çalışarak, kimi zaman açık kimi zaman gizli faaliyetlerle varlıklarını sürdürmeye çabaladılar. Sosyalizmin bir dünya görüşü olarak, bir toplumsal gelecek ufku olarak, kültür olarak, ahlak olarak var olması için hayatlarını ortaya koyarak mücadele ettiler ve bir gün bütün bu suların birleşmesiyle büyük bir nehrin oluşacağını düşündüler. Nitekim sosyalist hareketin 1960'tan sonraki büyük yükselişinde bu ilk kuşakların sonsuz emeği var.

Bu kitapta, Behice Boran'ın düşünce sistematiğini, siyasi mücadelesini, ülke ve dünyada gerçekleşen güncel olaylara ilişkin yorumlarını aktaran ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

politik yaşamının izleğini derli toplu olarak sunan yazılarından bir derleme yaptık (bu yazılar yaklaşık yarım yüzyıllık bir zaman dilimine yayılmaktadır). Ayrıca Boran'ın ve onun düşüncesi üzerine değişik perspektiflerden kaleme alınmış yazılara da yer verdik. Behice Boran'ı farklı yönleriyle — sosyalist, bilim insanı/akademisyen, barışsever, kadın, siyasetçi— ele alan bu yazılar hem Boran'ın Türkiye siyasi praksis ve düşünce tarihindeki önemini vurguluyor hem de eleştirel analizlerle onu yeniden değerlendiriyor.

Geriye baktığımızda, Boran, aslında insanlığın büyük hayali için çıktığı "Bir Uzun Yürüyüş"te o "uzun ve kahırlı yol" boyunca çektiği büyük sıkıntılara ses çıkartmadan, sızlanmadan, en kötü mahrumiyet koşullarında bile büyük bir direnç sergileyip "sosyalizm" idealinin teorik çerçevesini kurma çabasından hiç geri durmadığını görüyoruz. 1968 yılında yazdığı *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* isimli kitabında sosyalizm ve Türkiye'nin çeşitli sorunları üzerine fikirlerini sağlam bir metodoloji kullanarak açıkladı. Bir kadın olarak hep ilkleri gerçekleştirdi: ilk kadın sosyolog, ilk sosyalist kadın milletvekili, ilk kadın siyasi parti başkanı... oldu.

Boran'ın politik serüvenini iki başlık altında değerlendirmek mümkündür: Birinci TİP'teki Boran ve İkinci TİP'teki Boran. Birinci TİP dönemi, Türkiye'de (ve dünyada) canlı politik ve ideolojik/teorik tartışmaların yapıldığı 60'lı yıllara tekabül eder. Boran "Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısının çözümlenmesinde sınıf analizini" esas alan aydınlar arasındadır. Bürokrasinin Türkiye toplumu ve devleti özelindeki yerini analiz ederken çubuğu "sivil toplum" mefhumundan yana büken diğer pozisyonlardan uzak durur*. Boran'ın Türkiye sosyalist hareketinin tarihindeki en önemli izi ise sosyalist devrim teorisidir. 1960'lı yılların tartışma başlıkları arasında Osmanlı sosyal formasyonunun ne'liği de yer alıyordu. Boran bu tartışmada pozisyon almış ve Osmanlı'ya değgin Asya Üretim Tarzı tespitlerinin karşısına "merkezi feodalizm" teziyle çıkmıştı. Yine, Batı ile Osmanlı-Türkiye'yi

---

*Boran'ın bürokrasi konusundaki derinlikli kuramsal yazılarına *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1* (Dipnot Yayınları, 2013) derlememizde yer verdiğimiz için bu metinleri kitabımıza almadık (haz. n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mukayese eden tartışmalarda toplumların özgül çizgilerini görmezden gelmeksizin onları evrensel Marksist kategorilerle analiz etmeyi tercih eden bir yaklaşım sergilemişti.

> [Boran'a göre] Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci de her iki toplumda farklı bir seyir izlemişti. Batı toplumlarında bu geçiş onların iç dinamikleriyle mümkün olmuş, Osmanlı ise Batı kapitalizminin baskısıyla bu süreci yaşamıştı. Ayrıca Burjuvazinin gelişmesiyle aşağıdan yukarı bir çizgi izleyen Batı kapitalizminden farklı olarak, Osmanlı'da asker-sivil aydınların öncülüğünde yukarıdan aşağı bir doğrultuda bir değişim yaşanmıştı. Boran, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini de burjuva devrim süreci olarak gördü. Bürokrasinin önsel olarak "ilerici" ya da "gerici" olarak alımlanmasına karşı çıktı.[1]

İkinci TİP'teki Behice Boran ise artık Türkiye toplumuna ilişkin Marksist analizler yapan bir düşünce insanından çok, SBKP ve onun etrafında toplanmış uluslararası komünist hareketle uyumlu politikaları savunan "pro-Sovyetik sol" çizgide yer almış ve bu siyasi çizgiyi güçlendirmeye dönük doktriner bir fikriyat benimsemiş olan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Boran, 1 Mayıs 1979 günü İstanbul'da ilan edilen sokağa çıkma yasağını yoldaşlarıyla birlikte sokağa çıkarak deler. DİSK Genel Merkezi'ne doğru yürürken "İşçi sınıfımız hükümetten davacıdır" haykırışı, dönemin simgesel anlamı büyük eylemlerindendir. Artık fikirlerinin konuşulduğu bir Marksist kuramcıdan çok, eylemlerinin konuşulduğu, kitleleri sürükleyen bir siyasal liderden ziyade "kadroların lideri[2]" olan bir Boran vardır.

O yılların "erkekler dünyası" olarak nitelenen ve erkek egemen ideolojinin baskın olduğu Türkiye sosyalist hareketi içinde bir kadın olarak varolma mücadelesi Boran'ın taşıdığı önemi imleyen başka bir husustur. Behice Boran'ın ödünsüz bir tını taşıyan sert ve polemikçi üslubu ise belki de siyasal alanı belirleyen bu eril atmosferin bir yansımasıdır.

---

[1] Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger, "Sunuş", *Türkiye Solundan Portreler* içinde, Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger (haz.), Ankara: Dipnot Yayınları, 2016, s. 17.

[2] "Kitlelerin Değil Kadroların Teorisyeni ve Lideri Olarak Behice Boran", Metin Çulhaoğlu'nun bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

♣♣♣

Bu dizi kapsamında yayımlanan kitaplar kuşku yok ki kolektif bir emeğin ürünüdür. Elinizdeki kitabın ortaya çıkmasında birçok arkadaşımızın emeği var. Yazılarıyla Behice Boran'ın farklı yönlerini değerlendiren ve katkı sunan Can Açıkgöz, İlhan Tekeli, Oya Baydar, Fatmagül Berktay, Metin Çulhaoğlu, Gökhan Atılgan, Semih Gümüş, Nabi Yağcı'ya teşekkür ederiz. Aramızdan erken ayrılan Hasan Ünal Nalbantoğlu hocayı da bu vesileyle saygıyla anıyoruz.

Türkiye sosyalist solunda iz bırakmış kişiliklerin eserini derli toplu halde sunmayı hedefleyen bu kitap dizisinin oluşmasında uzun uzun konuştuğumuz ve kitapların her satırını gözden geçiren dostlarım İbrahim Yıldız'a ve Ümit Özger'e ayrıca teşekkür ederim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BEHİCE BORAN
(1910-1987)*

14 Mayıs 1910 (eski takvime göre 1 Mayıs 1326) tarihinde Bursa'da doğdu. On yaşındayken ailecek İstanbul'a yerleştiler. Bursa'da başladığı ilkokula İstanbul'da Fransız okulunda devam etti. Ortaokulu Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1927'de orta, 1931'de lise bölümlerini birincilikle bitirdi. İlk yazılarını okul dergisinde yazdı.

Aynı yıl (1931) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Öğreniminin ikinci yılında, isteği üzerine, Manisa Orta Mektebine İngilizce öğretmeni olarak atandı.

1934'te, başvurusu olmamasına rağmen, kendisini kolej yıllarından tanıyan hocalarının önerisiyle, ABD'deki Michigan Üniversitesi'ne burslu doktora öğrencisi olarak davet edildi. 1935-1939 arasında Amerika'da eğitim gördü.

Üniversitede Marksizm ile tanıştı. Bu, kendi sözleriyle, hayatının "dönüm noktası oldu".

Doktora tezini, Amerikan toplum yapısının işleyişi üzerine yaptığı *Mesleki Hareketlilik Üzerine Bir Çalışma: Birleşik Devletlerde Mesleki Gruplaşmaların Yaş Gruplarına Göre Dağılımının Analizi (1910-1930)* çalışmasıyla tamamladı. 1939'da sosyoloji doktoru oldu. Aynı yıl Türkiye'ye döndü.

1939 Mayıs'ında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim kadrosuna katıldı ve 1948'e kadar istatistik, şehir sosyolojisi, sosyo-

---

* Bu metin Behice Boran'ın *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar* (Cilt 1, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010) adlı eserinden alınmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lojiye giriş dersleri verdi. Sosyolojinin temel sorunlarını ele aldığı dersleri öylesine ilgi topluyordu ki, diğer üniversite çevrelerinden dinleyiciler de bu derslere katılıyordu. Sadun Aren, Aydın Yalçın gibi dönemin üniversite asistanları da derslerini izleyenler arasındaydı. Öğrencileriyle birlikte, yeni oluşmakta olan Ankara gecekondularında, Ankara ve Manisa köylerinde saha çalışmaları yaptı. Üniversite dergisine makaleler yazdı.

1941'de bir grup arkadaşıyla birlikte *Yurt ve Dünya* dergisini, 1943'te "daha belirgin bir ideolojik çizgi"de yayın yapmak amacıyla Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Adımlar* dergisini çıkardı. 1944'te, *Yurt ve Dünya* 42. sayısında, *Adımlar* 12. sayısında (12. sayı basılmasına rağmen dağıtılmadı) ağır baskılar nedeniyle yayına son verdi. Boran 21. sayısına kadar *Yurt ve Dünyanın* ve *Adımların* sahibi ve neşriyat müdürüdür.

1942'de, dönemin önde gelen yirmi dört gazetecisinin ve yazarının bulunduğu CHP Edebiyat Ödülü jürisinde yer aldı.

1941-1942'de doçentlik tezi olan Bir Köy Üzerine Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkikini tamamdı ve Sosyolojide Tekâmül sunuşuyla doçent oldu.

Aynı yıl tek köy üzerine olan incelemesini saha araştırmasıyla genişleterek *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* kitabını yazmaya başladı. Kitap 1945'te basıldı, ancak üniversite kitabı dağıtmadı.

Boran 1942'de faaliyetini gizli olarak sürdüren Türkiye Komünist Partisi'ne girdi. *Adımlar*'da Zeki Baştımar gibi partililerin yazılarına yer vermeye başladı. Önce gizli İlerici Demokrat Gençler Derneği'nin, 1945'te de yasal Türkiye Gençler Derneği'nin çalışmalarını destekledi. Derneğin yayını *Ant Gençlik*'te faşizm üzerine yazılar yazdı.

1945'te, *Tan* gazetesinde demokrasi üzerine bir dizi makalesi yayımlandı. Yine aynı yıl tek parti yönetimine karşı muhalefet eden farklı çevrelerin yayın organı olması amacıyla çıkarılan *Görüşler*'de yazmaya başladı. İktidarın bu çevrelerin yakınlaşmasını önlemek için şiddet eylemlerini kışkırtmasıyla *Tan* gazetesi ve matbaası tahrip edildi ve *Tan*'ın yayın yaşamı son buldu.

Bu ortamda Boran'ın 1945'te başlayan (ve 15 Aralık 1951'de sona erecek olan) üniversiteden koparılma süreci başlar. *Tan* baskınından sonra Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav'la birlikte Bakanlık emrine alındı. Danıştay kararıyla görevlerine geri döndüler. 1946'da İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer Meclis kürsüsünden solcu öğretim üyelerini hedef gösteren bir konuşma yaptı. Hükümetten gelen baskılar üzerine Fakülte Yönetim Kurulu kararıy-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://turkey.org

la ders vermeleri yasaklandı. Üniversiteler Arası Kurula itirazda bulundular. Kurul uzaklaştırma kararını bozdu. Ancak üniversite işleyişi içinde atılmalarını başaramayacağını gören iktidar 1948'te, TBMM'de Ankara Üniversitesi'nin kadro kanunu çıkarırken Boran, Berkes, Boratav'ın isimlerini tek tek zikrederek üniversitedeki kadrolarının ödeneklerini kesti. Böylece haklarında özel kanun çıkarılmış oldu. Memuriyetleri devam etti, ama ders vermeleri engellendi. İdarenin başvurduğu Danıştay bir suç oluşmadığına karar vermesine rağmen baskılar sonucunda "sağcı talebeleri sınıfta bırakmak, komünizmi ve Rus rejimini methetmek" suçlamalarının mahkemelerde görülmesine karar verdi. Yargılanma sonucunda üçer ay ceza aldılar, ama karar Yargıtay tarafından 1950 Haziran'ında bozuldu. Ancak bütün bu bozmalar idari ve hukuki bir sonuç doğurmadı. Böylece beş yıllık bir usulsüzlük ve hukuksuzluk sonucunda üniversiteden koparılırlar. Boran açısından sonuç şu oldu: "Bilim büyük bir kıymet kaybetmişti, ama sosyalizm militan bir lider kazanacaktı."

Boran, Berkes, Boratav resmi makamlarca yurtdışına çıkmaya teşvik edildiler, hatta zorlandılar. Bu arada yurtdışındaki üniversitelerden teklifler almaktaydılar. Ama ülkede kalmak için uzun süre direndiler. Sonunda Boratav 1952'de Fransa'ya, Berkes 1950'de Kanada'ya gitti.

Boran, 1946'da çevirmen Nevzat Hatko ile evlendi.

1947'de yazdığı, sosyolojinin ana akımlarını ve temel konularını ele aldığı *Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji* başlıklı makalesi *American Journal of Sociology'de* yayımlandı. Makalenin önemli yankıları oldu ve uzun süren tartışmalara yol açtı. Boran içinde bulunduğu koşullar nedeniyle tartışmayı sürdüremedi. (Boran o tarihlerde Amerikan Sosyoloji Derneği'nin Türkiye'den tek üyesiydi.)

1946'da TKP lideri Şefik Hüsnü Deymer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ne destek verdi. Partinin gazetesi *Söz*'de demokrasi, demokrasinin sınıf karakteri ve halkın siyasete katılımı üzerine makaleler yazdı.

Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde çalışan, Anadolu Ajansı ve Radyo dış yayınlar bölümünde tercümanlık da yapan eşi Nevzat Hatko'nun da işten çıkarılmasından sonra, 1949'da İstanbul'a taşındılar.

1950'de Nâzım Hikmet'e af çalışmalarına katıldı. "Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü" başlıklı yazısı *Hür Gençlik*'te yayımlandı.

1950'de bir grup arkadaşıyla birlikte, İstanbul'da Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyet, Türkiye'nin dış politikasını eleştirdi, Kore'ye

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihey.org

asker yollanmasına karşı çıkan bir bildiri yayımladı. Bildiri dağıtımına Galata Köprüsü'nde katıldı. Boran ve arkadaşları bir gün sonra tutuklandı. Boran önce 3 yıl 9 aya mahkûm edildi, daha sonra 15 ay hapis, 5 ay sürgün cezası aldı.

Dava sürerken hamileliği nedeniyle geçici olarak tahliye edildi, 1951'de oğlu Dursun'u doğurdu.

Barışseverler'den aldığı cezayı tamamladıktan sonra 1953'te TKP tevkifatına dahil edildi. İki ay tutuklu kaldı, delil yetersizliğinden beraat etti. Ama dava bahanesiyle açığa alınmış olmasına rağmen devam eden devlet memuriyetiyle ile ilişkisi kesildi.

1954-1960 arasında, eşi Nevzat Hatko'yla birlikte kurdukları tercüme bürosunda çalıştı. Ayrıca kitap çevirileri yaptı.

27 Mayıs 1960'tan sonra yeniden yazmaya başladı ve aktif siyasal yaşama döndü.

1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne –Mehmet Ali Aybar'ın partiye genel başkan olmasının ardından– 1962 sonunda üye oldu.

1960 sonrasında, 27 Mayıs'ın tamamlanmadığını düşünen ve aynı yolu izlemeyi düşünen çevreler oluştu. Bunlar *TON* dergisi çevresinde toplandı. Aralık 1961'de geniş bir aydın çevrenin imzaladığı "YÖN Bildirisi" yayımlandı. Bildiri "çözüm sosyalizmdir" demesine rağmen "asker-sivil bürokrasiye, yukarıdan değişimlere" vurgusu nedeniyle Aybar ve Boran tarafından imzalanmadı. Boran *Öncü*, *Vatan* gazetelerinde ve *YÖN*, *Sosyal Adalet* dergilerinde 27 Mayıs darbesiyle önemli bir toplumsal ve siyasal açılış yaşandığını, ancak darbeciliğin çıkar yol olmadığını savunan, "kestirme yol"lara karşı çıkan, işçi sınıfının ve geniş emekçi kitlelerin örgütlenmesinin, mücadeleye katılmasının başat önemini belirten yazılar yazdı.

Partinin Etüt ve Araştırma Bürosu'nda çalıştı. Yeni parti programının hazırlaması çalışmalarına katıldı. "İşçi sınıfının demokratik öncülüğü"nün programda yer almasını önerdi. Hazırlık grubu içinde çıkan farklılıkta Boran'ın görüşü etkili oldu ve kongreye bu taslak sunuldu.

1964'teki 1. Kongre'den sonra Merkez Yürütme Kuruluna (MYK) seçildi.

1964'te Bertrand Russell'ın düzenlediği "Ortadoğu ülkelerinin atomik silahlardan temizlenmesi" toplantısının çağrılılarındandı.

1965 genel milletvekili seçimlerinde Urfa milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1969'a kadar Parti'nin TBMM çalışmalarına aktif olarak katıldı. Dış politika, milli savunma, eğitim sorunları üzerine konuşmalar yaptı, komis-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yonlarda görev aldı. Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu'nda yer aldı, Avrupa Parlamentosu'nda konuştu.

Partinin 1966'da toplanan 2. Kongresi'nden sonra yeniden MYK'ya seçildi. Kongrede "Milli Demokratik Devrim (MDD)" tezine karşı parti çizgisinin sözcülüğünü yaptı.

1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya müdahalesine karşı çıkan bir makale yazdı.

1968'de yayımladığı *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*'nda 27 Mayıs sonrasındaki sosyalist hareketin durumunu ve sorunlarını ele aldı, sosyalist ülkelerin kimi yönelimlerini eleştirdi.

Kasım 1968'te 3. Kongre öncesinde Mehmet Ali Aybar ile anlaşmazlık baş gösterdi. Nihat Sargın, Sadun Aren, Şaban Erik, Minnetullah Haydaroğlu ile birlikte "5'li Takrir (Önerge)" ile Aybar'a karşı bir muhalefet başlattı. Önerge, partide kişisel yönetim eğiliminin arttığı, parti politikalarının organlarca belirlenmesi ve açıklanması gerektiği belirtiliyor, TİP Tüzük ve Programı'nda yer alan sosyalizmin demokratik yolunun sulandırılmaması isteniyordu. 3. Kongre'de Aybar etkili oldu ve Boran GYK'ya seçilemedi.

Boran, Aralık 1968'te 2. Olağanüstü Kongre'de GYK üyeliğine seçildi. Parti muhalefetinin görüşlerini savunmak, Aybarcılık ve MDD'cilik ile mücadele etmek amacıyla *Emek* dergisini çıkaranlar arasında yer aldı. Partinin 1969 seçimlerindeki başarısızlığı üzerine Aybar istifa etti. Genel başkanlığa önce Mehmet Ali Aslan, sonra Şaban Yıldız seçildi. Şaban Yıldız'ın önerisiyle Boran Ocak 1970'te genel sekreter seçildi. Boran bu dönemde partinin yeniden toparlanması için yoğun bir teorik, politik faaliyet içinde oldu.

Kasım 1970'te toplanan 4. Kongre sonrasında genel başkanlığa seçildi. Türkiye'de bir parti kongresinde ilk kez, Kürt halkının varlığına ve haklarına ilişkin kararlar alındı. 4. Kongre ile iki yıllık sarsıntıya son verip partiyi yeniden toparlama çalışmaları başladı. Partinin yalnızca "yatay değil, dikey olarak da örgütlenmesi" gerektiği kararları alındı. Parti örgütleri yeniden canlanmaya başladı.

TİP askerin siyasete müdahalesine ve Meclisin devre dışı bırakılmasına karşı çıktı. Boran "Faşizm parlamenter kılığa büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş şekliyle kapı ağzında boy göstermiştir" açıklamasıyla "Faşizme Hayır Kampanyası"nı başlattı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra erken seçim önerdi.

12 Mart 1971'deki askeri müdahaleden sonra parti ve bazı partililer hakkında davalar açılmaya başlandı. Mayıs 1971'de Boran, parti yöneticileri ve

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tanitey.org

bazı partililer tutuklandı. Anayasa Mahkemesi Kürt Sorunu kararını partiyi kapatma gerekçesi yaptı. Temmuz 1971'de TİP "bölücülük"ten kapatıldı. Sıkıyönetim mahkemesi ise TİP'in gizli bir örgüte dönüştüğüne karar vererek yöneticilerini mahkûm etti. Boran Ekim 1972'de 15 yıl ağır hapis, 5 yıl gözetim cezası aldı. Temmuz 1974 affıyla çıktı. Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki savunması 1975'te "*İki Açıdan TİP Davası*" adıyla yayımlandı.

Boran 1975'te TİP'in yeniden kuruluşuna öncülük etti. Parti 4. Kongre'nin politik ve örgütsel yönelimleri doğrultusunda çalışmalarına başladı. Boran'a göre TİP toplumsal meşruiyetini kanıtlamıştı. Parti bu meşruiyet üzerine inşa edilebilirdi.

1975 sonrasında TİP'liler, 1970 öncesi mirası canlandırmaya yöneldi. Boran demokratikleşme ve demokrasi mücadelesi sorununu üzerinde durdu. Boran'ın *Yürüyüş, Çark Başak* ve *Yurt ve Dünya* dergilerindeki yazıları ve parti toplantılarındaki konuşmaları demokratikleşme sorununa odaklandı.

1977'deki 1. Kongre'den sonra yeniden genel başkan seçildi. Kongre sonrasında TİP, CHP'ye demokrasiyi korumak ve güçlendirmek için işbirliği önerdi, öneri reddedildi.

Partinin, 1977 Haziran ve Aralık seçimlerinde yüzde birin altında oy alması önemli bir tıkanıklığa işaret ediyordu. TİP solun diğer kesimleriyle temaslarını artırmaya, birlikte politika yapmaya daha önem verir oldu. Boran, 1978'den başlayarak, ilerici ve sol güçlerin işbirliği çalışmalarını destekledi.

1978'de Türkiye'nin durumunu analiz eden ve öneriler geliştiren *Demokratikleşme İçin Plan* kitabının çalışmasına öncülük etti.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın sokağa çıkma yasağı ilan ettiği 1 Mayıs 1979'da yasağı protesto amacıyla ve 1 Mayıs'ı kutlamak için Boran, partililer ve Genç Öncü'lülerle birlikte sokağa çıktı. Tutuklandı, bir süre tutuklu kaldı. Yargılama sonucunda bir aya mahkûm edildi.

Boran 1979 senato seçimlerinde İstanbul'dan aday oldu. Parti bu seçimlerde de başarısız oldu. 1977 ve 1979 seçim sonuçlarından sonra parti siyasi rota değişikliğine karar verdi. Partide "Tek Parti - Tek Cephe" kararlarıyla sonuçlanan bir genel tartışma açıldı. Sonucunda TİP, TSİP ve TKP'ye birleşme önerdi. Boran bu çizgiyi destekledi. 1987'de Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlanacak birlik süreci böylece başladı.

1979 seçimlerinde yaptığı radyo konuşması nedeniyle hakkında dava açıldı. (Dava gıyabında 12 Eylül sonrasında da sürdürüldü ve 8 yıl 9 ay ağır hapis, 2 yıl 11 ay sürgün cezası aldı.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

12 Eylül Darbesi sonrasında partili arkadaşlarının ısrarı sonucunda yurtdışına çıktı. Askeri cuntanın "yurda dön" çağrısına uymadı, yurttaşlıktan çıkarıldı. Yurtdışında cunta karşıtı faaliyetler içinde aktif olarak yer aldı. Yurtdışındayken katıldığı tüm toplantılarda 12 Eylül cuntasının faşist karakterini ve buna karşı birleşik mücadelenin önemini vurguladı. Sol Birlik çalışmalarına önem verdi ve bu amaca dönük çeşitli toplantılara (örneğin Uluslararası Köln Konferansı'na) başkanlık etti.

TKP ile birlik görüşmelerinin başlayıp ortak bir partiye doğru yol alındığı ve ortak program çalışmalarının yürütüldüğü süreçte yeni açılımları destekledi.

1987 Ekim'inde birleşmenin açıklanacağı toplantıya katılarak kendini yormaması konusunda doktorların yaptığı tüm uyarılara rağmen "kararın açıklanması sırasında TİP, TKP üyeleri ve sol kamuoyu açısından bir kuşkuya yol açmamak için" ölümü pahasına toplantıya katıldı.

Ve iki gün sonra, 10 Ekim'de yaşama gözlerini yumdu.

Cenazesi Türkiye'ye getirildi. Ülke çapında geniş bir toplumsal ve siyasal sahipleniş yaşandı. İstanbul'da on binlerce kişinin katıldığı görkemli bir törenle Zincirlikuyu mezarlığına defnedildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SİYASİ YAZILAR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TÜRKİYE'DE BURJUVAZİ YOK MU?*

[Derginin notu: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin eski hocalarından sosyolog Behice Boran, YÖN'de çıkan Cahit Tanyol'un görüşleri ile ilgili bir siyasi not üzerine aşağıdaki yazıyı gönderdi. Faydalı tartışmalara yol açacak olan yazıyı memnuniyetle yayımlıyoruz.

Behice Boran, YÖN'den de söz ettiği için bu konudaki görüşümüzü bir iki kelimeyle açıklamayı uygun bulduk. Bu konulara, çok daha geniş ölçüde tekrar döneceğiz.

Tanyol'un yazısı bizim için, Türkiye'de Batı'da olduğu gibi iktisadî kalkınmayı yürütecek vasıfta bir burjuva sınıfının bulunmadığını, devletin mutavassıt bir sınıf tarafından yağma edildiğini göstermesi bakımından ilgi çekici. Böylece, karma ekonomi masalı suya düşüyor. Fakat YÖN'ün bahis konusu yazısında da belirtildiği gibi, Türkiye'de bir cins burjuva sınıfı mevcuttur ve Batı anlamında bir burjuva sınıf ve kapitalizm hızla gelişmektedir. Bu kapitalist gelişmeyi gördüğü içindir ki YÖN; sosyalizmin savunucusu olarak çıkmıştır. Yalnız memleketimizdeki kapitalizm, bugünkü safhada az gelişmiş bir kapitalizmdir. Türk sosyalistlerine düşen, XIX. yüzyıl Batı şemasının memleketimizde aynen tekrarlanacağını düşünmek yerine, Türkiye'nin 1962 yılındaki objektif şartlarını ortaya koymak ve sosyalizme geçiş yollarını araştırmak olsa gerektir. YÖN, önümüzdeki sayılarda bunu yapmaya çalışacaktır.]

* * *

Prof. Tanyol, Türkiye'de burjuva sınıfı üzerine bir yazı yazmış, *YÖN* de 22 Ağustos 1962 tarihli sayısında bu yazıyı özetleyip övüyor. Yazının nerede yayımlanmış olduğu bildirilmediğinden ben yazıyı bulup okuyamadım, ama beni asıl *YÖN*'ün gösterdiği tepki ilgilendirdiğinden yazıyı *YÖN* eleşti-

* *Yön*, Sayı 39, Eylül 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ricisinin anladığı ve özetlediği şekilde söz konusu etmekte bir mahzur görmedim.

YÖN eleştiricisi "Tanyol'a göre bizde Batı'daki gibi bir burjuva sınıfı olmamıştır" diyor ve kendisi de yazının daha aşağılarında "Bizde Batı'daki anlamda bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak" yargısını kesinlikle veriyor. Bana kalırsa bu konuda ben önemli ayrıntılara daha fazla dikkat ederek, Batı'daki gibi bir burjuva sınıfı yoktur ama Batı anlamında bir burjuvazi vardır ve gelişmektedir, demek daha doğru olur. Ve bu, kelimelerde bir kılı kırk yarma hareketi de değildir.

Memleketimizde Batı'daki gibi bir burjuva sınıfının bulunmadığını söylemek sosyolojik bir keşif olmasa gerek. Geri bir memleket olduğumuzu, hızla kalkınmak zorunda bulunduğumuzu şu son seneler durmadan tekrarlıyoruz. Geri, sanayileşmemiş, fakir bir toplumda Batı'daki gibi bir burjuva sınıfı olur mu? Öyle bir burjuva sınıfı ancak batrdaki gibi sanayileşmiş, gelişmiş kapitalist toplumlarda olur.

Bizim burjuvazinin batıdakine benzemediği, "Aracılıktan kolay para kazanmaya alışmış, şahsi çıkarı şahsi teşebbüs namı altında savunan zümreler" oldukları için (Batı'dakiler şahsi çıkarı, şahsi teşebbüs olarak savunmuyorlar mı?) Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynıyamıyacakları iddiasında da aynı muhakeme hatası var. Bizim burjuvazi Batı'nınki gibi olsaydı zaten memleket kapitalist düzende sanayileşmiş, teknikte ve kültürde o sisteme has ilerlemeleri kaydetmiş olurdu. Artık kalkınma, sanayileşme meselelerinin sözü edilmez, bizim toplum da batı kapitalist memleketlerinin karşılaştıklarına benzer meselelerle uğraşırdı.

Hele aradaki farkı bir "mülkiyet anlayışı farkı" olarak izah etmek büsbütün su götürür bir iddia. Batı'daki ferdi, hususi mülkiyet anlayışı mı burjuva sınıfını doğurmuştur. Yoksa burjuvazinin büyüyüp kuvvetlenmesi mi hususi mülkiyet anlayışını doğurmuş ve perçinlemiştir? Avrupada hususi mülkiyet anlayışının ve hukukunun tarihi tetkikini yapmaya kalkışacak olsanız bunu ister istemez burjuvazi sınıfının doğup büyümesine, bu sınıfın gelişmesini de ticaret ve sanayinin gelişmesine, bu sonuncuyu da ticaret ve sanayi teşvik edici tarihi şartların meydana gelmesine bağlıyacaksınız.

Böylece hususî mülkiyet anlayışı diğer sosyal hâdiseleri izah eden bir sebep veya müstakil faktör olmaktan çıkıp kendisi toplumun yapısında yer alan önemli, temel değişmeler silsilesinin bir sonucu olarak görülecektir. Zaten metodolojik prensip olarak da, sosyal değişme ve gelişmeleri hukukî

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olaylar ve müesseselerle izah etmek sosyolojide tutunmuş bir metod değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal evrimde neden geri kaldığı meselesi, üzerinde derinlemesine tarihi araştırmalar yapılacak bir meseledir. Burada genel olarak şu üç noktaya işaret edebiliriz.

1) Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve genişleme devirleri dünya tarihinin öyle bir devresine rastlamıştı ki, Osmanlı İmparatorluğu merkezi bir feodalite olarak bir anakronizm teşkil ediyordu. Avrupa'da dünya tarihinde ilk defa olarak kapitalist sistemi yaratacak olan sosyal değişmelerin başlangıcı tâ XI. yüzyıla kadar uzanır. Bu yüzyıldan sonra Avrupada nisbi sükûn ve istikrarın yerleşmesile iç ticaretin ve şehir hayatının başlaması, Haçlı Seferlerinin ticareti teşviki, coğrafi keşifler, Okyanuslar aşırı ticaret ve yeni pazarlar, Amerika'dan altın ithali gibi faktörlerin tesiriyle Avrupa feodaliteyi arkada bırakıp kapitalist düzenin ilk safhasında gelişirken biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk kuruyorduk. Bu, bilimsel anlamiyle bir tarihi "tesadüf" idi; yani birbirinden bağımsız, kendi sosyal kanunlarına tabî olarak gelişen iki ayrı olaylar serisinin zaman ve mekânda birbirine ulaşması ve kesişmesiydi.

2) Avrupa'nın Doğu ile ticaretinin anayolları üzerinde bulunan Osmanlı imparatorluğu toprakları yine bu durumlarını muhafaza etselerdi Osmanlı İmparatorluğu komşu Avrupa'da yer almakta olan değişmelerin belki de tesirinde kalır ve dışla olan münasebetler sonunda içte de aynı istikamette gelişmeler baş gösterebilirdi. Oysa coğrafi keşifler sonucu Akdeniz havzası memleketleri eski ticari önemlerini kaybetti, Avrupa'nın ticareti okyanuslar aşırı ticaret halini aldı ve Anadolu'daki büyük ticaret ve el sanayi merkezleri zamanla söndüler, ekonomik ilerleme yerine gerileme kaydedildi.

3) Bu iki sebebe, artık istilâlar devrini çoktan arkada bırakmış ve millî toplumlar halinde teşkilâtlanmış Avrupa'nın Asya'dan bu yeni gelen, dinleri başka istilâcıları Avrupa camiasından atmak çabası ve Osmanlıların da din taassubu ve kuvvetten doğan kendini beğenmişlikle Avrupa'ya sırt çevirmeleri, yardımcı bir faktör olarak eklenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda mülkiyet anlayışının Avrupa'dakinden farklı olduğu fikri de tartışılabilir bir konudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrelerindeki mülkiyet anlayışı ve düzeni zamanın Avrupa'sındaki hususi mülkiyetten elbette farklıydı; ama farklı olmasının sebebi, Osmanlı İmparatorluğu çöküş devrinde feodal bir toplum durumundayken zamanın Avrupasının feodal safhayı aşmış kapitalizmi geliştiriyor olmasıydı. Os-

Sürekli2 Pdf Kitap Arşivi - https://sürekli.org

manlı İmparatorluğu'ndaki mülkiyet anlayışı feodal Avrupa'nınki ile kıyaslanırsa –kıyaslanması gereken de budur– o zaman aradaki farkın mutlak olmadığı görülür. Roma İmparatorluğu'ndan sonra Batı Avrupa'yı istilâ edip yerleşen kavimlerde toprak, şefin etrafındaki kumandanlara yaptıkları hizmet karşılığı veriliyor fakat şefin –kralın– bütün topraklar üzerindeki mülkiyet ve hükümranlık hakkı hukuken mahfuz kalıyordu. Meselâ, Avrupa feodalitesinin klâsik örneği sayılan Fransa'da durum böyleydi. Toplumun o zamanki ekonomik - teknik şartları kuvvetli merkezî hükümetlerin kurulup tutunmasını engellediğinden uzun yüzyıllar boyunca Fransa kralının bu merkezî hükümranlık hakkı daha ziyade nazariyede kaldı ve beyler topraklarının fiilen sahibi ve müstakil idarecisi ve kumandanı haline geldiler. Ama vaktaki burjuvazi kuvvetlenmeye ve bütün memlekete şamil merkezî bir hükümeti mahallî derebeylik sistemine tercih etmeye başladı, o zaman krallık müessesesi ekonomik-politik kuvvet olarak bu sınıfa ve hukuken de uzun müddet arka plânda kalmış merkezî hükümranlık hakkına dayanarak derebeylerine mücadele açtı, sonunda da kazandı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal düzenin idare eden ve edilen farkına dayandığı noktasına gelince, feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasî hakimiyet şekli ve bu hakimiyetin şahsi münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisi olduğu bilinen bir gerçektir.

Kral ile beyler ve beyler hiyerarşisinin basamakları arasındaki münasebetler sadakat yeminine bağlı özel bir merasimle kurulan şahsî bir münasebetti. Bu münasebet bir taraftan bir toprak mülkiyeti münasebetini, öbür taraftan da askerî, sivil görevlerin tesbiti ve tayini münasebetini ifade ediyordu. Kral veya beylerle tab'aları arasındaki münasebet de idare eden ve edilen münasebetiydi ve bunlar arasında da bir takım şahsi hukuk münasebetleri mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu merkezî de olsa yine bir feodalite olduğundan orada da idare eden-edilen farkı ve bunlar arasındaki şahsî münasebetler sistemi ön plânda yer alıyordu.

Toplumda gayri şahsi münasebetlerin ağır basması, yani eşya arasındaki münasebetlerin –emtea mübadelesinin– insan münasebetlerini tayin etmesi kapitalist sistemin gelişmesiyle kendini belli eder.

Mahallî veya merkezî olsun feodal sistemin insanlar üzerinde doğrudan doğruya kurulmuş bir siyasî hâkimiyeti ve bu hâkimiyetin şahsî münasebetler hiyerarşisi halinde belirtisini ifade etmesi feodal toplumlarda sosyal sınıflar olmadığı anlamına gelir mi? Elbet hayır. İstihsal münasebetleri sisteminin mevcut olduğu, nüfusun bu istihsal sistemindeki farklı mevkilere

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

göre çeşitli gruplara ayrıldığı ve bu gruplardan fiilen istihsalde bulunup değer yaratan grupların ancak kıt kanaat geçindikleri, konak ve saraylarda samur kürkler içinde yaşayanların ise sosyal gelirden aslan payını aldıkları bir toplum düzeninde sosyal sınıflar yoktur da ya ne vardır? Sosyal sınıflar bu sözünü ettiğimiz gruplar değildir de ya nedir? Prof. Tanyol bu konuda ne diyor bilmiyorum ama, bazılarınca Osmanlı İmparatorluğu'nda sınıf yokmuş da zengin - fakir farkı varmış. Bu da ne demek oluyor? Sınıf farkı olmaksızın zengin - fakir farkı nasıl meydana gelmiş? Yoksa Osmanlı İmparatorluğu sosyalist bir toplumdu da herkes emeğinin değerine göre kazanıyor, konak ve saraylarda samur kürkler içinde yaşıyanlar çok değerli emekleri karşılığı mı bu kadar yüksek gelir elde edebiliyorlardı?

Feodal toplumlar sınıflı toplumlardı, ama feodal toplumun sınıf düzeni elbette kapitalist sistemin sınıflarından farklıydı. Aradaki önemli farklardan birisi, feodal düzende, idare eden - edilen siyasî farklılaşması ile iktisadî sınıf farklılaşmasının doğrudan doğruya birbirine tekabül etmesidir. Modern kapitalist toplumda devlet toplumun bütününden bir işbölümü prosesüsü sonucu ayrılmış, kendine has bir mekanizma ve bunu temsil eden bir memurlar kadrosu –bürokrasi- meydana getirmiş ve bu mekanizma ile bürokrasi gittikçe büyümüştür.

Tipik feodal düzende bu yoktur. Batı'daki mahallî derebeylik düzeninde beyler topraklarının hem sahibi ve gelirinin aslan payını alanı, hem de yöneticisi, yargıcı ve kumandanı mevkiindeydiler. Siyasî, askerî ve iktisadî fonksiyonlar aynı şahısta birleşmişti. Merkezi bir feodalite örneği olan Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet mekanizması azçok bir farklılaşma gösteriyordu, ama yine de topraklar askeri fonksiyon karşılığı gelirinden faydalanılmak üzere dağıtılıyor, fethedilen yerlerdeki mahallî feodal düzenlere pek dokunulmadan bunlar merkeze bağlanıyor ve yerli nüfuzlular daima merkeze kafa tutan, kendi başına buyruk beyler olmak istidadını gösteriyordu. Bütün Osmanlı Tarihi mahallî kuvvetlerle merkezin mücadelesi tarihidir. Nazari hukuk bakımından durumları ne olursa olsun mahalli nüfuzlular, hem toprağın fiilen sahibi, hem de o topraklar üzerinde yaşayanların askeri ve mülki idarecisi durumunda idiler. Kısacası feodal düzende –merkezî şekli dahi olsa– idare eden ve edilen farkı aynı zamanda bir sınıf farkıydı.

Eski feodal düzeni çökmüş ama tam tasfiye olmamış, kapitalist sisteme girmiş ama geliştirememiş bizim gibi toplumlarda siyasî ve iktisadî kuvvetin doğrudan doğruya aynı ellerde birleşmesi durumu yeni bir şekil alarak devam ediyor. Prof. Tanyol'un memurlar aristokrasisi dediği de bu. Siyasî-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://marksist.org

idari mekanizmanın özellikle üst basamaklarında yer alanlar için siyasî nüfuz aynı zamanda iktisadî çıkar sağlama vasıtası oluyor. Taahhütler, ihaleler, şirketlere iştirakler, yakınlarına şirket kurdurmalar, devlet teşekküllerini özel çiftlik gibi kullanma yollarından zenginleşen, hem siyasî, hem de iktisadî kudreti ellerinde birleştiren bir sınıf meydana geliyor. Siyasî nüfuzu iktisadî kudret elde etmek için kullanmak bize has olmayan, bizim durumumuzdaki yarı feodal, yarı kapitalist toplumların belirli bir farkı olmalı ki, son yıllarda sosyalist literatürde "bürokratik burjuvazi" diye bir terim kullanılmaya başladı.

Şimdi, memleketimizde feodal düzen kalıntıları devam edegelmekle beraber, kapitalist istihsal düzeninin de girmiş ve Cumhuriyet devrinde gelişmiş olduğu bir gerçektir. Hususî mülkiyet de bütün ayrıntılarıyla müesseseleşmiştir. Ama Batı'dakine kıyasla kapitalist istihsal sistemi ve burjuva sınıfı güçsüzdür, gerekli sanayileşmeyi sağlıyamamıştır ve sağlıyamayacaktır da, o başka. Yalnız, var ve bir derece de gelişmiş olduğu muhakkak. Onun için diyorum ki bizde batı anlamında bir burjuvazi var ama, bu burjuvazi batıdaki gibi güçlü değil. Bununla beraber, Batı'daki gibi güçlü, gelişmiş değil diye bizim burjuvaziyi küçümsemek doğru olmaz. Sosyal sınıfları önce kendi toplumlarına nisbetle değerlendirmek gerekir ve bizim burjuvazimiz de bizim toplumun çapına göre bir burjuvazi. Bugünkü politik düzenin ise bu burjuva sınıfına dayandığı ve onun yararına olduğu apaçık. Basınımızda enine boyuna belirtildiği üzere, plânlama, devletçilik, vergi reformu, hep özel teşebbüs için. Hatta ilk bakışta burjuvaziye karşı işçi sınıfının yararına gibi görünen tedbirler bile nihai amaçları bakımından yine burjuva düzeninin desteklenmesi ve muhafazası için yapılıyor. İşçi hareketinin ve haklarının artık eskisi gibi baskı altında tutulamıyacağını anlıyan burjuvazinin uyanık tabakaları ve onların yabancı akıl hocaları memlekette hızla gelişme istidadı gösteren işçi hareketini asgari ücret, sosyal sigorta, toplu sözleşme vb. tedbirlerle yetinen dar bir sendikacılık hareketi içinde tutmak, bu hareketin siyasî bir mahiyet alıp sosyalist bir yön tutmasını önlemek amacını güdüyor.

Sonra şu çok söz konusu olan ve şikâyet edilen toprak ağalarını alalım. Tarımda feodal atıklar süregelmekte olmakla beraber ağaların eski feodal beyler durumunda olmadığı, büyük derecede burjuvalaşmış oldukları da meydanda. Dış piyasalar için istihsalde bulunan, makineli tarım yapan Cadillac'lı güney toprak ağaları artık tarımda kapitalist istihsal sistemini uygulayan büyük burjuva çiftçilerdir. Bunların çiftliklerinde çalışan tarım işçileri

Ücretsiz e-Kitap Arşivi - https://tanitey.org

ise henüz sanayi işçileri kadar bile kanunlara korunmuş durumda değillerdir. En acımasız sömürme bu tarım sektöründedir. Söz buraya gelince, Türkiye'de burjuva sınıfı yok demenin sadece yanlış değil, aynı zamanda zararlı olduğu da beliriyor. Zaten bu mesele üzerinde durmak lüzumunu duyuşum da ondan.

Tarih ve sosyolojiyi ilgilendirir akademik bir konu gibi görünen "Türkiye'de burjuvazi var mı yok mu?" meselesinin gerçekte pratik, aksiyon için taşıdığı önemli neticeleri vardır. Türkiye'de Batı anlamında hususî mülkiyet ve burjuvazi yoksa, tabiî o zaman burjuvazinin karşı kutbu işçi sınıfı da yok demektir. İşçi sınıfı olmayınca da, bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizm söz konusu olamaz. O zaman sosyalizm, toplumda gerçek bir dayanak ve kuvvetten yoksun, havada kalmış, bir takım "hayırperverane" fikirler ve dilekler sistemi, veya bir seçkinler kadrosu yönetimi hülyası olmaktan ileri geçmez. Bizim yoktur deyip de aslında var olan burjuvazi de bunu ister zaten. Yürütmek istediği demokrasi oyununda, "Her çeşitten partimiz var, bakın görün sosyalistlerimiz de var" demek işine gelir. Burjuvazinin sınıf çıkarlarına zarar vermiyen, aydınların kendi aralarında tartışıp oyalandıkları bir sosyalizm.

Unutulmamalı ki, en nazarî, felsefî, soyut görünen meseleler bile pratik ve aksiyon için önemli neticeler taşır. Türkiye'de sosyalist hareketin kuvvetlenmesi için fikirlerin açıklığa, duruluğa, keskinliğe kavuşması ve en soyut fikirlerin bile aksiyon için daima bir anlam taşıdığına çok dikkat edilmesi şarttır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MEMLEKET KALKINMASI VE AYDINLAR*

I. Kalkınma Dâvamız Bir "Kadro" Dâvası mıdır?

Memleketimizin 1950-60 arası esas meselesi "rejim dâvası" olarak görüldü; çare olarak da "hukuk devleti"ni ve "Batı anlamında demokrasi"yi memlekete yerleştirmek tezi savunuldu. 27 Mayıs ihtilâlinden sonra bu düşünce ile yeni Anayasa yapıldı. Bütün mesele iktidarda olanların ellerinde tuttukları siyasî kuvveti kötüye kullanmalarına, partizanlığa mâni olmak gibi görülüyor, iktidar hukuk kaideleriyle sınırlanır, disiplin altına alınırsa esas mesele halledilmiş olur sanılıyordu. İşte o zaman muhalefet ve basın serbestçe vazifesini görür, vatandaş hakları baskı ve müdahaleden kurtulur, ortalık gül gülistanlık olurdu.

Seçimlerden sonra iktidar askerî idareden sivil idareye geçince bir de görüldü ki memleketin siyasî düzeninde pek değişmiş bir şey yoktur, eski hal hemen hemen bütün belirtileriyle yeniden su üstüne çıkmıştır. Meseleyi bir hukuk düzeni, kanunlar meselesi olarak görmenin ve anlamanın yanlışlığı apaçık belirmiştir.

Şimdi bir kısım aydınlarımıza memleket şöyle bir çıkmaz içinde görünüyor:

1. Anayasa "demokrasi içinde hızla kalkınma" için gerekli hukukî temelleri atmış, vatandaşa demokratik siyasî ve sosyal hakları tanımış bulunuyor.

2. Ama bu hak ve hürriyetlerin ve kalkınma imkânlarının pratikte gerçekleşmesi bir takım ekonomik ve sosyal reformların başarılmasını gerektiriyor.

---

* *Vatan*, 2 Eylül 1962. Buyazı *Yeni Ufuklar* (Sayı 11/124, Eylül 1963) dergisinde yeniden yayımlandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. Oysa mevcut partilerde kontrol mevkilerini bu reformları kendi çıkarlarına uygun bulmayan sosyal sınıfların adamları tutmuş bulunduğundan, bunlar halkın cahilliğini ve geri eğilimlerini sömürerek, ekonomik baskı ve oy avcılığı ile kendi temsilcilerini parlamentoya seçtiriyorlar. Bu şekilde meydana gelen Meclis ve hükümet de temel meselelere el atacak yerde politika oyunlarıyla vakit geçiriyor.

Kısacası, ünlü deyimle "halk tarafından ve halk yararına bir halk idaresi" olan demokrasi bizde bugünkü şekliyle halk aleyhine bir netice veriyor. Demokrasinin gerektirdiği seçim usulünün uygulanması demokrasinin gerçekleşmesine ve yerleşmesine engel oluyor.

Öyleyse bu fasit daireyi kırmak gerek. İşbaşına "çirkin politikacılar" değil, aydın, bilgili, memleket meselelerini ehliyetle halledebilecek vasıfta bir "kadro" geçmelidir. Bütün mesele, bir kaç yüz ya da bir kaç bin idealist aydından müteşekkil küçük bir kadronun silâh kuvvetiyle iktidara gelip yine silâh kuvvetiyle iktidarda kalarak memleket meselelerini kısa yoldan ve temelinden halletmesi olarak görülüyor.

Birçoklarına ilk bakışta bu, cazip, mümkün, hatta tek çıkar yol gibi görünüyor. Ama böyleleri şu soruların üzerinde gerektiği kadar önemle durmuyorlar ve bunlar doğru cevaplandırmıyorlar: 27 Mayıs ihtilâlinden sonra bu neden mümkün olmadı? 22 Şubat teşebbüsü neden daha büyük bir bozguna uğradı? Artık meşhur olan deyimle neden "27 Mayıs'ta fırsat kaçırıldı?"

Bu soruları şu ya da bu kişisel olayla, kötü tesadüflerle, sübjektif faktörlerle cevaplandırmak yetersizdir. Meseleyi daha da derinlemesine sosyolojik bakımdan ele almak gerekir.

Bir kez aydın ve idareci "kadro"yu toplum hayatının ve şartlarının dışında ve toplumun gidişine dıştan tesir edilebilir bağımsız bir faktör olarak görmek yanlıştır. Kadroların yetişmesi ve yetişen kadroların vasıfları ve ehliyeti toplum şartlarına bağlıdır. Bir toplumda ilerici akım ve hareketler, bilim hayatı ne kadar gelişmişse ve aydınlar bu akım ve hareketlerde ne derece aktif olursa kadrolar da o derece aydın, ilerici ve bilimli olurlar. 27 Mayıs'ta ve sonraları istenilen ve gereken vasıfta ve kuvvette bir kadro çıkıp işlere el komadıysa böyle bir kadro yoktu veya çok yetersizdi de ondan. Toplumdaki karşılıklı sebep - netice zincirlemesinde "kadro" bağımsız bir faktör değil bağımlı, "tâbi" bir faktördür.

İkinci sosyolojik gerçek şu: mevcut kadroların bildikleri ve yettikleri kadar olsun bir iş başarabilmesi için mutlaka toplum hayatının ve gelişmesinin tâbi olduğu kanunlara uygun hareket etmeleri şarttır. Bazı tarihî vazi-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://turkey.org

yetlerde yalnız silâh kuvvetiyle iktidara gelinebilir ama yalnız silâh kuvvetiyle iktidarda kalınamaz. İktidarlar ergeç, ister istemez, toplumdaki nüfuzlu gruplara –sosyal sınıflara– dayanırlar. İyi niyetli, ama politikada tecrübesiz ihtilâlci kadro çok geçmeden mevcut sistemdeki nüfuzlu çevrelerin, üst sınıfların tesiri altında kalırlar. İktisaden kuvvetli sınıflar ağır basarlar ve bu çevrelerin politikada, basında, akademik kariyerde itibarlı ve şöhretli sözcüleri vardır; bunlar genç ihtilâlcilerin omuzbaşmda durup öğüt verirler. Zaten yukarıda kadroların yetişmesi konusunda belirttiklerimize göre sadece silâh kuvvetiyle iktidarı ele alan ihtilâlci kadro da fikir, bilgi ve politik formasyon bakımından yeterli değildir ve bu telkinlerin tesirinde kalmaya esasen istidatlıdır. Bu şartlar altında çok atak başlayan ihtilâl hareketinin ateşi yavaş yavaş söner, devlet mekanizmasının giriffliği, bürokrasi içinde eski düzen çok bir şey değişmeden devam eder ve "fırsat kaçırılmış" olur.

II. Halkın Yararına Bir İdare Nasıl Gerçekleşebilir?

Bizim yeni "kadrocuların" şöyle düşündükleri anlaşılıyor: Silâh kuvvetiyle iktidara gelen kadro halkın yararına reformlar yaparak halkın desteğini kazanır, böylece iktidarı halka dayandırmış oluruz.

Sıkı disiplinli küçük bir grubun iktidarı zorla ele geçirip halk yararına reformlarla halka idareyi benimsetmesi fikri reformcu ve ihtilâlci hareketler tarihinde eskiden beri vardır, ama mantığa uygun gibi görünen bu düşünce sosyolojik gerçeklere aykırıdır.

İlkin, iktidara geçtikten sonra yolunu şaşırmıyacak, gerçekten halkçı ve ilerici kadroların ancak ilerici halk hareketleri ve teşekkülleri içinde yetişeceğini bir kez daha hatırlatalım.

İkincisi, halkın yararına olan reformları halkın desteklemesi ne demektir? Halkın yapılanları beğenmesi, benimsemesi, hiç değilse direnmemesi mi? Ama uzun, vadeli bir zaman bölümü bakımından halkın yararına olan reformların –taassup ve gericilikle mücadeleden toprak reformuna kadar her ileri hareketin– ilk ağızda halkın hoşuna gitmiyecek, kısa vadeli çıkarlarına ya da inançlarına aykırı sayacağı tarafları olacaktır. Halkın belki de çoğunluğu, özellikle köylü ve küçük kasaba halkı bu reformların kendi yararlarına olduğunu kolayca anlıyamıyacaktır. Üçüncüsü, halk direnmese bile halkın sadece pasif desteği bir halk idaresini ayakta tutmak için yeter değildir. Halkın, daha doğrusu, halk dediğimiz büyük amorf kitlenin içinden

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

farklılaşıp bölünerek meydana gelen sınıfların, başta işçi sınıfı olmak üzere, bu idareyi aktif olarak desteklemeleri, seslerini duyurmaları, idareye fiilen katılmaları şarttır. Bu, iki sebepten lüzumludur:

1. Yapılacak reformlar nazarî olarak faydalı, uygun, mantıkî görünen tedbirler, plânlar olamaz. Denenmiş bilimsel bilgiye dayanan nazariye bile bize ancak genel, ana hedef ve ana prensipleri verir. Bunların bir topluma uygulanma şekilleri o toplumun şartlarına bağlıdır; bu toplum şartlarından biri ve başlıcası da halkın, emekçi yığınların durumudur. İdareci kadro bir taraftan halkın hem maddî hayat şartlarını, hem de his ve düşüncelerini öğrenmek ve bilmek, diğer taraftan da halk yığınlarını eldeki bütün imkânlarla eğitmek, şuurlandırmak, reformlara hazırlamak zorundadır. Halkın politik eğitimi, uyarılması ve hazırlanması ise, en kısa ve pratik yol olarak, teşkilâtlandırma ile mümkündür. Demokratik bir toplum baştan başa teşkilâtlanmış bir toplumdur. Halkçı bir idarede halk yığınları ile idareci kadrolar arasında karşılıklı serbest ve kuvvetli bir alışveriş, bir etkileme şarttır; bu ise ancak halk sınıflarının teşkilâtlanması ile mümkündür. Halkın yararına bir idare ancak halkın, emekçi yığınların kuvvetle teşkilâtlanıp memleketin politik hayatında aktif, tesirli bir rol oynadığı idare olabilir.

2. Halkın politik bakımdan teşkilâtlı ve aktif olması başka bir sebeple de zorunludur. Silâh kuvvetiyle iktidarı ele alan kadronun memleketi halk yararına idare etmesi bu kadroyu teşkil eden elemanların kişisel namusuna, meziyetlerine, idealistliğine bırakılamaz. Bu da sosyolojik ve sosyal-psikolojik kanunlara aykırı düşer. Bir kez insanın kişiliği ömrü boyunca değişmez, mutlak bir kemiyet değildir. Kişilik insanın içinde bulunduğu şartlara göre değişebilir ve çoğu zaman değişir de. Sonra sosyal meseleler yine sosyal vasıta ve tedbirlerle çözümlenir, kişisel faktörlerle değil. Ferd ancak sosyal gruplar içinde ve sosyal kanunlar uyarınca hareket etmek suretiyle topluma tesir edebilir. Kaldı ki namuslu, idealist, hatta bilgili olmak yanlış hareketleri önlemeye hiç de yetmiyor. Bütün bu iyi vasıflarına rağmen insan yanılabilir, hele iktidar koltuğuna oturunca. Kadroların yolunu şaşırmamalarının en tesirli garantisi kadrolarla halk arasında yukarıda sözünü ettiğimiz teşkilâtlı, karşılıklı tesirler sisteminin işlemesidir.

Kendilerini iktidara aday gören kadrolar gerçekten bilgili iseler şu sosyolojik gerçeği bilmeleri gerekir: Sosyal meselelerin, sosyal kanunların şuuruna, bilgisine sahip olmak insanı bu kanunlardan müstakil kılmaz. Şuurlu olarak teşkilâtlandırılmış, plânlı bir cemiyette dahi sosyal kanunlar işlemektedir. Bu kanunlara göre, akademik tahsil ve kitap bilgisiyle toplumda lider,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://manley.org

idareci kadro olunamaz. Bilgi lüzumlu bir şarttır ama, kendi başına yeterli değildir. Liderler ve kadrolar aksiyon içinde, sosyal hareket içinde yetişir. Aydınlar aksiyon içinde yer alarak bir taraftan yığınları eğitmiş, aydınlatmış, ilerletmiş olurlar, diğer taraftan da bilgilerini pratikte deneyerek ve liderliğin gerektirdiği mesuliyetleri yüklenip cesaretli görünerek kendi kişiliklerini geliştirmiş, pekleştirmiş, hatta ona yeni vasıflar kazandırmış olurlar. Kısacası, aksiyon içinde aydın hem halkı, hem kendi kendisini eğitmiş olur. Aydın kadrolar böyle kitle hareketleri içinde çalışıp denenerek yetişir, yönetici mevkilere erişir ve kitlelerle yönetici kadrolar arasında yukarıda sözünü ettiğimiz karşılıklı etkiler sistemi işlerse o zaman demokratik seçim, bilgisizliği, geriliği ve fakirliği içinde kendi haline bırakılmış kitlelerin zaman zaman verdikleri pasif oylar toplamı olmaktan çıkar, fasit daire kırılmış olur.

III. Demokratik Gelişme ve Aydınlarımız

Şurası gariptir ki, bugünkü "şeklî" demokrasiden şikâyetçi eli kalem tutar aydınlarımız arasında bu işaret ettiğimiz şekilde aksiyona geçmek, kitlelerin hareketine katılıp, aydınlatıcı ve ileri götürücü bir rol oynamak teşebbüsü hemen hiç görülmüyor. Oysa bütün şikâyet ve tenkitlere rağmen 1960'dan bu yana demokratik teşkilâtlanma ve hareket imkânları 1946-1960 devresine kıyasla bir hayli daha geniştir.

Acı da olsa açıkça söyliyelim ki, şeklî demokrasiden şikâyetçi olan yazar-aydınlarımız bu güdük demokrasinin dahi sağladığı imkânları gereği gibi kullanmaktan korkuyorlar. Elbette, halk yığınlarının, emekçilerin içine girip çalışmak, bir sosyal hareketi teşkilâtlandırmak, geliştirmek ve yönetmek zordur; zor, yorucu ve... tehlikeli bir iştir! Haftada bir makale ya da günde bir fıkra çiziştirmek kafanı, hattâ hayatını bu işe vereceksin. Üstelik de bütün anti-demokratik, faşist menşeli kanunlar yürürlükte... Sömürücü ve gerici çevreler saldırı halinde... Ötedenberi her ileri hareketi bastırmak için kullanılmış taktikler yine ellerde hazır bekliyor...

Onun için meseleyi bir "Kadro" aksiyona, yani teşkilâtı, demokratik mücadele yolundan demokrasiyi geliştirmek ve gerçekleştirmek işine hiç yanaşmazsın. Teker teker sorsanız: Ben hareketin dışında kalırsam, böyle daha faydalı olurum" derler, hareketin dışında kalarak harekete faydalı olmak! Genel formül bu. Hayat şartları icabı ister istemez hareketin içinde olan işçiler, emekçiler, halk kendi başının çaresine baksın.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yazar-aydınlarımızdan diğer bir kısmı da silâh kuvvetine dayanan bir kadrodan meded umar görünmektedir. Menşei ile halkçı, tarihsel gelenekleriyle devrimci olan ordumuzun genç, ilerici elemanları rizikolara girerek iktidarı ele geçirsin ve sonra da bu çok bilgili aydınlarımıza "Buyurun, gelin memleketi idare edin!" desinler. Böylece, uzun boylu uğraşıp yorulmadan ve mücadeleyi göze almaksızın bu çok bilgili, uzman, idealist, halkçı, ilerici ilh. aydınlarımız memleketin yönetici kadrosu oluversinler. Kolay bir devrim!

Oysa hangi memlekette aydınlar böyle beleşten bir mirasa konmuştur? Demokratik hak ve hürriyetlerin temel sosyal reformların gerçekleşmesi hangi memlekette mücadelesiz, rizikosuz yorulmadan "Armut piş..." misali olmuştur? Bugün kalemimizin ucuna geliveren o demokratik hak ve hürriyetler uğruna çeşitli memleketlerde ne uzun, ne çetin, ne yıpratıcı mücadeleler olmuş, ne büyük fedakârlıklara katlanılmıştır. Şimdi bile bunların korunması ve genişletilmesi için mücadele devam etmiyor mu?

Bu aydınlarımız yanıp yakınmakla yetindikleri sırada, mevcut imkânlardan faydalanarak demokratik bir mücadele hareketini yürüten ve teşkilâtlandıran yine şu cehaletini pek horladığımız halkın bir kısmıdır. Halk dediğimiz büyük kitlenin, tarihî ve sosyal, nitelikleri bakımından en uyanık ve ilerici kısmı olan işçiler ilk bağımsız, belirli bir görüşe dayanan partiyi kurdular memleketimizde, mitingler, yürüyüşler, basın toplantıları ve bildirilerle sürekli faaliyet göstererek halkoyuna seslerini duyuruyorlar. Ve işçiler sadece kendi haklarını savunmuyorlar, toprak reformundan eğitime kadar bütün memleket meselelerinde görüşlerini gayet açık, kesin ve isabetli bir şekilde belirtiyorlar Memleketin kalkınması konusunda işçiler teşkilâtlı, şuurlu, sesini duyuran tek ileri kuvvet olarak beliriyor.

Bizde işçi sınıfının bu uyanık dinamik durumu esasen bilinen bir gerçeği bir kere daha teyid ediyor: O da, tarihsel ve sosyal niteliği neticesi isçi sınıfının modern toplumların en ilerici, en dinamik sınıfı olduğudur. Bizim gibi işçi sınıfının ve genellikle halk yığınlarının bugüne kadar aydınlardan hemen hemen hiç yardım görmediği, kendi kaderine bırakıldığı bir memlekette bile işçi sınıfının bu derece uyanık enerjik ve bilgili –evet bilgili– oluşu, işaret ettiğimiz tarihsel ve sosyal gerçeğin ne kadar ağır bastığını gösteriyor, ilerici, memleket ve milletsever aydın yazarlarımız faydasız şikâyetlerden, ya da gerçekleşmiyecek hayallerden vazgeçip, esasen belirmiş ve günden güne gelişmekte olan bu sosyal kuvvetin içinde yer almalı, bu hareketi genişletmek, yaymak ve kuvvetlendirmek için çalışmalıdır. Sonra şu da unu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kitabey.org

tulmamalıdır ki, politik aksiyona geçmek için antidemokratik kanunların kalkmasını beklemek biraz da atı arabanın ardına koşmak gibidir. Bu kanunların kalkmasının ve Anayasanın tanıdığı demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesinin bir şartı da memleketteki bütün ilerici kuvvetlerin işçi sınıfının politik hareketine bağlanarak, ya da hiç değilse onu destekleyerek ve onunla birlikte yürüyerek demokratik mücadeleye girmesidir.

Bugün anti-demokratik kanunlar yürürlükte olduğu halde memlekette daha geniş bir hürriyet havası esiyorsa bunu işbaşmdakilerin hoşgörürlüğü ile açıklamak yetersizdir. Altta yatan sebep bugün memleketin ilerici kuvvetlerinin daha gelişmiş, halkın baskıya ve zora karşı direnir hale gelmiş, eski düzenin sökmiyeceği az çok anlaşılmış olmasıdır. Demokratik hak ve hürriyetlerin gerçek garantisi, toplumdaki ileri kuvvetlerin ve halkın politik gücüdür. "27 Mayısta fırsat kaçırıldı" diyen aydınlarımız asıl şimdi, mevcut imkanları gereği gibi kullanmamak ve kanun çerçevesinde mücadeleyi göze almamakla fırsatı kaçırmaktadırlar. Bu fırsat kaçırılır ve bugünkü rejim çökerse, apaçık faşist bir diktatorya ihtimali bir "seçkin aydınlar kadrosunun idareyi alması" ihtimalinden çok daha kuvvetlidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

METOD AÇISINDAN FEODALİTE VE MÜLKİYET I*

I Marksist Metod Nedir?

Şimdi adını hatırlıyamadığım bir bilgin "Bilimde bir meselenin çözümlenmesi, çözümlenmesi gereken iki mesele ortaya atar" demiş.

Tartışmalar da öyle oluyor. Konu konuyu açıyor, söz uzayıp gidiyor. Prof. Cahit Tanyol benim bir yazıma ikiyle cevap verdi; daha da yazacakmış. Bu iki yazısından bana da bir seri konu çıktı. Onun için yazılarının sonunu beklemeden ben de kalemi ele aldım.

Prof. Tanyol ile çok önemli bir noktada mutabıkız: O da Marxçılığın bir metod olduğudur. Ama Marxçılık öncelikle bir metoddur ve genel olarak yalnız sosyal değil, bütün gerçek alanlarına uygulanır. Sonra da bu metodun sosyal alanda uygulanmasıdır.

Prof. Tanyol Marxçı metodu kabul eder, savunur göründüğü halde sosyal olguların tahlilinde ve yorumlanmasın da hiç de Marxçı metodu uygulamıyor. Marxçı metod bir yana, bir bilim kolu olarak sosyolojiyi tarih disiplininden ayırmak üzere belirtilen klâsik görüşe dahi uymuyor, Prof, Tanyol'un tutumu. Bilindiği gibi, bir "müsbet bilimi" olarak sosyoloji, toplumların ortak vasıfları üzerinde durur, tecritler, kıyaslar yaparak genel yargılara, jeneralizasyonlara varmayı amaç tutar; tarih disiplini ise somut toplumları somut mekân ve zaman şartlan altında inceleyerek bu toplumların özelliklerini, zaman içinde olayların teselsülünü belirtir, denir. Prof. Tanyol sadece bir "tarihçi" gibi davranıyor. Gerek, Osmanlı İmparatorluğu feodal bir toplum değildir ve bu gün de Türkiyede burjuvazi yoktur, derken, gerekse "... İngiltere, Fransa, Almanya gibi memleketlerde dahi bu gün artık Marx'ın yaşamış olduğu devirdeki burjuva tipini bulmaya imkân yoktur.

---

* *Yön*, Sayı 50, Kasım 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ne burjuva ve ne de işçi değişmez bir tip değildir" derken çok dar anlamda tarihsel bir görüşten hüküm veriyor. Aradaki farklara ve zaman içinde değişmeye rağmen, ayırdedici (eski tabiriyle "mümeyyiz") temel vasıflarda bir ayniyet ve süreklilik yok mudur? suali üzerinde hiç durmuyor, böyle bir suali varit bile görmüyor.

İmdi hiç şüphe yok ki her toplumun kendine has tarihi bir seyri, başka toplumlara benzemiyen özellikleri vardır ve bir toplumu tam ve doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek için kendi tarihsel gelişmesi içinde mahalli özellikleriyle görüp anlamak şarttır. Ama iş bu kadarla bırakılır, bu anlamda bir tarihsel görüş ve metod biricik muteber metod olarak kabul olunursa, o zaman büyük bir gerçek payı taşıyan bu görüş sakat, yanlış bir metod haline gelir, çok yanıltıcı sonuçlara götürür.

Gerek tarihsel metod taraftarlarının gerekse tarihsel metoda karşı ileri sürülmüş olan "mukayeseli metod" ve "fonksiyonel metod" taraftarlarının yaptıkları müşterek hatâ, çok ve çatışmak cepheleri olan toplumsal gerçeğin yalnız birer cephesini görüp yakalamaları ve bu yakaladıkları cepheyi gerçeğin bütünü sanıp onu mutlak, dogmatik bir metod haline getirmeleridir. Böyle mutlak anlamda anlaşılıp uygulandığı zaman, bu metodların hepsi önemli birer gerçek payı taşımalarına rağmen, sakat bir görüş ve metod haline gelir.

Değil insan toplumları, inorganik madde alemindeki somut gerçek parçaları, birimleri bile somutluğunda ele alındıklarında tam bir benzeri olmayan, eşsiz (*unique*) varlıklardır. Tam bir benzerliği ifade için kullanılan "iki su damlası kadar birbirinin aynı" sözü bile mutlak anlamda alınırsa yanlıştır. Yüzde yüz birbirinin aynı iki su damlası yoktur. Yeteri kadar ince, hassas ölçüler kullanıldığında mutlaka ağırlık, hacim, terkip farkları bulunacaktır. Ama bilimin amacı, gerçeği bütünüyle doğru anlamamız ve ona göre aksiyona geçmemiz bakımından önemli olan farkları önemsizlerden ayırmak ve önemli olanları da önem derecesine göre bir sıraya koymaktır. Bilimde "tip'lerin tesbiti ve somut gerçeklerin buna göre tasnifi bu meselelerin çözümlenmesi içindir. Bu tipleştirme ve tasnif işi toplumsal gerçeğe inorganik maddeden daha yakın olan biyoloji alanında en önemli işlerden biri olmuştur. Bu tipleştirme ve tasnif çalışmaları da göstermiştir ki, en göze çarpan, dikkati çeken, hayret uyandıran vasıflar her zaman en önemli, temel vasıflar değildir. Zooloji bilgisi olmayan bir insan için ömrü açık denizlerde geçen balina "balığı" ile vahşi ormanlar kiralı arslan arasında bir benzerlik yoktur, aradaki farklar o kadar büyük, önemli görünür, ama zoolojik tasnif

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rabitey.org

bakımından her ikisi de memeli hayvanlar sınıfına girer. Memeli hayvan olmak vasfı, denizde veya karada yaşamak, balık biçimi veya dört ayaklı, tüylü hayvan olmak, gibi vasıflardan daha önemli, daha temel bir vasıftır da ondan.

İmdi, kapitalizmin 19. yüzyıldan bu yana değiştiği gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu ile Batı feodalizmi arasında bir takım önemli farklar olduğu da gerçektir. Ama, bu değişmeler neticesi Batıdaki kapitalist düzen kapitalist olmaktan, burjuva sınıfı burjuva olmaktan çıkmış mıdır? Osmanlı İmparatorluğu'nun gösterdiği farklar feodal tipten ayrı tipte bir toplum olduğunu ispat eder nitelikte midir, yoksa feodal tipin bir başka çeşidi –variant'ı– olduğunu mu gösterir sadece? Bu demektir ki, kapitalist sistemi kapitalist olmayandan, burjuva sınıfını burjuva olmayandan ve feodal tipi feodal olmayandan ayırdeden temel vasıfları belirtmek lâzımdır. Önceleyin kullandığımız bu terimlerin muhtevasını açıklıyalım ve bu terimlerin anlamı üzerinde –mümkünse– anlaşalım. Tartışmanın bir kördöğüşü gibi uzayıp gitmemesi, olumlu sonuçlara varılabilmesi için bu şarttır.

Ama Prof. Tanyol'un bu terimlere bir alerjisi var gibi. Kaleminin ucuna geldikçe "kalıplar" diye söz ediyor bunlardan, "Kalıpların arkasındaki gerçeklere bakmalı" diyor. Doğru, gerçekleri hiç gözden kaçırmamalı, ama somut gerçeklerin labirenti içinde bize kılavuzluk edecek genel kavramlar, yani "kalıplar" olmadan da o labirentin içinde tıkalıp kalmak, somut gerçeklerin sonsuz çeşitliliği, tükenmez vasıfları arasında önemli olanı gözden kaçırmak ve balinayı balık sınıfına koymak tehlikesi vardır. Soyut kavramla somut gerçek arasında, genel olanla özel arasında "çatışma ve birlik vardır". Bu da diyalekliğin bir ilkesidir. Gerçeklere dayanmıyan, gerçeklerle beslenmiyen kavramlar boş kalıplar haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaktan öteye geçmez.

Bununla beraber ben, bu soruları ele alıp cevaplandırmadan önce Prof. Tanyol'un ikinci yazısında söz ettiği mülkiyet meselesini öne almak istiyorum, çünkü yukandaki soruların cevapları söz konusu toplum tiplerinin mülkiyet durumuna bağlıdır, Prof. Tanyol, "... Marx'a göre mülkiyet emektir" diyor. Ben ne Marx'ın, ne daima onunla birlikte düşünülen Engels'in yazılarında, ne de onlardan sonra gelen Marksçı iktisatçılarda "mülkiyet emektir" sözüne veya bu anlamda ifadelere rastlamadım, Marx'ın yaptığı tahlil ve muhakemelerden de istidlal yolu ile olsun böyle bir sonuç çıkarılamaz. Bunun en basit delili şu ki, mülkiyet emek olsaydı emekçilerin en fazla mülkiyete sahip olmaları, hiç bir emek sarf etmeden yatırımlarının te-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rahtey.org

mettüleriyle yetinen rantiye sınıfın ise hiç mülkiyete sahip olmaması gerekirdi. Oysa tam tersine.

Marx hiç bir zaman mülkiyeti, bir "şey" gibi tarif etmez; mülkiyeti, iki taraf arasında bir münasebet –üretim münasebeti– olarak düşünür ve tartışır; yani Marx mülkiyetin statik bir tarifini vermez, fonksiyonel tahlilini yapar. Yazılarında "üretim münasebetleri" terimiyle "mülkiyet münasebetleri" terimi hemen hemen eş anlamda, birini diğerinin yerine koyarak kullanır. Hemen hemen eş anlamda diyorum, çünkü basit işbölümü münasebetleri de üretim münasebetidir ama bir mülkiyet münasebeti tazammun etmez. İşbölümü ile mülkiyet münasebetleri arasında sıkı bağlılık vardır, fakat aynı şey değildir.

Hukuki anlamda mülkiyet, fiili mülkiyet münasebetlerinin açıkça formüle edilip toplumca kaideleştirilmesinden başka bir şey değildir. Fiilî mülkiyet münasebetleri, yani üretim münasebetleri ile hukuk bakımından kabul olunmuş mülkiyet sistemi arasında az veya çok mübayenet, farklılık olabilir ve çoğu zaman vardır da. Marx'ın ısrarla üzerinde durduğu fiili üretim münasebetleridir, hukuki anlamda mülkiyet diğer hukuki ve sosyal kaideler gibi "üstyapı"ya aittir ve uzun vadeli açıdan alındığı zaman "altyapı"nın yani üretim düzeninin değişmesiyle değişir.

Neden üretim düzeni "altyapı", yani temel faktördür? Çünkü üretim düzeni insan - tabiat münasebetinden doğar. İnsan - tabiat münasebetleri ise sosyal gerçek alanını aşan, onun temeli de olan bir gerçeğe, biyolojik zaruretler gerçeğine dayanan bir münasebetti. Yalnız insan değil, bütün uzviyette ömürlerini ve nesillerini devam ettirebilmek için tabiat kaynaklarını kendi ihtiyaçlarının tatmininde kullanırlar. Bu biyolojik bir zorunluktur. Biyoloji gerçek alanı sosyal gerçek alanından daha geniş, daha şümullüdür, birincisi bu ikincisi üzerinde ve ona dayanarak yükselir. Bu gerçeği, daha somut, daha alışılmış kelimelerle ifade etmek gerekirse, insanların felsefe, bilim, fen, sanat edebiyat konularıyla uğraşabilmeleri, merasimlere, toplantılara, eğlencelere yer ve vakit ayırabilmeleri için her şeyden önce asgari seviyede olsun yiyecek, giyecek, barınma ve dış tesirlerden korunma ihtiyaçlarını karşılamış olmaları gerekir.

İnsan - tabiat münasebeti diğer yaratıkların uzviyet - tabiat münasebetinden nitelik (*qualité*) itibariyle farklıdır. Diğerlerinde bu münasebet biyolojik olarak tayin edilmiştir, bunun içindir ki uzviyette biyolojik bir evrim değişikliği meydana gelmedikçe her uzviyetin, meselâ her hayvan cinsinin, tabiatla münasebetleri binlerce yıl hep aynı şekilde devam eder gider. İnsan-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tabiat münasebeti ise insan nevi biyolojik olarak aynı kaldığı halde zamanla büyük değişmeler göstermiştir ve bu gün de süratle değişme halindedir. İnsan, biyolojik varlık olarak aynı kalıyor; tabiat şartları da şimdiki insan nevi, Homo Sapien'ler yer yüzünde belirdiğinden beri aynı kalmıştır, öyleyse insan - tabiat münasebetlerini değiştiren faktör nedir? İnsanın, tabiat kaynaklarını, kendi ihtiyaçları için kullanmalarında sarf ettiği emeğin kemmiyet, keyfiyet, organizasyon ve kullandığı araçlar (âlet ve teknikler) itibariyle zamanda değişmesidir. İnsan - tabiat münasebeti diğer yaratıkların tabiatla olan münasebetleri gibi biyolojik olarak değil, sosyal (veya bugün bazı etnologların tercih ettiği terimle "kültürel") olarak tayin edilmiştir.

Görülüyor ki, üretim düzeninin temel sosyal gerçek olarak ele alınması ve buna dayanarak "altyapı", "üstyapı" ayırımının yapılması, bu terimlerin sosyolojik incelemelerde kullanılması Prof. Tanyol'un iddia ettiği gibi "boş kalıplar", "dogmatiktik" değildir. Bu terimler Prof. Tanyol'un bir metod olarak savunduğu Marxçılığın temel metodolojik kavramlarıdır, somut sosyal gerçeğin çok çeşitli, çok cepheli, sürekli hareket ve değişme halindeki belirtilerini tahlilde, daha önemliyi daha önemsizden ayırdetmekte, ana değişme yönünü kısa vadeli zikzaklardan ayırabilmekte çok işe yarar metodolojik araçlardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

METOD AÇISINDAN FEODALİTE VE MÜLKİYET II*

II- Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi

Geçen sayımızdaki kısa tahlilde, insan emeğini neden temel faktör saydığımız belirdi sanırım. Tabiat kaynaklarını kendi ihtiyaçları için emek sarfederek işleten insanlar emeklerinin ürünlerine tam sahip çıktıkları, başka deyimle kendi ürettiklerini kendileri tükettikleri müddetçe bir mülkiyet münasebeti söz konusu olmaz. Mülkiyet münasebeti, üretimi yapan emekçinin yarattığı ürünlerden bir kısmını başkalarına kaptırdığı anda ve yerde başlar. Bu durumun meydana gelmesinde ise işbölümü ve ürünlerin mübadelesi esas rolü oynamıştır.

Fazla buğdayı olan kişinin bunu kendisine lâzım olan bir diğerinin elindeki bir balta veya bir çömlek bal ile değiştirmesi gibi öylesine basit, ilk bakışta öylesine masum görünen bu harekette, daha sonraki devirlerin bütün üretim münasebetlerinin –mülkiyet münasebetlerinin– çekirdeği, binlerce yıl sonraki kapitalist düzenin bütün tezatları, uyuşmazlıkları ve meseleleri, sonradan büyük dal budak salacak bir ağacın tohumu gibi mevcuttur. Hele malın malla doğrudan doğruya (aynî) mübadelesi yerine (genel değer ölçüsü) para vasıtası ile malların mübadelesi, mübadele ve işbölümü sistemlerinin daha da genişleyip gelişmesine yol açtı. Genel mübadele vasıtası olarak paranın belirmesiyle aslında mal olmayan şeyler de, meselâ insanın kendisi ve daha sonra emeği de, "mal" vasfını kazandı, alınıp satıldı.

Para vasıtasiyle mübadele sisteminin gelişmesinin bir diğer önemi de üretimle tüketimi birbirinden ayırmış olmasıydı. Artık insanın tabiat kaynaklarını emek sarfederek işletmesi doğrudan doğruya kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için değildi; pazara satmak için üretimde bulunuyor-

* *Yön*, Sayı 51, Kasım 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

du. Bu durum, kendi başına, üreticinin sömürülmesine yol açıyordu. Ürünler pazarda ucuza gidiyor; malın gerçek değeriyle satış fiyatı arasındaki fark mal alım satımını iş edinen aracı sınıf –ticaret erbabı– elinde toplanıyor, bu sınıf üretici sınıf aleyhine zenginleşiyordu.

Bununla beraber asıl önemli olan doğrudan doğruya üretim faaliyetlerinin organizasyonunda emeğin yeri ve durumu idi. Emeğin bu durumuna göre başlıca üç tip üretim sistemi ayırt ediliyor: Köle emeğine, toprağa bağlı "serf" emeğine ve "hür" ücretli işçi emeğine dayanan üretim ve mülkiyet münasebetleri sistemleri.

Kölelik sisteminde köle sahibi, kölenin kendisini bir defaya mahsus olarak satın alıp bütün ömrü boyunca yaratacağı değerlerin tümüne birden sahip çıkma hakkını kazanır. Köle emeğinin tabiat kaynaklarını veya tabiattan elde edilen maddeleri işleyerek yarattığı değerlerden köleyi en düşük seviyede yaşatacak olanı, asgarî miktarı, köle tarafından tüketilir, kalanı köle sahibinin elinde toplanarak "servef"e inkılâp eder.

İkinci tipte emekçi toprağa bağlıdır. Toprağını bırakıp gidemez, ama toprak sahibi veya bey tarafından topraktan koparılıp bir köle gibi pazarda alınıp satılamaz da. Ancak toprakla beraber sahip değiştirir. İntifa hakkına sahip bulunduğu bir toprak parçası vardır ve bunun üzerine kümes hayvanları, bir iki keçi - koyun yetiştirebilir. Boş zamanlarında kendine âletler, gerekli ötederiyi yapar.

Genellikle "serf" kelimesiyle adlandırılan toprağa bağlı emekçinin gerek hukukî, gerekse fiilî durumu katiyen kölenin durumu değildir. Roma Hukuku'nda hür insanın başlıca vasfı mülkiyete sahip olabilmekti, köle ise bu haktan tamamen yoksun tutulmuştur. Oysa serfin toprak üzerinde bir intifa hakkı vardır ve beye karşı mükellefiyetlerini yerine getirdiği müddetçe bu hak ondan alınamamaktadır. Bu mükellefiyetleri yerine getirdiği müddetçe de kendi toprağını işlemekten edindiği ürünlere, yetiştirdiği hayvanlara, yaptığı âletlere sahiptir. Köle gibi pazarda alınıp satılmaması da durumun önemli bir vasfıdır. Ama beye karşı mükellefiyetlerin ağırlığı, dolayısiyle emeğinin yarattığı değerlerin arslan payı bey sınıfına gitmektedir.

Böyle toprağa bağlı ve toprak üzerinde toplumca tanınmış birtakım haklara sahip sınıfın mevcudiyeti, toprakta "tam mülkiyet hakkı"nın hiçbir sınıfta olmaması, toprak mülkiyetinin bir "haklar hiyerarşisi" halinde "serf" ile "senyör" sınıfı içinde de kademe kademe bölünmesi durumunu yaratmıştır. Hiyerarşi piramidinin tepesinde olan –"suzerain" veya kral– hukukî bakımdan toprağın mülkiyetine sahiptir. Ama sahip oldukları topraklan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

doğrudan doğruya kendisi işletmediğinden bu mülkiyet hakkı nazarî kalmakta, gerçekte ise toprakların ve toprakların serf emeğiyle işletilmesinden elde edilen ürünleri diğer beylerle paylaşmaktadır.

Bu çeşit bir üretim sistemine dayanan toplum tipinin bir diğer karakteristik vasfı da siyasî - idarî fonksiyonların toprak mülkiyeti, yani tarım üretimi münasebetleri sistemine paralel ve ona bağlı bir hiyerarşi halinde teşkilâtlanmasıdır. Buna ilk yazımda da işaret etmiş, feodal sistemde iktisadî ve siyasî-askerî kuvvetin doğrudan doğruya aynı ellerde toplandığını, idare eden - edilen ayrımı ile sosyal sınıf ayrımının birbirine tetabuk ettiğini söylemiştim. Bunun sebebi de bu toplumlarda esas servet şeklinin ve hizmetleri mükâfatlandırma vasıtasının toprak oluşu idi. İdarî - askerî görevler karşılığı beylere toprak, toprağa bağlı tarım emekçileri ve ürünleri üzerinde belirli haklar tanınıyordu. Emekçilerin belirli toprak parçalarına nesiller boyu bağlı kalmaları ve gerek bu toprakların, gerekse kendilerinin idaresi aynı şahsın elinde bulunması, bu tip toplumda sınıflar arası münasebetlere ister istemez "şahsî" bir vasıf kazandırıyordu.

İmdi bu özetlediğimiz toplum sistemi feodal tip dediğimiz toplumdur ve yukarıdaki vasıflar Batının mahallî derebeyliği kadar bizim merkezi Osmanlı İmparatorluğu için de doğrudur; buna dayanarak Osmanlı İmparatorluğu feodal tipte bir toplumdur diyoruz. Ama yine hatırlatayım "aynı tiptedir" demek, birbirinin tıpkısıdır, demek değildir; zaten birisini "mahallî" diğerini "merkezî" olarak ayırırken aradaki farkın mahallî özellik farkından da daha ileri olduğunu (mahalli farklar "mahallî" derebeylik sisteminde de mevcuttur ve memleketten memlekete görülebilir) kabul etmiş oluyorum. Batıdaki feodalite ile Osmanlı İmparatorluğu "feodal tip" toplumun iki değişik örneğidir (*variant*).

Prof. Tanyol Osmanlı İmparatorluğu'nun neden "feodal" olmadığını pek tartışmıyor. Esas tezi bizde bir "serf" sınıfı bulunmadığı, "hür" köylü sınıfı bulunduğudur. Yani o da feodal toplum meselesinde esas ölçünün bu çeşit bir sınıfın varlığı, ya da yokluğu olduğunu zımnen kabul etmiş oluyor.Osmanlı İmparatorluğunda toprak emekçilerinin (reaya) "serf" olmayıp "hür köylüler" oldukları tezi İmparatorluk devrindeki toprak mülkiyeti ve toprak işçileri üzerinde değerli etütler yapmış olan Prof. Ömer Lütfü Bar-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kan'ın tezidir.[1] Çok zengin materyal toplamış olmakla beraber Prof. Barkan vardığı neticelerde kanaatimce yanılıyor:

1. Prof. Barkan Batıdaki serfleri kölelerle bir tutuyor. Oysa kölelik (*eselavage*) ve serflik (*servage*) birbirinden tamamen ayrı müesseselerdir. Serflerin bir kısmının menşeinin kölelikte olması ve serfin hürriyetlerinin de köleyi hatırlatır şekilde sınırlanmış olması aradaki farkı ne ortadan kaldırır, ne de bu farkın önemini azaltır. Kaldı ki Batıda da "villain", "routier" adı altında "hür" köylüler vardı.

2. Reayanın hür köylüler olduğunu savunan Prof. Barkan aynı yazılarında reayanın toprağa bağlı olduğunu, bırakıp gitmek hakkı bulunmadığını, bu bağlılığın babadan oğula geçtiğini, "reaya oğlu reayadır" kaidesi uygulandığını, toprağını bırakıp giderse geri getirildiğini, kendisinden bu sebeble çift bozan resmi ve iki öşür vergi alındığını yazıyor. Kaçan reaya on yıl içinde bulunursa geri gönderiliyor, oysa bazı Batı memleketlerinde serfler bir yıl bulunamazsa hürriyetlerini kazanıyorlardı. Reaya "timar" sahibi olamazdı. Bir karışıklığa gelir de olursa ve ileride reaya olduğu ispat edilirse timarı elinden alınırdı. Timar, babadan oğula irsî olan sipahiliğin hakkıydı.

Ama serfin dışardan evlenmemek, senyöre angarya çalışmak, ölümünde senyörün mirasa girme hakkı gibi hürriyetsizlikleri varmış. Hangisi daha önemli, reaya ile serf arasındaki ortak vasıflar mı, yoksa farklar mı? "Toprağa bağlı emekçi sınıf" olma vasfının neden önemli olduğunu ben baştan beri insan - tabiat münasebeti ve insanlar arası üretim münasebetleri konusunda söylediklerimle izaha çalıştım.

Kaldı ki Prof. Barkan, Batıdaki serflik sisteminin hemen aynı olan "kulluk"ların" Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut olduğunu, bunların 16. yüzyılda azalmış olmakla beraber daha önceleri yaygın olduklarını söylüyor.

Dahası da var: İmparatorluğun Anadolu'da ve Rumeli'de koyu bir mahallî derebeylik nizamı bulunduğunu, bu nizamı yüzyıllar boyunca devam ettirdiğini, sipahilere angarya ve hediye gibi "bid'ad"ları kanunlarına dahi geçirdiğini, bazı bölgelerde sipahilerin Osmanlı devrinden önce almış bulundukları beratlarla tımarlarını muhafaza ettiklerini yazıyor. Osmanlı İmparatorluğu düzeni, yani merkezî otorite, bu mahallî derebeylik usulleriyle mücadele etmesine rağmen gerek sosyal sınıfların münasebetlerinde kuvvetle müesses örfler haline girmiş olmaları, gerekse zamanın ve mahal-

[1] "15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", *İst. Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 1-2, s. (1940).

PDF Complete Document Viewer - Trial Version - http://www.pdfcomplete.com

lin sosyal ve ekonomik şartları icabı, tabiatı eşya tarafından tekrar tekrar teessüs etmeye sevkedilerek muhiti müsait buldukça her taraftan mantarlar gibi türemesi dolayısıyla bu mücadele uzun zaman devam edecek, hattâ denilebilir ki hiç bitmeyecektir". Zaten Prof. Barkan, Osmanlı sistemini ideal şekliyle gerçekleşmiş sayarak hususiyetlerini belirtmek istediğini söylüyor. Bu ideal şekil tam gerçekleşseydi bile yine "feodal tip"in temel vasıflarını haiz olacaktı, bunun için de "merkezi otorite" olmaktan ileri gidemiyecekti. Prof. Barkan'ın koyduğu sınırlamalar, ihtiraz kayıtları, sıraladığı istisnalar gösteriyor ki bu "merkezî" feodalite mahallî feodaliteyi tasfiye etmiş olmaktan da çok uzaktır.

3. Deniliyor ki Osmanlı İmparatorluğu'nda topraklar idarî - askerî görev karşılığıgelirinden faydalanmak üzere vezir vükelâya, sancak beylerine, sipahilere veriliyordu. Bunlar birer devlet memuru idi, toprağın hiçbir zaman –Batı'daki senyör gibi– sahibi değillerdi. Oysa yukarıda Prof. Barkan'dan çok kısaca özetlediğimiz hususlar dahi bu "mülkiyete sahip olmama" keyfiyetinin çoğu halde ve zamanda nazarî kaldığını, bunların mülk sahipleriymiş gibi toprağın ve toprak emekçisinin ürünlerinden faydalandıklarını gösteriyor. İmparatorlukta sarayın ve mahallî beyliklerin saltanatı, refahı bu faydalanmanın ne dereceye vardığını gösteriyor.

Batı'ya gelince, orada da topraklar bir hizmet karşılığı dağıtılmıştı ve senyörler önceleri birer memur (*fonctionnaire*) sıfatındaydılar. 9. yüzyılın ortalarına kadar Fransa'da kontlar böyle memur sayılıyor ve hizmetlerinden memnun kalmazsa kral kontlukları geri alıyordu. Batı feodal hukukunda da toprağın mülkiyeti ile intifa hakkı birbirinden ayırt ediliyor ve mülkiyet "suzerain"de, intifa ise tâbiği olan (vassal) senyörde sayılıyor. Ancak zamanla iktisadi - teknolojik şartlar kuvvetli bir merkezi otoritenin teşekkülünü engellediğinden, senyörler toprağın fiilî sahipleri haline geliyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise merkezî otorite kendi düzenini daha başarıyla yürütebiliyor ve beyler "memur" niteliğini daha uzun zaman muhafaza edebiliyorlar. Ama imparatorluğun çöküş devrinde, padişahlar artık İstanbul'daki olaylara bile hâkim olamazken imparatorluğun dört bucağında nüfuzunu yürütüp mahallî "derebeyleri" ezebilen bir "kadiri-kül" devlet düşünmek safdillik olur.

Zaten Prof. Barkan da Batı feodalitesi ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki farklar üzerinde ısrarla durmasına rağmen "bu muhtelif vaziyetleri, muayyen bir tekâmülün muhtelif merhaleleri gibi telâkki etmek" imkânını kabul ediyor ve "Osmanlılık nizamında dahi eski bir derebeyliğin izlerini

veya yeni bir derebeyliğe müncer olma temayüllerini, mukadder bir ihtilâlin bütün tohum ve istidatlarını görmemek imkânı yoktur" diyor.

Daha da ilginç olanı sosyolojinin metod ve amacıyla tarih disiplininin metod ve amacını ayırt ediyor: "Aynı zamanda unutmamak lâzımdır ki bir tarihçi için tesbiti bilhassa lâzım gelen nokta, bir içtimaiyatçı gibi umumî ve çok dereceli tecritlerle ulaşılabilecek müşahedeler değil, umumî kanuniyet ve tekâmül istikametlerinin zamana ve mekâna ait hususiyetlerin muayyen tarihî şartların tesiri altında aldıkları hususî şekillerdir" diyor (*Ülkü* mecmuası, Mayıs 1937).[2] Prof. Tanyol ise farkı tamamen unutmuş gibi dar bir tarihsel metoda saplanmış görünüyor.

[2] "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", *Ülkü*, sayı 49, 50, 53, 58 ve 59 (1937).

KESTİRME YOL YOKTUR*

Zora dayanan bir hükümet kurup, tepeden inme tedbirlerle toplum yapısında halk yararına gerekli reformları yaparak meseleleri çözümlemek, memleketi kalkındırmak düşüncesinde olanların umutları bir kere daha kırıldı. Ne var ki, hareket başarıya ulaşmış olsaydı bile bizce yine kırılacaktı bu ümitler eninde sonunda.

Bugün, hızla ve adalet içinde ekonomik - kültürel kalkınmayı sağlıyabilmek için gerekli reformların neler olduğu konusunda toplumcu aydınlar arasında genellikle bir anlaşma var. Ancak bu reformları yapabilme düzeyine nasıl ulaşabileceği konusunda fikirler ayrılıyor. Bu reformları yapacak iktidarın halka dayanması gereği de kabul olunuyor, ama halka dayanmak, halkın desteğini kazanmak terimlerinin anlamında bulanıklık var; bunlara farklı mânâlar veriliyor. Kestirme yol taraftarlarına göre, bir kere iktidar ele geçirildikten sonra halk yararına işler görerek halkın desteği kazanılır, iktidar halka dayandırılmış olur. Bu görüş, halka dayanmayı pasif bir anlamda anlıyor. Oysa bu mânâda halkın pasif desteğini kazanan bir iktidar, mutlaka halkın yararına, halkçı bir idare demek değildir. DP de başlangıçta halk tabakaları arasında büyük destek bulmuştu, ama halk yararına halkçı bir idare miydi? Gerçekten halka dayanan bir iktidar, halkın memleketin idaresinde, reformların tasarlanma ve uygulanmasında, toplum yapısının her kesiminde aktif bir rol oynadığı iktidar şeklidir.

İyi niyetli, namuslu, bilgili, vatansever aydın bir kadronun işbaşına geçtiğini bir an için varsayalım. Böyle bir kadro kendi kuvvetiyle iktidarı alamıyacağına göre, iktidarı kuvvete dayanarak ele alanlar bu kadroyu işbaşına çağıracaklar demektir. İlk soru, çağırırlar mı? Çağırmaları sadece bir ihtimâl, şu veya bu derecede kuvvetli bir ihtimâl, ama yine de bir ihtimâl, bir zorunluk değildir. Çağırsalar tam yetki verirler mi? Verseler, gerçek kuvveti

---

* *Sosyal Adalet*, Sayı 11, Mayıs 1963.

ellerinde tutanlar her an müdahale etmek imkânına sahip değiller midir? İktidarın, bütün rizikolarını göze alarak ele geçirmeyi başaran kuvvetlerin elbette kendilerine göre görüşleri, tutumları olacaktır. İktidar kadrosu ile teknik aydın kadro arasında fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar beliremez mi? Belirmemesi mümkün mü? O zaman kimin sözü geçer, hangi taraf ağır basar?

Dahası var. Memleketi yönetmeye, reformları yapmaya çağırılan kadro toplumu mevcut haliyle bulacaktır; yani, halk kütleleri uyarılıp teşkilâtlandırılmamış, teşkilâtlı bir hareket içinde politik eğitim görüp şuurlanmamış, pasif, yukarıdan yapılan işlere karşı, aydınlara karşı kuşkulu bir durumda. Diğer tarafta ise, henüz bütün iktisadî kuvvetine, yerleşik sosyal gelenek ve değerlerin kendilerine sağladığı nüfuz ve mevkilere sahip hâkim sınıflar.

Üstteki aydın kadro nasıl bu engelleri aşacak da halk tabakalarına ulaşacak, onları, onlardan yana olduğuna inandıracak? Halk yararına reformlar yaparak, tedbirler alarak mı? Ama dünyanın en mükemmel kanun, plân ve tedbirinin bile uygulanmasında aksaklıklar, pürüzler çıkar, bu bir. Halk yararına işlerden netice alınmaya başlayıncaya kadar bir sürenin geçmesi gerekir, bu iki. Ne kadar halkın yararına reformlar da yapılsa kalkınma, uzun bir süre halkın daha fazla, daha randımanlı çalışmasını ve elde edilen gelirin büyük kısmının yiyip içmeye, giyinip kuşanmaya değil, biriktirmeye ve yatırıma ayrılmasını gerektirecektir. Önceden uyardık itimadı kazanılmamış kütlelere bu meseleler nasıl anlatılıp kabul ettirilebilir? Esasen yoksun, iyi beslenmemekten, çalışmaktan yorgun, hayatından şikâyetçi halktan daha fazla, daha randımanlı çalışması, bir süre daha fedakârlıklara katlanması nasıl istenir? İstense de gereken netice alınır mı? Bu da üç.

Anayasa teminatı altında, demokratik, teşkilâtlı politik hareket içinde halk kütleleriyle aydınlar kadrosu kaynaşmadıkça, kütleler kadar aydınlar da bu hareket içinde politik eğitim, karşılıklı itimat, ekip halinde çalışma ve iktidar için demokratik mücadele tecrübesi kazanmadıkça, yukarıdaki şekilde kestirmeden işbaşına getirilecek bir kadro halkın yararına reformları sanıldığı gibi kısa zamanda yapıp başarıyla uygulayamaz. Karşılaşılacak güçlükler, kaybedilecek zaman, enerji israfı, "uzun yol" denilen teşkilâtlı, demokratik siyasal mücadele yolunun süresinden ve güçlüklerinden daha fazla olacaktır. Üstelik başarı ihtimali de daha zayıf. Bu çeşit tartışmalarda hep öne sürülen Nâsır'ın "Arap Sosyalizmi" misali de bizim görüşümüzü çürüten değil, doğrulayan bir misaldir. Nasır iktidarı bugünkü Arap sosyalizmine gelinceye kadar 10 yıl kaybetti, on değerli yıl savunduğu sosyaliz-

min de nasıl bir sosyalizm olduğu tartışılır bir konu. Her devletçilik ve devletleştirme hareketi halktan yana, halkın yararına değildir.

Sonra, bizim memleketimiz meselelerini bilimsel açıdan kendi gerçeklerimize uygun olarak çözümlemek iddiası nerede kalıyor? Genellikle "azgelişmiş memleketler" kategorisine girmekle beraber biz ne bir Gine veya Gana'yız, ne de Mısır. Tarihsel gelişmemiz bizi bir demokrasi denemesi düzeyine getirmiş. Bu düzey, Batı'da ilk varılan demokrasi düzeyinden, hatta Batıdaki bugünkü düzeyden önemli farklılıklar gösteriyor. Sosyal devlet anlayışını, sosyal adalet ilkelerini getirmiş ve bu ilkelere uygun vatandaşlık hak ve hürriyetlerini teminat altına alan, devlete sosyal vazifeler yükleyen bir Anayasamız var. Anayasamızın bu muhtevası ile Batı'daki demokratik gelişmelerin uzun safhalarını şimdiden atlamış bulunuyoruz.

İşçilerimiz çok canlı bir sendikacılık faaliyeti, bütün memleket dâvalarına karşı yakın bir ilgi gösteriyorlar. Kendi teşebbüsleriyle, tavizsiz, öz partilerini kurmak suretiyle de siyasal teşkilâtlanma şuuruna varmıya başladıklarını da gösterdiler. Ağır ekonomik baskıların tesiriyle köylümüzde de uyanış belirtileri var. Tarım işçilerimizde teşkilâtlanma istek ve çabası içinde.

Atatürk ilkelerini şekliyle değil, özü ile anlayıp bugünün şartlarına göre yorumlayan, ilerici aydınların, gençliğin sayısı gittikçe artmakta. Bu şartlar altında aydınlarımızın vazifesi, uyanmakta olan halk kütlelerini Anayasa teminatı altında bulunan haklara dayanarak bütün bu hakların kâğıt üstünden hayata geçmesi uğruna teşkilâtlandırmaları, onları memleketin siyaset sahnesinde öz yararlarına aktif rol oynamaya çıkarmaları değil midir? Böylece, Anayasanın tam ve eksiksiz uygulanmasını engelleyen, kendi çıkarlarına uygun düzenin devamına çalışan kuvvetlere karşı halk, devleti etkileyen gerçek bir politik kuvvet haline getirilmiş olur. Bu demokratik politik mücadele içinde kütleler de, aydın kadrolar da, iktidar ve gerekli reformların yapılması için hazırlanmış olur.

Bu görüş, biz de Batı'nın geçtiği bütün safhalardan uzun uzun geçmek zorundayız, demek değildir. Bizim tarihsel gelişmemiz ve bugünkü şartlarımız ışığında, hem kısa hem başarılı olacak yol Anayasa teminatı altında halk kütlelerini bir an önce teşkilâtlandırıp onları aldatan partilerin tesirlerinden kurtarmak, kendi haklan uğruna politik mücadele yörüngesine sokmaktır. Geri kalmışlığın zararları yanında bir de faydası vardır: Sosyal gelişme tıkanıklığının biriktirdiği kuvvetler bir kere yol bulunca gelişme ve değişme çok süratli oluyor. Başka kestirme yol bekliyenlerimiz bu arada üç

değerli yılı kaybetmiş olduklarını fark etmez görünüyorlar. Bu üç yıl içinde ilerici aydınlarımız halk kütlelerini politik teşkilâtlandırmada güç birliği etseler, halka "eğilmiş" değil, halkla beraber halk için mücadele yoluna gitselerdi, Anayasayı tam ve eksiksiz uygulatmak, reformların yapılmasını sağlamak, şekil demokrasiyi gerçek demokrasi haline getirmek yönünde ne kadar mesafe alınmış olurdu! Böyle bir durumda, tarihsel gelenekler bakımından devrimci, kaynağı ile halktan olan Ordumuz her zaman olduğu gibi bu demokratik gelişmenin de koruyucusu, desteği olurdu.

MALATYA KONGRESİ'NDE ELEŞTİRİLERE CEVAP*

[2. Büyük Kongre, Malatya, Kasım 1966]

Tahmin ediyorum ki, konuşmam biraz uzun olacak. Çünkü, takdir edersiniz, 69 delege konuştu, her birisi için bir dakikalık cevap verecek olsam 69 dakika ister. Kaldı ki bazı meseleler hakikaten oldukça anlaşılır izahat istiyor. Birkaç delege burada raporun daha önce kendilerine dağıtılmış olması gerektiği üzerinde durdular. Bu kürsüden büyük sosyalist prensipler adına büyük sözler edildi ve tenkitler yapıldı. Ama böyle tenkitlerde bulunan arkadaşların hiç değilse bazı küçük hususlara dikkat etmesi gerekirdi sanıyorum. Mesela sosyalizm adına büyük tenkitlerde bulunacak bir arkadaş rapor daha önce gerekirdi diye bir tenkit ileri sürecek idiyse hiç değilse şöyle bir merakta bulunması lazım gelirdi: Acaba bizim tüzükte rapor hakkında bir hüküm var mı ve bu hüküm nedir? Tüzükte rapor hakkındaki hüküm çalışma raporunun büyük kongrede okunacağıdır. Başka hiçbir hüküm yoktur. Rapor kongrede okunacaktır ve rapor kongrede okunmuştur. Bu tüzük hükmüne göre genel merkez raporu bastırmak ve dağıtmak mecburiyetinde dahi değildir. Ve takdir edersiniz ki, bizim kadar parasız olan bir merkez için ve bütün işleri küçük bir kadro ile yüklenmiş bir merkez için bu kadar uzun bir raporu önceden hazırlayıp bastırmak tashihleri vesaire bu gördüğünüz şekilde elinize vermek bir hayli işti. Tüzük hükmü de olmadığına göre biz pekâlâ buraya gelir, daktilo edilmiş şekilde okur geçer giderdik. İkincisi, rapor burada okundu. Elde de metin olduğuna göre bu tenkidi yapan arkadaşlar rapor okunurken metinden takip ederler, mühim gördükleri yerleri çizerler, ondan sonra o gün toplantı erken bitmişti, saat sekizde geceleyin de etüt edebilirlerdi.

---

* TÜSTAV Arşivi.

Bazı delege arkadaşlar da çalışma raporunda neden dış ve iç olaylar üzerinde bir kısım olduğu, hatta uzun bir kısım olduğu üzerinde durdular. Kimisi, bu bir çalışma raporudur, uygulama raporudur demeye getirdi. Kimi delege arkadaşlar bunlar gazetelerde okuduğumuz olaylardan başka bir şey değildir dedi. Gene tekrar edeyim, "sosyalizm" kelimesinin bu kadar çok geçtiği ve sosyalizm adına bu kadar büyük tenkitler yapılan bir kongrede raporun iç ve dış olaylarla ilgili kısmı olmasaydı, buna lüzum yoktu diye bir görüş ileri sürülmesi, açıkça itiraf edeyim, beni şahsen şaşırttı. Arkadaşlar, biz politik bir partiyiz ve hem de sosyalist politik bir partiyiz. Boyuna bilimsel sosyalizmden bahsediyoruz. Bir politik parti, bir sosyalist parti genel kongresi var ve o genel kongrede dış ve iç olayların parti programı, tüzüğü açısından bir tahlili ve değerlendirmesi yapılmıyor. Nedir, biz yardımlaşma derneği miyiz? Bir politik örgütüz ve büyük kongremizi yapıyoruz. Bu, bir defa, iki taraftan lüzumludur. Çizeceğimiz somut politikayı dünya olayları ve yurt olayları hakkında yaptığımız değerlendirme ışığında tespit edebilirdik, ikincisi, raporun başında belirtildiği gibi, yurt ve dünya olaylarını izlemek, tahlil etmek, değerlendirmek partimiz faaliyetleri arasındadır. Merkez yürütme kurulunun hatta birinci vazifesidir. Siyasi gelişmeleri takip etmek ve değerlendirmek ve sonuçlara varmak, birinci vazifesi.

İkincisi, birçok arkadaşlarım eğitim meselesinden bahsettiler, bilgi edinmekten bahsettiler. Elinizde bir rapor var ki son iki büyük senenin yurt ve dünya olaylarını derli toplu bir özet halinde ve değerlendirerek, yorumlayarak veriyor. Bahsedilen o kadar eğitimin bu da bir kısmı değil mi? Ben beklerdim ki arkadaşlar bu raporu muhafaza etmek, illerine, ilçelerine götürmek ve orada ilçe toplantıları yaparak bu yurt ve dünya olayları üzerinde hasbıhaller, konuşmalar tertiplesinler. Herhalde İşçi Partililer dış ve iç olaylarda doğru bir görüşe, doğru bir değerlendirmeye sahip olmak durumundadır.

Rapordaki değişikliklere veya rapordaki ileri sürülen görüşlerden farklı görüşlerde ilk üzerinde durulan mesele, daha önce de işaret ettiğim gibi, Doğu bölgesinin meselelerinin bu rapora alınmayışı oldu. Daha önce de izah ettim, bu rapor Türkiye'nin içinde bulunduğu meselelerin bir özeti değildir. Son iki buçuk sene zarfında yeni beliren gelişmelerin, yeni beliren yönlerin bir tahlilidir. Doğu bölgesi elbette ki memleketimizin temel meselelerinden biri olmakta devam ediyor. Zaten doğu meselemiz programımızdan çıkarılmış değil ki. Elbette ki devam ediyor. Nasıl ki toprak reformu meselesi de temel meselelerimizden biri olarak devam ediyor, ama toprak

reformunu raporda söz konusu etmedik, çünkü rapor meselelerle ilgili değil, iki buçuk senelik gelişmelerle ilgili.

Somut olaylara gelince, partinin zannediyorum ki doğu bölgesinde olan olaylara hiçbir partilinin göstermediği ve göstermesi de tabii olan bir alakayı göstermesidir. Herhalde burada bahsedilen Sünnilik-Alevilik meselesi alevlendiği zaman meseleyi meclis grubumuz meclise getirmek için çok uğraşmış, ısrarla mecliste gündem dışı konuşmalar istemiş, fakat daima meclis başkanları TİP söz istediği zaman takdir hakkını kullanarak söz vermez. Binaenaleyh ısrarla istediğimiz halde bize söz vermediler mecliste, fakat onun üzerine, aldık senatoya getirdik, senatoda gündem dışı konuşma olarak ortaya koyduk, gazetelere aksetti, ayrıca bir bildiri halinde yayımladık, basına tevzi ettik. Ayrıca haziran sonunda yaptığımız Karadeniz ve Malatya ve Elazığ gezilerinde toplantılarda ben şahsen Alevilik-Sünni-lik meselesini [ele] alarak konunun bizim partimiz açısından tahlilini yaptım. Doğu'da bu bir sene zarfında iki tane mesele olduğu zaman Diyarbakır Milletvekili arkadaşımız iki defa doğuya gitti, mahallinde tespit etti ve geldi, mecliste neticeyi bildirdi. Varto olayında, biliyorsunuz, üç defa TİP'ten heyet gitmiş, tetkiklerde bulunmuş ve gelişmeleri başbakana, hükümete bildirmiş, cumhurbaşkanlığından, Meclis başkanlığından taleplerde bulunmuştur. Binaenaleyh doğu ile ilgili somut meselelerde de partimiz büyük hassasiyet göstermektedir, çünkü hakikaten doğu bölgemiz halkı hem tüm Türkiye halkı gibi sömürülmekte, hem de ayrıca doğulu olduğu için ayrıca baskı altında bir ayrımlı muameleye tabi tutulmaktadır. TİP'nin görüşü ise herkesin bildiği gibi bütün vatandaşlarımızın din, dil, mezhep ayrılığı gözetilmeksizin bir numaralı vatandaş muamelesi görmesidir. *(Alkışlar)* Ve Alevilik-Sünnilik meselesinde –ayrıca programımızda bu meseleyle ilgili, yanlış hatırlamıyorsam 8. sahifesinde, diyanet işleriyle ilgili bir madde de vardır– ve orada diyanet işlerinin mezhep vesaire ayrım göstermeksizin bütün Müslüman cemaati, Müslüman topluluğu ile ilgilenmesi ve onların bütün ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği bir program hükmü haline konmuştur. Demek ki TİP'nin doğu illerine verdiği önem azalmış değildir, devam etmektedir ve devam edecektir. Tekrar ediyorum, raporda hassaten ele alınmamasının sebebi rapor Türkiye'nin içinde bulunduğu meselelerin bir özeti değil, iki buçuk senedir beliren yeni gelişmelerin bir ifadesidir.

Üzerinde en çok durulan meselelerden birisi teşkilat meseleleri oldu, teşkilatla merkezin ilişkileri üzerinde oldu. Ve ikinci bir nokta da eğitim meselesi oldu. Teşkilatla ilgili teferruat meselelerinde diğer bir sözcü arka-

daşım cevap verecektir. Ben yalnız burada bazı umumi prensipler üzerinde durmak istiyorum.

Arkadaşlarım, her şeyin sosyalisti ve sosyalist olmayanı olduğu gibi tenkidin de sosyalist ve sosyalist olmayanı vardır. Ve ben isterdim ki dün burada tenkitlerde bulunan arkadaşlar sosyalizm adına bir sürü meseleyi eleştirirken, tenkitlerin de sosyalist olmadığı üstünde dursunlar, hiç değilse kendi tenkitlerini yaparken bu ölçüleri kullanarak yapsınlar.

Nedir sosyalist tenkidin niteliği? Sosyalist tenkit, bir kere, yıpratmak, suçlamak için değil, birliği bozmak için değil, partinin birliğini daha da güçlendirmek, partinin ileriye doğru gidişini daha da hızlandırmak ve kolaylaştırmak için yapılır. Ve sosyalist tenkit asla sosyalist partinin demokratik merkeziyetçi niteliği aleyhine bir tenkit olamaz. Prensip olarak. Şimdi denilebilir ki, efendim, bunlar sübjektif birtakım ölçüler, bir tenkidin nerden bileceğiz yapıcı mı, daha hızlandırıcı mı, birliği kuvvetlendirici mi, yahut aksine mi olduğunu? Biz öyle olduğunu iddia ederiz, siz aksi olduğunu iddia edersiniz. Pek o kadar da değil.

Bir defa, sosyalist tenkidin bu söylediğim nitelikte olabilmesi için iki şartın yerine getirilmesi lazım. Tenkitlerimizi yaparken soyut olarak, ideal olarak aldığımız birtakım ölçülere göre tenkit yapmayacağız. Mesela, ne bileyim, mükemmel, iyi çalışan bir merkez nasıl olmalı, mektup yazdığın zaman trak, ertesi gün cevap vermeli, işte, teşkilatı muntazam dolaşmalı. Bilmem basın organı olmalı, susu olmalı, busu olmalı. Birtakım ölçülerimiz var. Hiç kimse de bunlar böyle olmasın diyemez, hakikaten öyle olmalı. Ama hakikaten tenkit olumlu, yapıcı olacaksa, yıpratıcı ve suçlama mahiyetinde değil, birliği kuvvetlendirip partiyi ileriye götürecek bir nitelikte olacaksa, o zaman tenkitler böyle kafamızda doğru bulduğumuz birtakım soyut ölçülere göre değil, somut zaman ve mekân şartları altında ele alınarak ortaya konur ve yalnız ortaya konmakla kalmaz, bu şartlar altında ne gibi çözüm yolları bulunur bu meseleye, onlar hakkında da bir teklif ileri sürülür. O zaman tenkitler yapıcı, birliği kuvvetlendirici ve partiyi ileri götürücü olur.

Halbuki, bazı delegelerimiz müstesna, yapılan tenkitlerde umumiyetle sosyalist tenkidin bu ölçüsüne asla riayet edilmemiştir. Mesela basın organından bahsedilmiştir. Herhalde siz de takdir edersiniz ki, hemen herkesin üzerinde müttefik olduğunu tekrar ettiği basın organımız olsa, bir günlük gazetemiz olsa fikri muhakkak merkez yürütme kurulunun aklına gelmiştir. Yani iki buçuk senede 13 kişinin aklına gelmeyecek kadar muğlak, karı-

şık, zor bir mesele değil. Herhalde aklımıza gelmiştir. Ha, binaenaleyh böyle bir teklifi ileri sürüp de olmadığından dolayı tenkit ederken ben isterdim ki delege arkadaşım şöyle desin: "Canım, bu herkesin aklına gelebilecek bir şey, bir parti organı olabilmesi". Herhalde bu arkadaşlarında, 13 kişinin de aklına gelmiştir. Evvela, neden olmadı acaba, acaba neden olmadı? Bir de desin ki, nasıl olabilir? Bak, böyle koysaydı meseleyi arkadaşımız, neden olmuyor ve nasıl olabilir? İşte o zaman bu mesele sosyalist tenkidin ölçülerine uygun bir şekilde konmuş ve tenkit edilmiş olurdu. Fakat neden olmuyor meselesini tahlil etmeden ve nasıl olacağı hususunda hiçbir yol göstermeden, efendim, basın organımız olsun, hele günlük gazete olursa çok iyi olur nevinden tenkitler havada kalan tenkitler olmaktan ileri gidemez. *(Alkışlar)* Yalnız bir delege arkadaşımız bu basın organı konusunda konuşurken biraz somut teferruata indi, mesela dedi ki, şimdi hatırlamıyorum, 250 liralık bilmem ne kadar hisse senedi alırsak bununla yarım milyon olur, yarım milyon da kredi suretiyle bir milyonu bulabildi. O biraz somut olarak girdi, yalnız o. Diğerleri hiç. Şimdi arkadaşlar... *[Başkan: Müdahale etmeyelim arkadaşlar...]*

Dediğim gibi, bu basın organı meselesini elbet biz de düşündük. Düşündüğümüz şuradan belli ki, partimiz parti olarak, hükmü şahsiyet olarak değil, ama hiç değilse partili arkadaşlarımız] üç defa bir yayın organı çıkarmak teşebbüsüne giriştiler. Bu yalnız demek ki düşünülmekle kalmadı, teşebbüs de edildi. Birinci *Sosyal Adalet* çıktı, ikinci *Sosyal Adalet* çıktı, bir de *Emekçi* gazetesi çıktı. Bunlar partinin organı değillerdi, ama partili arkadaşlar tarafından çıkarılıyordu ve partili arkadaşlar tarafından destekleniyordu. Üçü de yürütülemedi. Demek ki yürütülemeyişinin birtakım objektif şartları vardı. Birincisi, şüphesiz, para meselesi var. Ama bu üç tecrübe de gösterdi ki yalnız para meselesi de değilmiş. Bir kadro meselesi aynı zamanda. Bir yayın organı çıksın demekle olmuyor. Hatta teşebbüse geçmekle de olmuyor. Hatta bu organı birkaç ay, birkaç sene yürütmekle de olmuyor. Demek ki imkansız, demek ki partili arkadaşlarımız arasında henüz bir yayın organını devam ettirecek bir kadro da yok. Bunu biz de kabul edelim. Bunu sadece düşünmekle kalmamışız, partili arkadaşlarımız, bununla ilgilenen, kendilerini yayın organı çıkarmakta yetkili sanan arkadaşlarımız bunu denemişler ve işler yürümemiş. Bir defa bu kadro meselesi. Denenmiş olmuyor. Şimdi haftalık aylık yürüyememiş de günlük gazeteyi çıkaracak bir kadro meselesi büsbütün önemli bir şey. Günlük kadro, günlük gazete, bu milyonlar sahibi gazete patronları ile hususi uçaklar ve kamyonlarla saba-

hın bilmem kaçında ta orta Anadolu'ya, doğu Anadolu'ya kadar gazetelerini ulaştırabilen kapitalist gazete teşekkülleriyle aynı şartlar altında rekabet edecek bir gazete çıkarabilmek öyle kolay bir iş değil. Düşünün şartları. Onların şartlarını düşünün ve bizim şartlarımızı düşünün, onlarla rekabet edeceğiz. Çünkü rekabet etmeyip de gazetemizi satamazsak, malum atasözü hazıra hazine dayanmaz, ne kadar para toplasak koysak, o para erir gider. Muhakkak surette gazete masrafını koruması lazım. [...]

Ben [bir gazetecinin hazırladığı] raporu tetkik ettim, rapor hakikaten böyle sudan bir şekilde hazırlanmış değildi. Bir etüde dayanıyordu. Raporda bir adeta sanki yarın çıkıyormuş gibi bütün yatırımlar kalem kalem - makinelere ne yatacak, baskıya ne yatacak, hatta dağıtım için kaç tane minibüs pikap lazım olacak, şoför, mürettip, yazı işleri müdürü, günlük cari masraflar, bütün yatırım masrafları etüt edilerek kalem kalem- yazılmış gayet ciddi bir etüttü ve çıkan netice neydi biliyor musunuz? Bugünkü şartlar altında diğer gazetelerle rekabet edebilmek, tutunacak, iki üç ay sonra kapanmayacak bir gazete çıkarmak için bu hesaplarıyla yapılmış etüde göre en azından 5 milyon lira lazımdı. Görülüyor ki tenkitler yaparken böyle yalnız gönlümüzün dilediği şeyleri ulu orta ortaya atmamak lazım, imkânlar ve şartlar düşünülmek lazım.

Diğer çok üzerinde durulan bir mesele eğitim meselesi oldu. Eğitim meselesinin evvela ... temel bir prensibe, bir görüşe değinmek isterim. Parti eğitim yaptı, yapmadı, o sonra... Çünkü bu eğitim meselesinde, partinin yürüteceği eğitim meselesinde fikirlerin çok vazıh olmadığı kanısına vardım. Bir defa şunu belirteyim ki biz programımızda emekçi halkımızı uyarmak, eğitmek dediğimiz zaman buradaki eğitimden kastedilen mana okul eğitimi manasında bir eğitim değildir. Yani sosyalizmin prensiplerini, teorisini anlatan konferanslar vermek, seminerler vermek, gidip köylüye, işçiye sosyalizm nedir, sosyalist iktisat nedir, sosyalizmin gelişme kanunları nedir, bunları öğretmek değildir. Eğer biz işçi-köylü kitlelere önce sosyalizmin ne olduğunu anlatacak, sonra da onu eğitip inandırdıktan sonra oylarını alarak iktidara gelecek isek, eğer anlayışımız buysa biz daha yüzlerce sene iktidara gelemeyiz.

Sosyalist eğitim eylem içinde olan eğitimdir. Sosyalist politik eğitim eylem içinde, aksiyon içinde olan eğitimdir. Diğer çeşit eğitim, yani sosyalizm kanunlarını, prensiplerini, kurallarını vesairelerini vermek, o, parti içi kadro eğitimidir şimdiki safhada. Esasen bir arkadaşım da çok güzel belirtti, köye gittiğimiz zaman sosyalizm şudur, komünizm budur, bizim parti komünist

değildir, dinsiz değildir filan dediğimiz zaman köylü bize yahu bunları bırak, bunları, biz bunlar [la] alakadar değiliz. Neyse neymiş sosyalizm komünizm. Benim karın hastaneye gitti, şu oldu bu oldu, hastanede bize şöyle muamele ediyorlar, sen buna ne çare gösteriyorsun. Partimiz buna ne çare getirecek dedi. Diğer birisi de biz 65 yaşına geliyoruz, sizin parti iktidara geldiği zaman bizim gibi ihtiyarlar ne olacak, onu anlat dedi, dedi. Arkadaşlar, sosyalist eğitim bu iş içindir. Biz kitleyi nasıl kazanacağız, nasıl eğiteceğiz? Kitleler hep diyoruz sömürülüyor, eziliyor, yoksulluk içindedir. Binaenaleyh emekçi kitlelerin kendi yaşantısı ile duyduğu birtakım gayet hayati ihtiyaçları vardır ve özlemleri vardır. Bugün hem umumi müşahedelerden biliyoruz, hem sosyal bilimler mensuplarının yaptıkları anketlerden biliyoruz ki bugün emekçi halkımız eskiden zannedildiği gibi tevekkül içinde değildir. Bir lokma bir hırka havası içinde değildir. Özlemleri vardır. Hatta Demirel bile dedi ki halkımız yol istiyor, hastane istiyor, okul istiyor, bilmem şunu istiyor, bunu istiyor. Hakikaten istiyor, yani bu anlamda halkımız uyanmıştır. Demiyor benim kaderim böyle, bir lokma bir hırka, bu dünyada böyle gider, öbür ahrette mükâfatlarınız. İstiyor, okul istiyor, hastane istiyor, yol istiyor, tohumluk istiyor, yolsuzlukların önlenmesini istiyor, istiyor, özlemleri var. Ve ne istediğinin farkında. Ha, şimdi biz... bir sosyalist partinin vazifesi ve halkı eğitme yolu, halkın bu ihtiyaçlarına, istediği, hissettiği özlemlerine, fakat tam formüle edemediği, bir çıkar yolunu bulamadığı ihtiyaçlarına ve özlemlerine sosyalist açıdan doğru, bilim açısından doğru ve onların o ihtiyaç ve özlemlerine cevap veren çözüm şekilleri, çıkar yol getirmektir. Bunları yapmaktır. Faraza toprak reformunun veya bilmem zanaatkârın sosyal yapıdaki yerinin ne olduğunu bilmeyecektir. Nedir teoriye göre ve bilmesine de lüzum yoktur. Ama getirilen çözüm yolları onun bu hayati ihtiyaçlarına ve özlemlerine cevap veriyorsa ve aynı zamanda bu çözüm şekilleri sosyalizm bakımından, bilim bakımından doğru ve geçerliyse, o zaman biz halkı kazanırız. Ve kendimize kazandığımız zaman, onu bir örgüt için- de demokratik yoldan iktidar için mücadeleye soktuğumuz zaman, o demokratik mücadele içinde halk eğitilir. O ancak demokratik mücadele içinde ekonomik ihtiyaçlarına cevap veren yolların mücadelesini yapar, kendisi aynı zamanda –o zaman ona bu sefer sosyalist açıdan– bu çözüm yollarının bilgisini de yavaş yavaş edinmeye başlar. Ama aslında kitlelerin, halkın büyük çoğunluğunun tam sosyalizmi bilmesi teorisinin, nazariyesinin kurallarını bu [...].

Biz eğitimden bunu anlamıyoruz. Böyle olursa halkı kazanamayız. Nitekim aynı şekilde bunu da söylüyorlar. Bana bir ecnebi gazeteci söyledi, sizin halkınızın yüzde 60'ı okumak yazmak bilmiyor, okuma yazma bilmeyen insanlara sosyalizmi nasıl anlatırsınız? Ona aynı cevabı verdim. Biz dedim, köylüye gidip de sosyalizm nedir, onu anlatacak değiliz. Sosyalizm dersi verecek değiliz. Onların ihtiyaç ve meselelerine sosyalist açıdan geçerli ve doğru çözüm şekilleri getireceğiz. Arkadaşım, senin şu derdin [var], biz o derdini şu yoldan çözeceğiz diyeceğiz. Bunu yaparken de, ben konuşmalarımdan biliyorum, sırası geliyor, birtakım sosyalist izahlar vermeye giriyor insan. Ama insanın somut, içinden duyduğu bir meseleyi anlatırken araya sokarsanız birtakım kurumsal bilgileri, o zaman o bilgiler de havada nazari bilgiler olmaktan çıkıyor ve arkadaş kendi meselesiyle alakadar olduğu için adeta farkına varmadan bunu öğreniyor. Eğitim budur, eğitim vaaz vermek, konferans vermek değildir. Ve parti çalışmalarında yapılacak en birinci eğitim çalışması budur. Bütün ilçeler, köy temsilcileri, mahalle temsilcileri, fabrika temsilcileri yolu ile kendi mahallinin somut meseleleriyle alakadar olmalıdırlar, olacaktırlar ve bu meseleler bizim programımız ve tüzüğümüz ışığında çözüm yolları teklif edecek, yalnız teklif etmek değil, elinden geldiğince bunların çözülmesi için gayret edecektir. Şüphesiz bu gayretler her zaman semere vermeyebilir, ama kendisinin somut problemlerinin çözülmesi yolunda İşçi Partililerin fiilen gayret gösterdiğini görecektir. Konferanslar, broşürler, seminerler, bilim yayın organları bu demin anlattığım eğitim faaliyeti yürütüldüğü takdirde faydalı, ona yardımcı olarak faydalıdır. O yapılmadığı takdirde havada vaaz vermek kabilinden faaliyetler olmaktan ileri gidemez.

Sonra teşkilatla ilişkiler üzerinde uzun uzun duruldu. Gene burada da maalesef demin başlangıçta işaret ettiğim sosyalist tenkidin uyulması gereken kıstaslarına uyulmadı. Gene böyle nazari, ideal olarak olması lazım gelen kıstaslara göre olan tenkit edildi. Ve ben itiraf edeyim ki o tenkitleri dinlerken bir an için düşündüm. Şu kongre dedim, mesela böyle bir organımız yok, olsaydı hayal ettim, bütün illerimizin ilçe delegelerinden müteşekkil olsaydı ve eleştirilen genel merkez değil de il yönetim kurulları olsaydı, ne gibi tenkitler ileri sürülürdü? Çok ilçe kongresinde bulundum, yüzde yüz eminim ki, il yönetim kurulları için de, genel merkez için ileri sürülen tenkitler ileri sürülürdü. Sonra gene düşündüm, gene böyle bir şey yok ya, I mesela bir organımız olsaydı da orada genel merkez, il yönetim kurullarını eleştirseydi, acaba ne olurdu? Biliyorum, genel merkezin bir hayli eleştire-

ceği şey olurdu? Acaba yalnız genel merkez mi yazılara vaktinde cevap vermeyen? Ben genel merkezde, hatırlıyorum, bir tane hususu bir defa yazmakla yetinmeyip, ikinci defa, üçüncü I defa teyit ettiğimiz halde illerin çoğundan cevap alamadık. Hem de nasıl, Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi gereken hesapların gelmesi gibi partimiz için gayet hayati olan bir konuda. Anayasa Mahkemesi'ne hesap vereceğiz, sorumluyuz, netice gayet ağır olabilir, partimiz için aylarca evvel hesap isteniyor, cevap gelmiyor. İkinci teyit veriliyor ve cevap gelmiyor, bazı illere üçüncü teyit gidiyor hesapların gelmesi için. Bunları illerimizi suçlamak için söylemiyorum. Yalnız demin bahsettiğim kıstası hatırlatmak için.

"Genel merkez illeri dolaşsın". Kanaatimce genel merkez maddi imkânları dahilinde illeri dolaşıyor. Ama gene burada bir sual soralım: illerimizden kaçta kaçı acaba ilçeleri muntazaman dolaşıyor? İlçelerde muntazam faaliyet yürütüyor? İlçelerimizden acaba kaçta kaçı köy, mahalle, fabrika mümessillerini tamamen tayin etmiştir ve onlarla devamlı irtibat halindedir? İllerimizle merkez arasında muhaberat aksıyormuş. Aksıyor, evet öyle, ama acaba illerle ilçeler arasındaki muhaberat nasıl? Bununla şunu demek istiyorum arkadaşlar: bir partinin gövdesi, tüm teşkilatı nasılsa başı da öyledir. Bir teşkilat ilçesiyle, iliyle ve merkeziyle bir bütündür. Bir vücut gibidir. Bir vücut bütünüyle sıhhatlidir veya sıhhatsizdir. Partimiz çok zor şartlar altında çalışıyor. İllerdeki, ilçelerdeki vaziyeti biliyorsunuz. Biz de biliyoruz oradaki vaziyeti, ama aynı zorluklar genel merkez için de vakidir.

Biz yeni bir partiyiz, hasım yumruğu içinde kendimizi kabul ettirmeye, tutunmaya ve gelişmeye çalışıyoruz. En iyi bir vasıta olan maddi imkânımız, paramız yok. Hemen hiçbir delege bunun üzerinde durmadı. Sosyalist tenkidin kıstasına uymadığı, yani şartları belirtmediği için. Yahu, bu kadar küçük bir bütçeye, bu kadar az bir parayla daha kirasını bile bilmem kaç aydır öde[ye]meyen genel merkez bu işleri acaba bu kadar yaptığı kadar nasıl yapabildi? Kirasını ödeyemeyen bir merkez, mesela bu raporu şöyle nasıl bastırabildi? Şu kongrenin masraflarını nasıl karşılayabiliyor? Bunun üzerinde tek bir delege arkadaşımız durmadı. Binaenaleyh biz de biliyoruz, o öyle olsun, bu böyle olsun. Neden mesela makbuzlar ve defterler gecikti? Parasızlıktan. Bir defter, bir makbuz diyorsunuz, ama hesabı 15 bin, 18 bin lira tutuyor. O zaman bir tanıdık matbaa, daha ucuza yapacak bir matbaa arıyorsunuz, o ucuza yapan matbaa da tabii ucuza yaptığı için o işi derhal yapmıyor da kendi işinin bir sırasına getiriyor, yapıyor. Binaenaleyh geciki-

yor. Tenkitler yaparken ne gibi şartlar vardır göz önünde bulundurmak lazım.

Bundan sonra burada bir delege arkadaşımız gayet heyecanlı bir şekilde partinin teşkilatına ilgisizliğini belirtirken işte o ilimizde olan müessif hadiseyi söyledi. Elbette ki o müessif hadiseyle ilgilenmek lazımdı. Ama genel merkezimiz ilgilenmiştir. Hâlâ o dava ile ilgilenmektedir. Avukat arkadaşımız davayı takip etmektedir. O kadar ilgilenmiştir ki, savcılığa ayrıca müracaat yapıldığından gayri ta hapishaneye gidip muhbir durumunda olan arkadaşın özel ifadesi dahi alınmıştır. Ama efendim, tam olay olduğunun gün ve saatinde bir insan oraya gönderilmemiş. Af buyursun, ama arkadaşımız biraz fazla heyecanlı. Biz İşçi Partililer, hele sorumlu bir mevkide olan bir il başkanı kendi mahallinde bir iki kişi tevkif edildi diye bu derece telaşlan-mamalı. Evvela il başkanı kendisi soğukkanlı olacak ve vaziyete el koyacak. Elbette ki merkez de ona yardım elini uzatacak ve nitekim uzatmıştır. Merkez bu şekilde telaşa düşseydi, acaba vaziyet ne olurdu? Akhisar olaylarını biliyorsunuz, yumruğumuzdan büyük taşlar genel başkanımızın ve genel sekreterimizin ve arkadaşlarının içinde bulunduğu otomobile atılmış, camları tamamen kırılmıştır. Yani bu arada

taşlarla linç edilmesi bir dakika meselesi olmuştur. Gene biliyorsunuz, Bursa'da -şimdi bazı arkadaşlarımız biz ilçede öyle şeylerle karşılaşıyoruz ki, kavga ve çatışmalarla karşılaşıyoruz dediler. Acaba genel merkez üyelerinin karşılaştığı vaziyetler kadar vaziyetlerle karşılaşılıyor mu? Taşlarla, camlarla otomobillerin camları kırılıyor, ikinci Bursa olayları... fiilen genel merkez üyelerinden bir arkadaşımızın çene kemiği kırılıyor iki yerinden, diğer bir arkadaşımızın kaburga kemikleri kırılıyor. Genel sekreterimiz o kadar ağır dövülüyor ki iki üç hafta evinden çıkamıyor. Ama bunun karşısında zannediyorum ki genel merkezden hiçbir telaş ben görmedim. Keskin sosyalizm sözleri, edebiyatı yaparken bu sözlerle icraatın fiiliyatta ne demek olduğunu anlamanız ve öyle hadiselerle karşılaştığımız zaman soğukkanlılığımızdan, vakarımızdan hiçbir şey kaybetmemeliyiz. *(Alkışlar)* Lüzumsuz korkulara kapılmayacağız, soğukkanlı, vakur olacağız.

Burada yapılan konuşmalarda bu köylü sınıfının önemi hakkında uzun uzun duruldu. Zanaatkâr sınıfının bizim partimiz açısından toplumdaki durumu üzerinde duruldu. Ara sınıflar denilen sınıfların üzerinde duruldu. Bu mesele üzerinde gerek burada, gerek başka kongrelerde durulduğu için ben de konu üzerinde biraz ayrıntılı durmak istiyorum.

Şimdi ilk bakışta bir çelişkili durum var gibi görünüyor ve zannediyorum bu noktada bazı arkadaşlarımız tereddütlere düşüyorlar. Birincisi, bildiğimiz gibi, sosyalizm esas itibarı ile işçi sınıfının ideolojisidir ve sosyalizm işçi sınıfının öncülüğü altında gerçekleşecektir. Diğer taraftan bugünkü şartlar altında bakıyoruz, oyların çoğunluğu bize köylerden geliyor. İşçi arkadaşlarımızdan henüz ümit ettiğimiz, dilediğimiz ilgiyi görmüyoruz. Hatta diğer bazı az gelişmiş memleketlere baktığımız zaman da oralarda devrimci sosyalist harekette köylü sınıfının önemli rol oynadığım görüyoruz. Peki, acaba sosyalist teoride bir değişiklik mi var? Ortada ne bir değişiklik var, ne de bir çelişki var. İşçi sınıfının öncülüğü, bugün de ifade ederiz ve doğrudur, sosyalizme tamı tamına uyan bir ideoloji olarak işçi sınıfının ideolojisidir. Bunun izahları, programları yapılmıştır. Şimdi burada ele alacak değilim. Fakat biz işçi sınıfının öncülüğü derken sosyalizme varacağımız zamana kadar olan bütün devreyi düşünerek söylüyoruz. Sosyalizme varıncaya kadar geçecek olan devreyi düşünerek söylüyoruz. Bütün bu uzun vadelerde ele alındığı zaman işçi sınıfının öncülüğü açık seçik meydana çıkıyor. İkincisi, işçi sınıfının öncülüğü diyoruz, çünkü bir hareketin öncülüğü sadece o harekette hangi sınıfın daha aktif, daha faal olması ile ölçülmez. O harekete hangi sınıfın ideolojisinin yön verdiğiyle ölçülür. Sosyalizm işçi sınıfının ideolojisi olduğu için sosyalist ideoloji altında yürütülen bir hareket dolayısıyla, işçi sınıfının fertleri bu harekete çok katılmasa bile, ama o sınıfın ideolojisi olduğu için o hareket işçi sınıfının öncülüğü altındadır.

Şimdi köylü sınıfının ehemmiyeti bugün ve yarın içinde bulunduğumuz şartlar bakımındandır. Bu da bizim az gelişmiş bir ülke olmamızdan doğuyor. Sosyalizm aslında cemiyetlerin evriminde safhaları koyduğumuz zaman, işte biliyoruz, evvela ilkel cemiyetler vardır, sonra toplumlar [gelişti], kölelik meydana geldi, sonra derebeylik cemiyetleri, sonra kapitalist cemiyetler, sonra da sosyalist cemiyetler, yani sosyalizm aslında bu gelişme basamaklarında kapitalizmden sonra gelecek olan bir devredir. Çünkü sosyalizmin meydana gelmesi için o toplumun ileri derecede sanayileşmiş, teknolojisi ilerlemiş, üretim problemini çözmüş olması lazım gelir. Şimdi bu hüküm doğrudur, ama bu hükmün muhalifi doğru değil. Bazıları bu hükümden şunu çıkarıyorlar: mademki sosyal evrimde esas olarak sosyalizm kapitalizmden sonra gelecek bir devredir, öyleyse bütün toplumlar kapitalist devreden geçmek zorundadır ve Türkiye de evvela kapitalist safhadan geçecektir, sonra sosyalist olacaktır. Bu netice doğru değildir. Yani demin söylediğim hükmün muhalifi doğru değildir. Az gelişmiş ülkeler, bir defa, bu-

radaki konuşmamızda, konferanslarımızda, programımızda uzun uzun anlatılanlar üzerinde durmayacağım, dünyadaki tarihî şartlar bakımından, Türkiye'nin tarihî şartları bakımından, Türkiye'nin kapitalist yoldan kalkınmasına imkân yoktur bir kere, mümkün olmayan bir şeydir. Binaenaleyh, evvela kapitalizm, o mümkün değilse peki yi sosyalizme gidiş ne olacak? Şu olacak: Sosyalizmin meydana gelmesi için birtakım ön şartların mevcut olması gerektiğine göre -yani toplumun muhakkak surette sanayileşmiş olması, tarım ekonomisi olmaktan kurtulması, ekonominin temelinin sanayiye oturması işleri teknolojiye geçmiş olması, üretim problemini çözmüş olması gerektiğine göre demek ki az gelişmiş memleketler tam bir sosyalist düzene geçmeden önce şu veya bu uzunlukta artık kapitalist olmayan yolda bir gelişme safhası geçirecektir. Buna [...] yahut sosyalizm öncesi safha denir, sosyalizmin temellerinin atıldığı ön safhanın meydana getirildiği – ne derseniz, yani terim olarak– böyle bir safhadan geçecektir. Biz buna dedik ki sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan bir kalkınma yolu. Ve bu kapitalist olmayan kalkınma yolunun niteliği, devlet sektörü ne olacak, özel sektör ne olacak vesaire, bunları da programımızda teferruatıyla anlatmış olduk. İşte şimdi bu safhadadır ki, yani sosyalizme geçmeden evvela az gelişmiş bir memleket olarak geçirmek zorunda olduğumuz bu hazırlama, hazırlanma safhasındadır ki, köylü sınıfının ehemmiyeti vardır.

Vardır, çünkü az gelişmiş memleket olarak Türkiye'nin, programımızda da belirtildiği üzere, ekonomisi tarıma dayanır ve bu geri bir tarımdır. Geri teknikle, ilkel araçlarla yapılan bir tarımdır. Bir memleketin ekonomisinin temeli tarıma dayanırsa, elbette ki orada da sayıca ve ekonomik bakımdan önemli olan tarım kesiminde çalışanlar olacaktır. Sonra, ikincisi sayıca bir kere önemli. İkincisi, toplumların gelişmesi, toplumlar gelişiyor ya, toplumlar gelişirken toplumun sosyal yapısı bir satıh halinde ve tam böyle bir at başı beraber olmaz. Toplumun çeşitli kesimlerinin değişme sürati birbirinden farklıdır, bunun için de toplumlar gelişirken bazı kesimler daha ileriye gider, bazı kesimler daha geri kalır ve birtakım tıkanıklıklar ve gerginlikler meydana gelir. Azgelişmiş ülkelerde, bu arada Türkiye'de, en geri kalan kesim binaenaleyh en fazla tıkanıklığın meydana geldiği kesim, tarımdır, plancıların tabiriyle en darboğazın meydana geldiği yer tarımdır. Onun için, toplumda olan ileriye doğru gelişme hamlesi, itici kuvveti bilhassa tarım kesiminde zorlanmaktadır. Çünkü en büyük tıkanıklık orada. Neden en büyük tıkanıklık orada? Çünkü tarım sektöründe feodal artıklar en kuvvetle mevcuttur. Halbuki sanayi ve ticaret sektöründe feodal artıklar hemen he-

men hiç kalmamıştır. Orada kapitalist bir safhaya geçilmiştir. İleri bir kapitalizm değil, ama gene bir kapitalist safhaya geçilmiştir. Küçük zanaatlarla esnaflık da feodal derebeylik düzeninden kalma artıklardır. Vakıa, çırak-usta münasebeti daha önceki üretim sisteminden bir arta kalıştır, ama gene de çırak ve usta tarafından yapılan küçük zanaat üretimi kapitalist bir safhanın kanunlarına tabi olduğu için o arada bir üretim şekli olarak esas itibariyle feodal artıklar temizlenmiştir. Ama tarımdadır ki feodal artıklar, gene tabii eskisine nispetle, değişmiş olarak, değişmiş de olsa daha büyük ağırlıkta devam etmektedir. Çünkü ağa ve yarıcı-marabacı münasebeti bir toprak kiracısı ve toprak sahibi münasebeti değildir. Yani aradaki münasebet bir kira akdi olmaktan daha öte birtakım sosyal, hatta politik münasebetleri içine alan bir münasebettir. Biliyoruz ki, ağa kiracılarının, marabalarının oy hakkına sahiptir. Hatta onlar gitmiyorlar bile sandığa, doğuda, biliyorsunuz, gidiyor ağa, benim 180 oyum var diyor, birkaç tane de yanında adam getiriyor, çeşitli parmak basmak için, kadınlar sandık başına gelmiyor ve onlar adına oyunu kullanıyor. Ve kiracısının, marabacısının başka türlü olmasına imkân yok. Ağa hakikaten o eski derebeylik düzeninden kalan birtakım sosyal, hukuki ve politik nüfuzlara, salahiyetlere sahiptir.

Binaenaleyh, feodal düzenin artığı bilhassa tarımda mevcut olduğu için en büyük tıkanıklık orada, en büyük zorlanma oradadır. Bundan dolayıdır ki, tarımdaki köylü halkımız sadece oyu ile [böyle] aleyhte olmakla kalmıyor, ayrıca bu durumdan dolayı devrimci bir sınıfa dahil oluyor. Umumiyetle sosyolojik bakımdan hareket yeri, değişme yeri, müdahale merkezi şehirlerdir. Her toplumda, medeniyet merkezleri şehirlerdir. Şehirlere nispetle tarım bölgesi kendi içine kapalı, daha durgun, daha muhafazakâr, çok daha yavaş gelişen bir kısımdır. Ama az gelişmiş memleketlerde demin anlattığım hususiyetten dolayı tarım sektörü ve oradaki halk, köylü halk devrimci, yani değişmeden yana olan bir duruma gelmiştir. Köylü halkımızı devrimci, değişmeden yana olmayı getiren başka şartlar da vardır. Birincisi, programımızda anlatıldığı gibi, 48'den beri bazı toprakların makineyle işlenmesi neticesi köylünün topraktan kovulması, topraksız kalması, birden, toprağa bağlı olmayan, seyyal, hareketli bir işçi kitlesi meydana getirmiştir. Nüfusun süratle artışı, toprağın azalışı da gene bir kısım köylü nüfusun topraktan kopmasına, topraksız kalmasına, binaenaleyh köksüzleşmesine yol açmıştır. Bütün bu faktörler, köylü sınıfını değişmeden yana devrimci bir hale getirmiştir. Bu iki nedenden dolayı köylü sınıfı hem sayıca çok, hem de devrimci bir hale gelmiş olduğu için bu safhada İşçi Partisi'nin destek

kaynağı köylülerdir ve köylüler olacaktır. Ama bu durum işçi sınıfının öncülüğü meselesiyle çelişir değildir, benim anladığımca.

İşçi sınıfı meselesine gelince, işçilerimizin hele partiye neden gerektiği kadar iltifat etmediğinin sebeplerini anlatmıştım. Bu sebeplerin bir kısmını arkadaşlarımız belirttiler. İşçilerimiz hâlâ köyden tam kopmuş değildir. Yani tam bir sanayi işçisi haline gelmiş değildir. Bir bu var. Bir de tabii yapılan tertipler var. Bütün işçi arkadaşlarım biliyorlar ki, değil parti üyesi olmak, partide sekreter, il başkanı filan olmak, sadece parti üyesi olduğunu haber aldığı zaman dahi patron büyük baskı yapmakta, işten çıkarmak tehdidini yürütmektedir. Kaldı ki, bir üçüncü faktör, işçilerimizin durumu her ne kadar çok iyi olmasa da gene beğenmediğimiz gecekondu-lardaki hayat şartları dahi köylerdeki hayat şartlarına nispetle daha üstündür. Binaenaleyh bugün için, hiç değilse muntazaman iş bulmuş işçiler için kaybedecekleri, kaybetmekten korktukları bir şeyler vardır. Halbuki demin bahsettiğim topraktan kopmuş, hiçbir şeyi olamayan, yoksulluğun en dip kısmında bulunan köylü için kaybedecek bir şey yoktur. Onun için işten çıkarılma diye bir şey yoktur. Bütün bunlardan dolayıdır ki bu safhada köylü sınıfımız mühim bir rol oynamaktadır.

Niyetim burada küçük esnaf ve zanaatkârın durumuna geçmekti, ama çok uzayacağı için ve küçük esnaf ve zanaatkârın durumu tüzüğümüzün 58. maddesi görüşülürken tekrar oraya geleceği için küçük esnaf ve zanaatkârın toplumumuzdaki yeri ve parti programı açısından önemi konusunda 58. madde üzerinde dururken konuşmayı tercih ediyorum, çünkü yoksa çok uzayacak bu konuşma. O mesele üzerinde daha duracağım.

Ara tabakalar meselesi kâfi derecede programda ele alınmıştır. Yalnız çok önemli bir hususu bir daha belirtmek isterim. Bu konuya değinen bir sayın delege arkadaşımız, ara sınıflar, orta sınıflar bizde daima ilerici olmuştur, bugün de antiemperyalist ve ilericidirler dediler. Ve dediler ki ilericilik koşullar önünde değerlendirilmelidir. Doğrudur, koşullara göre değerlendirilmelidir, ama şuna dikkat etmek lazım: Koşullar değişirse tabii o zaman değerlendirme de değişir. Bir defa, ilericilik-gericilik kavramlarına muhteva vermek lazımdır. Sınıf açısından ele alıp değerlendirmedikçe ilericilik-gericilik kavramları havada kalan kavramlar oluyor.

Mesela bizde, feodal düzenin tasfiyesi mümkün olduğu müddetçe bizde bu orta tabakalar ilerici bir rol oynamışlardır. Neden? Neden, sosyalist miydi onlar? Hayır. 18. asırdan beri, yazdıklarına söylediklerine baktığımız zaman tamamen bir burjuva ideolojisi içinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda,

daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde kapitalist bir gelişmeyi sağlamak niyetinde oldukları aşikârdır. Ama kapitalist yoldan gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî derebeylik sistemine göre elbette ki daha ileri bir safhaydı, bunun için ilericiydiler. Milli kurtuluş savaşında da ileri bir rol oynadılar. Ama biz unutmayalım, bu milli kurtuluş savaşı meselesinde hakikaten bugün dünyada Türkiye'nin durumunda olan bir ikinci memleket yoktur. Onun için Türkiye'de sosyalizmin uygulanması başka memleketlerle yüzde yüz uyuşmaz. Efendim, milli kurtuluş savaşlarının gayesi demokratik devrimdir. Bilmem antikapitalist, antifeodal, antiemperyalisttir. Çünkü [20.] asır başında şöyle yazılmıştır, böyle yazılmıştır. Yazılanları bugünkü şartlar içinde ele almak lazım. Bugün [20.] yüzyılın başında ve ilk yarısında değiliz. İkinci yarısındayız ve biz öyle bir azgelişmiş memleketiz ki, o demokratik devrim denilen safhayı milli kurtuluş hareketimiz vermiştir. Milli kurtuluş hareketimiz zafere ulaşmıştır. Üstünden 43 sene geçmiş, şimdi ikinci bir milli kurtuluş safhasına gelmiş bulunuyoruz. *(Alkışlar)* Yok böyle bir az gelişmiş memleket. Biz diyoruz ki, bu ikinci safhada gene öncülük orta sınıflara ve orta sınıfların burjuva ideolojisini aşmayan fikirlerine göre yürütülürse bu hareket tekrardan yanda kalır, tekrardan bir yere kadar milli kurtuluş hareketimizi getirdikten sonra iş geri teper, yarım kalır ve yeniden sömürgeciliğin kucağına düşeriz. Bugün verilecek milli kurtuluş savaşının zafere ulaşması, bu bağımsızlık ve antiemperyalist hareketin sosyalist hareketle beraber yürütülmesi ve hareketin sonunda sosyalizme müncer olması ile mümkündür. Hatta yalnız bizim için değil, bütün az gelişmiş memleketlerin problemi budur. Raporun o kısmında anlatmaya çalıştığımız gibi, bugün az gelişmiş memleketler, milli kurtuluş savaşını yapmış memleketler bizim birinci milli kurtuluş savaşından sonra geçirdiğimiz safha içindedirler. Ve bocalamaktadırlar. O az gelişmiş memleketlerde de eğer milli kurtuluş savaşı ekonomik bir savaş olarak yeni sömürgeciliğe karşı devam ediyor, eğer kapitalist olmayan, sosyalizme yönelmiş rota üzerinde oturtulur, öyle geliştirilirse muvaffak olacaktır. Eğer bir devlet kapitalizmi haline gelecekse, yeni sömürgeciliğe taviz verirlerse, tıpkı bizim gibi yeniden o askerî olarak kovdukları emperyalist kuvvetlerin kucağına düşeceklerdir. *(Alkışlar)*

Antiemperyalist mücadele antikapitalist mücadele değildir tezi yanlıştır. Mücadelenin antiemperyalist ve antifeodal oluşu aynı zamanda antikapitalist olmasına mani değildir. Değildir, çünkü memlekette sadece feodal artığı bir düzen yok, demin söyledik, feodal artığı düzen var, ama ticarette ve sanayide gelişmiş ve gelişmekte olan, kendi sınırları içinde memleketi kalkın-

dıracak derecede hiçbir zaman gelişmeyecek, ama kendi sınırları içinde montaj sanayi, bilmem ne sanayii, ecnebi sermayeye ortaklık vesaire, ama gelişmekte olan bir sanayi sektörü de var, demek ki bir kapitalist sektör var. İşçi arkadaşlarımız biliyor, yok mu patronlar? Yok mu kapitalist sektör? Yoksa eğer, grev ne oluyor, lokavt ne oluyor, toplu sözleşme ne oluyor yoksa eğer kapitalist sektör? Bugün işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasında sendika hareketinde bir mücadele yok mu? Nedir grev? Grev bir mücadele aracıdır. Nedir toplu sözleşme? Bir mücadele hareketi. Bizim karşı taraf sınıf mücadelesi dendiği zaman hemen akıllarına ihtilal geliyor. İhtilal sınıf mücadelesinin en son, en keskin şeklidir ve nadiren vuku bulur. Ama her an, her dakika bütün sınıflı toplumlarda bir sınıf mücadelesi vardır. Bir sessiz yürüyüş bir sınıf mücadelesidir, bir miting bir sınıf mücadelesidir, grev haydi haydi bir sınıf mücadelesidir. Kapitalist sektör yoksa, kapitalizme karşı mücadele yoksa, bu işçi yürüyüşleri, bu grevler nice oluyor? Fakat bu kapitalist gelişmenin bizde bir milli burjuvazi de teşkil etmediğini genel başkanımız belirtti. İşçi sınıfı ile kapitalist sınıf kendi arasında bir mücadele yaparsa, bu da mümkündür, ama ikisi birden yabancı sermayeye karşı birleşebilir. Böyle vaziyetler vardır. Ne zaman birleşir? Eğer kapitalist sanayici hakikaten milli sanayici ise. Yani hakikaten memleketi sanayileştiren bir yatırım yapmış, yabancı kredilerden faydalanmamıştır. Yabancı şirketlerle lisans alışverişi yapmamaktadır, yabancı sermaye ile herhangi bir ortaklık içinde değildir. O zaman yabancı sermayeye direnir, çünkü dokuduğu kumaşı rekabet edemez, yabancı mamulün buraya gelmesinde rekabet edemez. Rekabet edemediği için ona direnir. O direndiği zaman şöyle bir çelişmeli, fakat gerçek vaziyet meydana gelir: İç münasebetler bakımından işçi sınıfı ile kapitalist sınıf birbiriyle mücadele eder, işçiler daha çok haklar elde etmek için, kapitalist vermemek için mücadele eder, ama ikisi birden yabancı sermeye gelince birleşirler. Bu olabilir, bu mümkündür, ama bizde böyle bir vaziyet yok, çünkü gerçekten bir milli burjuvazi yok.

[Bazı müdahaleler... Başkan: Lütfen karşılıklı görüşmeyin efendim.] Efendim, eğer bir memlekette demin anlattığım anlamda milli bir burjuvazi, yani yerli sanayi varsa olur. Mesela Yunanistan'da sanayiciler Ortak Pazar'a karşı direnmektedirler. Neden? Kendi milli sanayimiz kendi ayakları üzerinde duran, gerçekten yerli bir sanayi değil, yabancı sermaye ile ayakta durabilen bir ortak sanayi de onun için. Bu mesele üzerinde duruyoruz, çünkü bu hareketi, sosyalizm hareketini biz TİP'liler bilhassa yürüteceğiz. Çünkü teşkilatımızın en bilinçli, en teşkilatlı, en mücadeleci uzvu biziz. Onun için

biz[im] yürüttüğümüz mücadelenin niteliğini, rotasını çok iyi bilmemiz lazımdır. Yoksa şaşırabiliriz, bu çeşit fikirler arasında şaşırabiliriz. Programda belirtildiği gibi, bu anlattığım mesele bütün demokratik kuvvetlerin anti-emperyalist işbirliğiyle çelişki halinde değildir. Bu bir sosyalistlerin bağımsızlık mücadelesini tekeline alması vaziyeti değildir. İşbirliği yapacağız en iyi imkânla, ama diyoruz ki bu cephe içinde belkemiği, itici kuvvet, nüve ne olmalıdır? Diyoruz ki sosyalistler olacak. Eğer sosyalistler bu birleşik cephe hareketinin bu yönünü etkileyen bir kuvvet olmazsa, bu tıpkı birinci kurtuluş savaşımız gibi yarıda kalır diyoruz. Diyorlar ki, efendim, mademki böyledir, sosyalist olmayanlarla nasıl işbirliği yapacaksınız? Aman efendim, cevap gayet basit, işbirliğini biz sosyalist platform üzerinde yapmayacağız, elbette ki sosyalist olmayanla sosyalist platform üzerinde işbirliği yapılmaz. Bağımsızlık mücadelesinde somut hedefler ortaya koyacağız. Ve nitekim Amerikalılara karşı direnme somut hedefini ortaya koyduk ve bu hedef karşısında görüyoruz ki sosyalist işçi partili olmayan, hatta sosyalist olmayan insanlar ve teşekküller de birleşmektedir. Ankara mitingine iştirak eden kurumlardan hangisi TİP'e bağlıydı? Kaç tane TİP'li insan vardı? Görülüyor ki somut bir hedef ortaya attığın zaman sosyalist değildir, o partiden, bu partiden değildir meselesine gelmeden, kim hakikaten bağımsızlıktan yanaysa o da harekete katılıyor. İşte, gayet açık bir misaldir. Somut bir hedef olsun, o hedef etrafında bütün güçleri birleştirirsiniz. Ama bu hedefleri koyup hareketi yürütürken daima bu hareketin yöneticiliğini [yapanın], yani bunun harekete getirici kuvvetinin sosyalizm ve onun partisi olan TİP olmasına dikkat etmek lazım.

Sonra bir arkadaşımız TİP'nin din konusundaki tutumu üzerinde durdu. Diğer bazı arkadaşlarımız da galiba o delege arkadaşımızı ima ederek, bu söylediklerini kanaatımca yanlış anlayarak, efendim, biz propagandamızda dini ele almaya kalkarsak biz de öbür partilerin durumuna düşeriz şeklinde mütalaa yürüttüler. Bu din konusu hakikaten çok önemli olduğu için bu konu üzerinde de bazı açıklamalar yapmak isterim. Hepimiz biliyoruz, TİP'nin samimi kanaati odur ki bütün vatandaşlar dini inançlarını ifadede, ibadette tamamen serbest olmalıdırlar ve iktidarlar vatandaşların dini inançlarına ve ibadet serbestliğine tamamen saygılı olmalıdır. Bu bizim samimi kanaatimiz. *(Alkışlar)* Ve yine sözlerimin başında belirttiğim gibi, programda da yazıldığı gibi, bir diyanet işleri başkanlığı müslümanlar arasında fark gözetmeksizin bütün müslümanlık camiasına hizmet etmelidir.

[Başkan: Oturduğunuz yerden konuşmayalım arkadaşlar, hatibi sükûnetle dinleyelim.]

Fakat din meselesi bu kadarla bitmiyor, neden bitmiyor, çünkü sömürücü hâkim sınıflarla kanunlar dahilinde demokratik yoldan verdiğimiz mücadelede, hâkim sınıflar dini bize karşı bir araç olarak kullanıyorlar. Yalnız bunlar dinsiz demekle kalmıyorlar, öyle olursa üzerinde durulmaz, fakat bu bozuk düzeni devam ettirmek, kendi sınıf hâkimiyetlerini devam ettirmek üzere dini bir vasıta olarak kullanıyorlar. Bugünkü bozuk düzeni haklı göstermek için dini yardıma çağırıyorlar. Bu vaziyette kaldığımız zaman biz de mücadelemizi yürütebilmek için karşı sınıfın elinden bu silahı almak mecburiyetindeyiz. Kaldı ki bu silahı yanlış olarak kullanıyorlar. Şimdi iki şeyi birbirinden hepimiz gayet açık seçik tefrik etmek mecburiyetindeyiz. TİP'nin ileri sürdüğü sosyalizm dinsel sosyalizm değildir. Biliyorsunuz, bilhassa Ortadoğu ülkelerinde Hıristiyan sosyalizmi olduğu gibi Batı'da Müslüman sosyalizmi diye bir hareket geliştirilmektedir ve bu sosyalizm Müslümanlığa dayandırılmaktadır. TİP'nin ileri sürdüğü sosyalizm dinsel sosyalizm değildir. Daima tekrarladığımız gibi, TİP bilimi hedef olarak almıştır, usul olarak almıştır ve bilim ışığında kendi toplumunun tarihî gelişmesini ve bugünkü şartlarını tahlil ederek çözüm yolları getirmektedir. Binaenaleyh biz sosyalizmi dine dayandırarak değil, ilme, bilgiye, mantığa ve bugünkü mevcut şartlara, kendi toplumuzun ihtiyaçlarına dayandırırız. Ama karşı taraf dini bir mücadele silahı olarak kullandığı, bugünkü bozuk düzeni, istismar düzenini devam ettirmek için bir dayanak olarak kullandığı zaman onun elinden bu silahı almak mecburiyetindeyiz. Diyor ki beş parmak bir mi bak, Allah sizi böyle yarıcı, marabacı yaratmış, bizi de ağa yaratmış. Bu duruma razı olmamamız lazım. İşte, toprak mülkiyeti, vergi adaleti komünistliktir, dine aykırıdır. Bunlar karşısına çıkıp da, efendim, TİP vatandaşların dini hürriyetlerine, ibadetlerine saygılıdır demek kafi değil. Bu, cevap vermiyor ithamlara. O zaman demek lazım ki biz ilim ışığında sosyalizmin yürütülmesinde program getiriyoruz, ama bunlar dini yanlış olarak, yalan olarak dini kendi sınıf menfaatlerine alet ediyorlar diyeceğiz ve bunları onlara ispat etmek mecburiyetindeyiz. *(Alkışlar)* [...]

Toprak mülkiyeti, vergi adaleti dine aykırıdır dendiği zaman ispatını söylemeleri lazım. Nedir dinin kaynağı diyeceksiniz. Kuran mı? Hadisler mi? Gösterin bakalım nerede toprak kanununa aykırı bir hüküm var? Nerede vergi kanununa aykırı bir hüküm var? Bu anlatılırken dini siyasete alet etmek değildir. Dini siyasete alet etmiyoruz. Neden? Bir defa insanların dini

hislerini heyecanlandırarak, sömürerek çıkmıyoruz. İkincisi, programımızı, sosyalizmi, "din de zaten böyle söyler" diyerek kabul ettirmeye çalışmıyoruz. Ama karşımızdaki bunu bize silah olarak kullandığı zaman mecburuz o silahın yalancı bir silah olduğunu ortaya koymaya, mecburuz, bu silahı bırakamayız onların eline. Bu konuda emekçi kitleleri aydınlatmaya mecburuz.

Laiklik ilkesi meselesine gelince, bunu delege arkadaşımız gayet iyi izah etti. Bizim laiklik anlayışımız, Batı'dakinden farklıdır. Bazı aydınlar şuna kadar işi vardırıyorlar: Anayasa, diyorlar, bir çelişki içindedir; bir taraftan devleti din işlerinden ayırıyor, diğer taraftan anayasa müessesesi olarak diyanet işlerini getiriyor. Mademki ikisi ayrıdır, nasıl olur da diyanet işleri devletin bir parçası olur? Bir anayasa müessesesi olur? Hiç bunda bir çelişki yok. Tam tersine... Neden diyanet işleri başkanlığı bir anayasa müessesesi olarak konmuştur? Bunun için konmuştur: Laik cumhuriyet rejiminin uygulanmasını sağlamak için. Diyanet işleri başkanlığının ilk vazifesi toplumun dinî hayatını o şekilde düzenlemek, kontrol altına almaktır ki toplumun dinî hayatının devam etmesi laik cumhuriyet rejimine aykırı olmasın ve onu zedelemesin. İlk vazifesi budur diyanet işleri başkanlığının. Bu iki kesimi, dinsel hayat kesimi ile dinsel olmayan kesimi birbiriyle çatışmadan ve bilhassa laik cumhuriyet rejimine halel gelmeden ilmi hayatın akışını temin etmesidir. Binaenaleyh çelişme yok. İlk vazifesi onun laiklik rejimini uygulamaktır. Ve gene diyanet işleri başkanlığı bir anayasa müessesesi olmak hasebiyle anayasanın 12. maddesi ışığında vazife görmek zorundadır. Mademki kanunlar önünde din, dil, mezhep farkı gözetilmeden herkes eşittir, öyleyse diyanet işleri başkanlığı da Müslümanlarla ilişkili işlem görürken, bunların arasında Müslüman camiasında ayrımlar yapmadan hepsine hizmet etmek mecburiyetindedir. Ve bizim bu anayasa maddelerinin bu şekilde gelişi bizim tarihimizin bir zorunluluğudur, çünkü bizim tarihimizde ta 19. asrın başından buyana toplumda ilerleme, değişme hareketleri geliştikçe hep mevcut düzenin değişmesini istemeyen çevreler dini demin anlattığım manada bir silah olarak kullanmışlardır. Yenilikler gavurluktur diye önüne çıkmışlar, o günkü düzenin devam ettirilmesi için o zamanların hâkim kuvvetleri dini bir sınıf mücadelesi aracı olarak kullanmışlardır. Ama bir arkadaşımızın belirttiği gibi, bunun yanı sıra ilerici bir kesime girilmiştir ve bugün bilhassa diyanet işleri başkanlığındaki son kriz ve Elmalı'nın ordan uzaklaştırılması göstermiştir ki, dinî kesimde de bir bölünme, bir ikilik

vardır; daha ilerici olanlar ve gericiler ve bunların birbirleriyle mücadelesi vardır.

Sonra bazı arkadaşlarımız partinin seçimlerden sonra parlamentarizme saptığını söylediler. Hatta bir arkadaşımız revizyonizm tabirini kullandı. Parti ne parlamentarizme sapmıştır, ne de revizyonizme sapmıştır. *(Alkışlar)* Deyimleri gelişi güzel kullanmadan evvel biraz muhtevalarını tahlil etmek gerekir. Bir sosyalist parti parlamentoya girmekle parlamentarizme sapmış olmaz. Hatta bizim gibi küçük ve zor şartlar altında çalışan bir parti parlamentoya küçük bir grup sokar da o parlamentoya ilk girişi devresinde teşkilatı ile gereği gibi meşgul olamazsa gene parlamentarizme sapmış olmaz. Parlamentarizme sapmak ne demektir? Parlamentarizm aslında küçük burjuva reformculuğudur. Yani mevcut düzende köklü dönüşümler yapmaktan vazgeçmek, mevcut düzeni köklü dönüşümlerle bir nitelik değişikliğine uğratmaktan vazgeçmek, bu değişikliği işçi sınıfı başta olmak üzere emekçi kitlelerin örgütlü, bilinçli mücadeleci hareketiyle gerçekleştirmekten vazgeçmek demektir parlamentarizm ve revizyonizm. Yoksa parlamentoya girmek, parlamentoda çalışırken teşkilatla kâfi derecede meşgul olamamak parlamentarizm değildir. Bir parti parlamentoya girmişse, ama orada ve dışarda anayasa istikametinde köklü dönüşümlerle bugünkü düzeni iktidara geldiği zaman da bitireceğini, temelden değiştireceğini açık seçik söylüyorsa ve bu değişmeyi öbür partiler gibi pasif anlamda oy almakla değil – elbette ki oy almakla iktidara geçeceğiz–, ama sosyalist anlamda oy almakla burjuva anlamda oy almak arasında da fark var. Burjuva partiler esasen toplumun mevcut ideolojisi dahilinde faaliyet gösterdikleri için oy meselesiyle seçimden seçime meşgul olurlar ve oy avcılığı suretiyle oy toplamağa kalkarlar. Yani o kısa evrede herkesin nabzına göre şerbet vererek Alevisine Alevilik yolunda, Sün-nisine Sünnilik yolunda, işçisine işçi yolunda, patronuna patron yolunda, yani herkese mavi boncuk sendedir politikasını şey yaparak, hisleri, heyecanları işleyerek el çabukluğu marifet oyları alıp parlamentoya gitmek yolunu yaparlar. Biz de oylarla parlamentoya gideceğiz, ama öyle oy avcılığı ile değil. Biz diyoruz [ki] emekçi halkı eğiterek, uyandırarak, teşkilatlandırarak ve onların bilinçli oylarını kazanarak parlamentoya gideceğiz. *(Alkışlar)*

Devrimcilik meselesi, şimdi açık söyleyelim, yani bazı arkadaşlar revizyonizm mevizyonizm, yok parti yumuşak gidiyor filan dediğine göre her şeyi açık konuşalım, devrimcilik mutlak surette ihtilalcilik demek değildir. Devrimciliğin iki şekli vardır, silahlı şekli, silahsız şekli. Devrimcilik aslında

sosyal yapıda değişiklik, sosyal yapıyı değiştirmek demektir ve bu sosyal yapıyı emekçi halkın bilinçli, örgütlü mücadelesiyle değiştirmek demektir. En son anda iktidar nasıl alınır? Hâkim sınıflar müsaade etmediği, baskıya, teröre gittiği, halkın en basit ihtiyaçlarına cevap vermediği için toplumda bir çöküş hali gelir ve halkta bir direnme hali gelirse, o son iktidara geçiş şeyi ihtilalle olabilir, yani ayaklanma vesaireyle. Veya biz ki... biz öyle ümit ediyoruz, halkı bu anayasa nizamı içinde demokratik yollardan bilinçlendirir, teşkilatlandırırsak -iktidara geçmek meselesi bir sınıflar kuvvetleri dengesi meselesidir- biz halkı kâfi derecede bilinçli hale getirirsek zaten bizim burjuvazi güçsüz bir burjuvazidir, kompradordur, çünkü o zaman çok muhtemel ki, bizim hâkim sınıflar anayasayı çiğnemek, bizim demokratik yoldan iktidara gelmemizi önlemek isteseler de buna muvaffak olamayacaklardır. *(Alkışlar)* Bu bir sınıflar kuvvetinin dengesi meselesidir. Ve bu dengenin ne olacağı bir taraftan hâkim sınıfların tutumuna bağlıdır, nasıl hareket edecekler, gerçek ekonomik güçleri ne olacak, bir taraftan da bizim gücümüz ne olacak? Onlar çiğnemek isteyecekler anayasayı, iktidara gelmenize mani olmak isteyecekler hiç şüphe yok, ama istediklerini yapabilecekler mi? Biz iyi çalışırsak, biz iyi örgütlenirsek, biz halkı uyandırırsak, onlar o isteklerine ulaşamazlar ve biz de onlar yolu ile iktidara geliriz. Ama dediğim gibi bizim oy almamız bir oy avcılığı meselesi değildir. Binaenaleyh devrimcilik meselesinin kıstası budur. Esas yapıda bir değişiklik ve bu değişikliği emekçi kitlelerin bilinçli, örgütlü mücadelesiyle gerçekleştirmek. Bir parti bunu savunduğu, bütün hareketlerinde bu rotada gittiği müddetçe, o partiye ne parlamentarizme saptı, ne revizyonizme saptı, ne şu ne bu diyemezsiniz. *(Alkışlar)*

Mesele, arkadaşlar, sözlerde sertlik değildir. Biz hiç bir zaman konuşmalarımızda edebiyat yapar bir tarzda sosyalizmden bahsetmiyoruz, hatta onun için bizlere mesela mecliste ders verir gibi konuşuyor diyorlar, biz de diyoruz ki demagoji konuşmuyoruz, ders verir gibi konuşuyoruz. Sözlerimizin muhtevası ağır olmalı, muhtevası ağırlık taşımalı, ileri sürdüğümüz fikirler ağırlık taşımalı. Yoksa sıfatlarla boş olan şeye ağırlık veremezsiniz. *(Alkışlar)* Mesele nutuk atıp, efendim, biz ölümü bile göze alırız, biz sehpaya bile gideriz değil, zaten aslında biz sosyalistler ölümü değil, dava uğruna yaşamak ve davayı gerçekleştirmek istiyoruz. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Yoksa birtakım atıp tutmalarla meseleler hallolunmaz. Asıl mesele zor durumlarla karşılaştığımız zaman, işte Akhisar gibi, işte Gültepe gibi, Bursa gibi, işte Eskişehir'deki, Antep'teki tevkifler gibi durumlarla karşılaştığımız zaman

cesaretimizle, soğukkanlılığımızla ve vakarımızla ve haklarımızı kanun çerçevesi içinde sonuna kadar müdafaa etmekle sertliğimizi ortaya koruz.

Bir de kitle partisi mi, doktrin partisi [mi] gibi şeyler ortaya atıldı. Her ikisi de partimiz [...] *[Belgenin bir sayfası eksik]*

Şimdi burada en son olarak hem şu kontenjan meselesini ele alacağım, hem bu mesele dolayısıyla TİP ne cins bir partidir, ne şartlar altında çalışıyor, bunu gözden geçireceğim. Kontenjan koymak doğrudur yanlıştır, bunun münakaşasını yapmayacağım. Yalnız bazı hususları hatırlatacağım ve sosyalist prensipler bakımından mühim olan bazı tahlil yanlışlarını belirteceğim. Bir kere, arkadaşlar, her birimiz partiye girerken partinin tüzüğünü ve programını kabul ettiğimizi beyan ediyoruz. Fakat öyle anlaşılıyor ki merkeze tenkitler ileri süren –bilhassa bu kontenjan meselesine ait– arkadaşlar tüzüğü okumadan imzalayarak girmişler de yüzde 5 kontenjandan şikâyet edildi. Halbuki siyasi partiler kanunundan önce yürürlükte olan tüzüğümüzün maddesine göre bizim tüzüğümüz genel merkeze yüzde 5 değil, yüzde 10 kontenjan tanımıştı ve o tüzük maddesi de birinci genel kongrenin kabul ettiği bir tüzüktür. Demek ki o tarihlerde, yani bundan 6 ay öncesine kadar partiye girmiş olan üyeler merkezin yüzde 10 kontenjan hakkı olduğunu kabul ederek partiye girmişlerdir. Siyasi partiler kanunudur ki bu kontenjanı yüzde 5'e indirdi.

Neden acaba yüzde 10 kontenjan kondu? Arkadaşlar, her zaman diyoruz, bizim parti öbür partiler gibi değil, program bakımından değil, amacı bakımından değil, oyları kazanma bakımından değil, çalışma metotları bakımından değil, teşkilatı bakımından da değil. Bizim partimiz bugünkü toplumun çerçevesi içinde oy avcılığı ile iktidara gelmeyi düşünmediği, emekçi halkı demin anlattığım anlamda teşkilatlandırıp bilinçlendirmek, inandırmak suretiyle iktidara gelmek istediği için ve bugünkü düzeni temelinden değiştirmek amacını açıkça söylediğinden dolayı hâkim çevrelerin baskısı, tecavüzü altında bulunduğu için her sosyalist parti gibi bizim partimiz de safları çok birbirine sıkışmış, kenetlenmiş, disiplinli olarak çalışmak mecburiyetindedir. Kısacası bizim parti de demokratik merkeziyetçilik prensibine göre çalışmak mecburiyetindedir, öyle çalışır ve organlarımızın kuruluşu öyledir. Bunu böylece bilelim. Bu bütün sosyalist partilerin çalışma şartlarının doğurduğu bir zorunluluktur, demokratik merkeziyetçilik. Partimiz demokratiktir, nerede? Bütün organları serbest seçimlerle teşekkül eder, demokratiktir. Organlar kendi kendilerine bütün meseleleri serbestçe tartışırlar ve serbest iradeleriyle karara bağlarlar. Demokratiktir. Bütün organlar

tüzüğe uygun olarak kongrelerde en geniş şekilde eleştirilirler ve hesap verirler, gerektiğinde düşürürler. Binaenaleyh parti demokratiktir. Fakat organlar bir kere teşekkül ettikten sonra partinin işleyişi ilçe, il yönetim kurulu, yürütme kurulu kademelerine göre disiplinli bir şekilde ve her kademe daha yüksek kademenin direktiflerine yüzde yüz ve mutlak surette uyarak işler. Tenkit hürriyeti demek, her önüne gelen insanın sorumsuzca her aklına geleni söylemesi demek değildir. Hürriyetler sorumluluklarla beraber gider. Sorumluluğu yüklenen insanın aynı zamanda aslında tenkit etmek hürriyeti vardır. Sorumsuzca başıboş, her rast geldiği yerde istediğini söylemek bir tenkit hürriyeti değildir, af buyurun, bir lafazanlıktır. Çünkü sosyalizmde tenkidin de bir fonksiyonu, bir işe yaraması vardır. Tenkit etmek için tenkit etmiyoruz. Çünkü biz bir fikir kulübü değiliz. Fikir kulübü olsak -tabii fikir kulübünde de vazifemiz fikirleri tartışmak ve birtakım neticelere varmak- o onu söyler, bu bunu söyler, bir meseleyi üç hafta görüşürüz, başka işimiz yok, fikir kulübüyüz. Biz bir politik aksiyon örgütüyüz. Bizde münakaşalar, tenkitler daima aksiyona, eyleme müteveccih olarak yapılır. Sırf tenkit olmak için yapılmaz. Bu işi nasıl daha iyi yürütebiliriz diye yapılır ve tenkitler muhakkak surette sonunda bir karara bağlanır, bir yere getirilir ve ondan sonra uygulamaya geçilir ve bu sosyalizmin en temel kuralıdır. Sosyalizmden çok bahsedildi ya, toplumsal gelişme kanunlarına, şuna buna gelmeden evvel en temel prensibi budur. Bilimsel sosyalizmi diğer sosyal bilimlerden ayıran fark böyle formüle edilmiştir. Bilimsel sosyalizm ortaya konuncaya kadar diğer sosyal bilimler yalnız gerçeği ifade etmekle, yansıtmakla yetinmiştir. Halbuki bilimsel sosyalizm bir bilim olarak yalnız gerçeği ifade etmek, gerçeği yansıtmakla yetinmez, aynı zamanda gerçeği değiştirir. Yani eyleme inkılap eder, eylem haline gelir. Sosyalizmi bilginin felsefesi olarak bütün diğer fikir sistemlerinden ve bilimlerinden ayıran temel nitelik buradadır. Binaenaleyh partimizde tenkitlerimizi böyle sorumsuzca, ilçede otururken, orada otururken, bilmem nerede otururken en hassas konularda aklımıza geleni, aklımıza geldiği şekilde değil, sözlerimin başında işaret ettiğim sosyalist tenkit kıstaslarını göz önünde bulundurarak ve daima bu tenkidi olumlu bir neticeye bağlayıp, uygulamaya, aksiyona geçirmek düşüncesiyle tenkit edilir. O zaman tenkidin kıymeti vardır ve öyle tenkit sosyalist tenkittir.

Şimdi dedim ki bizim partimiz, demokratik merkeziyetçi bir partidir. Böyle olmak zorundadır, yoksa mutlaka hasıl bir çerçeve içinde bu mücadeleyi başarıyla sürdürebilmeye imkan yoktur. İşlediği sırada merkeziyetçidir,

ama kurullarda hesap verir, beğenilmezse düşürülür, kurullarda tenkit edilir, fakat iki arada yukardan aşağıya direktiflerle ve sıkı bir disiplin içinde çalışmak mecburiyetindedir. Şimdi bu böyle olunca yönetici kadro meselesi gayet önemlidir. Hepiniz ilçelerdeki ve illerdeki tecrübenizden biliyorsunuz ki, iyi yönetici kolay kolay yetişmiyor, zor yetişiyor ki zaten sosyalist hareketler için değil yalnız, bütün hareketlerin başarıya ulaşması için yönetici kadro önemlidir.

Mesela bakın Nazi Almanyası'ndan bir misal vereceğim. Nazi Almanyası'nda Hitler iktidara gelmeden önce sol kanat partilerinin, çeşitli partilerinin son seçimlerde aldığı oy miktarı 6 milyonun üzerindeydi. Şimdi zannedildi ki Hitler iktidara geldikten sonra 6 milyon oy alacak kadar gelişmiş olan sosyalist hareket muhakkak bir yerden bir şeyler, bir zorluklar verir. Biliyorsunuz ki Nazi Almanya[sın]'da çıt çıkmadı. Harp oldu, yenilgiye doğru gitti, dış dünya dediler yahu Almanya'da sosyalist hareket çok gelişmişti, sendikalar çok gelişmişti, muhakkak harbin sonuna doğru bir iç isyan, bir şey çıkacak, çıt çıkmadı. Ne oldu? Hitler rejimi o sosyalist partilere oy vermiş 6 milyon insanı tarayıp tecrit kampına mı gönderdi? Yoo. Ne yaptı? Drijan kadroları topladı, yöneticileri topladı. Onları temerküz kampına gönderdi ve iş tamam...

Çünkü, demin söylediğim gibi, bir parti, bir teşekkül bir vücut gibidir, eli, ayağı, karnı, başı vesairesi hep beraber işlerse işler. Hele aklı dimağı işlemezse, şuurunu kaybederse, o zaman vücut bir işe yaramaz. Taban çok önemlidir, tabansız teşkilat yürümez, ama tabanın kuvvetini örgütlemek, etkin hale getirmek de her kademedeki yöneticilerin vazifesidir. Ayrıca bunlar dışardan empoze edilmiş insanlar değil ki... Merkez şunu yaptı, kontenjan şu oldu, bu oldu... Kim bu insanlar? Dışardan size zorla getirilmiş insanlar mı? Sizin içinizden çıkmış arkadaşlarınız. Böyle bir genel kongrede gizli oyla bir yönetim kurulu seçmişsiniz, o yönetim kurulu da gizli oyla bir yürütme kurulu seçmiş sizin içinizden ve şimdi hesap veriyor. Beğenmezseniz düşürebilirsiniz. Nedir böyle iki kamp gibi merkez, taban ayrı mı? Vay efendim, kontenjan merkezden gelmiş. Geldiyse, bu merkezdeki arkadaşlar sizlerin oyu ile ve iki defa süzgeçten geçerek geldiği için bu partinin demek ki sizlerce o mevkilere en layık görülen insanları olmuştur. Binaenaleyh nedir bu ikilik? Merkez sizlerden ayrı bir şey mi? Merkez sizlersiniz. Demokrasi, santralizm usulü ile işleyen bir sosyalist parti. Kendi bakımından davayı en iyi yürüteceğine kani olduğu elemanları bu kanaatinde yanlış yapabilir, yani filan insanı seçmekte bir hata edebilir. Hatayı münakaşa etmek

ayrı şey, prensibi söylüyorum ben, prensip münakaşa edilmez. Elbette ki parti kendi müşahede ettiği kadro elemanlarını bir meclis çalışması gibi muhakkak başarılı olarak yürütülmesi gereken yere getirmeye çalışacaktır. Bu onun vazifesidir ve bunun içindir ki bizim partinin esas tüzüğü yüzde 10 kontenjan tanımıştır ve herkes partiye girerken bu tüzüğü kabul ettiğine göre bunu da kabul etmiş bulunmaktadır. Eleştirebilirsiniz, filanca başarılı oldu, filanca başarılı olmadı, şunu seçelim, bunu seçmeyelim yahut tümü başarılı olmadı yürütme kurulunun, hiçbirini seçmeyelim diyebilirsiniz; bu hakkınız, ama prensibi münakaşa edilmez.

Bu kontenjan meselesini ortaya atan arkadaşım, bilim metodu bakımından iki tane büyük yanlış yaptı. Birincisi, rakamlar falan okudu ve bütün bu oy karışıklıklarını adayın yerli aday oluşuna veya kontenjan adayı oluşuna bağladı. Bu bilim bakımından, sıfat kullanmayayım, büyük bir yanlıştı. Burada bir hadise var, değişme gösteriyor illerden illere. O hadiseye acaba tesir eden kaç sebep var? Tek bir sebep mi? Bir hadisenin, bu ilimde en basit usuldür, bir hadisede beş tane amil sebep tesir ediyorsa, bunların içinden dört tanesini göz önüne almayıp bir tanesini göz önüne almak, ondan sonra bu neticeyle onun arasındaki değişmeye bakmak, bu bilimsel bir metot değildir. Sıfat kullanmayım ne olduğuna, fakat bilimsel metot değildir. Nerden biliyor diğer dört elemandan olmadığına? Bilimde bu gibi değişiklikler kontroller altında yapılır.

Bakın, burada, öğrenciyken başımdan geçen bir hadiseyi anlatayım, istatistik dersine girmiştik ve birtakım hadiseler arasındaki bağlantıları rakamlarla tahlil usullerini öğretiyordu bize hoca. Öğretti formülünü filan, sonra tuttu bir kısım rakam verdi, değişiyor seneden seneye o rakamlar, diğer bir kısım rakam verdi, değişiyor seneden seneye o rakamlar, diğer bir kısım rakam verdi o da seneden seneye değişiyor. Şimdi dedi ki size öğrettiğim matematik usulle reform diye bu iki değişme birbirine ne dereceye bağlı, bunu dedi, hesap edin dedi. E, biz de hesap ettik, geçmiş gün yalan olmasın ama yüzde 90 bir bağlılık bulduk ki, istatistikte bu yüzde 60-65 bir bağlılık bulunursa iyidir yani. Şimdi dedi ki, bundan ne netice çıkarıyorsunuz, demek ki şu sütundaki hadiselerin şu şekilde değişmesi, bu sütundaki hadiselerin değişmesine bağlıdır. Bu sütundaki hadiseler böyle değiştiği için buradaki böyle değişmiştir. Bu neticeyi çıkarıyorsunuz, değil mi? dedi... E, öyle dedik yani. Şimdi ben size bunların ne olduğunu söyleyeyim mi? dedi. Bu birinci kısımdaki rakamlar Mişigan eyaletindeki öğretmenlerin beşer sene arayla diyelim, maaşlarının artışı, bu ikinci kısımdaki rakamlar da dedi, geçen sene

aynı eyalette içki sarfiyatının artışı. Şimdi dedi, bu vakaya göre, öyleyse çıkar, kalkar vilayet meclisinde şöyle bir tez savunabiliriz: efendim, öğretmenlerin maaşlarını artırmayalım, çünkü maaşları arttıkça fazla içki içiyorlar diyebiliriz. Tabii ki diyemezdik, çünkü iki hadise arasında bir bağlantı olup olmadığını sadece senelerin değişmesini göz önünde bulundurarak tetkik edemeyiz. Sosyoloji bakımından birtakım incelemeler yapmak gerekir, diyemeyiz bunu. Sonra dedi ki bize profesör, onun için dedi, bilhassa bu biçim incelemeler yaparken istatistikte çok dikkat ediniz, çünkü dedi, dünyada üç çeşit yalancılar vardır: bir alelade yalancılar, birçok hırsız yalancılar, bir de öyle yalancı ki Allah tarafından dünyaya gönderilmiş olanlar: Bunlar da istatistikçilerdir. *(Ön sıralardan bazı alkışlar)* Onun için böyle bazı işlerde bazı rakamlar almak, orada bilmem kontenjan şeyini almak, sonra efendim buraya kontenjan adayı geldiği için bilmem ne oluyor demek, bunun ilmi tahlille, mantıki tahlille hiçbir ilişiği yoktur.

Aynı arkadaşınız diğer büyük bir hata yaptı, bir sosyalist olarak. Kendisi küçük yaşlardan beri sosyalist olduğunu söylüyordu. Dedi ki biz tabana inanırız, aynen cümlesini kaydettim, tabandan gelen her isteğe boyun eğeriz. Hayır arkadaşlar, ne halktan, ne de tabandan gelen her isteğe boyun eğmeyiz. Bir arkadaşımız değinmişti ki köylü dört hanımla evlenmek istese, e, halk istiyor diye buna hayır demeyecek miyiz? Biz tabandan gelen istekleri sosyalist açıdan değerlendirmek, manalandır-mak ve eğer tabandaki arkadaşlarımız veya dışarıdaki halk kitlesi yanlış değerlendirmeler, yanlış mana vermeler yapıyorsa, onu düzeltmekle mükellefiz. Yani eğitim, eğitim diyoruz, eğitim dediğimiz bu zaten. Onu uyarmak, eğitmek ne demek, bu işte. Onun şu manada olabilen isteğini nazarı itibara alıp, yani onun isteklerinin bir temeli olduğu bir rahatsızlıktan meydana geldiğini, binaenaleyh karşılanması lazım geldiğini biliriz, fakat o henüz bilinçlenmediği, bilimsel bilgisi olmadığı için o istediğini yanlış yollardan ifade eder, yanlış çözüm yolları teklif eder, biz onları kabul etmeyiz, onu eğiterek o ihtiyacının sosyalizme ve gerçeğe uygun şekilde nasıl karşılanacağını ona öğretiriz. Bu mesele de sosyalist literatürde uzun uzun münakaşa edilmiştir. Emekçi halk kitleleri, işçi sınıfı kendiliğinden, yani bir örgütü, bir drijan kadrosu, bir eğitim sistemi olmadan kendiliğinden devrimci midir, değil midir diye uzun uzun münakaşa edilmiş ve olmadığı neticesine gelinmiştir. İşçi sınıfı ve emekçi kitleleri ancak kendi politik organizasyonu içinde, eylem içinde bir eğitime tabi olarak bilinçlenecek, gerçekleri görecektir. Binaenaleyh sosyalist açıdan tabandan gelen her isteğe boyun eğeceğiz... Hayır. Tabandan gelen her iste-

ği nazarı dikkate alıp ve o isteğe programlarımız ve sosyalizm açısından doğru çözüm şekli getiririz. *(Ön sıralardan alkışlar)* Böyle AP gibi her şey sizin oylarınızladır edebiyatıyla biz gerçeğe uygun olmayan bir atmosfer yaratmaya çalışmayız. AP de diyor, her şey milletin oyu iledir. Milletin oyunun çokluğu bende, binaenaleyh ben milli iradeyi temsil ediyorum, ben istediğimi yapabilirim diyor. Biz karşı çıkıyoruz, hayır, milli iradeyle sen iktidara geldin, ama sen belirli bir müesseseler nizamı içinde bu iradeyi kullanabilirsin diyoruz biz. Binaenaleyh biz de tabanın isteği nazarı dikkate alırız, bizler reyle iktidara geliriz, yani iktidara gelmekten kastım yönetim kuruluna filan seçiliriz, sizler de üyeler olarak, yani vatandaşlara benzetirsek haklarına sahipsiniz, fakat hepiniz bu hak ve vazifelerinizi müesses nizam içinde, parti bakımından nedir bu tüzük, program ve onun organları çerçevesi içinde kullanınız. Yoksa hürriyetim var, partili değil miyim gibi demin de anlattığım gibi sorumsuzca parti organlarının dışında rastgele, bir sosyalist kritik ölçülerine uymadan aklımıza gelen şeyi söyleyemeyiz. Gerçekler acıdır. Gerçeği söyleyen acı söyler. Ama biz sosyalistler gerçekçi olduğumuz için her şeyi açıkça ortaya koymak durumundayız. Ben de kalkar edebiyat yapardım, her şey sizin oylarınızladır, her şey sizlersiniz diye, ama bu sosyaliste yakışmaz. Çünkü bu doğru ve gerçekçi bir söz olmaz.

Arkadaşlar, bir de, son olarak, sosyalizmde birlik meselesi ortaya atıldı. Sosyalistler arasında çatlak olmasın, birlik olsun. Elbette ki buna da bir temenni olarak iştirak etmemek imkânı yok. Ama mesela AP de diyor ki memlekette birlik olsun, hu- zur olsun, diyor. Biz ne cevap veriyoruz? Diyoruz ki elbette ki memlekette birlik ve huzur olsun, ama birlik ve huzur birlik ve huzur edebiyatı yapmakla, bunu temenni etmekle olmaz. Huzuru ve birliği getirecek şartları meydana getirmek lazımdır. Biz de öyle, evet, sosyalist birlik olsun, çatlak olmasın, ama bu temenniyle meydana gelmiyor. Gene gerçekçi olarak meseleye baktığımız zaman şunu kabul etmek zorundayız ki bütün sosyal hareketler, bu arada özellikle sosyalist hareketler, iki çeşit mücadele vererek gelişir. Birisi dış çevreyle mücadele verir, ikincisi kendi içinde mücadele verir. Bu kaçınılmazdır. Kendi içinden mücadele verirken dikkat edilecek nokta bu mücadele parçalayıcı olmasın, bilakis bu iç mücadele hareketi daha duru, daha temiz, daha sağlam, daha yekvücut hale getiren bir mücadele olsun.

Ama iç mücadelenin bir ikinci sebebi ve şekli var. Dışımızdaki çevreler, bizi dağıtmak, eritmek isteyen hâkim sınıflar bizimle iki türlü mücadele ediyorlar. Birisi hepimizin bildiği gibi baskı metotları, korkutmalar, tehdit-

ler, taş atmaklar, iftiralar vesaire gibi. Bu mücadeleye karşı koymak kolay, çünkü açık. Fakat bir ikinci şekli de bizle [daha örtük] mücadele ediyorlar ki bunu anlamak, değerlendirmek ve bununla mücadele etmek zor ve de çok önemli onun için. O da partiyi içinden yıkmak ve bilhassa eğer yönetici kadrolarını tehlikeli buluyorlarsa, eğer yöneticiler bertaraf olursa bu parti yolundan sapabiliyor kanaatinde iseler yönetici kadroya karşı hedeflerini, oklarını çevirmek. Yönetici kadroların ne kadar mühim olduğunu bir teşkilat içinde size Nazi Almanyası'ndan misal vererek anlattım. Bunu yapıyorlar. Bu ikinci mücadele ve bunu partiye ajanlar sokarak yapıyorlar veya demin anlattığım anlamda iyi niyetli olarak fikir ayrılığı olarak parti içinde tenkitleri olan iyi niyetli insanları kötü niyetle, kötü istikamete çekiyorlar. Buna çok dikkat etmek lazım. Bu vaziyette birlik söz konusu olamaz. Bu vaziyette böyle insanları, böyle grupları varsa teşhis etmek ve onları bu hareketin içinden temizlemek lazım gelir. Başka çaresi yoktur. Dediğim gibi, birlik arzu edilir, şayanı temennidir, ama arzu etmekle olmuyor. İhtilafların bir kısmı normaldir, hatta bir sıhhat alametidir, ama sıhhat alameti olmayan, dışarıdan körüklenen gruplaşmalar da vardır. İkinci bir noktayı da işaret edeyim ki, fikir ihtilafları belirebilir parti içinde, ama gerçekten samimi partiliysek bunları sonradan ifade eder, sonradan müzakeresini yaparız. Niyeti ne olursa olsun, bir parti içinde bazı insanların kendi aralarında sıkı bir grup teşkil etmeleri ve en küçükten en büyük meseleye kadar daima yekvücut hareket etmeleri de pek müsamaha ile karşılanabilecek bir hal değildir. Hele bu grubu genişletmek için temaslar kurmaları, propagandalarda bulunmaları asla parti tüzüğü ile bağdaşabilir bir hareket değildir. Tekrar ediyorum, parti faaliyetleri tüzüğe uygun olarak parti organları içinde yapılır. Tüzükte yazılan organlardan başka organ yoktur ve gene binaenaleyh hiçbir grubun yeni bir organ yaratır gibi faaliyette bulunmasına cevaz yoktur. *(Alkışlar)*

Arkadaşlar, bu zor şartlar altında çalışıyor parti. Bu partinin en büyük tarihî önemi, bu partiyi kayalara çarptırmadan, sığlıklara oturtmadan programdaki amacına selametle ulaştırmaktadır. Bütün yapılanları bu amaç bakımından değerlendirmek zorundasınız. Partinin selameti söz konusu olduğu zaman kimsenin gözyaşına bakılmaz. *(Alkışlar, bravo sesleri)* Bu bizim, hem tarihe karşı parti bakımından vazifemizdir, hem memlekete karşı tarihi vazifemizdir. Çünkü bu memleketin yegane ümit ışığı, kurtuluş yolunu bu parti temsil etmektedir. *(Sürekli alkışlar, bravo sesleri)*

Biz iktidara doğru yürürken dünya sosyalist bilgisine, nazariyesine ve uygulamasına da katkıda bulunmuş olacağız ve o zaman Türkiye'ye dünyada ilk kurtuluş savaşını yapmış bir memleket olmak şerefine dünyada ilk defada demokratik yoldan sosyalizme ulaşmış ve sosyalizm meselesini çözmüş bir ilk az gelişmiş memleket olmak şerefini de katacaktır. Sevgilerimle. *(Şiddetli alkışlar, bravo sesleri.)*

Tüzük Tadilatı Üzerine Konuşma

Komisyonun bildirdiği tüzük tadilatının muhtevası üzerinde durmadan önce usul bakımından çok önemli gördüğüm bir noktayı belirtmek isterim. Belki şimdi işaret edeceğim usul bakımından olan aksaklık, şimdi burada düzeltilemez, buna imkan yoktur, fakat bu o kadar önemli ki gelecek kongrelerde tüzükle ilgili tadilat söz konusu olduğu zaman usul bakımından aynı hatanın yapılmaması için bu noktanın zapta geçmesini istiyorum. Teklifler büyük kongreye verilir ve teklifleri kabul veya reddetmek hakkı, salahiyetine büyük kongre sahiptir. Komisyon ancak bu teklifleri alır, bir araya getirir ve kendi görüşünü bildirir ve bu tekliflerden birini kabul etmek suretiyle veya isterse tadil yapmak suretiyle, ama o teklifleri de bu kongreye sunmak mecburiyetindedir. Teklifler kongreye yapılmıştır. Teklifleri kabul etmek veya reddetmek hakkı kongreye aittir. Usulünce yapılan herhangi bir teklifi komisyon kendi tasarrufu ile reddetmek hakkına haiz değildir. Halbuki mesela bizim ve arkadaşlarımın imzası ile verilmiş olan tüzük tadilatı teklifi ikinci kongremizce ret veya kabul edilmesi lazım gelir. Komisyonca münasip görülmemiş ve kendilerine göre bir seçme yaparak teklifler arasında bir tek tüzük tadilatı teklifi getirilmiştir. Usul bu kadar eski ki meclise de aynı konuda çeşitli tadil teklifleri verildiği zaman meclise böyle gelir teklifler. Evvela bir broşür veya kitapçık halinde sahifenin ortası ikiye bölünmüş; bir tarafında hükümetin teklifi madde madde verilir, onun yanında komisyonun yaptığı tadilat teklifi madde madde verilir. Şayet bir başka milletvekili veya parti aynı konuda bir kanun teklifi vermişse o da ayrıca basılarak verilir. Mesela gecekondu kanununda böyle dört tasarı birden geldi. Hükümetin tasarısı, komisyonun onu tadil şekli, yani komisyon raporu, CHP'nin geçen dönemde yenilediği tasarı, bir de Rıfat Öztürk Çine [Aydın] senatörü onun düzenlediği tasarı. Dördü bir arada geldi. Çünkü verilen bir kanun tasarısının verilmemiş addetmek, biz bunu münasip görmüyoruz diye istememek salahiyeti komisyonda yoktur. *(Alkışlar)* Binaenaleyh orada

da aynı tüzük maddeleriyle ilgili tüzüğe uygun olarak verilmiş olan teklifler yan yana veya ayrı kâğıtlarda yazılacaktı, sonra komisyon bu tekliflerden bir tanesini aynen mi kabul ediyor, tadil mi ediyor, onu da kendi raporuna ekleyecekti ve burada bir madde hakkında verilen muhtelif tekliflerden birini kabul etmek veya reddetmek veya hepsini reddedip kendisi yeni bir tadil teklifini getirecekti. Halbuki şimdi komisyona verilmiş olan teklifleri komisyon resen tasarruf etmiş, verilmemiş gibi addetmiş, bu arada uygun gördüklerini arada kendisi bir tüzük tadili getirmiştir. Ama şimdi buna çare yok, bunun gelecek kongrelerde yapılmaması için söylüyorum.

Şimdi muhtevaya gelelim. Komisyon sözcüsü dedi ki en sonlarında, bu nasıl şey, getirdiğimiz bu tüzük tadilatının tümünün reddi isteniyor. Bu maddelerde, tetkik edilen maddelerde doğru olan hiçbir husus mu yok? Hiçbir madde hakkında yapılan teklif isabetli değil midir? Arkadaşlar, tüzük tadilatı iki şekilde olabilir. Tüzük tadilatı vardır, tüzüğün esasına dokunmaz, binaenaleyh madde madde teferruatıyla ele alınır, düşünülüp kabul veya reddedilir. Tüzük tadilatı vardır, bir tüzüğün dayandığı esas ilkeleri değiştirmek ister. Bu böyle olduğu zaman, o zaman o tadilatı tümü ile ele almak ve artık orada filan maddenin üçüncü bendinin son fıkrasının bilmem nesi söz konusu değildir. Çünkü öyle bir tadilat getirilmiştir ki tüzüğün dayandığı ilkeler, dayandığı mantık değiştirilmiştir. Komisyonun getirdiği tüzük tadilatı bu ikinci neviden bir tadil tasarısıdır. Bizim halen cari olan tüzüğümüzün dayandığı ilke ve dayandığı mantık nedir? Buna girmeden şuna işaret edeyim ki hepimiz biliyoruz tasarı... hatırlamak gereğiyle bu çeşit tüzük tadilatı gayet önemlidir, çünkü tüzük partinin yapısını ve işleyişini tayin eder. Böyle bir değişiklik getirildiği zaman, partinin yapısı, bünyesi ve işleme şekli değiştiriliyor demektir.

Bizim bugüne kadar muteber olan tüzüğümüzün dayandığı esas nedir? Ve hangi mantığa göre yapılmış, şekillendirilmiştir? Bu temel ilkeyi sabahki konuşmamda anlattım, kısaca müsaadenizle tekrar edeceğim, özetleyerek.

[Belgede sayfa eksik]

Şudur: Büyük sorumluluklarla beraber büyük salahiyetler baş başa gider. Organlarınıza kongre dönemleri arasında veya yürütme kuruluna, yönetim kurullarının toplantıları arada son bir salahiyet vereceksiniz, tam bir hareket serbestiyeti vereceksiniz ki onlar tam bir güvenle acaba şöyle mi, acaba böyle mi derken hadiseler karşısında kesin tedbirler alabilsin, ama bu büyük yetkiler karşısında elbette bir sorumlulukları vardır ve biraz evvel bir başka arkadaşımın anlattığı gibi bu kurullar düşürülebilirler. Ama düşüre-

bilmek keyfiyetiyle, böyle her an düşürülme tehdidi altında tutulacak hale getirilmemelidir. O zaman insan hiçbir iş yapamaz hale gelir. Şimdiye kadar cari olan tüzükte yönetim kurulu üç ayda bir toplanırken şimdi getirilen tadil teklifinde iki ayda bir toplanması öngörülüyor. *[Müdahaleler...]* Peki, yanlış okumuşum öyleyse, özür dilerim. Şimdiye kadar cari olan tüzükte merkez yürütme kurulu ve genel başkan üçte iki oy çoğunluğu ile düşürülürken, şimdi salt çoğunlukla düşürülüyor. *[İtirazlar... Başkan: Karşılıklı konuşmayın efendim.]* Lütfen okuyun, salt çoğunlukla diye okudum. *[Başkan: Sayın Boran, yalnız delegelere hitap edin.]* Efendim, sözcü bir şeye müdahale ettiği zaman, eğer hata yapmışsam hatada ısrar etmemek için dinliyorum. Ben böyle okudum ve samimi olarak böyle hatırlıyorum. Değilse, ellerinizde tüzük vardır, ben salt çoğunluk diye okudum, hatırlıyorum. Değilse özür dilerim, bakınız, kontrol ediniz lütfen.

[Başkan: Komisyon sözcüsünden rica ediyorum. Salt çoğunlukla mıdır? Yılmaz: (oturduğu yerden) Hayır efendim, salt çoğunlukla değildir.]

Efendim, lütfen o maddeyi okuyunuz.

[Madde okundu.]

Peki, salt çoğunluğu... Ben rüya mı gördüm? *(Gülüşmeler)* Merkez yürütme kurulu salt çoğunlukla düşürülür, öyle mi efendim? A, peki affedersiniz başkan, değilmiş, hatırımda yanlış kalmış, merkez yürütme kurulu salt çoğunlukla düşürülüyor. İleri sürdüğüm itiraz onun için de vaki. Çünkü merkez yürütme kurulu bu hiyerarşinin, piramidin en üzerinde olan ve partinin yürütülmesinde görevli olan bir organ. Bu organ böyle salt çoğunlukla, yani 40 kişiden 21'inin oyu ile üç ayda bir düşürülebilir hale gelirse bu yürütme kurulu nasıl bir güvenle harekete geçebilir bu şartlar altında? Daima aklı fikri gelecek yönetim kurulu toplantısında olacaktır. *[Başkan: Müdahale etmeyin efendim. Rica ederim.]*

Ne biçim müdahale ediliyor, ne biçim delegelik. O zaman iş yapamaz hale geliriz.

[Başkan Çetin Altan yeniden yerinden söz atmalara karşı delegeleri uyardı.]

Demin de söyledim, tam yetkiyle vereceksiniz, bu anlattığımız mücadeleyi yürütmesi için, fakat gerekirse hesabını sorabileceksiniz. Bir misal vereyim, size şahsen bir iş verilse, mesela ben kadınım, bana şu pastayı pişir deseler, ne dersiniz? Ben ne derim, peki ben gideceğim bu pastayı pişireceğim, geldiğim zaman beğenmeseniz kabahati benim, ama ben pastayı pişirirken yahut bir marangozluk işi falan yaparken siz bu vazifeyi vermiş olan insan o gözünüzün başında dursa işi yaparken gözü sizin elinizin oynaması üze-

rinde ve boyuna bir karışma durumunda; tuzunu çok koydun, suyunu az koydun, pasta öyle yapılmaz yahut marangozluksa planya böyle kullanılmaz [dese] o işin hayrı mı görülür? *(Alkışlar, bravo sesleri)*

Arkadaşlar, bu organlara getirdiğiniz insanlar sizin içinizden çıkma, sabahleyin de söyledim, size dıştan, size yabancı kuvvetlerin tepeden dayattığı insanlar değil. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Oyunuzla seçmişsiniz, demek ki itimat etmişsiniz, öyleyse buyurun muayyen bir sürede o itimadınızda, o şahıs da serbest yetkilerini kullansın, pastayı pişirebiliyor mu, pişiremiyor mu göstersin size. Ama her an böyle ha şimdi başa müdahale edilecek, ha şimdi elimden alacaklar, [...] denecek olursa dünyanın en iyi aşçısı olsam ben de pastayı pişiremem. *(Alkışlar)*

Kaldı ki merkez yürütme kurulunu sadece bir araç haline getirmek, genel başkanın yetkilerini kısıtlamak, bu suretle yetkileri yönetim kuruluna toplamak, temerküz etmek suretiyle benim anlattığım yetkilerin ve salahiyetlerin dengeli ve kademeli bir şekilde kongre, yönetim kurulu, merkez kurulu, başkan arasındaki bu dağılış şekli bozuluyor, dengesi bozuluyor, bütün ağırlık yönetim kuruluna getiriliyor ve merkez yürütme kurulu ve genel başkan hareket edemez. Bu keskin mücadelenin gerektirdiği seyyaliyeti, kesin kararlar alma kabiliyetini kullanamaz hale getiriyor. Çok rica ederim sayın delege arkadaşlarım, çok derin bir mesele karşısındayız. Bu böyle basit bir tüzük tadilatı meselesi değil. Sabahleyin anlattığım ve şimdi özetlediğim şartlar altında bu partiyi yürütmek, her an etrafımızda içimizden ve dışımızdan kurulan tuzaklara rağmen selametle beş senedir götürdüğümüz gibi götürebilmek için bu hususlarda çok dikkatli olmanız gerekir. Partinin selameti, selametle ve etkin bir şekilde işlemesi söz konusudur. Ben komisyondaki üye arkadaşlarımın iyi niyetinden asla şüphe etmiyorum. Her birini şahsen ayrı ayrı tanırım. Her birine ayrı ayrı hürmetin ve sevgim vardır, ama bu da bir gerçek ki iyi niyetle yapılan her hareket maalesef doğru bir hareket olmuyor. Sübjektif saiklarımızla yaptığımız hareketler sübjektif saiklarımız ne kadar iyi olsa hareketin neticesi objektif olarak değerlendiği zaman, objektif manasıyla sübjektif saik birbirine uymuyor. Yakın arkadaşlarım bilirler, ben bu konuda çok hassas bir insanım ve daima bir İngiliz atasözünü tekrarlarım. Bence çok veciz bir atasözü, der ki o atasözü: cehenneme giden yol iyi niyetlerle döşelidir. Yani insanların iyi niyetlerle yaptığı hareketler bazen bütün iyi niyetlerine rağmen din bakımından büyük günahlar işlemesine mani olmuyor. Binaenaleyh tekrar alıyorum, tadil tasarısını getiren arkadaşlarımızın iyi niyetlerinden şüphe etmiyoruz,

ama maalesef partinin selameti adına bu getirilen tadil teklifinin doğru olmadığını, hatta şu sıfatı kullanacağım, partimizin selametle işlemesi bakımından tehlikeli sonuçlar doğurabileceği kanaatindeyim. Bunun için sizden tekrar tekrar rica ediyorum, hislerinize kapılarak mücerret demokrasi fikirlerine kapılarak karar vermeyelim.

Partimiz hangi şartlar altında çalışır, bu şartlar altında bu çetin mücadeleyi verebilmek için ne gibi bir yapıya sahip olmalıdır ve ne şekilde bu yapının organları işlemelidir, ne gibi yetkilere ve sorumluluklara sahip olmalıdır; bunu gayet soğukkanlılıkla tartarak karar veriniz. Elbette biliyoruz ki bir sosyalist asla hislerine kapılmamalı, daima soğukkanlı olarak aklın mantığın ışığında karar vermelidir. Ve maalesef sözlerimi bitirirken şuna da işaret edeyim ki çok uzun zamandan beri "parti içinde liderlik hegemonyası var, demokrasi yok" gibi propagandalar yapılmaktadır. Bu partimizin etkin işleyişine tesir etmek hedefini gütmektedir. Partimizin etkin olabilmesi için, bu mücadeleyi verebilmesi için demin anlattığım mantığa dayanan bir yapıyla işlemek mecburiyetindedir. Sabahki konuşmamda sizlere sosyalist partilerde drijan kadronun ne kadar önemli olduğunu Nazi Almanyası'ndan misal vererek nasıl kitle hareketinin durduğunu söylemiştim. Yönetici kadroları beğenmiyorsanız, oylarınızla değiştirmek tamamen hakkınızdır, değiştirebilirsiniz. Ama kimi seçerseniz seçin yönetici kadro olarak, sizden ricam şudur ki partinin demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanarak kurulmuş olan yapısını ve mantığını bozmayınız. Teşekkür ederim.

ÇEKOSLOVAKYA OLAYLARI, SOSYALİST DEMOKRASİ VE ULUSAL BAĞIMSIZLIK*

Çekoslovakya olaylarının siyasi askeri yönden incelemeleri, değerlendirmeleri bir hayli yapıldı basınımızda. Ben konuyu, bir makalenin dar çerçevesi içinde sosyolojik açıdan incelemeğe çalışacağım.

İlkin hemen belirteyim ki. Sovyetler Birliği'nin, Varşova Paktı'nın diğer dört üyesiyle birlikte Çekoslovakya'ya yaptığı askeri müdahalenin hiç bir yönden haklı, hattâ gerçekçi politika bakımından geçerli görülebilecek tarafı yoktur. Bu müdahale milli bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonalizm ilkelerine de aykırıdır.

Sovyetler Birliği'nin güvenliği bakımından Doğu Almanya'nın ve Çekoslovakya'nın önemi, bu ülkelerden Sovyetlerin emin bulunmak isteği, gerçekçi bir politikanın tadsız, dikenli bir zorunluğu olarak da ileri sürülemez. Zira bu müdahalenin Çekoslovakya'yı uzun zaman Sovyetlerin istediği doğrultuda kontrol altında tutabileceği çok şüphelidir. Beri yandan bu müdahalenin Sovyetler Birliğinin güvenliği bakımından sağlayacağı hesaplanan faydalar doğurduğu ve doğuracağı zararlardan daha ağır basacak ölçüde değildir.

Stalinci Kafalar

Sovyet yöneticilerinin sözünü ettiğimiz mahzurları akıl etmediklerine inanmak güçtür. Çekoslovakya'daki "liberalleşme" hareketi Sovyetler Birli-

---

* *Milliyet*, 27 Ağustos 1968.

ğinin güvenliği veya sistemin geleceği bakımından bütün bu mahzurları göze alacak kadar büyük bir tehlike miydi? Veya Sovyet liderleri yanlış bir değerlendirme ile böyle bir tehlike mi görüyorlardı?

Eğer "Sosyalist Sistem"den Sovyet ve diğer ülkeler yöneticileri Stalin devrinde şekillenmiş ve kemikleşmiş, onun ölümünden sonra da ancak değişmekle beraber sürüp gelen politik sistemi kastediyorlarsa, Çekoslovakya ve diğer ülkelerde baş-gösteren "liberalleşme" hareketleri sözü geçen sistem için tehlikelidir. Ne var ki, sözü geçen sistem sosyalist düzenin örnek alınacak bir prototipi değildir ve şimdiki yöneticiler isteseler de istemeseler de köklü değişikliklere uğramaya mahkûmdur.

Unutulmamalı ki, bugünkü Sovyet ve diğer ülkeler komünist liderleri Stalin döneminde yetişmiş, kişilikleri ve kafaları o dönemin şartları altında şekillenmiş kimselerdir. Bunun için de son 10-15 yıldır Stalinci dönemi ve sistemi ne kadar reddetseler onup şartlanmalarından tam kurtulamamaktadırlar. Yeni genç kuşakların, liderleri işbaşına gelmesiyle ancak gerekli değişiklikler gereği ölçüde ve derinlikte yapılabilir. İkincisi, bu yöneticiler, genellikle iktidarda olanların büyük değişiklikler karşısında durdukları ürküntüden, işler kontrolden çıkacak, sarpa saracak korkusundan kendilerini kurtaramamışlardır; böyle bir korkuya kapılan her iktidar gibi onlar da zora başvurmak, baskı usulleriyle durumu kontrol altına atmak yoluna gitmişlerdir.

Oysa Sosyalizm...

Bununla beraber hastalığın nedenleri daha derin sosyolojik gerçeklerde yatmaktadır. Marx'in sosyalist toplum tipini kapitalizmden sonra gerçekleşecek bir evrim safhası olarak ortaya koyması doğruydu. Ne var ki, kapitalist sistem içinde yer alan toplumların özel, somut tarihsel şartları dolayısıyla kapitalist sistem ilkin, kapitalist diktatörya, Lenin'in deyimiyle "en zayıf halkasında" Rusya'da çökmüş ve Avrupa'nın objektif şartları itibariyle sosyalist devlete geçmeye en elverişsiz ülkesinde, Rusya'da, sosyalizmin inşasına geçilmiştir. Beri yandan dünyadaki insan toplumlarının birbirinden çok farklı gelişme düzeylerinde bulunmaları ve gelişmiş kapitalist toplumlarda işçi sınıfının genellikle az çok bir tatmin çizgisinde tutulabilmesi ve işçi sınıfı hareketlerinin politik bilinçlenmeye tam dönüşememesi nedenleriyle sermaye-emek gücü çelişkisinin ağırlığı gelişmiş kapitalist ülkelerle az gelişmiş ülkelerarası ilişkilere kaymıştır. Bunun sonucu, azgelişmiş ülkelerin milli

kurtuluş, bağımsızlık mücadeleleri, bunların birçoğunda çeşitli nitelik ve ölçüde sosyalizm için mücadeleye dönüşmüştür. Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Küba ve Çin gibi ülkelerde ise ihtilâlci sosyalist düzenlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Gerek Rusya, gerekse adı geçen azgelişmiş ülkeler ekonomik-sosyal gelişme safhaları açısından doğrudan doğruya sosyalizme geçip sosyalist düzeni bütün yanlarıyla gerçekleştirebilecek durumda olmadıkları için ekonomik-teknolojik gelişme, sanayileşme, ön plâna alınmıştır; bu yapılırken de sosyalist demokrasiyi ve değerleri geliştirmek ve gerçekleştirmek arka plana itilmiş, hatta bu konuda yanlış görüşlere ve tutumlara sapılmıştır. Oysa sosyalizm insanların gerçekten hür ve mutlu olabilecekleri, demokrasinin tam anlam ve kapsamıyla gerçekleşebileceği bir sistemdir.

Bununla beraber kapitalist sistemin ve onunla birlikte sömürünün tasfiyesi kendiliğinden otomatik olarak kişi özgürlüğünü ve sosyalist politik demokrasiyi getirmemektedir ve yukarıda sözünü ettiğimiz ülkelerde getirmemiştir.

"İşçi Diktası" mı?

Kanaatimce Sovyetler Birliği ve onu temel örnek alan öbür ülkeler partileri Marx ve Engels'in sosyalist demokrasi tam gerçekleşmeden önce bir "işçi sınıfı diktatörlüğü" safhasından geçileceği görüşüne katılmışlar ve bunu yanlış anlayıp, yanlış uygulamışlardır.

Bu sosyalist yazarlar açısından çeşitli partilerin, genel seçimlerin, parlamentoların, söz, toplanma, örgütlenme hürriyetleri gibi demokratik hürriyetlerin var olduğu kapitalist toplumlarda "burjuva sınıfı diktatörlüğü"dür. Çünkü düzen işçi-emekçi sınıflarının sermaye sınıfı tarafından sömürülmesine dayanmaktadır ve politik hak ve hürriyetler işçi-emekçiler için uygulamada tam gerçekleşmemekte, çok sınırlı kalmaktadır. Marx ve Engels "işçi sınıfı diktatörlüğü"nü "burjuva sınıfı diktatörlüğü"nün âdeta ters muadili olarak düşünmüşlerdir. Yani bu rejimde sömürü sermayecilere bir hak ve hürriyet olarak tanınmayacak, tekrar kapitalist düzene dönmek ve genç sosyalist rejimi çökertmek imkânı verilmeyecektir; ama işçi sınıfına ve eski rejimde sömürülen öbür emekçi kitlelere demokratik hak ve hürriyetler en geniş anlamda sağlanacaktır. İşçi ve emekçi sınıflar da milletin büyük çoğunluğunu teşkil ettiğine göre sosyalist rejimler daha ilk ağızda burjuva

demokrasilerine kıyasla çok daha demokratik, hürriyetçi, insan kişiliğine saygılı ve halkın devlet yönetimine katılmasını sağlayıcı olacaklardır.

Oysa Sovyetler Birliğinde ve onun sistemini esas örnek alan Halk Cumhuriyetlerinde "işçi sınıfı diktatörlüğü" partinin, hatta parti içinde belirli bir kadronun gitgide tek bir kişinin müstebit, keyfi idaresi şeklini almıştır. Bu çeşit rejimler yirminci yüzyılın ikinci yarısında sürüp gidemezdi. Kişinin özgürlüğü, insan kişiliğine saygı, halkın devlet yönetimine katılması görüşleri ve inançları Batıda Rönesanstan bu yana gelişip güçlenmiş ve bugün bütün dünyaya yayılmıştır. Sosyalist görüş politik ve moral yanı ile bu hümanist akımın zirve noktası olarak belirmiş, bu politik ve moral değerlerin ise gerçekleşebilmesi için ekonomik sistemde yapılması gerekli değişikliği gerçekçi ve bilimsel açıdan ortaya koymuştur. Şimdi Sosyalist Blok ülkelerinde beliren özgürlük istek ve hareketleri sosyalizmi uygulamada ihmal edilmiş bu sosyalist demokrasi ve insancıl değerler yönlerinin gerçekleştirilmesi zorunluluğunu ifade etmektedir. Her şeyden önce bu yeni hareketler, Sovyetler Birliğinde iç politik düzenin değişmesi, sosyalist demokrasinin gerçekleştirilmesi yönündedir: öbür ülkelerde ise yeni hareketlerin hem içe dönük demokratik ve moral bir niteliği vardır, hem de dışa dönük – Sovyetler Birliğine karşı– milli bağımsızlık yönü vardır, iç düzenlerde ekonomik alanda sosyalizme geçmek kendiliğinden sosyalist demokrasiyi ve insancıl değerleri gerçekleştiremediği gibi ülkeler arası ilişkilerde de hâkim devlet tâbi devlet ilişkisini ortadan kaldırmamış, sosyalist ülkelerarası ilişkilerde eşitliği, bağımsızlığı tam sağlamamıştır. Tek ülkede –Sovyetlerde– sosyalizmin kurulması ve bunun başarılması için de diğer ülkeler partilerinin yardımcı olmaları, politikalarını buna göre ayarlamaları gerektiği görüşü ve politikası kabul edildiği ve uygulandığı sürece Sovyetler Birliğiyle öbür ülkeler partileri arasında önemli çatışmalar olmadı. Ne zaman ki Orta ve Doğu Avrupa'da, Çin'de ve başka yerlerde komünist partiler iktidara geldiler, her biri için kendi ülkesinin sorunları ister istemez ön plana geçti ve Sovyetlerle ilişkileri eski çerçeve içinde yürütmek imkanı kalmadı.

Gel gör ki geçirilen dönemde Sovyetler Birliği büyük, tecrübeli devlet olmak niteliğiyle her sorunda kendi sözünü geçirmek alışkanlığını, sosyalizmle ilgili sorunları en iyi ben bilirim zihniyetini edinmiştir ve bundan kolay kolay vazgeçecek gibi de görünmemekte.

"Zor"la Olmaz!

Bu iç ve dış ilişkiler düzeni değiştirmek zorundadır. Baskı ve zor usulleri ne içte ne de dış ilişkilerde sürekli ve olumlu bir çözüm getirmez sorunlara. İlerde daha büyük patlamalara, çatışmalara yol açar. Baştan beri içte sosyalist demokrasinin, dış ilişkilerde sosyalist "enternasyonalizm"inin ilkeleri ve şartları ihmal edilmeseydi bugünkü durum ve sorunlarla karşılamazdı. Ama olan olmuş. Şimdi bu yönde değişmenin zorunluğu kabul edilmeli ve cesaretle gereken değişiklikler yapılmalıdır. O kadar uzun bir dönem o kadar sert ve zorlu bir yönetimden sonra özgürlüklerin tanınması taşkınlıklara, rakkasın karşıt aşırı uca gitmesine yol açabilir. Dünyada kapitalizm ve emperyalizm hâlâ güçlü şeklide var olduğundan kapitalizme geri dönüş akımları da belirebilir. Hele yöneticilerin görüş ve politikalarına aykırı görüş ve tutumların belirmesi normaldir. Hem özgürlük tanıyacaksın, hem herkese yine aynı telden aynı havayı çalacak, bu olacak şey değildir. Bu normal durum bile şimdiki yöneticileri ürkütüyor, gerçekten mevcut rizikoları göze almaya ise cesaretleri yok gibi.

Ama başka çare de görünmüyor, yirmi, yirmi beş, elli yıl süresince bu rejimler, işçilerin ve emekçi halkın sosyalist aydınların ve gençliğin, hiç değilse ağırlıklarını duyuracak ve rejimin sosyalist doğrultuda gelişmesini teminat altına alacak kadar büyük bir kısmını sosyalizme kazanmamışlarsa, suç kendilerindedir. Eğer durum böyle ise, hiç çaresi yok çözülmeler hatta bir açıdan gerilemeler olacaktır. Toplumların objektif gelişme şartları, doğrultuları, kanunları, iktidarların politikalarından, kararlarından zor ve baskı tedbirlerinden er geç daha ağır basar. Kapitalist sistemler kadar sosyalist sistemler için de bu böyledir. Toplumların evrimi dümdüz, sürekli bir çizgi halinde olmamıştır. Sosyalist sistem bilime, toplumsal gerçeklere ve kânunlara dayalı planlı bir sistem olduğu ve her yanıyla uygulamada geliştirildiği ölçüde toplumun ilerleyişi düzgün ve sarsıntısız olabilir. Toplumsal şartları ölçü dışı zorlayarak tepeden inme usullerle ve tek yönlü uygulamalara gidildiği takdirde sarsıntılar, dalgalanmalar, kaçırılmazdır. İnsan toplumlarının evrimi açısından çeyrek veya yarım yüzyıl büyük bir zaman süresi değildir ama bu süreleri yaşayan kuşaklar açısından önemlidir elbet.

Sosyalizmden kapitalizme geçiş diyelim derebeylik düzeninden kapitalizme geçişten daha köklü ve derin bir toplumsal dönüşümü ifade eder. Sosyalizmle yalnız kapitalist safha değil, binlerce yıldan beri süregelmiş "emtia" üretimine ve mübadelesine dayanan sınıflı bütün toplum tipleri ve

evrim safhaları çağı kapanmış olacaktır. Onun için de bu dönüşüm ve geçiş kolay olmayacaktır.

Alacağımız Ders

Bütün bu olup bitenlerden az gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin sosyalist hareketleri için alınacak dersler vardır. Birincisi, büyük ve güçlü devletlerin yanında askeri-sivil bloklara girmek milli bağımsızlıkla bağdaşmamaktadır. Her ülke, bu arada Türkiyemiz milli bağımsızlığını bütün yabancı ülkelere karşı savunabilecek şekilde örgütlenmek, donanmak, kalkınmayı ona göre plânlamak ve bağımsızlığını kendine güvenerek sonuna kadar savunma azminde olmak zorundadır. Milletler bağımsızlıklarını kendileri savunabilecek güç ve azimde oldukları ölçüde başka milletlerle eşit ilişkiler kurabilirler. İkincisi, küçük devletler, hele Üçüncü Dünya denilen az gelişmiş ülkeler iki kampın dev devleti arasında sıkışmamak, ikisinden birini seçmek zorunda kalmamak için kendi aralarında bir dayanışma ve işbirliği kurma çabasını ciddiyetle göstermelidirler. Üçüncüsü, sosyalizm sadece bir ekonomik sistem olmadığına göre sosyalist demokrasiyi kurmaya ilk andan başlanmadıkça, moral değerlere birinci plânda yer vermedikçe, sağlam bir şekilde ve tam anlamıyla gerçekleştirilemez.

OLAĞANÜSTÜ KONGRE KONUŞMASI*

Sayın Başkanlık Divanı, Sayın Delege Kardeşlerim, Aziz Misafirlerimiz,

Bugünkü konuşmamda esas itibariyle Sayın Aybar'la aramızdaki sosyalizm anlayışındaki beliren görüş ayrılıkları üzerinde durmak isterdim. Ama yalnız bunu bile etrafıyla anlatmak 45 dakikadan fazla sürer. *[Divan Başkanı sürenin 55 dakikaya çıktığını bildiriyor]* Teşekkür ederim, fakat zannediyorum ki bunun üzerinde fazla durmama imkân olmayacak. İkincisi, sayın Aybar 3 saatten fazla süren konuşmasını hep bir tertip, komplo mevzuu etrafında çevirdi. Ben de onun için meseleyi o açıdan daha ziyade [ele] almak zorunda kalacağım.

Sevgili kardeşlerim, benim görüşüme göre bu olağanüstü kongre aslında son 3. olağan kongrenin bir devamıdır. Çünkü o kongrenin sonunda bir durum hâsıl oldu ki o zamana kadar kongrenin gelişinin, görüşmelerin yönünü tamamen değiştirdi. Biliyorsunuz, 3., son Kongremizde esas ilgilenilen mesele bu taraflar arasında çıkan sosyalizm görüşündeki ayrılıktı. Halbuki 3. Kongrenin sonunda sayın Aybar'ın yaptığı konuşmanın son kısmında mesele büsbütün başka bir veçhe aldı ve o son sözü söylediği için bizim bir daha konuşma fırsatımız olmadığı için, durumun değiştiğini, yeni bir nitelik kazandığını kongre delegelerine belirtme fırsatını ben bulamadım, öbür arkadaşlarım da bulamadı.

O gece yarısından sonraki o toplantı... biliyorsunuz, ertesi günü, seçimlerden önce, hatırlayacaksınız, ben söz almaya çok çabaladım, zaten bazı ar-

---

* 2. Olağanüstü Kongre, Ankara, Aralık 1968, TÜSTAV Arşivi.

kadaşlar önerge vermişlerdi. Behice Boran dün gece çok olumlu konuştu, beraber çalışmanın mümkün olduğunu söyledi; Partiden ayrılmayacağını, çalışacağını söyledi. Şimdi de adaylığını koymuyor. Sebebi nedir açıklasın, diye. Başkanlık Divanı bu konuda söz vermedi. Onun üzerine ben başka bir açıdan söz istedim. Dedim ki Merkez tavsiye listesinin sonunda bir not var; Behice Boran, işte Sargın ve Bahadınh kendileri listeye alındığı halde adaylığı kabul etmemişlerdir diye; halbuki Merkezin de böyle bir açıklama yapmasına lüzum da yok, hakkı da yok; sadece bir tavsiye listesi verir. Herhalde bana adaylık teklif edilip de kabul etmememi açıklamakta bir maksadı, vardır; o halde bana da aksi açıklamayı niçin kabul etmediğimi açıklama fırsatını veriniz dedim. Fakat gene söz alamadım. Şimdi... *[T. Z. Ekinci: Çetin Altan vermedi sözü size.]* O zaman... Evet, Çetin Altan Bey başkandı, o vermedi, ben de başka türlü söylemiyorum. Şimdi o zaman kalkıp konuşsaydım ne diyecektim onu şimdi size söyleyeceğim.

Ben konuşmamda demiştim ki yeni bir aşamaya geliyor Parti, bir disiplin çerçevesi içinde görüş ayrılıkları olduğu kabul edilerek ve somut meselenin etrafında eleştiriler yaparak partiyi yürütmek mümkün olur. Hatta bu, Partinin dinamizmini, hareketliliğini gösterir. Bir yanıyla bu ihtilaflar olumludur; Partinin çocukluk çağından reşitlik çağma geçtiğini gösterir vesaire dedim. Ama bunları söylerken Genel Başkanın da meseleyi aynı seviyede aynı şekilde koyacağı inancıyla söyledim, bir. İkincisi de asgari bir emniyet ortamının, karşılıklı itimat ortamının mevcut olacağı faraziyesi ile söyledim. Halbuki Genel Başkan uzun konuşmasında önce gerçi öyle bir seviyede koydu, bizim tenkitlerimize kendince cevap verdi. Fakat konuşmasının son kısmında birden sesinin tonu, edası değişti, sertleşti; Partinin çok kritik ve tehlikeli bir döneme girdiğini söyledi ve kongre delegelerinden bunu halletmelerini, çözümlemelerini istedi. Buna inanıyorum, siz sağduyunuzla bunu yapacaksınız dedi. Yani bu arkadaşları seçmeyin, tasfiye yoluna gidin dedi. Arkasından da o zamandan beri çok tartışma konusu olan o meşhur ve mahut yazılı tezkereyi okudu.

A, böyle olunca durum değişti. Biz bir fikir ayrılığı içinde, ama bir disiplin çerçevesi içinde ben beraber çalışılabileceğini, hiç değilse bunun denenmesi gerektiğine inanıyordum ve samimiydim. Ama Başkan bunu kabul etmiyorsa, Başkan peşinen Kongrede bunları seçmeyin, tasfiye edin diyorsa ve böyle bir yazı okuyarak bizi kamuoyunda işte Rusya taraftan, bilmem Marxçı, Lenin... şeyci... Engelsci olduğumuz için kendisine karşı çıkıyoruz gibi gösterip bizim memleketin ortamında çok geçerli olan ucuz bir politika

ile suçlamak yoluna gidiyorsa Genel Başkan, o zaman beraber nasıl çalışılabilirdi? Kısa bir misal vereyim. Siz delege arkadaşlarımdan biriniz evime gelseniz, bir sosyalizm tartışması yapsak, çok şiddetli bir tartışma, sonunda birbirimize "sen sosyalist değilsin", "hayır sen değilsin", "sen ayrıldın", "hayır sen ayrıldın" diye bu hale gelsek, ama bu tartışmanın sonunda ben, size kızdığım için, şöyle bir haberi ortaya yaysam veya polise ihbar etsem: "O benim evimden gümüş bir sigara tablasını çalmak istiyordu, ben onu yakaladım, sezdim ve ondan dolayı bana karşı çıkıyor" desem, siz demez misiniz "Yok artık, mesele bir fikir meselesi olmaktan çıktı, ben ona fikren karşı çıktım diye beni bu şekilde suçlamak, ihbar etmek yoluna gitti. Artık burada fikir meselesi ikinci planda kaldı" demez misiniz? Meselenin yön değiştirmesi budur. Bizde bir dönüş olduğundan değil. Efendim, yok bunlarınki fikir meselesi değil, çünkü evvela fikir meselesi dediler, sonra başka şeye dönüştürdüler diyorlar fikir meselesi devam ediyor bütün ehemmiyetiyle. Amma öyle bir taktik kullanılmış, öyle bir ortam yayılmış ki, artık fikir meselesi ikinci plana düşmüş. Bir dürüstlük meselesi haline gelmiş. Bu partinin sosyalist parti olabilmesinin iki temel şartı var: Bir, politikasının, çizgisinin sosyalist olması, ikincisi de bu partide sosyalist ahlaka, hatta genellikle dürüstlüğe yakışmıyan birtakım politik taktiklerin, oyunların, muamzları sırf fikir bakımından karşı geliyorlar diye başka yönlerden efkârı umumiyenin önünde suçlayıp, bir köşeye sıkıştırmak taktikleri kullanılmamalıdır. Bunlar kullanılmaya başladı mı bu partide, fikir mikir bir başka tarafa kalır, arkadaşlar. Birbirimize karşı böyle usuller kullanmıya başladık mı bunun fikir planı başka tarafa kalır. En önemli şey evvela bu partinin dürüst, sadece disipline ve tüzüğe değil, ahlak kurallarına, dürüstlük kurallarına uygun bir şekilde iş görmesi gerekir. Meselenin ehemmiyeti budur. Bunun için değişmiştir ortam geçen kongrenin son kısmında.

Şimdi o yazıyı okumak... yazıyı okumak suretiyle Genel Başkanın yaptığı suçlama ona da münhasır değildir. Aslında ilk andan itibaren, bizi o şekilde suçlayıp bir köşeye sıkıştırmak istedi Genel Başkan. Yürütme Kurulunda biz bu meseleyi getirdiğimiz zaman, gündeme aldırdığımız zaman, yaptığı konuşmada –ki o konuşmayı teype aldırdı, ben çok isterdim o yürütme kurulunda teype alınan konuşmasıburda sizlere dinletilsin, dinletilsin burada sizlere– o konuşmasını sabahleyin bitirdi, öğle tatili verildi, öğleden sonra dedi ki "Konuşmamı bitirmiştim amma pek önemli bir noktayı unutmuşum, onu ilave edeceğim" dedi ve teype aldırdı. Unuttuğu çok önemli nokta şuymuş, şöyle dedi: "Ben aslında yeni bir şey söylemiş değ-

lim, arkadaşlar bundan dolayı bana karşı çıkmıyorlar. Ben Sovyet Rusya'yı tenkit ettiğim için bana karşı çıkıyorlar" dedi. Aynı suçlamayı ilk ağızda orada yaptı.

Kendisinin evine gittiğim bir gece gene biz tabii havadan sudan bahsetmiyoruz, politika, sosyalizm meselelerinden bahsediyoruz, bütün konuşma boyunca beni ilim adına insanların ensesinde boza pişirmek istemekle suçladı ve hatta tepeden inmeci bir yöneticiyle, tanınmış yöneticiyle bir benzetme yaptı. "Partiyi siz hep kemiriyorsunuz" dedi. Nebioğlu arkadaş ordaydı, şahittir. Benim cevabım, tabii son derece şaşırdım, "Sizin, dedim, benim hakkımdaki kanaatiniz buysa, bir işlem yapmanız, beni bir haysiyet divanına vermeniz lazımdır" dedim. Aynı suçlamayı, Fikir Kulüpleri Başkanı –Genel Başkanı– ve İstanbul sekreteri kendisiyle, işte, gençlikteki olan huzursuzlukları, tepkileri anlatmak için gittiği zaman onlara da yapıyor, birtakım insanların bilmem kim gibi ensemizde boza pişirmesine müsaade etmiyeceğiz, diyor. Yani bu partinin içinde, öyle tepeden inmeci insanlar gibi, ensede boza pişirmek istiyen insanlar varmış.

Bunları ben dört gün süren genel idare kurulunun olağanüstü toplantısında açıkladım ve şöyle bir yorum yaptım, dedim ki: "Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Genel Başkan kendi düşüncesinde bir yön değişikliği olduğunun farkındadır. Bu yön değişikliğine karşı bazı partili arkadaşların, özellikle aydın arkadaşların karşı çıkacağını hesaplamıştır ve bu hesaplara bu arkadaşları, bizim ortamda geçerli olan suçlamalarla bir köşeye sıkıştırmak, tasfiye etmek niyetindedir, bunu öngörmüştür" dedim ve arkasından şunu sordum: "Bu ortamda nasıl beraber çalışabiliriz? Bir Tevetoğlu, bir Darendelioğlu başka türlü mü suçlamalar yapıyor? Sükan, Meclis kürsüsünden başka türlü mü suçlamalar yapıyor? Genel Başkanım beni böyle suçlarsa, ben [onunla] nasıl beraber bir odada çalışabilirim?" dedim.

O Genel Yönelim Kurulunda bulunan üye arkadaşlarımız var burda şimdi, hatırlarlar bu konuşmayı. Genel Başkan tabii gene bermutat son konuşmayı yaptığı zaman, yalnız kendi evinde bana yaptığı suçlamaya değindi, "Şaka söylemiştim, ağır bir şaka olmuştur, kabul ederim" dedi, ama faraza Fikir Kulüpleri başkanına ve İstanbul sekreterine aynı çeşitten yaptığı suçlama hakkında bir şey söylemedi. "Behice Hanım, nasıl böyle bir yorum yapıyor? Nasıl olur?" hiç demedi. Yürütme Kurulunda teype aldırdığı suçlamaya hiç değinmedi. Binaenaleyh, o mektubun okunması suretiyle, yapılmak istenilen suçlama ve köşeye sıkıştırıp tasfiye etme niyetini ilk andan itibaren Genel Başkan yaptı. Ama, buna rağmen, ben katiyen düşünmedim

ki, artık Büyük Kongrede de memleketin basını ve kamuoyunda da böyle bir şey yapacaktır. Hele Genel Yönetim Kurulunda bütünüyle açıklanmamış -mealen dahi- hiç okunmamış bir yazılı şeyi orada bütünü ile okuyup yeni birtakım unsurları ortaya atacağını hiç düşünmedim. Onun için o konuşmayı yaptım. Fikir ayrılıklarına rağmen, hür eleştiri ve disiplin havası içinde beraber çalışmak mümkün olabilir diye. Bunu düşünmedim.

Genel Yönetim Kurulunda müspet oy kullanmam bir dönüş filan değildir, çünkü bir partili olarak ben vazifemi şöyle görürüm: Bir, elimden geldiğince bu partiyi baştan beri takip ettiği sosyalist rotada tutmak, ikincisi, bu tutma çabasını yaparken, partiyi teşkilatıyla, bütünüyle devam ettirebilmek. Genel Yönelim Kurulundaki dört günlük havada gördüm ki, bir kere Genel Yönetim Kurulu [üyeleri] bizim verdiğimiz önergeyi hiç de öyle bir komplo, tertip, bilmem partiye bomba koymak gibi suçlamadı. Hiçbirisi. Yalnız bazı üyeler "Bu önerge verilmeseydi, çok sivri olmuş" filan dediler, ama Aybar'ı tutan üç dört delege dışında hiçbirisi bizi ne bölücülükle, ne kötü niyetle, ne bilmem bomba koymakla suçlamadılar, tersine, diğer üyelerin hemen hepsi, kimisi daha kapalı, kimisi daha açık, kimisi daha sert, kimisi daha yumuşak, Genel Başkanı tenkit ettiler ve hepsinin dediği: "Biz sizleri hep beraber bildik, bundan gayri meseleyi kendi aranızda halledin, parti parçalanmasın, bölünmesin" oldu. Özel konuşmalarda da bunu söylediler. O zaman ben anladım ki, bizler bazı noktaları görmüşüz, fakat daha henüz partinin Genel Yönetim Kurulunun üyelerinin de pek çoğu bunu görememektedirler. Bir gerçeği, bir teşkilat içinde binlerce insanla beraber çalıştığınız zaman, sadece kendinizin veya birkaç arkadaşınızın veya bir grubun görmesi kâfi değil, başkalarının da görmesi lazım gelir. Anladım ki orada, Genel Başkan, eğer itimat oyu alınmasaydı yahut istifa etmek zorunda kalsaydı –istifa hiç etmiyecekmiş ya, anlaşıldı– fakat orada çok etkin bir rol oynadı, itiraf ederim. "Bu mukaddes emaneti size tevdi etmek mecburiyetindeyim." Yani istifa etmek mecburiyetindeyim, hırpalandım, artık kamuoyunun önüne çıkamaz hale geldim. "Bana hain dediler, bana ihanet ediyorsun dediler", hep böyle hissi şeye döktü ve itiraf ederim, ben de, Genel Başkanın samimiyetle istifa edeceğini sandım. Halbuki Yönetim Kurulunun havası onun da istifa etmemesi, bizim de ayrılmamamız, anlaşmamız, bu partiyi beraber yürütmemiz gibiydi. Ben onun için, bir taktik olarak, "Partiyi bölüyor, parçalıyor, amma da dikkafalı, dediğim dedik diyen bir insan; bu kadar söyledik, bu kadar özel olarak da rica ettik, bu kadar da egoistlik, ferdiyetçilik olmaz" demesinler diye olumlu oy kullandım ve umdum ki belki bu çeşitli suçlamalara Genel

Başkan devam etmez. Hiç değilse bir deneme yaparız beraber. Görüşlerin ayrılığını muhafaza ederek. Ya bu görüş ayrılığına rağmen bir eleştirici ve tartışma havası içinde parti yürütülür, belki o zaman mesele hallolur veya yürütülmez, kişisel davranışlara, yanlış çıkışlara Genel Başkan devam eder e, o zaman da daha geniş parti içi ve parti dışı kamuoyu meseleyi anlar. Yani partide muhalefet birden patladı ve çok keskin patladığı için bunu birdenbire parti içi geniş çevrelerin ve dışarıdaki sempatizan kamuoyunun bir şey yapması mümkün olmadı. Ben bu şeyle olumlu oy kullandım.

Sadun Aren Beyin Sivas delegesine şöyle söylediğinden haberim olmadığını söyledim, tertip kelimesini katiyen kullanmadım, kulis kelimesini katiyen kullanmadım. Ve sonra Sadun Beyin o Sivas delegesine sözü Yürütme Kurulunda mesele patlak verdiğinden sonra söylediğini öğrenince de, Genel Başkanı ilk gördüğüm zaman, ki Mecliste beni çağırdı konuştuk, kendisine dedim ki: "Ne tüzük, ne disiplin, ne ahlak bakımından Sadun Bey'in hareketi suçlanamaz, çünkü Yürütme Kurulu toplantısından sonra olmuştur. Siz Yürütme Kurulunda meseleyi bir fikir meselesi olmaktan çıkardınız. Bizi bölücü olmakla suçladınız. Saatli bomba koyuyorsunuz, dediniz". "Ben sporcuyum, hedefe varmadan vazgeçmem. Sizinle sonuna kadar mücadele edeceğim, hodri meydan!". O meşhur tabirini kullandı, "hodri meydan".

E, mesele buraya götürülünce biz oturumu terk ettik. Bu sabahki, dünkü, konuşmasında diyor ki, ikinci maddeye geçince, oturumu terk ettiler. Hayır, efendim. Evet, ikinci maddeye geçilince, amma bunu söylüyor başkan bize: "Saatli bomba koyuyorsunuz, sonuna kadar sizinle uğraşacağım, hodri meydan" diyor. Artık neyi tartışacaksınız? Size karşı böyle bir vaziyet alan insanla neyi görüşeceksiniz, artık kaldı mı ortada bir şey? Elbette o zaman açık mücadele olacaktır. Gayet tabii. Ve Genel Başkanın bölücü hareketi buradan başlıyor. Bugün bir ilde, ilçede bir arkadaşımız diğer arkadaşını "Sen partiyi bölüyorsun, çökertiyorsun, saatli bomba koyuyorsun" diye ihbar etse, bu şekilde suçlanan arkadaş, o suçlamayı yapan arkadaşı il yönetim kuruluna şikâyet edip, haysiyet divanına verilmesini istiyebilir ve tanıklar da varsa, haysiyet divanına verilir ve ceza da görür. Bu bir disiplin meselesidir. Genel Başkan genel başkan olduğu için disiplin ve tüzük hükümlerinin dışında mıdır? Nereye dayanarak bizleri hiçbir delil, mesnet olmadan partiyi bölmek, bomba koymak, sabotaj etmekle suçlayabilir? Kim vermiş ona o yetkiyi? Genel Başkan da olsa o da herhangi bir partili gibi aynı disiplin kuralları ile bağlıdır. Kaldı ki, partinin birliğini, beraberliğini korumak en başlıca görev olarak verilmiştir sayın Başkana. Amma sayın Başkan, başka-

nım diye herhangi bir kimseye, herhangi bir yerde delil, mesnet, gerekçe olsun olmasın böyle ağır suçlamalarda bulunabilirim sanıyor. İşte kişisel yönetimin de bir belirtisi bu.

[Başkan Rauf Çapan: Sayın hatip bir dakikanız kaldı. Sol tarafta delege olmayanlar, delegelerin içine karışık olarak oturmuşlar, ayrılsınlar efendim, lütfen. Şu havayı bozmayalım lütfen. (Bir delege konuşma hakkını Borana verdi. Boran devam etti.)]

[Yürütme Kuruluna] meseleyi getirdiğimiz zaman, Yürütme Kurulunun diğer üyeleri de, bir tanesi müstesna, hiçbiri ortaya getirdiğimiz fikir meselesi üzerinde durmadan, "Bölücüdürler, maksat insan yemektir. Biz böyle oyunları biliriz. Bu ayak oyunudur", o şekilde konuştular ve bir bakıma onlar da mesuldürler. Çünkü Genel Başkanı onlar da bu yola itelemiş oldular. Onlar da disiplin, tüzük bakımından suç işlediler. Onlar da böyle ellerinde delil, şey olmadan, mesnet olmadan bu kadar ağır suçlamalarda bulunamazlar hiçbir zaman.

Yoktur bunlara hakları. Başkanın ne kadar mesnetsiz konuştuğunun bir delili de, o Yürütme Kurulunda yaptığı konuşmada ve teype aldırdığı konuşmada bütün suçu bana yükledi. "Sadun Aren kardeşim, bilirim, bu işlerle böyle genel başkanlıkla filan alakadar değildir" dedi, "Sadun Aren kardeşim, mihrak Behice Boran'dır. Başkan olmak istiyordur". Ah, dinletsinler size teypteki konuşmayı. Edadaki tezyifi, tondaki tezyifi, hıncı duymanızı isterdim sesinden. Ve kullandığı kelimeleri. Ama şimdi görüyorsunuz, şimdi yükler, Sadun Aren Beye ve ikinci olarak da Nihat Sargın Bey'e yükleniyor. Eee, ne oldu benim hakkımda yaptığı suçlamalar? Hani ispatı, delili öyleyse?

Anlıyor şimdi kendisi de tüzük ve parti disiplini bakımından kendisinin çok zayıf durumda olduğunu. Meseleyi dostluk yönüne döküyor: "Bunlar benim en yakın dostumdular, iki kere değil, on kere uyarsaydılar!" diyor. Aman efendim, dostluk ayrı şey, iş ayrı şey. Bizim yaptığımız işler tüzüğe aykırı mı, ona bakmak lazım. İstersek hiç uyarmayabilirdik. Gene de iki kere uyarılmış, dostluk bakımından sitem etmek tüzük bakımından, disiplin bakımından suçluluğu icap ettirmez, bu bir. Kaldı ki iki kez uyarılmış. Sonra dostluk ne dostluğu, arkadaşlarım, hele bana karşı. Ben Aybar'ı artık dost diye hiç bilmiyorum. Kendi evinde son yaptığım konuşmayı size özetle anlattım. Bu değil bir dosta, bir ev sahibinin bir misafire yapamayacağı muamele idi ve nitekim üçümüz konuştuğumuz zaman, Aren ve Sargın'la beraber, "Aman sen gelme" dediler, "Seni görünce sinirleniyor. Biz dostça mese-

leyi halletmek istiyoruz!" *(Gülüşmeler)* Nerede kalmış dostluk, dostluk nerede kalmış? *(Tavanda askıda sesleri)* Bir de sizden şu suali soruyorum, içinizden cevap verin: Soruyorum, sizin kendi tecrübelerinize göre, sayın Aybar, kolayca münasebet kurulup kolayca yanına girilebilen, kolayca her şey konuşulabilen bir insan mıdır?

Genel Başkanla bir yirmi senedir tanışırız. Son zamanlarda evlerde bile "efendim", "bey", "siz", "arz ederiz" kelimeleriyle konuştuk ve kaç tane ortak ahbabım bana "Yahu, siz ne hale gelmişsiniz, evde bile sizli bizli, arz ederizli konuşuyorsunuz" dediler. O hale gelmiştik. Genel Başkan insanı tersler. Genel sekreteri kaç kere başkalarının önünde terslemiştir. Ben kadın olarak, eski, yaşını başını almış eski dostu olarak, Aybar tarafından terslenmişimdir. Burada oturan milletvekili arkadaşlarım vardır ki, kaç defa bana Mecliste gelip "Behice Hanım, şu şeyi başkana söyler misiniz?" demişlerdir. "Eee, siz gidin söyleyin" demişimdir, "Vallahi siz gidin, ne olur, daha iyi olur" demişlerdir. *(Kahkahalarla gülüşmeler)* A, binaenaleyh ne dostluğu?

Diyor ki, benle konuşmalar uzun sürmedi. Sürmüyor tabii. Böyle bir soğuk tavır alıyor, kapatıyor meseleyi. Gündem maddesi haline getirdiğimiz zaman bile, kendisi söyledi konuşmasında dün, "Ben böyle bir çalkantı bilmiyorum" dedi. Halbuki bir çalkantı olduğu kendisine anlatılmış, "Başkaları da gelsin, sizinle konuşsun inanmıyorsanız" denmiş, "Yok, lüzumu yok, madem ki siz söylüyorsunuz, inanırım" demiş. Ama şeyi durdurtuyor. Ben bilmiyorum, "Böyle bir çalkantı olduğunun farkında değilim" diyor. Ha, binaenaleyh, dostluk meselesi böyle. Kaldı ki uyarılmış, kaldı ki mecbur değiliz. Yapılan işlemde tüzük bakımından bir hata var mı?

Gündem kendisine daha önce gösterilmemiş. Kendisi söylüyor ki, gelen gündem normal gündemdi. Normal gündem olduğuna göre, daha önce bildirilmesine lüzum yoktu. Gelmişiz, gündem maddesi olarak teklif etmişiz. Bilirsiniz, her kurulda bu âdettir, zaten yürütme kurulunda da evvela sorulur, gündem okunur, "Bu gündeme itiraz var mı? İlave, ek madde var mı?" diye sorulur. Bu sefer de soruldu. Sadun Bey elini kaldırdı, "Efendim, şu maddenin eklenmesini istiyoruz" dedi. Bunun neye haberi var? Efendim, önerge önceden kendisine gösterilmemiş. Böyle bir mecburiyet de yok. Burda bir önerge verirsiniz, herhangi bir toplantıda o sırada bir önerge hazırlar gelirseniz, önceden bildirme diye bir şey yok. Bu niye bir tuzak olsun? Gafil avlamak istediler beni diyor, önerge vermekle, gündem maddesi yapmakla nedir gafil avlamak? Yani önerge otomatik olarak gerçek maddi bir bomba gibi şey mi, Başkanı düşüren bir şey mi? Önerge tartışılır, tadil

önergesi verilir, karşılık bir başka önerge verilir karşı taraftan, reddedilir. Yani önerge otomatik olarak bir netice meydana getirmez ki. Vermişiz önergeyi... Nitekim yalnız bir arkadaş bu sağduyuyu gösterdi Yürütme Kurulunda *(Kim kim sesleri)* dedi ki "Bu önerge biraz sivri, bence de bu verilmeseydi iyi olurdu. Amma başka bir önerge verilebilir ve bu arkadaşları kötü niyetle, art niyetle suçlamaya hakkımız yok. Ben böyle görmüyorum, bilakis mesele çok önemlidir" dedi, amma öbür Yürütme Kurulu üyesi arkadaşlar ve Genel Başkan bu şeyi [gündeme] almadı. Onun için ilk başından mesele bir fikir tartışması olmaktan çıktı ve en ağır şekilde bir suçlama oldu.

Ama dediğim gibi, bütün bunlara rağmen, ben, Genel Kongrede artık Başkanın bunu yapacağını hiç sanmıyordum. GYK'da okumadığı ve tabii açıklamadığı bir şeyi Büyük Kongrede okuyacak. Böyle bir taktiğe başvuracağını hiç sanmıyordum. Bir dalgınlık mıydı o mektubun tamamını GYK'da okumamak veya tamamını mealen olsun açıklamamak? Değildi tabii. Çünkü orada okunsaydı cevabı verilecekti, etkisi azalacaktı. Elbette onun için okunmadı.

Diyor ki, benim maksadım diyor, dün, sadece şu ilk kısmı içindi –yani böyle Sivas delegesine, işte, Başkan sosyalist değildir filan– o kısmın açıklanması içindi diyor. Onun için tezkereyi okumaya lüzum yok, çünkü zaten Sadun Aren onu kabul etmiş. Büyük Kongredeki konuşmasında da kabul etmiş, ortada bir inkâr yok ki delili olsun. Asıl öbür kısım için okundu o tezkere, asıl öteki kısım için. Nitekim o biçim suçlamanın en baştan beri yapılmış olduğunu söyledim. Böyle olduğunun diğer bir maddi delili var. Neticeye bakın: Bütün sağcı basın nasıl yorumluyor bizim durumu? Genel Başkan hürriyetçidir, onlara karşı çıkanlar ihtilalcidir, tepeden inmecidir, Sovyet Rusya taraftarıdır diye yorumlandı. Demek ki hakikaten o tezkere bu manada bir tezkereydi. Bütün neticesi bu çünkü. Alın *Son Havadisi*, *Dünyayı*, *Tercümanı*, ne bileyim, aklıma gelenler, *Durum* dergisini, *Barış* dergisini... Sayın sayabildiğiniz kadar... Hepsi böyle yorumluyor. Aybar hürriyetçi demokratik, öbürleri devrimci, tepeden inmeci Sovyet taraftarı vesaire diye yorumluyor. Neticesi de bu oldu zaten. Bunu da uyardık Yürütme Kurulunda. Bu hürriyetçi sosyalizm tabiri 29-30 Eylül GYK'da konuşulduğu zaman, ben yaptığım konuşmada şu gerekçelerle karşı çıktım: Bir defa, taktik bakımından karşı çıktım, çünkü, dedim, şimdi bu hürriyetçi sosyalizm tabirini kullanmak şu şekilde yorumlanacak karşı taraftan: Sanki şimdiye kadar demokratik yol taraftarı, demokratik hak ve hürriyetler taraftarı değildik,

despot filan bir şey, bir usul düşünüyorduk da, şimdi hele Çekoslovakya hadiselerinden sonra böyle zor durumda düştük, kuyruğumuz sıkıştı, onun için böyle bunu kullanıyoruz diye yorumlayacaklar. Halbuki biz en baştan beri zaten neyi müdafaa ediyoruz? Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanmasını müdafaa ediyoruz. Emekçi halkın Anayasa[l] hak ve hürriyetlerine sahip çıkarılmasını müdafaa ediyoruz. İktidara geldikten sonra anayasa çerçevesi içinde, anayasa organları ile milli egemenlik haklarımızı kullanacağımızı söylüyoruz. Bütün yaptığımız bu zaten. Başka şey söylemiyoruz ki... Bir de, dedim, başka bir durum yaratacak. Ya işte Parti şimdiye kadar hürriyet taraftarı filan değildi de şimdi bunu söylemek lüzumunu duydu diye karşı taraf bunu yorumlayacak, yahut partide böyle hürriyet, demokratik yol taraftarı olmayan taraflar var da ona karşı Başkan çıkıyor diye yorumlayacak dedim. Nitekim maalesef öyle oldu. Taktik bakımından yanlıştır dedim.

Şeyce... oy bakımından yanlıştı. Hürriyetçi sosyalizm derseniz sanki esas model olarak bir de hürriyetçi olmayan sosyalizm çıkar. Halbuki sosyalizmin temel modeli bir tanedir; hürriyetçilik onun içinde mündemiçtir, vardır. Eğer uygulamalarda, bazı uygulamalarda politik hürriyetler cephesi sosyalist demokrasiyi gerçekleştirilememişse, bu, sosyalizmin bütün veçheleriyle gerçekleştirilememiş olması bakımından tenkit edilir. Görüşümüzü söyleriz, tenkidimizi söyleriz. Ama [bir] hürriyetçi sosyalizm, bir de [hürriyetçi] olmayan sosyalizm gibi temel iki model varmış intibaını vermek yanlıştır dedim. Verdiğim gerekçeler bunlardı.

A, demek ki bizde bir dönüşüklük filan yok. Biz yani şimdi fikir ayrılığı mühim değildi, şimdi işte bu tezkere filan dolayısıyla bilmem ihbarcılık, jurnalcilik meselesine çevirdik değil. Fikir ayrılığı meselesi hâlâ devam ediyor, önemli; ama öbürü artık baskın çıkıyor. Çünkü bu, bu Partide ne gibi kuralların kullanılacağı, dürüstlük kurallarına asgari riayet edilip edilmeyeceği meselesi haline gelmiştir. Genel Başkan çelişkiler içindedir. Bir çelişkisi budur. Bir taraftan bu salonda, Çankaya ilçesinde "itiraz etmek için itiraz hakkı vardır" diyor –ki ben ona karşı çıkarım; bir parti, bir militan parti, politik iktidara yönelmiş, mücadele veren bir parti itiraz hakkı için itiraz hakkı tanıyarak yürüyemez, disiplinciyimdir ben orada– bir onu diyor, bir de sonra kendisine fikir planında karşı çıkmış, kendisinin sıfatlamasıyla "yakın mesai arkadaşları, hatta şahsi dostları" insanlar kendisine tüzüğe uygun şekilde kurulda karşı çıktıkları zaman, onları, bu ortamda geçerli ve etkin bir şekilde politik suçlama yoluna giderek tasfiye etmek yoluna başvuruyor. E,

bu, tepeden inmeci metodun ta kendisidir. Muanzlarını "Partiye karşı çıkıyor, bilmem necidir, filandır" diye politik bakımdan suçlayıp tasfiyeye gitmek, tepeden inmeci şeyin ta kendisidir. Bu bölücü faaliyetlerine Sayın Başkan Büyük Kongreden sonra devam etti.

İlk yönetim, GYK'da ben "Sahife kapandı dedim, bu işler kapansın istedim" diyor. Eh, evet onu demiş. Ama başka ne demiş onu söylemiyor gene. Nasıl ki MYK'da yaptığı suçlamaları söylemedi sizlere, ki burada da onu söylemiyor, evet, sahife kapandı demiş, ama yapılan hareket sabotaj hareketidir demiş. Gene sabotaj şeyini kullanıyor –ve bu önümüzdeki devrede mutlaka bu mesele halledilecektir veya tasfiye edilecektir, tam kelimesini hatırlamıyorum– ve bunu diyor. Altını üç kere, beş kere çizerek belirtiyorum diyor. Sahife kapandı diyor, ama gene sabotaj hareketidir, gene önümüzdeki dönemde, üç kere beş kere altını çizerek, bu mesele halledilecektir, tasfiye edilecektir diyor.

İşte, mesele böyle bir yön aldı ve Genel Başkanın kendisi tarafından, böyle haksız, mesnetsiz, kendisinin de doğru olmadığını bildiği suçlamalara girildiği, partinin bütünlüğüne, birliğine zedeleyici bir tutuma yönelindiği, gerçekten hürriyet adına tam tepeden inmeci metotlar kullanıldığı içindir ki meseleyi artık yeniden sizlere, tam teferruatı ile anlatabilmek için –çünkü anlatamadık öbür kongrenin sonunda– tekrar GYK'nun toplanmasına hasıl oldu.

Arkadaşlar, bu mesele 5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Bunu Yürütme Kuruluna ilk getirdiğimiz zaman ben anlattım. Özel konuşmalarında anlatmışlar. Olağan kongrede muhalefet listesinin delegelerin üçte birden fazlasının oyunu alması da gösteriyor ki 5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Olağanüstü kongre toplamak için 3-4 günde 80 imza toplanabilmiş olması da gösteriyor ki 3-5 kişinin çıkardığı bir gürültü değildir. Bu imza adedi şimdi yanılmıyorsam 107'ye çıkmıştır. Gayet kısa bir zamanda. İllerde, ilçelerdeki tepkileri, toplantıları, bildirileri görüyorsunuz. Bu 3-5 kişinin çıkardığı bir mesele değildir. Bu açıdan baktığı müddetçe Genel Başkan katiyen anlayamaz meseleyi. Anlayamıyorum diyor ya, anlayamaz. Çünkü mesele 3-5 kişinin meselesi değildir de onun için, ondan dolayı anlayamaz. Biz bunları ona anlatmaya çalıştık. Fakat kani olmadı. Dünkü toplantısının sonunda birazcık dedi ki, gerçi sadece de bu 3-5 kişinin meselesi denilmeyebilir dedi, ama bu sefer de tabanda olan hareketleri Partinin dışındaki birtakım sosyalist mihrak noktalarına, eğilimlere bağladı. Halbuki bunun böyle olmadığını, meseleyi ilk açtığımız Yürütme Kurulunda söyledim. Bu ar-

kadaşların, dedim, tepkilerini gördüğüm arkadaşların eski hizipçilik hareketiyle, Türk Solu hareketiyle uzaktan yakında hiçbir ilişkisi yoktur. Bilakis bu arkadaşlar o hizipçilik meselelerinde genel merkezi ve onun tutumunu sonuna kadar savunmuş olan insanlardır dedim. Bugün de görüyorsunuz, delegelerin yarısına yakını muhalefetin divanını, divan başkanlığı listesine oy verdi. Bunların içinde ben kişi olarak sayabilirim. Sayın Başkan nasıl unutur bu kişileri, sayı olarak aklından nasıl çıkarır ki bunların içinde baştan beri bu Partinin yönetim kurulunda, yürütme kurulunda vazife almış, hizipçilik hareketlerinin mesullerini veya mensuplarını haysiyet divanına sevk tezkerelerine imzasını atmış, o hizipçiliğe karşı savunmuş olan insanlar var. Nasıl unutur bunu? Ve zaten eğer Partinin böyle, bu kadar büyük bir kısmı, tabanıyla, listesiyle, hüviyetiyle bütün, tüm illeriyle, bazı illerde bu dış tesirlerin altında kalıyorsa, bunu da biz bir Parti olarak düşünmek zorundayız. Neden acaba ve bunun da çaresini düşünmek mecburiyetindeyiz. Ortada fiili, objektif bir durum, bir mesele var. Bunu böyle görmek gerekir. Genel Başkan anlayamıyorum bir türlü meseleyi diyor. Tabii anlayamıyor. Çünkü o hep bir kişi meselesi olarak görüyor bunu. Bir gün kendisi Yürütme Kurulunda Fransızcadan tercüme ederek bir atasözü söylemişti: İşitmek istemeyen sağır kadar sağır insan olamaz diye. Görmek, anlamak istemeyen insana da bir şeyi gösterebilmek ve anlatabilmek gayet güçtür. Meseleye sadece kişisel bakımdan bakıldığı müddetçe elbette ki göremeyecektir, anlayamayacaktır.

Ve kişisel şey ne olabilir, arkadaşlar? Biz beş kişi yürütmenin, yönetmenin en üst kademesinde yer almışız. Birimiz genel sekreter. Sadun Aren Bey ve ben partinin en önde gelen sözcüleri arasındayız. Aynı zamanda milletvekiliyiz. Kişisel hırsı olan bir insan seçimlere 12, 10 ay kala Genel Başkanla arayı bozmaya mı bakar, yoksa aman –bozsa bile– idare edeyim, kalayım gene yürütme kurulunda da; eh, zaten Partinin de önde gelen sözcülerindenim, muhakkak seçilebilecek bir sırada milletvekili adayı olurum diye mi düşünür? Herhalde ikincisini düşünür. Bir sene, on ay kala Genel Başkanla ters düşmeye kalkmaz, eğer kişisel ihtirası varsa. Eh, bu ihtiras da... Dediğim gibi, biz zaten gelmişiz en yüksek kademeye... Yönetime el koymak istiyormuşuz! Yönetimdeyiz biz zaten. Yürütme Kurulu üyesiyiz. Birimiz Genel Sekreter. Partinin en başta gelen sözcüleri olmuşuz. Daha ne? Yönetime el koymak ne? Ama Aren'in belirttiği gibi –işte gene kişisel yönetim zihniyetini gösteriyor başkanın– yönetimden sade kendi, başkanın yönetimini anlıyor. Ve bir yerde şu biçim tefsir ederse haklı, evet, biz şunu istedik:

organların yönetime ve üretmeye gerçekten iştirakini istedik. Bunların sözde organlar, gölge organlar olarak kalmasını istemedik. Başkanın tek başına partinin yönetimini temsil etmesini istemedik. Aa, bu bakımdan evet, yürütmeye, kurul olarak iştirak etmek istedik. İşte, bunu Genel Başkan yönetime el koymak istiyorlar, diye tefsir ediyor bu durumu.

Başkan kurulların toplandığına dair bazı sayılar verdi. Toplam sayılar aldatıcıdır. Ben bu sayıların mesela MYK toplantılarının son yılbaşından itibaren, özellikle yaz ayları zarfındaki dağılımını vermesini isterdim. Zaten baştan beri böyle olsaydı ihtilaf daha önceden çıkardı. Son yaz aylarından itibaren çıktı. Üç yaz ayında biz yalnız Ağustos'un ilk haftasında toplandı MYK. Eğer toplansaydı ben eminim ki mesele bu ihtilaflı hale gelmezdi. Meseleler çünkü her hafta konuşulduğu için, muhakkak bizim itirazlarımız, tartışmalarımız Genel Başkanı bir ölçüde etkilerdi. Nitekim bu ihtilaf çıktıktan sonra Genel Başkan konuşmalarında çok daha dikkatli olmaya başladı. Mesela İzmir ili konuşması Çankaya ilçesi konuşması değildir. Büyük farklar vardır arasında. Okuyun iki metni birden. Aa, binaenaleyh, toplansaydı bu hale gelmeyebilirdi. Dersiniz ki Yürütme Kurulunun kabahati yok mu bunda? Kurul olarak var. Ben şahsen pek kendimi kabahatli bulmuyorum, çünkü ben şahsen toplanması için müracaatta bulundum. Gençlik meselesi çıktığı zaman –daha tatil de değildi, hepimiz buradaydık– Yürütme Kurulunun toplantısını istedim, Meclis Grubunun toplantısını istedim. Bir heyet halinde Aybar'ın evine gittik. Burada arkadaşlar mevcuttu. Bir Pazartesi akşamı... Yürütme Kurulunda toplamaya vakit yok, fakat Meclis Grubu toplanır dediler. Aybar Çarşamba günü 10'da toplanalım dedi. Çarşamba günü 10'da sayın Aybar kendisi gelmedi bu Grup toplantısına. Bazı arkadaşlar da gelmedi. Grup toplantısı olmadı. Ve ben gençlik meselesinin sözcülüğünü çok zor durumlar altında yaptım. Halbuki sosyolog olduğum için, eğitimle ilgi olduğum için bu konuda gayet kolay konuşma yapabilirdim. Ama görüyordum ki gençlik hareketleri yeni bir nitelik kazanmıştır, çok önemlidir. Bu hususta partinin bir görüşü belirmesi lazımdır. Bu belirmediği için, ben sözcü olduğum zaman –ben beşinciydim, hiç unutmam– dördüncü konuşuyor, sonra ben konuşacağım, hâlâ bana Aybar'dan direktifler geliyordu: Şunu söylemesin, bunu söylemesin, şurayı çıkarsın, şurayı şöyle değiştirsin diye. Nihayet ben dedim ki valla efendim, benim kafam karıştı yani, bilmiyorum artık ne söyleyeceğimi, ne söylemeyeceğimi dedim. Toplanmadığı için.

Ve Aybar'ın bu kurul toplantılarına karşı aldığı tavrı gösteren kendi ifadesini size tekrarlayacağım. Bunu MYK'da bu meseleyi getirdiğimiz zaman yaptığı konuşmada –ki teybe alındı dedim, teybe de alındı bu sözleri– orada söyledi. Aynen şunu dedi: Behice Hanım bizim eve geldiği zaman kendisine dedim ki, Çekoslovak olaylarıydı, gençlik olaylarıydı, MYK toplanmıyordu, bıktım sizin vıdı vıdımızdan! Aynen, bıktım sizin vıdı vıdımızdan. Teybe geçirtti. Başkanın zihniyetini gösteriyor. Başkana gidip de, gençlik meseleleri önemlidir, Çekoslovakya meseleleri önemlidir, grup toplansın, yürütme toplantısı derseniz vıdı vida etmek oluyormuş ve ondan bıkmışmış. Benim tefsirim değil, kendi sözleri. Teybe geçirtti. Gene tekrar ediyorum, o konuşmayı burada size dinletsinler.

Aa, başkanın kurullar hakkındaki *[anlaşılamadı]* düşüncesi bu. Başkan ta 64 senesinden, İzmir şeyinden beri hep Yürütme Kurulunu ayda bir toplanır kurul haline getirmek istemiştir. Bu seferki olağan kongre için de böyle bir tüzük tadilini düşünüyordu, fakat bu meseleler çıkınca o tüzük tadili gelmedi. Ayda bir toplanacak, başka zaman Başkanlık Divanı, yani aslında Başkan istediği gibi partiyi idare edecek.

Bizim verdiğimiz önergenin tüzüğe aykırılığına gelince... Katiyen aykırı bir tarafı yok. Önce Yürütme Kurulunda dedi ki, bu aykırıdır tüzüğe, çünkü bu benim istifa etmemi amaç güdüyor, çünkü arkadaşlar benim mizacımı biliyorlar, böyle bir önerge kabul edilirse, eh, ben izzeti nefis sahibiyim, istifa ederim. Kardeşlerim, tüzük maddeleri insanların mizacına göre tefsir edilemez. Sayın Aybar'ın öyle bir mizacı olabilir, öyle seri'ül infial bir insan olabilir ki, yazılı önerge vermeden, sözlü olarak tenkit ettiğin zaman istifa etmeye kalkabilir. Yani mizaca göre mesele değişmez. Sonra bunun geçersizliğini kendisi de anladı. Baktım, dün bunu söylemedi de başka noktadan diyor, önerge tüzüğe aykırıdır, çünkü önergenin 2. maddesinde, işte bunun dışındaki konuşmalar filan partiyi bağlamaz, diyor; halbuki diyor, benim konuşmalarım tüzük gereğince Partiyi bağlar. Evet, ama tüzük gereğince de Başkan tüzüğe, programa ve alman kongre kararlarına göre konuşmak mecburiyetindedir. Biz de önergenin 2. maddesinde "bağlamaz" derken evvela Malatya kongresinde sosyalizm konusunda verilen tarifi alıyor, verilen kararı alıyoruz, onu belirtiyoruz ve demek istiyoruz ki bu kararın dışında, yani Genel Başkanın da bu sosyalizmin tarifine uymayan, konuşmaları Partiyi bağlamaz diyoruz. Yani tam şey... Mademki kararlar bağlıyor şeyi, biz de kararı veriyoruz ve demek istiyoruz ki bu karardaki sosyalizm tarifine uymuyor bazı demeçleri, onun için bağlamaz diyoruz. Kaldı ki tüzüğe

aykırı olsa ne olacak? Bu nihayet usul meselesidir. Bunun yeri, mercii yanlış seçmişsiniz. Yürütme kuruluna vermeyin, yönetim kuruluna verin denir, biter gider. Bu gene sabotaj, bomba koymak vesaire meselesi değildir.

Ve biz kendisine ... ben kendisine yürütme kurulunda sordum. Resmi toplantıda. Nihat Sargın arkadaşım özel olarak sonradan sormuş: Şu tenkitlerimizi tüzüğe uygun sayılacak şekilde başka türlü nasıl yapabilirdik? Gündem maddesi olarak teklif ettik. Resmi kurula, yetkili ve ilgili kurula getirdik, tenkitlerimizi orada, sizin yüzünüze karşı söyledik. Ağır tenkitler. Evet, çok doğru; ağır, ama ağır tenkit edilemez diye bir şey yok. Ee, *[anlaşılamadı]* tüzüğe aykırıysa ne şekilde yapmak lazım? O zaman bunun mefhumu muhalifinden şu çıkıyor: Hiçbir şekilde... Ne ilgili, yetkili kurullarda, ne tüzük ve disipline uygun şekilde Genel Başkana karşı çıkılamaz. Bu netice çıkıyor. Ve nitekim Genel Başkanın da düşüncesi böyle. Olağanüstü ve olağan GYK toplantılarında hep böyle demiştir: Bu partiyi içinden çökertmek isteyenler hep benim şahsımı hedef almışlardır. İşte, ilk defa, bilmem sendikacılık işleriyle meşgul olan Amerikalı bilmem kim sendikacı şöyle demiştir... Filan böyle demiştir... Şimdi işte bunlar da, yani Amerikalı sendikacıların filan paralelinde, partiyi çökertmek üzere bana karşı çıkıyorlar.

Bunu dün pek açık söylemedi. Çünkü son olağanüstü yönetim kurulunda ben bundaki mantıksızlığı, zannediyorum, çok açık seçik belirttim. Dedim ki, şüphesiz partiyi maksatlı olarak içerden çökertmek isteyenlerin bir taktiği de partinin yüksek kademe yöneticilerine karşı çıkmak, onları yıpratmaktır. Bu bir taktiktir, doğru. Ama bundan dolayı şu netice çıkarılamaz: Binaenaleyh yüksek yöneticilere, başkana karşı çıkan her hareket maksatlıdır, yok Amerika'nın paralelindedir, ajanların paralelindedir neticesi çıkamaz dedim. Ve çok basit bir misal verdim. Mesela dedim, kuşlar uçar derken doğrudur; ama kuşlar uçar binaenaleyh, her uçan mahlûk kuştur dersem, o netice doğru değildir. Kuşlar uçar, doğrudur, ama her uçan kuş... her uçan mahlûk kuştur, doğru değil, çünkü sinekler, böcekler de uçar. Aa, binaenaleyh partiyi maksatlı olarak çökertmek isteyenlerin kullandığı bir taktik de yüksek yöneticileri yıpratmaktır, onlara karşı çıkmaktır; o doğru. Fakat her karşı çıkan mutlaka çökertmek istiyordur, Amerika'nın paralelindedir ajandır, objektif olarak bilmem nedir... o mantık sökmez, o denilmez. Çünkü o zaman katiyen karşı çıkılamaz.

Burada şunu da söyleyeyim. Bazı arkadaşlar bana söylemişlerdir. Behice Hanım siz de suçlusunuz, siz ki o kadar disiplinciydiniz, hizip hareketlerine karşı bu kadar geldiniz, demişlerdir. Benim cevabım: Evet, ben disiplinci-

yim. Disiplin olmadan parti yürütülemez. Doğru. Ama bizim hareketimiz disiplin kurallarına aykırı değil. Biz meseleyi, tekrar ediyorum, ilgili ve yetkili organlara getirmişiz. Gündem maddesi olarak teklif etmişiz. Ne söylüyorsak, ne düşünüyorsak Aybar hakkında, yüzüne karşı söylemişiz. Ee, ilgili yetkili organda da eleştirme, tartışma yoksa nerede olacak? İkincisi, bizimkisi bir hizip hareketi değildir. Biz öne partinin çizgisine aykırı bir görüş sürmemişiz. Mesela "anti-emperyalist mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir" hattına karşı partinin, diyelim ki, hayır, evvela "anti-emperyalist mücadele, sonra sosyalist mücadele" gibi ayrı bir strateji, ayrı bir çizgi sürmemişiz. Partinin eski hattına devamını istemişiz. Bu bakımdan da bir hizip hareketi değil. *[Divan Başkanı: 5 dakikanız var]* Vaktim azalmış, maalesef demek istediklerimi bitiremeyeceğim. *[Delegelerden: Başkanlık Divanı, biz 2 arkadaş söz hakkımızı veriyoruz hatibe. Divan: İki tane muhaliflerden, bir tane de öbür taraftan 3 kişiye onar dakika ek verdik. Ama şu şartla verebilirim. Bundan sonra konuşacak olan Şaban Erik arkadaş hakkından fedakârlık edebilir. Şaban Erik konuşurken ondan sonra söz sırası olan Yalçın Cerit ona verebilir. Tamam efendim, buyurun.]* Teşekkür ederim. Bu arada çok önemli konulara maalesef değinemeyeceğim. Şimdi teorik alanda sadece gene bir şeye değineyim.

Sosyalizmden sapma nedir? Arkadaşlar, sosyalizmde sapma, sosyalizmde hiç söylenmemiş şeyleri, yepyeni şeyleri söylemek değildir. Sosyalizmde doğrular umumiyetle birbiriyle çelişir gibi görünen çifte hükümler halinde belirir. Mesela sosyalizm tektir, doğru; sosyalizm çeşitlidir, doğru. Ama sınırlayıcı sosyalizm, işte bildiğimiz gibi, özde, muhtevada tektir; uygulama çeşitlerinde ve sosyalizme gidecek yöntemlerde çeşitlidir. Şimdi bu meselede, gitgide bu iki doğrudan bir tanesine fazla ağırlık verir, öbürünü geri plana atmaya başlarsanız, işte orada sapma başlar. Başkanın sosyalizm çeşitlidir [demesi] o hale geldi ki sosyalizmin sonunda tek olan tek bir tarafı kalmadı. Bilimsellik meselesi de öyledir. Bilhassa toplum bilimlerde kati, kesin hükümler yoktur, izafilik vardır. Ama bu izafiliği o kadar aşırı mübalağa etti, etti ki güvenebileceğimiz doğru diye bir hüküm ortada kalmadı.

Hürriyetçi sosyalizm, insancıl sosyalizm... Vakit aldı, buradan benim kitabımdan parçalar okudu. Elbette ki öyledir. Ama insan mutluluğu, insan hürriyeti sınıflı toplumlarda evvela sınıf açısından konulur, sınıf açısından incelenir, sınıf açısından çözümlenir. Bunu atlayarak doğrudan doğruya somut insanın mutluluğu hürriyetinden bahsederseniz, soyut bir sosyalizmden bahseder, idealist, burjuva bir ideolojiye sahip olursunuz. Kısaca bu belirttiğim noktada, diyor ki konuşmalarının bütününü ele alın. Elbette

ki bütününü ele alacağız, ama o bütününü ele aldığımız zaman çelişkiler ve tutarsızlıklar üzerinde duracağız. Vaktim olsaydı bunları belirtecektim. Mesela, şu, dün, işte emekçi sınıfının kendinden bilinçlenmesi konusunda söyledikleriyle son GYK'da söyledikleri arasında derin farklar var. Bir böyle söylüyor, biröyle söylüyor. Sonra ikincisi, bu çelişkiler, tutarsızlıklar üzerinde duracağımız gibi, bazı şeyler de vardır ki katiyen söylenemez. Bir misal vereyim: Hakikaten inanmış, mümin bir insan hiçbir şekil ve yerde bir tek cümle halinde olsun Allah'a inanmadığını ifade eden bir şey söyleyemez. Tek bir cümle olarak bir yerde söylerse ona derler ki, senin hani müminliğin, imanın ne oldu? O adam diyemez, canım, ben orada tek bir defa söylemişim, ama bin defa Allahın varlığını, İslâmın şartlarını kabul ettiğimi söylemişim diyemez. O bir tek defa söylemişse onun hesabı da sorulur. Efendi, külliye filan, bak, ama o tek şeylerin de sorumluluğu vardır.

Ve sonra, bu öz ve biçim meselelerinde öyle şeyler söyledi ki, arkadaşlar, tartışması günler sürer. Aybar'ın bir çelişkisi de bu. Toplum bilimler[in] de hele kesinlik katiyen yoktur, çok azdır diyor; sonra temel çelişki-tali çelişki meselelerinde, altyapı-üstyapı meselelerinde gayet kesin kategorik hükümler veriyor kendisi, kişi olarak. Ee, nereden veriyorsun bunu? Bunlar hakkında etüt yapabilir, ilmi etütler, incelemeler, kitaplar neşredebilir. Haklıdır. Genel Başkan olarak kişilik haklarından feragat etmedi. Ama bir Genel Başkan olarak bu kadar önemli konularda, böyle kendi kanaatini partiyi ilzam edecek şekilde empoze eder şekilde görünemez.

Çok tartışılacak şeyler var o temel çelişki-tali çelişi meselesinde, üstyapı-altyapı meselelerinde. Üstyapı önemliymiş, doğru. Ama nasıl ele alınacak, mesele orada. Sosyalizmde bu meseleler yeniden tartışılıyormuş, evet, ben kitapta da yazdım, tartışılıyor. Ama bu yeni tartışmada bir sonuca varılmamıştır. Bu yeni tartışmalarda her öne sürülen gerçeği biz bilimsel sosyalizm, hakikat olarak kabul edecek miyiz? Garaudy, şüphesiz, değerli bir yazar ve düşünürdür, ama Garaudy'yi boyuna öne sürüp onun her söylediğini biz bilimsel hakikat olarak kabul etmek mecburiyetinde değiliz. Bunları kitaplarında yazabilir, inceleyebilir Genel Başkan, ama bu Partiyi ilzam edecek şekilde, kesin şekilde koyamaz bunları ortaya. Ve Bilim Kurullarının vazifesidir de burada geliyor.

Bu partinin toplanılmasında bile birtakım küçük usullere müracaat edildi. Aslında bu Kongre 80 imza üzerine toplanması lazım gelirdi. GYK toplanmadan önce bu imzalar verildi. Fakat tüzükte ve Partiler Kanununda olmayan bir gerekçe ileri sürüldü, imzaları tahkik edeceğiz diye. Böyle bir

şey yok, arkadaşlar. Onun üzerine bu kongreyi toplamak mecburiyetindedirler. Niçin böyle yapmadı Genel Başkan? Çünkü bu 80 imza –ki sonra 107'ye çıktı– şu gerekçe ile genel kongrenin toplanmasını istiyordu: Genel Başkanın bölücü tutumları ve davranışları dolayısıyla. Bu hükümden kaçmak için Aybar bu taktiğe başvurdu. Ama kurtulamaz. 107 imza var bugün. Bu ibarenin altına imza atmış delegeler. Başkanın bölücü ve parçalayıcı tutumundan dolayı diye. Daha bunun gibi ne oyunlar.

Bir dakikanızı müsaade edin. Şu başka parti kurmak meselesi. Bir başka parti kurmak meselesi biz kişilerin işi değildir. Parti kurmak bir istida vermek, bir levha meselesi değildir. Bu memleketin politik yelpazesinde Anayasa çerçevesi işinde bir siyasi sosyalist parti için yer vardır. Bu yeri bu parti doldurduğu müddetçe başka parti kurulamaz. Kurulsa dahi bir levha, isim partisinden öteye gidemez. Ama dikkat edin, bu parti şimdiye kadar izlediği rotasından çıkarsa, politik yelpazedeki bu yeri fiilen dolduramaz, boş bırakır bir hale gelirse, o boşluk muhakkak doldurulur. Kim tarafından? Bilemem kim tarafından. Partinin birliği beraberliği derken şeklinidüşünmeyin yalnız, niteliğini de düşünün. Bir parti şeklen devam edebilir, hatta büyüyebilir, ama niteliğini kaybedebilir. Batı'da bunun sayısız misalleri vardır. Sosyalist parti olarak kurulmuşlardır, bugün 100 yıldır mevcutturlar, üyeleri çoktur, milletvekilleri vardır, ama artık sosyalist parti değildir. Binaenaleyh partinin devamını düşünürken şeklen, haricen beraberliğini ve devamını değil, niteliği itibariyle, sosyalist çizgisi itibariyle düşünmemiz lazım gelir.

Maalesef sendikacılık konusuna, doğu konusuna dokunacaktım. Nazife arkadaşımın bana yaptığı tarizlere cevap verecektim, fakat vaktim olmadığı için özür dilerim, onları... *[Şaban Erik: 10 dakika veriyorum. Başkan: Buyurun efendim.]*

Sendikacılık meselesinde aşağı yukarı Sadun Aren arkadaşımın söylediklerine iştirak ediyorum. Prensip olarak profesyonel sendikacılığa karşı çıkılamaz. Ve ben bunu şimdi söylemiyorum. Malatya kongresinden önce 53. maddenin tadili Yürütme Kurulunda konuşulurken –faraza Kuas arkadaşım ve diğer arkadaşlar hatırlarlar– sendikacılar işçi kesiminden çıkarılamaz, profesyonel sendikacılara karşı gelinemez, o tarihte söyledim. Çünkü sendikacılık işçi sınıfının iktisadi mücadele kolunu, hareketini temsil eder, sosyalist parti de politik mücadele kolunu temsil eder. Ama Türkiye'de 45-46'larda, gerçekten özgür sendikacılık durdurulup bir güdümlü sendikacılığa gidildiği için ve bu sendikacılık hareketine de Amerikan etkisi

katıldığı için Türk sendikacılığında sosyalizme yaraşmayacak gelenekler, alışkanlıklar yerleşmiştir. Binaenaleyh faraza DİSK'in bu alışkanlıklardan ve tesirlerden uzak sosyalist sendikacılığa yakışır bir mahiyet alması dilenebilir. Öyle midir, değil midir, ben hüküm vermiyorum, çünkü bilmiyorum. Ama sosyalist sendikacılık bu burjuva sendikacılığın etkilerinden arınmalıdır, sosyalizme yakışır bir nitelik kazanmalıdır denilebilir. Somut olarak sendikacı arkadaşlarımızın tutumu tenkit edilebilir. Mesela benim bir tenkidim var kendilerine karşı. Kurucusu oldukları için bu partinin –ki tarihsel bir görev yapmıştır, şereflidir, teşekkür ederiz– ama kendilerini partinin sahibi, vasisi gibi hissediyorlar. Hatta şahsen işçi sınıfının temsilcisi olarak faraza Bilim Kurulunu işçi sınıfı adına denetleriz gibi yanlış hükümler söylüyorlar. Aa, bunlar tartışılır, şey yapılabilir, fakat profesyonel sendikacılığa profesyonel olduğu için karşı çıkılamaz ve sendikacılar işçi kesiminden ayrı mütalaa edilemez. Bunu belirteyim. Somut tenkitler yapılır.

Doğu meselesine gelince... Doğrusu sabahki olan hadiseye çok üzüldüm. Ben bu Partide doğu illerinden olan arkadaşlarımıza karşı bir vaziyet olduğunu, o meselenin küçümsendiğini, önemsenmediğini hiç görmedim. Programımızda bu mesele yer almıştır. Kongre kararlarımızda bu mesele yer almıştır. Bütün bütçe konuşmalarında doğu, güneydoğu illerinin meseleleri üzerinde durulmuştur. Oralarda yapılan mitinglerin hepsine partimizden iştirakler olmuştur. Ben şahsen üçüne iştirak etmişimdir. Doğulu arkadaşlarımız, kardeşlerimiz partinin bu bölgenin meselelerine dikkatini çekmişlerdir. Yararlı vazife görmüşlerdir. Çünkü bizim iktidarlar ve bizim burjuvazi o meselenin görüşülmesini istemezler. Halbuki doğu ve güneydoğu illerinin sorunu bugün Türkiye'nin hakikaten en önemli meselelerinden biridir. Ve bu mesele sadece bir bölgesel gerilik, kalkınmada gerilik meselesi değildir. Sosyo-psikolojik tarafı vardır. Etnik tarafı vardır. Doğrudur. Bunlara dikkati çekmekte haklıdırlar. Kendileri o bölgeden olarak bilhassa o meseleyle meşgul olmakta haklıdırlar. Ama sosyalistler ben bir Türk sosyalist olarak, doğunun gerek ekonomik, gerek sosyal psikolojik ve etnik problemlerini ancak Türkiye'nin bütününe şamil bir sosyalizm anlayışı ile hareketi içinde mütalaa ederim. Üstyapıya ait meseleler önemlidir, fakat üstyapıya ait meseleler gayet sistemli ve bilinçli olarak altyapı meseleleriyle ilişkili şekilde, o açıdan ele alınmazsa çok yanlış ve tehlikeli yönlere götürebilirler. Bence böyle bir ayırım olduğu meselesini daha ziyade o illerden olan arkadaşlarımız mesela bu sabahki davranışlarıyla gösterdiler. Partinin, dediğim gibi, bütün faaliyetlerine, programlarına, kararlarına bakın. Her zaman bu

illerimizin bütün meselelerine önemli yer verilmiştir. Ben şahsen çok şey öğrenmişimdir doğu gezilerimden ve o arkadaşlarımdan ve kendileriyle yaptığım konuşmaları her zaman beğenirlerdi. Şimdi, yalnız, dediğim gibi, doğu meselesini gerçek perspektifine oturtarak gerçek ağırlığında mütalaa etmek lazım. Türkiye'nin tümünü sosyalizm meselesi olarak mütalaa etmek lazım. Bu objektiften çıkarıp da daha fazla ağırlık verirsek o zaman ters sonuçlar alırız. Sade Türkiye sosyalizmi bakımından değil, bu illerin kendi meseleleri bakımından ters sonuçlar alırız. Benim görüşüm, sosyalizm ve sosyalistler her türlü sömürüye karşıdır. Yani sınıf sömürüsüne karşıdır, milletlerin milletleri sömürmesi demek olan emperyalizme karşıdır, toplumlar içindeki bölgesel farklılaşmalardan doğan sömürülere, etnik farklılıklardan doğan sömürülere, baskı, şiddet hareketlerine karşıdır. Ama sosyalistler –benim bildiğim ve ister beğenin, ister beğenmeyin– ama sosyalistler, sosyalist hareketinde emekçi sınıfların gücünü bölecek, ayrımlı ideolojilere ve eğilimlere de karşıdır. Bu hem sorunlarını halletmek, müdafaa etmek istediğimiz bölgelerin davasına hizmet etmek olmaz, hem sosyalizme hizmet etmek olmaz. Çünkü Türkiye'nin bütün emekçileri –etnik farklar bir yana, dil farkları bir yana, mezhep farkları bir yana bütün emekçileri– güçlerini birleştirerek egemen sınıflara karşı bizim programımız dahilinde örgütlenip harekete geçirilirlerse ancak hareket başarıya ulaşır. Yoksa üstyapı farklarından dolayı emekçi sınıflar arasında bir farklılaşmaya doğru gidilecek olursa, yanlış taktik kullanılırsa, bu, egemen sınıfların işine yarar. Çünkü egemen sınıflar karşısında emekçi ve işçi sınıfların birliği ve bütünlüğü ve gücü bölünmüş ve azalmış olur. Benim görüşüm budur. Ha, birtakım efendim bütün gerekçeleri geçen kongrenin kulisinde bazı insanlar doğu ağaları diye bahsetmiş. Şimdi bazı insanların bahsetmesi –ki etmiş mi bilmiyorum; ben şahsen hiç etmedim, kimse de etti diyemem– bunu bütün bu illerden olmayan tüm diğer aydınlara teşmil laf etmek gayet büyük haksızlık olur. Ee, doğu illerinden olan bazı arkadaşlarımız da geçen kongrede benim için "bürokrat burjuva" demiş. Hatta kendisi burada da söylüyor, tepeden inmeci bürokrat burjuvadır diyor. Ama bunu bütün o gruba teşmil etmiyorum. Doğu illerinden olan bazı arkadaşlarımıza, somut olarak şu veya bu kişiye bazı insanlar karşı olabilir. E, başka illerden olan arkadaşlara da karşı olanlarımız var. Bunu bir grup haline getiren, maalesef, bilhassa bu sabahki konuşmasıyla, doğudan gelen arkadaşlarımızın kendisi oluyor. Tekrar ediyorum, kararlara bakın, programa bakın, bütçe konuşmalarına bakın, mitingde, iştiraklerde söylenenlere bakın. Nereye bakarsanız bakın, parti için-

de böyle bir ayırım yok. Ama doğulu temsilci arkadaşlarımız bu son tutumlarıyla kendileri böyle bir ayırım yaratmak yoluna doğru gidiyorlar. Bürokrasi... *[Divan başkanı: Sayın hatip, 4 dakikanız kaldı]* Kaç dakika? *[Başkan: 4 dakika.]* İyi. *[Başkan: Nazife hanıma da cevap vereceksiniz, ona göre devam edin.]* Efendim, ondan daha mühim bir şey var. Bu tepeden inmeci filan benim TÜM'den bir cümlemi aldı sayın Mehmet Ali Aslan. Halbuki benim orada uzun uzun eğitim bahsinde yazdığım kısımlar var. Orada gösteriyorum aydın kadroyla emekçi halk nasıl karşılıklı etki-tepki arasında olacaktır diye. O cümle bizim partinin kuruluşundaki bir zaafa ait. Bu partinin bir zaafı var: Temelden kurulmuş parti olarak, ama sosyalist niteliği Aybar'ın başkanlığa gelmesi ve ondan sonra birtakım aydınların gelip bir program ve tüzük yapmasıyla olmuştur. Yani sosyalist nitelik kazanması işi yukarıdan aşağıya doğru olmuştur ki bu bir zaafıdır. Ve bu zaaf da bunun kuruluşundan gelmektedir. Bu zaafı belirtmek için söyledim. Benim kadar Anadolu'ya şey yapmış insan yok. Eğitim bahsi kitabında da var. Artık bizi bürokratik, tepeden inmeci diye suçlamak, yeni bir bölmecilik, yeni bir Partiyi bölme teşebbüsünün ifadesinden başka bir şey değildir. Bu suçlama broşürde de yer alıyor.

Nazife arkadaşımın söyledikleri üzerinde fazla durmayacağım. Bir defa bahsettiği yürütme kurulunda kendisi yoktu. Herhalde eşinden duymuş olacak. O yürütme kurulunda adaylar ürerinde konuşuluyordu; iyi aday seçmek için herkes herkes hakkında bildiğini söylüyordu. Bunu böyle açıklamak ne derecede doğrudur, bilemem. Kendisine bilmem şey kongresinde de söylediğim öyle değildir. O da yanlıştır. Sadun Aren Bey'in namzet konması meselesi; Nihat Sargın mı, o mu olsun meselesiydi. Sadun Bey kendisi telefon etmişti Ankara'dan. "Ben nasıl olsa Ankara'dayım ve yardım edebilirim, hizmet edebilirim. Benim yerime işte, Behice Boran, Nihat Sargın olsun" diye. Ve ben de biliyordum Nihat Sargın Bey Ankara'ya gelemezse, Genel Merkez gelemeyecektir. Başka türlü getirmenin de yolu yoktur. Ve Nihat Sargın'ın da sadece teknik bir eleman olmadığını belirttim, çünkü hep onun üstünde duruyorlardı. Politik anlayışı da vardır. Sosyalizmle ilgili temel meselelerde doğru görüşleri vardır, yalnız teknik eleman olarak görmeyin dedim. Ve Sadun Aren Bey'i de, dedim; elbette ki iktisat bahsinde Nihat Sargın'dan, benden çok iyi bilir, ama muhakkak surette sosyalizmde de, yani o muhakkak Nihat Sargın'dan her noktada daha iyi bilir demeye gelmez dedim ve bir misal olarak şunu söyledim. Sonra kendisine de söyledim Sadun Aren Beyin, herhalde hatırlayacaktır. Kendisiyle tanış-

madan önce kendisinin *Yön*'de, bir yazısı çıkmıştı. Burada okunan yazı değil, bir başka yazı. Ben oradaki bazı fikirlere iştirak etmemiştim, iki tane uzun makale ile cevap vermiştim. O zaman *Öncü* gazetesi çıkıyordu, ona gönderdim yayımlansın diye. *Öncü* gazetesi basmadı. Kendisiyle tanışınca dedim, anlattı bunu. Yani biz sizinle dedim, tanışmadan dedim, böyle bir polemiğe girmiş olacaktım. Bunu da misal olarak Yürütme Kurulunda verdim. Mesele bundan ibarettir. Ha, şimdi ben bunu şeye dökmek istemiyorum. Burada öyle şeyler söyleyebilirdim ki ben, hakikaten Nazife Cemgil arkadaşım biraz zor durumda kalırdı. Ama bu seviyeye düşürmeyelim. Ben yalnız kendisine şunu hatırlatacağım. *Sosyal Adalet*'in ilk kurulduğu günden bu mesele çıktıktan sonra olağanüstü Yönetim Kuruluna kadar olan devrede kendisinin ve eşinin Aybar hakkında bana ve eşime söylediği ve kullandığı bazı sıfatları hatırlasın. Ve hatırlasın ve kendi kendine mahcup olsun. O kadar bırakıyorum.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN NİTELİĞİ ÜZERİNE*

Son tartışmalar sırasında ortaya atılan ve tartışılan bir soru da, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist bir parti olup olmadığıdır. Kendilerini milli demokratik devrimci veya proleter sosyalist veya proleter devrimci diye adlandıran bazı gruplar ve kişiler bu soruyu sorup, "değildir" cevabını vermektedirler. Buna gerekçe olarak ileri sürdükleri görüşler kısaca şöyle özetlenebilir:

İşçi sınıfının sosyalist partisi, işçi sınıfının iktidarını öngörür, TİP ise işçi ve emekçi sınıflar iktidarından söz etmektedir. 3. Toprak reformu sosyalist bir reform değildir, bir burjuva reformudur. Toprakta özel mülkiyetin yayılması sonucunu verir. 3. Bütün üretim araçları kamulaştırılmayacak, özel sektör muhafaza edilecektir. Oysa, sosyalizm, üretim araçlarının kamulaştırılmasını gerektirir. Bunları sırasıyla ele alalım.

1. Sınıf iktidarı kavramını açıklığa kavuşturmak gerek. Hiçbir sınıf tek başına iktidara gelemez ve iktidarını sürdüremez, örneğin, burjuvazinin iktidarı sadece burjuvaziye dayanmaz, orta ve küçük burjuvaları ve hatta işçi sınıfının bazı kesimlerini kendi ideolojisi, politikası peşinden –gerek-tiğinde çeşitli ölçülerde tavizler vererek– sürüklemek suretiyle iktidarı elinde tutar. Ama buna burjuvazinin iktidarı denir, çünkü devletin politikasına, milli ekonomiye hâkim durumdadır, işler onun ideolojisine ve çıkarlarına göre yürütülür.

İşçi sınıfının iktidarı da sınıf temeli, toplumsal güçler temeli olarak işçi sınıfından daha geniş bir tabana oturur. Sosyalist iktidarda işçi ve yoksul köylü sınıflar arasında bilinçli ve programlı bir ittifak vardır. Kendi küçük toprağına, dükkânına veya tezgâhına sahip köylü-kentli emekçi sınıfların da desteği kazanılır. Hele, emperyalizmle bütünleşmiş, az gelişmiş kapitalist

---

* *Emek*, Sayı 20, Ocak 1970.

ülkelerde bu sınıflar işçi sınıfının politik hareketini ve sosyalist iktidarını desteklemeye –objektif şartların itelemesiyle– daha yatkındırlar, işte iktidarın dayandığı bu geniş yelpazeli sınıf tabanı açısından işçi ve emekçi sınıflar, özellikle işçi-köylü iktidarından söz edilebilir ve edildiği zaman da bir anlam kastedilir. Ama sınıf tabanı işçi sınıfından daha geniş olan bu iktidar izlediği politika açısından işçi sınıfı iktidarıdır; çünkü işçi sınıfının ideolojisini meydana getiren bilimsel sosyalizmin ışığı ve çerçevesi içinde zamanın şart ve imkânlarına uygun gerçekçi bir sosyalist politika yürütür, işçi sınıfının, yoksul köylülerle ittifak kurması, öbür emekçi sınıfların desteğini kazanması, o sınıflarla pazarlık edip tavizler vererek bir koalisyon kurması demek değildir, öbür sınıfları işçi sınıfı ideolojisine ve politikasına kazanmaktır. İşçi sınıfı iktidarı hiçbir zaman sadece işçi sınıfına dayanan, sadece onu kapsayan demek değildir. İşçi sınıfının bilimsel sosyalizme dayanan politikası çeşitli emekçi sınıflarının durumunu, ihtiyaçlarını, değişme doğrultularını da gözönünde tutar ve politikası bunları da kapsar.

2. Toprak reformu öngörüldüğü için TİP'in sosyalist bir parti olmadığı ve TİP iktidarının sosyalist bir iktidar olmayacağı iddiası da aynı derecede geçersizdir. Bu gün dünyanın geri bırakılmış ülkelerinde toprak reformlarının baş savunucuları o ülkelerin işçi sınıfı partileridir, bundan dolayı da onlara, işçi sınıfının sosyalist partisi değilsiniz, demek kimsenin aklına gelmez. Öte yandan, bu partilerin ve Türkiye'de TİP'in öngördüğü toprak reformu burjuvazinin yapacağı –o da yaparsa– nitelikte toprak reformları değildir. Batıda burjuva demokratik devrimleri sonucu meydana gelen toprak reformlarından da kesinlikle ayrıdır. Oralarda feodal malikâneler parçalanmış ve küçük köylü mülkiyetine dönüşen işletmeler kapitalist düzenin gelişme kanunlarına terkedilmiştir. Ya da büyük toprak sahipleri mülkiyeti ellerinde tutup işletmeciliği başkalarına devrederek tarımda büyük kapitalist işletmeler meydana getirmişlerdir. TİP'in öngördüğü toprak reformu ise sadece toprakların köylülere dağıtılmasını öngörmez ve dağıtılan topraklar kapitalist sistemin gelişme kanunlarına terk edilecek değildir. Toprak reformu aynı zamanda tarımsal üretimin yeniden örgütlenmesini kapsar. Daha ilk ağızda dağıtılan toprakların devlet istasyonları etrafında toplanıp bir çeşit örgütlenmesi öngörülmüştür. Devlet yardımı, teşvik edici tedbirleri ve köylü kitlelerin eğitilmesi ile kooperatifleşme gerçekleştirilecektir. Ve bu da basit kooperatiflerden daha gelişkin kooperatiflere doğru bir süreç içinde oluşturulacaktır. Toprak reformu denince, bütün bunları zaman içinde gelişen,

bütünleşen bir süreç olarak düşünmek gerekir. Böyle bir toprak reformu anlayışı ve uygulaması elbette toprak reformlarıyla özdeşleştirilemez.

3. TİP programında, iktidara gelince bütün üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırılması öngörülmüyor diye, TİP'in sosyalist parti niteliğini reddetme ise asla savunulmayacak sakat bir görüş ve tutumdur. Her ülkenin kendine özgü somut şartları diyoruz. Sömürge ve yarı sömürge durumdan politik bağımsızlığa ulaşan, az gelişmiş ülkeler, veya ileri derecede gelişmemiş kapitalist sistemden sosyalizme geçen toplumlar, sanayileşebilmek, kalkınabilmek için ekonomide bir devlet sektörü meydana getirme sorunu ile karşılaşmışlardır. Türkiye'de ise yatırımları, teknolojisi, işletme büyüklüğü ve işçi sayısının yoğunluğu ile milli ekonominin büyük, önemli kesimini teşkil eden bir devlet işletmeciliği kesimi esasen meydana getirilmiştir. Sosyalist parti iktidarı bunu burjuva döneminden miras alacaktır. Bu son derece önemli bir noktadır ve Türkiye'yi birçok az gelişmiş ülkelerden ayıran bir hususdur. Program uyarınca da dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın millileş-tirilmesine girişilecek, böylece devlet sektörü daha da genişleyecektir. Ne nitelikte olacaktır bu genişletilmiş devlet sektörü? Elbette, burjuvazinin denetiminde ve hizmetinde bir devlet kapitalizmi olarak muhafaza edilmeyecektir, işçi ve emekçi halkın denetim ve hizmetinde bir sektör haline getirilecektir, yani sosyalist bir muhte-veya dönüştürülecektir. Böylece milli ekonominin en büyük, en önemli, en ağırlığı olan kesimi kapitalist üretim ilişkileri dışına çıkarılmış olacaktır. Ayrıca, yeni temel sanayi kolları devlet eliyle kurulacak ve özel sektörde büyük üretim ve mübadele araçları da "kilit taşı" vazifesini görenlerden başlayarak devletleştirilecektir. Bu kayıtlarla bir özel sektöre yine de müsaade edilmesi, "milli burjuvazi" ile bir koalisyona gidildiği, ona tavizler verildiği, bir "karma ekonomi" politikası güdüldüğü için olmayacaktır. Üretim güçlerinin ve mübadele araçlarının henüz merkezi kararlara bağlanacak, bağlandığı taktirde randımanlı sonuçlar verecek kadar gelişmediğinden ötürü olacaktır. (Charles Bettelheim üretim güçlerinin yeterince gelişmemiş olduğu hallerde üretimi merkezi kararlara bağlamanın kurtasiyeciliğe ve bürokrasiye yol açtığı görüşündedir.) Her hal ve şartta, kapitalist üretim ilişkilerinin kendi ekonomik kanunlarına göre serbestçe gelişmesine müsaade olunmayacak, yukarda belirttiğimiz şuurlar içinde özel sektör de plâna bağlanacak, davranışları ve hesapları yakından denetlenecektir. Türkiye en azından altmış yıldır burjuva demokratik devrim süreci içindedir. Otokrasi (sultanlık ve halifelik) kaldırılmış, cumhuriyet ilân edilmiş, 8 saatlik iş günü, gizli oyla genel seçimler, sınıf

esası üzerinden demek, parti kurma vb. kabul edilmiştir. Karşımızdakilerin, milli demokratik devrim konusunda kaynaklardan biri olarak ileri sürdükleri Lenin'in *İki Taktik*'te sözünü ettiği durumla Türkiye'deki durumun hiç ilgisi yoktur. Ve ilginç olan nokta, Lenin'in 1908 meşrutiyet hareketinden burjuva demokratik devrim hareketi olarak söz edişidir.

Türkiye batılı kapitalist ülkeler ölçüsünde ve biçiminde sanayileşmiş ve kalkınmış olmasa da, Türkiye ekonomisinde bugün hâkim üretim ilişkisi kapitalist ilişkidir. Feodal kalıntılar da, daima örnek olarak ileri sürülen devrim öncesi Çin ile asla kıyaslanabilecek ölçüde ve biçimde mevcut değildir (örneğin, orada savaş beyleri, özel orduları vardı ve birbirleriyle harb ederlerdi). Ve ne tuhaftır, bizim görüşümüze karşı milli demokratik devrimi savunanların kendi tezlerini dayandırdıkları veya dayandırdıklarını söyledikleri Mao Çe-tung, *Yeni Demokrasi* adlı kitabında, burjuva, demokratik devrimlerini "eski tip", "yeni tip", diye ikiye ayırdıktan sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Ekim İhtilali'nden sonra eski tip burjuva demokratik devrimi yapan tek ülke olarak Türkiye'yi gösteriyor ve bunu bir istisna olarak kabul edip bir daha böyle bir şeyin ne Çin'de ne başka bir ülkede olmayacağını söylüyor.

Her ülkenin ve Türkiyenin kendine özgü somut şartları derken, bütün bunları gözönünde tutmak, hesaba katmak gerekiyor. Burjuva demokratik devrimini yapmış, kapitalist üretim ilişkilerini hâkim üretim ilişkiler durumuna getirmiş, bu ara da devlet kapitalizmi niteliğinde büyük bir devlet sektörü kurmuş Türkiye'nin bundan sonraki devrim aşaması ancak sösyalist devrim olur.

Türkiye'de burjuva demokratik devrimin yapılmış olmasından sözetmek, bunun, Batı'daki burjuva demokratik devrimlerle aynı olduğu anlamına gelmez. Nasıl ki Türkiye'de hâkim üretim ilişkisi kapitalisttir demek, Türkiye'de Batı'daki gibi bir kapitalist düzen vardır demek değilse. Sanayi burjuvazisi gelişmemiş, ticaret burjuvazisinin ağır bastığı bir burjuva demokratik devrimi. Demokrasi konusu da aynı farklılık içinde. Politik rejimler ekonomik sistemlere göre gerçek anlamda sanayileşmemiş (ama yine de şu veya bu nitelikte olsun bir sınai gelişme göstermiş ve gösteren), ticaret burjuvazi de, sanayi burjuvazisi de "kompradorlaşmış", emperyalist aşamadaki dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmiş, tasfiye halinde de olsa feodal kalıntılar barındıran, "az gelişmiş" bir kapitalist sistemin politik demokrasisi, elbette ileri derecede sanayileşmiş, ileri teknolojiye sahip, az gelişmiş ekonomilere hâkim kapitalist sistemlerin politik demokrasisi ile aynı olmaz.

Bizde olduğu gibi olur. İşte böyle bezin böyle kenarı, böyle bir kapitalizmin böyle bir "demokrasi"si! Durumu batı özentisi, batı taklitçiliği ile izah, sosyolojik açıdan geçerli bir izah değildir, özenti, taklitçilik varsa, bu olgunun kendisi sosyolojik izaha muhtaçtır. İzahın anahtarı ise mevcut ekonomik sistemdedir.

Bizde burjuva demokratik devrimin tamamlanmamış olduğu, "gerçek demokrasi" bulunmadığı görüşleri de olduğu gibi kabul edilecek görüşler değildir. Sömürülen sınıflar açısından burjuva demokrasileri hiçbir zaman "tamamlanmış" ve "gerçek" demokrasi değildir. En ileri kapitalist toplumlarda dahi işçiler ve emekçiler burjuvalarla gerçekten eşit hak ve özgürlüklere sahip midirler? Burjuva demokrasilerinin bir adı da burjuva diktatörlüğü değil midir?

Türkiye nasıl kapitalist yoldan kalkınamazsa, batı modeli kapitalist aşamadan geçmek zorunda değilse, politik düzeyde de batının geçirdiği tecrübeyi tam tekrarlamadan sosyalist demokrasiye yönelmek durumundadır.

TARTIŞMALARIN NERESİNDEYİZ I*

Türkiye'de sosyalist strateji üzerine tartışmalar nerelerden başladı, nerelere geldi. Bizler hep, anti-emperyalist mücadele ile sosyalizm için mücadelenin birlikte yürüyeceğini, her ikisinde de öncülüğün işçi sınıfına düştüğünü ve Türkiye toplumunun önündeki aşamanın sosyalist devrim aşaması olduğunu söyledik. Nerelerden başlayıp nerelere gelmek karşı taraf için doğru. Kendilerine verdikleri adı bir kaç kere değiştirmeleri bile bunu gösteriyor.

Önceleri CHP'ye karşı çıkılmaması, onunla bir çeşit işbirliği aranması yollu tavsiyeler geliyordu. Sonra Yön dergisinde "ara tabakalar"dan askersivil kesiminin bizim tarihimizde özel yerinden, öneminden, bu tabakaların "geleneksel devrimciliği"nden söz edilmiye başlandı. Bu tabakalar Türkiyeyi "sosyalizmin eşiğine kadar" götürebilirdi en azından, hele hele bir gayret, sosyalizmi de gerçekleştirebilirdi. Halk yararına işler yapılınca, şimdi ilgisiz duran kitleler nasıl da desteklerdi bu "ara tabaka" sosyalizmini! İşçi sınıfının öncülüğü şöyle dursun, önceden işçi sınıfını ve emekçi kitleleri harekete geçirip, desteklerini kazanmak gereği bile söz konusu edilmeden, sorun böyle konulup böyle çözümleniyordu bugünün keskin "proleter devrimci" yazarları tarafından o zamanlar.

Sonra CHP ortanın-solu teziyle ortaya çıkınca ümitler büsbütün bağlandı CHP'ye. Hele Ecevit "göbekçiler"i bir tasfiye etsin, tamamdı. CHP, en ileri solundan en ılımlısına kadar "bütün Türk solunu" içine alan Parti olacaktı. Bu aşamada gerekli olan da buydu. Ama çok geçmeden, yanlış hesabın Bağdat'tan döndüğü görüldü. (Marksist-Leninist, işçi sınıfının öncü müfrezesi, proleter devrimci, profesyonel devrimci vb. üstün sıfatlar etiketlerini kendi üzerlerine yakıştırmış olanlar bu hesabın buram buram tüten yanlışlığını daha baştan nasıl göremediler anlaşılır şey değil ya... Meğer ki bu sıfatların gerçekten adamı olmayalar). Her neyse, gençlik hareketlerinin sü-

* *Emek*, Sayı 23, Mart 1970.

rüp gitmesi üzerine İnönü'nün gençlere "ihtar"ı, CHP'nin "aşırı solcular"a yüklenişi, "kuyudan adam çıkarma"nın ve DP'lilere siyasi hakların iadesinin şampiyonluğunu etmesi ve nihayet, askerî bir darbe ihtimaline karşı kesinlikle karşı çıkışı (ve bu arada bazı güç birlikçi çevrelerin Türk Solu gazetesinden desteklerini çekişi) birbiri ardına inen şamarlar oldu ve sevgili CHP'den ümit kesildi.

Öte yandan tartışmalar devam ediyor, bizim taraftan sıkıştırıcı, bunaltıcı sorular peşpeşe geliyordu. Emperyalizme karşı millî güçler birliği, millî demokratik devrim için demokratik cephe birliği hareketi peki, öyle olsun. Ama işçi sınıfı, onun parti, öncülüğü söz konutu edilmeden anti-emperyalist, millî demokratik devrim için güç ve cephe birliği önerisi sosyalist teorinin ve pratiğin neresinde görülmüş? Cevap: Bugünkü kanunî kısıtlamalar dolayısiyle Türkiye'de işçi sınıfının öz partisi kurulamaz, "gerçekten demokratik Türkiye" gerçekleşince işçi sınıfımız öz partisine kavuşacaktır. Ee, işçi sınıfı ve müttefiki emekçi sınıflar örgütlendirilip politik mücadeleye sokulmadan "gerçekten demokratik Türkiye"ye nasıl ulaşılacak? Hangi güçler, sınıf ve tabakalar başaracak bunu? İşçi sınıfı dışında, onun öncülüğü, hatta katkısı, olmadan başka güçler bunu gerçekleştirecek, sonra dönüp, buyrun kurun şimdi işçi sınıfının öz partisini diyecek, öyle mi? Ne alâ memleket! Karşı cephede uzun bir zaman bir karışıklık sürdü gitti bu konuda. Açık seçik bir cevap çıkmadı. Dernekler kuruldu, özellikle gençlik örgütleri harekete geçirildi. Partisiz de olur denmiye getirildi, karşılıklı sözlü tartışmalarda böyle diyenler de oldu. Hâlâ da gençlik örgütlerinde profesyonel devrimci kadrolar yetiştirip bunları işçi, köylü kitlelere yönelterek "proleter devrimci" hareketi geliştirmek yöntemi uygulanıyor. Partisiz, gençlik hareketleri ve gençlik kadrolarıyla işçi sınıfı ve köylü kitleleri hareketini yönetmek! Bu yöntem "sosyalizmin bilim"ine (her nedense son zamanlarda "bilimsel sosyalizm"den ziyade "sosyalizmin bilimi" deyimine iltifat ediliyor), sosyalist teori ve pratiğe ne derece uygundur acaba? Bizce bu düpedüz antiparti bir harekettir, küçük burjuva anarşizmin bir çeşididir. Burada sırası gelmişken hemen değinelim: ola ki bu eleştirimize cevap olarak, Çin'de Kültür İhtilâli'nin gençlik eliyle yürütüldüğü ileri sürülür. Çin'deki kültür ihtilâli ile gençliğin görevlendirilmiş olmasının doğruluğu yanlışlığı, isabeti isabetsizliği sorunu bir yana, arada gerçek bir benzerlik yok. Çin'de parti var ve gençlik kültür ihtilâlini parti liderinin ve üst kademesinin direktifi ve izniyle yükümlendi. Ayrıca görevlendirilen gençlik işçi ve köylü kökenli gençlik yani sınıf mensubiyeti göz önünde tutuluyor yine de.

Yine parti sorununa dönelim. Demokratik özgürlüklerin kısıtlanması, sınırlanması devam etmesine rağmen, bunların uygulama alanı değil, 27 Mayıs öncesine kıyasla, 27 Mayıs'ı izleyen ilk yıllara kıyasla dahi bugün çok daralmıştır. Bilimsel sosyalizmin klasiklerinin, yani yapıtlarının tercüme edilip yayımlanması, telif kitapların çıkmaya başlaması, sosyalist dergilerin, gazetelerin artan sayılarda ortaya çıkması, kendilerinin yayınları ve yazıları bunun delilleridir. Sınıf esası üzerinden parti, dernek kurmak hakkı tanınmıştır. Sosyal sınıflardan, bugünün iktidarlarının sömürücü egemen sınıflar iktidarı olduğundan işçi sınıfının politik mücadelesi ve iktidarı gereğinden açıkça söz edebiliyoruz. Bu ölçüde imkânların mevcut olduğu bir ortamda işçi sınıfı kendi sosyalist partisine kavuşturulmadan bırakılabilir mi? İşçi sınıfının diğer sınıflardan ayrı kendi partisi olamaz denilebilir mi? Partinin, eksikleri, kusurları, yanlışları varsa bunlar düzeltilmiye, çözüm bekliyen sorunları çözülmeye çalışılır (biz buna çalışıyoruz). Yok, tüm[den] hayır görmüyorlarsa, başka parti kurmıya giderler. Ama her halükârda, işçi sınıfının bilimsel sosyalizm esasları üzerinden bir partisi kurulamaz, denemez. Şikâyet ettiğimiz anti-demokratik kısıtlamaların uygulanma alanı bugün çok daha daralmışsa bu verilen mücadeleler sonucu olmuştur: Yerden yere çaldıkları Türkiye İşçi Partisinin verdiği mücadele ile, tercüme ve telif yazılar yazıp yayımlanan ve bunun rizikolarını ve zaman zaman sert karşı tepkilerini yükümlenen yazarların mücadeleleriyle, ileri, devrimci diğer örgütlerin mücadeleleriyle olmuştur. İşçi sınıfının partisinin kurulması için "gerçekten demokratik Türkiye"yi beklemek değil, bu mücadeleyi sürdürmek gerek.

Kulak verdik, dinledik. Bir cevap çıkmadı bu dediklerimize karşı. Yalnız, bir iki hafta önce, *Türk Solu* gazetesinin 118. sayısında bir başka doğrultuda bir cevap geldi.* Niteliğini yukarıda kısaca özetlediğimiz Türkiyenin bugünkü ortamında işçi sınıfının, kendi deyimleriyle "öz partisi" olabilir mi, olamaz mı? Bu soruya değinmiyor, "öz parti" deyimini de kullanmıyor. İki noktada topluyor iddialarını: 1) Türkiye İşçi Partisi işçi sınıfının partisi değildir ve 2) olamaz (başına Proleter Devrimciler geçse dahi). Bu sonucu iddiadan, bugün Türkiye'de işçi sınıfının "öz partisi" olamaz sonucu dolaylı olarak çıkıyor. Şimdi bu iddiaların dayandırıldığı gerekçeleri bir görelim. Türkiye İşçi Partisi işçi sınıfının öncü partisi değildir çünkü, deniliyor.

---

* Serhat Hürken, *İşçi Sınıfı Partisi ve Bu Açıdan TİP'in Durumu.*

"İşçi sınıfı partisi işçi sınıfı içindeki en değerli, en yetenekli ve sağlam, politik bilinci ve buna bağlı olarak pratik tecrübesi en fazla gelişmiş unsurları kendinde toplar. Parti işçi sınıfının öncü müfrezesi, işçi sınıfının mücadelesini yöneten genel kurmaydır." Bundan sonra parti ile işçi sınıfı arasındaki farka işaret ediliyor, fakat bunun ikisi arasında, bîr ayrılma demek olmadığı belirtiliyor, "İşçi sınıfı partisi, işçi sınıfının içinde derin ve sağlam köklere sahip olmalıdır". Ayrıca işçi sınıfı ve geniş emekçi kitleleri partinin direktiflerine uymalı, gösterdiği politik hedefler yönünde mücadele vermelidir. Ancak böyle bir parti işçi sınıfı partisidir. TİP ise böyle değildir.

Bir işçi sınıfı partisinin niteliklerini belirten yukarıki tanımlama bilinen şeyler. Ne var ki çok önemli bir nokta unutulmuş, veya es geçilmiş görünüyor. Yukarıda sıralananlar, bir işçi sınıfı partisinin erişmeye çalışacağı standardı, amaçları açıklıyor. Hiç bir parti kurulur kurulmaz, veya kuruluşunu izleyen ilk dönemde "işçi sınıfının mücadelesini yürüten genel kurmay" gücünde ve "işçi sınıfının içinde derin ve sağlam köklere sahip" olamaz. En yetenekli, en sağlam, politik bilinci ve pratik tecrübesi en fazla gelişmiş unsurları da içeremez, çünkü böyle unsurlar "parti örgütü içinde" eylem ve mücadele sınavlarından geçe geçe oluşur. Parti zamanla, bir süreç içinde işçi sınıfını yöneten, geniş emekçi kitlelere politik amaçlarını ve direktiflerini kabul ettirebilen bir güce sahip olabilir. Böyle bir düzeye gelebilir. Karşımızdaki çevreler, Türkiye'de işçi sınıfının politik hareketinin yarım yüzyılı aşan bir tarihi var diye övünüp, Türkiye İşçi Partisi ve yöneticileri bunun "mirasına kondu" diye hayıflanırlar. Bu yarım yüzyılı geçen politik hareket-te böyle, işçi sınıfının mücadelesini yöneten, geniş emekçi kitlelere direktiflerini kabul ettirebilen "genel kurmay"lar oldu mu? Bugün kendilerine "öncü müfreze" payesini verenler, işçi sınıfımıza gerçekten öncülük edip onu peşlerinden sürükleyebiliyorlar mı? TİP'nin başına gelseler, veya gönüllerinin dilediğince bir başka parti kursalar, işçi sınıfının ve geniş emekçi kitlelerin mücadelesini yöneten "genel kurmay", işçi sınıfında ve emekçi kitlelerde "derin ve sağlam köklere sahip" olabilecekler mi hemen veya kısa sürede? Hatta, "gerçekten demokratik Türkiye" gerçekleşse de "işçi sınıfının öz partisi"ni kursalar, o niteliklere sahip olacak mı uzunluğu belli olmıyan bir süre geçmeden?

Sonra şuna da işaret edelim ki, bir işçi sınıfı partisinin işçi sınıfının mücadelesini yöneten, geniş emekçi kitlelere politik direktiflerini kabul ettirebilen bir öncü müfreze, bir genel kurmay niteliğine ve gücüne erişebilmesi sadece sübjektif şartlara bağlı değildir; yani, sadece yöneticilerin ve kadrola-

rın sosyalist bilinç, bilgi ve yeteneklerine, partinin örgütlenme biçimine ve niteliğine, çalışma yöntemlerine bağlı değildir. Eğer toplumda devrimin objektif şartları oluşmuyorsa, toplum devrim-öncesi döneme girmiş değilse, kapitalist sistem belli bir gelişme gösteriyor, işçi sınıfının taleplerini az çok karşılıyabilecek tavizler verebiliyorsa, burjuvazi işçi sınıfını kendi ideolojisinin etkisi ve baskısı altında tutabiliyorsa, işçi sınıfı partisi ne kadar iyi örgütlenmiş, kadroları iyi bilinçlenmiş ve çalışıyor olsa da parti, işçi sınıfının ve emekçi sınıfların politik mücadelesini yönetebilen bir genel kurmay, bu sınıflara hâkim bir öncü örgüt haline gelemiyor; partinin gücü ve gelişmesi, genişliği ülkeden ülkeye değişen belli ölçütlerden öteye geçemiyor. Toplumun objektif şartlarını, gelişme aşamasını hesaba katmadan, şöyle şöyle yapılırsa "genel kurmay" olur, işçi sınıfına ve emekçi sınıfları yöneten duruma gelir diye mantık yürütmek geçerli değildir, sübjektif şartların etkinliğini fazla abartmak, farkına varmadan "volontarism"e sapmaktır. Bir işçi sınıfı partisinden beklenen, mevcut, imkân ve unsurlardan yararlanmak ve imkânları genişletmeye, unsurları çoğaltıp geliştirilmeye çalışmaktır.

Bu noktada sözü geçen makalenin yazarı, "TİP mevcut unsurları da kullanmıyor" iddiasını ileri sürebilir, zira partiyi, "parti içinde sosyalizmin biliminin egemen olmasına çalışanları tasfiye eden bir yönetime sahip olmak"la suçluyor. İkinci Büyük Kongre sonrası tasfiye edilenler, gerçekten "sosyalizmin biliminin egemen olmasına çalışanlar" mıydı, yoksa kendilerini Türkiye'de sosyalizmin "yeddi emini" sanıp sosyalist hareketin ancak kendileriyle kaim olabileceğine inanan ve kendi kendilerine bahşettikleri bu paye ile parti içinde başlarına buyruk hareketlere kalkışan kişiler miydi, tartışılacak bir konudur. Hele kendileri, daha bugünden, kesin tasfiyelerden söz eden, öğrenci derneklerinde büyük sayıda üyeleri, haysiyet divanına vermek, savunmalarını almak gibi usulleri dahi uygulamadan bir çırpıda toptan ihraç eden kimselerin ve bunu eleştirmeyen çevrelerin, parti içinde kendilerinin, hiç bir disiplin anlayışına sığamıyacak hareketleri söz konusu olunca "parti içi demokrasi" kalkanının arkasına sığınmaya kalkışmaları, "Haysiyet divanları işletildi!" diye çığlıklar atmaları en azından mutlak bir samimiyetsizliği gösterir. İşçi sınıfı partisinde tartışmalar fikirler üzerinde yapılır. Amaç, yanlışların, sapmaların tasfiyesidir. Kişiler belli fikirlerin temsilci olarak dolaylı şekilde söz konusu olur. Oysa apaçık ortadır ki, millî demokratik devrimciler veya şimdi takındıkları adla proleter devrimciler, parti çizgisini, Türkiyenin şartlarında ve tarihsel aşamasında anti-emperyalist mücadele sosyalizm için mücadele ile birlikte yürür tezini savunanla-

rın, fikirlerini, önerilerini eleştirmekten, hücumlarını fikir düzeyine yöneltmekten çok daha fazla şahısları yermek ve çürütmek çabası içinde olmuşlardır. "Oportünist", "ajan", "muhbir" vb sıfatları durmadan tekrarlıyarak, "propagandanın esası sürekli tekrarlamalarla beyinleri yıkamak, şartlandırmaktır" kuralını uygulayagelmişlerdir. Benimsedikleri millî demokratik devrim stratejisini de Türkiye'de "somut şartların somut tahlili"ni yaparak açık, seçik, tutarlı bir şekilde ortaya koymaya yanaşmamışlardır. Türkiye yarı-bağımlı, yarı-feodal bir ülkedir demekle millî demokratik devrim stratejisinin Türkiye için geçerli olduğu isbatlanmış olmaz. Hem boyuna "sosyalizmin bilimi"nden söz edeceksin, hem böyle yuvarlak genellemelerle, başka ülkelere kabataslak, yüzeysel kıyaslamalarla strateji sorununu oldu bittiye getireceksin, yok öyle şey. Hele son zamanlarda yaptıkları gibi yarı feodal demekten vaz geçip, "feodal kalıntılar"dan söz edince (makalenin yazarı gibi), millî demokratik devrim stratejisi tezi büsbütün şüpheli hale geliyor. Çünkü sorunun stratejiyi tayin ettirici noktası, hakim üretim ilişkisinin, ekonominin hâkim niteliğinin hangisi olduğudur, feodal mi, kapitalist mi? Yoksa her somut toplum düzenin "bağrında" çeşitli üretim ilişkilerini, "kalıntılar"ı çeşitli ölçülerde barındırdığı bilinen bir gerçektir. Millî demokratik devrimciler veya proleter devrimciler Mao'dan çok söz ederler. (Ederler ya, acaba Mao kendi yazılarının bu kadar yanlış anlaşılıp, bu kadar yanlış sonuçlar çıkarıldığını görse ne derdi, bilemem.) Sözünü ettiğimiz makale de Mao'dan bir iktibasla başlıyor. Biz de bu vesile ile şunu hatırlatıp geçelim: Mao "Yeni Demokrasi" adlı yazısında (Maspero Yayınları'nda çıkan Fransızca metninde) Çin'i hep "feodal ve yarı feodal" bir toplum olarak tanımlar, bu iki sıfatı birlikte kullanır. "Feodal kalıntı"dan söz etmeden çok ayrı şey değil mi? Çin'de feodal ekonominin hâkim (*preponderant*) olduğunu belirtir. Türkiye ekonomisinde hâkim üretim ilişkisi feodal midir?

Makalenin yazarı bir işçi sınıfı partisinin üzerinde örgütleneceği ilkeleri ele alıyor ve bunları "teorik ilkeler", "ideolojik ilkeler" ve "örgütsel ilkeler" başlıkları altında toplıyarak diyalektik ve tarihi materyalizm, bilimsel sosyalizm ve demokratik merkeziyetçilik konularında bilinen şeyleri kısaca tekrarlıyor. Ve bunu TİP'in böyle bir parti olmadığını isbatlamak için yapıyor. Partinin somut kılavuzu tüzüğü ve programıdır. Ve bunlar temel, ana çizgileriyle bilimsel sosyalizme dayanır. Tüzüğün ve programın düzeltilecek, değiştirilecek, geliştirilecek yanları vardır ve bunları yapmak esasen partinin alınmış ve uygulanmasına başlanılmış kararıdır. Ama tekrar ediyorum, temel çerçevesi değişecek değildir. O kadar değişecek değildir ki, TİP'i ve

programını eleştirenler kendi gönüllerince bir işçi sınıfı partisi kurup bir program hazırlayacak olsalar, önerecekleri ekonomik-sosyal dönüşümler, koyacakları ilkeler (ayrıntılar hariç) esasta farklı olmayacaktır. Bu konuda yalnız iki noktaya değinmek isteriz. Makalenin yazarı bilimsel sosyalizmi "ideolojik ilkeler" başlığı altına koymuş. Bu noktada bir açıklama yapmadığı için doğrusu bunun gerekçesini anlayamadık. Bizim naçiz bilgimize göre "ideolojik" ve "bilimsel" birbirini dışa iten, karşıt sıfatlardır. İdeoloji ile bilim arasında bir ilişki vardır ve bilgi teorisinde bu ilişki üzerinde önemle durulur, ama bu ilişki çelişkili bir ilişkidir. Öyle gelişi güzel, bir kalemde geçirecek bir konu değildir. Bir başka husus, makalenin yazarı bilimsel sosyalizmin evrensel ilkelerine taban tabana zıt "sosyalist devrim" "stratejisi" diyor. Sosyalist devrim stratejisi bilimsel sosyalizmin hangi evrensel ilkelerine aykırıdır acaba? Yoksa "mefhumu muhalifi"nden, millî demokratik devrim stratejisi sosyalizmin evrensel ilkesidir sonucunu mu çıkaralım? Öğrenmek isterdik doğrusu.

Karşımızdakiler, parti çizgisini, sosyalist devrim tezini savunanları fikir düzeyinde eleştirmek yerine sıfatlarla şahıslara hücum etme usulünü, bilimsel düzeyde tartışma yerine propaganda tekniği ile beyinleri yıkama taktiğini kullandıkları gibi, millî demokratik devrim stratejisini savunurlarken de aynı tutum ve davranış içindedirler. Devrimci teori ışığında somut şartların somut tahlili yerine, sosyalizmin büyük şöhretlerinin adlarını yerli yersiz boyuna kalemlerine ve dillerine pelesenk ederek o isimlerin otorite ve şöhretlerinin psikolojik etkisiyle kendi görüşlerini okurlarına ve dinleyenlerine kabul ettirmek yolunu seçiyorlar. Bu da, o ettikleri büyük büyük lâflara rağmen aslında ne kadar zayıf olduklarının delilinden başka bir şey değildir. Sonuç bir kavram hercümerci, bir klişe deyimler ve büyük şöhretler tutkusu oluyor. *(Konuya gelecek yazımızda devam edeceğiz.)*

TARTIŞMALARIN NERESİNDEYİZ II*

Geçen yazımızda, Türkiyenin önündeki devrim aşamasının sosyalist devrim değil, millî demokratik devrim olduğunu savunanların görüş ve iddialarında nerelerden başlayıp nerelere geldiklerini ana çizgileriyle özetledikten sonra şimdi tartışmaların, "TİP işçi sınıfının partisi midir ve olabilir mi" noktasına gelip dayandığını belirtmiştik.

Hemen işaret edelim ki, milli demokratik devrim tezini savunanlar bu noktada içinden çıkamadıkları ve çıkamıyacakları bir çelişki içindedirler. Sosyalist devrimcilerin kendilerine ısrarla yönelttikleri sorular ve yaptıkları eleştiriler karşısında sözü geçen tezi savunanlar, anti-emperyalist güç ve cephe birliğinin ve demokratik devrimin gerçekleşebilmesi için de işçi sınıfının öncülüğünün gereğini ve bu öncülüğün ancak işçi sınıfının politik örgütü, yani partisi aracılığıyla yapılabileceğini git gide kabul etmiye başladılar. Ama öte yandan da "TİP işçi sınıfının partisi değildir ve olamaz" tezini savunuyorlar ve Türkiye'nin bugünkü şartlarında işçi sınıfının "öz partisi" kurulamaz da diyorlar. Ee, ne olacak öyleyse? Hem millî demokratik hareketin olumlu, sonuç alabilecek şekilde yürütülmesi ve milli demokratik devrimin yapılabilmesi için işçi sınıfı partisi ve öncülüğü şart, bu parti ve hareketin bağımsız varlığını ve politikasını korumak gerekli, hem de böyle bir partinin varlığı veya kurulması imkânsız! Çık çıkabilirsen işin içinden. "Hangi sınıf veya tabaka güçlü ise, öncülük edebiliyorsa, o öncü olur", demek soruna bir çözüm getirmek değildir. Çünkü sosyalistler ve proleter devrimci olmak iddiasında olanlar da olayları kendi akışına, işleri oluruna bırakamazlar. Onlar hangi sınıfı politik düzeyde örgütlemeye ve öncü yap-

---

* *Emek*, Sayı 24, Mart 1970.

mıya çalışacaklar? Sorun bu. Başka sınıflar, tabakalar, güçler daha daha atılındı, daha girişken çıkar, öncülüğü kapabilirler, o başka bir sorun. Sonra, millî demokratik devrimi yapacak iktidara işçi sınıfı nasıl ulaşacak? "Millî demokratik devrim iktidarı işçi, emekçi 'millici' sınıfların iktidarı olacaktır" demek de soruya bir cevap değildir. Kendi ayrı partisine sahip olmayan işçi sınıfı böyle bir koalisyon iktidarı içinde erir gider. Ekonomik güç, politik tecrübe, eğitim düzeyi bakımından daha güçlü olan sınıf ve tabakalar karşısında işçi sınıfı ezik ve zayıf kalır. Koalisyonu meydana getiren sınıf ve tabakalar arasındaki çelişkiler iktidara gelince daha belirgin bir hal alır ve işçi sınıfı aleyhine işlemeye başlar. Burjuva "ara tabakalar"ın, "millî" sınıfların tutarsızlığı, kaypaklığı, emperyalizmle uzlaşma, dönüşümleri gereği gibi yapmama, savsaklama eğilimleri baş gösterir. Bu nedenlerledir ki, anti-emperyalist cephe birliğinde, ve millî demokratik devrimin yalpalamadan ve kesintisiz sosyalist devrime dönüşmesi için, işçi sınıfı öncülüğü ve iktidarda işçi sınıfı partisinin yönetici ve yöneltici unsur olması şart koşuluyor.

Geçen yazımızda bir kısmını incelediğimiz ve eleştirdiğimiz makale, bu temel soruna değinmiyor bile ve onun için de bir açıklık getirmiyor. Ama TİP işçi sınıfının partisi değildir ve olamaz demesiyle, bu sorun bir sonuç olarak ister istemez ortaya çıkıyor ve makalenin yazarı yukarda belirttiğimiz çelişkiye dolaylı olarak düşmüş oluyor, veya hiç değilse bu çelişkiye kendi açısından bir çözüm getirmemiş oluyor.

Geçen yazımızda sözü geçen makalede TİP'in niteliği hakkında ileri sürülen görüşlerin bir kısmını inceleyip eleştirmiştik. Şimdi yazarın öbür iddialarına gelelim.

TİP'in bir işçi sınıfı partisi olmadığı konusunda bir başka kanıt olarak partinin sınıf bileşiminde küçük burjuvazinin çoğunlukta olması gösteriliyor. Oysa işçi sınıfı partisi demek, içinde işçilerin çoğunlukta olduğu veya olması gereken parti demek değildir. Dünyada eski, gelişmiş işçi sınıfı partileri arasında işçi üyelerin azınlıkta olduğu partiler vardır. Partinin niteliğini tayin eden temel unsur, partinin programının, izlediği politik çizginin, savunduğu görüşlerin, ülkenin sorunlarına getirmek istediği çözüm biçimlerinin bilimsel sosyalizmin ilkelerine, verilerine uygun olup olmadığıdır. Parti politikasına ve çalışmalarına hâkim olan işçi sınıf ideolojisi mi, burjuva (küçük burjuva dahil) ideolojisi midir, sorusunun cevabıdır. Kaldı ki, geri kalmış, emperyalizmin baskı ve sömürüsü altında kapitalist yoldan kalkınmıya çabahyan ülkelerde küçük burjuva emekçi kitlelerin büyük kesimleri şiddetli ekonomik sıkıntıya düşmekte, gerçek hızlı kapitalist gelişme ve sa-

nayileşmede olduğu gibi, bunların ne bir kısmı işlerini ilerletip kapitalist sınıfa yükselmek imkânını, ne çoğunluğu proleterleşip fabrika işçisi olmak imkânını bulabilmektedir. Bu durumda küçük burjuva emekçi kitlelerin bu kesimleri işçi sınıfı ideolojisine ve politik programına batının küçük burjuva emekçi sınıflarından daha yatkın olabilmektedirler. Parti için mesele, işçi, aydın, küçük burjuva emekçi olsun, bütün üyelerine bilimsel sosyalizmi ve buna dayanan işçi sınıfı ideolojisini öğretebilmek, benimsetebilmektir. Parti üyelerinin sınıfsal bileşiminde küçük burjuvazinin (emekçi ve aydın) çoğunlukta olması eylemle bağlantılı olarak öğretim ve eğitim sorununun önemini artırmaktadır. Ama sırf bu sınıf bileşiminden ötürü "TİP işçi sınıfı partisi değildir ve olamaz" demek doğru değildir. Partinin sınıf bileşiminde işçiler çoğunlukta olsalar bile, eğer bunlar sosyalist bilince erişmemişlerse, parti, bir örgüt olarak bilimsel sosyalizme dayanan bir politika izlemiyor, bir program önermiyorsa o parti sosyalistlerin anladığı anlamda bir işçi sınıfı partisi olmaz. Sınıf kökeni kendi başına bir kıstas ise, o zaman, tümü küçük burjuva aydınları olanlar kendilerine nasıl "proleter devrimci" diyebiliyorlar?

Ve nihayet, TİP'in işçi sınıfı partisi olmadığı ve olamıyacağı konusunda makale yazarı şöyle diyor: "İşçi sınıfı partisi her duruma ve mücadele biçimine göre örgütlenmiş bir partidir." TİP ise "emperyalizim ve işbirliklerince her an yerle bir edilebilecek, devrimi gerçekleştirecek her türlü şarta ve mücadele biçimine uygun olmıyan bir örgütlenmiye sahip" bir partidir.

Bir işçi sınıfı partisi her türlü mücadele biçimini kullanabilmelidir ve kullanmalıdır demek, her toplumda ve bütün şartlarda işçi sınıfı çeşitli mücadele biçimlerinin hepsini aynı zamanda kullanacaktır veya kullanmalıdır demek değildir. Bazı toplum şartlarında ve döneminde çeşitli mücadele biçimlerinin hemen hepsini, diğer bazı şart ve döneminde ise sadece belirli biçimleri kullanmak gerekir. Mücadele biçimleri, toplumun objektif şartlarına, devrim açısından hangi dönemde olduğuna ve işçi sınıfının gelişme ve bilinçlenme aşamasına göre tayin edilir. Bu konuda, toplumda devrimin objektif şartlarının oluşup oluşmadığı, toplumun devrim-öncesi döneme girip girmediği en önemli faktördür, ikinci önemli, tayin edici faktör proletaryanın bilinçlenme düzeyi ve kararlılığıdır ve müttefiki yoksul köylü kitlelerinin ne derece desteğinin, katkısının sağlanabildiğidir. Bu tayin edici objektif ve sübjektif şartların somut tahlili yapılıp durum tesbit edilmeden, masa başında oturup şu mücadele biçimi, bu mücadele biçimi uygulanmalıdır diye fetvalar çıkarmak, geçerliliği çok şüpheli sübjektif değerlendirmelerden,

yargılardan öte bir şey olmaz. Hele, "İşçi sınıfının ve emekçi sınıfların örgütlenip bilinçlenmesi ne zaman olacak? Bu çok uzun sürer, bu kadar bekliyecek miyiz" diye mantık yürütmek ve daha "kestirme" yollar düşünmek ve aramak sosyalistlerin asla iltifat etmiyeceği bir düşünüş ve davranış biçimidir. Kendi bireysel duygularımızı, özlemlerimizi, dileklerimizi bir kenara bırakıp, toplumun objektif durumunun ve gelişme doğrultusunun, sosyal sınıfların objektif ve sübjektif durumlarının doğru incelenmesine ve değerlendirilmesine dayanan yol sosyalist eylemin tek yoludur. Yol ve yöntemin tesbitinde, uzunluk veya kısalık tayin edici bir unsur değildir. Sosyalistler için "beklemek" de yoktur; işçi ve emekçi sınıfının politik ve ekonomik mücadelesini geliştirmeye çalışmak vardır.

Mücadelenin keskinleştiği dönemlerde işçi sınıfı partisinin emperyalizm veya burjuvazi tarafından yok edilebilmesi ihtimali her kanunî işçi sınıfı partisi için varittir. Hitler iktidara geldiğinde Almanya'da öyle olmadı mı? Onun için geçmiş yazılarımızda defalarca tekrarladık ki, biz sosyalistlerin bugün görevi, şimdiden bütün imkânlarını sonuna kadar kullanarak işçi ve emekçi sınıfları bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışmaktadır. Emperyalizm, ticaret-sanayi-tarım burjuvazisi ve feodal kalıntı toprak ağaları her zaman sosyalist hareketi bastırmak, işçi sınıfı partisini yok etmek isterler, güçleri yeteceğine inandıkları zaman da buna girişirler. Ama işçi sınıfı ve müttefiki sınıflar bilinçli, örgütlü, disiplinli, etkin bir politik güç haline gelirse, emperyalizm ve onun ortağı yerli egemen sınıflar bu isteklerini gerçekleştirmek imkânını bulamayabilirler, örneğin, Fransız anayasasının 16. maddesi Cumhurbaşkanına anti-demokratik çok geniş yetkiler tanır. Ama De Gaulle dahi, 1968 Mayıs olayları sırasında bile bu yetkiyi kullanma yoluna gitmemiştir. Fransız işçi sınıfının politik gücü o düzeye gelmiştir ki, Fransız burjuvazisi bir iç savaşı göze almadan işçi sınıfının politik ve sendikal örgütlerini yok etmiye girişemez. Sorun, sınıfların karşılıklı güçleri sorunudur.

Bir kanunî parti kapatıldığı, üst yöneticileri tutuklandığı, kamplara sürüldüğü zaman şüphesiz o parti o zamana kadar olan niteliğiyle, tüzel kişiliğiyle, örgütü ile ortadan kalkar. Ama yetkilerini aşmış, meşruiyetini tüm yitirmiş iktidara ve onun dayandığı sınıflara karşı mücadelenin yeni biçimlerde devam edip etmeyeceği, o zamana kadar sağlanmış olan sosyalist birikime, işçi ve emekçi sınıfların eriştirildiği bilinç ve kararlılık düzeyine, yetiştirilmiş olan kadrolara bağlı olacaktır. Hareketi yürütecek unsurlar ve güçler bunlardan çıkacaktır.

Yazımı bağlarken tekrar edeyim, temel sorun, Türkiyenin hangi gelişme aşamasında, ve buna bağlı olarak, devrim açısından hangi dönemde olduğudur. Bir devrim-öncesi dönemde midir? Devrimin objektif şartları hızla oluşmakta mıdır? Benim görüşüme göre, değildir. Emperyalizmle belli ölçüde bütünleşmiş, geri ülkelere özgü kapitalizmin, sıkıntılarına, içine düştüğü dar boğazlara, bunalımlara rağmen, ve bu durum devam ede ede, çarpık ve sıhhatsiz bir biçimde de olsa, daha bir gelişme marjı vardır. Karamsarlığa düşmeden, hareketi sonuç vermez maceralara sürüklemeden, Türkiyenin şartlarına uygun mücadele yöntem ve biçimlerini tesbit etmek ve tesbit edilen hedeflere ulaşmak için geceli gündüzlü çalışmak gerekir.

4. BÜYÜK KONGRE KONUŞMALARI*

Sayın Başkanlık Divanı, sayın misafirlerimiz ve basın mensupları, sevgili partili kardeşlerim,

Herhalde sizler de dikkat etmişsinizdir ki, dünkü konuşmalarda delege arkadaşlarımızın büyük çoğunluğu raporda ele alman meseleler üzerinde durmaktan ziyade sosyalist hareketin temel meselelerine dair görüşlerini bildirdiler. Onun için ben de bugün Genel Yönetim Kurulu adına bu konuşmaları cevaplandırırken, her ne kadar yönetim kurulunun görüşlerini - raporda ve komisyona sunulmuş bulunan karar tasarılarında belirtilmişse de bir kere daha bu görüşleri- burada teyit etmekle, açıklamakla yetineceğim.

Üzerinde durulan çok önemli meselelerden birisi, Partinin niteliği meselesidir. Partimizin Türkiye işçi sınıfının partisi olduğunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Partimiz, kuruluşundan beri bu nitelikte bir parti olarak kurulmuştur. Çünkü bir partinin niteliğini her şeyden önce dayandığı ideolojisi saptar. Türkiye İşçi Partisinin programı, hiç şüphe yok ki, bilimsel sosyalizmin esaslarından esinlenmiştir, o temellere dayanmıştır ve gene Türkiye İşçi Partisi'nin gerek tüzüğü, gerekse programı işçi sınıfının öncülüsünü açık seçik belirtir. Ama programlarda ve tüzüklerde belirtilen nitelik bir parti meydana gelir gelmez, fiiliyatta gerçekleşmez. Dünyada hiçbir parti, hiçbir işçi sınıfı partisi, hiçbir sosyalist parti doğduğu anda veya doğduktan kısa bir süre sonra gerçekten, işçi sınıfının büyük kitlesini kendi önderliği altında toplayıp peşinden sürükleyen, diğer emekçi sınıflara direktifler verip onu kabul ettirebilen bir hale gelmez. Bu, amaçtır. Eğer partinin programı, tüzüğü, çalışmaları bu amaca yönelirse, o parti hiç kuşkusuz işçi sınıfı parti-

* 4. Büyük Kongre, Ankara, 29-31 Ekim 1970. Tarih Vakfı, TİP Arşivi.

sidir. Ayrıca hep bildiğiniz gibi, Türkiye İşçi Partisi'nin tüzüğünde, bütün organlarda üyelerin en az yüzde ellisinin işçi olması öngörülür. Ve bu madde, ilk kurulduğu, organların ilk teşekkül ettiği günlerden itibaren uygulanmıştır. Şüphesiz, bazı Anadolu ilçelerinde işçi partisine giren yurttaşlarımız bulunmadığı için bu mümkün olmamışsa da, oralarda da hiç değilse emekçi olan üyelerimiz mutlak surette organlarda yer almıştır. Hatta birçok Anadolu örgütlerinde aydınlar bulunamamıştır da, tüm emekçilerden meydana gelmiştir organlarımız. Binaenaleyh, fiiliyat bakımından da yeni bir partinin, hele Türkiye gibi yirmi beş-otuz yıl siyasi ortamı, fikir ortamı dondurulmuş, sosyalizmin so'sundan bahsedilmemiş bir memlekette, buzlaşmış ve katılaşmış bir ortamda yeni doğan bir sosyalist partinin imkânları nispetinde bu tüzük maddesi de gerçekleştirilmiştir. Her geçen yıl daha da gelişme kaydedilmektedir. Binaenaleyh, tüzük maddesinin mevcudiyeti ve bu uygulanışı karşısında ve bundan dolayı da buradaki kongre delegeleri de aynı tüzük maddesine göre en az yarısı işçi kesiminden olmak üzere seçilerek gelmiştir. Divan başkanlığı öyle teşekkül etmiştir. Bu vaziyette kalkıp da bir delege arkadaşımızın "Partiyi bir aydınlar kliğine teslim etmek doğru olur mu?" diye bir soru sormasına şaşmamazlık edemezdik. Ama dediğim gibi, şüphesiz şöyle bir iddiamız yok: "Türkiye İşçi Partisi'ne Türkiye işçi sınıfı tamamen sahip çıkmıştır. İşçi sınıfı fiilen etkin bir şekilde öncülük etmektedir, güçlü bir şekilde öncülük etmektedir." Ama amacımız budur, bu yolda çalışıyoruz. Bu yolda çok önemli adımlar atmış bulunuyoruz.

Bugün partinin zayıfladığını, parçalandığını, tabandan koptuğunu iddia eden bazı çevrelere ve kişilere hatırlatmak isterim ki, bugün partinin işçi sınıfıyla ilişkisi geçen senelerden çok daha kuvvetlidir. Bugün İstanbul'da, Kocaeli'nde, Zonguldak'ta, daha ikinci dereceden Eskişehir'de ve İzmir'de işçi kardeşlerimiz partide görev almışlardır, almaktadırlar. Bu kongre bugün burada salimen yapılabiliyorsa, bu kongreyi bir taraftan gerçek çizgide olan gençlerimizin, diğer taraftan da İstanbul'dan, Kocaeli'nden, Zonguldak'tan, İzmir'den, Eskişehir'den gelmiş gerçek fabrika işçisi kardeşlerimizin koruması sayesinde olmuştur *(Alkışlar).* Ve bu arkadaşlarımız, parti örgütlerinden beş para almadan, yol paralarını ve Ankara'daki masraflarını kendi geçimlerine yetmeyen ücretlerinden, işçi gündeliklerinden vererek buraya gelmişlerdir. Ve sabahtan akşama kadar ve gece de dahil olmak üzere, uykusuz kalarak nöbet tutmaktadırlar. Ve gene ilk defa olmaktadır ki, İstanbul'da, fabrikalarda işçilerimiz, partinin bu büyük kongreye giderken

mali güçlüklerini kendiliklerinden idrak ederek, kendi aralarında parti kongresine bağış olmak üzere para toplayıp, bağış göndermişlerdir. Bu durumda "Parti işçi sınıfından kopuyor, kopmuştur, temsil etmiyor, kazanmıyor" iddialarını bu gerçek olaylar fiilen yalanlamaktadır.

Partinin işçi sınıfıyla ilişkileri söz konusu olduğu zaman şüphesiz ele alınması gereken bir sorun da partinin sendikalarla olan ilişkisidir. Sosyalist partiler, bilimsel sosyalistler işçi sınıfının hareketine büyük önem verir. Hep bildiğiniz gibi, işçi sınıfının hareketi iki kol halinde belirir. Ekonomik mücadelesi, sendikal örgütler halinde taazzuv eder, somuflaşır. Politik mücadelesi de işçi sınıfı sosyalist partileri halinde örgütlenir ve somuflaşır. Hele işçi sınıfının sendikaları arasında ilerici, devrimci, sosyalist doğrultuda sendikalar varsa elbette ki o ülkenin sosyalist partisi o sendikalarla özellikle ilgilenir. İlgilenmesi başta gelen görevidir, ihmal edilme görevidir. Türkiye İşçi Partisi de DİSK'le, DİSK'in yürüttüğü işçi hareketiyle yakından ilgilenmiştir, ilişkilerini sürdürmüştür. 15-16 Haziran olaylarını da her gün bir demeç ve bildiri yayınlamak suretiyle desteklemiştir. Bu işçi gösterilerine yol açan 274 sayılı sendikalar kanununu tadil eden kanun tasarısı hakkında Genel Yönetim Kurulunu derhal toplanarak, Anayasa Mahkemesi'nde iptal istemiyle dava açmıştır. Sıkıyönetimin ilânı ve sürdürülmesi kararı hakkında gene bir hafta süreyle ikinci bir olağanüstü toplantıya çağırarak Genel Yönetim Kurulunu, bunun hakkında Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmıştır. Parti yöneticileri İstanbul'a gidip, DİSK yöneticileriyle, hürriyetten yoksun edilen arkadaşlarımızla görüşmüş, ziyaretlerde bulunulmuştur. Türkiye İşçi Parti üyesi olan avukatlar 15-16 Haziran işçi olayları dolayısıyla açılan davalarda görev almışlardır. Ve elbette ki, DİSK var oldukça ve devrimci çizgi üzerinde oldukça, Türkiye İşçi Partisi daima onunla ilgilenecek, daima arada dostça ilişkileri yürütmeye çalışacaktır. Ve elbette umuyoruz ki, bu kongremizin seçeceği Genel Yönetim Kurulunda da DİSK'in yöneticisi ve üyesi olan işçi, sendikacı arkadaşlarımız görev alacaklardır. Umudumuz ve dileğimiz budur *(Alkışlar)*.

Gene partiyle ilgili olarak, parti örgütlerinin ne nitelikte olması ve parti içinde ideolojik mücadele konusu söz konusu edildi. Bundan önceki kongrede de, 3. Kongre'de [de] belirttiğimiz üzere, bizlerin kanaati odur ki, Türkiye İşçi Partisi gelişmesinde yeni bir aşamaya gelmiştir. Ve bundan sonra gelişmesini sürdürebilmek için bu aşamayı almak, bu dönemeci dönmek zorunluluğundadır. Bu aşamanın başta gelen görevleri de örgütleri daha derinlemesine örgütler haline getirmek, işçi sınıfını örgütlere kazanmak ve

işçi sınıfının dışındaki emekçi kitlelere, aydınlara ve gençlere de işçi sınıfının görüş acısını, işçi sınıfının ideolojisini, yani bilimsel sosyalizmi öğretmek, benimsetmektir. Partinin işçi sınıfı partisi olması demek, partinin gerek programının, gerek eylemlerinin, gerekse üyelerinin sadece işçi kökenli üyelere münhasır olması demek değildir. İşçi sınıfının ideolojisi olan bilimsel sosyalizm yalnız işçi sınıfının sorunlarını ele almaz, yalnız işçi sınıfının sorunlarına çözüm getirmez; toplumdaki bütün sınıfların durumlarını ele alır ve hâkim sınıflar, sermaye, tarafından ve de işbirliği ettikleri emperyalizm tarafından sömürülen, ezilen emekçi sınıfların da sorunlarını bilimsel sosyalizm açısından ele alıp, bilimsel sosyalizm açısından çözümler önerir. Bu iki şeye dikkat etmek lazım. Eğer bir işçi sınıfı emekçi sınıfların, yoksul köylünün, orta köylünün, kentli küçük esnaf ve zanaatkârların ve emekçilerin sorunlarına çözüm getirirken bilimsel sosyalizm açısından tavizler verirse, o sınıfların küçük burjuva ideolojilerine göre çözümler önerirse, o zaman bilimsel sosyalizmden sapmış olur, o zaman burjuva ideolojisine taviz vermiş olur. Ama emekçi, köylü ve kentli emekçi sınıfların sorunlarını, işçi sınıfının ideolojisiyle görüş açısı olan bilimsel sosyalizm açısından ele alır ve bilimsel sosyalizm açısından doğru ve geçerli çözümler önerirse, o zaman bu, o kitlelerin küçük burjuva ideolojilerine, özlemlerine taviz verme değildir, o kitleleri işçi sınıfının bilimsel sosyalizme dayanan hareketine kazanmaktır, kazanmak çabasıdır. Bunu iyi ayırt etmek lazım. Ve Türkiye gibi az gelişmiş, emperyalizmin baskısı ve sömürüsü altındaki ülkelerde, kapitalist yoldan gerçek kalkınma ve sanayileşme mümkün olmadığı için, bu kalkınma yolu kapalı olduğu için bu memleketlerdeki köylü ve kentli emekçiler, bu objektif durumdan dolayı işçi sınıfının ideolojisini benimsemeye ve işçi sınıfının öncülük ettiği sosyalist harekete katılmaya daha yatkındırlar. Hele Türkiye gibi nüfusunun yüzde 70'i köylü olan bir memlekette, ekonomisinin büyük çapta tarıma dayandığı bir memlekette köylü kitleleri ve onların sorunlarını elbette ki memleketin işçi sınıfı ihmal edemez.

Parti çalışmalarında, bu önümüzdeki aşamada partiye işçi sınıfının fiili öncülüğünü daha büyük ölçüde gerçekleştirmek birinci vazifemiz olacaktır. Binaenaleyh, buradaki arkadaşların önerdiği o fikre katılırım. Partinin yoğun çalışmalarını işçi[ler]in yoğun olduğu yerlerde toparlamak gerekecektir. Burada, zannediyorum Kastamonu delegesi olan arkadaştı, "Benim elimde işçi yok ki, partiye, ona nasıl şey yapayım, getireyim" dedi. Burada galiba işçi sınıfının tarifi ve kapsamı konusu iyi anlaşılmamış. Proletarya, işçi sınıfının tarifi, kapsamı içine tarım proletaryası da girer. Kastamonu ilin-

de veya onun bir ilçesinde sanayi proletaryası bulunmayabilir. Ama her halükarda mutlaka tarım proletaryası vardır. Ve binaenaleyh sanayinin bulunmadığı veya az bulunduğu, binaenaleyh sanayi işçisinin bulunmadığı veya az bulunduğu bölgelerde, illerde ve ilçelerde de parti örgütleri faaliyetlerini tarım proletaryası üzerinde teksif etmek mecburiyetindedir. İşçi sınıfının kapsamı içine bu girer, tarım ve sanayi proletaryası. Bundan sonra tabii, işçi, proleter olmayan ama emekçi olan, doğrudan doğruya üretim ilişkileri içinde değil, fakat kapitalist pazar ilişkileri içinde sermaye tarafından sömürülen emekçi sınıfların sorunlarıyla da ilgilenir ve demin söylediğim gibi, o sorunlara da işçi sınıfı görüş açısından, ideolojisi açısından, bilimsel sosyalizm açısından çözümler önerir ve bu çözümleri iktidara geldiği zaman gerçekleştirmeye çalışır.

Bilimsel sosyalizmde sözü edilen eşitsiz gelişme kanunu yalnız çeşitli toplumlar için doğru değildir. Yani sadece çeşitli kapitalist toplumlar, birbirinden farklı hızda gelişerek, farklı gelişme seviyelerinde olmakla kalmaz. Bu eşitsiz gelişme kanunu toplumların kendi içindeki gelişmeleri için de doğrudur ve bu eşitsiz gelişme kanunu neticesindedir ki, kapitalist toplumlarda bölgesel farklılıklar meydana gelir. Daha gelişmiş bölgeler, daha az gelişmiş bölgeler farklılığı meydana gelir. Bu eşitsiz gelişme kanunu aynı zamanda örgütlerin gelişmesi için de geçerlidir. Orada da gösterir kendisini. Binaenaleyh, işçi sınıfı partisinin, yani partimizin gelişmesinde de kendisini göstermektedir ve gösterecektir. Parti, işçi sınıfının hem ideolojik, hem fiili öncülüğünü daha büyük mikyasta geliştirme aşamasına girerken, bu çaba bütün illerde, bütün Türkiye sathında aynı ölçüde, aynı hızla gelişmeyecektir. Bazı iller ve bazı bölgeler pilot bölge gibi daha hızla gelişen, adeta öncülük eden durumda olacaklar, bazı bölgeler bu gelişmeyi daha arkadan izleyeceklerdir. Ve şimdiden bu olmaktadır.

Bu işçi sınıfından kopup kopmama meselesinde bu da çok önemli bir noktadır. Bu önümüzdeki aşamalarda çalışmaların nasıl olacağı hakkında bugün İstanbul'da ve Kocaeli'nde, Zonguldak'ta işçi kardeşlerimizin yaptığı çalışmalar bize ışık tutacaktır. Hiç şüphem yok ki önümüzdeki seçimlerden sonra yeni organlar görev alınca eğitim bürosu, örgütlenme bürosu, işçi ve sendika bürosu, en çok çalışması gereken ve en çok çalışacak olan bürolardır ve bunlar örgütlenme ve eğitim meselelerini incelerken, hiç şüphe yok ki, fiilen adını saydığımız illerde başlatılmış olan yeni çalışma ve örgütlenme biçimlerini inceleyeceklerdir. Çünkü sosyalistler daima pratikten ders alır. Pratikte beliren uygulamaları teorinin ışığında inceleyip değerlendire-

rek onlardan sonuç çıkarır. Bu bakımdan da partimizin yeni aşamasında yapacağı çalışmaların belirtileri, başlangıçları, saydığımız illerde, işçi kardeşlerimiz tarafından şimdiden başlatılmış bulunmaktadır. Bundan sonra yapacağımız, onları inceleyip, değerlendirip, bilimsel sosyalizmin teorisinde yeni araştırmalar yaparak bir merkezi örgütlenme ve eğitim programı meydana getirmektir. Yalnız unutulmamalı ki, merkezi örgütlenme ve eğitim programı demek, bütün iller ve ilçeler için aynen tatbik edilecek aynı program demek değildir. Çünkü böyle bir program geçerli olmaz. Eğitim çalışmaları örgütlenme çalışmalarıyla ilişkin ve örgütlenmeye ve eyleme dönük bir eğitim olacağı gibi, bilimsel araştırma faaliyetleriyle beraber gitmek zorundadır.

Örgütlerimizin, mahalli teşkilatlarımızın üzerinde bilimsel araştırmalar yapmak gerekecektir. Ve eğitimin, örgütlerin niteliklerine göre çeşitlendirilmesi gerekecektir. İşçilerin büyük coşkunlukta bulunduğu iller veya ilçelerdeki verilecek bir eğitim programıyla köy proletaryasının, küçük üreticilerin çoğunlukta olduğu bir ilçe örgütünde verilecek eğitim aynı olamaz. Veya öğrencilerin ve aydın kesimi dediğimiz kesimden üyelerin çoğunlukta olduğu bir ilde verilecek eğitim programı aynı olamaz. Binaenaleyh, eğitimi hem örgütlenme, hem araştırma faaliyetleriyle paralel ve birbirine ilişkin, beraberce planlanmış bir şekilde yürütmek icab edecektir.

Partinin içinde işçi sınıfının gerek ideolojik, gerekse gerçek fiili öncülüğünü sağlamak için aday üyeler için tanınan altı aylık süre de aday üyeleri bir eğitimden geçirmek, bilimsel sosyalizmin hiç değilse esaslarını onlara öğretmek, görevler vermek, görev bakımından da sınamak ve ancak ondan sonra asil üyeliğe kabul etmek gerekecektir. Bunlar eğitim ve örgütlenme konularında ele alınacak belli başlı noktalardır. Eğitim de, tekrar edeyim, biz bir politik parti olduğumuz için, daima eyleme dönüktür. Parti akademik anlamda, şu şeklî okul anlamında bir okul değildir. Eğitimde kitaplar kullanılır, kitaplar okunur, hiç şüphesiz konferanslar verilir, seminerler tertip edilir, hatta gönül arzu eder ki bir TİP okulu kurulabilsin, ama bunlar yapılsa dahi eğitim[in] daima eyleme dönük, onunla ilişkin, onunla iç içe geçmiş bir şekilde planlanıp yürütülmesi gerekecektir.

Bazı arkadaşlarımız "Parti içinde ideolojik mücadele olmaz" dediler. Fakat ideolojik mücadeleden ne kastettiklerini, ne anlamda kullandıklarını açıklamadılar. Şu anlamda kastetmişlerse kendileriyle beraber değilim, ideolojik mücadele olur. Bugün önünüzde somut bir mesele var, mesela bir sosyalist devrim stratejisi, bir de milli demokratik devrim stratejisi önerisi.

Bu iki önerinin aynı zamanda bu parti içinde yaşayıp, bunun münakaşası ilelebet sürdürülemez. Bu anlamda ise ideolojik mücadele olamaz *(Alkışlar)*. Çünkü bunlar birbirleriyle uzlaşmaz iki ayrı yoldur.

Asgari... bazı iyi niyetli parti üyeleri veya dışarıdan partiye sevgi duyan arkadaşlar asgari müşterekler bulsanız, asgari ortak noktalar bulsanız deniyor. Asgari ortak nokta için evvela esas temel stratejinin aynı olması lazım. Yani gayet basit bir misal vereyim: Diyelim ki hepimiz buradan kalkıp İstanbul'a gitmeye niyetleniyoruz. Amacımız İstanbul'a gitmek, onda müttefikiz. Bunda müttefik olduktan sonra şunu tartışabiliriz: elimizdeki paraya göre, imkânlara göre İstanbul'a ne kadar zamanda ulaşmak gerektiğine göre uçakla mı gidelim, otobüsle mi gidelim, Gazanfer Bilge'yle mi gidelim, bu tartışılır. Ama bir kısmınız İstanbul'a gideceğim, öbürü de Kars'a gideceğim diyorsa yahut İzmir'e gideceği diyorsa hangi asgari ortak noktayı tartışacaksınız? Ben İstanbul'a gideceğim diyorum, öbürü diyor ki ben İzmir'e gideceğim veya Adana'ya gideceğim diyor. Gideceğimiz yerler ayrı. Bunlar ayrı, bunun ortak tarafı olur mu yani? Gideceğimiz yer ayrıysa o zaman oraya nasıl gideceğiz, hangi vasıtayla vesaire o tartışılır, ama gideceğimiz hedefler ayrıysa neyini tartışacağız? Adana'ya gitmekle İzmir'e gitmenin veya İstanbul'a gitmenin asgari müştereki olur mu? Asgari müştereki bulunabilir mi? İmkânsız bir şey. Binaenaleyh bu anlamda ideolojik mücadele olmaz. Olmazı da şu anlamda kullanıyorum: Yani bu anlamda bir ideolojik mücadele normal, parti demokrasisinin, fikir hürriyetinin icabı sayılmaz; o anlamda olmaz. Ama fiili durum olarak oluyor, olmazdan da onu kastediyoruz. Hani parti içi demokrasi vardır, parti içi tartışma hürriyeti vardır, parti içinde fikirlerde çeşitlenmeler olabilir, işte bu normal fikir çeşitlenmesinin, parti içi fikir tartışmasının, parti içi demokrasinin normal bir icabı anlamında olmaz. Ama fiili bir durum olarak yaratılabilir ve yaratılmıştır. Fiili bir durum olarak yaratıldığı zaman da normal olarak kabul edilebilecek bir fikir tartışması meselesi olmadığı için onunla sonuna kadar mücadele verilir. Mutlaka mücadele verilir. Ve mücadele verildikten sonra en yüksek organın kararıyla bu stratejilerden, bu tezlerden birisi benimsenir, o benimsendikten sonra da bütün parti üyelerinin en yüksek organın kararına, çizdiği stratejiye uyması elbette ki görevi icabıdır. Milli demokratik [devrim] hareketini mahkûm etmek ile, milli demokratik stratejiyi, tezi şu anlamda, bu anlamda benimsediğini söyleyen insanları mahkûm etmeyi birbirine karıştırmamak lazım. Biz strateji olarak MDD'nin mahkûm edilmesi taraftarı-

yız ve kongrenin eğilimi şimdiden mahkûm edildiğini göstermiştir. *(Alkışlar)*

Bireylerin, fertlerin durumuna gelince, bu mahallî teşkilatın ve onun yetkili organlarının işidir. Her örgüt kendi üyesi bulunan böyle insanların her birinin ayrı ayrı durumunu, davranışlarını inceleyerek toptan bir karar değil, her üyenin, her ferdin tutumunu, davranışını, durumunu inceleyerek onların yetkili organı karar verecektir. Ama tekrar ediyorum, parti içi demokrasinin tabii bir neticesiymiş gibi, bu MDD stratejisi meselesi böyle ilelebet sürdürülüp gidilemez. Dört senedir zaten tartışılıp gidiyor, bu konuda ne söylenecekse hepsi söylenmiştir, artık bu daha fazla sürdürülerek yeni bir şey ortaya çıkacak değildir. Kaldı ki, hep bildiğiniz gibi, bu bir fikir tartışması olmaktan çok öteye gitmiş, zaten fikir alanında da gördüğü görev, işçi sınıfının hareketini sınıf muhtevasından, sınıf özünden boşaltmak gayesi olmuştur, işçi sınıfının ve onun müttefiki emekçi sınıflarının hareketini kapitalizme, burjuvaziye ve işbirliği ettiği emperyalizme karşı bir hareket olmaktan çıkarıp, ancak bir artık olarak ve günden güne tasfiye edilmekte olan feodalizme doğru saptırmak olmuştur ve bu da burjuvaziye ve kapitalizme ve emperyalizme hizmetten başka bir şey değildir *(Alkışlar)*. Kaldı ki son zamanlarda bu hareket, bildiğiniz gibi, fiili tecavüz hallerini de almıştır. Şu görüş de kanaatimizce tamamen yanlıştır: Efendim, tabii böyle fiili saldırıları, kongre basmaları, daktilo makineleri çalmaları tasvip etmiyoruz, o başka, ama MDD hareketine inanmak filan o da başka. Arkadaşlar, bu baskınları yapan ve makineleri çalıp götüren insanlar kabadayı, külhanbeyi oldukları için, kişi olarak zorba oldukları için bunu yapmadılar. MDD stratejisinin bir icabı olarak yaptılar ve icabı olduğunu da dergilerinde defalarca ilân ettiler. Bunun adına da devrimci terör dediler. Dün bazı arkadaşlarımız okudular buradan, devrimcilerin vazifesidir diyor[lar], çünkü İşçi Partisi'nin mahallî örgütlerini de basıp onun oradan eşyalarını almak... Binaenaleyh bu baskı hareketleri böyle bireysel, terörist veya çapulcu hareketler olarak yapılmamış, bir ideolojinin teorik ve zorunlu neticesi ve uygulaması olarak yapılmıştır. Binaenaleyh ikisini birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Bu mücadelelerden korkmamak lazımdır ve bizler hiçbir zaman korkmadık. Bu partinin en parçalanmış, en zayıf görüldüğü anlarda bizler partinin içinde sağlam ve sıhhatli, sosyalist bir birikim olduğuna inandık. Bu kongremiz o inancın bize sevinç veren bir kanıtıdır. Bildiğiniz gibi 60 ilin bu kongrede temsil edilebilmesi sağlanmıştır ki, bundan evvelki kongrelerde bu sayıya yükseltilememişti. Hem öyle şartlar altında ki, parti çökmüş, par-

çalanmış, bütün mali kaynakları kurumuş bir durumda görülürken, bu temsil kabiliyeti bu derece yüksek seviyede sağlanmıştır.

Bütün dünyanın işçi hareketlerine baktığımız zaman bu hareketlerin gelişme kanununun iki yönlü olduğu görülür: Bir, işçi sınıfı hareketi kendi dışındaki çevrelere, hasım güçlere, kendisini sömüren, ezen sınıfa karşı mücadele vererek arma arına daha saf, daha güçlü bir sosyalist niteliğe kavuşur. Gelişmenin diyalektik kanunu budur ve Türkiye'nin İşçi Partisi de bu kanunun dışında değildir. Ama mesele bu mücadelelerden daha güçlü, daha arınarak çıkabilmektir, partimiz böyle çıkmaktadır. Bundan sonra da mutlaka olacaktır bu çeşit mücadeleler. Bilemem kimler arasında, hangi fikirler veya tezler üzerinde, ama kesinlikle söyleyebiliriz ki, mücadele, iç mücadele durmayacaktır. Bunu bir anlamda normal karşılarız, ama normal karşılamak şu anlamda, yani bu gelişme kanununun zorunlu bir belirtisi gibi görünüyor, o anlamda normal, ama bunun karşısında elimizi kolumuzu bağlayıp pasif kalmak anlamında normal değil. Gene bir benzetme yapmama müsaade ederseniz, dünyada ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, iyi beslenirse beslensin, hastalanmadan büyüyen çocuk yoktur. Binaenaleyh çocuklarımız hastalandığı zaman bu anlamda onu normal karşılarız. Çocuğumuz hastalandığı zaman, eyvah dünya yıkıldı, batıyor gibi bir tavra düşersek anormal olur. Ama hastalanmadan büyüyen hiçbir çocuk yoktur diye çocuklar hastalandığı zaman da tedavisini ve bir an önce tedavisini gerçekleştirmek için elden gelen gayreti de esirgemeyiz. Hatta hastalanmaması için önceden tedbirler alırız. Sosyalist hareket için de öyle. Sosyalist hareketin birliğini ve bütünlüğünü muhafaza etmek için elden gelen gayreti göstermek, çaba sarf etmek bütün sosyalistlerin başta gelen görevidir. Ama buna rağmen mücadeleler olursa, bir sosyalist bunun karşısında da kötümserliğe, karamsarlığa, ümitsizliğe bir an dahi düşmez, çabalarını arttırarak, partiyi yolundan saptırmak isteyen ideolojilere, tezlere karşı, daha büyük bir gayretle mücadele verir ve doğru sosyalist stratejinin galebe çalmasını sağlar.

Parlamentarizm konusuna da değinildi. Seçimlerin ve parlamenter sistemin var olduğu bir ülkede, o ülkenin işçi sınıfı partisi ne seçimleri, ne de parlamenter faaliyetleri küçümseyemez. Seçimlere girmeyi, seçimlerde oyları arttırmayı, parlamentoda işçi sınıfını ve onun müttefiki emekçi sınıfları temsil edebilmeyi çok önemli, başta gelen görev sayar. Ne var ki, sosyalistlerin seçimleri ve parlamento mekanizmasını kullanmasıyla, bunları burjuvaca kullanması birbirinden ayrıdır. En basit misali, burjuva partileri, oy av-

cılığı suretiyle oy toplamaya başvururlar, oy avcılığı [yaparak], yani nabza şerbet vererek, her türlü vaatlerde bulunarak, her ne şekilde olursa olsun, gereğinde tazyik mekanizmasını da kullanarak, para da yedirerek vesaire oy toplamaya kalkarlar. Hâlbuki seçimlere giren işçi sınıfının sosyalist partisi oy avcılığı suretiyle oy toplamaya tenezzül etmez. Bizim tüzüğümüzün de belirttiği gibi, işçi ve emekçi kitleleri eğiterek, bilinçlendirerek, onlara daima doğrulan anlatarak, daima meseleleri ve çözümleri, hiç taviz vermeden bilimsel sosyalizm açısından ortaya koyarak oylarına talip olur. Ve parlamentoyu da orada işçi sınıfının ve müttefiki emekçi sınıfların haklarını müdafaa etmek, savunmak için, egemen sınıflar partilerinin yüzlerinden maskesini düşürmek için, memleket meselelerini masaya yatırıp, teşhis etmek üzere bir forum olarak kullanmak için girer.

Partinin kullanacağı mücadele yöntemlerine gelince, elbette ki işçi sınıfı partileri her türlü mücadele şekillerini kullanmaya hazır olmalıdırlar. Ama mücadele şekillerine bireylerin, ne yöneticilerin, ne de örgütlerin sübjektif tercihlerine bağlı değildir. Ne de bilimsel sosyalizmin temel ilkesi, bir ülkenin, evet, devrimci hareketi, devrimci teorisiz yürütülemez, ama o ülkenin devrimci teorisi, o ülkenin somut şartlarının somut tahlili sonucunda elde edilir. Evvela devrimin objektif şartları oluşuyor mu, oluşmuyor mu, ona bakılır. Söz konusu olan toplum, gelişmesinde hangi aşamadadır? Hangi doğrultuda gelişmektedir, hangi imkânlar vardır veya yoktur? Buna bakılır. Sübjektif tercihlere değil. Bunlara göre mücadele yöntemleri ve şekilleri tespit edilir. Küçümsedikleri, burjuva hukukunun çerçevesi, teminatı altında yapılan kongreler diye küçümsedikleri kongrelerde, halk savaşından bahsetmekle veya üniversite duvarlarına "halk savaşı" diye boyalarla yazı yazmakla, halk savaşı gerçekleşmez. Gerçek sosyalistler problemleri, içinde bulunduğumuz zaman kesiminde, gelişme aşamasında işçi sınıfının sosyalist hareketini amacına bir adım ve bir adım daha ilerletebilmek için neler yapabilirim, neler yapmak gereklidir şeklinde koyar, meselenin gerçekçi konuşu budur. Ve her halükârda işçi sınıfının müttefikleriyle beraber politik iktidara gelebilmesi için mutlaka işçi sınıfının "öncülük" durumuna getirmek ve işçi sınıfını ve müttefiki yoksul köylüyü ve destekleyicisi diğer emekçi sınıfları örgütlenmiş, bilinçlenmiş, militan bir güç haline getirmek lazımdır. Böyle bir güç haline getirmedikçe, hiçbir yoldan ve hiçbir şekilde işçi ve emekçi sınıfların iktidarını sağlamak mümkün değildir. İşçi Partisi için, bütün burjuva toplumlarındaki işçi sınıfı partileri için olduğu gibi, başlıca iki tehlike vardır: birisi işçi sınıfının sosyalist partisinin, içinde faaliyet

gösterdiği burjuva sistemiyle tamamen uyuşup bütünleşmesi ve burjuvazinin kendi demokrasi iddialarında var olmasını istediği göstermelik bir işçi sınıfı partisi haline gelmesi tehlikesidir. Bundan evvel yapılan mücadele, sağa sapma ile yapılan mücadele böyle bir mücadeleydi. Partimizi gittikçe pasif, gittikçe sistemle uzlaşan ve giderek burjuvazinin de "İşte, bizde demokrasi var, bak, sol, sosyalist parti de var" diye göstermelik bir parti haline gelmesi tehlikesini önlemek için yapılan bir mücadeleydi.

İşçi sınıfı partileri için kapitalist sistemlerde diğer bir tehlike de keskin devrimci lafazanlık maskesi altında işçi sınıfını maceralar ve sergüzeştlere sürüklemek tehlikesidir. Bunun üzerine de sosyalist teoride kuvvetle parmak basılır. İşçi sınıfının sosyalizm için mücadelesi uzun nefes isteyen, yürek isteyen, uzun vadede amaçları gözden kaçırmadan sebatlı, ısrarlı, programlı ve soğukkanlı bir mücadele isteyen bir harekettir. Küçük burjuva sabırsızlığına, kestirme yollar aramaya, devrimci hareket diye bireysel ve anarşist-terörist hareketlerine başvurmaya, sosyalist harekette, işçi sınıfının hareketinde asla yer yoktur. *(Alkışlar)*

Bazı arkadaşlarımız, çok az, bir iki arkadaş, rapordan memnun olmadıklarını ve birtakım bilimsel sosyalizmin sorunlarını ele almadığını belirttiler. Bu vesileyle, biz raporu hazırlayanlar, raporu nasıl gördüğümüzü açıklamak isterim. Yani bizce rapor nedir ve ne değildir? Genel Yönetim Kurullarının büyük kongrelere sunduğu raporlar, sosyalizm sorunları üzerinde bir inceleme, bir tahlil, bilimsel kitap değildir. Bu raporlar, son kongreden, o günkü, bugünkü kongreye kadar geçen iki yıl zarfındaki iç ve dış olayları ve partinin çalışma ve gelişmesini, bilimsel sosyalizm açısından değerlendiren raporlardır. Bunun içindir ki, faraza bir arkadaşın dediği gibi, efendim, küçük burjuvazinin bir tarifi yapılmamıştır raporda diyor. Yapılmamıştır, sınıfın da tarifi yapılmamıştır. Çünkü bu rapor, bilimsel sosyalizm üzerine bir el kitabı, bir öğretici kitap değil. Sınıf nedir, işçi sınıfı nedir, küçük burjuvazi nedir? Bu değildir. Son iki senelik iç ve dış olayları ve Parti gelişmesini, faaliyetlerini bilimsel sosyalizm açısından tahlil eden, değerlendiren bir rapordur. Bu nedenle de, doğrudan doğruya rapora, milliyet nedir, milliyet sorunu nedir diye bir bölüm konmamıştır. Milliyet sorunu, son iki senenin olayları bilimsel sosyalizm açısından incelenirken, o olaylar söz konusu edilerek ele alınmış ve yazılmıştır.

Bilimsel sosyalizm, bilimsel olduğuna göre gerçeklere dayanır. Ve bugün kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçek şudur ki, Türkiye'nin Doğu, Güneydoğusunda sakin halkın büyük çoğunluğu Kurttur, daha az sayısı da

Arap asıllıdır. Bunu Devlet istatistikleri belirtmektedir. Devletin resmî istatistiklerine göre, Doğu ve Güneydoğu'da Kürtçe konuşan yurttaşlarımızın sayısı milyonları bulmaktadır. Kürtçe konuşan Türkiye Devletinin yurttaşlarının sayısı milyonları buluyorsa, bunlar bir halktır. Binaenaleyh Türkiye'de bir Kürt halkı vardır. *(Alkışlar)* Esasen tarihe bakıldığı zaman da tarihin geçmiş çağlarından beri bugüne kadar süregelmiş olan bir Kürt halkının var olduğu da görülmektedir. Bu çoğunlukla Kürt halkının, daha az sayıda Arap asıllı halkın oturduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerimize baktığımız zaman nasıl bir durum görüyoruz? Bir kere, kapitalizmin az gelişme kanunu sonucu olarak, bu bölgelerin diğer bölgelerden daha geri kalmış, daha fakir, daha yoksul olduğunu görüyoruz. Sadece kapitalizmin az gelişme, eşitsiz gelişme kanunu sonucu değil, aynı zamanda da, gelmiş geçmiş burjuva iktidarların, egemen sınıfların iktidarlarının ihmali sonucu da bu bölgenin geri kalmışlığının ve fakirliğinin arttığı müşahede olunur. Aynı zamanda Doğu'da egemen burjuva sınıflarının genellikle halk kitlelerine karşı uyguladıkları şiddet ve baskı politikasının daha da arttırılarak, daha da katmerleştirilerek uygulandığı görülüyor. Bunun en son misali, Doğu'daki, Güneydoğudaki "Komando Hareketleri" olmuştur. Silah ve kaçak suçlu aramak bahanesiyle bu hareketler yapılmıştır. Oysa memleketimizin diğer hiçbir bölgesinde kaçak silah ve kaçak suçlu aramak için böyle komando baskınları ve hareketleri kullanılmamaktadır. İşçi Partisi kurulduğu günden beri Kürt halkının, bir mezhep azınlığı olan Alevi vatandaşlarımızın ve diğer bütün demokratik hak ve özgürlükleri tanınmayan, baskı altında tutulan kitlelerin demokratik hak ve özgürlüklerinin, bu hak ve özgürlükler ve özlemler için verdikleri mücadeleyi Anayasa çerçevesi ve devletin bütünlüğü çerçevesi içinde desteklemiştir ve destekleyecektir. *(Alkışlar)*

Burada bir delege arkadaşım, gene aynı Kastamonu delegesiydi, Doğu için parti hiçbir şey yapmadı dedi. Partimiz imkânları nispetinde Doğu bölgelerinin sorunuyla, Kürt halkının sorunu ile her zaman ilgilenmiştir, her zaman demokratik mücadelenin destekçisi olmuştur. Doğu'da yapılan bütün mitinglere, yapılan protesto ve demokratik hak ve özgürlükler mitinglerine hiç eksiksiz katılmıştır. Bu konuda Cumhurbaşkanlığına muhtıra vermiştir. Her fırsatta Doğu'da geziler yapmıştır. Son tutuklamalarda da Partinin görüşünü en açık ve en cesur şekilde bir bildiriyle kamuoyuna bildirmiştir. Sosyalistler hiçbir sorunu, hiçbir hak ve özgürlüğü, soyut, havada bir sorun olarak ele almazlar. Her şeyi bilimsel sosyalizm açısından, işçi sınıfı mücadelesinin gerekleri ve çıkarları açısından ele alırlar. Binaenaleyh Kürt

halkının, Alevi yurttaşlar topluluğunun ve diğer kitlelerin demokratik hak ve özgürlükler mücadelesini de bu açıdan ele alır. Bunun için de hem bu demokratik mücadeleleri Anayasa ve devlet bütünlüğü çerçevesi içinde sonuna kadar destekler, hem de bu hareketleri işçi sınıfının sosyalizm için mücadelesiyle bütünleştirmek çabasını gösterir ve bütünleştirmek amacı[nda]dır. Gerek Kürt halkının, gerek diğer kitlelerin demokratik hak ve özgürlükler mücadelesinin başarısı da, işçi sınıfının sosyalizm için hareketinin başarısı da bu bütünleşme şartına bağlıdır. Ve bu zaferin, bu çifte zaferin başarılabilmesi için ve işçi sınıfı hareketinin bütünlüğünü ve beraberliğini, dayanışmasını muhafaza etmek, bu bütünlüğe ve beraberliğe halel getirecek, zedeleyici hiçbir şey yapmamak lazımdır, bu da en temel bir şarttır.

Ve nihayet dünya ve dünya içinde Türkiye meselesi... Türkiye'de, raporda da belirttiğimiz gibi, demokratik hak ve özgürlükler için mücadele, bağımsızlık için mücadele, faşizme karşı, emperyalizme karşı mücadele ve nihayet sosyalizm için mücadele bir ve bütündür. Bir ve bütün olan, tek olan devrimci bir hareketin, bir dalganın çeşitli veçhelerinin görünüşüdür. Türkiye'de anti-emperyalist mücadele sınıf esasına oturtulmadan, sınıf mücadelesi esasına, temeline oturtulmadan yürütülemez, soyut ve havada bir mücadele [olarak] kalır. Bugün Dünyada temel çelişki, hep bildiğiniz gibi, sermaye ve emek çelişkisidir. Bu çelişki, kapitalist toplumlarda burjuva sınıfıyla proleter sınıf arasında çelişki ve mücadele olarak belirir. Sermaye[-emek] temel çelişkisi, dünya çapında kapitalist sistemle sosyalist sistem arasında bir mücadele olarak belirir. Ve nihayet sermaye-emek temel çelişkisinin bir diğer görüntüsü de, bir diğer belirtisi, tezahürü de, gelişmiş kapitalist toplumlarda azgelişmiş toplumlar arasındaki mücadele ve azgelişmiş toplumların verdiği milli kurtuluş ve milli bağımsızlık mücadeleleri, savaşları ve devrimleridir. Türkiye İşçi Partisi Türkiye'nin bağımsızlığı üzerinde, kuruluşundan beri en hassasiyetle durmuş, titremiş bir partidir. Bu hassasiyetimiz ve titizliğimiz devam etmektedir. Ama bağımsız olmak demek, dünyadaki çeşitli sistemler karşısında bir tavır almamak demek değildir. Türkiye işçi sınıfının partisi olarak TİP elbetteki işçi sınıfının hareketini, azgelişmiş memleketlerin milli kurtuluş hareketlerini ve sosyalist dünya sistemini parçalamak, yok etmek, onunla savaşmak, mücadele etmek için birleşmiş olan emperyalizm safhasındaki kapitalist dünya karşısında, sosyalist dünyanın ve sosyalist işçi partilerinin birleşmesi taraftarıdır *(Alkışlar).* Türkiye'nin bağımsızlığı üzerinde hassasız ve titiziz, her zamanki gücümüzle savunuyoruz, ama elbette ki Türk işçi sınıfının sosyalist partisi olarak, kapi-

talist ve emperyalist dünyaya karşı olan tavrımızla, sosyalist dünyaya karşı olan tavrımız, dünya işçi sınıfı hareketine karşı olan tavrımız, eşit ve aynı olamaz *(Alkışlar)*.

Sanıyorum ki, böylece arkadaşların değinmiş olduklan temel meseleler üzerinde görüşümüzü belirtmiş olduk. Büyük bir umut ve sevinç içindeyim ben şahsen bu kongreyi görmekle. Bu partinin önündeki görevleri, yeni gelişme aşamasını başarıyla alacağına hiçbir kuşkum olmadan, tereddütsüz inanıyorum ve bu başarının Türkiye işçi sınıfının, müttefiki sınıfların ve demokratik mücadele veren halklarının mutlu yarınlan için hepinizi içten sevgilerle selamlarım.

[İkinci Konuşma]

Sayın misafirlerimiz, sayın delege arkadaşlarım,

Önümüzde daha karar tasarılarının tartışılması, oylanması, tüzük değişikliğinin tartışılıp oylanması, seçimlerin yapılması gibi büyük işler varken, ikinci bir defa daha söz alarak zamanın israfına sebep olduğumdan dolayı üzgünüm. Eğer Kemal Burkay arkadaşım yaptığı o konuşmayı yapmamış olsaydı veya konuşması taşıdığı muhtevayı taşımamış olsaydı, bu konuşmayı yapmayacaktım. Fakat o konuşmadan sonra, bazı hususları açıklamayı zorunlu buldum delege arkadaşlarıma, tek taraflı bir intiba almamaları için. Şuna da üzgünüm, kanaatimce Kemal Burkay arkadaşım, asla buraya getirilmesine lüzum olmayan birtakım olayları, konuşmaları, Turgut arkadaşımın dediği gibi, dedik dediler şeklinde getirdi. Lüzumsuzdu ve öyle getirdiği için, maalesef ben de o konulara değinmek mecburiyetindeyim. Yan kuruluşlarla ilişki meselesi, ilgilenme tabirini hafif bulduklarını söylediler. Ben yalnız ilgilenme tabirini kullanmadım, ilişkiler tabirini de kullandım. Onu da hafif buldular. İlgilenme ve ilişkiler kelimesinden daha başka bir kelime kullanmak istemedim, çünkü şu endişe vardı, belki partinin DİSK'e bir müdahale etmek veya parti yöneticilerinin DİSK'e bir müdahale etmek niyetleri ve arzuları vardır intibaını doğurur diye. Parti ne DİSK'e ve ne herhangi bir yan kuruluşa müdahale etmez örgüt olarak. Kontrol de etmez. Parti kontrol etmelidir, kontrol etme mücadelesi vermelidir dediler. Bu öneriye katılmıyorum, yan örgütler ister sendika olsun, ister gençlik örgütü olsun, ister kültür dernekleri vesaire ilerici devrimci dernekler olsun, bağımsız örgüttür dedi. Tamamıyla kendisine katılıyorum. Gerek DİSK, gerek diğer yan kuruluş örgütler, örgüt olarak bağımsızdırlar, kendi organları dâhi-

linde karar alırlar ve bu kararlara göre, kendi örgütlerinin silsilesi meratibine göre eylemlerini yürütürler. Sosyalist partiler yan örgüt durumundaki örgütlerle ilişkiler kurmaya çalışırlar, sendikalarda, gençlik örgütlerinde ve diğer derneklerde ve örgütlerde partiye üye kazanmaya çalışırlar. O örgütlerdeki partili üyeler, o örgütlerin kendi çalışma usullerine göre, kendi organlarında çalışarak ve çalışmaları ile ön plâna çıkarak, yönetici durumuna gelmeye çalışırlar ve o örgütlerin kendi örgüt kurallarına göre ve organ kararlarına göre çalışarak, etkin üye oldukları nispette, partili oldukları için de, o örgütün organlarınca partinin çizgisinde önerilerde bulunup bu kararları kabul ettirmeye çalışırlar. Sosyalist partilerin yan örgütlerle ilişkisi budur, yoksa müdahale değildir, kontrolü değildir. Buna mukabil, elbette ki parti de bir örgüt olarak bağımsızdır, parti de çalışmalarını kendi organlarına göre, kendi tüzüğüne göre yapar ve partide parti üyesi olan, ama yan örgütlerin de üyesi veya yöneticisi olan arkadaşlar, partide çalıştıkları zaman onlar da partinin örgüt kurallarına, tüzüğüne göre hareket ederler. Biz münasebeti ve ilişkiyi böyle görüyoruz ve bunun doğru olduğuna kaniyiz.

Sonra kendilerini gerek Genel Yönetim Kurulunda, gerekse Yürütme Kurulunda birtakım talepler, teklifler ileri sürdüklerini, fakat bunların bizlerce ciddiyetle karşılanmadığını söylediler. Yan örgüt meselesinde şunu hatırlatayım ki daha Aybar genel başkan iken ve işte, bizlere Emek grubu da deniliyor, bizler de, yönetim kurulu üyeleri iken ve 3. Olağan Kongremiz'de de, yan örgütlerle ilişkiler konusunda karar alınmış olduğu için, Nihat Sargın arkadaşımız partinin yan örgütlerle ilişkisi meselesinin tartışılmasını, bu ilişkilerin ne şekilde somutlaşacağını, yürütüleceğini, tartışılmasını, bir karara bağlanmasını istedi, bir önerge verdi, fakat bu tartışmalar ve önergenin oylanması sonucu bu önerge reddedildi, reddedenler arasında Kemal Burkay arkadaşım ve diğer doğulu arkadaşlar da vardı. Şimdi bizi yan örgütler meselesini ciddiyetle ele almamış olmakla suçluyorlar. Sendikalarla ve bilhassa DİSK ile, onun yöneticileri ile ilişkileri geliştirme konusunda önerilerde bulunduk, ciddiyetle ele alınmadı dediler. Ne zaman bu mesele GYK'ye ve MYK'ye getirildi ise, Genel Başkanımız uzun uzun ayrıntılarla yaptığı temasları, görüşleri anlattı, belirtti. Katiyen bu arkadaşlardan uzaklaşmak veya bilmem yönetime almamak gibi bir eğilimimiz olmadığını, elinden gelen çabayı gösterdiğini her seferinde anlattı ve ayrıca kendilerinden biz bu çabaları gösteriyoruz, bu hareketleri yapıyoruz, sizden ricamız, siz de görüşünüz, siz de ilişkiler kurunuz talebinde bulundu. Ama DİSK'le ve DİSK yöneticileriyle ilişkileri geliştirmeye bu kadar önem veril-

mesini söyleyen bu arkadaşların bu ricaya uyarak, kendilerinin de ilişkileri geliştirmek yönünde bir çaba sarf ettiklerini duymadım, belki yapmışlardır. GYK'da hiçbir arkadaş "sendikacılar işçi sınıfını temsil etmez" diye bir şey söylemedi. Buraya konuşmaya çıkmadan önce, acaba benim hafızam zayıf, hatırlamıyor muyum diye, görebildiğim kadar GYK üyesine sordum, oldu mu böyle bir şey diye. Her birisi de kesinlikle, kimse sendikacılar işçi sınıfını temsil etmez diye bir şey söylemediğimi onlar da teyit ettiler.

Aynı şekilde, MDD'ci hareketin tasfiyesi konusunda, işte öyle anlaşılıyor ki, kongreden öyle bir karar geçirilmek isteniyor ki, MDD'ci üyelerin tasfiyesi isteniliyor, bu bir fikir tartışması ortamını kapamaktır dediler. Ben konuşmamda, açıkça tekrar teyit edeyim, şunu belirttim: MDD'ciler tasfiye edilmeyecektir demedim, edilecektir dedim. Ama kongrenin kararı MDD stratejisinin, partinin stratejisi ile bağdaşmayışı konusunda olacaktır. MDD'ci stratejinin parti üyeliği ile bağdaşmadığı konusunda bir karar olacaktır, eğer alırsa kongremiz. Ama, dedim, tek tek MDD'cilere geldiği zaman, hani hukukta bir kural vardır, suç toplu değildir, suç ferdidir, binaenaleyh tek tek hangi MDD'ci arkadaş tasfiye olunacak veya olunmayacak veya bir ihtar, tevbih cezası ile yetinilecek, bunu o üyelerin, mensup oldukları illerin organları, her ferdin durumunu ayrı ayrı, toptan değil, inceleyerek, tespit eder. Lüzum görürse, gerekli işlemi yapar dedim. Benim kanaatim, bizim kanaatimiz budur. Yoksa tasfiye edilmemek.. buna imkân yok. Kaç defa anlattık, mesele fikir meselesi olmaktan çıktı. Elazığ'dan bir misal verdi Kemal Burkay arkadaşım, dedi ki, orada öğrenciler vardı, bunlar MDD'ciydi, ama başkanla genel sekreteri korumak için orada bulundular. Ama orada o öğrencilerin sözcüsü olan gençle, ismini de biliyordum, şimdi hatırlamıyorum, benim bir konuşmam oldu, galiba onu fark etmemişler.

En sonunda dedim ki o genç arkadaşlara, işte MDD hareketi öyle bir hale gelmiştir ki fikir mücadelesi olmaktan çıkmıştır ve bir olay anlattım. Olay şuydu: bir gece Ankara'da, MYK üyemiz Osman Sakalsız yolda iki arkadaşı ile giderken MDD'ci Dev-Genç'in mensubu bir arkadaş yolunu çeviriyor, belindeki tabancayı gösteriyor ve diyor ki, "Siz oportünistler, faşistlerden de daha düşmansınız, bu tabancanın kurşunları faşistlerden önce sizin bağırsaklarınıza boşalacaktır". Elazığ'da o demokratik devrimci genç öğrenci arkadaşa dedim ki, bak, bu safhaya geldi iş, böyle olursa eğer, kimin işine yarar, bir strateji mücadelesi böyle bağırsaklara kurşun sıkmaya kadar giderse, bundan işçi sınıfı mı yararlanır, sosyalist hareket mi yararlanır, yoksa egemen sınıflar mı, emperyalizm mi yararlanır diye sorduğum zaman, o genç

şöyle bir düşündü ve dedi ki, "Ama siz yöneticiler oportünizme devam ederseniz, e, o zaman gerekirse kurşunlar da boşalır" dedi. Şimdi arkadaşlar, nasıl işbirliği edersiniz böyle insanlarla? Oportünist diyorlar, emperyalizmin beşinci kolu diyorlar, eğer kongrede ekseriyeti alıp, yönetimi alsa idiler, onlar hiç acımasız toptan tasfiye edeceklerdi, böyle her bir üyenin durumunu inceleyerek değil. Sizi Amerikalılarla beraber şeyden kovacağız... memleketten kovacağız diye bana söylediler toplantılarda. Nasıl bir arada çalışacaksınız böyle insanlarla, bu bir fikir meselesi midir? Kongrenin kapalı olmasına gelince, MDD meselesinde bir de şu var, şimdi MDD'cilerin tasfiye edilmemesini bu kadar kuvvetle savunan Kemal Burkay arkadaşımız, MYK üyesi iken diğer iki arkadaşı ile beraber, Naci Kutlay ve Mehdi Zana arkadaşımızla beraber, bir önerge verdi, bu önergenin birkaç maddesi vardı ve bir maddesi, MDD'cilerin tasfiyesini talep ediyordu, neden bunlar Haysiyet Divanına verilerek tasfiye edilmiyor deniliyordu. *(Alkışlar)* O zaman tasfiyeye karşı biz çıktık, dedik ki, biz yönetimi devraldığımız zaman fiilî bir durumla karşı karşıya geldik. Çünkü Çankaya kongresi, o yarım kalan kavgalı kongre filân bizler yönetimi almadan önce oldu, Fatih kongresi ondan önce oldu. Bu durumda, bu hale geldikten sonra şeklî disiplin kurallarını, işleterek haysiyet divanına verilerek bu dava kazanılamaz, bu durumda, biz kendi fikirlerimizin doğru ve güçlü olduğunu teşkilata kabul ettirerek, saflara kabul ettirerek zaferi kazanırsak, ancak ondan sonra MDD'cilerin tasfiyesi söz konusu olabilir, yoksa şeklî bir işlemden başka bir şey olmaz. Onun için biz karar aldık, büyük kongre bu konuda karar alıp, karara başlayıncaya kadar meseleyi, serbestçe tartışılmasına müsaade edeceğiz, haysiyet divanlarına vererek, kaba kuvvet gösterileri müstesna, tasfiye yoluna gitmiyecegiz dedik ve gitmedik. Aslında, kongrelerde, tartışmalar ötesinde bir hürriyet tanıdık, çünkü kongrelerde, MDD'yi savunanlar bir strateji olarak savunmakla yetinmiyorlar, hakaret ediyorlar, biz yöneticileri elleri ile gösterip emperyalizmin aramızda beşinci kolları, ajanları diyorlardı. Tüzüğe yüzde yüz aykırı deyişlerdir. Bunun bir fikir tartışması ile ilgisi yoktur.

Ve biz orada, bizden olan arkadaşları da teskin ederek, aman yuhalamayın, sakın sözünü kesmeyin sakın, ziyan yok, sonuna kadar söylesinler dedik ve öyle yaptık kongreleri. Sonra bu son tekliflerini getirdiklerini söylediler. Tarafsız bir Başkanlık divanı önerisi getirdik, ciddiye almadılar dediler. Biz o kadar ciddiye aldık ki teklifi, kendilerine dedik ki somuta indirelim. Çünkü bu teklifi kabul ediyor, şunu söylüyorsunuz ki, Doğu grubu var, Emek grubu var, MDD denen grup var, Aybar'cı mı diyelim ne diyelim bir

başka ufak grup da var, bunları söylüyorsunuz, bunların dışında olan hiçbir gruba mensup olmayan, aynı zamanda da kongreyi idare edebilecek yetenekte hangi arkadaşlar var? Gelin somuta indirelim, konuşalım dedik. Bu ciddiye almak demek değil midir? Ama onlar bunu kabul etmediler, evvela prensibi dediler. Prensipler somut durumlarda da, somut şartlarla konuşulur. Havada olmaz ki prensip. Prensip kararını almışsınız, [uygulamazsanız] ne olacak? Binaenaleyh gelin dedik, peki, bakalım iller içinde hiçbir gruptan olmayan diyebileceğimiz, aynı zamanda kongreyi idare edebilecek arkadaşlar var mı, gelin konuşalım. Hayır, ona yanaşmadılar. Ondan sonra biz, işte kendilerinin tekrar geleceği, gelecekleri ve konuşacakları kanaatine vardık. Çünkü konuşuruz bunu daha dedi Naci Kutay arkadaşımız. En azından 12 saat bir zamanımız var. Ve biz o gün gece saat 10'a kadar akşam yemeği yemeden bu arkadaşlardan bir telefon gelecek de artık somut insanlar üzerinde başkanlık divanı meselesini konuşacağız diye bekledik. Gece saat 10.00'a kadar, yemek yemeden. Ama hiçbir telefon gelmedi. Biz nerelerde... onların nerede kaldıklarını bilmiyoruz, ondan sonra artık gelmezler herhalde diye partiden ayrıldık. Daha sonra da ertesi gün gördünüz, ayrı bir liste halinde çıktılar ve birinci listede komisyonlara önerilen Doğulu arkadaşlarımız, her ne gerekçe [yle] ise, hepsi de adaylıklarını geri çektiler. Şimdi bu başkanlık divanı, herhalde kendilerince tarafsız bir başkanlık divanı addedilmiyor, öyle seçilmediği için. Peki, şimdi gözlediniz arkadaşlar, üçüncü gününde, şu başkanlık divanının tarafsız olmadığı hakkında en ufak bir şey söylenebilir mi? En ufak bir delil gösterilebilir mi? Tarafsız olmak demek hiçbir taraftan olmamak demek değildir. Bir insanın bir kanaati vardır, bir çizgiyi müdafaa eder, ama burada başkanlık divanının üyesi olarak tarafsız, herkese adil ve eşit şekilde muamele eder. Nitekim kapalı denilen o kongreler de böyle geçmiştir. Onu da hatırlatayım: Kongrelerin kapalı yapılmasına taraftar olmadıklarını ben ve diğer yönetim kurulu üyesi arkadaşlarımız ilk defa Kemal Burkay'ın ağzından duyuyoruz. Katiyen bu kararа karşı bir şey söylemediler GYK'da, hiçbir eleştiri yapmadılar. Şimdi bugün işittim. Kapalı yapılmasının gerekçesini biliyorsunuz.

Ama kısaca tekrarlayayım. Biz kapalı yapmak taraftarı değildik. Olmadığımızı da ispatladık. 30'a yakın ilçe kongresini açık yaptırdık, yürütme kurulu olarak. Ama gördük ki ya maddi ve manevi baskıyla delegeler kongreden uzaklaştırılarak, İstanbul kongresinde olduğu gibi, seçimler alınıp kazanılmak yoluna gidiliyor MDD'ciler tarafından, yahut bu olmazsa Çankaya kongresinde olduğu gibi, İzmir Merkez İlçe kongrelerinde olduğu

gibi kavga çıkarılıyor, baş göz yarılıyor, kongrenin yarıda kalmasına çalışılıyor. Bu durumda bizim vazifemiz mahalli kongreleri yaptırıp bu büyük kongreyi yaptırmak olduğuna göre kapalı yapılması kararını alma zorunluluğu vardı ve bu karara ne MYK'da, ne de GYK'da o zaman itiraz etmediler. Ama bu kapalı yapılan kongrelere bütün MDD delegelerini istisnasız kabul ettik, gelenleri. İçlerinde gelmeyenler oldu. Ve gelenlere de demin anlattığım gibi fikir tartışması, fikir hürriyeti sınırını çok aşan, düpedüz hakarete, suçlamaya giden ölçülerde konuşma fırsatlarını verdik. Kongreler böyle yapıldı ve bu kongreleri Emek grubu diye... böyle bir... bilmiyorum, açıkça değilse bile zımnen kınar gibi bir tavır takınılan Ankara'da bulunan arkadaşlar bunlar hepsi Emek grubundan değildi, ama çoğu onlardandı, partiye bir kuruş yük olmadan 1.800 lira vererek, 1.500 lira vererek otobüsler tuttular, İzmir'e gittiler, Antalya'ya gittiler, Manisa'ya gittiler, Adana'ya, Mersin'e gittiler, Antakya'ya gittiler ve bu kongrelerin salim bir şekilde sağlanmasını sağladılar. Kongrelerin güvenliğini sağlamak suretiyle o kongrelerdeki MDD'ci delegelere sınırsız konuşma hakkı sağladılar. Ve sonra gene o başkanlık divanı vesaire vesaire meseleleri görüşmek için geldikleri zaman bize bunu söylediler. Bugünkü kongre için, Büyük Kongre için. Bu kongreye bir saldırı olursa ne olacak dedik kendilerine. Güvenlik meselesi var, Ankara ili gibi bu ilçelerde hadiseler olursa ne olacak? Dediler ki partiye olursa saldırı, karşı koyarız, Emek grubuna karşı olursa biz tarafsız kalırız, karışmayız. Nedir bu ayırım, arkadaşlar? Ben Emek grubundan diye bilinen bir üyeyim. Sadun Aren, Nihat Sargın vesaire öyle deniliyor, Emek grubundan. Bizlere bir saldırı olduğu zaman Emek grubundan saldırı diye tarafsız kalacaklar ve karışmayacaklarmış, öyle diyorlar. Ve bu kongre o zaman salim olarak yapılabilecek miydi?

İzmit ve İstanbul illeri seçim zamanında Emek grubundan yöneticilerin elindeydi. Ve bunlar seçimlerde çalışmadı dediler. Tamamen hakikate aykırı. Ankara il yönetim kurulu başlangıçta Emek grubundan denilen yöneticilerin elindeydi. Yedek listesinden istifalar neticesi yedek listesinden girmiş iki MDD'ci istifa etti ve o kurul görevden düştü. O zaman Aybar Genel Başkandı. Ve onun yürütme kurulu vardı. O yürütme kurulu istifa eden iki MDD'ciyi de alarak bir müteşebbis heyet kurdu ve Ankara ili o müteşebbis heyetin elindeydi. O müteşebbis heyet Tarık Ziya Ekinci arkadaşımız [seçimde] kontenjan olarak listenin başına gelince kazan kaldırdı. Bağımsız aday göstermeye gitti. Ve bir protesto yazısı yazıp imza toplamaya kalktı. Ve bizim Emek grubundan olan, öyle denilen, Osman Sakalsız, Yalçın Cerit

arkadaşlara imza almak için geldiler, arkadaşlar imza vermedi. Dahası var. O zamanki gene Genel Merkezce görevlendirilen İsmet Uluç arkadaşımız geldi, Osman Sakalsız ve Yalçın Cerit'e görev alır mısınız dedi. Bu arkadaşlar görev alırız seçimlerde dediler. Ama o zamanki MYK bu arkadaşlara görev vermedi. O zamanki İstanbul ili de Emek grubundan denilen yöneticilerin elinde değildi. Ve o zaman İstanbul ilinin başkanı, il başkanı şimdiki Genel Başkanımız Sayın Şaban Yıldız'dı. Şaban Yıldız arkadaşımız il başkanlığından istifa etti. Niçin? Çünkü İstanbul'da yapılacak mitinge bizlerden, benim veya Sadun Aren arkadaşımızın konuşması önerilmişti. Biz bu görevi kabul ediyorduk, mitingde konuşmayı. Ama Aybar buna karşı çıktığı için veya belki arkadaşları da karşı çıktığı için konuşturulmadık İstanbul mitinginde ve bunun üzerinedir ki Şaban Yıldız İstanbul il başkanlığından istifa etti. Şimdi bu olaylar bu kadar açık ortadayken nasıl Kemal Burkay arkadaşımız İstanbul, Ankara ve İzmit illeri Emek grubundan olan arkadaşların elindeydi ve seçimlerde iyi çalışmadılar diyebilirler. Bunun haricinde Emek grubundan olan arkadaşlar seçimlerde çalışmıştır, bize görev verilmediği halde. Ben şahsen kampanyanın başladığı Eylül 21 günü hareket ettim, Ekim 11 günü Ankara'ya geldim. İzmir ve havalisini dolaştım, oralarda toplantı yoktu, yalnız İzmir'de bir kahvede toplantı yapılıyordu. Konuşur musunuz dedi bana il başkanı, elbette konuşurum dedim. Ama beni konuşturmamak için o zamanki il saymanı arkadaş o kahve toplantısını iptal etti. Bunun üzerine Emek grubundan olmayan o zamanki il başkanı o kadar hiddetlendi ki, ben yarın bu kahve toplantısını yapacağım dedi. Kalın Behice Hanım, konuşursunuz dedi. Gösterdim, otobüs biletini aldım dönüyorum dedim. Ondan sonra da Adana'ya gideceğim, söz verdim dedim. Baktım ki çok müteessir oluyor, peki dedim, gönderiyorum otobüs biletimi geri, yarın sabah gider, akşam Ankara'ya varır, ertesi günü Adana'ya hareket ederim. Çok yorgunluk olacak, ama kalıyorum dedim. Otobüs biletini geri verdim ve İzmir ilinin ertesi akşam yaptığı kahve toplantısında konuştum. Adana'ya gittim. Adana merkezde çok büyük bir kahve toplantısı yapıldı. Bir düğün salonu kadar geniş. Orada konuştuk. Ben, Şaban Erik ve Sadun Aren arkadaş oradan Maraş'a geçtik. Elbistan'da kahve toplantısı yaptık ve hoparlörden açık hava mitinginde konuştuk. Oradan geldim Ankara'ya. Giresun ili son kampanya haftasında Giresun'da çalışmamı istemişti. Tam bir hafta Giresun'da kalarak her gün Giresun il teşkilatının yaptığı programa göre ilçe ve köylerde konuştum. Söylemeye hacet yok –ama belki de hacet var, çünkü o kadar gerçekler değiştiriliyor ki– elbette ki dışa dönük konuş-

malarımda ne Aybar'dan, ne bizim gruptan, ne strateji tartışmalarından bahsetmedim. Çünkü bu dışa dönük bir eylemdi, orada topraktan bahsettim, orada bizim programımızdan bahsettim. *(Alkışlar)* Partinin iç meselesini ancak partililerle, özel konuşmalarda sordukları suallere cevap olarak söz konusu ettim. Binaenaleyh Emek grubundan olan arkadaşlar bu şekilde çalışmamıştır. Bu, gerçekler ışığında katiyen doğru olmayan bir iddiadır. Dışa dönük eylem, şüphesiz dışa dönük eylem, dışa dönük eylemin aracı ne ama sormak lazım. Partinin dışa dönük eylem yapabilmesinin aracı örgüttür, örgütümüz böyle bölünmüş, öyle bölünmüş ki, kongrelerimize baskınlar yapılıyor, kafalar yarılıyor, bu hengamede dışa dönük eylem nasıl yapacaksınız? Bu[nu] bazı yerlerde de arkadaşlara bir misal verdim, o misali tekrarlayayım. Bir kumaş dokumak istiyorsunuz, çok güzel, o kumaşı dokumak için dokuma tezgâhınızın işler durumda olması lazım, dokuma tezgâhınız bozulmuş, kırılmışsa, tamire muhtaçsa, kumaş dokumadan önce tezgâhınızı tamir edeceksiniz. Partinin de dışa dönük eylem yapma aracı örgüttür. Öyle bir örgüt devraldık ki örgüt diye bir şey ortada kalmamış, sadece bu iç münakaşalardan dolayı değil, dosyalara baktığımız zaman gördük ki, seçimler dolayısıyla, her il teşkilatı merkezle ihtilafa düşmüş, yazışmalar birikmiş, yüzlerce. Evvela onları yapmakla uğraştık ve beş paramız yok, ayda 12.500 lira olan milletvekili aidatı inmiş, yalnız Hikmet İsmen arkadaşımızın verdiği 1.000 lira kalmış. Ve parti böyle parçalanmış durumda göründüğü için, bağışlar vesaire azalmış. Bu şartlar görüldüğü için bu partiyi biz 10 ayda en çok ilde kongre temsilcisi seçtirebilerek, 60 ilde seçtirerek bu kongreye getirdik ve bu 10 ay zarfında, başka hiçbir dönemde olmayacak kadar merkezden arkadaşlar göndererek teşkilatları dolaştık, ilişki kurduk, bazen bir ilçe teşkilatını ayaklandırabilmek için dört defa merkezden temsilci gönderdik. İcap etti, tek bir il için. Ama bu durumda dışa dönük eylemi ve demokratik devrimcileri tasfiye etmeyeceğiz. Onlar bize ayak bağı olmakta devam edeceklerdir. Gene enerjimizi, paramızı, onlara karşı örgütlerimizi, il, ilçe merkezlerimizi korumaya hasredeceğiz, sonra da dışa dönük eylem yapacağız, bu mümkün değil, arkadaşlar. Bizim görevimiz geçici bir görevdi, biz aynı yönetim kurulundan çıkmış üçüncü yürütme kurulu idik. Bizim vazifemiz işte burada bitiyor. Mahalli teşkilatların son görevlerini yaptırmak ve partinin büyük kongresini yaptırmak. Bunu yapmış olmakla, görevimizi yapmış olduğumuza kaniyiz. *(Alkışlar)*

Sosyalist devrim kumaşını dokuyacağımız tezgâhımız tamir olmuştur. Binaenaleyh şimdiden sonra, kumaşı çok güzel dokumaya girişeceğiz, yani

dışa dönük eylemlere girişmek üzere plan ve program hazırlayıp, fiiliyata başlatma yoluna gideceğiz. Zannediyorum Kemal Burkay arkadaşımın söyledikleri konular da belli başlı bunlardır.

Kemal Türkler arkadaşımın konuşmasını büyük bir sevinç ve mutlulukla dinledim, aramızda hiçbir ihtilâf yok. Kendisinin anlattığı bilinçlendirme şekli işte bizlerin dıştan bilinç verilir tezimizin en somut delilidir. Dıştan bilinç vermek sözünü, hadi isim vermiyeyim, o zamanki bir lider yanlış anlattı arkadaşlarımıza, dedi ki, bu aydınlar tepede oturup rahleyi tedrislerinde, sizi de rahleyi tedrislerinin dibinde tutup, size öğüt verip, sizin tepenizde, sizin adınıza boza pişirmek istiyorlar dedi. Dıştan bilinçlendirme bu demek değil, dıştan bilinçlendirme, işte Kemal Türkler arkadaşımın anlattığı şey, yani işçi sınıfının en bilinçli elemanlarını toplayıp örgütleyerek, o örgüt vasıtasıyla daha az bilinçli olan kitleleri bilinçlendirmektir. Dıştan bilinçlendirme bu demektir zaten. Binaenaleyh biz bunu yapmış olmakla, seminerler, konferanslar suretiyle teorik eğitim de vermeye gayret etmiş olmakla, dıştan bilinçlendirmenin en somut, başarılı bir örneğini vermiş bulunuyoruz. Kendiliğinden bilinçlenme meselesinde –o çok tartışılmıştır sosyalist teoride– işçi sınıfının devamlı, sürekli, kalıcı örgütleri kabul edilmez, hatta sürekli liderlik kabul edilmez. İşçi sınıfı kendiliğinden harekete gelir ve hareketler hızlandığı zaman o dönem için, kendi içinden bir lider çıkarır, o hareket o aşamayı aştıktan sonra da o lider yok olur der. Yani kendiliğinden bilinçlenme teorisi budur ve biz buna karşı, bütün gerçek sosyalistler-karşı çıkıyoruz ve diyoruz ki, hayır işçi sınıfının gerek ekonomik mücadelesinde sendikal örgütü olarak örgütler olmadan, gerek politik mücadelesinde siyasi partisi olmadan isçi sınıfı bilinçlendirilip politik bir güç haline getirilemez diyoruz. Dıştan bilinçlendirme ile kastettiğimiz bu.

Parti ve DİSK ilişkilerine gelince, bu noktada da Kemal Türkler arkadaşıma katılırım, elbette ki sendikacı arkadaşların, devrimci sendikalar, sosyalizm çizgisinde sendikalar, işçi sınıfının müttefikleriyle beraber, iktidarını özleyen ve öngören sendikalar olarak yaptıkları çalışmalar sosyalist çalışmalardır. Yalnız bir noktasına iştirak etmiyoruz, müsaadeleriyle, bu örgüt partiyle DİSK arasında münasebetlerin, ilişkilerin ahenkli bir şekilde yürütülebilmesi için mutlaka DİSK'in üyeleri, yöneticileri arasından hiç değilse bazı arkadaşların partide de görev almaları lazımdır. Kendileri bir işbirliği, işbölümü yaparlar aralarında, hangi arkadaşları partinin organlarında gö-

rev alamayacak kadar meşguldür, hangi arkadaşları görev alabilirler, işbölümü yaparlar, ama herhalde sendikacı arkadaşlar, yönetici arkadaşlar, bir kısmı olsun partinin organlarında yer almalıdırlar. Ve sendikacı arkadaşlardan parti çalışmaları olarak beklenen şey, Kemal Türkler arkadaşın verdiği örnekler gibi çalışmalar değildir. Partiyi süpürmek, teksir kolunu filan çevirmek değildir. Ama herhalde, ne kadar meşgul de olsalar, hiç değilse bazı arkadaşlar üç ayda bir yönetim kuruluna gelebilecek kadar bir vakitleri vardır, en yüksek organ olan. Bu muhakkak olmalıdır ve ben ümit ediyorum ki kendileri, biz onların durumlarını bilmiyoruz, sendikaların çalışması bakımından hangi DİSK yöneticilerinin temsilcilerinin vakti müsaitse GYK'de mutlaka üye olarak bulunmaya talip olmalıdırlar yürütme kurulu tavsiye listesinde, biz kendilerinden rica edeceğiz. Ümit ederiz ki bunu reddetmezler. Aynı şekilde yürütme kurulu, tavsiye listesinde Doğulu arkadaşlarımızı da üye olarak göstermek kararındadır ve umarız onlar da bu teklifimizi reddetmezler. *(Alkışlar)*

Kemal Türkler arkadaşım kendilerine oportünist vesaire denmesinden çok müteessir olmasınlar, bu mealde yazılıp gönderildiğini söylediği yazılar bizler tarafından gönderilmemiştir. Bizlere oportünist, Amerikan ajanı diyen çevreler tarafından gelmiştir. Sosyalist mücahitler çok dayanıklı ve sabırlı olmak mecburiyetindedirler. Biz vicdanlarımızdan, siz de vicdanlarınızdan eminsiniz ki birer sosyalist olarak işçi sınıfının hizmetinde insanlar olarak dürüst, cesur çalışıyoruz, elimizden gelen gayreti gösteriyoruz. *(Alkışlar)* Bir gün bütün bu gelişmelerin, bu olayların tarihi yazılacaktır, şimdiden Türkiye sosyalist hareketinin tarihi yazılmaya başlanmıştır, o uzmanlar, o bilim adamları, benim hiç şüphem yok, her atılımı, her eğilimi ve bu atılım ve eğilimlerde yer alan insanları doğru değerlendireceklerdir ve bunun inancı ile ben benim şahsıma da yapılmış ve yapılagelmiş hakaretleri hiç tınmıyorum. Onlar benim üzerimden bir granit kayanın üzerinden yağmur damlalarının akıp gitmesi gibi akıp gidiyor, her halde sizin için öyledir.

FAŞİZME GİDİŞ MUTLAKA ÖNLENMELİDİR*

Türkiye İşçi Partisi uzun süreden beri kamuoyuna açıkladığı bildirileri, demeçleri, politik raporlarıyla egemen sınıfların ve onların politik partilerinin ve parlâmento dışı çevrelerinin Türkiye'de ilerici, sol akımlara karşı, bunları vurmak için bir ittifak tezgâhladıklarını ısrarla belirtmişti. Dışa bağımlı ve çarpık olarak gelişen kapitalizmin yarattığı sorunları, bunalımları şu kısıtlı, dar, biçimsel demokrasi ortamında karşılayamayan egemen sınıfların –burjuvazinin– Anayasal hak ve özgürlükleri daha kısıtlamak, rafa kaldırmak, "asayiş ve nizam" adına ülkeyi demir ökçeli bir yönetime sokmak çabası içinde olduğu açıkça görülüyordu. Son politik olaylar bu gelişmenin son safhasıdır. Faşizm, parlamenter bir kılığa büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş şekliyle kapı ağzında boy göstermiştir. Faşizmin başlıca niteliklerinin ne olduğunu hatırlatmakta ve hatırlamakta yarar vardır:

1- Faşizm sermayeci sınıfların –burjuvazinin– demokratik hak ve özgürlüklerden çok tedirgin olduğu, demokratik ortamda egemenliğini ve yönetimini sürdürmesi zorlaştığı zamanlarda beliren bir burjuva diktatörlüğünün açık teröre dayanan en keskin biçimidir.

2- Faşizmin bütün gücü ile vurduğu baş hedef işçi sınıfıdır; bu sınıfın hak ve hürriyetleri, hareketi, örgütleridir.

3- Faşizm, işçi sınıfı ardından bütün emekçi sınıfların, halk kitlelerinin, ilerici tabaka ve grupların demokratik hak ve özgürlüklerini kısıtlar, yok eder.

---

* Basın açıklaması, 8 Ocak 1971. Tarih Vakfı, TİP Arşivi.

4- Faşizm şoven ve ırkçı bir milliyetçiliği körükler ve buna dayanan bir şiddet ve tahakküm politikasını güder.

Türkiye'deki durumu bu dört kıstasa vurursak faşizme doğru hızlı bir gidiş içinde olduğumuz apaçık ortaya çıkar. Durumun çizdiği tablo şudur:

1- Burjuvazi işçi sınıfımızın ekonomik haklarını elde etmede sürdürdüğü başarılı mücadeleden son derece tedirgindir, hele bu bilinçlenme ve mücadelenin politik nitelik kazanmasından çok ürkmektedir.

Sermayeci sınıflar –burjuvazi– bu gelişmeleri önlemek ve işçi sınıfını kendi etki ve kontrolünde tutmak içindir ki:

Türkiye İşçi Partisi'ne kuruluşundan beri zaman zaman ve yer yer kaba kuvvet saldırıları yapılmıştır. Parti hakkında dizi dizi dosyalar tertiplenip kovuşturmalar açılmak istenmiştir. Partiye her türlü tezvir ve iftiralarla yüklenilmiştir.

İşçi sınıfının sendikal hareketi "partiler üstü sendikacılık" çizgisinde tutulmak istenmiş, bütün işçi meselelerinin toplu sözleşme masasında çözülebileceği fikri işçilere aşılanmaya çalışılmıştır.

Bu sökmeyince ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulup Türk-İş'in tabanını kendine çekmeye başlayınca 274 ve 275 sayılı kanunları tadil tasarıları hazırlanmış, birisi Meclislerden geçirilmiştir, öbürü geçirilmek üzere bekletilmektedir. Maksat Türkiye sendikacılık hareketini, yani işçi sınıfının ekonomik mücadelesini patronların işbirlikçisi Türk-İş'in güdümüne sokmaktır. İşçi sınıfı 15-16 Haziran direnişiyle bu girişimlere burjuvazinin beklemediği bir güçle karşı çıkmıştır. Bunun üzerine burjuva iktidarı açık terör hareketlerine geçmiştir. Sıkıyönetimin anlamı budur. İstanbul'a özel komando birlikleri getirilmesinin, Gıslaved ve Bossa fabrikalarına buldozerlerle saldırıp işçilerin coplanmasının ve kurşunlanmasının anlamı budur. Dolaylı yollardan işçi sınıfını dize getiremeyen burjuvazi ve iktidarı açık teröre başvurmuştur.

2- Diğer sınıf ve tabakalara uygulanan baskı ve şiddet yönetiminin örnekleri de sayılamayacak kadar çoktur. Memurların keyfi nakilleri, öğretmen kıyımı, öğretmenlerin şahıslarına, konutlarına, sendika merkezlerine yapılan saldırılar, gençlik katliamı ve toprak ihtilâf ve işgallerinde hep ağaların tarafının tutulması, işçi sınıfı dışındaki sınıf ve tabakalara uygulanan baskı ve zulüm yönetiminin belirtileridir.

3- Anayasamız Türk'ün tarifini Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olmaya inhisar ettirdiği halde, dil farkı gözetilmeksizin bütün yurttaşları eşit saydığı halde, yurttaşlarımız olan ve sayıları milyonlara varan Kürt hal-

kına ırkçı şoven bir milliyetçilik anlayışı ile baskı yapılmakta, Anayasa ve insanlık dışı muameleler reva görülmektedir. Kürt halkının Anayasanın tanıdığı demokratik özgürlüklerden, eşitlikten yararlanması önlenmektedir.

Kısaca özetlediğimiz bu hususlar yukarıda tarifini verdiğimiz faşizmin niteliklerine tıpatıp uymaktadır. Şimdi Meclislerden geçirilmesi tasarlanan sözde "tedbir" kanunlarıyla, bu konuda ana ve muhalefet partilerini birleştirme çabalarıyla ve boyuna sözü edilen "Yahya Han" veya "Yunanistan cuntası" formülleriyle daha sistemli, daha açık ve kanunlarla veya askeri otoriteyle meşruiyet kazandırılmış bir faşist yönetim gerçekleştirilmek istenmektedir.

Cumhurbaşkanının yaptığı temasların amacı ve niteliği budur. Milli Güvenlik Kurulu Anayasanın tanımladığı "millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir" bir kurul olmaktan çıkmış, bütün ülke sorunlarını ele alıp ülkeyi doğrudan yönetmeye yönelmiş bir kurul haline gelmiştir. Egemen sınıflar ve onların çeşitli partileri ve iktidar heveslisi çevreleri açık bir faşist yönetimi getirecek olan sözde tedbirler üzerinde mutabıktırlar. Aralarında tartıştıkları ve çekiştikleri husus, bunun nasıl, ne biçimde gerçekleştirileceğidir. Cumhurbaşkanının AP iktidarının getireceği ve açıkça faşist yönetimi gerçekleştirecek kanunları muhalefet partilerinin desteklemesini istediği anlaşılmaktadır. İkinciler ise Demirel'in çekilmesinde ısrar etmektedirler. Parlâmento içi bir anlaşma gerçekleşmezse, şu veya bu biçimde üst kademeden bir askeri yönetim söz konusu edilmektedir. Her üç halde de yönetimin ortak niteliği Anayasal hak ve özgürlükleri iyice kısıtlamak, hatta yok etmektir; işçi sınıfı hareketini ve onunla birlikte tüm demokratik hareketleri ve özgürlükleri bastırmaktır.

Biz Türkiye İşçi Partililer, sosyalistler, Anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlayacak, demokratik ortamı daha da daraltıp yok edecek parlamenter kisveye büründürül-müş veya üniforma giydirilmiş otoriter –açık deyimiyle faşist– yönetime karşıyız. Bizim ve tüm ilerici, yurtsever güçlerin ve örgütlerin görevi, bu faşizm tehdidine karşı bütün demokratik özgürlüklerimizi ve bütün gücümüzü kullanarak direnmek, "Hayır" diyen sesimizi duyurmak, halkoyunu aydınlatıp harekete geçirmektir. Anayasaya sahip çıkıp demokratik hak ve özgürlüklerimizi sonuna kadar savunmak günü gelmiştir. Egemen sınıflar, onların Partileri ve iktidar heveslisi çevreleri tarafından çeşitli şekillerde tezgâhlanan açık teröre yönelik faşizm mutlaka önlenmelidir.

Türkiye İşçi Partisi faşizme karşı, demokrasi için mücadele kampanyası açmaktadır. Bütün ilerici, yurtsever güçleri kendi alanlarında, kendi güçleriyle "Faşizme Dur!" deme mücadelesine çağırıyoruz. Partimiz öteden beri emperyalizme ve faşizme karşı güç birliğinin, cephe birliğinin somut hedefler etrafında oluşabileceğini ileri sürmüştür. Bugün çok somut bir hedef belirmiştir: Açıkça faşist bir yönetimi gerçekleştirme çabaları. Faşizm mutlaka önlenmelidir. Bu, biz sosyalistlerin ve tüm ilerici, yurtsever güç ve örgütlerin tarihsel görevi, sorumluluğudur. Faşizme karşı mücadele, aynı zamanda onun destekleyicisi emperyalizme karşı da mücadeledir.

1961-1971 TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ*

Türkiye toplumunun en hareketli bir döneminde on yılı aşkın bir sürece aynı derecede hareketli bir yaşam geçirmiş Türkiye İşçi Partisi'ni bir kaç sayfanın sınırları içinde inceleyip değerlendirmek mümkün değildir. Yer sınırlaması olmasa bile, partinin tarihi ancak bilimsel metodla yapılacak araştırma ve incelemeler sonucu ortaya çıkarılabilir. Daha yaşamı sırasında, 1960'ların son yıllarına doğru Türkiye İşçi Partisi Fransa'da Duverger'nin denetiminde yapılan bir devlet doktorası ve Almanya'da bir üniversite doktorası tezine konu olmuştur. Hiç kuşkusuz bundan sonra da siyasal tarihçiler 1961-1971 Türkiye İşçi Partisi üzerinde önemle duracaklardır.

Biz burada, 1961-1971 Türkiye İşçi Partisi'ne ilişkin olarak ortaya çıkmış, tartışmalara, eleştirilere yol açmış sorunları ele alarak partinin durumunu ana çizgileriyle açıklamaya çalışacağız. Bunlardan birincisi, TİP, işçi sınıfının partisi niteliğinde miydi, değil mi sorusudur. Türkiye İşçi Partisi'ne karşı tavır alanlar onu küçük burjuva partisi olmakla suçlayagelmişlerdir. İkincisi, TİP'in sınıfsal içeriği ve buna bağlı olarak politik çizgisinin niteliği sorunuydu. Verilen ideolojik mücadele 1961-1971 yıllarının sonlarına doğru "Millî Demokratik Devrim", "Sosyalist Devrim" sorunu biçimine büründüyse de aslında tartışma ve mücadele partinin işçi sınıfı hareketi niteliği ve işçi sınıfı öncülüğü sorunu üzerindeydi.

Bu konuları açıklamaya girişmeden önce yanlış yargılara, gereksiz tartışmalara yol açan iki noktayı belirtmek, daha doğrusu hatırlatmak yararlı olur. Birincisi, sorulara cevap ararken ele alman konulara durağan (statik) açıdan bakmamaktır. Bir parti, hatta her hangi bir örgüt, bir defada oluşup

---

* *Çark-Başak*, Sayı 11, 16 Temmuz 1976.

son biçimini alan bir olgu değildir. Yaşayan, canlı bir varlıktır, zaman içinde değişme ve gelişme veya gerileme gösterir. Hele işçi sınıfına, halk kitlelerine ilişkin örgütler özünde toplumsal hareketlerdir. Parti, bir toplumsal hareketin, sınıf hareketinin, belirli işleyiş kurallarına bağlı, bilinçli, disiplinli bir örgütlenişidir. Yapılması gereken iş, parti hareketinin izlediği çizgiyi, bu çizginin niteliğini saptamaktadır.

İşçi sınıfının sosyalizmi hedef alan partisinin nitelikleri teoride ve pratikte çoktan saptanmıştır, bilinmektedir. Ne var ki hiç bir işçi sınıfı partisi kurulduğu andan itibaren bu niteliklere tam ve olgunlaşmış biçimde sahip olmaz, olamaz. Sorun sahip olma konusunda bilinçli ve kararlı mı, bu yönde bir gelişme gösteriyor mu sorunudur.

İkinci nokta, değerlendirmelerin yalnızca soyut, genel kuramsal ilkelere, bunlara dayanarak oluşturulan modellere göre yapılamayacağıdır. Teorinin, ilkelerin ortaya koyduğu genel doğruları somut, özgül durum ve şartlar ışığında değerlendirmek gerekir. Somut durumların somut tahlili gereği de temel ilkelerdendir. Somut, verili durum hiç bir zaman istenildiği gibi elverişli değildir; daima az veya çok, güçlü veya güçsüz ölçüde engelleyici, zorlaştırıcı, elverişsiz şartlar vardır. Ama bilimsel sosyalizm bilimsel olduğu için her durum ve şartta yol gösterici olmak, verili ortamda nelerin yapılmasının mümkün ve doğru olacağı sorununa ışık tutmak niteliğini korur.

TİP'in Kuruluşu ve Gelişmesi

Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu ve ilk gelişme dönemi sırasında durum şuydu: Türkiye güçsüz bir sanayileşmenin ilk evresinde olduğundan işçi sınıfı nesnel ve öznel durumu bakımından üst bir düzeyde değildi; yani, sayıca az –işçilerin çalışan nüfusa oranı küçük– teknik bilgi ve yetenek ve politik bilinç düzeyi düşüktü. Ama zaten böyle olmasaydı, güçlü bir sanayileşme ile güçlü bir işçi sınıfı meydana gelmiş olsaydı, bu mutlaka, çok ters üstyapı şartlarına rağmen az çok güçlü politik bir işçi sınıfı hareketi, partisi yaratmış olurdu. Tüm Batılılaşma, çağdaş uygarlığa ulaşma edebiyatına rağmen bir türlü sanayileşip gelişmiş toplumlar düzeyine erişememenin yarattığı bu duruma ek ve bağlı olarak, son derece baskıcı, demokratik özgürlüklere hiç yer vermeyen bir rejim sürdürülegelmişti. Bağımsızlık savaşının zaferle sona erdirilmesi ve cumhuriyetin ilânı sırasında politik iktidarını pekiştiren burjuvazi tek parti yönetimi aracılığı ile feodal üst-yapı kurumlarını ortadan kaldırmaya, sanayi ve tarıma ilişkin tedbirler alıp, bankacılığı geliştirerek,

ekonomide devletçiliğe yönelerek altyapıda kapitalistleşme sürecini geliştirmeye yöneldi. Ama demokratik özgürlüklere, fikir, vicdan, söz, yayın, kitlelerin sınıfsal örgütlenme özgürlüklerine hiç yer vermedi.

1946'ya kadar fikir, söz, eleştiri, yayın özgürlükleri burjuvazinin, temsilcilerinin, ideologlarının kendi aralarındaki ayrışımlar için bile tanınmadı. Tek parti iktidarı tüm tartışma ve eleştirilerin üstünde tutuldu ve onun benimsediği ideoloji tek resmi ideoloji haline getirildi. 1946'da çok partili evreye geçilmesiyle, burjuva partileri çeşitlenip sayıca çoğaldı, ama işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin burjuvaziden bağımsız partileşmesine müsaade olunmadı. 1946'da bu nitelikte oluşan bir iki parti bir kaç ay içinde politika sahnesinden uzaklaştırıldı. 1961'e kadar tüm sol fikir ve görüşler ve işçi sınıfının politik hareketi illegaliteye itilmiş kaldı.

1961 Türkiye'sinde işçi sınıfının sosyalizmi hedef alan yasal partisinin oluşturulmasını kolaylaştıracak, ideolojik ve politik düzeyde belirleyici rol oynayacak önemli bir birikim yoktu. Sol tümüyle hep baskı altında tutulmuş, illegalitenin zor şartlarında yürütülmüş parti hareketi cılız kalmış, hatta 1950'den sonra bir dağılma hali göstermişti. Örneğin Portekiz'de Nisan 1974 devriminden sonra görüldüğü üzere, illegal şartlarda örgütlenip etkin bir güç kazanmış bir partinin legaliteye çıkışı gibi bir durum yoktu. Bununla birlikte bu söylediklerimiz Türkiye'de hiç bir birikim yoktu, TİP sıfırdan işe başladı anlamına gelmez. 1962 yılından başlayarak TİP'e katılan sosyalistler elbette o anda mantar gibi yerden bitmiş değillerdi. Sadece, kapsamlı ve köklü bir birikim olmadığı açıktı.

Teorik, bilimsel alanda da bir boşluk vardı. Ne teorik çalışmalar yapılmıştı, ne de Türkiye'nin tarihi, toplumsal yapısı, ekonomik, sosyal sorunları üzerine araştırmalar. (1940-1945 arası Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde bir kaç genç doçentin başlattıkları toplumbilimsel araştırmalar haklarında çeşitli tahkikat açılarak ve nihayet kendileri fakülteden uzaklaştırılarak durdurulmuştu.) Böyle çalışma ve araştırmalar şöyle dursun, sosyalizmin klâsikleri dahi Türkçeye çevrilebilmiş değildi. Burjuva yönetimi tüm fikir ve bilim yaşamını baskı altında dondurmuştu. Sosyalizm ve Türkiye toplumu konularında bilgisizlik 1961'deki durumun belirgin niteliğiydi.

Yasal yasakların, fikir ve siyaset yaşamının dondurulması yanı sıra toplum, kitleler de sol'a, sosyalizme karşı şartlandırılmıştı. İşçi sınıfının sosyalist partisini oluşturma ve geliştirmede yasal yasaklardan, demokratik özgürlüklerin sınırlılığından daha etkin engeldi bu şartlandırılma; çünkü daha da sınırlayıcı ve kalıcıydı; yasal engellerin olmadığı alanlarda da etkisini

gösteriyor ve bu engeller kalktıktan veya zayıfladıktan sonra da sürebiliyordu uzun zaman.

Yasal engeller de ortadan tüm kalkmış olmaktan uzaktı. 1961 Anayasası eskiye kıyasla çok daha demokratik, özgürlükçü bir rejim öngörmekle beraber 141. ve 142. maddeler başta olmak üzere yasalardaki anti-demokratik hükümler olduğu gibi duruyordu. Kaldı ki, 1961 Anayasası hukukunun nasıl oluşup biçimleneceği de henüz belli değildi. Anayasa hukuku, kâğıt üzerine yazılı maddeler halindeki hükümlerin toplamından ibaret değildir; Anayasa hukuku değerlendirme, yorumlama ve uygulamalarla; Anayasal hak ve özgürlüklere en geniş yorumu ile sahip çıkan toplumsal güçlerin bu uğurda verdikleri mücadeleler ve yarattıkları etkinliklerle oluşur, somutlaşır.

Bu şartlarda kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu da işçi sınıfının sosyalist partilerinin kuruluş biçimine benzemiyordu: Aydınlar ve işçiler arasında bir sosyalist akımın belirmesi, hazırlayıcı ön şartların, ortamın oluşması zemini üzerinde bir örgütlenmeye gidiş biçiminde olmamıştır. TİP'in ortaya çıkışı, on iki sendikacı, diğer partilerden ayrı, işçilerin partisi olacak bir parti kurmak istemişler ve hukuki gerekler yerine getirilerek parti yasal varlık kazanmıştı, ama elbette bu sosyalist bir nitelik kazanması için yeterli değildi. Kurucuların bir kısmı, hatta hepsi, sosyalist bir parti kurmayı amaçlamış olsalar dahi nesnel bir olgu olarak ortaya çıkan parti sosyalist nitelikte değildi. Partinin kuruluşundan sonra kaleme alınmış ilk programı bunu açıkça göstermektedir. İşçilerden sınıf olarak söz ediliyor ama konular işçi sınıfının bakış açısından ele alınmış, bu açıdan sorunlara çözüm önerileri getirilmiş değildir.

Yapılması önerilen işler, kapitalizmin çerçevesi içinde bir takım ilerici, reformist öneriler olmaktan öteye gitmiyordu. Tümüyle program işçi haklarını savunan, ilerici, insancıl bir programdı. Kurucular mevcut burjuva partilerinden bağımsız, ayrı bir parti kurmak istemişlerdi ama ortaya çıkan parti gerçek anlamda işçi sınıfının bağımsız (burjuva ideolojisinden bağımsız, kendi sınıf ideolojisine dayanan) partisi değildi. Bu anlamda bağımsızlaşma bir yıl sonra sosyalist kişilerin partiye girmeye ve parti yönetiminde yeralmaya başlamalarıyla filizlendi ve gelişti. TİP bir sosyalist-leşme sürecine girdi. TİP'in on yıllık tarihi bu sosyalistleşme sürecinin dışa dönük ve iç mücadelelerle gelişmesi tarihi olarak nitelenebilir. Bu sosyalistleşme parti kurulduktan bir yıl sonra başlayıp üstten alta doğru yayılma biçiminde ol-

muştur. Bu, işçi sınıfının sosyalizmi hedef alan partilerinin tipik veya olması gereken kuruluş biçimi değildi kuşkusuz.

Daha sonraki yıllarda sosyalist görüşte çeşitli ayrışım ve gruplaşmalar ve bunlar arasında ideolojik mücadele baş gösterdiğinde, bu belirttiğimiz olguya bakarak, parti yanlış veya erken kurulmuştur, hatta kurulmamalıydı gibi görüşler ortaya atıldı. Bu görüşler kanımızca tümden yanlıştı. İrademiz dışında oluşan durum ve şartlar, olması gereken nitelikte olmayabilir. Sosyalistlerin görevi durum ve şartların yarattığı talepleri ve ihtiyaçları bilimsel sosyalizm açısından doğru yönde karşılamaya, imkânları elden geldiğince o yönde kullanmaya çalışmaktır. Bunun aksini düşünmek ve yapmak görevden kaçmak olur. İşçi sınıfının kendiliğinden oluşan hareketi içinde şu veya bu nitelikte bir politik gelişme yeralacak, bir parti kurulacak, sosyalistler yardıma, hem de yönetime katılmaya çağrılacak da bu çağrıya cevap verilmeyecek, olmaz öyle şey.

TİP'in yukarıda anlatılan biçimde ve nitelikle kurulmuş olması bu kuruluşun sosyalizm açısından anlamsız ve önemsiz olduğu demek değildir. Burjuvazi ve iktidarları işçi sınıfının ekonomik mücadelesini politik mücadelesi kadar bastırıp kontrol altına almamıştır. İşçi sınıfının ekonomik mücadele tarihi politik hareketinden daha eskidir. İşçi sınıfından gelen baskı karşısında burjuvazi ekonomik alanda ödün vermeyi politik örgütlenme alanında ödün vermeye yeğlemiştir. İşçiler için de, politik bilinç düzeyi düşük olduğu oranda, ekonomik taleplerinin karşılanması ön planda gelir.

Bu nedenlerle Türkiye'de işçi sınıfının ekonomik mücadele tarihi yüz yılı aşkındır. 1946'da sosyalist nitelikte partiler ve özgürce kurulup gelişen sendikalar kapatıldıktan sonra da burjuvazi ve iktidarı sendikal örgütlenmeye mutlak bir yasak koymayarak, kontrol altında güdümlü bir sendikal hareket oluşturmaya yöneldi, ama bunu tam başaramadı. 1950'lerde işçi sınıfı burjuva iktidarının koymak istediği sınırın ötesinde mücadele verdi, grev hakkı günün tartışılan sorunu haline geldi. 1961 Anayasasının kabulünden sonra işçi sınıfı hareketi hızlandı ve politik bir renk aldı. İşçi toplantılarında yalnız ekonomik istekler ileri sürülmüyor, ekonomik, politik, sosyal konular da dile getiriliyordu. Bu gelişme ışığında TİP'in kuruluşu, işçi sınıfının kendiliğinden gelişen hareketinin politik bir düzeye ulaşması, burjuva partilerinden ayrı bir politik örgütlenmenin uç vermesiydi. Daha önceki işçi sınıfı partileri, işçilerin de bireyler olarak bir ölçüde katıldığı, sosyalist aydınların girişimleriydi. TİP ise doğrudan işçi sınıfının ekonomik hareketi içinden ayrışıp uç vermiş bir politik örgütlenme girişimiydi. Bunun için de işçi sınıfı

hareketinin politik harekete dönüşmesinin, politik örgütlenmenin eşiğine gelişinin belirtisiydi. Sosyalistlere düşen görev bu dönüşüme ve örgütlenmeye yardımcı olmak, onu sosyalizm çizgisine yöneltmekti. Bu yapılmaya çalışıldı ve eksikleri, yetersizlikleri, yanlışları her ne olursa olsun, esas itibariyle başarıldı da.

TİP'in Sosyalist Niteliği

Bir partinin işçi sınıfının sosyalizmi hedef alan partisi olup olmadığı konusunda, bir, partinin programına, tüzüğüne, toplumda yeralan olaylar karşısında aldığı tavra, sorunlara koyduğu teşhise ve önerdiği çözümlere bilimsel sosyalizm öğretisine uygunluğu açısından bakılır. İki, örgütlenme biçimine, niteliğine, çalışmalarına, koyduğu eylemlere bakılır. Bu iki ana kıstas açısından TİP ele alındığında, birinci kıstasa göre başarılı bir sınav vermiştir. Yeni bir program üzerinde çok ve ciddiyetle çalışılmıştır. 1964'de kabul edilen program bir yılı aşkın bir çalışmanın ürünüdür.

Yalnız parti içindeki değil, parti dışındaki uzman ve bilim adamlarının da, görüş ve raporları alınmış, ortak toplantılarda konular uzun uzun tartışılmıştır. Yukarıda işaret ettiğim bilimsel bilgi ve veriler yetersizliğine ve sosyalizme karşıt, anti-demokratik ortamın kısıtlayıcı şartlarına rağmen bu sistemli ve ısrarlı çalışmalar olumlu ürün vermiştir. 1964 programı, eleştirilecek yanları her ne olursa olsun, bütününde ve esasında, bilimsel sosyalizm açısından Türkiye şartlarında geçerli bir programdı.

Tüzükte de bir işçi sınıfı sosyalist partisinin örgütleniş ilkeleri vardı ama eksikti. Demokratik merkeziyetçiliğe uygun bir örgütleniş öngörülüyordu. Üst kademe organlarının kararları alt organları ve üyeleri bağlayıcıydı. Kararlar alınmadan önce serbest tartışma olanağı tanınıyor, ama karar alındıktan sonra muhalif olmuş azınlığın da karara uyması, ona göre hareket etmesi şartı konuyordu. Üyelik için müracaat edenlerin program ve tüzüğü okumuş ve kabul etmiş olmaları şartı getiriliyordu. Program ve tüzüğü benimsemek ve aidat ödemek üyelik için yeterli sayılmıyor, kişinin, verilen parti görevlerini yerine getirmesi de isteniyordu. Eksik olan önemli nokta, en alt kademe olan ilçe yönetim kurullarından sonra tek tek üyelerden oluşan kitleyi bir işbölümü ve birliği sistemi içinde sürekli parti çalışmasına sokacak bir düzenlemenin tüzükle öngörülmemiş olmasıydı.

Uygulamada ise, tüzüğün şart koştuğu, üyeliğe müracaat edenin programı ve tüzüğü okuyup benimsemiş olması ve altı aylık bir sınama süresin-

den geçmesi kuralı etkin biçimde işlemedi. Müracaat edenin program ve tüzük konusunda bilgisi ve tutumu kontrolden geçirilemiyordu ve yukarda işaret ettiğimiz, üyeleri sistemli çalışmaya sokma düzenlemesinin yokluğundan dolayı aday üyelik bir formalite olarak kalıyordu. Bundan dolayı üyelerin nitelik düzeyi düşük oluyor, ve zamanla üye sayısının gereksiz ve yararsız şişmesi durumu doğuyordu. Bir zaman geldi ki, bu şişmeyi gidermek, yararsızları ayıklamak için üye kayıtlarını yenileme yöntemi uygulandı.

Yeni kurulmuş bir partinin ilk yıllarda kadrolarının ve üyelerinin nitelik açısından tam istenecek düzeyde olmamaları doğaldır. Hele TİP'in doğduğu ortamın daha önce belirttiğimiz olumsuz şartları altında büsbütün öyledir. Kadrolar ve militanlar parti iyice biçimlenip yerine oturdukça, örgütlü hareket içinde yoğrularak yetişecekti.

Yurt Düzeyinde Örgütlenme

İlk evrede TİP'in örgütlenişi yurt düzeyinde genişlemesine bir örgütlenme oldu. Örgütün yurt yüzeyinde genişlemesi yanlış, olmaması gereken bir gelişme değildi. Ne var ki, partiye işçi sınıfı ve emekçi kitleler içinde kök saldıracak derinlemesine örgütlenme olmuyordu. Bunun bir nedeni, üyeler kitlesini sürekli ve sistemli çalışmalara sokacak örgütsel düzenlemenin yokluğuydu. Bundan dolayı sayılan on bini bir hayli geçen üye kitlesinden partinin örgütlenme çalışmalarında yararlanılamıyordu. Bir başka neden, Merkez yönetiminin partinin işçi sınıfı içinde örgütlenişin önemini bilmesine ve bu örgütlenişin gerçekleşmesini istemesine rağmen bu sorun üzerinde mutlaka çözülmesi gereken bir sorun olarak durmamasıydı. Bununla beraber eleştiride insafı elden kaçırmamak için şunu da belirtelim ki, işçi sınıfı içinde doğrudan örgütlenme çalışmaları için nesnel imkanlar yoktu ve parti bunu biliyordu. O şartlanmış, donmuş, kuşkulu ve ürkek ortam böyle bir örgütlenme çalışmalarına en büyük engeldi. İşçi sınıfı ile doğrudan temas, diyalog kurulamıyordu. Partili sendika yöneticileri de kendi sendikal kitlelerinde partinin doğrudan çalışmasından yana görünmüyorlardı. Onlar da ortamın elverişsizliğini biliyorlar, çalışmaları kontrolleri altında tutmak istiyorlardı. Bu açıkça söylenmiyorsa da seziliyordu. Parti, sendikalar yoluyla etkinliğini dolaylı olarak duyuracaktı. Öyle oldu.

Partinin işçi sınıfı ve diğer çalışanlar kitlelerinde örgütlenme çalışmaları yapabilmesi donmuş toprakta tarım yapmaya benziyordu. Önce buzların

kırılıp çözülmesi, toprağın yumuşaması gerekti. Partinin ilk evredeki işlevi buzları kırmak, eritmek veya balta girmemiş ormanda ilk geçitleri açmaktı. Bu yapılması zorunlu bir işti ve parti bunda başarılı oldu. Sol, sosyalizm konusunda şartlanma ve ürkeklik eskiye kıyasla bir hayli azaldı. Sosyalizm, sosyal sınıf, sınıf iktidarı, sömürü, emperyalizm vb. terim ve kavramlar kamuoyuna, politika diline mal oldu, halk kitlelerine kadar ulaştı. Yerel örgütlerinin bütün illere ulaşması ve üye sayısının 10 bini aşması buzların çözülmekte olmasının göstergesiydi.

Parti İçi Eğitim ve Örgütlenme

1966'dan sonra üyelerin sosyalist niteliği sorunu ve buna ilişkin olarak parti içi eğitim konusu ön plana çıktı. Malatya'daki 2. Büyük Kongrede delegelerin çoğu eğitim üzerinde durmuşlardı. Kongreden sonra parti içi eğitim konusu Merkez Yürütme Kuruluna bir kaç kez getirildi, tartışıldı. İstanbul örgütünden bir parti okulu kurulması önerisi geldi. Öneriyi yapanlardan bunu planlamaları ve bir raporla Merkez'e bildirmeleri istendi, ama bir sonuç alınamadı. Partide program açıklaması çalışmaları, seri konferanslar düzenlemeleri yapılageldiyse de eğitim konusunun daha sistemli ve kapsamlı bir biçimde ele alınması gerekiyordu. Bu eğitim konusunda da temel aksaklık, üye kitlesinin birimler içinde örgütlendirilerek sürekli ve düzenli toplu çalışmaya sokulmuş olmaması geliyordu; çünkü eğitim eyleme ve somut sorunlara ilişkin ve dönük olarak asıl tabandaki bu birimlerde yapılacak bir işlevdi. Bunun dışında, dersler, kurslar, seminerler biçiminde eğitim yetişkin, yetenekli kadro elemanı sorunuydu. Böyle eleman sıkıntısı vardı, ama 1966 öncesine kıyasla durum daha elverişliydi. Ama MYK eğitim ve örgütlenme sorununa ağırlık vermedi.

1964 programını hazırladıktan sonra dağılan Bilim ve Araştırma Bürosu 1967 sonlarında yeniden örgütlenerek çalışmalara başladı. Yeni büronun birleşimi ve çalışmaları gerçekten umut vericiydi. Büro, Merkez Yürütme Kurulunun incelemesine gerek gördüğü "Partinin üye bileşimi" konusuyla küçük esnaf ve zanaatkârların durumuna ilişkin sorunları ele aldı ve bu çalışmaları sonuçlandırdı. Bu arada eğitim ve örgütlenme konusu uzun uzun tartışılarak "eyleme dönük eğitim" ve birbiriyle ilişkin ve bir arada yürütülecek "araştırma-eğitim-örgütlenme" üçlüsü görüşü oluşturuldu. Eğitimin yerel örgütlerin ihtiyaçlarına ve üye topluluklarının farklılığına göre çeşitlendirilmesi görüşüne varıldı; eğitim konusunda MYK'na bir rapor verildi.

Bilim ve Araştırma Bürosu üyeleri yalnızca araştırma, inceleme alanında çalışmayacaklar, içlerinden bir kısmı merkez organınca eğitim ve örgütlenme çalışmalarında görevlendirilecekti. Büronun bu çalışmaları sırasında 1968 yılına gelinmişti.

1968, Merkez yönetiminde görüş ayrılığının ve anlaşmazlığın patlak verdiği ve parti saflarında parti liderliğine karşı muhalefetin oluştuğu yıl oldu. Yeni eğitim, örgütlenme tasarıları bir kenara itildi. Büro üyelerinin tümüne yakını muhalefet saflarında olduğu için Büro çalışmaları durdu.

Parti yönetiminde ve saflarında meydana gelen görüş ayrılığı ve uyuşmazlık basında ve parti dışı çevrelerde genellikle 1968 yazında Çekoslovakya'ya diğer sosyalist ülkelerce yapılan müdahaleye ilişkin gösterilir, oysa görüş ayrılığı ve uyuşmazlık çok daha temel sorunları, daha geniş bir alanı kapsıyordu. Örneğin, Genel Yönetim Kurulundaki tartışmalarda ortaya çıktı ki, Genel Başkan, eğitim ve örgütlenmenin ciddi, mutlaka çözülmesi gereken bir sorun haline geldiği görüşünde değildi. Parti üyeleri şöyle dursun, partiye seçimlerde verilen oyların dahi "bilinçli" olduğu kanısındaydı. 1966'dan sonra eğitim sorununun Genel Merkezce sıkı bir şekilde ele alınmamış olmasında bu tutumun da rol oynamış olduğu açıktı.

Eğitim ve örgütlenmenin niteliği ve bütünselliği sorunu parti içi muhalefetçe benimsendi ve muhalefetin mücadeleyi kazanıp yönetime gelmesiyle parti üyelerini çalışma ekiplerinde gruplaştırarak sürekli ve düzenli parti çalışmasına sokulmaları yöntemi 4. Büyük Kongre'de karara bağlandı. Kongreden hemen sonra eğitim planlamasına hız verilerek belirli konularda metinler hazırlandı. İlk girişim olarak bölgelere ayrılan illerden yöneticilerin ve illerin önereceği yetenekli üyelerin Genel Merkez'e çağrılarak kısa süreli bir eğitimden geçirilmeleri kararlaştırıldı ve kararın uygulanmasına başlandı.

4. Büyük Kongrede parti programının da ele alınarak toplumun gelişmesine ve yeni şartlarına, edinilen yeni bilgi ve verilere göre yeniden yazılması karara bağlandı.

Böylece Parti örgütlenme ve parti içi eğitimdeki eksikliğini, aksaklığını giderme ve parti örgütüne yeni bir nitelik kazandırma rayına oturdu. Görülüyor ki, Partinin on yıllık tarihi gerek program ve tüzüğü, gerek fiili örgütlenmesiyle işçi sınıfının sosyalist partisi olma niteliğini giderek güçlendirmesi doğrultusunda olmuştur.

MDD Tezinin İlk Ortaya Çıkışı

Partinin bu gelişmesi, hem parti içinde, hem de parti dışında ve TİP'e hasım çevrelerde işçi sınıfının bilimsel sosyalizm çizgisinden sapmalara karşı sürekli mücadele vererek olmuştu. Daha 1962-1963 kışında Bilim ve Araştırma Büro'sunda ilk program çalışmaları başladığında keskin bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Öyle ki Büro dağılarak bir süre sonra yeni üyelerin katılmasıyla yeniden oluşturuldu. Ayrılığın niteliği, anlamı ve önemi o sırada tam bir açıklıkla ortaya çıkmadı ve anlaşılmadı. Ama daha sonraki gelişmelerin ışığında şimdi geriye dönüp bakıldığında bu ayrılığın, Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim çizgilerinin ayrılığının başlangıcı, ilk uç vermesi olduğu görülüyor. Program çalışmalarında Milli Demokratik Devrim tezi ileri sürülmedi, Türkiye'nin gelecek devrim aşaması Milli Demokratik Devrim midir, Sosyalist Devrim midir sorusu ortaya çıkmadı, çıkmadığı için de tabii tartışılmadı. Tartışmalar işçi sınıfının varlığı, gücü, harekete öncülük yeteneği üzerindeydi. Bir taraf işçi sınıfının gücünü küçümsüyor, öncülük yeteneğini hemen hemen yadsıyor, diğer taraf ise kabul ediyordu. İşçi sınıfına karşı köylülüğe ağırlık tanınıyor, milli burjuvaziye, özellikle ara tabakalara, küçük burjuvazinin aydınlar kesimine önem veriliyor, az gelişmiş ülkelerde ve bu arada Türkiye'de devrimci bir öncü güç olabildikleri belirtiliyordu. Bu görüşler daha sonra Milli Demokratik Devrim Stratejisi olarak ileri sürülen görüş ve tezlerle özünde aynı idi. Bu görüş ayrılığı programın girişinde Partinin niteliğini tanımlayan cümlenin kaleme alınışında tüm kesinliği ile ortaya çıktı. İleri sürülen tanımlama önerileri Parti Tüzüğü'nde verilen tanımlamadan işçi sınıfının öncülüğü konusunda belirgin bir ayrılık gösteriyordu. Uzun tartışmalardan sonra uzlaştırıcı bir formülasyon kabul edildi. Kabul edilen tanımlama tüzüktekinin aynı değildi, ama işçi sınıfının öncülüğünü kapsıyordu.

MDD'ciliğin ilk temsilcileri olan grup haftalık Sosyal Adalet dergisini çıkaran gruptu ve yukarıda özetlediğimiz görüşleri bu dergi sayfalarında da yansıtıyordu. Program tamamlanıp 1964 Şubatında 1. Büyük Kongreye gidildiğinde Tüzüğün, organların en az yarısının işçi-sendika üyelerinden oluşmasını öngören maddesi büyük tartışmalara yol açtı. Tüzük değişiklikleri komisyonunda 53. maddedeki işçi olan-olmayan ayrımının kaldırılması önerildi, tartışıldı, reddedildi.

Ayrımın kaldırılmasından yana olanlar arasında sözünü ettiğimiz grup başta geliyordu. 53. madde organların sözü edilen oranlarda oluşması "gö-

zetilir" diyordu. Yani bileşim oranını, tek bir sayı farkına bile izin vermeyen mutlak bir kural olarak değil, bütününde uygulanacak bir ilke olarak getiriliyordu. Ama Kongrenin ikinci günü bir sendikacı delegenin, 53. maddedeki hükmün pratikte gerçekleştirilebilmesi için işçi olan-olmayan ayrımına göre ayrı listelerle ayrı sandıklarda seçim yapılması önerisinin tartışmalardan sonra kabulü 53. madde hükmüne mutlak bir kural niteliği kazandırıyordu.

53. madde aleyhinde İzmir Kongresinden sonra da çok şey söylendi, TİP söz konusu edildiğinde hala söyleniyor. Oysa bu maddenin uygulanmasında olumsuz yanlar da belirmişse de bütününde çok olumlu bir işlev gördü.

Türkiye'de işçi sınıfı ile sosyalist aydınların egemen çevrelerce nasıl birbirinden ayrı tutulmuş, birbirinden tecrit edilmiş olduğu, sosyalizmin işçi sınıfına yeterince ulaştırılamamış, sosyalist aydınların da sosyalist pratikte yeterince tecrübe edinememiş olması hatırlanacak olursa, 53. madde hükmünün gerekçesi kolayca aydınlanır. 53. maddenin maksadı iki kesimi ayırmak değil, organlarda birlikte çalıştırarak kaynaştırmaktı. İşçi ve emekçi üyeler aydınlardan sosyalist ideolojiyi öğrenir, aydınlar da işçi ve emekçilerin pratik tecrübesinden faydalanır ve her ikisi parti örgütü ve disiplini çerçevesi içinde birlikte çalışıp mücadele vererek tam partili olma niteliğini kazanırlardı. Böyle bir tüzük gereği olmasaydı, parti içi seçimlerde hep işçi olmayan "okumuşlar"ın seçilip organları oluşturması ihtimali kuvvetliydi. O takdirde hem sözünü ettiğimiz kaynaşma, karşılıklı birbirini tanıma ve ortak çalışma ortamı meydana gelmeyecekti, hem de parti küçük burjuva kökenli ve sosyalistlikleri henüz mücadelenin sınavından geçmemiş "okumuşlar"ın tekelci yönetimine girecekti. Oysa partinin işçi sınıfına oturmasının ve fiili sınıf öncülüğünü gerçekleştirmesinin bir şartı da üye bileşiminde ve organlarda işçilerin ağırlıkta olmasıydı. Sosyalizm işçi sınıfı ideolojisi ve politik hareketi olduğuna göre, sınıf kökenleri ve konumları dolayısıyla işçiler sosyalizmi kavramaya, benimsemeye ve mücadelesini vermeye en yatkın unsurlar olduklarına göre, onların parti üyeliğine ve organlarına alınması çok önemliydi. Bunun uvriyerizm sapmasıyla uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur.

Öngörülen kaynaşma umulduğu ölçüde gerçekleşmedi, ama bunun sebebi, söz konusu tüzük maddesinin ayırım getirmesinden ziyade başka bir yerde aranmalıdır. Toplumda kafa ve kol emekçisi ayrımı ve aralarında bir çelişki vardır. Kol emekçisi eziktir, aydın karşısında bir eksiklik duyar, aydın ise, eğer kişiliği örgütlü sosyalist bir mücadelenin örsünde dövüle dövü-

le şekillenmiş değilse, ne kadar işçiden, emekçiden yana da olsa, "ben bilirim" üstünlük kompleksinin belirtilerini gösterir. Toplumdaki bu çelişkinin şu veya bu ölçüde parti içinde yansıması kaçınılmazdır. Başka ülkelerin işçi sınıfı partilerinde de bu çelişki görülmüş ve görülmektedir.

Bu maddenin uygulanışında artı ve eksiler birbirini götürdükten sonra elde kalan sonuç artı'dır, olumludur. Başlangıçta ve uzun süre organların bu madde uyarınca oluşması bir hayli şeklî (formel) bir nitelik gösterdiyse de organlan zorunlu olarak işçilere, işçilerin bulunmadığı yerlerde diğer kol emekçilerine açık tutmak suretiyle giderek bu unsurların parti yönetimine gerçekten ağırlıklarını koyabilmelerini sağlamıştır. Son dönemlerde işçi saflarından, sendika yönetimi alt kademelerinden ve diğer emekçi kesimlerden gelme üyeler parti yönetim kadrolarında gerçekten yönetici bir işlev (fonksiyon) yapmaya başlamışlarsa, bu sonuç hiç değilse kısmen 53. maddenin baştan beri ısrarla uygulanmış olmasındandır.

Partinin İlk Arınışı

Büyük kongrenin bitmesiyle ayrılıklar ve çekişmeler bitmedi. MYK'na seçilen iki üye kurulun iki toplantısına katıldıktan sonra istifa ettiler ve söz konusu gruba katıldılar. Seçim sonuçlarından hoşnutsuz olan (seçilmeyen) diğer kimselerle birlikte toplanarak İzmir Kongresinin usulsüz (muallel) olduğu iddiasıyla ve olağanüstü kongreyi toplamak üzere Genel Yönetim Kurulunun bir ay içinde olağanüstü toplantıya çağrılması önerisiyle Merkez Yürütme Kuruluna 23 imzalı bir yazılı muhtıra verdiler.

Genel Yönetim Kurulu Mart ayında toplandı. Muhtıra sahiplerinin Parti disiplinine açıkça ve ağır bir şekilde aykırı davranışları ortada iken, Kurul, anlayış göstererek bir işlem yapmaya gitmedi, bu hususta görüşmeyi erteledi ve bir genelge ile muhtıradaki eleştiri ve suçlamaların cevaplandırılması, bu üyelerin Partide çalışmaya davet edilerek kendilerine görev verilmesi kararını aldı. Kararın yerine getirilmesi olumlu bir sonuç vermedi. Bu defa 11 imza ile ikinci bir yazıyı teksir ederek Genel Yönetim Kurulu üyelerine ve Parti örgütlerine gönderdiler. Tezvir ve dedikoduların ise haddi hesabı yoktu. Bu ikinci yazıyı imzalayıp dağıtanlar hakkında artık disiplin kovuşturması açmak kaçınılmaz olmuştu, açıldı.

İzmir'deki 1. Büyük Kongrede ve sonrası ay süresinde olup bitenler konusunda başka ilginç ve önemli ayrıntılar var. Ana çizgileriyle olsun bu konuya şu maksatla dokunduk: 1) Bu disiplin kovuşturması ve tasfiye, uzun

süre, hatta bu güne kadar, Parti yöneticilerinin sekterliği, kendi görüşlerinde olmıyanlara tahammül edemedikleri, parti içi fikir özgürlüğünü, demokrasiyi yokettikleri şeklinde işlendi durdu. Daha sonra MDD hizbi hakkında işlem yapılınca aynı iddialar şiddetlendirilerek tekrarlandı. Böylece sol kamuoyunda parti hakkında olumsuz bir kanı yaratılmak istendi ve bir ölçüde yaratıldı da. Oysa ortaya bir sosyalist partinin değil, ciddi bir burjuva partisinin bile göz yumamıyacağı bir disiplinsizlik, bir başkaldırma ve hizipleşme olayı vardı ve Parti yönetimi yine de kovuşturma ve tasfiyeye gitmemek için iyi niyetle sonuna kadar uğraştı. 2) Tasfiye edilen, bir kısım kişiler değildi aslında, partiyi daha ilk yıllarında sosyalist çizgiden saptıracak bir fikir akımıydı partiden tasfiye edilen. Partinin işçi sınıfı partisi niteliği, işçi sınıfı öncülüğü ilkesi ve sosyalist politik çizgisi kurtarılmış oldu.

TİP'in Parlamentoda Fonksiyonu

Parti 15 milletvekiliyle Meclise girdi. Parlementoyu da burjuva iktidarını ve partilerini eleştirmek, sosyalist görüş açısını ve önerilerini belirtmek için iyi kullandı. Meclis, ülke çapındaki kamuoyu önünde yapılan bir açık oturum, bir forum haline geldi. TİP sözcülerinin konuşmaları ne kadar kırpılsa da yine radyolarda ve basında yeralıyordu. Halk sosyal sınıfların ve sınıf açılarının ne olduğunu Meclisteki görüşmelerden de öğreniyor ve bu Meclis görüşmeleriyle bu kavramlar ve görüşler resmen tescil edilmiş oluyordu. Mecliste, dar parti çekişmeleri ötesinde ülkenin temel sorunları, özellikle ekonomik ve yapısal sorunları tartışılır oldu. Türkiye İşçi Partisi'nin Meclise girmesiyle Meclis görüşmelerinin niteliğinin değiştiğini burjuva partilerden birinin başkanı dahi Mecliste açıklamak zorunluğunu duydu.

1966 Malatya Kongresi ve Sonrası

Malatya'da yapılan 1966 2. Büyük Kongreden önce parti içinde bir hizipleşme İstanbul ilinde uç verdi. Büyük Kongreye delege sayısını çoğaltmak üzere Büyük Kongre olağanüstü toplantıya çağrıldı.

Söz konusu hizip daha belirginleşmiş olarak Malatya'da Büyük Kongrede boy gösterdi. Bu hizip ileride, MDD'ciler olarak tanınacak bölücü hareketin ve hizipleşmenin başlangıcıydı. O zamanlar henüz belli bir devrim stratejisi teziyle ortaya çıkmış değillerdi. MDD görüşleri Yön dergisindeki yazılarda ve bu derginin kongre dolayısıyla ve kongre öncesi partiye ilişkin olarak açtığı "tartışma" kampanyasında belirmişti. Ama bu konu kongreye

gündeme alınmak önerisiyle getirilmedi, söz alan delegelerden de yalnız birisi bu konuda yazılı bir metni anlaşılmaz bir şekilde okurken okumasını kesip kongre delegelerinden birine sataştı, olay çıktı ve konuşması yarıda kaldı. Hizbe dahil delegelerin bütün yaptığı, her vesile ile Genel Merkeze, ordan gelen önerilere, hatta Büyük Kongre Başkanlık Divanına karşı çıkmak ve seçimler için çok yoğun kulis çalışmaları yürütmek oldu. Malatya Kongresinde strateji konusu gündeme getirilmiş ve enine boyuna açık seçik tartışılmış olsaydı, herhalde daha sonraki gelişmeler açısından parti için çok daha yararlı olurdu.

2. Büyük Kongre seçimlerinde bu hizip de yenildi. Genel Merkezin tavsiye ettiği partililer Genel Yönetim Kuruluna seçildiler. Ne var ki, yukarıda işaret ettiğimiz meseleler bütün açıklığı ile ortaya dökülüp gereğince ve yeterince tartışılarak kesin sonuçlara varılmadığı için ardında olumsuz kalıntılar bıraktı, ve bilindiği gibi hizipleşme hareketi sona ermedi. Kongre sonrasında Genel Merkez bunların çekirdeğini oluşturan küçük bir grubu Haysiyet Divanına verdi. Bunun üzerine bir kaç ilde imza toplayıp Genel Merkeze protesto yazıları göndermeye başladılar. Bunlar hakkında da işlem yapıldı. Hizbin mevcudiyeti ve mahiyeti artık hiç kimsede bir tereddüt bırakmıyacak şekilde ortaya çıktı.

MDD hareketi ve hizbi giderek açıktan açığa parti düşmanı ve yıkıcısı bir hal aldı. İdeolojik mücadele kaba kuvvet saldırılarına dönüştü. Bunun ayrıntılarına girmeyeceğim; çok yakınlarda geçmiş olaylar olduğu için herkesçe bilinmektedir.

1968 başlarından itibaren Türkiye İşçi Partisi'nde yeni bir huzursuzluk belirdi. Bir yandan tabanda bir hoşnutsuzluk birikiyordu (ki biz yöneticiler bunu sonradan öğrendik), öte yandan üst kademe organda "bir şeyler" oluyor, Genel Merkez eski mücadeleciliğini yitiren, pasif bir çizgiye giriyordu. Nihayet 1968'de sosyalizmden sapmanın açık belirtileri ortaya çıktı. Bu sapma başlıca iki noktada toplanıyordu: 1) Türkiye Sosyalizmi'nin dünyada ilk ve tek, sui generis (nevi şahsına münhasır) bir sosyalizm olacağı iddiasıydı. Bu sosyalist uygulamaların "muhtevada sosyalist, şekilde milli" formülü ile ifade edilen niteliğinde, yerel ve ulusal özelliklerin aşırı derecede abartılarak, sosyalizmin tek ve evrensel bir sistem olma temel niteliği özünden boşaltılıp boş bir söz olarak, sadece lâfta tekrarlanır hale getirilişiydi. 2) İşçi sınıfının ve emekçi kitlelerin kendiliğinden oluşan hareketleri, "tarihsel sezgi" ve "sağduyu'ları ön plana çıkarılıyor, partinin, bilimsel sosyalizmi sınıfsal hareketlere ulaştırması ve bu hareketleri bilinçli, örgütlü bir sosyalist

hareketle dönüştürmesi görevi ikinci plana itiliyor, hatta hiç dikkate alınmıyordu. Böylece, işçi sınıfı partisi kavramı ve olgusu reddediliyor, parti diğer burjuva partileri gibi bir parti olma durumuna indiriliyor ve işçi sınıfının sosyalist hareketi genel bir halkçılık hareketine dönüştürülmek eğilimi gösteriliyordu. Parti içinde yeni bir ideolojik mücadele en çetin bir şekliyle, bir yandan bu popülist ve kendiliğindenci sapmaya, öbür yandan terörist hareketlere dönüşen MDD sapmasına karşı başladı ve her iki sapmayı da tasfiye edinceye kadar, 4. Büyük Kongreye kadar sürdü.

MDD'cilerle ideolojik mücadelenin dolaylı bir yararı şu oldu: işçi partililer devrim kavramı üzerine daha yakından eğilerek bilimsel sosyalizmde devrim'in ne anlama geldiğini, nasıl tanımlandığını ortaya koydular; Milli Demokratik Devrim anlamı ve içeriği üzerinde de durup tesbitler yaparak Türkiye'deki 19. yüzyıldan bu yana oluşan kapitalistleşmeyi ve demokratik devrim sürecini değerlendirdiler. Vardıkları sonuç, Türkiye'de demokratik devrim'in esas itibariyle yapılmış olduğu, gelecek devrim aşamasının artık sosyalist devrim olacağı idi. Sosyalist devrim tezi bir sonuç olarak ortaya çıktı. Ne 1962-64 arası yeralan tartışmalar ve görüş ayrılıkları, ne de daha sonra MDD'cilerle olan ayrılık ve tartışma Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim ayırımından kaynaklanmadı. İdeolojik tartışma ve mücadelenin kaynağı işçi sınıfının nesnel gücü, öncülüğü, ara tabakaların, küçük burjuvazinin, milli burjuvazinin devrim sürecindeki yeri ve işlevi, devrimci niteliği olup olmadığı, anti-emperyalist mücadele ile sosyalizm için mücadelenin bütünselliği, anti-emperyalist mücadelenin içte sınıf mücadelesini kapsayıp kapsamadığı konularıydı.

Malatya'da MDD stratejisi tartışılmamış olmakla beraber, Büyük Kongre parti çizgisinin MDD çizgisi olmadığını aldığı kararların niteliğiyle tesbit etmiş oldu. "Gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine" ve "Türkiye'de sosyalizmin örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabalarıyla gerçekleşeceğine" inancını belirterek anti- emperyalist mücadele ile sosyalizm için mücadelenin (sınıf mücadelesinin) ikili bir bütün teşkil ettiğini saptamıştı.

Ondan sonraki yıllarda sosyalist devrim çizgisi daha da işlenip açıklığa kavuşturularak Ankara'da 1970'de yapılan 4. Büyük Kongre'de karara bağlandı.

Gelecek devrim aşamasının sosyalist devrim aşaması olacağını söylemek, bu günden o devrim anına gelinceye kadar demokratik mücadelenin gereğini ve önemini reddetmek demek değildi ve değildir de. Tersine, de-

mokratik mücadele sosyalizm için mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak güncel, ivedi görevdir. Bu demokratik mücadelenin hedefi politik düzeyde burjuva özgürlüklerinin tam gerçekleşmesiyle yetinmek de değildir. Toplum yapısının alt ve üstyapısının her kesiminin demokratikleştirilmesi mücadelesidir. Söz konusu olan bu mücadele sosyalizmin demokrasi anlayışıyla ve sosyalizmi hedef alarak yürütülürse başarılı olur, sosyalizm yolunun açılmasına yardım eder. Ama devrim söz konusu olduğunda Türkiye'de artık burjuva demokratik devrim veya milli (ulusal) demokratik devrim geride kalmıştır. Devrim teriminin ve kavramının bilimsel sosyalizmde belirli bir anlamı, içeriği vardır ve çok önemli, temel bir kavramdır, her ilerici, demokratik süreç için gelişi güzel kullanılamaz.

Anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesinin demokrasi ve sosyalizm mücadelesinden koparılamayacağı, ayrı düşünülemeyeceği ve yürütülemeyeceği de aynı derecede doğrudur. Türkiye şartlarında anti-emperyalist mücadele sınıf mücadelesini de içerir, içermekle de kalmaz, ön plana çıkarır. Emperyalizme karşı mücadele, onunla bütünleşmiş, işbirliğine gitmiş burjuvaziye karşı, burjuvazinin politik iktidarına ve bu iktidarın iç ve dış politikasına karşı mücadeleyi gerektirir. Emperyalizmin ülkeden tam anlamıyla sökülüp atılması, toplumun emperyalist-kapitalist ilişkiler ağı dışına çıkartılıp tam bağımsızlık doğrultusuna yöneltilebilmesinin ba-şarılabilmesi için anti-emperyalist mücadelenin yukarıda tanımladığımız nitelikte, sosyalizm mücadelesiyle kaynaşması, demokrasi mücadelesiyle bütünleşmesi gerekir. Hasılı, bağımsızlık-demokrasi-sosyalizm mücadelesi üç yanlı bir bütün olarak kavranıp yürütüldüğünde kalıcı başarılara ulaşır.

Parlamentarizm Suçlaması

1961-1971 Türkiye İşçi Partisi hakkında çok yapılmış eleştirilerden biri de partinin parlamentarist olduğu veya parlamentarizme saptığı iddiasıdır. Oysa seçimlere katılmak ve parlamentoya girmek kendi başına parlamentarizm demek değildir. Seçimlerin ve Parlamento'nun burjuvaca ve sosyalistçe kullanılışı vardır. TİP seçimleri, propagandasını yurt çapında yaymak, işçi sınıfı sosyalizminin sesini ülke genişliğinde yoğun bir biçimde duyurmak için kullanmıştır. Parlamentoyu, burjuva iktidarının ve partilerinin halka karşı, egemen sınıflardan yana tutumlarının iç ve dış politikalarının kamuoyu önünde sergilendiği, ülke sorunlarına sosyalist açıdan bakışın ve bu bakış açısından önerilen çözümlerin anlatılıp açıklandığı; işçi ve emekçilerin

tüm ezilen, sömürülen kitlelerin, hak ve özgürlüklerinin savunulduğu bir forum haline getirmiştir. TİP kendisinin bir sınıf partisi, işçi sınıfının partisi olduğunu açık ve övünçle belirtmiş, diğer partilerin de tüm inkârlarına rağmen burjuva sınıfın partileri olduğunu vurgulamış, hedefinin işçi sınıfını, müttefiki emekçi sınıflarla birlikte iktidara getirmek olduğunu hiç bir çekingenlik belirtisi göstermeden sürekli tekrarlamıştır. Soyut ve genel bir anti-emperyalizm anlayışı ve mücadelesi içinde olmamış, Amerikan emperyalizminin baş hedef olduğunu vura vura belirtmiş, NATO'ya, CENTO'ya karşı çıkmış, NATO üyeliğinin Türkiye için yarattığı tehlikeleri bir bir belirtmiştir. NATO, ikili anlaşmalar, üsler konularına ilk parmak basan, bunu radyolardan halkoyuna duyuran, bu konuda toplantı, miting ve kampanyaları ilk başlatan TİP olmuştur. Bütün bunlar parlamentarizm suçlamasına hedef olacak davranış ve hareketler değildir.

Burjuva parlamentarizmle uygun tutum ve davranışlar 1969 genel seçimlerinden önce belirmiş, parti içi muhalefet kanadı bununla mücadele etmiştir. 4. Büyük Kongre'den sonra bu sapma da ortadan kalkmıştır.

TİP'in iç ve dış sapmalara karşı verdiği mücadele özünde parti hareketini işçi sınıfı içeriğinden boşaltma işçi sınıfı öncülüğünü yadsıyıp hareketi küçük burjuvazinin etkisine, yöntemine sokma, işçi sınıfı hareketinde partinin önemini, işlevini küçümseme, hatta yadsıma eğilim ve girişimlerine karşı mücadele olmuştur. Bu mücadelelerden TİP başarıyla çıkmış, hareketin sınıfsal içeriğini ve niteliğini korumuştur.

1968 GENÇLİK OLAYLARI*

[19 Haziran 1968]

Grubum, verilen önergelerin kabulünden yanadır, üniversite ve gençlik konuları üzerinde bir genel görüşme açılmasından yanadır. Bu önergelerin öncelikle görüşülmesi talebi Sayın Başbakandan geldiğine göre ve iktidar partisi de aynı yönde bir önerge vermiş olduğuna göre, anlaşılıyor ki bu konu gündeme alınacak ve konuşulacaktır. Bundan dolayı ben bu konu üzerinde uzun boylu durmayacağım. Yalnız gündeme almanın genel gerekçeleri olarak ve özellikle, bizim kanımızca görüşmelerin hangi çerçeve üzerinde olması gerektiğini belirtmek bakımından bazı noktalar üzerinde duracağım.

Önergeler, üniversitelerde yer alan son olaylar üzerine verilmiştir. Ama önümüzdeki sorunu bu olaylara sınırlı bir sorun kabul edersek çok yanılmış oluruz. Ve yine sorunun çözümünü yalnızca ileri sürülen isteklerin karşılanmasında görürsek kanımca yine yanılmış oluruz.

Gençlerin ileri sürdükleri istekler haklıdır, örneğin kitapların pahalılığı, sınav haklarının Şubat'ta da verilmesi vesaire gibi istekler haklıdır, bunlar karşılanmalıdır. Ama bunlar karşılandığı takdirde sorun çözümlenmiş olacak sanırsak, işte o noktada yanılmış oluruz. Sorun tüzük değişiklikleri, filan yönetmeliğin değişmesi, kitapların ucuzlatılması gibi çizgilerin çok ötesinde ve çok daha derininde olan bir sorundur.

Bir kere, ilk başta temel ilkeleriyle ve politikasıyla ve uygulamasıyla beraber üniversite ve yüksek öğretim ve eğitim sorunudur, ikincisi, yüksek

---

* *TİP Parlamentoda*, Cilt 4, s. 474-492.

öğretim ve üniversite öğretimi orta öğretimden ayrılmayacağına göre, bütün öğretim düzeyleri arasında zorunlu bir ilişki olduğuna göre, aslında yüksek öğretim ve eğitim politikası sorunu olmaktan da öte, tümüyle bir eğitim politikası ve uygulaması sorunudur.

Eğitim politikası, özellikle orta ve yüksek düzeydeki eğitim politikası söz konusu olduğu zaman bunu genel kalkınma politikasından ayrı olarak düşünebilmeye olanak yoktur. İkisi arasında uyumlu bir denge ve bağlantı kurulması zorunluluğu vardır. Bugüne kadar bütçe görüşmelerinde Eğitim Bakanlığı bütçesi konuşulurken, zaman hep 20 dakika ile sınırlanmış olduğu için, partiler ve bu arada partimiz bu eğitim sorunlarını bütün felsefi tarafları, ilkeleri, uygulamalarıyla bir bütün halinde, derinlere inerek incelemek ve açıklamak fırsatını bulamamışlardır. Bundan dolayıdır ki bu konunun gündeme alınması ve alındıktan sonra konuşmaların kısıtlanmaması, bu eğitim ve öğretim sorunlarının sosyolojik derinliklerine kadar, kökenlerine kadar inmek fırsatını vermiş olacaktır. Ve böyle gündeme alınıp, enine boyuna konuşulması şu bakımdan da zorunludur; çünkü bazı çevrelerde sorunları büsbütün yokuşa sürecek bazı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Yok dışardan kışkırtılmak, politikaya alet edilmek gibi... Ve yine sakat görüşlerden bazıları zorlayıcı önlemlere gitmek, baskı yöntemleriyle olayları bastırmak eğilimidir. Oysa biraz önce belirttiğim gibi, nasıl bütün somut istekler karşılansa dahi, tüzük ve yönetmeliklerde istenilen değişiklikler yapılsa dahi sorun bu şekilde çözümlenemez dedimse, aynı biçimde baskı yöntemleri ve zorlayıcı önlemlerle de bu sorun kesinlikle çözümlenemez, tamamen yokuşa sürülmüş olur. Sorunu anlayışla, üniversitenin özerkliğine asla halel getirmeden ele almak ve bu anlayışla çözüm yolları aramak gerekir.

Konunun gündeme alınmasının ve süresiz uzun konuşmalara, görüşmelere olanak verilmesinin diğer bir gerekçesi de, önümüzdeki olayın yalnızca bir eğitim ve öğretim sorunu olmamasıdır. Eğitim ve öğretimin sınırları dışında, bugün gerek bizim ülkemizde, gerekse dünyada bir gençlik sorunu vardır. Bugün, şimdi sıralamayacağım birtakım sosyolojik sebepler dolayısıyla, genç kuşaklarla biz eski kuşaklar arasında bir kopma durumu görülmektedir, bir kopuş durumu görülmektedir. Gençlerin bir bunalım halinde, bir tedirginlik halinde oldukları, aynı zamanda yeni atılımlar yapmak, yeni ufuklara doğru yönelmek isteğinde oldukları görülmektedir. Onların birtakım davranışları biz eski kuşaklara garip gelmektedir, yadırgamaktayız, bazen şaşmaktayız. Ama bunun karşısında görülen bazı tepkiler var ki, çok

yanlıştır. Yermek, küçümsemek, eleştirmek hele suçlamak, gençlerin bu davranışları karşısında biz eski kuşakların asla yapmaması gereken davranışlardır. Bizler, eski kuşaklar, hele sorumlu görevde olanlar her şeyden önce gençliği anlamak, sorunlarını anlamak zorundadırlar. Ayıplamak değil, yermek değil, şaşmak değil, yadırgamak değil, fakat bilimsel yöntemlerle ve bir eski kuşaktan olmanın, büyük olmanın, anne - baba durumunda olmanın verdiği bir şefkatle genç kuşaklara eğilip onların bu sorunlarını anlamak; bunalımları, sıkıntıları nelerden doğuyor, bunların nedenlerini anlamak, aynı zamanda da onların bu durumundaki olumlu yanı da görmek gerekir. Çünkü gerek bizim ülkemizde, gerek bütün dünyada görülüyor ki, gençlik bir şeylerin değişmesini istiyor ve olumlu yönlerde, yıkıcı yönde değil, yapıcı yönde yetişmesini, değişmesini istiyor. Bizlere düşen, gençlere bu yolda yardımcı olmaktır. Onları zorlayıcı önlemlerle sözde yola getirmeye çalışmak değildir. Bu, tam tersine bir sonuç verecek yol olur. Bütün bu gerekçelerle önergenin kabulünü ve konunun gündeme alınmasını biz de partimiz adına diliyoruz.

[21 Haziran 1968]

Son günlerde üniversitelerimizde ve yüksek okullarda yer alan boykot ve işgal hareketleri dolayısıyla üniversite ve yüksek öğrenim konusu Meclisimizde görüşme konusu edilmektedir. Her ne kadar sözü geçen son olaylar kendi başlarına büyük bir önem arz etmekte iseler de, soruna daha geniş bir açıdan ve köküne inerek bakmak gerekiyor. Zira bu son zamanlarda bu somut olayların olumlu bir çözüme bağlanması dahi, sorunun böyle daha geniş ve derinden ele alınmasını gerektiriyor.

Nasıl tıpta, diyelim, bir kızamık hastalığı çıktığı zaman doktor hastalığa, o hastalığın ciltteki kızarıklığına bakarak tedavi ve çözüm yolu aramaya kalktığı takdirde yanlış bir iş yapmış olursa, ciltteki görüntüye bakarak yalnızca o görüntüyü gidermek bakımından ele alması yanlış ise, hastalığın tedavisine gitmek gerekirse, aynı şekilde bu olayların da esas temel nedenlerine inmek gerekir.

Bu boykot ve işgal olayları bir sosyal huzursuzluğun, sıkıntının, aksaklıkların dışa vurulmuş görüntüleridir. Ülkemizde bir yüksek öğrenim ve üniversite eğitimi sorunu olduğu, hatta genellikle bir eğitim sorunu olduğu, hatta eğitimin dışında bir gençlik sorunu olduğu öteden beri bilinmektedir. Bu sağlıksız durum son yıllarda sık sık kendisini belli etmiştir. Her yıl üniversiteye öğrenci alınma zamanları meydana gelen olaylar; Trabzon üniver-

sitesinde geçen yıl öğrencilerin öğretimin aksaklığından, öğretmensizlikten yakınmaları ve ileri sürdükleri istekler hep bilinmektedir.

Kaldı ki, 1964'te Cumhuriyet Senatosu üniversite konusunda bir araştırma yaptırmak kararı almıştır. Bütün üniversitelerin yönetim kurullarıyla, öğretim üyeleriyle temaslarda bulunmuş, büyük bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Şubat 1966 yılında, yani şimdiki Adalet Partisi'nin iktidarında ve onun Hükümetinin zamanında Senatoda uzun uzun görüşülmüştür. Bu bakımdan dertler çoktan beri ortadadır ve bilinmektedir. Ve Senatonun hazırladığı çok ayrıntılı rapora bakıldığı zaman görülmektedir ki, bugün öğrencilerimizin ortaya attıkları şikâyetler ve dilekler o raporda aynen, öğrenciler tarafından değil, üniversite yöneticileri tarafından, üniversite öğretim üyeleri tarafından ortaya atılmış ve dileklerde bulunulmuştur. Demek ki, ortada öğrenci ve öğretim kadrolarından ayrı olarak objektif koşullardan, eğitim düzeninden, eğitim politikasından doğan birtakım sorunlar vardır. Sorun, o taraf mı, bu taraf mı haklı sorunu olmaktan çok, bu objektif durumu değerlendirmek ve bu durumda sorun nelerden doğuyor onu bulup, o koşulları düzeltmektir.

Örneğin, bugünkü konuşmalarda benden önce sayın sözcüler üniversitelerde modern anlamda bilimsel öğretim ve eğitim yapılmadığını belirttiler, haklıdırlar. Bir kısım üniversite öğretim üyelerini eleştirdiler, işi ticarete dökmüştürler, kazanç peşindedirler, kitap ticareti yapmaktadırlar diyorlar. Ama o rapora baktığınız zaman görüyorsunuz ki, üniversite öğretim üyeleri ve yönetim kurulları da aynı konulardan şikâyetçidir. Ankara Üniversitesi yöneticileri bu raporda aynen: "Bugün üniversitelerimizde modern ilim yapmanın, öğretim yapmanın olanağı yoktur. Bir ortaçağ öğretimi vardır, araştırmalar yapılmamaktadır. Hâlâ hoca söylemekte, hocanın ağızdan söylediğini öğrenci not tutup sınavda hocaya tekrarlamaktadır" diye yakınmaktadırlar.

Şimdi, hocaları tek tek suçlamak kolay. Üniversite toplumunda işi ticarete dökmüş hocalar bulunabilir ve vardır, ama kısaca şunu belirteyim ki, her ne kadar Sayın Bakan düzen sözünden hoşlanmazsa da, bizim her zaman belirttiğimiz gibi, kapkaççı bir düzen içinde, eğitim çevrelerinin dışında kolayca paraların kazanılıp vurulduğu bir ortam içinde, bir toplumun kesimleri daima birbirine bağlı olduğuna göre, o anlayış elbette ki, eğitim çevrelerine de bulaşacaktır. Ama hemen belirteyim ki, bu yönden bütün üniversite öğretim kadrolarını suçlamak haksızlık olur. Hele yeni kuşaktan öğretim üyeleri arasında gerçekten Batı standartlarına göre yetişmiş ve dar olanaklar

içinde dahi Batı'nın ilim standartlarda uygun şekilde çalışan, eser vermeye çaba gösteren genç elemanlarımız vardır. Bilimsel eser vermek, bilimsel eğitimde ve öğretimde bulunmak yalnızca öğretim üyesinin kişisel isteğine ve girişimine bağlı bir şey değildir.

Yine bu raporda uzun uzun belirtilmiştir ki, üniversitelerimizde kütüphaneler yeterli değildir. Bazı enstitü ve fakültelerin kitaplıkları yeterli derecede olsa bile kitapları koyacak yer yoktur. Örneğin, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden bir profesör, "Kitaplarımızı koyacak yer bulamıyoruz, koridorlara mı koyacağız şaşırdık" diyor. "Bir kütüphane memurumuz var, o da ancak saat beşe kadar bekleyebiliyor, onun için öğrencilerimizin beşten sonra veya sabahın erken saatlerinde, Avrupa'da olduğu gibi kütüphanelerden yararlanması olanağı bulunmuyor" diyor. Diğer bazı fakültelerin pek çoğunda kitaplıklar yeterli değildir.

Yine bu raporda belirtiliyor ki, yayınlar için verilen ödenek gerekli kitapları dahi çıkartmaya yetmemektedir. Bir fakültenin öğretim üyesi yine "Bu yıl 80 tane kitap önerisi var yayınlanmak üzere, oysa verilen ödenek ancak 10-15 kadar kitabı yayınlamaya yetecek kadardır" diyor. İkincisi laboratuvar olanaklarımız yok, pratik çalışma olanaklarımız yok. Örneğin, Ankara Tarım Fakültesi, "Öğrencilerimiz kuramsal olarak yetişiyorlar, çünkü pratik yaptırmak için çiftliğimiz yok, tarlamız yok" diyor.

Bu kolaylıklar olmadan nasıl bilimsel araştırma olacak, bilimsel araştırma verecek, Dünya ilmine katkıda bulunacak? Kaldı ki, bugün gerek müspet ilimlerde, gerekse sosyal ilimlerde bilimsel çalışma bir bireysel çalışma olmaktan çıkmış, bir ekip çalışması haline gelmiştir. Böyle ilme kendiliğinden heves edip de kendi başına bir alanda çalışan insan 17., 18. ve 19. yüzyılda kalmıştır. Bugün bilimsel çalışma bir iş bölümü ve bir arada bir ekip çalışmasıdır. Bunlar için de ödenek yok, sosyal ilimlerde çalışan bir öğretim üyesi ülkenin sorunlarını yerinde inceleyebilmek için bir ekip halinde köylere, kasabalara şehirlere gitmek ve orada haftalarca, aylarca kalmak zorundadır. Bu ise büyük ödenek, büyük fon isteyen bir iştir. Bu bakımdan, bütün bilimsel çalışma ve araştırma için bu koşullar hazır değilken "üniversite öğretim üyelerimiz neden bilimsel çalışmalar yapmıyorlar, neden ilme katkıda bulunacak orijinal eserler vermiyorlar" diye suçlamada bulunmak biraz haksızlık olur.

Öğretimin modern üniversite düzeyinde olmayışına gelince: Bunun da nedenleri açık. Bakın, raporda ne deniyor: "500 öğrenci için yapılan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bin öğrenci vardır. Hukuk Fakülte-

si'nde 200 kişilik sınıflarda 2 ila 4 bin öğrenci vardır". Yine iki yıl önceki raporda belirtiliyor: "Ancak 10 bin öğrenciye öğretim yapabilecek bir durumda olduğu halde, 30 bin öğrenci vardır." Şimdi, sınıfların bu kadar kalabalık olduğu bir durumda yine öğretim üyeleri yakınıyorlar. "Latince gibi bir dili hoparlörle 400-500 öğrenciye vermek durumunda kalıyoruz" diyorlar. Sınıflar böyle bu derecede kalabalık, dersler hoparlörle verilmek durumunda olduğu zaman bu eğitimin ve öğretimin modern bilimsel düzeyde olması nasıl beklenebilir?

Yine bu Senato raporunda öğretim üyeleri kendileri belirtiyorlar: "Batıda müspet ilimlerde öğretmenlerin öğrenciye oranı bir öğretmene 4 ile 5 öğrencidir. Sosyal ilimlerde bir öğretmene 8 ile 10 öğrencidir." Bizim üniversitelerimizde ise bu oran yüzleri bulmaktadır. Bir öğretim üyesine 80, 100 veya daha fazla öğrenci düşüyorsa o öğrenci ile öğretim üyesi arasında gerekli yakın ilişki nasıl kurulabilir, öğretim nasıl modern bilimsel düzeyde yapılabilir? Çünkü bilimsel düzeyde öğretim demek, artık hocanın kürsüden anlatımda bulunması demek değildir. Hocanın küçük gruplar halindeki öğrencilerle beraber seminer çalışmaları yapmaları, araştırmalar yapmaları demektir. Bugünkü üniversite eğitiminde hoca her şeyi bilen ve her şeyi öğreten bir insan değil, öğrenciden daha fazla olgun, daha fazla bilen, ama daima kendisi de yeni şeyler öğrenmek ve araştırmak zorunda olan insandır ve öğrencisiyle beraber küçük gruplar halinde işbirliği yaparak beraberce araştırma yapacaklardır ve üniversite öğretiminin amacı çocuğa birtakım bilgileri vermek ve onun kafasında bir bilgi deposu kurmak değildir. Bugün ilimler o kadar genişlemiş ve her an o kadar yeni buluşlar meydana gelmektedir ki, bunları verebilmeye maddeten olanak yoktur. Vermek bakımından, öğretmek bakımından ancak esas, temel bilgiler verilir.

Üniversitede hatta üniversitede değil, bugün bütün öğrenim düzeylerinde, orta ve hatta ilkokul öğrenim düzeyinde modern pedagojide yapılan, uygulanan yöntem bilgi vermek değil, daha çok, çocuğa gereken bilgileri nasıl bulabileceğini öğretmektir, örneğin, bir kütüphane nasıl kullanılabilir, bir kütüphanenin kataloglarından bir bibliyografi nasıl çıkarılabilir, bir konuda bir şey öğrenilmek isteniyorsa bunun kaynakları nerede bulunabilir, bunlar öğretilir. Deneyler nasıl yapılır, gözlemler nasıl yapılır, bilimsel yöntem nedir, bu öğretilir. Ancak bilginin temeli verilir, bilgi bugün çok geniş olduğu için her an genişlemekte olduğu için, çocuğa asıl bir formasyon verilir, bir yöntem verilir. Sizin 2.000-4.000 talebeli üniversitelerinizde derslerin bir anlatım halinde hoparlörle verildiği bir durumda elbette ki, öğretim

modern üniversite düzeyinde olamaz ve bunun suçu da öğretim üyelerine yükletilemez. Demek ki, gerek öğretim üyelerinin, gerekse öğrencilerin hemen hemen aynı şikâyetleri ileri sürmeleri, aynı dertleri ortaya koymaları gösteriyor ki, sorunu kökünden alıp bir eğitim politikası ve uygulaması olarak değerlendirmek zorundayız. Ancak, böyle olursa bu sorunlara bir çözüm yolu bulunabilir.

Bugün öğrencilerimiz ne istiyor? Öğrencilerimizin hareketinden şunu anlıyoruz ki, kendileri gerçekten bir üniversite eğitimi yapmadıklarının farkındadırlar ve gerçekten bir üniversite eğitimi yapılmasını istiyorlar. Bazı çevrelerde, bazı gazetelerde şöyle görüşler ileri sürüldü: efendim, çok kolayından sınavı geçip, çok kolayından diploma almak istiyorlar. On binlerce öğrenci arasında böyle olanları da bulunabilir. Ama hareketin tümünün, defalarca basına yansıtılan dileklere ve son olarak bir kitapçık halinde yayınlamış oldukları dileklere bakarsanız görürsünüz ki, gençliğimiz hiç de öyle kolayca sınav geçip, kolayca diploma alma peşinde değildir. Tamamen aksine, gerçek bir üniversite eğitimi istemektedir ve bugün bu eğitimi alamamak durumunda olmanın sıkıntısı içindedir. Gençlerimiz bu bilince gelmiştir.

Durum bir başka noktayı daha gösteriyor; gençlerimiz bu üniversite eğitiminden geçtikten sonra geleceklerinin garanti altında olmadığını, bir aydın işsizliği ile karşı karşıya olduklarını anlamakta ve bunun da bir çözümünün bulunmasını haklı olarak ülke yöneticilerinden beklemektedirler. Bugün birçok alanda olduğu gibi, bu alanda da bir çelişki vardır. Bir taraftan kalkınmamız için yetişmiş, uzman olmuş elemanlara ihtiyaç vardır, diğer taraftan da böyle yetişmiş olan gençler iş bulamamakta ve 'aydın işsizliği' diye bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu da işte, aslında düzen bozukluğunun gerçekleşmesinden başka bir şey değildir.

Şimdi ortada objektif bir durum olduğuna göre ve sorunların, dertlerin ne olduğunda, deminden beri sözünü ettiğim rapora göre, hem öğretim üyeleri, hem de

öğrenciler görüş birliği içinde olduğuna göre, somut öneriler nelerdir? Sayın Başbakan Çarşamba günkü konuşmasında bunun üzerinde özellikle durdu; sorunlar büyütülmesin, abartılmasın, polemiğe götürülmesin, somut çözüm yolları getirilsin, dedi. Ama, ben bu konuşmamla belirtmek istedim ki, sorunu yalnızca dar açıdan, yani yalnızca şu boykot, işgal olayları nasıl önlenebilir, gibi dar ve şekilci bir açıdan alacak olsak dahi, bu olayların yok edilmesi yine sorunları temelinden, geniş bir açıdan almayı gerektirmekte-

dir. Bu durumda bizim somut olarak ilk yapacağımız öneri, üniversitenin yetkili organlarının biran önce gençlik temsilcileri ile ilişki kurmalarıdır.

Dileklere baktığımız zaman, her ne kadar bir kısmı özel ayrıntılara aittir, her fakültenin kendi iç yönetmeliğine, özel koşullarına aittir ama asıl dilekler şu, bu fakülteye değil, tüm üniversiteye ait temel dileklerdir. Bundan dolayı her fakültenin özel koşulları için o fakülte organlarıyla öğrenciler arasında özel ilişkiler ve görüşmeler yapılsa dahi, bizce esas olarak bütün üniversiteleri kapsayan, artık bilemiyorum, üniversitelerarası kurul mu olur yahut bütün rektörlerin onayıyla oluşturulacak özel bir komisyon mu olur, böyle bütün üniversiteleri kapsayan, sorunu bütün üniversiteler adına konuşacak bir üniversite organıyla öğrencilerin temsilcileri biran önce eşit koşullar altında, eşit sayılarda masaya oturarak sorunları karşılıklı konuşmalıdırlar.

Bazı çevreler, örneğin özellikle İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Senatosu; karşımızda muhatap yoktur, gibi bir tavır aldılar. Veya bir ara Milli Talebe Birliği veya Federasyonu gibi kuruluşlarla sorunu konuşmak eğilimi gösterdiler. Bu yanlıştır. Çünkü adı geçen iki kuruluşun bu olaylarla bir ilişkisi yoktur. Zaten son yıllarda bu kuruluşların kongrelerinde öyle olaylar oldu ki, bu kuruluşlar öğrenciden kopmuş ve onu temsil edemez hale gelmişlerdir.

Diğer taraftan boykot ve işgal hareketlerini yapan öğrenciler dağınık, başıboş bir durum göstermemektedirler. Boykot komiteleri vardır, işgal komiteleri vardır, bu komiteler arası konsey vardır, görüşme organı vardır. Yani, kendi aralarında bir örgütlenmiş görüntü vermektedirler. Ayrıca bu komite ve konseylerde hukuken oluşmuş resmi öğrenci dernekleri, onların temsilcilikleri de yer almaktadır.

Bu bakımdan üniversitelerin, demin anlattığım şekildeki bir organı bu öğrenci temsilcileriyle karşı karşıya gelerek bütün üniversiteleri kapsayan sorunları konuşmalıdırlar. Yalnız bizim önerimizde bir de şu nokta var; onu söyledim ama belki fark edilmedi, bu temsil eşit sayılarda olmalıdır. Yani, alınacak kararlarda öğrencilerin de etkin bir rolü olmalıdır. Yoksa 14 kişilik bir öğretim üyesi heyetine iki tane, üç tane öğrenci temsilcisi alınırsa, bu öğrencilerin temsilciliği kâğıt üzerinde bir temsilcilik olur. Çünkü 14'e karşı üç oyla orada öğrencilerin etkin bir biçimde görüşlerini savunabilmeleri, kararları etkileyebilmeleri olanağı kalmaz.

Biz, gençlerimizin akılcı, anlayışlı, sağduyulu olduklarına inanıyoruz. Dilekleri ve şikayetleri gösteriyor ki, onlar sorunları kapsamlı ve temelden

görmektedirler. Öyle kolay diploma almak, kolay sınav geçmek peşinde değillerdir. Görüşmelere oturulduğu zaman belki uygulanması mümkün olamayacak, uygun görülmeyecek görüşler ileri sürseler bile, eğer kendileriyle gerçekten iyi niyetle, gerçekten eşit koşullar altında ve kabul edilebilir nedenlere dayanarak görüşme yapılırsa, bazı isteklerinin neden gerçekleştirilemeyeceği gerçeklere dayanılarak içtenlikle anlatılırsa, onlar da elbette ki direnmeyecekler, bunu kabul edeceklerdir.

Bu bütün üniversiteleri kapsayacak biçimde yapılacak olan görüşmelerde ele alınacak sorunlar, öyle görülüyor ki, şunlar olacaktır:

Birincisi, öğrencilerin yönetime katılması konusu. Bu isteği haklı buluruz. Çünkü başka sorunlar dolayısıyla de partim defalarca belirtmiştir, demokrasi yalnızca 4 yılda bir sandıklara oy atmak değildir. Demokrasi, bütün bir toplum düzeni, bir toplum görüşü, bir toplum felsefesi konusudur. Anayasamızın ruhu, ilkesi de böyledir. Demokrasinin uygulandığı bir ülkede toplumun her kesiminde, her örgütünde tabanın, idare edilenlerin idareye katılması, idarede söz sahibi olması, kararlara katılması gerekir. Bu bakımdan üniversitenin yönetimine öğrencilerimizin, etkin bir şekilde, eşit sayılarda katılması bu görüşülecek sorunlar arasında olması gerekir.

Diğer bir konu, öğretim üyelerinin tam saat çalışması, dışarıda çalışmaması konusudur. Bu konuya Senato araştırması sırasında öğretim üyeleri kendileri de değinmiştir. Elbette ki, üniversite öğretim üyelerinden, bütün zamanlarını üniversitedeki görevlerine ayırmaları beklenir. Ama biraz da adil olmak gerekir. Bütün zamanlarını üniversiteye ayırabilmeleri için üniversite öğretim üyelerinin maddi, manevi olanaklarını yükseltmek gerekir ki, öğrenciler de isteklerinde bunu ileri sürüyorlar, hocalarından zamanlarını tamamen üniversiteye vermelerini isterlerken, onların yaşam koşulları, ekonomik durumları da iyileştirilmelidir diyorlar. Sözünü ettiğim Senato raporunda bir hukuk doçenti, "Benim elime ayda net olarak bin 200 lira geçiyor, bu bin 200 lira ile ben ailemi mi geçindireceğim, kendi dalımda yeni yayın mı izleyeceğim, dergilere mi abone olacağım?" diyor. Bu bakımdan, bu tam çalışma konusu ele alınırken aynı zamanda öğretim üyelerimizi dışarıda iş aramak zorunda bırakmayacak biçimde durumlarını iyileştirmemiz de gerekir.

Üçüncü nokta, hoca-öğrenci ilişkileri. Bu ilişkilerin doyurucu olmadığı konusunda öğrenciler kadar öğretim üyelerinin aynı düşüncede olduğunu az önce belirttim.

Dördüncü nokta, burslar konusu, yurtlar konusu, öğrencilerin yaşama koşulları konusudur. Bunun ayrıntılarına girmeyeceğim. Ama hiç kuşku yok ki, bursların hem sayısı fazlalaştırılmalıdır, hem yükseltilmelidir. Ankara, İzmir, İstanbul gibi bir şehirde bir üniversite öğrencisinin ayda 250 lira ile asgari derecede olsun geçinebilmesine olanak yoktur. Bu bursların sayısı çoğalırken şuna da değinmek isterim, bugün üniversitelerimizde yapılan anketler gösteriyor ki, öğrenciler arasında köylülerden ve emekçi yoksul kitlelerden gelen ve üniversitede okuyabilen öğrenci sayıları çok azdır. Bu bakımdan, burslar çoğaltılırken, hem miktarca, hem sayıca her halde köylü çocuklarına da, işçi ve emekçi çocuklarına da üniversitede okumak fırsatını verecek şekilde bunlara özel kontenjanlar ayrılmalıdır.

Yurt konusunu da tek başına bir sorun olarak almamak gerekir. Aslında üniversiteler bir üniversite sitesi olarak kurulmalıdır. Üniversiteler laboratuvarları, kitaplıklarıyla beraber, aynı derecede önemli olarak konferans salonları, toplantı salonları, tiyatro ve sinema salonları, spor sahaları, öğrenci yurtları, lokantaları, kafeteryalarıyla beraber bir organik, bir bütün olarak düşünülmelidir. Tabii bu çerçevede öğrencilerin hem maddi yaşam koşulları kolaylaştırılmalı. Gençlerimizin çok haklı olarak belirttikleri gibi, konut, beslenme ve sosyal ihtiyaçlar karşılanmadan öğrenciden, gençten üniversite öğreniminde başarılı, verimli olması beklenemez. Bunlar sağlanmalıdır.

Bugün bir boş zaman faaliyeti diye bir konu vardır; bir öğrenci bütün zamanını kütüphane veya laboratuvarda geçiremez ama bu boş zamanı da bir üniversite öğrencisine yakışır şekilde değerlendirebilmelidir. Bunun için de sanat, edebiyat, spor faaliyetleri de organize edilmelidir. Sözünü ettiğim Senato raporunda öğrenci kuruluşlarıyla ilişki kurulmuş ve öğrenci kuruluşları diyorlar ki, en çok kahvehane İstanbul Üniversitesinin çevresinde kurulmuştur. Neden? Çünkü öğrencinin ders saatleri dışında gidebileceği bir yer yok.

Diğer konuşulabilecek bir konu, üniversiteye giriş konusudur. Bugün öğrencilerin üniversiteye girişleri, ne yeteneklerine göre olmaktadır, ne de isteklerine göre olmaktadır. Öğrenciler hep bildiğiniz gibi 4-5 yere birden başvurmaktadırlar. 4-5 sınava birden girmekteler ve sonra zorunlu olarak hangisinde kendilerine sıra gelirse o yeri almaktadırlar ve bunun sonucu çocukluğundan beri mimarlığa heves etmiş, ona gerçekten bir istek duyan bir öğrenci, hatta bazen fen kolundan iyi, pekiyi derece ile mezun olduğu halde, test sınavında, bilmiyorum ne gibi bir aksaklıkla, kazanamıyor, ona karşılık hiç ilgi duymadığı ve istemediği, diyelim İktisadi ve Ticari ilimler

Akademisini kazanıyor. Bu bir yatırım savurganlığıdır, eleman savurganlığıdır, bir gencin istemediği, sevmediği, istek duymadığı bir kolda, sırf üniversite eğitimi görmek için girdiği bir kolda başarılı olmasına olanak yoktur. Hadi başarılı olsa bile yaşamda o meslekte başarılı olmasına olanak yoktur. Bu bakımdan, üniversitelere giriş şeklini de değiştirmek ve öğrencilerin yeteneklerine, zekâlarına, kendi isteklerine göre bölümlere girmesini sağlayacak bir eleme sistemini kurmak gerekir.

Öğrencilerle özerk üniversite organları arasında yapılacak görüşmelerden ayrı ikinci bir aşama olarak yapılacak şey, kanımızca, yeni bir üniversiteler yasası hazırlanmasıdır, öteden beri duyarız, böyle bir yasa hazırlığı vardır. Söylentiler eğer doğruysa, bu yeni yasa, üniversiteleri daha demokratik bir hale getirecek yerde, daha antidemokratik hale getirmek eğiliminde imiş. Oysa, yeni bir üniversite yasası, üniversiteyi kendi iç işleyişi bakımından demokratik kurallara oturtan bir yasa olmalıdır. Bir kere, üniversitenin özerkliğine kesinlikle dokunulmamalıdır.

Demokrasi, toplumun her kesiminde gerçekleşecek bir yöntemdir. Her zaman her örgütte tabanın, idare edilenlerin idareye katılması, söz sahibi olması kararlara katılması demektir. Bu bakımdan, yeni üniversiteler yasası, üniversitelerin kendi iç işleyişlerini demokratik esaslara oturtan bir yasa olmalıdır. Öğrenciler, yine eşit koşullarda ve eşit sayılarda bütün yönetim organlarına katılmalıdırlar, asistanlar katılmalıdırlar, doçentler katılmalıdırlar ve akademik statü farkları bir üst statüde bulunanların daha aşağıdakilere, adeta diktatörce baskı kurmalarının aracı olmamalıdır. Eğer asistanlık, doçentlik, profesörlük unvanları korunacaksa, bunlar ancak, meslekteki kıdemi, bilimsel başarıyı ifade eden unvanlar olmalıdır. Ama bir profesörün profesörüm diye doçentlerine ve asistanlarına baskı kurması, bir kürsü profesörüyüm diye o derslerin yönetiminde doçentlerine ve asistanlarına kendi bildiği yönde emirler vermesi şeklinde olmamalıdır.

Bugün deniyor ki, üniversitelerde bir asistanın kaderi, bağlı olduğu profesörün iki dudağının arasındadır. Böyle ise eğer, böyle demokratik bir üniversite olmaz. Bu, Anayasamızın da ruhuna aykırıdır. Bu bakımdan, gerek üniversitelerin idaresi, gerekse öğretimin örgütlenmesi ve yönetilmesi tamamen demokratik kurallar üzerine kurulmalıdır.

Benden önce konuşan bazı sözcüler değindiler, üniversite eğitimiyle yüksek okul eğitim ve öğrenimini ayrı ayrı değerlendirmek gerekir, bu sorunu da çözümlemek gerekir. Ben de katılıyorum. Yüksek nitelikte kaliteli eleman yetiştirmek, pratikte çalışacak elemanlar yetiştirmek daha çok yük-

sek okulların görevi olmalıdır. Üniversitelerin görevi ise bilimsel araştırma yapmak, bilim adamı yetiştirmek ve dünya ilmine katkıda bulunacak ilim kollarını Türkiye'de de meydana getirmek olmalıdır.

Ondan sonra, üçüncü kademede yapılması gereken iş, kanımca, bütün eğitim politikasını ve uygulamasını ele almaktır. Bir kere üniversite eğitimi ve öğrenimi[nin] ortaöğrenimden ayrı olarak değerlendirilemeyeceği doğaldır. Liselerimizden gençlerimizin, gerçek anlamda bir üniversite öğrenimi yapacak düzeyde çıkmadığı bilinmektedir. Bazı liselerde verilen diplomaların üzerine, "öğretmeni bulunmadığından dolayı fizik, matematik veya kimya okumamıştır" diye kayıt düşülmektedir. Nasıl olur? Liseyi bitiriyor, o dersleri okumamış çocuk. Ondan sonra o çocuk üniversiteye girme sınavını kazanamazsa, kazandığı halde başarılı olamazsa suç onun mudur? Bu bakımdan, üniversite sorunu kadar bütün bir eğitim sorunu vardır, özellikle bütün bir ortaöğretim sorunu vardır.

Bugün Başkent Ankara'da dahi liselerde boş dersler olmaktadır. Bir lisenin fen şubesinin ikinci sınıfında, yani onuncu sınıfta kimya dersinde bir yıl içinde üç öğretmen değiştiği olmuştur. Aynı sınıfta cebir ve geometri öğretmeni hastalanıp bir buçuk ay izin aldığı için bir buçuk ay dersler boş geçmektedir. Başkentte bu böyle olursa, taşrada nasıl olduğunu düşünmek kolaydır ve zaten hepimiz de durumu bilmekteyiz. Ortaöğretimde de sınıflar çok kalabalıktır, öğretim üyesi sayısı azdır. Ama, diğer taraftan da üniversitelerden çıkan gençler, hatta sosyal ilimlerden çıkanlar, yani öğretmen olabilecek olan gençler görev bulamamaktadır. Böyle bir garip çelişkili durum vardır.

Ortaöğretim bir başka açıdan da çok önemlidir. O da çocuğun kişiliğinin özellikle biçim aldığı bir devre olmasıdır. Yeteneklerinin belirdiği bir devredir. Ortaöğretimde sınıfların küçük olması, öğretmenle öğrenciler arasında sıkı ilişkiler kurulması çok önemlidir ve ortaöğretimde öğrencilere gelecekte üniversiteye mi girecekler veya bir meslek okuluna, bir teknik okula mı girecekler, bu konuda bir yön verme, uyum yöntemi uygulanması gerekir. Kapalı bir yön verme değil. Çünkü, orta eğitim aşamasında pek de yetenekli görünmeyen bir öğrenci, örneğin lisenin son sınıflarına doğru açılabilir. Esnek bir yön verme, ama herhalde bir yön verme düşünmek gerekir.

Ortaöğretimi çeşitlendirmek muhakkak gereklidir. Klasik, akademik liselerden çok, teknik ve mesleki okulların hem sayısını, hem konular bakımından çeşidini artırmak gerekir. Böylelikle de özellikle köylü kitlelerinden genç kuşaklara, çocuklara ve yoksul halktan çocuklara tanımdan başka kol-

larda yetişmek, başka mesleklere atılmak fırsatları verilmelidir. Bu eğitim politikasının yeniden görüşülmesinde ve saptanmasında bir öneri olarak bir eğitim kurultayı toplanması düşünülebilir. Böyle bir kurultaya her kademeden öğretim üyeleri kadar öğrenciler de katılmalıdır, eşit sayılarda ve eğitim politikası ve uygulaması demokratik şekilde, beraberce saptanmalıdır.

Dördüncü kademede, eğitim politikasının Kalkınma Planı ile uyuşturulması konusu gelmektedir. Deniliyor ki, bu üniversite eğitim sorunlarının böyle kalkınmayla, Kalkınma Planıyla, kalkınma yönetmeliğiyle bir ilgisi yoktur, işte başka ülkelerde de aynı şekilde öğrenci hareketleri olmaktadır. İşte milli gelir düzeyi şu kadar yüksek olan İsveç'te vesairede olmaktadır. Doğru, olmaktadır, ama bu demek değildir ki, o ülkelerde dahi o gençlik hareketleri o ülkelerin toplum düzeniyle, ekonomik düzeniyle ilgili değildir. O da onlarla ilgilidir. Bizimkilerde de bizimkiyle ilgilidir. Kaldı ki, eğitim politikasının planla ilgili olduğu Devlet Planlama Teşkilatı'nca öngörülmüştür. Planda belirtilmiştir, her dalda ne kadar uzmana, ne kadar yetişmiş elemana ihtiyaç vardır. Ve yine kaldı ki, baştan beri sözünü ettiğim Senatonun araştırma raporunda da bu konu önemle belirtilmekte aynen şöyle denilmektedir: "Türkiye'nin kalkınmasında birinci, önemli role sahip olan üniversitelerimizin on beş yıllık plan perspektifi içerisinde ne gibi görevleri olduğunu başlangıçta belirlemenin faydası sonsuzdur."

Yine denilmektedir ki aynı Senato raporunda: "Devlet Planlama Teşkilatı'yla üniversitelerimiz, Milli Eğitim Bakanlığı'yla sıkı bir işbirliği yaparak kalkınma çabasıyla üniversite öğretim ve eğitimi arasında sıkı bir denge kurmak zorundadırlar." Bu, hem nicelik, hem nitelik bakımından gereklidir. Çünkü önceden öngörmemiz ve hesaplamamız gerekir. Türkiye'nin kalkınması ilerledikçe kaç doktora, kaç veterinere, kaç ziraat mühendisine, ziraat memuruna, kaç sağlık memuruna, kaç teknisyene vesaireye ihtiyaç olacaktır? Plan demek budur zaten. Planın başka anlamı yok. Bütün bunları koordine etmek, uyuşturmak demektir hem de nitelik bakımından. Çünkü, yalnızca şu kadar sayıda doktora ihtiyaç vardır, şu kadar veterinere, şu kadar ziraat mühendisine ihtiyaç olacak demek yeterli değildir. Aynı zamanda, acaba ziraat fakültelerimiz, veteriner fakültelerimiz, tıp fakültelerimiz vs. yüksek öğrenim kurumlarımız bu kalkınmanın gerektirdiği nitelikte elemanlar yetiştiriyor mu, o nitelikte bir eğitim veriyor mu? Bu da bir sorundur. Bu bakımdan uyum, yalnızca sayı bakımından değil aynı zamanda nitelik bakımındandır.

Ve en son olarak en geniş konuya geliyoruz. Bütün bu üniversite eğitimi, temel eğitim konuları böyle sayı ve nitelik bakımından plan, Kalkınma Planıyla ilgili olduğu gibi daha temel olarak kalkınma felsefesi ve politikasıyla da ilgilidir. Şimdi, yine bana demesinler, efendim doktriner görüşten, ideolojik görüşten hareket ediyor diye. Çünkü yine aynı rapordan, Senatonun araştırma raporundan bir yer vereceğim. Senato araştırma raporunda belirtiliyor, kaynaklar da veriliyor. Açığa vuruluyor ki, bugün Türkiye'de gerek orta öğretimde, gerekse yüksek öğretimde öğrencilerin yığmağı, sosyal ilimler denilecek ilimlerdedir. Yani edebiyat, felsefe, tarih, coğrafya, filoloji, Sinoloji vesaire. Teknik ve fen kollarında ise öğrenci azlığı vardır ve bu bir kısır döngü veya çelişki doğruyor, deniliyor.

Teknik ve mesleki elemanların sıkıntısı, kıtlığı, eksikliği kalkınmayı köstekliyor, gerekli elemanları bulmak zor oluyor. Ama diğer taraftan öğrencilerin bu şekilde dağılmış olmasının, yani öğrenci çokluğunun teknik ve mesleki ve fen kollarında değil de sosyal ilimler denilen kollarda toplanmasının, yığın haline gelmesinin asıl nedeni, Türkiye'nin az gelişmişlikten kurtulamamış olması, hızla sanayileşememesidir deniyor raporda ve çok haklı olarak deniyor. Demek ki, sorun dönüyor, dolaşıyor Senatonun araştırma raporu bunu böyle söylüyor, en sonunda kalkınma politikasına, sanayileşme yöntemine dayanıyor.

Türkiye hızlı bir kalkınma yoluna girmedikçe, ne yeteri sayıda teknik ve mesleki eleman yetişecektir, ne de kalkınma için gerekli elemanlar bulunacaktır. Yani bunlar iki şey bir birini etkiler durumdadır. Ama elbette ki ilimde bağımsız faktör denilen faktör, sanayileşmenin hızlanması, kalkınmanın hızlanmasıdır. Sanayileşme, kalkınma hızlanırsa ve bir de planda da nicelik, nitelik bakımından gerekli oyunlar yapılırsa, o zaman öğrencilerin teknik ve mesleki kollara kayması mümkün olur. Oysa iktidar partisinin programına aldığı ve uygulamak istediği kalkınma yöntemiyle böyle bir hızlı sanayileşmenin gerçekleşmesine olanak yoktur. Özel sektör eliyle sanayileşmeye kalkmak, montaj sanayiiyle, ambalaj sanayiiyle sanayileşmeye kalkmak, devletin fonlarını kamu gelirlerini, gene kamu giderleri için harcamak bir Anayasa zorunluluğu olduğu halde, beş yılda 7 milyara varan fonları özel sektöre aktarmayı düşünmek, Türkiye'nin kısa zamanda sanayileşip az gelişmişlikten kurtulmasını sağlayacak bir yöntem değildir.

Bu bakımdan, Sayın Başbakanın ne kadar da hoşuna gitmese de, sonunda dönüyor dolaşıyor sorun bir düzen sorunu olarak görünüyor. Düzenin bozuk olduğu hiç değilse şu eğitim konusunda, üniversite konusunda, şu

Senatonun yapmış olduğu araştırma raporuyla meydana çıkmıştır. Sorun onu bunu birey olarak nitelemek değil, sistemin niteliğini anlamak, onun bozukluğunu anlamak, onu değiştirmektedir. Eğitim ise, kendi başına bağımsız bir alan değildir. Toplumun bütün kesimleri birbirine bağlıdır, birbiriyle karşılıklı etki halindedir. Bu bakımdan, eğitimdeki temel politikayı ve uygulamayı değiştirip rayına oturtmak, ülkenin kalkınmasını doğru rayına oturtmak ayrı değerlendirilemez ve kalkınma doğru rayına oturmadıkça da bu sorunlar kökünden çözümlenemez.

Bununla beraber, tekrar edeyim, bugün ortada somut bir sorun vardır. Hiç değilse bugünkü koşullar altında ne yapılması mümkün ise onun yapılabilmesi için, üniversitedeki duruma son verilebilmesi için, üniversite organlarının yetkili öğrenci temsilcileriyle bir araya gelip, bir an önce, bu koşullar altında neler çözümlenebilir, hiç değilse kısmen bunların görüşülmesi ve bir sonuca bağlanması gerekir.

[26 Haziran 1968]

Üniversitelerimizdeki son olaylar belirdikten sonra Sayın Başbakan gazetelere yaptığı açıklamada –ki o açıklamayı geçen gün burada yaptığı dört küsur saatlik konuşmasında da yineleyerek tutanaklara geçirtmiştir– şöyle demişti: "Dünya yeni ufuklara doğru gidiyor. Dünyada yeni fikirler, yeni görüşler, üzerinde derinlemesine düşünülmesi gereken yeni olaylar beliriyor."

Yine Sayın Başbakan bu genel görüşme konusunda verilen önergenin gündeme alınıp alınmaması konusunda bu kürsüden konuşurken şöyle demişti: "Sorun bir polis sorunu değildir. Sorun bir toplum olayıdır, bir sosyal sorundur."

Sayın Başbakanın bu sözlerine bakarak ümit etmiştik ki, olayları belki iktidara geldiklerinden beri ilk defa olarak, az çok sosyolojik bir açıdan, geniş açıdan ele alacak, bu olayların altında yatan temel sosyal nedenlere, koşullara inecek. Bunu ümit etmiştik veya daha doğrusu ümit etmek istemiştik. Gerçi kendisinin formasyonu, partisinin dayandığı egemen sınıflar, partisinin programı ve izlediği politika böyle bir ümide pek yer vermek olanağı bırakmıyordu ama yine de insanlar değişir, belki bazı sosyal gerçekleri kendileri görmeye başlamışlardır diye yine de ümit etmek istemiştik. Geçen gün o uzun konuşmalarına da dünyadaki olayları özetlemekle, gerçi birtakım gazete kupürlerine atıf yaparak çok yüzeyde bir tahlil olmakla beraber, bu şekilde başlayınca, eh ümidimiz biraz daha kuvvetlenir gibi olmuştu.

Oysa sonunda Sayın Başbakan döndü dolaştı, yine her zamanki anlayışıyla bir suçlu, bir tahrikçi aramak sonucuna dayandı kaldı. Oysa, bir olay polis konusu değildir, toplum olayıdır, toplum sorunudur demek şu demektir: Yani o olayların altında yine birtakım objektif sosyal olaylar, koşullar, nedenler yatıyor demektir. Bunun başka anlamı yok. Yoksa bu kadar yaygın bir gençlik hareketini açıklamak için yine birkaç tahrikçi, suçlu aramak yoluna gidilecekse o zaman olaya bir toplum sorunu denilmez. Sosyolojinin en temel metodolojik kuralı sosyal olayların, olguların yine sosyal olgular ve olaylarla açıklanabileceğidir. Anlaşılıyor ki, Başbakan böyle "sosyal sorun, toplum olayı, dünya yeni ufuklara gidiyor" filan gibi sözleri, bu sözlerin gerçek anlamını pek de fark etmeden, pek de anlamadan işte öyle belki de etkin, büyük laflar olsun diye söylemiştir. *(AP sıralarında gürültüler)* Hele, "Faili ne arıyorsunuz buradadır" gibi bir cümle, böyle sorumsuz olarak bir partiyi bu kürsüden suçlamak girişimi bir Hükümet Başkanının sahip olması gereken ciddiyetle hiç de bağdaşmayacak bir açıklama ve davranıştır.

Sonra bu suçlu ve tahrikçi arama çabası nereye dayandırılıyor? Başbakan bu kürsüden uzun uzun öğrenci derneklerinin yayımladıkları bildirilerden, pankartlarına yazdıkları beyanlardan sözler okudu ve arkasından da, bu aynı şeyleri biraz sonra Meclis tutanaklarından da okurum, dedi. Bu düşünceye göre aynı mantıkla şöyle diyebiliriz: Eğer biz bu kürsüden iki kere iki dört eder dersek, dışarıda birtakım dernekler, kişiler, çevreler de iki kere iki dört eder derse, o zaman arada mutlaka bir bağ vardır, bir taraf diğer tarafı tahrik etmiş demektir. Nasıl matematikte objektif gerçekler varsa, nasıl müspet ilimlerde kişilerin hükümleri dışında objektif gerçekler varsa, sosyal ilimlerde de, sosyal olaylar alanında da kişilerin ve örgütlerin verdikleri hükümler dışında objektif olaylar, bu olaylar arasında objektif zorunlu bağlantılar, bağlar vardır. Aklın yolu bir olduğuna göre elbette ki olaylara bilim açısından, mantık açısından bakmasını bilenler aynı sonuçlara, aynı hükümlere varacaklardır.

Kaldı ki, suçlanmak istenen öğrenci istekleri nelerdir? Ne demiş öğrenciler? Eğitim sistemimiz halktan alınan vergilerle finanse edildiğine göre, masrafları karşılandığına göre halkın hizmetinde, halka dönük bir eğitim sistemi isteriz demiş... Kabahat mi etmişler? Sayın Başbakanın düşüncesine göre halkın vergileriyle harcamaları karşılanan eğitim sistemimiz, halka dönük, halkın hizmetinde olmamalı mıdır?

Ne demiş öğrencilerimiz? Köylü çocuklarımıza, yoksul halkımızın çocuklarına da eğitim olanağı verilsin demiş. Başbakan aksi düşüncede mi-

dir? Ne demiş öğrencilerimiz? İç ve dış sömürüye paydos demiş, emperyalizme karşı çıkmış. Bunun karşısında mıdır Sayın Başbakan? İç ve dış sömürü düzeni devam mı etsin, emperyalizmin baskısı, nüfuzu Türkiye üzerinde devam mı etsin, bağımsız bir Türkiye'yi istemesin mi gençliğimiz? Bunun mu karşısındadırlar? *(AP sıralarından tepkiler. Başkanvekili Güven Partili Atıf Şohoğlu uyarıyor. AP Giresun Milletvekili İbrahim Etern Kılıçoğlu: "Türkiye'nin bağımsız olmadığını ifade ettiğine göre buna müdahale etmeyecek misiniz?")* Gençlerimiz eğitimde reform ve devrim istiyorlar, buna mı karşıdırlar Sayın Başbakan? Sayın Başbakan kendisi belirtti ki, eğitim sorunu yalnız üniversite düzeyinde değildir, yalnız ortaöğretim düzeyinde değildir, ilk eğitimde sorunlar henüz çözümlenmemiştir. Ee, aynı kapı... Madem ki daha ilk eğitimde bile sorunlar çözümlenmemiş, orta eğitimde çözümlenmemiştir, demek ki gençlerin istedikleri ve bizim de bu kürsüden belirttiğimiz gibi eğitim sorunu, tümüyle, dayandığı ilkeler, politik ilkeler ve uygulama sistemiyle ele alınıp incelenmesi gerekir. Bu bakımdan gençlerimizin ileri sürdükleri isteklere –ki bunlar hem İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve fakültelere özgü istekler adı altında bir broşür şeklinde yayımlanmıştır. Ayrıca bugün elime geçen "Üniversite Asistanları Sendikası'nın Üniversite Reformu Hakkında Görüşleri" adlı bir broşür vardır–, buralardaki isteklere baktığımız zaman gençlerimizin çok haklı isteklerde bulunduklarını görüyoruz. Esas itibariyle üç nokta etrafında toplanıyor.

Bir tanesi üniversitenin gerçekten bir üniversite düzeyinde eğitim düzenine kavuşmasını istiyorlar. Yani öyle kolay sınavla geçip, kolay diploma almak değil, gerçek üniversite niteliğinde bir öğrenim istiyorlar. İkincisi, üniversitede profesörler saltanatına son verilmesini, üniversitenin özerkliğine yakışır ve Anayasanın da ruhuna uygun bir şekilde demokratik bir düzene kavuşturulmasını istiyorlar ve bunun bir parçası olarak da öğrencilerin ve öğretim yardımcısı olan asistanların üniversitenin yönetimine katılmasını istiyorlar. Bunun yanında profesörlerin ve diğer öğretim üyelerinin tam çalışması ve yönetmeliklerle ilgili bazı hususların düzeltilmesi, yurt sorunlarının, öğrencilerin yaşam koşullarının düzeltilmesini istiyorlar. Bütün bunlar ciddi ve haklı isteklerdir.

Sayın Başbakan diyor ki, "İşgal yasal mıdır?" Bir kere Anayasamızın 28. Maddesi der ki, silahsız ve saldırısız olmak koşuluyla Türk vatandaşları toplanma ve yürüyüş yapma hakkına sahiptirler. Bir toplanma yaptığınız zaman mutlaka bir yeri işgal ediyorsunuzdur. Bir yürüyüş yaptığınız zaman mutlaka bir yeri işgal ediyorsunuzdur, meydanları işgal ediyorsunuz-

dur, sokakları işgal ediyorsunuzdur; toplanma sürdüğü sürece orada trafiği engellemiş, temizlik işleri bir takım kamu hizmetlerini engellemiş oluyorsunuz. Elbette ki, üniversitelerin işgali de bir toplanmadır ve geçici bazı isteklerin yerine getirilmesi için yapılmış bir toplanma olayıdır. Nitekim bugün öğreniyoruz ki öğrencilerimizle Senato yetkilileri bir anlaşma zemini üzerindedirler ve işgal sona ermek üzeredir.

Kamu hizmetlerinin aksaması konusuna gelince; dediğim gibi bütün toplantılar, bütün yürüyüşler sürdüğü sürece bazı kamu hizmetlerinin yapılmasını engeller. Kaldı ki, üniversitenin yaptığı esas kamu hizmeti kime yönelik, hangi kitleye yönelik bir hizmettir? Hiç kuşku yok ki, öğrencilere yönelik bir hizmettir. Yani üniversitenin yaptığı kamu hizmetinden faydalanan, o kamu hizmetinin yöneldiği kitle, üniversite öğrencisidir. Bu bakımdan, kamu hizmetinin verildiği kitle, o kamu hizmetinin daha iyi görülmesini sağlamak uğruna, Anayasanın bu maddesinden faydalanarak bir toplantı yapmış oluyorlar üniversite binaları içinde. Bazı maaş bordroları vesaire gibi konular aksayabilir. Ama esas kamu hizmeti öğrencilere yönelik olduğuna göre, o hizmete hedef olan kitle kendisi o hizmetin daha iyi yapılması yolunda bir takım demokratik haklarla eylemlerde bulunuyor.

Kaldı ki, kanaatimizce yasalara ve Anayasaya saygıdan söz edecek en son kimse Başbakanın kendisidir. Hangi konularda Başbakan ve Hükümeti Anayasaya ve yasalara yüzde yüz saygılı oldu? Daha ilk Hükümet programının getirdikleri zaman partimiz bu kürsüden, ülkede bir rejim, bir düzen sorunu olduğunu, çünkü fiilen uygulanagelmekte olan düzenle Anayasanın getirmek istediği ve öngördüğü düzenin birbirine uygun olmadığını, Anayasanın tam anlamıyla uygulamaya geçirilmediğini dile getirmişti. Ondan sonra çeşitli nedenlerle, çeşitli önergelerle bu kürsüden gerek bizim partimizin sözcüleri, gerekse diğer muhalefet partilerinin sayın sözcüleri birçok kere Hükümete Anayasa çizgisi dışına çıktığını, ona aykırı davranışta bulunduğunu ihtar ettiler.

Danıştay kararlarına uymama konusu burada uzun uzun tartışıldı. İktidar partisinin ve hükümetin Yargıtay'a karşı, Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararlara karşı tutumu ve davranışları ortada. Son seçimler gerçekten Anayasaya ve yasalara uygun olarak yapıldı diye iddia edilebilir mi bu kürsüden? Partimize can güvenliğini hedef alırcasına yapılan saldırılara karşı güvenlik önlemleri aldı mı iktidar? Nerede olay çıktı ise, o saldırıların oradaki yerel AP yöneticileri tarafından düzenlendiğini, kış-kırtıldığını basın

yazmadı mı? Bu durumda Sayın Başbakan Anayasaya ve yasalara uymaktan nasıl söz edebiliyor?

Şimdi, biraz daha ayrıntıya inersek biz burada çok somut öneriler üzerinde durduk ve Başbakan bu genel görüşmenin gündeme alınıp alınmaması konusunda ısrarla polemik yapılmaması üzerinde durduğu için hiç polemik yapmayan bir konuşma yaptık. Ama ne yazık ki polemik yapılmaması hususunda ısrar eden Başbakanın kendi partisinin sayın sözcüsü ve Sayın Başbakanın kendisi bu kürsüden en büyük ve en delilsiz ve dayanaksız iddia ve suçlamalarla en şiddetli polemiği yaptılar. Biz yine öneriyoruz, üniversite yetkili organları, öğrencilerin yetkili temsilcileriyle ilişkide bulunarak sorunun çözümüne doğru gitmelidirler. Öğrencilerin üniversitenin yönetimine katılmaları Anayasaya aykırı olamaz. Sayın Başbakan dedi ki, Anayasanın 120. maddesi buna engeldir. Bir kere hukukta bir maddenin anlamı değerlendirilirken o madde hangi amaçla konmuş ona bakılır. 120. madde niçin konulmuştur? 120. madde üniversiteleri, yürütme organının müdahalelerinden, baskısından korumak üzere konmuştur. Bu bakımdan dışa karşı üniversiteyi korumak amacını güden bir maddedir. *(AP sıralarından "Anayasayı yorumluyor" sesleri geliyor)* Yorumlanır, bütün yasalar, bu arada Anayasa da yorumlanır. Yorumsuz hukuk olur mu, nerede görülmüş?

120. madde, "Üniversite, öğretim üyeleri arasından seçilen temsilciler, organlar aracılığıyla yönetilir" diyor. Biz buna karşı değiliz ki. Elbette ki üniversite dışarıdan, yürütmenin emirlerine, direktiflerine göre değil, kendi içinden, üniversite öğretim üyeleri içinden yapılan seçimlerle oluşturulan organlar tarafından yönetilmelidir.

Biz bunun tersine bir şey söylemiyoruz. Biz hatta bunu genişletiyoruz, diyoruz ki, asistanlar da öğretim unsuru olduklarına göre, bu organların seçimine hem katılmalı ve temsilcilerini bu organda bulundurmalıdırlar. Buna öğrenciler de katılmalıdır diyoruz. Anayasada engel hüküm yok. Biz eğer getirdiğimiz öneride öğretim üyelerinin seçimini, öğretim üyeleri tarafından seçilen organların oluşumunu engelliyen bir öneri getirseydik Anayasaya aykırı olurdu. Bizim ona bir itirazımız yok. Ama öğrenciler katılamaz diye engel bir hüküm olmadığına göre, buna öğrencilerin de katılması gerektiğini ileri sürüyoruz. Anayasanın bu maddeyi getirmekteki amacı, dediğim gibi, üniversitenin özerkliğini dışarıya karşı korumak olduğuna göre ve Anayasanın bütün ruhu demokratik ilkeleri temel aldığına göre, mutlak surette

üniversitenin içinde de Anayasanın temel prensiplerine ve ruhuna uygun olarak demokratik bir düzenin sağlanması gerekir.

Tam çalışma konusuna gelince: Doğrusu bu konuda Başbakanın söylediklerine biraz şaşırmamak elden gelmiyor. Eğer öğretim üyelerinin dışarıda çalışmalarına engel olunursa ülkede yetişmiş teknik, uzman elemanlara ihtiyaç olduğundan, ülke hizmetleri aksamış. Çok rica ederim. Bir hukuk profesörünün, bir büyük şirketin ücreti çok yüksek bir davasını alması ülkeye hizmet midir veya çok yüksek ücretli muayenehaneler açmak ülkeye hizmet midir? Eğer gerçekten ülkeye hizmet düşünülüyorsa, öğrenciler çok olduğuna, üniversitelerimizde de yer bulunmadığına göre, o öğretim üyelerinden muayenehanelerine veya yüksek ücretli davalarına ayırdıkları zamanı üniversite öğretimine vermelerini isteyebilir. Üniversitelerde gerekirse çifte tedrisata doğru gidilebilir. Gece kurslarına, üniversitelerine doğru gidilebilir ve bu suretle de o elemanlardan gerçekten ülke yararına faydalanılmış olunur.

Hele, "Bu hizmetler dışarıda yapılmazsa, üniversite fildişi bir kule haline gelmiş olur, içine kapanmış olur," demek, büsbütün savunulamaz. Çünkü her halde üniversitenin ülkenin gerçekleriyle karşı karşıya olması, hukuk profesörlerinin çok ücretli davalar alması, mühendislerin yüksek ücretli projeler yapması veya doktorların yüksek ücretli muayenehaneler açmasıyla olmayacaktır. Üniversiteler ülke gerçeklerini bilimsel açıdan araştırmak ve onlara çözüm bulmak suretiyle ülkeye hizmet edecek, ülke gerçekleriyle karşı karşıya gelmiş olacaktır.

Son olarak, Sayın Başbakanın söyledikleri arasında bir konu dikkatimi çekti, onun üzerinde durmak istiyorum. "Üniversite öğrencilerinin, gerçekten öğrencinin ve üniversitenin, dolayısıyla tümüyle ülkenin çıkarına uygun şekilde örgütlenmesini sağlayacak yeni yasal düzenlemelere gerek vardır" dediler. Bu çok yuvarlak ve biraz belirsiz bir açıklama. Eğer bundan, öğrencilerin yeniden örgütlenmesi amacıyla yeni yasalar getirilip, öğrenci kuruluşlarının yeniden hükümetin kontrolü ve direktifleri altına sokulması amaçlanıyorsa, hemen söyleyelim ki, bunun kesinlikle ve açıklıkla karşısındayız. Artık eski devre dönülemez, öğrenci derneklerinin Hükümetten direktif aldığı, onun kontrolü altında hareket ettiği bir devre dönülemez. Buna maddeten olanak yoktur. Hem bu Anayasaya aykırıdır, hem de toplumumuz öyle bir gelişme aşamasına gelmiştir ki, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde gençlik, hiç değilse özerk, bilinçli bir demokratik güç olarak be-

lirmektedir. Bunu suni önlemlerle, yasal önlemlerle engellemeye kalkmak, ileride daha büyük patlaklara, patlamalara neden olacaktır.

Şunu da belirteyim ki, biz böyle ileride daha kötü patlamalar olabilir gibi sözleri söylediğimiz zaman, "Tehdit ediyorsunuz. Nedir bu tehdit?" diyor. Tehdit etmiyoruz Sayın Başbakan. Birkaç defa kürsüden söyledim, hep de yineleyeceğim, belki bir gün anlaşılır diye. Toplumların tıpkı fizik dünyasında olduğu gibi, kendilerine özgü gelişme yasaları vardır. Fizik dünyasının, doğal dünyanın nasıl yasaları varsa, orada olaylar nasıl doğa yasalarına göre gelişiyorsa, toplumlardaki olaylar da, toplumların gelişmeleri de sosyal yasalara göre olur. Bir iktidar yetenekli ise, çıkaracağı yasaların ve yapacağı tasarrufların, toplumun bu objektif tarihsel gelişme doğrultusunda olmasına dikkat eder. Toplumun objektif, zorunlu gelişme yasalarına ters yasalar çıkarmaz, ters uygulamalarda bulunmaktan kaçınır. Bunu yapmazsa, ister sizin iktidarınız, ister herhangi bir başka iktidar, gerek bizim ülkemizde, gerek başka ülkelerde bunu yapmazsa, yani toplumun tarihsel doğrultusuna ters, toplumun kendi zorunlu doğal gelişme yasalarına ters yasalar çıkarır, uygulamalarda bulunursa, bu, toplumların gelişmesinin normal akışını önleyeceğinden tıkanıklıklara neden olur. Bu tıkanıklıklar da bir zaman, bir yerde patlak verir. Bunu anlatmaya çalışıyoruz, tehdit veya şu bu değil. Sosyolojik bir olaydan, bir zorunluluktan söz etmeye çalışıyoruz. Ama, şimdiye kadar bunu anlatamadık Bundan sonra doğrusu anlayacağınızdan pek ümidimiz yok.

DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME SORUNU*

Demokrasinin Sınıfsal Niteliği ve Tarihte Aldığı Biçimler

Bilimsel sosyalistler dışında yapılan değerlendirmelerde, demokrasi evrensel uygulanabilme olanağına sahip, genel ve soyut bir kavram olarak ele alınır. Demokrasinin böyle bir niteliği olduğu açıkça ortaya konup tanımlanmasa bile, ileri sürülen düşüncelerin, yapılan değerlendirmelerin ve tartışmaların altında yatan varsayım budur. Oysa demokrasi tarihsel-toplumsal bir olgudur ve demokrasi terimi bu olgunun kavramlaştırılmasını dile getirir. Tarihsel-toplumsal bir olgu olduğu için de, demokrasi insan toplumlarının evriminin farklı aşamalarında, somut toplumların somut koşullarında demokrasinin farklı nitelikler göstermiştir.

Demokrasinin ayrı evrim aşamalarında, ayrı toplumsal sistemlerdeki somut toplumlarda görülen farklara karşın, evrensel, ortak bir niteliği de vardır. Bu ortak nitelik, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, demokrasinin, tarihsel-toplumsal bir kategori olmasıdır. Bundan çıkan sonuç şudur ki, demokrasi toplumsal evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkmış, bu aşamanın kapsadığı ikincil aşamalara göre farklı biçimler alıp farklı nitelikler göstermiş ve toplumsal evrimin belli bir aşamasında da ortadan kalkacak olan bir tarihsel olgudur.

---

* *Yurt ve Dünya*, Sayı 1, 1 Ocak 1977.

Demokrasi toplumsal evrimde sınıflı toplumların oluşması ile ortaya çıkmıştır. Sınıflarla birlikte devlet de doğmuştur. Demokrasi ile devlet sorunları birbirine bağlantılıdır. Toplumsal evrimde daha ileri bir aşamaya gelindiğinde devlet, devlet olarak ortadan kalktığı gibi demokrasi de sorun olmaktan çıkacaktır. Toplumsal işlerin görülmesi için kademeli merkezî örgütlenme sorunu devlet sorunundan ayrı bir konudur.

Bilindiği gibi, sınıflar sömürü düzeninin sonuçlarıdır. Bu düzen üretim araçlarının özel mülkiyetinin belirmesiyle ortaya çıkar. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup da kendileri üretimde çalışmayan kişilerin oluşturduğu sınıfla, bu mülkiyetten koparılmış, birinci sınıfın mülkiyetindeki araçları kullanarak fiilen üretimde bulunan toplum kesiminin oluşturduğu sınıf ortaya çıkar; toplumdaki temel sınıfsal ayrışımı oluşturur. Üretimde çalışanların yarattığı değerlerin verimli toplumsal şartlarda, onların geçimine ve yeni üretici kuşaklar yetiştirebilmelerine yetecek kadar bir bölümünün kendilerinde kalmasına müsaade olunduktan sonra, fazlasına –artık ürüne veya değere– üretim araçları sahibi sınıfın elkoyması sömürü denilen olgudur.

Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan ve kendileri değer (ürün) üretmeyip de üretilen değere el koyanlar ile bu mülkiyete ve değer ürettikleri halde bu değerin çok büyük bölümüne sahip olamıyanlar arasındaki sınıfsal ayrılık ve mücadele uzlaşmaz bir ayırım ve mücadeledir. Devlet, bu ayrışma ve mücadelenin toplumu paramparça edip çözülmesine yol açmasını önlemek ve düzenlemek, ama bu önleme ve düzenleme görevini üretim araçlarının mülkiyetine sahip ve yaratılan değere elkoyan sınıf veya sınıflar lehine yapmak üzere ortaya çıkmıştır. Ekonomik güce sahip sınıflar, siyasal gücü de ellerinde toplamışlar, tekellerine almışlardır.

Üretim araçlarının mülkiyetine doğrudan sahip veya sermayeye dönüşmüş para ile üretimi kontrol edebilen ve artık değeri (ürünü) paylaşan sınıfların toplumsal konumu ekonomideki temel üretimin niteliğine ve iş bölümünün gelişmesiyle mübadelenin (ticaretin ve parasal işlemlerin) kazandığı öneme göre değişmiştir. Bilindiği gibi, ekonominin tarıma dayandığı ve tarımsal üretimle el sanatlarında köle emeğinin kullanıldığı köleci toplumlarda köle sınıfı tüm kamu haklarından yoksun bırakılmış, yurttaş sayılmamıştır. Toplumun siyasal yaşamında onlara yer verilmemiştir. Siyasal güç ve devlet aygıtı özgür yurttaşlar elinde olmuştur. Ne var ki, köleler dışındaki özgür yurttaşlar eş türden değildi. Büyük toprak sahipleri, küçük üreticiler, denizciliğin ve kara yollarının geliştirilmesiyle ticareti başlıca uğraş edinenler (ticaretle edinilen servetler her ne kadar yine toprağa, taşına-

maz mallara yatıyorduysa da) arasında ayrışımlar vardı. Yani, özgür yurttaşlar arasında da sınıf ayrımları oluşmuştu. Köleci toplumlarda demokrasi, üretimde çalışan ve üreten kölelere egemen olan hür yurttaşlar sınıflarının kendi aralarında siyasal gücün paylaşımını ayarlayan, sınıfsal güç oranlarının siyasal iktidara yansımasını sağlıyan bir işleyiş olarak meydana çıktı. Bunda, ilkel toplumun gelişmiş son aşamalarında uygulanan toplantı ve oylama geleneğinin de etkisi olmuş olabilir. Köleci toplumlarda özgür yurttaşlar sınıfları arasında çelişki ve mücadelenin keskinleşip sertleştiği dönemlerde tiranlar, kral veya imparatorlar, ortaya çıkıp duruma el koydu. Köleci toplumlarda da farklı demokrasi biçimleri görüldü.

Feodal toplum yine tarımsal ekonomiye dayanıyordu ve temel mülkiyet toprak mülkiyetiydi; toplum, toprakların fiili mülkiyetine sahip feodal beylerin egemenliğinde küçük birimler halinde biçimlenmişti. Feodal bey ekonomik olduğu kadar siyasal gücü de elinde toplamıştı. Yargı hakkı ve yetkisi de ondaydı. Köle gibi pazarda alınıp satılamayan, belli yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla, asgari düzeyde geçinmesine yetecek kadar bir toprak parçası üzerinde onu işleme hakkına sahip bulunan serfler ise ne bağlı oldukları beyliği bırakıp gidebilirler, başka bir iş tutabilirlerdi, ne de herhangi bir siyasal hakka sahiptiler. Beylikleri daha geniş bir toplumsal birim, bir devlet olarak birleştiren krallık kurumunda kralın hukuken feodal beyler üzerinde bir egemenliği ve toprakları üzerinde bir mülkiyet hakkı vardı; ama bu siyasal ve ekonomik haklar pratikte pek etken ve işler değildi. Ekonomik ve siyasal birimler olarak beylikler ve egemen sınıf olarak feodal beyler güçlüydüler.

Avrupa'da çok uzun (aşağı yukarı bin yıl) süren feodal dönemin son evrelerinde, on birinci yüzyıldan başlıyarak ve asıl onaltıncı yüzyıldan sonra ticaretin ve el sanatlarının gelişme yoluna girmesiyle burjuva demokrasisi de kıyıdan köşeden uç vermeye başladı. Bu gelişme daha sonraki yüzyıllarda merkezî krallık kurumunun güçlenmesine, bu kurum etrafında ulusal devletin oluşması sürecinin belirmesine yol açtı. Ama öbür yandan da, İngiltere'de Magna Carta'nın imzalanmasında olduğu gibi kralın yetkilerini sınırlama ve birtakım siyasal güvenceler elde etme girişimlerine önayak oldu.

Zamanla özgür kentler oluştu, özellikle İtalya'da ve Kuzeyde (şimdiki Almanya-nın kuzeyi), daha sonraları Avrupa'nın diğer yerlerinde de ticaret ve el sanayiinin gelişmesiyle güçlenen kentler, güçsüzleşen ve para sıkıntısına düşen feodal beylerden özgürlük beratlarını elde ettiler. İtalya'nın kent

devletlerinde ve Avrupa'nın diğer beratlı kentlerinde demokrasi ekonomik yönden güçlü sınıfların siyasal egemenliklerinin –devletin– yöntemi, biçimi olarak belirdi. Bu demokrasilerde çalışan kitlelerin yeri ve payı yoktu. Onlar siyasal haklardan yoksundular.

Kapitalizmin gelişmesinin, kent sınırlarının dışına taşıp kırsal bölgeleri de etkisi ve egemenliği altına almasıyla, iç pazarı geliştirip ulusal ekonomiyi ve ulusal devleti oluşturmasıyla ticaret, sanayi, finans, tarım burjuvazisi ekonomik olarak güçlendi. Feodal üretim ilişkileri ve onun üstyapısı siyasal sistem, devlet biçimi, kapitalizmin gelişmesini ve burjuvazinin ekonomik gücüyle bağlantılı olarak siyasal egemenliği almasını önlüyordu. Burjuvazi kimi ülkede –Fransa'da– büyük bir ihtilalle, kimi ülkelerde de küçük ihtilaller ve kademeli devrimci bir süreçle iktidarı aldı ve feodal devlet biçimini parçalayıp yerine, kendine uygun devlet biçimini getirdi. Bu, burjuva demokrasisiydi.

Demokrasi burjuvazinin iki yönden işine yarıyordu. Birincisi, kıyasıya bireyci, rekabetçi, merkezî kontrol ve düzenlemeden yoksun kapitalizmde burjuvazinin kendi içinden bölündüğü kesimler arasındaki –büyük ve orta burjuvazi ve özellikle ticaret, sanayi, finans ve tarım burjuvazisi arasındaki– güç oranlarını ve bu oranlarda meydana gelen değişmeleri dengeleyip düzenleyebilmek için gerekli esnekliği getiriyordu. İkincisi, her ekonomik ve siyasal sistem ve onun egemen sınıfı yalnız ekonomik ve siyasal gücüyle ayakta duramaz, egemenliğini sürdüremez. İdeolojik düzeyde de ekonomik-siyasal egemenliği ve düzenini doğrulamak, haklı çıkarmak, diğer alt sınıflara kabul ettirmeye çabalamak zorundadır. İdeolojik düzeyde feodal düzen, aristokrasinin sınıfsal egemenliğini ve kralın siyasal iktidarını ve otoritesini soylu olan-olmıyan ayırımına, bu ayırım ve ona bağlı egemenliği de tanrısal iradeye, buyruğa dayandırıyordu. Burjuvazi bunun karşısına, ideolojik düzeyde, insanların doğuştan özgür ve eşit olduğu, siyasal egemenliğinin bunların iradesiyle oluştuğu, yani günümüzde, egemenliğin millî iradeye dayandığı –bu egemenliğin vekâleten devlete devredildiği– (toplumsal sözleşme) teziyle, çıkıyordu. Demokrasi –düşünce, söz, toplantı, örgütlenme özgürlükleri ve siyasal seçimler– bu tezin pratikte uygulaması oluyordu.

Bu ideolojinin aristokrasiye ve krala karşı koyabilmeye yaraması yanı sıra bir başka yararı daha vardı burjuvazi için. Burjuvazi sadece kendi gücüyle aristokrasiyi ve mutlak krallığı alt edebilmiş değildi. Feodal düzenin en ezdiği sınıflar olan köylü-kentli emekçiler, işçiler aristokrasiye ve mutlaki-

yetçi krallığa karşı çıkmaya hazırdırlar. Burjuvazi insanların doğuştan özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği ve evrensel insan hakları tezleriyle bu kitleleri de peşinden sürükledi; burjuva devrimlerinin etken, vurucu gücünü bu sınıflar oluşturdu.

Burjuvazi iktidarı aldıktan sonra bu evrensel, insancıl ideolojisini unutma veya rafa kaldırma yoluna gitti. Özgürlük, seçme ve seçilme hakları burjuvazi içindi. Burjuvazi seçimlere katılma, seçme ve seçilme hakkını mülkiyete sahip olma ölçütünü getirerek işçi ve emekçi kitlelerden esirgemek istedi. Çeşitli Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı genel oy hakkı, örgütlenme ve grev hakları için uzun yıllar çetin mücadeleler verme durumunda kaldı. Emekçi, işçi kitlelerin bu yükselen mücadeleleri ve istemleri karşısında burjuvazi krallığa tekrar sığınmak (19. yüzyılda Fransa) veya krallığı mutlakiyetçi olmaktan çıkarıp anayasal biçime sokarak sürdürmek (İngiltere) almaşığını seçti; oysa burjuva egemenliği ve yönetimi için en uygun devlet biçimi burjuva demokratik cumhuriyetti.

Başka türlü de yapamazdı. Kapitalizm de daha önceki sınıflı toplumlar gibi sömürüye dayanıyordu. Sömüren ile sömürülenlerin eşit olmasına, sömürülenin sömüren kadar özgür olmasına olanak yoktu. Demokratik hak ve özgürlükler, işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin mücadelesiyle ne kadar genişlese de üretim ilişkilerinin –sömürünün– yarattığı bu temel eşitsizlik sürüyordu ve kapitalist üretim ilişkileri değişmedikçe de sürecekti. Tarihte daha önceki evrelerde ve toplumsal düzenlerde olduğu gibi kapitalizmde de demokrasi ekonomik ve politik gücü elinde tutan egemen sınıf içindi. Ve devlet, sömürücü egemen sınıf yararına olan bu durumu, sömürülen sınıfları baskı altına alarak, koruma ve sürdürme aracıydı.

Buraya kadar söylediklerimizden, çizmeye çalıştığımız tarih panoramasından çıkan sonuç Lenin'in tek cümlede özetlediği olgudur: "Demokrasi bir devlet biçimidir." Devlet sınıflı toplumların oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. Demokrasi ise sınıfsal iktidarın biçimlenişidir. Demokrasi, üretim araçlarının belli sınıfların mülkiyetinde bulunduğu toplumlarda, bu mülkiyete ve sağladığı ekonomik güce sahip olan, sayıca azınlıktaki sınıfın politik iktidar organlarının, yurttaş ve hukukça eşit sayılan, seçimlere katılma hakkı tanınanların oy çoğunluğu ile oluşturulduğu rejimdir. Şöyle bir zıtlığı da içerir: iktidar organlarının kimlerden oluşacağı oy çoğunluğuyla belirlenir, ama, bu yöntemle oluşan organlar oyları veren çoğunluğun değil, özel mülkiyete ve ekonomik güce sahip azınlığın politik egemenliğinin araçlarıdır. Ancak sosyalist düzendeki toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyeti kalkmış

olduğundan, demokrasi nüfusun tümüne yakın büyük çoğunluğunu oluşturan kitlelerin işçi sınıfı önderliğindeki iktidarını biçimlendirir. Toplumsal evrimin sosyalizm aşamasının ilerki evrelerinde sınıfsal ayrışımların tüm izleri silinip gittiği ve bunun sonucu, egemen sınıfın veya sınıfların yönetme, yürütme ve baskı aracı olarak devlet de eriyip yok olduğu zaman, sınıfsal politik egemenliğin biçimi olarak demokrasi de yok olacaktır. Toplum işleri, baskı araçlarına gerek kalmaksızın, insanların gönülden benimsedikleri ve uydukları kurallara göre düzenlenip yürütülecektir. Davranış ve eylemlerde kurallara uygunluk, fizik güç kullanılmasını gerektiren baskılarla değil, bireyin içinde bulunduğu grupların, topluluğun ve genel kamuoyunun onaylayıp onaylamaması, beğenisi veya kınaması ve eleştirmesi gibi toplumsal tepkilerle kontrol altına alınacaktır. Bugünkü toplumlarda nezaket kurallarına ve bir ölçüde ahlâk kurallarına uymanın böyle, benzeri bir mekanizma ile sağlandığı gibi.

Kapitalist Toplumlarda Demokratikleşme Süreci

Kapitalist toplumlarda demokrasi, daha önceki tarihsel aşamalarda olduğu gibi sınıfsal bir nitelik taşımakta ve burjuva demokrasisi denilmesini hak etmekle beraber, tarihin geçmiş aşamalarında yeralan demokrasilerden önemli farklar gösterir. Köleci toplumlarda üretici sınıf olan kölelerin hiçbir zaman, hiç bir ölçüde demokraside, egemen sınıf iktidarının biçimlenişinde bir rolü olamamıştır. Feodal düzenden serfler ve kentsel devletlerle özgür kentlerdeki işçi ve emekçiler de öyle. Köleci toplumlarda kölelerin, feodal toplumlarda köylülerin başkaldırdıkları, keskin mücadele verdikleri zamanlar olmuştur. Bu mücadelenin sözü geçen sınıflar lehine bazı sonuçlar verdiği de görülmüştür. Ama bu mücadeleler bu sömürülen sınıfların, siyasal iktidarın biçimlenişi sürecine katılabilmeleri; hukuksal, biçimsel düzeyde de olsa siyasal haklar elde edebilmeleri sonucunu vermemiştir.

Feodal toplum içinde kapitalist üretim ilişkilerinin ve sermayeci sınıfın, burjuvazinin oluşup güçlenmesiyle burjuvazi politik iktidarı almaya yönelince, kırda ve kentte sömürülen ve kurulu düzene başkaldıran emekçileri peşinden sürüklemek gereğini duymuştur; onların gücüyle, katkısıyla iktidarı alabilmiştir. İktidarı aldıktan sonra burjuvazi politik hakları işçi ve emekçilerden esirgeme yoluna gidince, işçi sınıfı buna karşı direnmeye, mücadele etmeye koyulmuş ve zamanla bu mücadeleden sonuç almaya başlamıştır. Genel seçimler, örgütlenme, toplantı, sendikalaşma ve toplu

sözleşme haklarını ve fikir, söz, vicdani kanaat ve felsefi görüş, yayın özgürlüklerini burjuvaziden koparıp almıştır. Demokrasinin sınıfsal, burjuva karakteri temelinden değişmemiştir; sömürme-sömürülme düzeni değişmedikçe de bu niteliği ortadan kalkamazdı. Özgürlük, sadece yasakların kalkması değildi, özgürlükleri fiilen kullanabilme olanaklarına sahip olmaktı. Sömüren-sömürülen ilişkisi içinde ise, sömürülenler bu özgürlükleri kullanma olanaklarına elbette sömürenler kadar sahip olamıyorlardı, olamazlardı. Ama bu özgürlükleri hiç kullanamıyor da değillerdi. İşçi sınıfı nicel ve nitel bakımdan güçlendikçe demokratik hak ve özgürlüklere daha bir sahip çıkıyor, bunları kullanma olanaklarını daha bir geliştiriyordu. İşçi sınıfı bu demokratik hak ve özgürlükleri kullanarak ve kullanma olanaklarına daha geniş ölçüde sahip olarak sermaye sınıfına, onun ekonomik gücüne ve politik egemenliğine karşı mücadelesini keskinleştiriyor, etkinleştiriyordu. Yüzyılı aşkın bir süre önce bilimsel sosyalizmin kurucuları tarafından belirtilmiş olduğu üzere, demokratik cumhuriyet, işçi sınıfı mücadelesi için en elverişli ve işçi sınıfının iktidarı sorununun onun içinde çözüleceği rejimdi.

Zamanla demokrasi anlayışının ve uygulamasının içeriği ve kapsamı da değişti ve genişledi. Bu, bilimsel sosyalizmin ve bilimsel sosyalist teoriye dayan işçi sınıfı hareketinin belirleyici rolünün sonucuydu. İşçi sınıfı ve sosyalist çevreler dışında da, belli yıllarda oy vermenin siyasal iktidara katılma demek olmadığı, klasik özgürlüklerin halk kitleleri açısından demokrasi için yeterli olmadığı, demokrasiyi daha geniş toplumsal kapsamda düşünmek ve uygulamak gerektiği düşüncesi yayılmaya ve tutunmaya başladı. Marx'ın dediği gibi genel seçimler, kendi başına, egemen sınıftan hangi kişilerin iktidar koltuğuna oturup işçi ve emekçi kitleleri yönetmesini belirlemekten başka bir sonuç vermiyordu. Ama işçi sınıfının bilimsel sosyalist teoriyi özümsemiş ve sosyalizmi hedef alan siyasal hareketinin ve örgütlenişinin –partisinin– politik arenada yer alması ve zamanla güçlenmesi, gücünü sürekli artırmasıyla durum değişmeye başladı. İşçi sınıfı artık kendi temsilcilerini parlamentoya gönderebiliyordu. İşçi sınıfı temsilcileri parlamento dışındaki örgütlü işçi sınıfı hareketine, onun tutarlı ve güçlü mücadelesine dayanarak parlamentoda –iktidar düzeyinde– etkin rol oynıyabiliyordu. İşçi sınıfı için parlamento öncelikle bir forumdu, egemen sınıf burjuvazinin ve onun siyasal iktidarının perde arkası oyunlarını, işçi ve emekçi kitleler aleyhine sürdürdükleri politika ve icraatı, ulusal bağımsızlığa ve çıkarlara aykırı dış politikasını sergilemek; işçi sınıfının görüşlerini, somut sorunlara somut önerilerini duyurmak, işçi ve emekçi sınıflarının haklarını savunmak üzere

kullanılan bir forum. Ama işçi sınıfı partileri toplumda güçlerini ve etkinliklerini artırdıkça, parlamentoda daha güçlü biçimde temsil edilir oldular ve bu parlamento dışı ve içi güçlülük, burjuvazinin iktidarını belirli sınırlar içinde tutmak, dizginlemek olanağını yarattı. Kuşkusuz iktidar yine burjuvazideydi, ama burjuvazi bu iktidarı keyfince, dilediği gibi kullanamıyor, eskisi gibi kolayca at koşturamıyordu. Önünde işçi sınıfının ve partisinin tutarlı, dirençli muhalefet duvarını buluyordu. Parlamento sadece bir forum olmaktan çıkarak, burjuva iktidarını belli sınırlar içine itelemenin bir aracı da olmaya başladı. İşçi sınıfının sosyalizmi hedef alan partileri, işçi sınıfının toplum yaşamında toplantılar, mitingler, yürüyüşler, protestolar, direnmeler ve grevlerle verdiği örgütlü ve bilinçli mücadeleyi parlamento içi mücadele ile birarada, uyumlu ve eşgüdümlü biçimde yürütmeyi becerdiler. İşçi sınıfı partilerinin parlamenter faaliyetleri burjuva anlayışına ve pratiğine uygun parlamentarizmin sınırlarını aştı. Kısacası işçi sınıfı partileri genel seçimleri ve parlamentoyu sosyalistçe kullanmayı öğrendiler.

Şimdi Batının gelişmiş, ileri kapitalist toplumlarında şu soru ortaya çıkmıştır: bir adım daha ileri gidilerek, demokratik özgürlükler, genel seçimler ve parlamenter mekanizma çerçevesinde iktidarı burjuvaziden demokratik, barışçı yolla almak mümkün olamaz mı? Bu soruyu Fransız ve İtalyan partileri "evet" diye cevaplıyor, daha birkaç Batılı parti de öyle.

Burada kısaca işaret edelim ki, barışçı yol olasılığı, demokratik özgürlüklerin işçi sınıfının örgütlenişi ve mücadelesi için önemi, emekçi kitleler ve demokratik güçlerle ittifak ve dayanışmanın gereği bilimsel sosyalizmde çok önceden beri kabul edilmiş konulardır. Şimdi, söz konusu Batılı partiler kendi ülkelerinde barışçı, demokratik yoldan iktidara gelme olanağının belirdiği ve iktidara gelindikten sonra da süregelen demokratik özgürlükleri kısıtlamadan, büyük tekelci burjuvazinin dahi siyasal özgürlüklerine dokunmadan, işçi sınıfının öncülüğünde tekel dışı bütün sınıf ve tabakaların birleşik iktidarının ileri demokrasi düzeyinde gerçekleşebileceği görüşüne varmışlardır. Sözü geçen partiler bu görüşlerini ve benimsedikleri stratejiyi kendi toplumlarının somut tahliline dayandırmaktadırlar; tüm toplumlar için geçerli, evrensel bir reçete olarak ileri sürmek iddiasında değillerdir.

Seçimlerle iktidara gelindiğinde bu iktidar sadece parlamentoda sandalya çoğunluğuna dayanmıyacaktır; bu çoğunluk, iktidar olmanın hukuksal dayanağı olacaktır. İktidar asıl, parlamento dışında, toplumda, işçi ve emekçi kitlelerin örgütlü gücüne ve mücadelesine dayanacaktır. Seçimlerde oluşacak oy çoğunluğu, bu örgütlü gücün ve mücadelenin nicel düzeyde,

sayılara dönüşmüş ifadesi, belirtisi olacaktır. İşçi sınıfının yoksul köylü ile ittifakı zorunluluğu biliniyordu, teoride belirtilmişti. İşçi sınıfı iktidarının, diğer emekçi sınıf ve tabakaların da bu iktidardan yana kazanılmasıyla, çoğunluğun rızasına, iradesine, dayanması gereği de biliniyordu. Sosyalizmin kuruluşuna geçen toplumlarda, kapitalizmden arta kalan diğer sınıf ve tabakaları da işçi sınıfının partisi önderliğinde politik parti veya diğer biçimlerde alttan yukarı doğru örgütleyerek iktidara katmak gerekti ve bu yapıldı. Sosyalist toplumlar, birbirine bağlantılı ve hep birarada bütünleşmiş olarak, çeşitli alanlarda ve kademelerde örgütlendirilmiş ve bu örgütlenmelerle nüfusun tümü işlerin yönetim ve yürütümüne katılma durumuna getirilmiş toplumlardır.

Fransız ve İtalyan partileri ve diğer bazı ülkeler partileri, iktidarı almadan önce bu geniş ittifakları kurup örgütlemek ve bu örgütün kitleleri kendilerini sömüren ve ezen tekelci burjuvaziye karşı seferber etmek, mücadeleye sokmak tasarı ve girişimindedirler. Onların gözlem ve kanısınca, sosyalist düşünce ve özlemler işçi sınıfının dışına taşmakta, diğer sınıf ve tabakalarca da benimsenmektedir. Tekelci burjuvaziye karşı direnç de belirginleşmekte ve artmaktadır. Büyük burjuvazi böyle geniş bir sınıfsal ittifaklar yelpazesiyle kuşatılıp, soyutlanabilir, etkisizleştirilebilir ve çoğunluğun oylarıyla iktidara gelinebilir. İktidar alındıktan sonra da tekelci büyük burjuvazinin ekonomik dayanakları bir sıra kamulaştırmalarla çökertilir ve devlet aygıtında, iktidar mekanizmasında, bir dizi değişikliklerle, büyük burjuvaziye karşı birleşen geniş sınıf ve tabakalar yelpazesinin işçi sınıfı öncülüğündeki ileri demokratik iktidarına uygun bir mekanizma yaratılır. Seçimlerde oy çoğunluğu ile beliren ve parlamento çoğunluğunu oluşturan irade, toplumdaki bu geniş sınıf ve tabakalar ittifakının ve onun büyük burjuvaziye karşı sürdürdüğü mücadelenin bir ifadesi olur ve iktidar bu ittifak ve mücadeleye dayanır.

Bütün bu gelişmeler süreci içinde işçi sınıfı dışındaki diğer kol ve kafa emekçisi kitlelerin de politik bilinci yükselecek, bilgisi artacak, deneyimleri zenginleşecektir. İktidar için mücadele verilirken, bu mücadele, onu verenleri de değiştirip geliştirecektir. İşçi sınıfı dışındaki kitleler kendileri için sosyalizmden başka çıkar yol olmadığı sonucuna varacaklardır.

Kimi gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfı partilerinin barışçı, demokratik yoldan iktidarı alma tasarıları ana çizgileriyle özetlemeye çalıştığımız böyle bir tahlil ve değerlendirmeye dayandırılmaktadır. Bu değerlendirme de şu koşullarla belirlenmiştir:

- Bir ihtilal durumunun nesnel ve öznel şartları yoktur ve yakın bir gelecekte oluşacağa da benzememektedir. Buna karşılık Fransa ve İtalya gibi toplumlarda işçi sınıfı partileri genel seçimler yoluyla iktidarı alabilecek duruma gelmişlerdir, bu yolla iktidarın eşiğindedirler. Yukarda sözü edilen değerlendirmeler bir yana, böyle fiili bir durum vardır.
- Demokratik özgürlükleri işçi sınıfı çetin mücadelelerle burjuvaziden koparıp almıştır ve bu özgürlükler işçi ve emekçi kitlelere malolmuştur.
- Sınıfsal güçler arasındaki oranlar işçi ve emekçi kitleler lehine değişmektedir.
- Uluslararası güçler dengesinin sürekli dünya sosyalist sistemi, dünya işçi sınıfı hareketi ve ulusal kurtuluş mücadelelerinden yana değişmesi nedeniyle dünya konjonktürü elverişlidir.

Tasarlanan yöntemle ve biçimde oluşacak iktidar –oluşturulabilirse eğer– kapitalist düzenin şimdiye kadar tanıdığı en temsili (toplam nüfusun ezici çoğunluğunu temsil eden), en demokratik ve güçlü iktidar olacaktır ve belirtildiğine göre, yalnız parlamentoda sayı çoğunluğuna değil, toplumdaki en geniş sınıf ve tabakalar ittifakının fiili gücüne ve mücadelesine dayanacaktır. Umulmaktadır ki, böylesine güçlü ve demokratik bir iktidar karşısında, soyutlanmış ve yalnız kalmış olan büyük burjuvazi direnmek, ayaklanmalar düzenlemek gücünü ve olanağını bulamıyacak, girişilen politik, ekonomik, sosyal dönüşümleri kabul etme durumunda kalacaktır. Böylece, dönüşümleri şiddete başvurarak kabul ettirmek zorunluluğu doğmıyacaktır. (Proletarya diktatörlüğünü reddetmeleri bu anlamdadır.) Demokratik yoldan iktidarı alma ve iktidarda kalma –ve proletarya diktatörlüğünün reddi– şu sonucu da beraberinde getirmektedir: Genel seçimlerde çoğunluk elde edilemediğinde iktidar bırakılacaktır. Sanıyoruz şöyle düşünülmektedir: öngörülen biçimde, birleşik mücadeleler içinde pekiştirilmiş bir sınıf ve tabakalar ittifakı gerçekleştirilirse, bu, seçimlerde oy olarak kendini gösterecektir; hele iktidardayken sorunlara geçerli çözümler getiren, halk kitlelerinden yana ve toplumu ilerleten işler başarılmışsa, oylar eksilmek şöyle dursun, daha artacaktır. Yok, oylar gerilerse, bu, geçici bir duraklama olacak, yanlışlar, eksiklikler gözden geçirilip düzeltilecek, mücadeleye yeniden hız verilecektir.

Ne var ki, bütün bu dönemde devlet varlığını koruyacak, toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde yeni işlevler yüklenerek daha da etkinleşecektir. Devlet aygıtının her kesimi ne denli demokratikleştirilse, halkın

denetiminde ve halka karşı sorumlu bir düzeye getirilse de, devletin ordusu, güvenlik kuvvetleri, mahkemeleri, tutuklama ve cezaevleri bulunacaktır ve bunlar gerektiğinde kullanılacaktır. Demek ki, maddi cebir unsuru ortadan kalkmış değildir. Devlet, politik iktidar, kapitalist toplumların tarihinde görülmemiş ölçüde demokratik, nüfusun ezici çoğunluğunun iradesine dayanır olsa da, bu, büyük çoğunluk için demokrasi; ayrıcalıklarından, sömürme özgürlüğünden yoksun bırakılan küçük azınlık –büyük tekelci burjuvazi– için ise bir zorlanma olacaktır. Muhalefet partilerine müsaade olunması, fikir, söz, yayın, örgütlenme vb. özgürlüklerin korunması bu temel durumu değiştirmez. Nasıl ki kapitalist düzende muhalefetin ve sözü geçen demokratik özgürlüklerin varoluşu burjuva sınıfının egemenliğini, geniş sınıfsal anlamda diktatörlüğünü, ortadan kaldırmıyorsa. Bu demektir ki, öngörülen yeni iktidar durumunda da demokrasi ve devlet sınıfsal niteliğini koruyacaktır. Bilimsel sosyalizm teorisinin devlet ve demokrasi konularında ortaya koymuş olduğu temel doğrularda bir değişiklik söz konusu değildir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde demokratikleşme sürecinin giderek işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin hak ve özgürlüklerinin genişlemesinden yana bir gelişme göstermesi düz bir çizgi üzerinde düzenli ilerlemelerle olmadı. Kapitalizmin emperyalist aşamaya gelmesi, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sonucu dev tekellerin oluşmasıyla demokrasi, büyük burjuvazinin politik iktidarının biçimlenişi için gerekli ve yararlı olmaktan çıktı. Burjuvazi, burjuva demokrasisine artık sahip çıkamaz oldu. Ve böylece, kapitalizmin oluştuğu ve geliştiği dönemdeki tarihsel, ilerici rolünü yitirdi. Demokratik rejimi, hak ve özgürlükleri savunma ve korumayı işçi sınıfı hareketi yüklendi. Bugün Batının gelişmiş kapitalist ülkelerinde yalnız sosyalizm için mücadelenin değil, demokrasi mücadelesinin de öncü gücü işçi sınıfı ve onun politik partisidir. Bundan ötürü demokrasi mücadelesiyle sosyalizm mücadelesi içice geçmiştir. Artık sosyalizmi hedef almıyan bir demokrasi mücadelesinin önemli sonuçlar vermesi, toplumu ilerletmesi mümkün değildir.

Tekelci büyük burjuvazi için ekonomik egemenliğiyle uyumlu otoriter bir rejim gerekli idi. Kapitalizmin çelişkilerinin, bunalımlarının keskinleşip şiddetlenmesi, işçi sınıfının ve kitlelerin mücadelesinin yükselişi demokrasinin askıya alınmasına, tekelci büyük burjuvazinin açık teröre dayanan rejimi faşizme yol açtı. İtalyan, Alman, İspanyol ve Portekiz faşizmlerinin niteliğini biliyoruz. Ama bugün de faşizm tehlikesi ortadan kalkmış değildir.

Şili'de sosyalizm doğrultusunda demokratikleşme süreci Pinochet'nin faşist darbesiyle kesintiye uğratıldı. İşçi sınıfının demokratik yoldan iktidara en yaklaşmış olduğu İtalya'da faşizm tehlikesi söz konusudur. İtalya, Berlinguer'in deyimiyle "derin bir kriz" içindedir. İtalyan Komünist Partisi iktidara katılmadan sorunların çözülme yoluna sokulamayacağı bilindiği halde ABD ve AET'nin kimi ülkeleri ve sırtını onlara dayayan İtalyan tekelci burjuvazisi buna olanak tanımamaktadırlar. İtalyan işçi sınıfı partisinin demokratik iktidar için şart saydığı, işçi sınıfının orta sınıf ve tabakalarla ittifakı oluşturulmuş; partiler düzeyinde, İtalyan Komünist Partisi'yle Hristiyan Demokrat Parti'nin bir anlaşma ve uzlaşmaya varmaları gerçekleştirilebilmiş değildir. İçinde bulunulan kriz ise ivedi çözüm gerektirmektedir. Bu durum, ve ABD'nin sol bir iktidara karşı almış göründüğü tutum faşist bir darbe olasılığını gündeme getirmektedir. Bu olasılık gerçekleşirse, bu defa faşizmin gelişi Mussolini ve Hitler'in iktidarı alışları gibi olmayacaktır. Faşizm askeri bir darbeyle sahneye çıkacaktır. Batılı gelişmiş ülkelerde oluşturulan, demokratik yoldan iktidara geliş ve sosyalizmin kuruluşuna geçiş stratejilerinin pratikte gerçekleşebilmesinde en büyük sorun ordunun burjuvazi lehine müdahalesi, iktidarı alması olasılığıdır. Buna karşı, ordunun kitlesini oluşturan safların büyük çoğunluğunun emekçiler olduğu, ordunun toplumundan tüm soyutlanmış, ayrı bir dünyada yaşamadığı, verilen demokrasi mücadelesinin ordu kadrolarını da etkileyebileceği ve onu demokrasi safına çekebileceği söylenebilir. Örnek olarak da Portekiz'deki Nisan 1974 devrimi gösterilebilir.

İtalyan, Fransız ve diğer benzeri Batılı partilerin benimsedikleri stratejide en kritik, en tehlike yaratabilecek nokta ileri demokrasi aşamasından kapitalizmin giderek/tasfiyesiyle sosyalizmin kuruluşuna geçiş sorunudur. Tekel dışı burjuvazinin önemli büyüklükte sermaye ve işletmelere sahip olduğu ve bunlarla işçi sınıfı arasındaki temel, uzlaşmaz çelişkinin ileri demokrasi aşamasında ortadan kalkmış olmayacağı unutulmamalıdır. Bilimsel sosyalizmin, orta burjuvazinin ve küçük burjuvazinin kaypak, özel mülkiyete sıkıca yapışkan olduğu konusundaki uyarısı asla küçümsenmeyecek bir noktadır. Sosyalizme geçiş aşamasına gelindiğinde bu tabakaların, özellikle orta burjuvazinin güçlü bir direniş göstermesi, ittifaktan ayrılması küçük bir olasılık değildir. Bunların bu eğilimlerinin diğer gelişmiş kapitalist ülkelerce de desteklenceği ve kışkırtılacağı ve bunun gizli tertiplere, silahlanmalara dahi yol açabileceği göz önünde tutulursa işaret ettiğimiz tehlike daha da

önem kazanmaktadır. Önerilen stratejilerde üstünde önemle durulmayı gerektiren bir sorun budur.

Geri Kalmış Ülkelerde ve Bu Arada Türkiye'de Demokrasi ve Demokratikleşme Sorunu

Demokrasi ve demokratikleşme sorunu açısından, Türkiye dahil geri ülkelerle gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki temel fark dış faktörün oynadığı roldür. Gelişmiş kapitalist ülkelerde demokrasi mücadelesi ve toplumsal demokratikleşme sürecinin gelişmesi her ülkenin kendi egemen sınıfına karşı olmuş ve olmaktadır. Gerçi emperyalist ülkelerin burjuvazileri arasında bağlantılar ve az çok bir bütünleşme –özellikle sosyalizm söz konusu olduğunda buna karşı bir birleşme– olduğundan dış baskı ve müdahale bu ülkeler için de söz konusudur. Hele iç dinamikler işçi sınıfının sosyalizmi hedef olan partisini iktidara yaklaştırdığında bu dış faktör açıkça ortaya çıkmaktadır (İtalya'da görüldüğü gibi). Ama yine de gelişmiş kapitalist ülkelerde iç dinamikler göreceli olarak daha ağır basmaktadır. Geri ülkelerin gelişmemiş ekonomileri emperyalist kapitalist dünya ile, egemen sınıfları da dış egemen güçlerle bütünleşmiş ve hem ekonomileri, hem de egemen sınıfları sözü geçen dünyanın sömürü, baskı ve etkisi altına girmiş olduğundan, bu ülkelerde demokratikleşme mücadele ve süreci zorunlu olarak anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesiyle iç içedir, birleşiktir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde demokrasi mücadelesi, feodal düzen çerçevesinde gelişen burjuvazinin –peşine kırsal ve kentsel emekçi kitleleri de takarak– aristokrasiye ve mutlakiyetçi krallığa karşı mücadelesi olarak başlamış, toplumun siyasal rejimi cumhuriyet veya anayasal krallığa dönüştükten sonra ise demokrasi mücadelesi işçi sınıfının ve diğer emekçi halk kitlelerinin büyük burjuvaziye karşı mücadelesine dönüşmüştür.

Geri kalmış ülkelerde demokrasi mücadelesi ise dış güç emperyalizme karşı mücadele ile bütünleşmiştir. Ulusal kurtuluş hareketleri dışa karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi, içte de egemen sömürücü sınıflara karşı demokratik hak ve özgürlükler, toplumsal kurtuluş mücadelesi ikilisinden oluşagelmiştir. Hem iç egemen sınıflar dış emperyalist güçlerle bütünleştiği, işbirliğine girdiği için, hem de 20. yüzyılda işçi-emekçi kitlelerde sömürü ve baskıdan kurtulmanın özlemi ve bunun politik bilinci oluştuğu için içteki sınıf mücadelesi de emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi kadar önem kazanmıştır ve onunla bütünleşmiştir. Toplumsal kurtuluş mücadelesinin

ulusal kurtuluş mücadelesi ile bütünleşmesinin bir nedeni iç egemen sınıfların emperyalizmle bütünleşmiş, işbirliğine girmiş olması ise, bir ikinci nedeni de emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin tekelleşmiş egemen sınıfı burjuvazinin kendi egemenliğini sürdürebilmek için kapitalizmin ilk evrelerindeki demokratik niteliğini yitirmiş, demokrasiye karşıt bir tutuma girmiş olmasıdır. Emperyalizm, boyunduruğu altında tuttuğu ülkelerde demokrasinin, işçi ve emekçi kitlelerin bilinçlenip demokratik hak ve özgürlükler mücadelesine girişmelerinin can düşmanıdır. İçteki ortakları olan egemen sınıflar iktidardan düştüğü, işçi ve emekçi sınıflar iktidarı aldığı an kendi sonunun da geleceğini emperyalizm de bilmektedir. Çünkü geri ülkelerde bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin öncü gücü işçi sınıfıdır ve diğer emekçi kitleler de bu mücadeleye artan ölçülerde katılmaktadır.

Bütünleşmiş bir biçimde verilen ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinde, hangi yanın ağır basacağı her toplumun kendi özgün durumuna göre değişir. Ülkenin sömürge durumunda olup dış emperyalist güç tarafından doğrudan yönetildiği hallerde (Angola örneği) veya emperyalizmin askeri güçle ülkeyi işgal ettiği hallerde emperyalizme karşı mücadele sıcak savaş halini alırsa (ikinci halde mutlaka bu nitelikte olur) mücadelenin ulusal yanı ağır basar, içteki sınıfsal mücadele arka plana itilir. Buna karşılık, ülkenin siyasal bağımsızlığının esas itibariyle sürdüğü, emperyalizmin ülkeyi doğrudan yönetmeyip, yerli egemen sınıfların kendisiyle bütünleşmesi ve işbirliği etmesiyle nüfuzunu yürüttüğü hallerde ise sınıf mücadelesi ön plana gelir. Ulusal bağımsızlığın ve egemenliğin güçlendirilmesi, giderek tam-elde edilmesi, egemen sınıflar iktidarının bu yönde zorlanmasına; emperyalizmin kapı dışarı edilmesine, iktidarın sınıfsal el değiştirmesine bağlıdır.

İç sınıfsal mücadele de geri ve bağımlı toplumun verili toplumsal düzenine göre değişir. Kapitalizm öncesi ilişkilerin ağır bastığı, kapitalistleşmenin çok zayıf olduğu toplumlarda sınıf mücadelesi temel olarak anti-feodaldir. Kapitalist gelişmenin ilerlemiş olduğu ama feodal üretim ilişkilerinin ve üstyapı kurumlarının güçlü biçimde sürdüğü durumlarda ise anti-feodal ve anti-kapitalist mücadele üst üste çakışır. Kapitalist üretim ilişkilerinin hakim ilişkiler durumuna geldiği, feodal ilişkilerin ancak kalıntı düzeyinde ve çözülme sürecinde olduğu Türkiye gibi ülkelerde ise sınıf mücadelesinin ağır basan niteliği anti-kapitalist oluşudur.[1])

[1] Türkiye'de kapitalist üretim ilişkileri hâkim ilişkilerdir; tarımda büyük toprak sahiplerinin büyük kesimi feodalizm artığı toprak ağaları olmaktan çıkmış, kapitalist işletmecilik yapan çift-

Ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesi veren toplumlar arasında bir başka ve[1] çok önemli açıdan da farklılaşma vardır. Kimi ülkelerde işçi sınıfı sayıca küçük ve veya sübjektif düzeyde (politik bilinç, örgütlenme ve örgütlü mücadele düzeyinde) gelişmemiş ve güçsüz olduğundan ulusal kurtuluş mücadelesinin öncülüğünü yerli burjuvazinin emperyalizmle bütünleşmemiş, ulusal ekonominin bağımsızlığının korunmasından yana olan, "ulusal burjuvazi" niteliğindeki burjuvazi kesiminin yaptığı görülmüştür.[2]

Küçük burjuvaziyle ulusal burjuvazinin yürüttükleri ulusal kurtuluş mücadelesi başarıya ulaştığında siyasal bağımsızlığı elde edip yeni bir devlet kurarlar. Ama bu siyasal bağımsızlık dahi sınırlıdır. Birincisi, eskiden sömürgesi oldukları anadevlet ile (metropol ile) yakın ilişkileri çoğu zaman sürer. Daha önemlisi, emperyalist-kapitalist dünya ilişkilerinin ağı içinde kalırlar; emperyalizmin nüfuz, baskı ve sömürüsünden kurtulamazlar. Ekonomik bağımsızlığı gerçekleştiremedikleri için siyasal bağımsızlıkları da sınırlı kalır. İlk evrelerde güçlü bir iktidar oluşturup siyasal bağımsızlıklarını pekiştirseler, içte ekonomik-sosyal reformlara, bir devlet sektörü yaratmaya girişseler bile, emperyalist-kapitalist dünya ilişkileri ağından dışarı çıkmayı, kurtulmayı sağlıyacak, sosyalizmi hedef alan ve bilimsel sosyalist teori ve pratiğe dayanan bir kalkınma yoluna girmedikleri için, gün gelir, yeniden emperyalist-kapitalist ülkelerin safına kayarlar. Bu çeşit ülkelerin siyasal bağımsızlıklarına kavuşmalarını izleyen ilk dönemlerde yaptıkları ekono-

---

lik sahipleri durumuna gelmişlerdir. Feodal kalıntılar Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dadır, ama orada da kapitalistleşme süreci başlamış, ilerlemektedir, eski düzen çökme sürecindedir. Türkiye'de büyük toprak mülkiyeti, latifundaların (büyük malikânelerin) güçlü olduğu Güney Amerika ülkelerine kıyasla daha küçük ölçekli ve sayıca daha azdır. Türkiye tarımında, Doğu-Güneydoğu bölgesi dışında, küçük toprak mülkiyeti ve küçük işletmeler yaygındır. Bu küçük üretim birimleri dahi kapitalist pazar ilişkileri içine girmiştir; kendi ürettiğini tüketen, içine kapalı, doğal ekonomi durumundaki aile üretimi gerilemiştir ve gerilemektedir, işçi sınıfı, müttefiki emekçi sınıflarla, iktidara geldiğinde yapılacak toprak ve tarım reformu bir burjuva demokratik reform olmaktan çok, tarımın sosyalist üretim ilişkileri doğrultusunda yeniden örgütlenmesini (reorganizasyonunu) öngören bir reform olacaktır. Türkiye'de sınıf mücadelesi hâkim niteliğiyle anti-kapitalisttir ve büyük burjuvaziyi hedef almaktadır. Sanayileşme ilerledikçe ve bunun sonucu işçi sınıfı nicel ve nitel olarak geliştikçe sermaye-emek çelişkisi keskinleşmekte, burjuvazi-proletarya mücadelesi şiddetlenmektedir.

[2] Bizim kanımızca, günümüzde bu çeşit, ulusal burjuvazi öncülüğünde yürütülen ulusal kurtuluş hareketlerinin örneklerini bulmak güçtür. Bu türden burjuvazinin bulunduğu ülkelerde bunlar, harekete öncülük etme yerine, küçük burjuvazinin aydın kesiminin, asker-sivil kadroların, öncülük edip yürüttükleri ulusal kurtuluş mücadelesine bir ölçüde katılırlar, hareketi desteklerler. Ama yine de bu burjuvazi kesimi dahi kaypaktır, emperyalizmle uzlaşmaya her an yatkındır.

mik-sosyal reformlar, ekonomik devletçilik politikaları ve ekonomide devlet sektörü oluşturmaları, bilimsel sosyalizmde "kapitalist olmıyan yol" diye tanımlanan kalkınma yolunun belirtileri değildir. Bu çeşit girişimler, sonunda burjuvaziyi güçlendiren devlet kapitalizmi uygulamalarıdır. Bu tür ülkelerin en yeni ve göze çarpan örneği Enver Sedat'ın Mısır'ıdır. Daha eski bir örneği ise Türkiye'nin kendisidir.

Olaylar göstermiştir ki, anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesinin ancak sosyalizmi hedef alan ve bilimsel sosyalist teori ve pratiğe uygun strateji ve taktiklerle yürütüldüğü hallerde ulusal ve toplumsal kurtuluşa kavuşulabilmektedir. Küba ile Vietnam bunun önde gelen başarılı örnekleridir. 20. yüzyılın son çeyreğinde, tüm geri ülkeler, gerilikten, sömürüden, baskıdan kurtulup en ileri çağdaş uygarlığa ulaşabilmek için aynı yolu izlemek zorundadırlar. Bu, toplumsal gelişme kanunlarının nesnel, kaçınılmaz zorunluluğudur.

Türkiye, ulusal bağımsızlığını pekiştirip de bir süre sonra yine emperyalizmin sultasına giren ülkelerin eski bir örneğidir, dedik. Böyle olmakla beraber, Türkiye'nin kendine özgü ve belki geri kalmış diğer ülkelerin hiç birine benzemiyen bir durumu vardır.

Birincisi, Türkiye hiç bir zaman sömürge olmadı. Yüzlerce yıllık, üç kıtaya yayılmış geniş bir imparatorluğun bir parçası ve mirasçısı olarak ulusal egemenliğine sahip devlet statüsünü korudu. Gelişmiş kapitalist Batılı devletler İmparatorlukta ne kadar ekonomik ayrıcalıklar ve çıkarlar elde etseler, devlet yönetimini baskı altında tutup müdahalelerde bulunsalar, imparatorluğun sınırlara yakın bölgeleri elden çıkmıya başlasa da, Osmanlı devleti ortadan kaldırılıp, toprakları işgal edilip, üzerinde bir sömürge yönetimi kurulmadı. Buna çok yaklaşıldığında, emperyalist Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluğun ana toprakları işgal edilip üzerinde çeşitli yeni devletler kurulması tasarlandığında, yerel halk direnme hareketlerinin başlaması, imparatorluk ordusundan artakalan güçlerin örgütlenmesi, İstiklal Harbi'nin başlatılıp kazanılmasıyla emperyalistlerin gerçekleştirmeyi tasarladıkları durum önlendi ve Misak-i Milli sınırları içinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. İstiklal Harbi'nin amacı istiklal-i tam'dı, belirlenmiş sınırlar içinde bağımsız ve egemen, ulusal bir devletin kurulmasıydı. Bunun için bu savaş anti-emperyalist nitelikte bir ulusal kurtuluş savaşıydı.

İkincisi, kapitalistleşme süreci 19. yüzyılın ilk yarısından, siyasal demokratikleşme mücadelesi bu yüzyılın ortalarından itibaren, yani kapitalist dünya emperyalizm aşamasına ulaşmadan önce, ama ona doğru gelişirken,

başladı. Ulusal kurtuluş mücadeleleri ve savaşları dönemi tarih sahnesinde henüz boy göstermemişti.

Bu iki nedenle, kapitalistleşme sürecinin ağır aksak ilerlediği ve siyasal demokrasi mücadelesinin sürdürüldüğü bu ilk uzun dönemde ulusal bağımsızlık sorunu ön plana çıkmadı; ama örtülü olarak vardı. Mücadele mutlakiyetçi padişahlık rejimine karşı siyasal demokratikleşme mücadelesiydi. Bağımsız ve egemen güçlü bir devlet oluşturma bu mücadelenin dolaylı sonucu olarak gerçekleşecekti. Ulusal bağımsızlık sorunu ve amacı emperyalist Birinci Dünya Savaşı sonrasında İstiklal Harbi döneminde ortaya çıktı ve bu savaşın başarıyla yürütülüp zaferle sonuçlanması dünya ulusal kurtuluş mücadeleleri döneminin başlangıcını işaretledi.

19. yüzyılın ikinci yarısında yürütülen mücadele ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde verilen ulusal bağımsızlık savaşı asker-sivil küçük burjuvazinin öncülüğünde ve ticaret burjuvazisine dayanarak başarılmıştı; yani yukarıda işaret ettiğimiz iki tür ulusal kurtuluş mücadelesinden birinci türe giren ve o türün ilk ve "klasik" diyebileceğimiz örneğiydi. İkinci özelliği, bu mücadelenin emperyalist Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, emperyalist Batılı devletlerin imparatorluğu parçalama ve paylaşma girişimi üzerine yekten oluşup gelişmiş bir mücadele olmayışıydı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Müslüman Türk burjuvazisinin oluşmaya başlamasıyla asker-sivil küçük burjuva kesimde bu gelişmeyi güçlendirmeyi ve buna paralel olarak mutlakiyetçi, keyfi padişahlık yönetimini ıslah edip demokratikleştirmeyi amaçlayan bir hareket başladı. Mustafa Kemal'in başını çektiği hareket, bir önceki hareketin doruk noktasına ulaşması ve yeni koşullarda ulusal bağımsızlık sorununun çözülmesi ivedi ve zorunlu bir sorun olarak ön plana çıkmasıyla silahlı savaşa dönüşmesi, meşruti padişahlıktan öte, Cumhuriyet'in kurulmasına yönelme-siydi.

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki hareketinin özünde Batılı kapitalist devletlerin müdahalesinden kurtulma amacı ve hesabı vardı. Kapitülasyonlara karşıydılar, ama kapitülasyonların artık eskidiğinin, çağdaş kapitalizmin başka sömürü ve çıkar yöntemleri oluşturup uyguladığının pek farkında değillerdi. Emperyalist aşamaya doğru gelişen Batılı kapitalist ülkelerle, onların ekonomik sömürüsü ve siyasal baskısı altına girmiş İmparatorluk arasında uzlaşmaz bir çelişki olduğunun bilincine varmamışlardı. Sorunu öncelikle bir iç yönetim sorunu, bozuk yönetim sorunu olarak görüyorlardı. Mutlakiyet yönetimi değiştirilirse; Türk olmıyan azınlıklara da siyasal haklar tanıyan, keyfi işlem ve eylemleri ortadan kaldıran, yasalara saygılı bir

hukuk devleti, Batıdaki anayasal krallıkların benzeri bir meşruti sultanlık rejimi kurulursa; başkaldıran ulusal azınlıklar sorunu çözülür, devlet yönetimi güçlenir, güçlü devlet ekonominin ve toplumun geliştirilmesi, yani (kapitalistleşmenin hızlandırılması) "muasır medeniyet"e (yani gelişmiş kapitalizme) ulaştırılması için gerekli tedbirleri alır, oluşmakta olan milli sermayedar sınıf (Müslüman Türk olma anlamında "milli") gelişip güçlenirdi. Kapitülasyonlar ortadan kaldırılırdı. Bir yandan, Batılı kapitalist devletler kendi modellerine göre biçimlenmiş hukuka uygun işleyen, ülkeyi geliştiren, böyle demokratik bir devlete saygılı olurlar; öte yandan, güçlenen devlet savaşlarda yenilmez, dış müdahalelere karşı koyabilirdi. Sorun, muasır medeniyete ulaşıp kendini Batılı devletlere kabul ettirmek, onların arasında yer almaktı. Durum böyle değerlendiriliyordu.

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki özünde, yeni boy atmakta olan Müslüman-Türk ticaret burjuvazisinin sınıfsal hareketleriydi; öncülüğünü ve sözcülüğünü asker-sivil küçük burjuvazi yapıyordu. Kapitalistleşmenin ve kapitalizme özgü sınıfsal ayrışmanın güçlü olmaması asker-sivil kesimin bu rolü oynamasına olanak veriyordu. İmparatorluğun otokratik devlet biçimi ve devlet aygıtını ve ordusunu elinde tutan asker-sivil kesimin böyle bir rol oynamasını kolaylaştırıyordu.

Sınıfsal güçlerin az çok dengelendiği, birinin diğerini tam hegemonyası altına alamadığı, ekonomiyi ve devleti tam eline alıp yürütemediği hallerde ordunun müdahalesi, yönetimi ele alması tarihte görülmüş ve bilimsel sosyalizmce saptanmış bir olgudur. Asker-sivil küçük burjuvazinin toplumdaki rolü Türkiye'de çok tartışılan bir konu olduğu için burada bu konu üzerinde biraz durmakta yarar vardır. Sınıfsal güçler oranlarının az çok dengeleştiği ve bir iktidar boşluğunun meydana geldiği durumlarda ordu kadrolarının iktidarı alışları biçimine bürünen asker-sivil küçük burjuvazinin siyasal rolü iki ayrı nitelik taşıyabilir. Bu çıkış, anti-kapitalist bir eylemi de içinde barındıran bir küçük burjuva radikalizmi hareketi olabilir, Mısır'da Nasır'ın, Peru'da subayların iktidarı alışlarında olduğu gibi. Bütün büyük toprak ağalığını, büyük burjuvaziyi tasfiye edici, sınırlayıcı reformlara girişirler, yabancı sermaye yatırımlarını millileştirirler, emperyalist baskıya karşı değişik ölçülerde direnirler. Ama içerde kapitalizmin çerçevesi dışına, uluslararası ilişkilerde emperyalist-kapitalist ilişkiler ağı dışına çıkmadıkları için, eninde sonunda gerilerler ve emperyalizmle uzlaşmaya yönelirler veya kendileri tasfiye olunarak yerlerini bu eğilimde olanlara bırakırlar.

Yüksek kademe ordu kadrolarının iktidarı alışları, doğrudan ve açıkça, güçsüz büyük burjuvazinin iktidar boşluğunu doldurmak için de olabilir. Bunlar reformcu değillerdir, büyük burjuvazi ve toprak sahipleri nam ve hesabına ülkeyi yönetmek, yabancı sermayeye de kapıları açarak yerli kapitalizmi geliştirmek görevini yerine getirirler.

Türkiye'de tartışılan sorun şudur: 1919-1923 arasında ulusal kurtuluş savaşını yürüten, Millet Meclisi'ne egemen olan küçük burjuva asker-sivil unsurlar birinci türden mi, yoksa ikinci türden mi bir işlev gördüler? Yukarıdan beri yaptığımız tahlillerden de anlaşılacağı üzere, bizim cevabımız ikinci türden bir işlev gördükleridir. Birinci türden, radikal ve reformcu bir eğilim ve kesim vardır. Birinci Millet Meclis çalışmalarında ve üye bileşiminde bu görülmektedir. Ama bu eğilim ve onu temsil eden grup egemen duruma gelmemiştir. Yönetimde egemen olan grubun politikası kapitalizmi ve burjuvaziyi geliştirmek, güçlendirmektir.[3]

1919-1923 ulusal kurtuluş mücadelesi sırasında bağımsızlık sorunu ön plana çıktı. Bağımsızlığın yalnızca siyasal olmadığı, ekonomik temeli bulunduğu olgusu daha açık seçik biçimde kavrandı. Siyasal tam bağımsızlık elde edilecek ve ekonomik bağımsızlıkla perçinleştirilecekti. Ama bunu gerçekleştirmek için benimsenin amaç ve amaca ulaştıracak yöntem yukarda belirttiğimiz görüşe, değerlendirmeye tıpatıp uygundu. Amaç Batılı kapitalist toplumların gittiği yoldan giderek, yani toplumda kapitalistleşme sürecini geliştirip Batı'nın çağdaş uygarlığına –gelişmiş kapitalizmine– ulaşmak, o ülkeler arasında yer almak ve onlara kendini kabul ettirmekti. Siyasal bağımsızlığın ekonomik temelini oluşturmak, kapitalistleşme ile gelişmiş kapitalizm düzeyine erişmek ile mümkün olacaktı. Bütün batılılaşma ve çağdaşlaşma görünüşünün ve tezinin anlamı buydu. Oysa 20. yüzyılın artık kapitalist yoldan gelişip Batı'nın ileri kapitalist toplumlarının (muasır medeniyet'in) düzeyine ulaşmak olanağı yoktu, bu yol kapalıydı.

---

[3] 27 Mayıs hareketini yapan grupta da radikal, reformcu unsurlar olduğu anlaşılıyor; ama nesnel olarak hareketin işlevi burjuvazinin politik iktidar yetersizliğini tamamlamak olmuştur. 12 Mart muhtırasının verilişine bir yanıyla ordu kadrolarının radikal kanadının yaptığı çıkış yol açmıştır. Ama bunların tasfiyesiyle 12 Mart dönemi burjuvazinin iktidar boşluğunu doldurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl sonlarındaki döneminde, sosyalizmin sözkonusu olmadığı yıllarda, feodal alt ve üstyapıyı değiştirici, kapitalistleşmeyi ve burjuva demokratikleşmeyi geliştirici hareket ilerici nitelikte olduğu söylenebilir. Ama emperyalizm aşamasındaki 20. yüzyılın kapitalist dünyasında kapitalist yoldan kalkınmanın kapalı olduğu ve sosyalizmin toplumsal evrimde daha üst bir aşama olarak kapitalizm karşısında yeraldığı günümüzde, bu çeşit hareketlere aynı nitelik tanınamaz.

Cumhuriyet'in ilanından sonra imparatorluk düzeninden arta kalan bazı üstyapı kurumları (hukuk, yargı, eğitim sistemi gibi) değiştirildi. Sultanlığın ve halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla siyasal üstyapı zaten değiştirilmişti. Altyapıya ilişkin olarak tarımdaki aşar vergisi kaldırıldı ve kapitalistleşmeyi hızlandırıcı yasalar, teşvik tedbirleri kabul olundu. Özel sermaye birikimi yetersiz kaldığından, hızlı kapitalistleşmeyi başaramadığından, en büyük kaynakları elinde bulunduran en büyük sermayedar olarak devlet, bir yandan özel sektörü korumayı sürdürmekle beraber, ekonomi alanına doğrudan girip devlet işletmeleri kurmak yoluyla sanayileşmeyi güçlendirdi. Devletçilik politikası, ekonomide bir devlet sektörünün oluşturulması, özel sektöre karşı; onu hedef alan bir tutumu dile getirmiyordu; tersine, "özel girişimin yapamadığını devlet yapar" ilkesi ve uygulamasıyla kapitalizmi tümünde geliştirip güçlendirmek, özel girişime yardımcı olmak isteniyordu; devletçilik politikası ve devlet sektörü özel sektöre kolaylıklar sağlıyordu. Türkiye'de özel sermaye birikimi ve özel girişim devletçiliğin koruyucu kanadı altında gelişti.

Zonguldak'taki maden kömürü şirketi, demir yolları şirketleri gibi yabancı firmalar satın alınıp millileştirildiyse de yabancı sermayeyle ilişkiler hepten kesilmedi; ama ülke ekonomisinde belirleyici rol oynayabilecek, egemen duruma geçebilecek büyük sermaye yatırımları da olmadı. Burjuvazi ve iktidarı yabancı sermayeye karşı değildi, ülkeye gelmesinden yanaydı, ama ona özel imtiyazlar tanınmak istenmiyor, ülkeye yararlı olması kaydıyla kontrol altında tutulması öngörülüyordu. 1930'ların sonlarına kadar süren dönem, İmparatorluğun son dönemindeki Batılı devletlerin ülke yönetimine yönelttikleri doğrudan baskı ve müdahalelerin kalktığı, ulusal bağımsızlığın güçlenip uluslararası saygınlık kazanıldığı, ama ekonomik bağımsızlığı sağlayacak bir gelişme yeralmadığı için ulusal bağımsızlığın sağlam temellere oturmadığı bir dönem oldu. Türkiye emperyalist-kapitalist dünyanın ilişkiler ağı içinde kaldı. Bu nedenle de kalkınıp ekonomik bağımsızlığa kavuşulamadı ve siyasal bağımsızlık düzeyinde de geriye gidilerek 1947'den sonra emperyalizmin, özellikle ABD'nin yörüngesine girildi, iyice dışa bağımlı bir ülke durumuna gelindi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sona erdirilmesi ve Cumhuriyetin ilânı ile ticaret burjuvazisi politik iktidarını noktaladı. Kapitalizm gelişmemiş, geri aşamada olduğundan burjuvazi kendi içinde belirgin ve güçlü ölçüde ayrışıp gruplaşmamıştı. Ticaret burjuvazisi önde gelmekle beraber, ticaret sermayesinin toprak mülkiyetiyle ilişkisi kesilmemişti. Sanayi burju-

vazisi henüz yeni filizlenme evresindeydi. Banka sermayesi ise yeni oluşuyordu. Bu durumda, burjuvazinin iç bileşimini güç oranlarına göre siyasal iktidara yansıtacak "çok partili çoğulcu demokrasi" için mutlak bir zorunluluk yoktu. Yine de, 1925 ve 1930'da bu yönde deneylere girişildi ve görüldü ki, çok partili rejime işçi ve emekçi halk kitleleri sahip çıkacak ve bunu burjuvazinin iktidarına karşı mücadele silâhı olarak kullanabilecekti. Burjuvazinin buna izni yoktu; işçi sınıfı ise emekçi kitleleri yanına çekip, burjuvaziye rağmen demokratik özgürlükleri alacak güçte değildi.

Türkiye'de burjuvazi çok bilinçli bir biçimde, 1908 meşrutiyetin[in] hemen sonlarından başlıyarak işçi sınıfına karşı kesin tavır almış; ulusal kurtuluş savaşı döneminde ve sonrasında işçi sınıfının politik partileri ve ekonomik mücadele örgütleri ardı ardına kapatılmış, sözde gericiliğe karşı çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu işçi sınıfının politik, ekonomik ve ideolojik mücadelesinin bastırılmasına yaramıştır. Tek parti rejimi burjuvazinin işçi sınıfı ve emekçi kitleler üzerinde mutlak diktatörlüğü biçimini almıştır.

1923-1945 yılları burjuvazinin politik iktidar mekanizmasına, devlet aygıtına doğrudan sahip ve egemen olmadığı, küçük burjuva bürokrasisinin elindeki ve yönetimindeki bu aygıt aracılığıyla dolaylı siyasal egemenliğini sürdürdüğü, yüksek düzeyde politikacılar ve yüksek kademe bürokratlarla burjuvazi arasında ortak çıkarlara yönelik ilişkilerin kurulup zenginleşen bürokrat-burjuvaların oluştuğu bir dönemdir.

İktidarın biçimlenişi, iktidar organlarının kimlerden oluşacağı, tek partinin genel merkezince hazırlanan aday listelerine iki kademeli seçim sisteminde verilen oylarla belirleniyordu. Tek parti ithalatçı-ihracatçı burjuvaziyle, sanayiciyle, ticaret ve tefecilik yapıp toprak ve taşınmaz mal mülkiyetine de sahip olan kasaba eşrafıyla, toprak ağalarıyla bütünleşmişti. Tek parti sistemi bu sınıfsal bölümler arasındaki ayrışımları, sürtüşmeleri baskı altında tutarak tek parti çerçevesinde uzlaşmaya yöneltiyordu. Fikir, söz, yayın, politik örgütlenme, muhalefet etme özgürlükleri egemen sınıflar için dahi tanınmıyor, tek parti iktidarı tüm eleştirilerin üstünde tutuluyordu. İşçi sınıfı için demokratik hak ve özgürlük ise söz konusu bile değildi. Bu dönemde demokratikleşme, İmparatorluk üstyapı kuruluşlarının tasfiyesi ile Batılı burjuva rejimler örnek alınıp devlet, yargı, eğitim sistemlerinin ve hukuk düzeninin burjuvalaştırılmasından ibaretti.

Burjuvazi, bürokrasinin rolünü iyice sınırlayarak doğrudan iktidara ve devlet aygıtına sahip olma gücüne ve isteğine 1940'ların ortasında geldi. Tek dereceli seçimlerle çok partili rejime geçildi. Bu demokratikleşme süre-

cinde önemli bir aşamaydı. Batılı burjuva demokrasisinin önemli unsurları ülke siyasi yaşamına aktarılıyordu. Ne var ki, Batı'nın burjuva demokrasilerinde olmayan çok önemli bir sıralama ile: İşçi sınıfının burjuva partilerinden ve ideolojisinden bağımsız politik örgütlenişi ve işçi sınıfının ideolojisini oluşturan bilimsel sosyalizmin incelenmesi, yayınlanması, propagandası kesin önleniyordu. Türkiye burjuvazisi, Batılı burjuvazilerin ilk iktidarı aldıkları zaman dahi yapamadıkları bir ölçüde, kesin olarak, işçi sınıfının politik ve ideolojik hareketini baltalıyor, yasal düzeyde menediyordu. Ekonomik mücadelesini, sendikal hareketini ise kontrol altına alıyor, güdümlü hale sokuyordu. Demokratik hak ve özgürlükler sadece burjuvazi içindi. Bununla beraber işçi sınıfının ekonomik mücadelesi, sendika hareketi burjuvazinin öngördüğü çerçeve içine tam sokulamadı; tam güdümlü hale getirilemedi. 1945-1960 arasında işçi sınıfı bağımsız sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme için ısrarlı, çetin bir mücadele verdi.

27 Mayıs 1960 hareketi ve 1961'de yeni Anayasa'nın kabulü demokratikleşme sürecinde yeni bir sıçrama oluşturdu. Bu hareketin birkaç yönü vardı. Bir yönüyle, hareketi yapanların öznel açısından, devlet aygıtını asker-sivil küçük burjuvazinin egemenliği altına alma girişimiydi. Nesnel açıdan ise, 1950'lerin sonunda Türkiye ekonomisinin girdiği dar boğaza, burjuvazinin içine düştüğü sıkışıklığa çözüm getirme girişimiydi. Burjuvazinin belki açık, belki zımni onayı ile yapılmıştı. Bir üçüncü açıdan, yine nesnel olarak, sınıf ayrımları, çelişkileri keskinleşmiş topluma, çelişkiler ve çatışmaları düzenleyip kanalize edecek daha geniş ve esnek bir burjuva demokratik rejimi getirmekti ve bu gerçekleşti. Bir dördüncü nokta da şudur: eğer ABD gizli servislerinin hareketin yapılacağından haberdar olduklan iddiası doğru ise, bunu önlemeye yönelmemelerinin anlamı bu hareketin ABD çıkarlarına ters düşmiyeceğini hesaplamaları olabilir.

1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis'in işçi sınıfının bağımsız politik örgütlenişi ve ideolojik özgürlüğünü öngördüğü söylenemez. İşçi-emekçi sınıflardan yana ekonomik-sosyal haklar getirerek, refah devletini (Welfare State) oluşturarak ve ceza kanununda 141-142 ve diğer anti demokratik maddeleri yürürlükte bırakarak durumun belli sınırlar içinde tutulup idare edilebileceği sanılmıştır. Toplumun nesnel durumunu, gelişme düzeyini ve bunun doğuracağı sonuçları hesaba katmak akla gelmemiştir. Oysa kapitalistleşmenin ilerlemesiyle birlikte, işçi sınıfı güçlenmiş ve politikleşmişti. Demokratik, ilerici, sol eğilimler; küçük burjuva aydınları, gençliği kavramaya, bürokrasi içinde yayılmaya başlamıştı. 1961'den sonra bu gelişmeler

daha da hızlandı. İşçi sınıfı ve diğer demokratik güçler ve unsurlar 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlüklere sahip çıkarak, bunların yaşama geçirilmesi mücadelesine giriştiler. İşçi sınıfının yasal partisi oluştu ve hızla gelişti. Anayasa işçi ve emekçi sınıflar açısından, bilimsel sosyalizm açısından yorumlanıp değerlendirildi ve sosyalizme açık nitelikte olduğu savunularak geniş ölçüde benimsendi. Burjuvazi, politikacıları ve iktidar şaşırdı ve telaşlandı. Anayasayı böyle anlamamışlardı, böyle bir anayasa öngörmemişlerdi. Hele böylesine bir anayasa mücadelesi verileceğini hiç düşünmemişlerdi.

1960-1970 döneminin son yıllarına doğru hem işçi sınıfının politik ve ekonomik mücadelesi, hem demokratik kitlesel hareketler yoğunlaştı. Demokratik hak ve özgürlükleri hedef alan hareketler memur kitlesine, öğretmenlere, yüksek kademe bürokratlara, yoksul köylülere, küçük üreticilere, küçük burjuva kentsel emekçi kesime kadar yayıldı. Gençlik hızla radikalleşti, bir kesimi demokratik kitle hareketlerinden öte silâhlı eylemlere yöneldi. Öte yandan tüketim malları alanında hızlı sanayileşme süreci pazar ve finansman darboğazlarına girdi sıkıştı. Sanayi burjuvazisi büyük toprak ve taşınmaz mallar sahiplerine, tüccarlara ve bankacılara karşı talepler ileri sürmeye ve bunların yerine getirilmesi tedbirlerinin hükümetçe alınmasını istemeye başladı.

Dışta ise başta ABD olmak üzere emperyalist güçler Türkiye'deki hızlı demokratikleşme ve sola kayma sürecinden tedirgindiler. İşçi sınıfının politik ve ekonomik hareketinin yükselişi onları özellikle kaygılandırıyordu. Ordunun müdahalesi ve 12 Mart dönemi yönetiminin oluşması emperyalizmin en azından onaylayacağı bir gelişmeydi.

Sonuç, 12 Mart olağanüstü dönemi diye adlandırılan, ordu müdahalesine dayalı faşizan baskı yönetiminin sahneye konması oldu. Bu yönetimi getiren bir etken ordunun radikalleşmiş kadrolarının iktidarı almak üzere harekete geçmesiydi. 12 Mart muhtırası bu hareketi oyalayıp durdurmak ve sonra tasfiye etmek üzere verildi, veya verilişi bu işlevi gördü. Solda, radikal kanatta başlayan hareket 12 Mart muhtırası makasından geçirilip sağda faşizan baskı rayına oturtuldu. İşçi sınıfının politik hareketi durduruldu, partisi kapandı. Ekonomik mücadelesi, sendikal hareketi dizginlendi, kontrol altına alındı. Grevler ya yasaklandı, ya sınırlandı. Toplu sözleşmeler işverenler lehine sonuçlandırıldı. Gerçek ücretler geriledi. Gençlik ve tüm diğer kitle hareketlerine son verildi. Anayasa iki kez değiştirilerek geriletildi. Yargı sisteminin bağımsızlığı ilkesi ihlal edilerek daha anti-demokratik bir

nitelik verildi. Üniversitenin, TRT'nin özerkliği baltalandı, memurlardan sendikalaşma hakkı geri alındı, birçok benzeri işler yapıldı. Burjuvaziye kredi musluklan açıldı. Taşınmaz mallar vergisi en asgariye indirilip yasalaştırıldı. Göstermelik, aldatmaca bir toprak ve tarım reformu yasası geçirildi. Vergi sisteminde sanayicilerin istediği reform [ise] yapılamadı. Kısacası, 12 Mart yönetimi bütününde burjuvaziye yaradı. Bununla beraber, pazar ve finansman sorunlarına kalıcı olmak şöyle dursun, uzunca vadeli bir çözüm de getirilemedi. Türkiye ekonomisi dar boğazdan kurtarılamadı. Burjuvazinin bölümleri arasındaki çelişki ve sürtüşmeler, sanayileşmenin tıkanmış yollarını açarak büyük sanayi burjuvazisinin hegemonyası altında diğer burjuvazi bölümlerinin ittifakını yeniden düzenleyecek bir çözüme kavuşturulamadı. Tersine büyük sanayi burjuvazisi –burjuvazinin bir bütün olarak egemenliğini sürdürebilmesi için– büyük toprak ve taşınmaz mallar sahiplerine, ticaret, serbest meslek kesimlerine ödünler vermek durumunda kaldı, burjuvazinin bölümleri arasındaki ittifak bu yoldan pekiştirildi.

Baskı ve işkencelere, zaten sınırlı olan demokratik ortamın daha da geriletilmesine rağmen, 12 Mart yönetimi tam boy faşizm olmadı. Türkiye İşçi Partisi dışında diğer partiler ve sendikalar, dernekler varlıklarını sürdürdüler. Yunanistan ve Şili'de olduğu gibi doğrudan askerî bir iktidar ve yönetim kurulamadı. Parlamenter sistem sürdü ve üst kademe askerî kadro yasama yürütme organlarına dilediğince söz geçiremedi. Cumhurbaşkanı seçiminde partiler ve parlamento direndi ve direnişinden sonuç aldı. Sıkıyönetimin uzatılmasına artan ölçüde direnildi ve nihayet 1973 yazı sonunda bir kez daha uzatılmadı, sona erdi. Bu arada CHP'nin sola kayışı sürdürüldü; değişmez başkan sayılan İnönü 12 Mart döneminde başkanlıktan düştü, yerini Ecevit aldı. CHP'ye, Ecevit'e karşı çıkışlar uç verdiyse de 12 Mart yönetimi her ikisine de dokunmadı veya dokunamadı. Bu olayların ve CHP'deki bu gelişmenin altında toplumsal koşullar ve gelişmeler yatıyordu. Birincisi, tekelci büyük burjuvazinin dışındaki burjuvazi kesimi baskıcı askerî yönetimi gönülden desteklemiyordu, hattâ büyük burjuvazi içinde de sivil yönetimi, daha esnek bir rejim altında burjuva iktidarının sürdürülmesini yeğleyenler her halde vardı. Nitekim, büyük burjuvazide böyle bir eğilim ve kesimin varlığı bugün daha belirgin biçimde görülmektedir. İkincisi, sola kayan, demokrasiden, emekçilerin haklarından yana çıkan CHP'yi kitleler umut kapısı olarak görmeye başladılar. Politik partiler düzeyinde başka alternatif olmadığı ve askerî yönetime karşı direniş CHP'de somutlaştığı için 1973 seçimlerinde kitlelerin büyük kesimi ve sol, sosyalist

güçler CHP'yi destekledi ve muhalefetlerini CHP'yi en büyük parti durumuna getirerek gösterdiler.

Tek başına iktidar olma durumuna gelemiyen CHP, MSP ile ortak bir hükümet kurdu. CHP'nin MSP ile kurduğu koalisyonun yürümemesinin nedeni, iki parti arasındaki uyuşmazlık ve anlaşmazlıklar ve CHP'nin yaptığı hesap yanlışlığı –bu Meclisten başka hükümet çıkmaz, erken seçimlere gidilir hesabının yanlışlığı– bir yana; koalisyonun sağlam bir sınıfsal temele oturmuş olmamasıydı. MSP'nin büyük burjuvazinin bir kesimiyle ilişkileri olmakla beraber, bütününde bu parti büyük burjuvazinin partisi değildi, AP hâlâ o konumda idi. CHP ise, koalisyonun büyük kanadı olduğu halde, kitlelere dayanarak koalisyonda üstünlüğü elde etmeyi, gerçek iktidar olarak politikasını yürütebilmeyi başaramadı. Büyük burjuvazinin ve politik etkinliğe sahip diğer çevrelerin isteği CHP-AP koalisyonuydu.

12 Mart döneminin sona ermesiyle burjuvazinin bölümleri arasında 1971 öncesine kıyasla daha geri çizgide pekiştirilen ittifak bozulmadı. Bu dönemden işçi emekçi kitlelerin daha politikleşmiş, daha mücadeleci, diğer demokratik, ilerici, sol güçlerin kararlılıklarını kaybetmemiş, sindirilememiş olarak çıkışı ve mücadeleyi sürdürüşleri burjuvaziyi kendi içinde daha da derlenip toparlanmaya götürdü. CHP-AP koalisyonu gerçekleşemeyince burjuvazi MC'yi oluşturmaya ve iktidara getirmeye girişti ve başardı da. Amaç, 12 Mart döneminin işçi ve emekçi kitleleri, demokratik, ilerici, sol güçleri baskı altında tutan yönetimini askerî müdahale olmadan, sivil bir giysi içinde, çok partili çoğulcu demokrasi ve parlamenter rejim görünümü altında sürdürmekti.

Ama işçi sınıfı, emekçi kitleler, demokratik güçler sindirilemeyip geriletilemiyor. İşçi sınıfının bağımsız yasal partisi yeniden kuruldu ve bir buçuk yılda hızlı bir gelişme kaydetti. Demokratik kitle örgütleri canlı ve aktif. Komandoların sürekli silâhlı saldırı ve baskısı altında tutulan öğrenci kitlesi yeniden örgütlenme ve direnişe geçiş içinde.

12 Mart döneminden toplum 1971 öncesine kıyasla daha ileri, daha sol bir düzeye ulaşmış olarak çıktı; siyasal, hukuksal üstyapı ise daha geriletilmiş olarak. 1971 öncesinde dahi Türkiye'de siyasal özgürlükler –düşünce, söz, yayın, toplantı, yürüyüş ve miting, örgütlenme, siyasal grev özgürlükleri– hep örnek alındığı söylenen Batılı demokrasilerde olduğundan gerideydi. Yasalarda anti-demokratik hükümlerle demokratik özgürlüklerin karşısına engeller dikiliyordu. 12 Mart döneminde Anayasa'da ve diğer yasalarda yapılan değişikliklerle bu yasal engeller daha da güçlendirildi.

Bu nedenledir ki, politik demokratikleşme, politik özgürlüklerin yasal engellerden kurtarılması en güncel ve ivedi görevdir. Bugün için mücadelenin ağırlığı bu nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu noktada Türkiye'deki durum ve mücadele Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerindeki demokratikleşme sürecinden ve demokrasi mücadelesinden farklıdır. Oralarda söz konusu özgürlükler çoktan elde edilmiştir. Onların siyasal düzeyde mücadelesi bir yandan bu özgürlükleri faşizm tehlikesine karşı korumak, öte yandan da devlet aygıtında değişiklikler yaparak, politik demokrasiyi genişletmek ve derinleştirmek yönündedir.

Kuşkusuz, politik özgürlüklerin Batılı ölçülerde elde edilmesiyle Türkiye'de demokrasi mücadelesi hedefine varmış, sona ermiş olmayacaktır. Ne var ki, işçi sınıfının, emekçi kitlelerin, demokratik güçlerin serbestçe örgütlenebilmesi; düşün, bilim, sanat, yayın yaşamının serbestçe gelişebilmesi; siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel mücadelenin serbestçe yürütülebilmesi için "klasik" denilen demokratik özgürlüklerin tam olarak elde edilmesi güncel ve ivedi hedeftir.

Türkiye'deki demokrasi mücadelesinin ve toplumsal demokratikleşme sürecinin Batı'dakinden bir diğer farkı da anti-emperyalist nitelik taşıması, ulusal bağımsızlık mücadelesiyle içli dışlı bağlantılı olmasıdır. Batı'da da ulusal bağımsızlığa önem verilmekte ve bu vurgulanarak belirtilmektedir. Ama Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkeleri bir ölçüde ABD'nin hegemonyası altında olsalar da, emperyalizmin sömürüsü, boyunduruğu altında değillerdir; onlar kendileri emperyalist ülkelerdir; aralarındaki rekabette hêr biri diğerlerine üstün gelmeye çabalar. O ülkelerde emperyalist-kapitalist toplum düzeni içinde demokratikleşmeyi geliştirmek, sosyalizme yönelmek sorunu ve çabası vardır. Türkiye'de ise sorun ve mücadele emperyalizmin sultasından kurtulmak, emperyalist-kapitalist dünya ilişkileri ağının dışına çıkmak ve sosyalizme yönelmektir.

Bir diğer önemli fark da, sosyalist devrim aşamasından önce bir ara aşamanın zorunlu olup olmadığıdır. Batı'da ileri demokrasi diye adlandırılan böyle bir ara aşama öngörülmektedir. Bizde de Ulusal Demokratik Devrim aşaması ileri sürülmektedir. Parti programımızda ve çeşitli yayınlarımızda belirttiğimiz gibi ve bu yazıda çizdiğimiz tarihsel gelişme tablosundan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de burjuva demokratik devrim esas itibariyle yapılmıştır. Artık bu nitelikte bir devrim değil, toplumun demokratikleşme sürecinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi söz konusudur. İleride

bir devrimin nesnel ve öznel koşulları meydana geldiğinde, bu, sosyalist devrim olacaktır.

Aradaki dönemde, işçi sınıfı partisinin, kitle tabanı olan, demokratik nitelikte diğer parti veya partilerle bir koalisyon hükümeti oluşturması söz konusu olabilir mi? Olabilir de, olmayabilir de. Olursa bu, devrim demek olmayacaktır. Sosyalizm doğrultusunda bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini bir basamak daha ileri götürmek olanağına daha güçlü biçimde ve ölçüde sahip olma anlamına gelecektir. İktidar, temel sınıflar olarak burjuvaziden işçi sınıfına geçtiğinde (işçi sınıfı iktidarı mümkün olan en geniş ittifaklar yelpazesine dayanmakla beraber) ve üretim ilişkilerini değiştirerek kapitalizmden sosyalizme geçişe girildiği zaman devrim gerçekleşmiş (yer almış) olacaktır.

İktidara gelmeden önce, bağımsızlık ve demokrasi çerçevesi içinde, siyasal, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda konulan somut hedeflere (Program'da ve Demokrasi Bildirgesi nde belirtilen hedeflere) yönelik mücadele verilir. Bu mücadele verilmeden işçi sınıfı iktidara nasıl hazırlanır, emekçi sınıf ve tabakalarla ittifaklar nasıl kurulur ve bu sınıf ve tabakalar işçi sınıfı hareketine nasıl kazanılır, sonunda iktidara nasıl gelinebilir? Bu hedefler iktidar olmadan tam gerçekleşemiyebilir, ama bu olgu, sözkonusu hedeflere yönelik bir mücadele verilemez, verilse de sonuç alınamaz anlamına gelmez.

İşçi sınıfının önderliğinde güçlü bir sınıflar ittifakı ve mücadelesi oluşturulabilire, iktidar olmadan önce de, mevcut iktidarın etkinliği, girişim ve eylemleri sınırlanabilir. Türkiye toplumunun nesnel koşulları ve gidişi burjuva iktidarlarını söz konusu hedefler doğrultusunda iteleme mücadelesini kolaylaştıracak niteliktedir. Örneğin, dış politikada büyük burjuvazinin ve iktidarının, partisinin, öznel olarak emperyalizm safında ve ABD nin yörüngesinde kalma istek ve çabasına rağmen nesnel koşullar ABD ve NATO ile ilişkileri zayıflatıyor, Türkiye'yi sosyalist ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya, 3. dünya ülkelerine, özellikle Ortadoğu ve İslâm ülkelerine yaklaşma yollarını aramaya iteliyor. Hafif sanayiden ağır sanayie geçiş zorunluğu ve girişimleri devlet yatırımlarının ve dolayısıyla işletmelerinin çoğalmasına yol açacaktır. Kapitalist yoldan kalkınıp çağdaş uygarlıka ulaşmanın kapalı oluşu şimdiden üçüncü yol arayışlarını ortaya çıkarıyor. Bu yolun da geçit vermemesi ile, daha doğrusu böyle bir yolun var olmadığının pratikte anlaşılmasıyla sosyalizm doğrultusunda kalkınma tek alternatif olarak kalacaktır. Toplumun bu nesnel gelişimi ve koşulları bağımsızlık, demokrasi,

sosyalizm mücadelesinin ortaya konulan somut hedefler doğrultusunda gelişmesini ve hedeflere yaklaşmasını kolaylaştıracaktır. Nesnel gelişmeye ve koşullara, gittikçe güçlenen sınıfsal mücadele de eklenince kimi hedeflerin kısmen olsun gerçekleşmesi de olasıdır.

Geri kalan işler işçi sınıfı iktidarında sosyalizme geçiş süreci içinde yapılıp sosyalizmin kuruluşuna geçilir.

Önce bağımsızlık, demokrasi, sonra sosyalizm anlayışı ve tutumu dialektik değil, metafizik bir düşünce ve mantığın ürünüdür. Sosyalizm doğrultusunda bağımsızlık ve demokrasi mücadelesiyle o doğrultuda olmıyan mücadele ayrı nitelikte, etkinlikte ve sonuç alma yeteneğindedir. Olumlu, kalıcı sonuçlara ulaşabilmek için ve mücadelenin sosyalizm aşamasına kadar kesintisiz sürdürebilmesi için bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin sosyalizm için mücadelenin bütünlüğü içinde düşünülüp biçimlendirilmesi ve yürütülmesi şarttır. Ta baştan sosyalizm son hedef olarak açıkça konulmalı, bunun gerekliliği ve kaçınılmazlığı kitlelere anlatılmalı ve benimsetilmelidir. Önce bağımsızlık ve demokrasi, sonra sosyalizm anlayışıyla bu görev yapılmazsa bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinden sosyalizm için mücadeleye geçiş engellenebilir, kesintiye uğrayabilir, en azından büyük zorluklarla karşılaşabilir. Yeni bağımsızlığına kavuşmuş kimi geri ülkelerde görüldüğü gibi, iktidar burjuvazinin ve/veya küçük burjuvazinin elinde kalabilir, bunlar emperyalizmle uzlaşma yoluna gidebilir, bağımsızlık ve demokrasi tehlikeye düşebilir. Daha önceki paragraflarda belirttiğimiz gibi Türkiye böyle bir deneyden geçmiştir, bunu bir daha tekrarlayamaz. Ve yine belirtmiş olduğumuz üzere zamanımızda ulusal kurtuluş hareketleri sosyalizmi hedef almak zorundadır ve giderek şu veya bu biçimde almaktadır da.

Türkiye İşçi Partisi'nin demokrasi ve bağımsızlık konusunda diğer demokratik veya sol hareketlerden ayırt edici niteliği budur. Sosyalizmi hedef almayan bir demokrasi mücadelesinin sürdürülüp toplumun demokratikleşmesinin sağlanması mümkün değildir. Batıda burjuvazinin feodal düzeni tasfiyede ilerici, demokratik bir işlev gördüğünü ama emperyalizm aşamasında bu işlevini ve niteliğini yitirdiğini; yalnız sosyalizm mücadelesinde değil, demokrasi mücadelesinde de artık önder gücün işçi sınıfı olduğunu belirttik. Toplumun her yönüyle demokratikleştirilmesi, işçi sınıfının önderliğinde emekçi kitlelerin, ilerici güçlerin sosyalizm doğrultusunda mücadele vermesiyle olacaktır. Günümüzde bu mücadele verilmektedir.

DOĞU SORUNU YALNIZ EKONOMİK DEĞİL, POLİTİK BİR SORUNDUR*

[Diyarbakır'da düzenlenen doğu bölgesi "Genişletilmiş Bölge Temsilcileri ve Eğitim Toplantısı"nda yapılan açık konuşmanın Yürüyüş dergisinde çıkan özeti, 25 Mart 1978]

Geniş halk kitleleri Milliyetçi Cephe'nin gitmesini, CHP'nin iktidara gelmesini umutla beklemişlerdi. CHP nihayet iktidara geldi, ama umutlar gerçekleşmedi. "Henüz çok yeni, birden olmaz, zaman ister" demek, geçerli bir mazeret değildir, işlerin tam görülmesi zaman ister, ama baştan işlerin nasıl tutulduğu, sonunun nereye varacağının işaretlerini verir. [...]

CHP bu kitlesel desteğe dayanarak büyük sermayenin karşısına dikilebilir, demokratik hak ve özgürlükler ve halkın çıkarları adına muhalefetteyken kararlı mücadele verebilir, iktidara gelince de demokrasi ve kitleler lehine gerekli adımları atabilirdi. Böyle olmadı. CHP kendisine umut bağlayan kitleleri canlı, etkin bir politik güce dönüştürmemek için elinden geleni yaptı. Onlar sadece oy versinler, CHP'ye parlamentoda sandalye sağlasınlar yeterdi. Oysa iktidar yalnız oy ve Meclis aritmetiğine dayanmaz, iktidar olabilmek için dayanılan kitleler bilinçli ve örgütlü aktif bir güç olarak politik hayatta demokratik baskı ve etkisini duyurabilmelidir. Kendisini destekleyen kitlelerin politik gücüne dayanma yoluna gitmeyince, CHP, büyük sermaye sınıfına, burjuvaziye güvence vermek, şirin görünmek yoluna gitti. Bu bakımdan, tek başına değil de ortaklık olarak iktidara gelmek çok işine

---

* *Yürüyüş*, Sayı 155, 28 Mart 1978.

yaradı CHP'nin. Demokratik Partiyle Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin hükümete katılmaları büyük sermayeye güvence vermiştir.

Sorunların Çözümü Emperyalist-Kapitalist İlişkiler Ağı Dışında Mümkündür

Şimdi iktidarda olunınca Uluslararası Para Fonu'nun isteklerine boyun eğiliyor, ambargo kalkmıyor ve ABD Kongresi Ortak Savunma için Savunma İşbirliği Anlaşması denilen ikili anlaşmayı geçirmiyor diye sinirleniyor. Ambargo kalksa, ikili anlaşma onaylansa Türkiye'nin durumu düzelecek mi, yoksa bağımlılık; durumu vurgulanarak devam mı edecek? Uluslararası Para Fonu ile varılan ve imzalanacak olan anlaşma Türkiye'nin ekonomik bağımlılığının, ambargonun kalkması da askeri ve dolayısıyla politik bağımlılığının devamını belgeleyecektir. Hem silahlı kuvvetlerin eğitim ve savaş donanımının tek bir kaynağa bağlı olmasının sakıncalarından, tehlikelerinden söz edeceksin, hem ambargonun kalkmasını ısrarla isteyecek, kalkmıyor diye öfkeleneceksin. Bu iki davranış bağdaşmaz. Ambargo kalkarsa gerekli askeri donanım için Türkiye yine tek bir dış kaynağa bağlı olacak. ABD silah ve malzemenin kendi istekleri dışında kullanılmasına yine müsaade etmiyecek, hoşnut olmadığında dilediği gibi yeni bir ambargo koyabilecek. Savunma İşbirliği Anlaşması denilen ikili anlaşma ise Türkiye'de Amerikan üs ve tesislerinin devamının yeni bir güvencesidir. Üsler her ne kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gibi gösteriliyorsa da aslında değil, üslerde yine Amerikan komutanları, onların yönetim ve denetiminde iç alanlar ve kadrolar bulunacak, üstelik bu üs ve tesis toprakları açıkça kiralanacak; kiralanacak da, doların değeri düştü diye kirayı yükseltmeye hazırlanıyoruz! Ambargo ve bu ikili anlaşma "haysiyetli, kişiliği olan dış politika" ve "milli savunma kavramı" ile ne derece bağdaşır. CHP lideri düşünmek durumundadır. [...]

İçteki saldırılar, cinayetler furyasının da dıştan etkilendiğine hiç kuşku etmemeli. Amerikan gizli istihbaratı CIA'nın ne denli içimizde olduğu en yetkili ağızlardan açıklandı, zaman zaman günlük basın sayfalarına döküldü. Zaten CENTO çerçevesinde bozguncu faaliyetleri engellemek, yok etmek için İran, Türk, ABD ve İsrail istihbarat servislerinin temas ve işbirliği halinde oldukları biliniyordu.

Dış ve iç büyük sermaye kitlelerdeki sol potansiyelden korkuyorlar. Türkiye burjuvazisi Cumhuriyet dönemi boyunca bu korkuyu iliklerinde

duymuştur; ekonomik gelişmesine örnek aldığı Batı kapitalizmini siyasal rejime örnek almamış, burjuva demokratik hak ve özgürlükleri görece en liberal olduğu 1961-71 döneminde bile Batılı ölçülerde tanımamıştır. Şimdi ise baskı, saldırı, cinayetlerle demokratik özgürlükleri daha da geriletmeye yönelmektedir.

[...]

Hükümetin şiddetin tırmandırılışı ile başa çıkıp çıkamayacağını belirleyecek esas unsur bu tırmandırılışın ardında hangi güçlerin bulunduğu ve onların kararlılık derecesidir. Bir başka unsur da Başbakanın dediğini yapıp yapmayacağıdır. Bütçenin kabulünden sonra Meclis'de yaptığı konuşmada Başbakan olayların kaynaklarının üstüne yürüneceğinden söz etmişti. Hükümet gerçekten üstüne yürüyüp de birinci dereceden sorumluları saptayıp etkisizleştirebilecek mi? Yoksa üstüne yürümeyi ikinci, üçüncü ve daha alt kademelerde durdurmak gereğini mi duyacaktır? (Kontr-gerilladan ve benzeri örtülü güçlerden artık söz edilmez oldu.) Gerçekte kaynakların üstüne yürüdüğü ölçüde başarılı olacak ve kitlelerin, tüm demokratik güçlerin desteğini görecektir.

Türkiye'nin politik istikrarsızlığının altında şöyle bir sınıfsal tablo yatıyor. Burjuvazi ülkeyi yönetmekte ve işlerini yürütmede acze düşmüş durumda ve bu aczi giderek büyüyor. Bunun karşısında işçi sınıfı ve müttefiki emekçi sınıflar iktidarı alacak ve ülkeyi yönetecek konuma henüz gelmiş değil. Halk kitlelerinin büyük bir bölümü hâlâ MC partilerine takılmış, diğer büyük bir bölümü CHP'nin demokratik soluna umut bağlamış. 12 Mart döneminden bütününde toplum ve kitleler daha ilerici, daha sol konumda çıktı. Ama bu demokratikleşme, bu sola kayış CHP'nin sosyal demokrasisine kanalize olmuştu, işçi sınıfı partisinin, yani Türkiye İşçi Partisi hareketinin 1970'den önce parti dışı saptırmalar ve parti içi sapmalarla zayıflaması ve 1971'de kapatılması toplumda kendiliğinden oluşan gelişmenin sosyal demokrasiye yönelmesine yol açtı. İşçi sınıfının bilimsel sosyalist hareketinde ve ülkenin genel politik yaşamında işçi sınıfı partisinin önemi, daha doğrusu vazgeçilmezliği bu olayla da bir daha doğrulanmış oldu.

Bu çelişkinin çözülmesi, nesnel durumla öznel durumun uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Partimiz bu gereğin bilincindedir, örgütlenme çalışmaları gündemimizin birinci maddesidir, işçi sınıfı ve diğer kol ve kafa emekçisi kitleler içinde örgütlenmeye ve örgütün niteliğini yükseltmeye büyük önem veriyoruz. Parti örgütü dışında, demokratik örgütlenmeleri de geliştirmek ve güçlendirmek ve hepsini emperyalizme ve faşizme karşı or-

tak bir program üzerinde birleştirmek gerekmektedir. Partimizin bu doğrultuda da ısrarlı uğraş ve çabaları vardır. Tüm demokratik güçler emperyalizme ve faşizme karşı birlik çalışmaları ve örgütlenmeleri içinde olmalıdırlar. Faşizmin kaynağı sınıfsaldır, emperyalizmin işbirlikçisi büyük sermaye sınıfıdır; onu alt edecek güç de sınıfsaldır, işçi sınıfı ve müttefiki kol ve kafa emekçisi kitlelerdir.

Doğu Sorunu ve Bilimsel Sosyalist Politika

Ülkemizin üzerine bir kâbus gibi çöken baskı ve şiddet havası Doğu illerimizde daha da yoğun. İktidarın değişmesi, durumda bir değişme, bir ferahlama da getirmedi. Getirmedi, çünkü derdin kökü yapısal. CHP ise, daha önce belirttiğim gibi bu yapıyı, bu düzeni gerçekten değiştirmeye istekli değil. Doğu illeri, bir, kapitalizmin eşitsiz gelişme kanunu sonucu ekonomik, sosyal açıdan geri kalmıştır. İki, kapitalizmin başka ülkelerde de görülen bu eşitsiz gelişme kanununa ek olarak, gelmiş geçmiş burjuva iktidarları izledikleri politikada Doğu bölgesini ihmal etmişler, üvey evlat muamelesi yapmışlardır. Üç, doğuda ırkçı, ayırım gözeten uygulamalar, şoven milliyetçi baskılar süregelmiştir ve son yıllarda daha da yoğunlaşmıştır. Bunun için Doğu sorunu yalnız ekonomik değil, politik bir sorundur. Böylesine anti-demokratik ve adaletsiz bir durum en kısa zamanda giderilmek zorundadır. Sorun ciddi ve acildir.

Doğu'nun bu durumu, doğal ve haklı olarak hem bu iller hakkında, hem de Türkiye'nin tümünün demokratik, ilerici, sol kamuoyunda tepki uyandırmakta ve sorunun çözüm yolları tartışılmaktadır.

Son yıllarda bu tartışmalarda dikkati çeken bir nokta, Doğu bölgesinin sömürge olup olmadığı sorununun ortaya atılmış ve bazı çevrelerce de kabul görmüş olmasıdır. İlk bakışta Doğunun sömürge olup olmadığı bilimsel bir sorun gibi görünür. Oysa sorunu ortaya atanların maksadı bilimsel bir araştırma ve tesbit yapmak değildir; maksat politiktir. Doğunun sömürge olması iddiasının ardında Doğu sorununa Türkiye'nin bütününün sorunlarından ayrı, kendi başına çözüm bulunabileceği ve bulunması gerektiği görüşü vardır; bu görüşe gerekçe ve dayanak olarak sömürge savı ileri sürülmektedir. Ben burada bu sömürge tartışmasına girmeyeceğim, yalnızca sömürge olmadığı konusunda görüşümüzün kesin olduğunu belirtmekle yetineceğim. Sömürülüyor olmak başka şeydir, sömürge olmak başka şeydir. Asıl üzerinde durmak istediğim konu, Doğu sorununun Türkiye'nin bütü-

nünden koparılmak istenmesi ve kendi başına, ayrı çözüm yollarının aranması çabalarıdır.

Doğu sorunu Türkiye sorunundan koparılarak ve kendi başına, ayrı çözüme kavuşturulamaz. Türkiye Doğusu, Batısıyla ve parçalar halinde değil, bir bütün olarak, emperyalizme bağımlı geri bir kapitalist ülkedir. Bir bütün olarak emperyalizmin ekonomik sömürüsü, politik, askerî ve kültürel nüfuz ve baskısı altındadır. Temel olgu budur ve sorun bu çelişkinin giderilmesi, bağımlı, geri kapitalist durumdan çıkılmasıdır. Türkiye'nin tüm sorunları – Doğu sorunu dahil– bu temel olgu ışığında ve çerçeve içinde doğru değerlendirilip doğru teşhis edilebilir ve geçerli çözüm yolları saptanabilir. Emperyalizme bağımlılığı bir yana bırakıp Türkiye'nin kendi içinde ikincil sömürü kademeleri saptayarak bunları temel olgu ve çerçeveden kopuk, kendi başlarına ele almak ve çözüm aramak çıkar yol değildir. Türkiye'nin, içinde yeraldığı kapitalist dünya ülkeleri arasında temel ayrım sömüren emperyalist ülkeler ve sömürülen geri ülkeler bölünmesidir. Hangi sorunu ele alırsak alalım kapitalist dünya çapındaki bu ayrımı ve aradaki çelişki ve çatışmayı gözönünde tutmak, ona göre sorunu incelemek ve çözümünü bulmak zorundayız. Emperyalizmle mücadele etmeden başka tür sömürülere karşı da mücadele edilemez.

Emperyalizme karşı mücadele aynı zamanda demokrasi mücadelesiyle bağlantılıdır. Emperyalizmin sömürü ve baskısı altında asıl ezilen işçi, emekçi geniş halk kitleleridir. Emperyalizme karşı direnen ve mücadele eden asıl toplumsal güç onlardır. Halk kitleleri halk oldukları için demokrattırlar. Demokratik hak ve özgürlüklerin, eşitliğin, insanca ilişkilerin genişleyip kökleşmesini isterler; bu uğurda sürekli mücadele verirler. Eşitlik ve özgürlük temel demokratik haklardır, işçi emekçi kitleler mücadelede karşılarında büyük sermaye sınıfını ve onun politik güçlerini olduğu kadar, emperyalizmi de bulurlar. Emperyalizm, girdiği ülkelerin demokratikleşmesinin can düşmanıdır; her türlü tutucu, gerici, baskıcı faşizan güçlerin ve girişimlerin destekçisidir. Doğu sorunu bir boyutuyla da demokratikleşme sorunudur.

İç içe geçmiş olan bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi birbiriyle bağıntılı olduğu kadar, sosyalizm için mücadele ile de iç içedir. Şüphesiz, bağımsızlık ve demokrasiden yana olan ve bunlar için mücadeleye katılan her kişi ve güç sosyalist değildir ve olması beklenmez. Ama bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin öncü gücü, itici gücü işçi sınıfıdır her yerde, işçi sınıfının öncü müfrezesi de onun bilimsel sosyalist partisidir.

Bilimsel sosyalizm işçi sınıfının düşünce sistemi, eylem kılavuzudur. Kapitalist dünyanın her ülkesinde işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi sosyalizm için mücadelenin olduğu kadar bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin de en tutarlı, en cesur ve en fedakâr gücüdür.

İşçi sınıfı ve onun öncü örgütü olan partisi bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi işlevini, elbette ki, herkese sosyalizmin kabulünü dayatmak biçiminde yapmaz. Ulusal, demokratik güçler arasında anlaşabilecekleri ortak noktaları, ortak istekleri ve hedefleri ortaya koyarak bunlar üzerinde birleşmeyi ve birlikteliği sağlamaya çalışır. Bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini bilimsel sosyalist bir anlayışla ve sosyalizmi nihai hedef alarak yürütür. Böyle bir bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin içeriği ve niteliği farklıdır, daha ileri düzeydedir. Yine de bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm sorunları ve mücadeleleri tabiatları gereği birbirine bağıntılı, iç içe geçmiş olgular olduklarından, sosyalist olanlarla olmayanlar arasında ortak görüş noktaları, ortak istek ve hedefler üzerinde anlaşmaya varmak mümkündür ve gereklidir. Emperyalizme ve faşizme karşı tüm demokratik güçleri birleştirme ve örgütleme hareketleri, bu hareketlerde işçi sınıfı partilerinin rolü ve bunların eriştiği başarılar dünyanın bir çok ülkesinde görülmektedir. Bunun için, "Sosyalizm ancak işçi sınıfına, küçük bir çevreye seslenir, ulusal, demokratik istek ve hedefler ise daha geniş kitleleri kapsar, harekete geçirir" yollu bir iddia temelinden çürük, dayanaktan yoksundur. Günümüz koşullarında bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesi birbirine bağlantılı ve içice geçmiş olduğundan bu çizgi üzerinde en geniş kitleleri birleştirmek hem mümkündür, hem zorunludur. Hareket en üst düzeyde en ileri hedefler göz önünde tutularak örgütlenip yürütüldüğü takdirde kalıcı ve ileriye doğru gelişmelere açık sonuçlar verir. Doğu sorununu Türkiye'nin bütününün sorunlarından ve mücadelesinden koparark, soyutlayarak ele almak ve çözüm aramak gerçekçi değildir; Türkiye devrimci hareketini ve Doğu sorununu geri bir çizgide tutmak, peşinen başarısızlığa mahkûm etmektir. Niyet bu olmasa bile, gerçekte olan budur.

"Böl, Parçala ve Hâkim Ol" İlkesi Büyük Sermayenin Değişmez Kuralıdır

Bilimsel teori ve dünya pratiği birleşik örgütlü mücadele gereğini vurguladığı gibi Türkiye'nin kendi somut gerçekleri de aynı gereği doğrulamaktadır. Sömürünün her çeşidinin altında sınıfsal sömürü vardır. Doğu geri,

yoksul bırakılmışsa, Doğu'da ayrım gözeten bir politika, ırkçı, şoven milliyetçi baskılar uygulanıyorsa, bu, Türkiye'de insafsız bir sömürü düzeni olduğundandır; sömürücü büyük sermaye sınıfının Türkiye'nin dış ve iç politikasını, işlerinin yürütümünü kendi sınıf çıkarları doğrultusunda belirleyebilmesindendir. Sermayeci sınıfın en korktuğu sınıf işçi sınıfı ve onun müttefiki emekçi kitlelerdir. Sermeye sınıfı ne denli insafsızca sömürücü ve baskıcı olursa işçi sınıfından ve emekçi kitlelerden korkusu o denli büyük olur, çünkü tepkinin de o denli büyük olacağını bilir. Büyük sermaye işçi emekçi sınıfları kontrol altında tutmak için türlü yöntemler kullanır. Baskı ve şiddet en belirgin, en kaba yöntemidir. Daha ince hesaplı yöntemler de kullanır, örneğin kendi burjuva ideolojisini, burjuva sosyal değerlerini kitlelere aşılamak ve tutturmak politikasını kesintisiz uygular. Kendi sınıfsal çıkarlarını ulusal çıkarlarmış gibi gösterip kitlelere kabul ettirmeye ve kitleleri bu çıkarlar doğrultusunda harekete geçirmeye çalışır. Sınıfsal çıkarlarını ulusal çıkarlarmış gibi gösterme ve kabul ettirmeyi özellikle işçi, emekçi kitleleri bölebilmek, birbirine düşürebilmek için kullanır. "Böl, parçala ve hâkim ol" ilkesi büyük sermayenin, dünyada ve bizde değişmez hareket kuralıdır. Bu maksatla büyük sermaye-büyük burjuvazi, din, mezhep ırk, dil, kültür ve milliyete ilişkin her türlü ayırımı kullanır, bütün bu ayırım çizgileri üzerinden işçi ve emekçi kitleleri parçalamak, bölmek, birbirine düşürmek girişimlerini yürütür, zaman zaman sonuç da alır.

Bilimsel sosyalistler, işçi sınıfı partisi bu bölünmelere karşı çıkar. Tüm demokratların, ilericilerin, yurtseverlerin ödevi de karşı çıkmaktır, işçi sınıfının birliği değişmez temel kuraldır. Onun dışındaki emekçi kitlelerin de sosyalizm doğrultusunda bir anti-emperyalist ve anti-faşist ortak platform üzerinde birleştirilip örgütlendirilmesi gerekir. Geniş kitlelerin birleşik örgütlü gücü yenilmez. Tarihi onlar yapar, onlar değiştirir.

İşçi sınıfının birliği, örgütsel birliği demektir, ayrı örgütlenmeler arasında ittifak demek değildir. Ayrı sınırlar içinde tek ülkedeki işçi sınıfı tek örgütte toplanıp birleşir. İttifak işçi sınıfı ile diğer emekçi sınıflar, özellikle yoksul köylüler arasında ve işçi sınıfı örgütleriyle diğer emekçi sınıflar örgütleri arasında söz konusudur.

Doğu'daki demokratik mücadele için işçi sınıfının örgütsel birliğinin ayrıca önemi vardır. Doğu illerimizde sanayileşme daha geri olduğundan yerel işçi sınıfı nicel ve nitel bakımdan daha az gelişmiş durumdadır; ancak Türkiye işçi sınıfı hareketinin birliği ve bütünlüğü sayesinde tarihsel görevi olan liderlik işlevini yerel olarak da daha etkin, daha güçlü biçimde görebi-

lir, bölgenin tüm ilerici, demokratik güçlerinin mücadelesinin tek bir devrimci dalga halinde birleştirilmesinde etken olur.

Birlik sorununu burjuvazi gayet iyi anlıyor. Bir yandan işçi-emekçi sınıf ve katmanları bölmek, parçalamak, birleşmelerini önlemek için elinden geleni yaparken, öte yandan işçi ve emekçilere karşı sermaye sınıfının –burjuvazinin– kesimleri arasında dayanışma ve işbirliğini sağlamak ve güçlendirmekte de hiç kusur etmiyor. Oldum olası Doğu'daki toprak ağaları ve daha sonraları yeşerip gelişen burjuvazi Türkiye çapındaki büyük toprak sahipleri sınıfının ve burjuvazinin bir parçası ve onunla uyumlu olagelmişlerdir. Doğu'da ekonomik, kültürel, sosyal ve politik baskı işçi ve emekçi kitleler, geniş yoksul köylü yığınları üzerindedir; toprak ağaları, tüccarlar, sanayiciler, yüksek gelirli serbest meslek kesimi üzerinde değil. Eğer şimdi kimi yerel toprak ağası ve burjuva unsurlar halk kitlelerinin demokratik isteklerinden ve mücadelesinden yana görünüyorlarsa –gerçekten oluyor değil, görünüyorlardır sadece– bu daha önce işaret ettiğim ince hesaplardan dolayıdır; örneğin kitlelerin kendilerine karşı husumetini yumuşatmak içindir.

İşçi Sınıfının Örgütsel Birliğine Karşı Çıkmak Bilimsel Sosyalizmle Bağdaşmaz

Türkiye işçi sınıfının örgütsel birliğini geliştirip güçlendirmek, işçi sınıfının diğer kol ve kafa emekçi sınıflarla, yoksul köylü ile ittifaklarını pekiştirmek işçi sınıfı hareketinin, partimizin, birinci gündem maddesidir. Partili olmasalar da, kendisinin bilimsel sosyalist olduğunu söyleyen herkesin ödevi bu birlik için çalışmaktır, işçi sınıfının örgütsel birliğine karşı çıkmak bilimsel sosyalizmle bağdaşmaz.

Doğu sorunu bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm doğrultusunda böyle örgütlü birleşik mücadele verilmesiyle ve sosyalizm çerçevesinde her yönüyle çözüme kavuşacaktır. Yerel çelişkiler, Türkiye'nin bütününün emperyalizmle olan çelişkisinin iç sınıfsal temel çelişkiyle birlikte çözülmesi sonucu, çözülme olanaklarına kavuşacaktır. Sermayeyle emek arasındaki temel çelişki çözülmeden ve çözülme yolu açılmadan sömürü ve ona ilişkin baskı ve şiddet ortadan kalkmaz veya kalkma yoluna girmez.

Sosyalizmin gerçekleşmesini veya o yönde gelişmelerin olmasını beklemek uzun iş, demek bir fayda vermez. Doğada olduğu gibi toplumda da nesnel gelişme yasaları vardır, iradi hareketler, müdahaleler isabetli ise bu

nesnel gelişmeleri hızlandırır, değilse aksatır, ama sürecin temel seyrini değiştiremez, irademiz dışındaki zorunlulukları kabul ve ona göre hareket tarzımızı düzenleme durumundayızdır. Bu açıdan, uzun yol, kestirme yol diye bir ayrım geçerli değildir. Çıkar yol, geçit veren yol, ya da çıkmaz yol, geçit vermez yol vardır. Çıkar yol, hedefe götüren yol aynı zamanda mümkün olan en kısa yoldur. Kısa, kestirme yol yoktur ama, kestirmeden gideceğim diye maceracı yollara sapma tehlikesi vardır. Bu tür sapmaların cezasını yalnız onu yapanlar çekse pek bir şey demeyiz; ama öyle olmaz, acı sonuçlarını bütün hareket çeker, kurtarmak için yola çıktıkları kitlelerin kendisi çeker.

Sayın Arkadaşlarım,

İşte böyle örgütsel birlik içinde bir mücadele ile hedefe doğru ilerliyeceğiz. Birlik içinde, özgürce, eşitçe, kardeşçe! Birlik ancak bu nitelikte olursa gerçek bir birliktir, sağlamdır, kalıcıdır; toplumun tüm yönleriyle serpilip gelişmesinin yollarını açar. Sosyalistler, Türkiye İşçi Partililer birlik adına yapılan her türlü zora, baskıya, şiddete karşıdırlar. Ahlak dışı, insanlık dışı olduğu için karşıdırlar; insanlar arasında gerçek birliği sağlamadığı, tersine onun temellerini oyduğu için karşıdırlar.

Her türlü baskı ve şiddetin ortadan kalktığı koşullarda özgür iradeyle seçilmiş, gönüllerde anlayış ve sevgiyle temellenen birlik! Dileğimiz budur, mücadelemiz bunun içindir!

İŞÇİ SINIFININ POLİTİK HAREKETİNİN TEKLEŞMESİ*

Bugünkü bunalımın, karşılaşılan sorunların Türkiye'nin emperyalizme bağımlı geri kapitalist ülke oluşundan kaynaklandığı artık genel olarak biliniyor. Çok yazıldı, çok söylendi. Aynı derecede üzerinde durulmayan bir nokta daha var ki, biz sosyalistler için önümüzdeki görevlere ek bir ivedilik kazandırıyor.

O da şu: Egemen sınıf büyük burjuvazi ve iktidar ortakları kapitalizm çerçevesinde ülkeyi yönetmede acze düşmüşlerdir, düşmektedirler. Tam bir iflas noktasına gelinmemişse de büyük burjuvazi ile politik iktidarı acz içinde çırpınmakta, yardım için yabancı devletlerin kapısını aşındırmaktadırlar. Bu durum göreli bir iktidar boşluğu yaratmaktadır. Göreli bir iktidar boşluğu oluşmaktadır, çünkü, politik aczi büyüyen burjuvazi karşısında işçi sınıfı ve müttefiki emekçi sınıflar iktidara talip olma ve iktidarı alma çizgisine henüz erişmiş değildirler. Nesnel koşullarla öznel koşullar arasında bir açık vardır. Türkiye'de sosyalistlerin önündeki temel görev bu açığı kapatmaktır.

Sosyalist Potansiyel Aktif Güce Nasıl Dönüşecek?

Bu durum, bir başka açıdan, Türkiye'de büyük bir sosyalist potansiyel bulunduğu; görevin, bu potansiyeli aktif güce çevirmek olduğu biçiminde de ifade edilebilir, ediliyor da. Ne var ki, bunu demekle yetiniliyor ise, yanlış

---

* *Yürüyüş*, Sayı 194, 26 Aralık 1978 (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin İstanbul'daki kongresinde yapılan konuşma, 23 Aralık 1978).

bir anlayışa, yanlış sonuçlara yol açılabilir. Unutmamak gerekir ki, potansiyel güç henüz sosyalist olmayan bir güçtür. Sosyalizme yatkın, sosyalist hareket için elverişli nitelikte olma anlamında "sosyalist potansiyel" olarak tanımlanabilir. Potansiyel olarak kaldıkça sosyalist değildir ve olamaz. Kişiler de, sınıflar ve sınıf kesimleri de ancak örgütlü sosyalist hareket içinde, yani parti içinde ve aracılığı ile sosyalist olabilirler. Görev, sosyalist olabilecek potansiyeli sosyalist yapmaktır. Potansiyel güç aktif güce ancak böyle dönüşür.

Bu dönüşümü kim yaptıracak? Parti. Hangi parti?

Teorik olarak bir toplumda işçi sınıfının ancak bir tek partisi olabilir; çünkü verili koşullarda, bilimsel sosyalist açıdan bir tek politik çizgi doğrudur, geçerlidir. Birkaç çizginin birden doğru olabilmesi olanağı yoktur.

Teoride –yani temelde, özünde– böyle olmakla beraber, pratikte, verili bir ülkede işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olma iddiasında birden fazla parti ortaya çıkabilir. Ama pratikteki bu durum teoriyi yalanlamaz, teorik doğruyu geçersiz kılmaz. Eninde sonunda tek doğru çizgi egemen, yönlendirici çizgi düzeyine yükselecek, işçi sınıfı partisi tekleşecektir.

Neden Birden Fazla Parti?

Neden birden fazla parti, grup, akım ortaya çıkıyor? Nedenleri çeşitli. Burjuva ve küçük burjuva etkenler bir yana, dürüst, özverili olmak da kendi başına yetmiyor o tek doğruyu yakalayıp formüle etmek, pratiğe geçirmek için. Bilincimiz dış dünyanın yansımasıdır ama, bu yansıma kendiliğinden doğrulan vermiyor. Duyularımızla dış dünyayı algılıyoruz. Bu dünyanın akışkanlığı, çeşitliliği içinde, görünümlerin altındaki özü, gerçekliği yakalamak zihinsel ve bedensel uğraş isteyen bir iş, çetin bir iş. Öğrenmek ve bilmek öznenin çok aktif olmasını gerektiren bir eylem türü. Onun için kişinin veya grubun kendini bilimsel sosyalist bilmesi ayrı şey, somut koşulların bilimsel sosyalist açıdan somut tahlilini doğru yaparak gerçekliği yakalamak ve saptamak ayrı şeydir. Dürüst ve yetenekli olmak dahi insanları yanlışlardan her zaman kurtaramıyor.

Şu noktayı da hatırlamak gerekir ki, bir politik hareket için öğrenmek ve bilmek aynı zamanda kollektif bir iştir ve eylemle yakından ilişkilidir. Hareket ilerledikçe, deneyimler biriktikçe, zaman boyutu içinde doğrular ve yanlışlar ayrışır, belirginleşir. Hangi politik çizginin doğru olduğu, sonuç vereceği örgütlü politik hareket içinde kendini belli eder, kabul ettirir, işçi

sınıfının hareketi tekleşmeye doğru yönelir ve örgütlü hareketlerden biri ergeç egemen, yönlendirici, sürükleyici konuma gelir.

Somut Koşulların Somut Tahlili

Bununla beraber bu söylediklerimden, işleri kendi haline bırakmak sonucu, işçi sınıfı hareketinin birliği sorununun kendiliğinden gelişme ile çözüleceği sonucu çıkmaz. Toplumda nesnel gelişme yasaları, süreçleri vardır ama, bu nesnel yasa ve süreçlerin kapsamı, kişi ve gruplar olarak insanların bir hedefe yönelik iradi hareketlerini de içine alır. Ve insanlar, nesnel gerçekliğin gereklerine uygun iradi müdahalelerle nesnel gelişmeyi hızlandırabilirler. Bilimsel sosyalistler hızlandırmak durumundadırlar. Bilindiği gibi, bilimsel sosyalizm kendiliğindenciliği reddeder.

İşçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi veya birliğinin sağlanması sorunu, çeşitli kuruluşların biraraya gelip pazarlık etmesi, karşılıklı ödünler vererek ortak bir platform üzerinde anlaşması sorunu değildir. Sorun, ülkenin somut koşullarının bilimsel sosyalist açıdan somut tahlilini doğru yaparak toplumsal gerçekliğe uygun politik çizgiyi, stratejiyi saptamaktır. Bu bilimsel bir iştir. Pazarlıkla, ödün vermeyle gerçekleştirilecek bir iş değildir. Bilimsel doğruyu saptadıktan sonra da onu kabul edip etmemek diye birşey söz konusu olamaz elbet.

Somut koşulların bilimsel sosyalist açıdan somut tahlili denilince, bu, somut koşulların zaman boyutunu dikkate almayı gerektirir doğal olarak. Gerçeklik durağan değil, hareket halinde olduğuna göre, bu zaman boyutu en önemli boyuttur; özellikle toplumsal gerçeklik alanında. Zaman boyutu açısından Türkiye'ye bakıldığında, Türkiye işçi sınıfının uzun bir mücadele tarihi olduğu görülür. Türkiye'de kapi-talistleşme ve sanayileşmenin yavaş gelişmesi nedeniyle işçi sınıfı ve onun politik hareketi güçsüz olmuş olsa da, var olmuştur ve bu hareket 1960'tan sonra hız ve ağırlık kazanmıştır, işçi sınıfımızın, özellikle son yirmi yılda, küçümsenmeyecek bir deneyim birikimi vardır. Türkiye'de işçi sınıfının politik hareketi 12 Mart döneminden sonra, 1974'ten beri yeni başlıyor değildir. Sorun, işçi sınıfının politik hareketini ilk olarak, veya yeni baştan oluşturmak değil, geçmişten süzülüp gelen hareketi toparlayıp daha da güçlendirmek, hızlandırmaktır.

Yöntem Sorunu

İşçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi veya birliği sorunu, her şeyden önce bir bilimsel tespit ve o tespiti fikir namusu ve açık yüreklilikle kabul etmek, o tespit üzerinde anlaşmak, birleşmektir, işte bu noktada, grupçu davranışlara saplanıp saplanmamak, "dükkancılık" edip etmemek; "geri basıyor mu derler", "işleri yürütemedi mi derler" gibi vesveselere kapılıp kapılmamak kendini açığa vurur. Aslolan, işçi sınıfının hareketidir. Bilimsel sosyalizmi, işçi sınıfının davasını gerçekten benimsemiş olanlar örgütlenme ve tekleşme sorunlarına işçi sınıfı hareketinin gerekleri açısından, bilimi açısından bakarlar. Böyle bakınca da, az önce sözünü ettiğim davranışlar ve kuşkular ortadan kalkar veya arka plana itilir.

1971 öncesinde ve 1974'ten beri birliğin çok sözü edilmiştir. "Sosyalist Kurultay" önerisi tekrar tekrar ileri sürülmüş, savunulmuştur. Ama bütün bu davranışlarda "pazarlık etme", karşısındakilerden olabildiğince "ödünler koparma" düşüncesi, tavrı egemen olmuştur. Birliği oluşturmanın ve gerçekleştirmenin gerçek koşulları, yöntemleri nedir anlamadan, bir yandan birlik sözü edilip savunulmuş, öte yandan birliğin gerçekleştirilebilmesini olanaksızlaştıran davranışlara girilmiş, olumsuz bir ortam yaratılmıştır. Zaman zaman ideolojik mücadelenin yerini kaba kuvvet saldırıları, dövüşler almış ve ideolojik mücadele genellikle eleştiri düzeyini çok aşıp küfürleşmeye, yalan, iftira, tahrif yollarıyla karşısındakini alt etme çabalarına dönüşmüştür. "Benden olmayan bana karşıdır" ve "Amaçlar kullanılan araçları mubah kılar" sözde kuralı ile kendinden olmayanları yere çalmak için her yol ve yöntem kullanılmaya kalkışılmıştır.

Bununla beraber, işçi sınıfının politik hareketi, içinde bulunduğumuz zaman noktasında bölünmüş görünse de, özünde tekleşmenin, sınıfsal birliğin güçlü tohumlarını taşıyor, geliştiriyor. Türkiye İşçi Partisi, ideolojik mücadele diye, sol kanat içinde tanımladığım türden bir çekişmeye girmekten her zaman özenle kaçınmıştır. Böylece diyalog kurabilmenin, koşulları oluşunca birliği gerçekleştirebilmenin yollarını açık tutmuştur. Bu birliğin ergeç gerçekleşeceğine inancı tamdır.

Yaşasın işçi sınıfının ulusal ve uluslararası birliği!

DEVRİM VE CEPHE SORUNU ÜZERİNE*

Yoldaşlarım!

Birkaç ay önce açtığımız genel tartışmayı bu toplantıyla kesin olarak noktalamış bulunuyoruz. Bundan önceki İl Temsilcileri Toplantısıyla tartışmanın Örgüt tarafından, üyeler tarafından sürdürülmesini noktalamış oluyorduk; şimdi size sunulmuş olan raporun son biçimiyle tartışmayı kesin sonuca getirmiş, orada bağlamış ve bu anlamda genel tartışma dönemini sona erdirmiş bulunmaktayız.

Rapor, girişte de belirtildiği üzere, esas itibariyle daha önce size sunulmuş olan Merkez Yönetim Kurulu raporuna dayanmaktadır. Yani ayrıca ele alınmış, yeni baştan ele alınmış, yeni bir rapor değildir. Eleştiriler ışığında, Merkez Yönetim Kurulunun kendisinin de katıldığı eleştiriler ışığında değişmeler yapılmıştır, eklentiler yapılmıştır; ama rapor, önemli bölümlerinde daha önce sunmuş olduğumuz raporla aynıdır. Ben bu konuşmamda, raporda üzerinde pek durulmamış, ama zihinlerde bir soru yaratabilecek olan konular üzerinde duracağım.

Raporun başında Türkiye'nin siyasal durumu üzerinde duruluyor. Bu durumun analizini burada yapacak değilim, rapora bırakıyorum. Yalnız Türkiye'nin içinde bulunduğu, en geniş anlamda siyasal –ekonomik dahil– durum söz konusu edildiğinde, bu durumun bizim bu tartışmada en çok üzerinde durulan konulara ilişkin tarafları var. Bu tartışmada birçok sorunlar üzerinde durulmakla beraber, hepiniz de herhalde farkındasınızdır, en

---

* Olağanüstü İl Temsilcileri Toplantısının açılış konuşmasının (9 Şubat 1980) *Çark-Başak*'ta yayımlanan geniş özeti (*Çark-Başak*, Sayı 73, 1 Mart 1980).

çok, önemle vurgulanarak üzerinde durulan konular, cephe sorunu, yani güç ve eylem birliği ve işçi sınıfının politik örgütünün tekleşmesi sorunudur. Bunlara ilişkin olarak da sosyalist devrim sorunudur. Bu konular, içine girdiğimiz siyasal durumla yakından ilişkilidir.

Ötedenberi vurguladık, Türkiye'nin derin bir bunalım yaşadığı günümüzde faşizme karşı mücadele ivedilik ve öncelik kazanmıştır diye, ama 1 Ocak muhtırası ve Demirel hükümetinin kurulmasıyla bu sınıfsal mücadeleyi yoğunlaştırma zorunluluğu daha da ön plana çıkmıştır. Güç ve eylem birliğini pekiştirmek, giderek cephe kurulmasını, bazı arkadaşların kullandığı deyimle, cephenin örülmesini gerçekleştirmek sorunu daha da güncellik kazanmıştır, daha da ön plana çıkmıştır.

Program ve Sosyalist Devrim Üzerine; Aslolanı Başa Koymak

Programımızdaki sosyalist devrim konusunun iki tür yanlış anlaşılmaya uğradığı görülmektedir: Birisi, *Türkiye İşçi Partisi Programı* sosyalist devrim diyor, öyleyse Türkiye İşçi Partisi demokratik hedefleri ve görevleri, bunlar uğrunda mücadeleyi dışlıyor görüşü, iddiasıdır. Faşizmin yenilgisini dahi sosyalist devrim gününe, aşamasına erteliyor yakıştırmasıdır. Diğer iddia ise bunun tam tersi; *Türkiye İşçi Partisi Demokrasi Bildirgesi, Örgütlü Birleşik Güç Yenilmez, Plan*'ın sunuş yazısı gibi belgeleriyle esas programından ayrılıyor, milli demokratik devrim çizgisine kayıyor, iddiasıdır. Bu her iki iddia da yanlıştır. Türkiye İşçi Partisi gerçekten, programında "devrim gündeme geldiğinde sosyalist devrim olacaktır" diyor. Ama sosyalist devrimi bugünden yarına gerçekleşecek bir olgu olarak ortaya koymuyor. Veya sosyalist devrim olacaktır diyerek demokratik, anti-emperyalist hedefleri de içeren en geniş anlamda demokratik mücadeleyi dışlamak şöyle dursun, hiçbir şekilde kısıtlamıyor bile. Programımızda baştan aşağı bu tutumun ifadeleri vardır. Partimiz hem demokratik hedefleri, görevleri, hem de bunlar uğrunda birleşik bir mücadele sürdürülmesi gereğini öngörüyor. Programımızın 2. bölümü, Temel Görevler bölümü ele alındığında görülüyor ki, dört başlık altında mücadele hedefleri, demokratik hedefler, 33 paragraf içinde toplanmıştır. Ve her bir paragraf ayrı bir demokratik hedefe, ayrı bir demokratik göreve işaret etmektedir. Bu kadar ayrıntılı ve somut olarak demokrasi mücadelesinin hedefleri ve görevleri ele alınmıştır.

Türkiye İşçi Partisi Programı, eylem ve güçbirliği konusunu da gözardı etmiş değildir; cephe sorununu gözardı etmiş değildir. Yakın stratejik hedef olarak, sosyalist devrime kadar olan sürede bir demokratik iktidar olasılığını reddetmiş değildir; reddetmek şöyle dursun, programın yürüttüğü mantığa baştan sona kadar baktığımız zaman bu demokratik görevlerin yerine getirilmesi konusunda bir ortak iktidar ihtimalinin de öngörüldüğü ileri sürülebilir. Programın 2. bölümünde sözünü ettiğim 33 paragraf halinde 33 demokratik mücadele hedefi ve görevi ortaya konduktan sonra o bölüm şu sözlerle sona ermektedir: "Türkiye İşçi Partisi, bu somut hedeflerin gerçekleştirilmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, ülkenin demokratikleşmesi ve emperyalizmin geriletilmesi için tüm demokratik olanakları sonuna kadar kullanarak mücadele eder. Türkiye İşçi Partisi, bu hedefler etrafında bütün anti-emperyalist ve demokratik güçlerin dayanışmasını ve eylem birliğini sağlamayı görev bilir."

Görülüyor ki, daha ilk belgemiz, Demokrasi Bildirgesi, Örgütlü Birleşik Güç Yenilmez broşürüne, *Plan*'ın sunuş yazısına dahi gelmeden önce, daha ilk kuruluş anında, Partimiz, programıyla demokratik mücadelenin gereğini, görevlerini, hedeflerini ortaya koymuş ve bütün antiemperyalist, demokratik güçlerin dayanışmasını ve eylem birliğini öngörmüş, bunu sağlamayı görev bilmiştir.

Ayrıca, demokratik görevler Programda ön plana da alınmıştır. Programda özellikle siyasal demokratik görevlerin öncelik kazandığını belirten parçalar vardır. Bilhassa politik demokratik görevler, mücadelemizin güncel, ivedi sorunlarıdır, denilmekte ve hemen arkasında demokratikleşme sürecinin sadece politik demokratikleşmeyi kapsamadığı, toplumun tüm alanlarında demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi gereği belirtilmektedir.

Şimdi burada sosyalist devrim ve devrim aşaması konusuna değinelim. Gerçekten Türkiye İşçi Partisi Programı, devrim gündeme geldiğinde bu sosyalist devrim olacaktır, diyor. Ama devrimin bugünden yarına gerçekleşeceğini söylemiyor, "gündeme geldiğinde" diyor. Bu gündeme geliş uzun bir süre alabilir. Bu süre içinde antiemperyalist, antifaşist mücadele yürütülecek, bunların hedeflerine yönelik bir mücadele verilecektir. Yalnız burada önemli bir nokta var: Demokratik ve antiemperyalist mücadelenin önceliği, ivediliği, güncelliği tanınmakla beraber, bu, zaman açısından mutlak bir öncelik ifade etmiyor. Yani önce demokratik ve anti-emper-yalist hedefler için çalışacağız, onlar gerçekleşecek, ondan sonra sosyalizm için mücadeleye girişeceğiz anlamına gelmiyor. Bu anlama gelmediği daima tekrarladığımız

şu slogandan da bellidir: "Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin bütünselliği." Bunlar şüphesiz özdeş mücadele yönleri değil, ama bunlar birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı, birbiri içine geçmiş olan mücadele yönleridir. Demokratik mücadeleyi sosyalizm perspektifinde yapmakla, böyle bir perspektif göz önüne alınmadan yapmak ve yürütmek arasında çok köklü, çok derinden bir fark vardır.

Bütün işçi sınıfı partileri ve bu arada Türkiye İşçi Partisi, işçi ve emekçi kitlelerin güncel sorunlarıyla meşgul olurlar. Kitlelerin güncel sorunlarını çözmek için mücadele verirler, ama hiçbir işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi ve bu arada Türkiye İşçi Partisi, bu mücadele alanında takılıp kalmaz. Ufkunu, mücadele ufkunu demokrasi ve anti-emperyalizm çizgisiyle kapatıp sınırlamaz. Demokratik mücadeleyi, anti-emperyalist hedefleri de kapsamak üzere demokratik mücadeleyi, daima sosyalist devrimi, sosyalizme erişmeyi öngörerek, onu başa alarak yapar. Kitlelerin güncel ivedi sorunlarıyla meşgul olmayı, bu sorunlara çözüm getirmeyi, o kitlelerle kenetlenebilmek ve o kitleleri elinden tutup daha yüksek bilinç düzeylerine yükseltmek için kullanır. Demokratik ve antiemperyalist mücadelesini yürütürken gerçek, nihai hedefin sosyalizm olduğunu bir an bile gözardı etmez. Böyle bir tutumu vardır demokratik mücadelede. Programımızda denmektedir ki, Türkiye İşçi Partisi'ni diğer sol veya sosyalist platformdaki hareketlerden ayıran nokta budur; bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin bütünselliğinin önemli bir unsuru, budur.

Milli Demokratik Devrim Konusu Üç Ayrı Planda Ele Alınabilir

Buna ilişkin olarak geçmişte ve bugün, Sosyalist Devrim ve Milli Demokratik Devrim tezleri tartışılmıştır ve tartışılmaktadır. MDD meselesi üç ayrı planda ele alınabilir: Birincisi, MDD deyimi kullanıldığında, kastedilen, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmış ülkelerin durumudur. Bunlar, genelinde henüz kapitalizm öncesi durumda olan, kapitalist gelişmeler başlamış olsa bile, hâkim üretim ilişkisinin pre-kapi-talist, kapitalizm öncesi olduğu, feodal ilişkilerin ağır bastığı toplumlardır. Demokratik Devrim'in amaçları, hep bilindiği gibi, 1905'lerden itibaren, otokrasinin devrilmesi, 8 saatlik işgününün kabulü, seyahat özgürlüğü gibi demokratik talepler ve görevlerdir. Bugün pre-kapitalist ilişkilerin hâkim olduğu ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş toplumlar için de bir MDD aşaması öngörül-

mektedir; ve otokrasinin ortadan kaldırılması, işgününün 8 saate indirilmesi gibi taleplerin yanı sıra, genelinde işçi ve emekçi kitlelerin yaşam düzeyini yükseltmek, yoksul köylüler lehine bir tarım ve toprak devrimi yapmak, ekonominin kalkınmasını sağlamak için devlet sektörünü geliştirmek gibi öğeler de eklenmiş bulunuyor. Dediğim gibi bu anlamda MDD, kapitalist gelişmeleri başlamış olsa bile, hâkim niteliği itibariyle kapitalizm öncesi durumunda olan feodal ilişkilerin hâkim olduğu, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmış olan eski sömürge ülkeleri için söz konusudur. Bu çeşit bir milli demokratik devrimin Türkiye açısından aşıldığı, artık söz konusu olmadığı, programın deyimiyle, "esas itibariyle yapılmış" olduğu bir gerçektir ve şimdi yapılan demokratik devrim ve sosyalist devrim tartışmalarında sorun, benim izleyebildiğim kadarıyla, bu planda ele alınmamaktadır.

Ama şimdi başka bir demokratik devrim olasılığından bahsedilmektedir. Kimi yerlerde bir demokratik devrim aşamasından –ayrı bir devrimden değil– söz edilmekte, kimi yazılarda ise bir devrim söz konusu olmadan, ortak bir demokratik iktidar, bir "ileri demokrasi" kısa vadeli stratejik hedef olarak ileri sürülmektedir. Bu tez, özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler için söz konusudur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bilindiği gibi tekelleşme son aşamasına varmıştır denecek kadar ilerlemiştir. Buralarda tekeldışı burjuvazi ile tekelci burjuvazi arasında derin ayrımlar ve çelişkiler vardır. Tekeller sadece işçi sınıfını sömürmekle kalmayıp, tüm emekçi sınıfları ve tekeldışı burjuvaziyi kendi hegemonyası altına almakta, onları baskı altında tutmakta, onların elinde toplanan artık-değerin gittikçe büyüyen parçalarını kendisine kanalize etmekte, kendisi bunlara sahip çıkmaktadır. Onun için bu durumda bir demokratik devrim, ya da bir demokratik iktidar söz konusudur, deniliyor.

Gerçekten de gelişmiş kapitalist ülkelerde tekeldışı burjuvazi ile tekelci burjuvazi arasında bir ayrım, gittikçe büyüyen bir çelişki olduğu görülüyor; bu tesbit doğrudur. Ama tekeldışı burjuvazinin tekellere karşı mücadeleye ne derecede katılabileceği, veya katılmasının sağlanabileceği ayrı bir tartışma konusudur. Tekeller hiç şüphesiz küçük ve orta boydaki sanayileri durmadan öğütmekte, ya iflasa sürüklemekte veya şirketlerin birleşmesi yoluyla özümsemekte, kendisi içinde eritmektedir. Ama görüyoruz ki, en gelişmiş kapitalist ülkelerde dahi orta ve küçük sanayi işletmeleri tümüyle ortadan kalkmış değildir. Tekelci kapitalizm, tekeller, bir yandan küçük ve orta burjuvaziyi durmadan baskısı altına alıp eritmektedirler; diğer taraftan

da kendilerine bağımlı yan sanayiler, yan işletmeler halinde bu küçük ve orta sanayi kesimini yeniden üretmektedirler. Ayrıca, Programımızda belirttiğimiz üzere, tekeldışı da olsa, orta ve küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasında emek-sermaye temel çelişkisi vardır. Bundan başka, bu konuyu işleyen bütün literatürde, dikkatinizi çekmiş olması gerek, tekeldışı orta ve küçük burjuvazinin kaypak, bir uçtan öbür uca savrulabilen güvenilmez kesimler olduğu belirtilir. Her an emperyalizmle, büyük tekelci burjuvaziyle uzlaşmak, anlaşmak eğilimindedirler. Bundan ötürü tekeldışı burjuvazi söz konusu olduğunda son derece uyanık, son derece ihtiyatlı olmak durumu vardır.

Orta gelişmişlikteki kapitalist ülkelere gelince, bu ülkelerdeki demokratik devrim veya ortak demokratik iktidar sorunu, kapitalizm öncesi toplumlarda görülen, yeralan devrim sorunundan, veya tam gelişmiş kapitalist ülkelerdeki antitekel, antifaşist mücadele sorunundan, iktidar ve devrim sorunundan farklıdır. Çünkü buralarda iki sorun ayrıca ortaya çıkmaktadır, orta gelişmişlere ilişkin olarak: Birincisi tekelleşme ne derecede ilerlemiştir, hangi düzeydedir? Tekellerle tekeldışı burjuvazi arasındaki çelişki ne derecede yaygın ve derin bir çelişki haline gelmiştir? Bu soruların yanıtını vermek gerekir. İkincisi, tarımdaki durum nasıldır? Tarımda hâlâ feodal üretim ilişkileri, değişikliğe uğramakla beraber, hâkim durumda ilişkiler midir? Kapitalistleşme süreci tarım kesiminde ne denli yerleşmiştir, sorularına cevap vermek gerekir.

Türkiye'deki Mücadele Genelinde ve Hâkim Niteliğiyle Anti-Kapitalist Bir Mücadeledir

Güney Amerika ülkeleri söz konusu olduğunda devrim mücadelesi tekellere karşı anti-tekel ve anti-feodal bir mücadele olarak tanımlanabilmektedir. Ama 1960 işçi partileri ve bilimsel sosyalist partiler konferansının belgesine baktığımız zaman, o ülkelerde dahi mücadelenin kapitalizme karşı mücadeleye dönüştüğü haller ve yerler olduğu belirtilmektedir. Türkiye'ye gelince, o da orta gelişmiş bir ülke olarak, ayrı soruların cevaplanmasını gerektiren bir durumdadır. Ama az önce işaret ettiğim Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Türkiye'de mücadele anti-feodal değildir. Anti-feodal kalıntılar vardır, onu inkâr etmiyoruz. Programımızda da belirtildiği üzere bu kalıntılar özellikle Doğu ve Güneydoğu'da kendisini göstermektedir. Ama o bölgelerde bile kapitalistleşme süreci gelişmektedir. Türkiye'nin bütününde ise hâkim ilişkiler kapitalist ilişkilerdir. Onun için Türkiye'deki mücadele, ge-

nelinde ve hâkim niteliğiyle antikapitalist bir mücadeledir. Türkiye'de 1960'dan beri özellikle, gelişen sanayileşme sonucu tekelleşme de ilerlemiş, tekelci şirketler ortaya çıkmıştır, ama hiç kuşkusuz, aynı zamanda tekeldışı bir burjuvazinin de bu gelişme ile beraber palazlandığını ve daha müreffeh yaşam seviyelerine ulaştığını görüyoruz. Enflasyon kuşkusuz en çok büyük sermayeye, tekellere yarıyor, ama tekeldışı burjuvazi içinde de enflasyondan yararlanan, durumunu düzelten, palazlanan bir kesim görülüyor. Bu koşullarda tekeldışı burjuvazi ile tekeller arasındaki çelişkiyi ve ayrımı daha titizlikle, dikkatle tesbit etmek gereği ortaya çıkıyor.

Şimdi bu sözlerimden tekeldışı burjuvazi demokratik güçlerin ortak cephesine kazanılamaz veya kazanılmasına çalışmamak gerekir, sonucu çıkmaz. Nitekim partimiz, programımız da öyle demiyor. Programımıza baktığımız zaman tam beş sayfanın egemen sınıflar içindeki ayrışım ve çelişkilere hasredilmiş olduğu görülüyor. Bunlar görebildiğimiz, tesbit edebildiğimiz kadarıyla ayrıntılı bir şekilde o programda belirtiliyor ve programımız burjuvazi arasındaki bu çelişkilerden faydalanılacağı, mücadelenin yürütülmesinde bunların dikkate alınacağı hususunu gayet açık olarak belirtiyor ve bazı örnekler ortaya koyuyor. Ortak Pazarla üyeliğe karşı çıkmak, yabancı sermayenin ülkemize elini kolunu sallayarak serbestçe gelmesine karşı çıkmak, tarımda büyük gelirlerin vergilendirilmesini istemek gibi ve daha başka hallerde, işçi sınıfının politik hareketinin, partisinin, burjuvaziden gelen bu talepleri destekleyeceği açıkça belirtiliyor. Taleplerde uyumluluk ve süreklilik olduğu hallerde, o süre boyunca eylem ve işbirliği öngörülüyor. Bu tür bir gelişme gerçekleştirilebilirse, elbette o zaman demokrasi cephesinin bir unsuru olarak tekeldışı burjuvazi de orada yerini alabilir. Tekellere karşı mücadelede tekeldışı burjuvazinin desteğini almak önemlidir; hatta bazen yaşamsal bir önem gösterebilir; Şili örneğinde görüldüğü gibi. Şili'de başlatılan devrim sürecinin sonuca, başarılı sonuca ermemesinin bir nedeni, kanımızca temel nedeni, Şili işçi sınıfı partisinin gereken güçte olmaması, birleşik kitlesel hareketi kendi hegemonyası altına alıp onu sosyalist devrim doğrultusunda demokratik görevleri yerine getirme mücadelesinde yönlendirememiş olmasıdır. Ama, belirleyici olmamakla birlikte, Şili'deki durumu o günlerde yakından etkileyen bir unsur da, Şili'de orta burjuvazinin ve küçük burjuvazinin bazı bölümlerinin cephe hareketine kazanılamaması olmuştur. Bu kesimlerin cepheye kazanılması önemlidir. Çünkü tekellere karşı olan mücadelede sonuç alınmasını kolaylaştırır. Belirleyici değildir ama, bu aşamada önemli bir etkendir. Yalnız, daha önce belirttiğim

gibi, yürütülen mücadelede bu kesime, burjuvazinin bu tekeldışı kesimine karşı çok uyanık ve çok dikkatli olmak zorunluluğu vardır. Kaypaklığı bir an gözden kaçırmamalıdır. Bu anlayışla ancak, tekeldışı burjuvaziyle iş ve güç birliği yapılır ve cepheye kazanılmasına çalışılır.

Gelişmiş ve Orta Gelişmiş Ülkelerde Devrim Süreci Tektir ve Bunun Sınıfsal Adı Proleter Devrimdir

Şimdi bu gelişmiş ve orta gelişmiş ülkelerde devrim konusu ele alındığında şu noktalar ortaya konulmaktadır: Birincisi, birbirinden ayrı, bağımsız iki devrim söz konusu değildir. Devrim süreci tektir. İkinci belirtilen husus, işçi sınıfı öncülüğünde, hegemonyasında yürütülen veya yürütülmesi gereken bir süreçtir. Üçüncüsü, bu devrim sürecinde kapitalizmin egemen sınıfları, egemen sınıfların en egemen kesimleri hedef alınmaktadır. Bu nedenle, devrim sürecinin demokratik devrim aşaması söz konusu ise, demokratik devrim aşamasının sınıfsal hedefleriyle, işçi sınıfının sosyalist devrim hedefleri üstüste çakışmaktadır. Çünkü tekelci burjuvazi, tekeller, kapitalizmin egemen sınıflarının daha da egemen olan kesimleridir. Bir başka deyişle söz konusu halde, devrim sürecinin demokratik aşamasının sınıfsal hedefiyle sosyalist devrimin sınıfsal hedefi üstüste çakışmaktadır.

Şimdi bu tesbitler yapıldıktan sonra, bu devrim sürecinin adı nedir, sorunu ortaya çıkıyor. Bir devrim süreci ki tektir; bir devrim süreci ki orada aşamalar da söz konusu oluyor ama ayrı ayrı devrimlerden söz konusu olmaz; bir devrim süreci ki sınıfsal hedefi proleter devrimin sınıfsal hedefiyle üstüste çakışmaktadır. Bu devrim sürecinin adı nedir? Bunu ortaya koymak lazım. "Tek bir devrim süreci vardır ama iki aşamalıdır. Bir aşaması demokratik devrimdir, öbür aşaması sosyalist devrimdir" ifadesi –devrim süreci mademki tektir–, bu devrim sürecinin adı nedir, sorusunu cevaplamamaktadır. Bu ortada kalmaktadır. Programın mantığına göre bu tek olan, iki ayrı devrimi söz konusu etmeyen, ama iki aşamayı içerebileceği söylenen devrim sürecinin adı, sınıfsal adı proleter devrim olmak icabeder. Ve işçi sınıfı hegemonyasını kurarak, yani kurulan cepheye tam hâkim olup onu yönlendirir, yönetir durumda olarak iktidara gelirse, bu artık sosyalist devrim sürecinin başlangıcı demektir ve devam ettiği sürece sosyalist veya proleter devrim süreci devam ediyor demektir, ta nihai hedefine, sosyalizme geçiş noktasına gelinceye kadar. Ama efendim, diğer müttefiki sınıflarla ve örgüt-

lü cephe kuruluşu içinde hegemonyasını kurarak, işçi sınıfı iktidara geldiği zaman demokratik görevler, dönüşümler kalmışsa ne olur? Şu olur: Bir defa demokratik görevlerden bazıları gündemden düşebilir, işçi sınıfının hegemonyasında bir ittifaklar sistemi biçiminde iktidar alınmışsa. Geriye kalan demokratik görevler sosyalizmin kuruluşuna geçerken, yol üzerinde yerine getirilir, geçer gidilir.

Bu anlamda programımız devrim sürecinin tekliğini ve devrim sürecinin de nihai noktalanması yerinin, hedefinin sosyalist devrim olduğunu belirtmektedir. Ama tekrar ediyorum, bunlardan önce uzun süre, ne kadar uzun süre olur bilemeyiz, demokratik görevlerin yerine getirilmesi, anti-emperyalist, anti-faşist, anti-şovenist güçler mücadelesinin sürdürülmesi söz konusudur. Bu mücadelenin etkin bir şekilde yapılabilmesi için de bir cephe kurulması doğru olur, buna çalışılmak gerekir.

Geçmişte ve Bugün MDD-SD Tartışması

Şimdi Türkiye'de bu demokratik devrim ve sosyalist devrim üzerinde tâ 1960-1970 arasından başlayarak tartışmanın yürümesi sebepsiz değildir ve bugün bu konu üzerinde durmamız ve bu konu üzerinde dururken tekeldışı burjuvazi konusuna öncelikle eğilmemizin bir nedeni, 61-71 arasında bu tartışma yapılırken gerçekten tartışılan noktanın, devrimin niteliği konusundan çok, işçi sınıfının varlığı ve öncülüğü konusu olmasıydı.

MDD tezinin taraftarı olanlar aslında işçi sınıfının varlığını, etkin bir ölçüde varlığını, işçi sınıfının devrim hareketine öncülük edebileceğini inkâr ediyorlar, işçi sınıfının bağımsız hareketinin görevleri olan görevleri, ondan beklenecek sonuçları, amaçları ara tabakalar adı altında burjuvaziye ve bilhassa burjuvazinin aydın kesimine devrediyorlardı. Ve giderek bu tutum da cuntacılığa kadar vardırılıyordu. Bu görüşe ve bu sapkın eğilime karşı Türkiye İşçi Partisi sosyalist devrimin başa alınması gerektiğini, ona bağımlı olarak demokrasi mücadelesinin sürdürülmesi gerektiğini vurguladı. Az önce de işaret ettim, demokrasi mücadelesi, tamam; antiemperyalist mücadele tamam; ama bu mücadeleler anti-emperyalist ve demokratik hedeflerin ufuk çizgisiyle sınırlanıp kapatılmayacaktır, bu mücadeleler dahi daha geniş bir perspektif içinde, sosyalizm ufkuna yönelik olarak yürütülecektir demiştim. Asıl tartışmalar bundan kaynaklanıyordu. 1975'ten sonra UDD hareketi de ayrı nitelikteydi; işçi sınıfının legal partisinin varlığı ve varolan partinin işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olma niteliği reddediliyor ve

bunun yerine, hep bildiğiniz gibi, CHP kuyrukçuluğu yapılıyordu. CHP iktidara gelecek, belli yasa maddelerini ortadan kaldıracak, demokratik özgürlükler ortamı genişleyecek ve ondan sonra işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi kurulacaktır. Sanki demokrasi mücadelesinde işçi sınıfının politik hareketinin, partisinin, bir görevi yokmuş gibi, demokrasi mücadelesinin başını çekmek görevi dahi işçi sınıfına düşmüyormuş gibi bir tavır almıyordu. Yani gerek 60 ve 70'lerin arasındaki MDD hareketinde, gerekse 75'den sonraki Birlik ve Dayanışma'mn ileri sürdüğü UDD anlayışı ve hareketinde işçi sınıfının bağımsız sosyalist partisinin görevleri olan görevler, ondan yapılacak beklentiler burjuvaziye aktarılmış bulunuyordu.

Onun için bu konu özerinde bu kadar hassasız ve bugün de onun için cephe sorunu söz konusu olduğunda aynı hassasiyeti gösteriyoruz, bu tehlikeye ayrıca dikkati çekmek gereğini duyuyoruz.

Cephe Konusu Üzerine

Şimdi, denilebilir ki, program bir işbirliği ve eylem birliğini reddetmek şöyle dursun, öngörüyorsa; demokratik anti-emperyalist hedefler etrafında bütün demokratik, ilerici güçlerin eylem birliğini, dayanışmasını öngörüyorsa, bu neden daha sarih olarak programda belirtilmemiştir? Neden cephe konusu programa alınmamıştır? Şundan dolayı –ve bu söyleceklerimi bir mazeret olarak öne sürmüyorum, bir durumun açıklanması anlamında ileri sürüyorum– 1975'de partinin kuruluşuna geçildiğinde, ortada iş ve eylem-birliğini gerekli, hatta mümkün kılacak koşullar görülmüyordu. Cephe birliği, bildiğiniz gibi sınıfsal açıdan işçi sınıfının diğer emekçi sınıf ve tabakalarla iş ve güçbirliğine dayanır. Ama cephe bu sınıflararası ortak örgütlenmeyi ve ortak güç ve eylem birliğini ancak örgütler vasıtasıyla yapabilir. Kitleleri, sınıfların bütün kitlesini veya bazı kesimlerini harekete geçirecek manivelalar örgütlerdir. Örgütler vasıtasıyla işçi sınıfının yoksul köylülerle ittifakını kurabilirsiniz. Örgütlenmeler vasıtasıyla işçi sınıfının diğer emekçi kitlelerle, kol ve kafa emekçileriyle güç ve eylem birliği gerçekleştirilebilir. 1975'de böyle örgütler ortada görülmüyordu. Varolan örgütlerin de kitle tabanı yoktu. Kitle tabanı olmayınca, örgütlerle yapılacak iş ve eylem birliği daha ziyade biçimsel olan, gerçek temeline otur-mamış ve sonuç vermeyecek olan işbirlikleri olabilirdi. Bu açıdan biz partimizi kurarken ilk hedefin, yapılması gereken ilk görevin işçi sınıfı içinde öncelikle örgütlenmek, orada kök salmaya başlamak, diğer işçi ve emekçi kesimler içinde çalışıp oralarda bir kit-

le tabanı oluşturmaya çalışmak olduğu görüşüne vardık. O koşullarda, program iş ve güç birliğine, demokratik cepheye kapalı olmadığı için, bunu ayrıca tasrih etmek gereğini duymadık. Yani, böyle bir programla bunlar olacaktır ama şu an böyle bir güçbirliğini, eylem birliğini, bir cephe örgütlenmesini örmeye başlayacak koşullar yoktur, dedik ve partinin örgütlenmesini, dediğim gibi, kitlelerde, işçi sınıfında güç kazanmasını, kök salmasını ön plana aldık ve bu suretle işe başladık. Böyle davranmak, güç ve eylem birliği, demokratik bir cephe oluşturulması konusunu ele alıp acık seçik bir biçimde temellendirmemek Program'da bir boşluk yarattı. Bu hata açıklamaya çalıştığım nedenlerden kaynaklanmıştı. Bugünkü tartışmaların kökünde bu boşluk vardır. *Program*'da bu boşluğu bırakmak bir hata olmuştur. Ayrıca Türkiye İşçi Partisi'nin sözünü ettiğim güçlenmesi konusunda, enternasyonal arenaya açılması, orada kendisini kabul ettirmesi gereği vardı. Kısacası, diğer örgütlerle bir iş ve eylem birliği ve giderek bir cephe örülmesine gitmeden önce partimizin elle tutulur bir ağırlığı olması, bir önemi olması, kendini kabul ettirebilir olması düşünülüyor, bu yapılmaya çalışılıyordu. Bu arada şöyle bir beklenti de vardı. Solda kurulan beş partinin, zamanla beş parti olmadığı ortaya çıkar, kitle tabanı olan örgütler ile bir güç ve eylem birliği, bir cephe kurma sorunu ele alınabilir ve sorun çözülebilir. Bu konuda yaptığımız bir ikinci hata da, şu oldu. 21 Ekim'de İstanbul'daki Temsilciler Toplantısında söylediğim gibi, Türkiye İşçi Partisi'nin kitlesel potansiyelini yanlış değerlendirdik. Birlik sorunu iki çeşitte ortaya çıkıyordu. Birisi bu hareketin, işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olma iddiasındaki bir hareketin egemen bir hareket haline gelmesi, sürükleyici bir güç haline gelmesi, işçi sınıfı kitlesinin bu örgütlenme etrafında, bu hareket etrafında toparlanması. Görev böyle görülüyordu. Bu anlayış aslında yanlış bir anlayış değildir. Bugün de bu görevden vazgeçmiş değiliz. Türkiye İşçi Partisi'ni Türkiye işçi sınıfının partisi olarak kitlelerde tutturmak, kök saldırmak; Türkiye İşçi Partisi'nin, sol kanat içinde egemen ve sürükleyici güç haline gelmesine çalışmak, gündemden çıkmış değildir, ihmal edilecek bir sorun değildir. Ama bu çalışmalar aynı zamanda diğer örgütlerle, diğer demokratik güçlerle iş ve güç birliğine girişmeyi engellemez, tersine parti ne derecede egemen bir hareket haline gelirse, ne derecede güçlü bir hareket olursa, güç ve eylem birliği hareketine katkısı da o kadar büyük olur; güç ve eylem birliğini yönlendirici bir düzeye ulaşabilir, güç ve eylem birliğine ve giderek cepheye kendi damgasını basabilir. Ve bastığı ölçüde de hareketin şansı artar.

Diğer memleketlerdeki duruma da baktığımız zaman –onu de ele alıp, değinip geçeyim–, görüyoruz ki, işçi sınıfı hareketinin, politik hareketinin egemen olduğu, hegemonyasını kurduğu hallerde ve zamanlarda devrimci süreç başarıya ulaşmaktadır. Bu mümkün olmuyorsa, eğer bir pazarlık sonucu, işçi partisinin hegemonyası olmadan bir beraberlik söz konusu oluyorsa, gerçekleşiyorsa, bunun sürekli olması, başarılı sonuçlara ulaşması çok daha büyük tehlike ile karşılaşır. Şili'de bu hal görülüyor; biraz önce değindim, tekrar edeyim, oradaki hareketin başarısızlığında işçi sınıfının partisinin egemen, örgütleyip yönlendirici güç anlayışı esas belirleyici rolü oynamıştır. Ve işçi sınıfı böyle yönetici, birlik hareketine hâkim bir durumda olmadığı için de tekeldışı burjuvazinin cepheye kazanılması tam mümkün olmamıştır. Gelişmiş ülkelerden Fransa'ya baktığımız zaman orada da görüyoruz ki, daha 1930'larda cephe birliği sorunu üzerinde durmuş olan, halk cephesini oluşturmuş ve başarıyla yürütmüş olan Fransa'da, savaş yıllarında ulusal mukavemet hareketinin başını çekmiş ve işgalciye karşı güç birliğini, eylem birliğini gerçekleştirmiş olan Fransa'da bugün bir ortak cephe oluşturulabilmiş değildir. Ortak program çalışmalarını hep biliyoruz. Bu program oluşturularak başarılı bir sonuca geldiği görülürken, programı yenilemek ve günün şartlarına uygun hale getirmek görüşmeleri başladığı zaman, bu görüşmeler başarıya ulaşmadı, kesildi. Ve kesiliş noktası, tekrar dikkatinizi çekeyim, tekellerin kamulaştırılması sorununda oldu; bu noktadan koptu ip.

Sol radikal parti ve sosyalist parti tekellerin kamulaştırılmasının çok dar tutulmasını istediler. Komünist parti ile ortak program oluşturma ilişkilerine girecek kadar ilerici, sola açık olan bu iki partinin tekeldışı burjuvazinin çıkarlarını savunmaları, tekellerin daha geniş ölçüde tasfiyesinden yana olmaları beklenirdi. Ama öyle olmadı. Tekellerle tekeldışı burjuvazi arasındaki çelişki ve sürtüşme, bu iki solcu partiye dahi gerektiğinde anti-tekel bir tutum aldırtmaya yetmedi. Diğer burjuva partilerinin böyle bir tutum almaları ise hiç beklenemezdi. Üçlü görüşmelerde işçi sınıfının partisi üçlü hareketi yönlendirici, ona egemen duruma gelemedi ve ilişkiler koptu.

Tekrar bizim partimize gelelim. Cephe birliği için çalışmak, onun gerçekleştirilmesi için tüm olanakları ve gücümüzü sonuna kadar kullanarak çalışmak, şu gerçeği, şu görevi dışlamaz, bir kenara itmez; yani işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olarak partimizi, işçi sınıfı içinde kökleştirmek, emekçi kitleler içinde kökleştirmek, egemen ve sürükleyici güç haline getirmek görevini dışlamaz. Hatta tekleşme dahi bu görevi dışlamaz. Partimiz

cephe birliği konusunda, tekleşmeyi esas almaktadır. Bilimsel sosyalist platformda denebilecek üç hareket görmektedir ve işçi sınıfının politik birliğini sağlamak için bu üç hareketin birleşmesi, tekleşmesi hedefini başa almaktadır. Ama bu tekleşme hedefi başa alındığı zaman dahi, Türkiye İşçi Partisi'ni ayrıca güçlendirmek, egemen hale getirmek görevi devam etmektedir; çünkü tekleşme, birleşme meydana geldiği zaman, Türkiye işçi sınıfının partisi olarak tek bir örgüt oluştuğu zaman, bu örgüte Türkiye İşçi Partisi ne kadar kuvvetle damgasını basmış olursa ürün olarak ortaya çıkan tek parti o derecede doğru politik çizgide, iyi disiplinli, iyi örgütlenmiş bir hareket olur. Bu nedenle tekleşme açısından dahi, kendi partimizin gücünü pekiştirmek, geliştirmek sorunu ortadan kalkmaz.

Ne var ki biz bu konuda yaptığımız tahminde yanıldık. Partimizi 4,5 senede, sol içinde, işçi sınıfı hareketi içinde egemen, sürükleyici, yönlendirici bir güç haline getiremedik. Birinci Büyük Kongre konuşmamda birleşmenin, tekleşmenin bir başka biçimini de belirtmiştim: Egemen hareket haline gelerek, sürükleyici hareket haline gelerek işçi sınıfını toparlamanın yanısıra, aynı çizgide veya birbirine yakın çizgide olan örgütlerin birleşmesi yoluyla da işçi sınıfının politik hareketinin örgütsel tekleşmesi mümkündür. Bu iki çalışmayı birarada yürütebilirdik. Bir yandan, partimizi güçlendirip egemen, sürükleyici güç haline getirmeye çalışarak, öbür yandan da, tekleşme ufkuna yönelik güç ve eylem birliğini gerçekleştirerek işçi sınıfının ittifakları ve politik hareketinin birliği yolunda mesafe alabilirdik. Ama dediğim gibi, başta 75'de, güç ve eylem birliği yapılacak kitlesel tabanı olan örgütler görülmüyordu, onun için bu yola 2-2,5 seneye yakın gitmedik. Ama 77'nin ortalarından itibaren iş ve güç birliği girişimlerine, çalışmalarına da girdik. Bunu yerel örgütlerimiz, illerimiz, ilçelerimiz bilmektedir.

Merkezleri güvenilir görmediğimiz için, merkezlerin Türkiye İşçi Partisi'ne karşı olumsuz bir tavır aldığını gördüğümüz için, güç ve eylem birliği çalışmalarını tabandan, ilçeler, iller seviyesinden başlatmakta yarar umduk. Eğer illerde, ilçelerde, diyelim TSİP'le TİP arasında yakınlaşmalar olursa, bu ikisi ve Birlik Dayanışma arasında somut sorunlarda, somut hedefler etrafında güç ve eylem birliği oluşursa ve bu bir süreklilik kazanırsa; o zaman merkezler düzeyinde de bu birlik hareketinin organize edilebileceğini düşündük. Yoksa merkezden örgütlenmeyi, güç ve iş birliğini merkezden örgütlemeyi gözden kaçırmadık, ilke olarak bunu kabul ettik, ama o zamanki koşullarda bunu mümkün görmedik. Bekledik, alttan çalışmalarla merkez-

lerin de zorlanabileceği ve karşılıklı bir anlayış çizgisine varılabileceğini umduk.

Merkezi düzeyde güç ve eylem birliğini gözden kaçırmadığımızın bir kanıtı, Birinci Büyük Kongre Kararları sonucu CHP'ye tüzel kişi olarak, merkez düzeyinde yaptığımız çağrıdır; bu çağrıdan sonra CHP lideriyle yaptığımız görüşmedir. O görüşmelerde bir anlaşmaya varabilseydik ve diyelim ki, 77 seçimlerinde Meclis'e girebilseydik belli bir sayıda, o zaman CHP ile ortak bir program üzerinden iktidarı paylaşmak söz konusu olabilecekti. İktidarı paylaşmasak bile, CHP'yi destekleye-bilme konusunda öneriler götürüp, yine asgari müştereklerde bir anlaşmaya varabilecektik. Böyle bir olasılıkla, böyle bir girişimde bulunduk. Bu da gösteriyor ki, merkezi düzeyde temasları, diyalogları ve giderek eylem ve güç birliğini, giderek cepheyi oluşturmayı bir hedef olarak reddetmiş değiliz. CHP ile görüşmeye giderken de, üzerinde anlaşabileceğimiz müşterek noktaları tesbit ederek gittik; ve burada kendi Demokrasi Bildirgemizde, programımızda ileri sürdüğümüz kimi talepleri, özellikle dış politikayla ilgili talepleri, biraz daha yumuşatarak, CHP'nin kabul edebileceği bir platform getirmeye çalışarak tesbit etmiştik.

1978'in son aylarında hep bildiğiniz gibi, TSİP ile de merkezler düzeyinde temaslara geçtik. Tekleşme görüşmeleri oldukça ilerledi. Bir aşamaya geldi. Hatta 1 Mayıs'a kadar gerçekleşeceği umudu belirdi. Ama TSİP bu görüşmeleri kesti. Eğer programımız işçi sınıfının dışındaki emekçi sınıf ve tabakaları temsil eden örgütlerle, güç ve eylem birliğini öngörmeseydi, bir cephenin oluşturulabileceğini öngörmeseydi, ne CHP'ye o çağrıda bulunabilir ve genel başkanıyla görüşme yapabilirdik; ne de 78'in son aylarında TSİP'le temasa geçip, tekleşme sorunlarını görüşebilirdik. Ama tekrar ediyorum, programda bu güç ve eylem birliğinin açık seçik bir biçimde ortaya konulmaması, bir cephe oluşturulması olasılığının ayrıntılarıyla tesbit edilmemesi bir boşluk yaratmıştır; bu yanlış olmuştur, bunu yapmamış olmak şimdiki tartışmaların, bulanıklıkların kaynaklandığı noktadır.

Şimdi cephe konusunun, güç ve eylem birliği konusunun önemini belirttikten sonra, şunu da belirteyim ki, cephe sorununu çözmek, güç ve eylem birliğini gerçekleştirmek bizim bütün sorunlarımızı çözümleyecek değildir. Şöyle bir abartmaya varmamak gerekir: Tüm zorluklarımız, sorunlarımız, demokratik güçlerin dayanışma ve eylem birliğini öngörüp bir cephe oluşturulmasına geçilmediği içindir, eğilimine düşmemek gerekir. Psikolojik bir eğilimdir. İnsanlar sorunlarla, hele ciddi ve çeşitli sorunlarla karşılaştığı za-

man, bunun yükümlülüğünü, sorumluluğunu, belli başlı birkaç nokta üzerinde, hatta çoğu zaman bir nokta üzerinde yoğunlaştırırlar. Her şeyin sebebi o nokta, o olgu olur. Türkçemizde pek tutulmamış olmakla beraber, İngilizceden aktarılmış ve kullanılmaya başlanmış olan "günah keçisi" deyimi vardır. Belli bir şeyi günah keçisi yapmak demek, bütün sorumlulukları, bütün olumsuzlukları o günah keçisine yüklemektir. Cephe sorunu ne kadar önemli olursa olsun, güç ve eylem birliği ne kadar önemli olursa olsun, bütün sorunlarımızın kaynağı budur denemez ve bu sorunlar çözülünce diğer sorunlarımız da kendiliğinden çözülecektir, denemez.

Bu günah keçisi psikolojisinin diğer yanı, madalyonun diğer yanı da sihirli bir anahtar aramaktır. "Açıl susam açıl" haline getirmektir. Hani masallarda vardır: Kırk haramiler çaldıkları eşyayı bir hazine halinde bir mağaraya saklarlar. Mağaranın kapısına bir kayayı getirip dayatırlar. Başka hiç kimse mağaraya giremez. Çünkü dünyanın bütün güçleri birm araya gelse o taşı oradan kaldıramaz, ama sihirli bir formül vardır; açıl susam, açıl, denirse o zaman taş açılmaktadır. Güç ve eylem birliğinin bir cephe oluşturulmasının açık seçik bir biçimde *Program*'a konmamış, belirtilmemiş olması, bütün sorunlarımızın sorumluluğunu üzerine yükleyeceğimiz bir olgu değildir; ve bir demokratik cephe oluşturulmasına girişmekle de tüm sorunlarımız, zorluklarımız çözülecek değildir. Konuyu abartmamak gerekir.

Parti'nin Özgün Sorunları

Partinin, cephe birliği iş ve güç birliği sorunuyla ilişkileri bulunsa da, kendi başlarına da ele alınacak ve çözülmesi gereken sorunları vardır. Cephe birliği, iş ve güç birliği durumu ilerlese de, olumlu sonuçlara doğru hızlıca yol alsa da, çalışma ekiplerini temeline oturtmak, bu ekiplerin sürekliliğini sağlamak, bu ekiplerin işyerlerinde ve mahallerde, özellikle işyerlerinde, işçi sınıfının mücadelesinin manivelaları haline getirmek sorunu vardır ve bu sorun çalışma ekiplerini kendi başlarına ele alıp incelemek, sorunlarına çözüm bulmak görevini önümüze getirmektedir.

Ayrıca partinin genel örgütlenmesinde temel sorunlar vardır. Bir arkadaşımızın kullandığı deyimle –ki o deyimi ben de daha önce kullanmıştım gerçi– partimizin örgütlenmesinde adeta eşitsiz bir gelişme kanunu kendisini göstermektedir. Partimizi oluşturan il ve ilçeler topluluğunda gelişkinlik düzeyi farkları, önemli düzey farkları vardır. Hele seçime girme koşulunu yerine getirmek üzere örgütlediğimiz iller ve ilçeler, henüz yerine otur-

muş olmaktan çok çok uzaktır. Bu düzey farklılıklarını ortadan kaldırmak, bunu ortadan kaldırmak için ne gibi önlemler alınması gerektiğini çözümlemek; bu, önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Aynı biçimde sendikalarda ve demokratik kitle örgütlerinde çalışma sorunu vardır. Bu çalışmalarda şimdiye kadar izlenen davranış çizgisinin yanlış olduğu, bu yanlışlığın düzeltilmesi sorunu vardır. Yani sendikaların, demokratik kitle örgütlerinin ve mesleki örgütlerin örgütsel bağımsızlığı konusu yanlış anlaşılmış ve bu yanlış anlaşılmaya dayanarak, sendikalarda ve kitle örgütlerinde gereği gibi çalışılmamış, gerekli tutum ve eylem birliği –partililer arasında eylem birliği– her zaman sağlanamamıştır. Bu örgütlerin bağımsızlığı, adeta bu örgütlerde hiç bir parti çalışması yapılmaması anlamında yorumlanmış ve bu anlayışla hareket edilmiştir.

Aynı şekilde eğitim ve yayın konularında yapacağımız, yapmamız gereken görevler vardır. Eğitimi bütün parti örgütlerini kapsayacak şekilde örgütlemek sorunumuz vardır. Daha sürekli bir eğitim uygulamasına, örgütlenmesine ihtiyacımız vardır. Dört buçuk senede üç merkezi seminer yapılmış olması azdır. Bu merkezi seminerleri birdenbire parti okulu haline dönüştürmesek de, daha düzenli fasılalarla yapılan ve bu anlamda sürekliliği temin edilen bir hale getirmek gerekir. İllerde, ilçelerde eğitim konusunu ele almak lazımdır. Aday üyeler, asli üyeler eğitimi, yönetici kadrolar eğitimi çeşitlendirilmesi yapılması hedefimizdir. Yayınlarımızın düzenli çıkması, içeriklerinin düzeyinin daha da yükseltilmesi, bir basın politikası açısından yayınlarımıza bir bütünlük verilmesi sorunları vardır.

Bu sorunlar, kendiliğinden, cephenin oluşturulmasıyla veya cephenin oluşturulması doğrultusunda güç ve eylem birliğinin gerçekleştirilmesiyle çözümlenecek sorunlar değildir.

Uluslararası Strateji ve Taktiklere Uyulması Demek...

Şimdi sırası gelmişken, bir de uluslararası taktik ve stratejilere ilişkin bazı noktaları belirtmek istiyorum:

Şüphesiz enternasyonalizm, proleter enternasyonalizmi açısından uluslararası strateji ve taktiklere uymak gibi bir sorun vardır. Ama uluslararası taktik ve sorunlara ve uluslararası hareketin diğer konularına ne gibi bir tavırla yaklaşılır sorunu da vardır. Bir defa programımız baştan sona bilimsel sosyalizm teorisine oturtulduğu için, programda bütün analizler bu teorinin

ortaya koyduğu öğreti, ilkeler açısından ele alınıp ifade edildiği için; programımız bütünüyle enternasyonal hareketin, işçi sınıfının hareketinin kavramlarına, stratejisine, öngörülerine uygundur. Konuşmanın başında belirttiğim üzere, demokratik görevler, demokratik hedefler etrafında güç ve eylem birliği için çalışmak, giderek bir cephe oluşturmak sorunları programda öngörülmüştür. Ama uluslararası taktiklere, stratejiye uymak demek, bu konularda yazılmış olan kitaplarda söylenenlere kelimesi kelimesine uyulması, adeta, programın bu literatürden bir aktarma haline getirilmesi demek değildir. Programlar yapılırken, asla gözden kaçırılmaması gereken temel sorun, temel nokta şudur: Devrimci teorisiz devrim olmaz. Ama bir ülkeye ilişkin devrim teorisi ve uygulaması, o ülkenin somut koşullarının somut tahlili neticesinde elde edilir. Bu temel kuraldır. Aktarmacılığa, şablonculuğa kesinlikle imkân vermeyen, imkân tanımayan temel bir kuraldır. Programımız da bunu yapmaya çalışmıştır. Programdaki eksiklikler, programda eleştirilecek noktalar olduğu konusunda ileri sürülecek görüşler, ileri sürülecek eleştiriler bu noktayı gözden kaçırmamalıdır. Onun için parti ve *Program*'ı eleştirilecekse, bunun, enternasyonal strateji ve taktiklere uyup uymadığı açısından değil, o noktadan değil, Türkiye'deki koşullara, durumlara uyup uymadığı açısından yapılması gerekir. Bu açıdan ise eleştirilecek bir yanı yoktur.

Şüphesiz ulusal durumu ve koşulları dikkate alırken, bunları abartmamak, bunları mutlaklaştırmamak gerekir. Böyle bir mutlaklaştırmayı, ulusal sorunların, koşulların abartılmasını Aybar sapmasında görüyoruz. Aybar'ın sapması, temelinde budur. Ulusal koşullara, Türkiye'nin durumuna uygun strateji ve taktikler tesbit etmenin ötesinde Aybar, Türkiye'nin durumunu mutlaklaştırdı, Türkiye'ye özgü sosyalizm, "Türkiye sosyalizmi" demeye kadar işi vardırdı. Bu bir sapmadır. Buna cevaz yoktur. Ama diğer tehlikeli olan nokta da, literatürde okuduklarımızı aynen aktarmak, tek bir virgülünü, noktasını dahi değiştirmeye cesaret edemeden aktarmaya kalkmaktır.

Bu konuda, yani genel yasalarla, ulusal koşullar sorununda 1957 bilimsel sosyalist partileri konferansından sonra yayımlanan bildirideki şu bölümü size hatırlatmak istiyorum:

> Bilimsel sosyalizm, sosyalist devrimin genel ilkelerinin yaratıcı bir biçimde uygulanmasını ve sosyalist kuruluşun her ülkenin kendi somut koşullarına dayanmasını zorunlu görür; başka ülkelerin partilerinin politika ve taktiklerinin olduğu gibi kopya edilmesine kesinlikle karşı çıkar. Lenin temel ilkelerin her ulusun kendine özgü niteliklerinin göz önünde bulundurarak uygulanması zorunluluğuna bir-

çok kez işaret etmiştir. Bir proletarya partisinin ulusun özelliklerini görmezlikten gelmesi, onu kaçınılmaz olarak gerçeklerden ve yığınlardan koparır, sosyalizm uğruna önyargılarla sınırlandırır; tersine, ulusal özellikleri bahane ederek bu özelliklerin rolünü alabildiğine abartması, bunu saptırması da, sosyalist devrim ve sosyalist kuruluşa ilişkin evrensel bilimsel sosyalist gerçeklerden kopmasına, sosyalist amaca kesinlikle zarar vermesine yol açar. Bu toplantıya katılan partiler, bu her iki eğilimle aynı anda savaşım yürütülmesi gereği üzerinde önemle dururlar. Sosyalist ülkelerin partileri, yukarıda belirtilen evrensel gerçeklerle ülkelerin devrim ve kuruluş pratiklerinde ortaya çıkan özelliklerin birleştirilmeleri, sosyalist devrimi ve sosyalist kuruluşu yöneten genel yasaların ülkelerin somut koşullarına göre yaratıcı bir biçimde uygulamaları, elde ettikleri deneyimleri birbirlerine aktarmaları gerekirliği ilkesine kesinlikle katılmaktadırlar.

Günümüzde, işçi sınıfı ve onun politik hareketi içindeki oportünist eğilimlere karşı yoğun savaşım can alıcı bir önem taşımaktadır. Partilerin saflarında revizyonizm ve dogmatizm dün olduğu gibi bugün de vardır ve evrensel bir olgudur. Dogmatizm ve sektarizm, bilimsel sosyalist teorinin gelişmesine ve bu teorinin değişen koşullara göre yaratıcı bir biçimde uygulanmasına engel olur; somut koşulların incelenmesi, yerini kitaplardan alınmış tümceler ve paragraflar aktarmaya ve bunların yorumlanmasına bırakır; partiyi yığınlardan ayırır. Bir parti sektarizmin kabuğu içine çekilirse ve halk yığınlarıyla olan bağlarını koparırsa, işçi sınıfına zaferler kazandırmaz.

Dogmatizmi mahkûm eden proleter partiler günümüzde başlıca tehlikenin revizyonizm, ya da başka bir deyişle sağ oportünizm olduğuna inanırlar. Revizyonizm burjuvazinin ideolojisi olup, kapitalizmin korunmasını ya da onarılmasını ister. Bununla birlikte, dogmatizm ve sektarizm de partilerin gelişmelerinin farklı dönemlerinde ayrı ayrı başlıca tehlike haline gelebilirler. Bu nedenle her proleter parti belli bir anda hangi tehlikenin kendisini en fazla tehdit ettiğine kendisi karar verir.

1960 toplantısından sonra yayımlanan belgede de, 1957 belgesinin bu bölümüne atıf yapılmakta ve şöyle denilmektedir:

1957 Deklarasyonu nda pek doğru olarak belirtildiği gibi, ulusal özelliklerin oynadığı rolün olurundan çok büyütülmesi, bilimsel sosyalizmin sosyalist devrim ve sosyalist kuruculuk hakkındaki ana gerçeğinde gerileme, sosyalizmin genel davasına zarar verir. Bunun yanı sıra, Deklarasyonda yine pek doğru olarak belirtildiği gibi, bilimsel sosyalizm, sosyalist devrim ve sosyalist kuruculukla ilgili yaratıcı genel ilkelerinin her ülkenin somut tarihsel koşulları gözönüne alınarak uygulanmasını istemekte, bilimsel sosyalist partilerin politika ve taktiklerinin diğer ülkelerce körükörüne kopya edilmesini doğru bulmamaktadır. Ulusal özelliklerin proleter partisince küçümsenmesi, bu partinin yaşamdan, yığınlardan kopmasına yol açabilir. Sosyalizm için zararlı olabilir.

1969 bildirgesinde de bu konu şöyle ele alınmıştır:

> Her parti, bilimsel sosyalist ilkeleri izleyerek ve somut ulusal koşulları gözönüne alarak, kendi politikasını tam bağımsızlıkla çizer; aynı zamanda, proleter partilerin farklı çalışma koşulları, pratik görevlerine farklı yaklaşımları, hatta belirli sorunlardaki ayrılıkları, özellikle antiemperyalist savaşımın temel sorunları karşısında kardeş partilerin birleşik uluslararası eylemini engellememelidir.

Bunlar, konuya ilişkin esas belgelerdir. Burada gördüğünüz gibi, ulusal durumları dikkate almadan, kullandığı deyimle "körükörüne" diğer partilerin strateji ve taktiklerini aktarmaya, onları kopya etmeye karşı çıkılmaktadır. Ama aynı anda da ulusal koşulların, özelliklerin abartılmasına ve bunun yol açabileceği sapmalara da dikkat çekilmektedir.

1960 belgesinde konumuza ilişkin bir başka ilginç nokta daha vardır. O da, cephe kuruluşundan başka biçimlerde de iş ve güç birliğinin sağlanabileceğidir:

> Bugünkü şartlarda, birçok kapitalist ülkede, işçi sınıfı, başta kendi öncüsü olmak üzere, işçi ve halk cephesi şekli veya değişik partiler ve sosyal örgütlerle bulunabilecek başka anlaşma ve politik işbirliği şekilleri altında halkın çoğunluğunu biraraya toplamak, iç savaşsız iktidarı elde etmek ve ana üretim araçlarının halkın eline geçmesini sağlamak olanağına sahiptir.

Başka olanakları göz ardı etmeden, biz Türkiye'de günümüzün koşullarında demokratik bir cephe oluşturulmasını uygun buluyoruz.

Kısacası, bilimsel sosyalizmde bir formülasyon vardır. Sosyalizm gerçekleştiğinde, içerikte sosyalist, biçimde ulusal olacaktır. Bu formülasyon boşuna söylenmiş değildir. Bizim programımızın ortaya koyduğu hedeflerin, öngördüğü mücadelenin, çizdiği stratejinin uluslararası strateji ve taktiklere uymadığı iddiası geçerli değildir. Özetledim sebeplerini. Burada belirtmek istediğim, tekrardan altını çizmek istediğim nokta şu. Bilimsel teorinin evrensel ilkelerine dayanan strateji ve taktikleri alarak, bunların kendi koşullarımızda ne biçimlerde uygulanacağını tesbit edeceğiz. Yapmamız gereken şey budur.

Son olarak, enternasyonalist harekette bir merkez, yönlendirici bir merkez yoktur. Zaman zaman fikir alışverişinde bulunmak, deneyimleri aktarmak, sorunları görüşüp ortak görüşlere varmak için toplantılar yapılmaktadır. Bu toplantılarda, her işçi sınıfı partisi kendi görüşlerini savunabilmektedir. Hatta 1960 toplantısında ve onun sonucunda çıkan bildirgede de görüldüğü üzere, gerekli gördüklerinde sonuna kadar kendi görüşlerini muhafaza da edebilmektedirler. Ama yine de dünya işçi sınıfı hareketinin bütünlüğü ve birliği korunmakta, enternasyonalist dayanışma sürdürülmektedir.

Türkiye İşçi Partisi Bilimsel Sosyalist Partidir

Enternasyonalizm konusunda bir başka nokta Türkiye İşçi Partisi'nin giderek enternasyonal arenaya açılmasıdır. Bunu bir protokol sorunu olarak görmek ve göstermek yanlıştır. Dünyadaki bilimsel sosyalist partiler ve işçi sınıfı partileri ailesine, hiçbir parti sadece, hatta sadece de değil, hiçbir zaman protokol bakımından kabul edilmezler. Bir protokol sorunu değildir enternasyonalist aileye katılmak. Bu konuda çok dikkatli ve ihtiyatlı davranılır. Eğer bizim partimiz enternasyonal arenada kabul ediliyorsa, kardeşçe bir parti olarak görülüyorsa, bu, partimiz bilimsel sosyalist bir parti olduğu içindir, bir protokol meselesi değildir. Bu tanınmadan ve kabulden kıvanç duyulması gerekir.

Gerçekten de. Partimiz bilimsel sosyalist bir partidir. 1975'de kurulan Türkiye İşçi Partisi, 1961-71 arası partinin tarihsel devamı olmakla beraber, aralarında farklar vardır. Nitel farklar vardır. Eski Türkiye İşçi Partisi, kuruluşunda bilimsel sosyalist parti olarak kurulmadı, biliyorsunuz. 12 sendikacının ortak girişimiyle kuruldu. Bu kuruluşta kabul edilen kısa program, ilerici diyebileceğimiz, emekten yana, işçiden yana bir programdı. Ama bir bilimsel sosyalist program değildi. Ancak bir sene sonra, sosyalist aydınların katılmasıyladır ki, Parti bir bilimsel sosyalistleşme sürecine girdi. Ama bu süreçte de bir takım zorluklar vardı. Birincisi; 1960 öncesinden devralınan bir kadrolar topluluğu yoktu. 1960 öncesinden gelen bilimsel sosyalistler vardı, ama bunlar birbiriyle uyumlu, tutarlı bir bütünsellik gösteren bir kadro değildiler, tek tek bireyler olarak şu veya bu ölçüde ve biçimde bilimsel sosyalizmi anlamış kimselerdi. Onun için de bilimsel sosyalistleşme süreci, gerektiği kadar uyumlu ve düzenli şekilde işlemedi. Bilimsel sosyalistleşme sürecinde, gerek parti içinde, gerekse parti dışındaki sapkın akımlarla keskin bir mücadele vermek gerekti. 1961-71 dönemi partisinin bilimsel sosyalist parti olması açısından iki büyük zaafı vardı. Birisi örgütsel plandaydı. Şimdi partimizde olduğu gibi parti örgütlenmesi çalışma ekipleri temeline oturtulmamıştı. Ancak4. Kongreyle birlikte, örgütlerin, parti örgütlerinin çalışma ekipleri birimlerine oturtulması kararı alındı. 4. Büyük Kongrede teorik olarak geçerli başka kararlar da alındı. Programın yeniden ele alınması, yeni bir program yapılması öngörüldü. Ama bildiğiniz gibi 4. Büyük Kongreden birkaç ay sonra partinin kapatılması, 4. Büyük Kongre kararlarının yaşama geçirilmesini önledi.

Örgütsel zaafın yanında programına gelirsek, programı genel çizgileriyle o günkü Türkiye koşullarında bilimsel sosyalizme uyan bir programdı, ama genel çizgileriyle. Bilimsel sosyalist teoriye tam oturtulmuş değildi. Bu bakımdan programında da zaaflar vardı.

Bu zaaflarla malûl olan parti, bu zaaflarla malûl olduğu içindir ki, 1971-75 döneminde kendi örgütsel varlığını koruyamadı. Tek tek kadrolar olarak koruduysa da, bunlar arasında bir dirsek teması bulunduysa da örgütlü olarak varlığını koruyamadı ve Türkiye'nin politik arenasından silindi.

1975'de ise daha kurulurken partinin bilimsel sosyalist parti olarak, işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olarak kurulması konusu, bilinçli bir şekilde ele alındı ve gerek programın bilimsel sosyalist teoriye oturması, gerekse örgütlenme biçimi ile Türkiye işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olma niteliğini gösterdi. Partinin eksiklikleri vardır. Parti dört buçuk yılda kimi hatalar yapmıştır. Partinin çeşitli sorunları vardır, olabilir, öyledir. Ama partinin özünde, esasında bilimsel sosyalist parti olduğu, işçi sınıfımızın bilimsel sosyalist partisi olduğu inkâr edilemez; bunu reddetmek tümüyle partinin inkârı olur.

1971-1975 döneminde ülkenin politik sahnesinden silinmiş olmasının bedelini partimiz ağır ödedi ve ödüyor. Bu yıllarda, demokrasi mücadelesinin sosyalizm mücadelesinin bir parçası olması, bu ikisinin bütünselliği, işçi sınıfının kendi politik partisi ile demokratik mücadelenin başını çekmesi, onu yönlendirme olgusu ortadan kalktı. Kitlelerin sola doğru demokratik açılımı, bilimsel sosyalist örgütsel bir çıkış yolu bulamadığından, sosyal demokrasiye, CHP'ye yöneldi. Meydanı boş bulan CHP, kolayca demokrasinin, ilericiliğin şampiyonu kesilip kitlelerce umut olarak kabul edilebildi.

5 Haziran 1977 seçim sonuçları bu olumsuz gelişmenin ürünüydü. Seçimde o kadar düşük oy almayı beklemiyorduk. Önce bunu toplumsal paniğe dayandırdık, ama asıl nedenin 1971-75 arası parti hareketinin kopuşu, politik bir boşluğun meydana gelmesi olduğunu anlamakta gecikmedik. O politik boşlukla birlikte eski Türkiye İşçi Partisi'nin kitlelerdeki imajı, kitlesel birikimi neredeyse sona ermişti; 1961-71 Türkiye İşçi Partisi'ni 1975 ve sonrası Türkiye İşçi Partisi'ne bağlayacak bağ o boşluk süresinde kopmuştur, denilecek kadar incelip zayıflamıştır. Geriye kalan bağ pek de geniş olmayan kadrolar ve onların taşıdığı deneyim birikimidir, bir de hareketin tarihsel sürekliliği, ciddiyeti ve saygınlığıdır.

Şimdi Türkiye İşçi Partisi politik yelpazedeki yerini tam doldurmak, kendi sınıfsal ve politik kişiliğini açıklığa kavuşturup kabul ettirmek uğra-

şını sürdürmektedir. Bunu başarmak için hem diğer örgüt ve akımlara karşı ideolojik, politik mücadele vermek, hem de faşizme ve emperyalizme karşı onlarla güç ve eylem birliğini gerçekleştirmek, giderek bunu örgütleyip sürekliliğini sağlamak ve politik hareketin tekleşmesini hedef almak durumundadır. Aynı zamanda partimizin, işçi, emekçi sınıflar, aydın ve gençlik kesimleri içinde kök salıp onları politik mücadeleye sokabilmesi, yönlendirebilmesi için yerine getirilmesi zorunlu, ideolojik, politik ve örgütsel özgün görevleri var. Bütün bunları başarabilmek zor iş ama başaramayacak iş değildir.

Merkez Yönetim Kurulumuzun açtığı genel tartışma dört buçuk yıllık parti yaşamımızın bir bilançosunu çıkarma ve onun üzerinde düşünüp belirli sonuçlara varma olanağını sağladı. Bu tartışma kuşkusuz yararlı olmuştur; partimiz, çalışmalarımız, sorunlarımız ve görevlerimiz konularında bilincimiz daha da berraklaşmıştır. Bu duru bilincimizle sorunlarımızın ve görevlerimizin daha başarılı biçimde üstesinden gelebiliriz.

2. Büyük Kongremizin, Partimizin niteliğine ilişkin olarak aldığı karar bilindiği gibi şöyledir:

> Türkiye işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi, Türkiye'nin somut koşullarının bilimsel sosyalist açıdan somut tahliline dayanan programı ve işçi sınıfı partisine özgü tüzüğü ile saptadığı strateji ve uyguladığı taktiklerle, denenmiş kadroları ve başarılı geçmişiyle, işçi sınıfımızın uzun bir tarihi olan politik mücadelesinin günümüz koşullarında örgütlenişidir ve bu mücadelenin yürütücüsü ve geliştiricisidir.

Görevimiz, partimizin bu niteliğine gölge düşürmeksizin, onu bu niteliği ile geliştirip güçlendirmektir. Bu bizim tarihsel sorumluluğumuzdur, hem kendi işçi sınıfımıza karşı, hem dünya işçi sınıfına karşı. Onurlu, ama ciddi, büyük bir sorumluluk sorumluluğumuz ne denli büyük ise, kararlılığımız, özverimiz, döğüşkenliğimiz ve coşkumuz da o denli büyük, sağlam ve dirençli olacaktır.

Türkiye İşçi Partili olmanın sorumluluk ve onuruyla hepimiz görev başına!

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN 24 YILLIK ONURLU MÜCADELESİ*

Değerli yoldaşlar, dostlar,

Türkiye İşçi Partisi'nin yirmi dördüncü kuruluş yılı toplantımıza hoş geldiniz.

Bu geceki konuşmamda sizlere Türkiye İşçi Partisi'nin Dünya ve Türkiye'deki gelişmelere bakış açısını ana çizgileriyle açıklamak istiyorum.

Genel bir değerlendirme olarak diyebiliriz ki, sanıyorum, 1984'e kıyasla 1985 yılına Dünya ve Türkiye açısından daha kötü, Türkiye sol güçleri açısından ise göreceli olarak daha iyi koşullarda girdik. Neden kötü, neden iyi tanımlamıya çalışalım.

Nükleer Savaş Tehlikesi Büyüyor

Hep bildiğimiz gibi dünyanın tartışmasız bir numaralı sorunu nükleer bir dünya savaşının önlenmesi, barışın korunmasıdır. Bu da doğal olarak nükleer silahsızlanma sorununu içermektedir.

Bu ay Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında silahsızlanma görüşmelerine başlanmış bulunuyor. Görüşmelerin başlıyacağı haberi çıkar çıkmaz hemen yüreklere biraz su serpildi, iyiye doğru bir gelişme belki olur diye umudun alevi yeniden parladı. Görüşmelerin yeniden başlaması elbette iyi bir haberdi, ama unutulmamalı ki, 1984'de olanlar oldu, yeni görüşmelerle silahlanma durumunun eskisine dönmesi pek olası değil. Amerika'nın Pershing-2 ve Cruise füzelerinin Batı Avrupa ülkelerine yerleş-

---

* *Çark-Başak*, Sayı 29 (106), Mart 1985.

tirilmesi devam ediyor. Reagan yönetimi Sovyetler Birliğine karşı istediği silah üstünlüğünü elde edemedi, Sovyetler Birliği kendi füzelerini gerekli gördüğü yerlere konumlandırarak dengeyi yeniden kurdu. Denge yeniden kuruldu ama, eskisinden daha üst düzeyde bir nükleer silahlanma zemini üzerinde kuruldu. Nükleer savaş tehlikesi daha büyük boyutlar kazandı.

Bu noktada, silahlanma yarışını durmadan tırmandıran kimdir, sorusunu sormak ve cevaplamak gerekir. Genel olarak silahlanma yarışına karşı, barışın korunmasından yana olmak barış mücadelesinin başarısı için yeterli değildir. Sorumluyu tesbit etmek ve silahlanmaya karşı, barış için mücadeleyi ona göre yönlendirmek gerekir.

ABD Uzayı da Silahlandırıyor

Kuvvetler dengesinin nükleer silahlanmada bir kademe daha tırmandırılarak kurulmasının sorumluluğu Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir. Sovyetler Birliği 1984 yılının son ayına kadar, yani füzelerin yerleştirilmesi tarihine kadar, mevcut durumun dondurulması ve hemen ardından orta menzilli füzelerin sınırlandırılması ve azaltılması görüşmelerine başlanması konusunda ısrar etti; ama ABD yönetimi, Reagan'ın açıkça belirtmekten çekinmediği üzere, "kuvvet konumundan" politika yürütmede, ve bunun için de füzelerini Avrupa'ya yerleştirmede kararlıydı, öyle de yaptı.

Şimdi de Amerika, daha Mart görüşmeleri başlamadan önce, silahsızlanma konusunun silahlanmanın daha da bir üst düzeye tırmandırılmasını öngören bir biçimde ele alınmasını istedi ve bunda ısrarlı görünüyor. Görüşmeler başlamadan önce bunun propagandasını yapmıya koyuldu. Reagan'ın "yıldızlar savaşı" adı takılan uzayı silahlandırma tasarısı epey zamandan beri dünya basınında ve uzman çevrelerde tartışılıyor. Reagan o kadar ısrarlı konuşuyor ki, Sovyetler Birliği uzayın silahlandırılmaması konusunu kapsamıyan hiç bir anlaşmaya girmiyeceğini peşinen açıklama gereğini duydu. Uzayın silahlandırılması konusu ortaya atılalı beri nükleer silahsızlanma konusu sanki ikinci plana itilmiş gibi.

Öyle anlaşılıyor ki, Reagan yönetiminin maksadı Sovyet füzelerini uzayda yakalayıp imha edecek silahlan geliştirmek, sonra da nükleer silahları ilk kendisi kullanarak Sovyetler Birliği nin karşılık vermesine imkân bırakmadan hesabını görmektir. İlerde gerçek hesap nasıl çıkar o tabii başka bir sorun.

İki Bölgede Tehlike: Ortadoğu ve Orta Amerika

Reagan yönetiminin "kuvvet konumundan" işleri yürütmek politikası bir başka yönden de dünya barışını tehdit ediyor. Amerika kendi bencil çıkarlarına uygun görmediği bölgesel, yerel gelişmelere doğrudan veya "yardım" maskesi altında dolaylı askeri müdahalelerde bulunmayı bir politika olarak benimsemiştir. Bu politika ile bir yandan zalim, baskıcı yönetimlere, sosyal adaletsizliğe, işsizliğe ve sefalete karşı, demokratik, hakçasına bir düzen, insanca bir yaşam için mücadele eden halk hareketlerini bastırmaya çalışıyor, öte yandan da bölgesel savaşlar olasılığına ve bunların nükleer savaşa dönüşmesi tehlikesine yol açıyor. Ortadoğu ve Orta Amerika bu açıdan en duyarlı, kritik olan iki bölgedir. Amerika uyguladığı bu dünya stratejisine göre dünyanın dört bir tarafında askeri üsler, diğer tesisler ve nükleer silah yığınakları oluşturmuştur.

Şu birkaç çizgisi ile özetlediğimiz kadarıyla bile dünya karanlık bir tablo sergilemektedir, ama bu karanlık, karamsarlığa yer verdirmemelidir. Tablonun bir de aydınlık yanı vardır çünkü, Reagan yönetimi ve peşinden sürüklediği diğer emperyalist güçler dünyayı kendi egemenlikleri altına almak istemekte, ama bunu başaramamaktadırlar. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeler emperyalistlerin her çıkışma karşı tedbir almayı biliyorlar ve barışın güçlü ve etkin koruyucusu ve savunucusu olmayı sürdürüyorlar. Dünyanın gidişinde belirleyici ağırlıklarını artırıyorlar. Kapitalist dünya gittikçe derinleşen ekonomik krizin açmazlarında tepreşirken, sosyalist ülkeler bu krizin kendilerine yansıyan sonuçlarının yarattığı sorunların ve kendi gelişmelerine ilişkin sorunların üstesinden gelerek ekonomilerinin gelişmesini sürdürüyorlar. Dış ticaret gelişiyor, dış borçlar durumu bir sorun yaratmıyor, iyi gidiyor. Halkın yaşam düzeyi yükseliyor, işsizlik, sefalet diye bir şey bilinmiyor. Gelişmiş sosyalizm düzeyindeki ülkeler bilimsel ve teknik devrimi sanayide uygulamaya yönelerek üretimde yeni bir çağ başlatıyorlar.

Barış ve Sosyalizm Güçleri Belirleyici Olacak

Ekonomi konusunda en önemli olan nokta da şu: Kapitalizmin sorunları kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan ve ancak sistemin kökünden değiştirilmesi, sosyalizme geçilmesiyle çözümlenecek olan sorunlardır; sosyalizmin sorunları ise sistemin değiştirilmesi ile değil, tersine geliştirilmesi, daha yetkin biçimde uygulanmasıyla çözülen ve çözülecek olan sorunlardır.

Kapitalizmin gelişme çizgisi giderek aşağıya doğru kaymakta, gerilemekte, sosyalizmin gelişme çizgisi sürekli yükselmekte ve güçlenmektedir.

Üçüncü dünya denilen, sosyal evrimde geri kalmış ülkeler de emperyalizmle, onun sömürü, savaş, silahlanma yarışı politikasıyla mücadele halindedirler. Aralarında özellikle bağlantısız ülkeler grubu önemli bir barış gücü oluşturmaktadır.

Ve nihayet, emperyalist ülkelerin kendi halk kitleleri, savaşa karşı barış için oluşturulan örgütler ve kitlesel barış hareketleri vardır. Bunlar, dünyadaki savaş mı, barış mı mücadelesinde ağırlığı olan unsurlardır. Amerika'nın Avrupa'ya füzelerini yerleştirmeyi sürdürmesinin ikincil bir nedeni de Avrupa'daki barış hareketlerinin itibarını, etkinliğini kırmaktır. Oysa silahlanma yarışındaki olumsuz gelişmelere karşın dünya barış güçlerinde bir gerileme yoktur. 1985'in eylemleri 1984'den planlanmıya başlandı. Emperyalist de olsa hiçbir iktidar dünya kamuoyunun, geniş kitlelerin tutumunu dikkate almadan edemiyor. Reagan'ın son zamanlarda barıştan, silahsızlanmadan yana pozlar almıya kalkması boşuna değildir.

Türkiye'nin Konumu

Bu dünya koşullarında Türkiye'nin sergilediği tablo da son derece karanlıktır. Türkiye'nin dış ilişkilerinde gözettiği temel hedef "Batı camiası"n-dan, yeni batılı kapitalist ülkeler topluluğundan kopmamak, oraya olabildiğince sıkı yamanmaktır. Bu camiada baş yeri hem nesnel olarak, hem de Türkiye'nin kendi öznel tercihi açısından ABD almaktadır. Türkiye, Reagan yönetiminin Ortadoğu stratejisinin bir aleti durumundadır; büyük kolaylıklar gösterdiği, hizmetine hava alanları, üsler tahsis ettiği Amerikan Çevik Müdahale Kuvvetleri'nin bir işlevi, Basra Körfezinde askeri operasyonlara girişmek ise, diğer bir işlevi de bölgede "istikrarı korumak", yani gerici, baskıcı rejimlere karşı baş gösterecek demokratik halk hareketlerini bastırmaktır. Türkiye bu konuda da ABD ile işbirliği halindedir. Türkiye'nin Amerika'nın onayı ve Irak rejiminin işbirliği ile Irak'da giriştiği askeri operasyonlar Kürt ulusal hareketinin bastırılıp boğulması eylemleridir. Türkiye Amerika'nın Ortadoğu stratejisinin bir aleti olarak bölge barışı ve dolayısıyla dünya barışı için bir tehlike unsuru oluşturmaktadır.

Türkiye Amerika ile ilişkileri başa almakla beraber, Avrupa'dan da vazgeçemez durumdadır; çünkü Amerika önemde ne kadar ağır bassa da coğrafi konumu dolayısıyla Türkiye'nin üyesi olabileceği "Batı camiası" Avru-

pa Ekonomik Topluluğu'dur. Türkiye Batı kapitalizmi ile politik ve ekonomik olarak en sıkı bir biçimde bütün-leşmedikçe Türk kapitalizminin kendi gücü ile ayakta kalamıyacağı kanısına Türk burjuvazisi çoktan varmıştır.

Oysa 1983 genel seçimlerine ve 1984'ün katılan parti sayısı artırılmış yerel seçimlerine rağmen Avrupa Türkiye'yi parlamenter demokratik rejime geçmiş saymamaktadır. AET ile donmuş ilişkilerde bir değişiklik olmamıştır. Yakın zamanlarda İngiltere ve Federal Almanya'nın girişimleriyle AET'nin dört yıldır bloke etmiş bulunduğu kredinin serbest bırakılması ve Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nda dönem başkanlığının Türkiye'ye verilmesi konusunda kimi yumuşama belirtileri belirmişse de Avrupa demokratik kamuoyu ve politik çevreleri Türkiye'de demokrasi ve insan hakları konularında tatmin edilmiş olmaktan uzaktır. Faşist cunta Türkiye'sini Avrupa'da gerici politik güçler ve NATO çevreleri desteklemektedirler.

Yunanistan ile ilişkiler ve Ege'deki durum daha da gerginleşmiştir. Bu artan gerginliğin verdiği sonuç Türkiye ile Yunanistan arasında silahlanma yarışının hızlanmasıdır. Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırmasıyla Nato'nun Ege'den ikinci bir savunma hattı geçirme tasarısı üst üste çakışmaktadır. Yunanistan'ın Ege adalarının kara sularını 12 mile çıkarma niyeti karşısında Türkiye böyle bir hareketi savaş nedeni sayacağını ilan etmektedir. Ege yeni bir çıbanbaşı olabilir. Şu değindiğimiz gelişmeler bölge barışma, dolayısıyla da dünya barışına hizmet eder cinsten değildir.

Türkiye'nin ulusal çıkarlarına yararlı ilişkileri kolayca ve güvenle geliştirebileceği ülkelerin başında Sovyetler Birliği gelir. İyi ilişkileri geliştirmenin tarihsel temeli de bundan altmış küsur yıl önce, ulusal bağımsızlık savaşının verildiği yıllarda ve sonrasında oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği bu temelin sağlamlaştırılmasını ve bu temel üzerinde çok yanlı iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin geliştirilmesini arzulamaktadır. Ne var ki, Türkiye'nin Nato ve ABD ile nesnel olduğu kadar öznel bağlantıları ve Türk burjuvazisinin kökleşmiş anti-komünizmi böylesine verimli ilişkilerin gelişmesini engelliyor. Özal hükümeti Sovyetler Birliği'ne yalnızca Türk ihracatı için çok geniş potansiyel bir pazar olarak bakıyor, politik yakınlaşma adımları atmıya hiç yanaşmıyor. Ekonomik ilişkilerin ancak politik ilişkilerle birlikte tam bir verimlilikle gelişebileceğini gözden kaçırıyor veya bilmemezlikten geliyor.

Türkiye: Politik ve Ekonomik Çöküntü Tablosu

İç durumuna gelince, Türkiye tam bir batık ülke tablosu çiziyor. Politik ve ekonomik çöküntünün bütün alarm sinyalleri görülüyor. Hükümet ve iktidar partisi içi anlaşmazlık ve çekişmelerle, büyük rüşvet ve hemen her alanda büyük yolsuzluk olaylarıyla, ödendikçe azalacağına durmadan artan dış borçlarla, devlet gelirlerini ipotek altına alan çeşitli iç borçlanmaları ve yıldan yıla büyüyen bütçe açıklarıyla politik iktidar bir çöküntüye gidişin bütün belirtilerini göstermektedir. Aşağı çekileceği vaat edilirken yukarı fırlayan enflasyon, batık kredilerle sallanan bankacılık sistemi, iflas durumuna gelip kurtarılmayı bekliyen yüzlerce şirket, Türk Lirası'nın sürekli değer yitirişi ve sürekli yapılan resmi zamlar, ihracatta zorlanış, yatırımların gerilemesi, işsizliğin sürekli artması ve halkın sürekli yoksullaşması olguları ekonominin benzeri bir çöküntüde olduğunun işaretleridir. Ve bütün bu koşulların sonucu olarak da ahlak ölçülerinde, sosyal değerlerde yozlaşma ve çöküntü, suç işlemelerde artış, maddi sefaletin yanında manevi sefalet.

Tablonun Diğer Aydınlık Yanı

Bununla beraber, Türkiye'nin bu karanlık tablosunun da henüz fazla ışımasa da bir aydınlık yanı var. Ülkenin üzerine çökmüş sessizlik bulutu giderek sıyrılıyor. Halk şikâyetlerini daha yüksek sesle söylüyor şu günlerde. Parlamento dışı muhalefetin sesi daha fazla duyulmaya başladı. Hükümet ve büyük sermaye ile uzlaşmıya alışkın Türk-İş Konfederasyonu bile protesto sesini yükseltmek zorunluluğunu duyuyor, çünkü gerçek ücretler sürekli düşüyor ve yasaların sözde tanımış olduğu kısıtlı işçi haklarının ve sendikal yetkilerin hiçbir değer taşımadığı pratikte açıkça ortaya çıkmış bulunuyor. İşçiler kızgın. Yoksullaşan emekçi kitleler kızgın. Küçük bir mutlu azınlığın dışında halinden memnun olan yok. Sınıf mücadelesinin yükselmesinin maddi koşulları var, öznel koşulları da oluşuyor.

Bütün denetim, baskı, işkence ve cezalandırmalara karşın cunta ve onun sivil hükümeti işçileri, geniş emekçi yığınları, aydınları, gençliği ve Kürt halkını sindirebilmiş, susturabilmiş değildir. Faşizm, direnci ve mücadeleyi yok edemedi, edemiyecek de.

Böyle bir ortamda Türkiye sol güçlerinin ilk ciddi ve tutarlı cepheleşme hareketi oluştu. Altı parti tarafından "Türkiye ve Türkiye Kürdistanı Sol Birlik"i kuruldu. Bu aynı zamanda Türkiye işçi sınıfı hareketiyle Kürt ulusal kurtuluş hareketi arasında bir politik ittifaktır. Girişimin taşıdığı önem açıktır.

Türkiye'nin karanlık tablosu bu gelişimle de biraz aydınlanmıştır; çünkü Türkiye'yi faşist cunta rejiminden kurtaracak olan, ulusal ve toplumsal kurtuluş yolunu açacak güç, örgütlü sol güçlerin birliği ve onların bir cephe örgütlenmesiyle hareketlenip yönlendirecekleri geniş kitlelerdir; işçi sınıfı ve toplumsal güçlerdir. Geniş kitlelerin örgütlendirilme ve yönlendirilmesine esasen örgütlenmiş, belli bir mücadele deneyimi kazanmış kesimlerden başlanır. Sol Birlik'in kurucu altı partiyle kalmaması, ileride yeni örgütlerin katılmasıyla genişlemesi beklenir.

Sol Birlik iki belge üzerinde anlaşmaya varmıştır: Demokratik Güçbirliği Platformu ve Türkiye ve Türkiye Kürdistanı Sol Birlik Deklarasyonu. Biri güncel, ivedi istemler üzerinde anlaşmayı, diğeri ise birinciler gerçekleştikten sonraki mücadele hedeflerini dile getiriyor. Birinci evrenin ana hedefi faşist iktidarın yıkılması, onun sivil hükümeti ve göstermelik parlamentosu dağıtıldıktan sonra toplumun ileriye doğru gelişmesine açık demokratik hükümetin kurulmasıdır. Demokrasinin geliştirilebilmesi ve sağlam temellere oturtulabilmesi için bundan sonraki en büyük sorun, emperyalizmin işbirlikçisi tekelci sermaye ile müttefiklerinin oluşturduğu küçük azınlığın toplum üzerindeki ekonomik, politik ve ideolojik egemenliklerine son vermek, toplumun diğer bütün sınıf ve katmanlarını bu çok yönlü tahakkümden kurtarmaktır. Bu maksatla, tekelci sermayenin elindeki büyük üretim, değişim ve ulaşım araçlarını kamulaştırarak onun çok yönlü egemenliğinin maddi temelini yok edecek, emperyalizmle ekonomik, politik, askeri tüm bağımlılık ilişkilerini tasfiye edecek, Kürt halkının kendi kaderini özgürce belirleme hakkını tanıyacak ve gerçekleştirecek, köklü bir toprak devrimini başaracak devrimci, demokratik bir iktidarın oluşturulması gerekecektir. Faşizmin yıkılması ve ileriye yönelik demokratik bir hükümetin kurulmasından sonra, Sol Birlik'in altı partisinin de içinde bulunduğu devrimci güçler böyle bir iktidarın gerçekleştirilmesi doğrultusunda mücadeleyi derinleştirerek işçi sınıfının öncülüğünde sürdüreceklerdir.

Bu perspektif içinde şimdi Sol Birlik dikkatini ve çabalarını birinci evrenin, faşizmin devrilmesine ilişkin güncel, somut istemleri üzerinde yoğunlaştırmak durumundadır. Bu maksatla en geniş yelpazede demokrasi ve barış güçlerini toparlamaya çalışacaktır. 1984 yılı sona ermeden önce Türkiye solunda bir gelişme daha kaydedilmiştir. Sol Birlik'in altı partisinden ikisi, Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi politik birlik doğrultusunda karar alarak bir basın açıklaması yayımladılar. Bu Türkiye işçi sınıfı hareketinin politik birliğe doğru adım atması demekti.

Güncel Görev: İşçi Sınıfının Politik Birliği

Her ülkede işçi sınıfının politik birliği önemlidir, çünkü işçi sınıfı tarihsel işlevi sınıf mücadelesine öncülük etmek olan devrimci sınıftır. Türkiye koşullarında bu sorun daha da önem kazanmaktadır. Şu nedenle ki, Türkiye'de söz konusu olan, işçi sınıfı hareketinin Marksist-Leninist olan bir partiyle olmıyan bir parti arasında bölünüşü değildir. Marksist-Leninist hareketin kendisinin içten ayrışmış, birbirine zıt olmayan örgütlenmelere yol açmış olması durumu vardır.

Bu durum Türkiye'ye özgü tarihsel koşulların bir sonucudur. 1950'lerin ilk yıllarında iktidarın büyük bir saldırısına uğrayan işçi sınıfı hareketinde bir dağınıklık ve kesinti meydana gelmiş ve hareket 1970 sonrasına kadar yurt içinde gereğince toparlanamamıştır. Bu arada, 1961'de yeni bir anayasa kabulü ile legal bir işçi sınıfı partisi kurma olanağı belirdi. Türkiye İşçi Partisi bu olanağı değerlendirdi ve demokratik hak ve özgürlükleri geliştirme yönünde verdiği tutarlı, inatçı ve cesur mücadele ile Marksist-Leninist çizgide bir parti olma yoluna girdi ve ilerledi. Bilimsel Sosyalizmi Türkiye politik yaşamına sokmayı ve yerleştirmeyi başardı.

Ayrı örgütlenmelere neden olan tarihsel koşullar artık geçmişe mal olmuştur. Faşist cunta Türkiye'sinde işçi sınıfı hareketinin politik birliği daha da büyük bir güncellik ve ivedilik kazanmıştır. Politik birlik, bir yandan tüm kademelerde en yakın bir iş ve eylem birliğini geliştirirken, öte yandan birliğin gerçekleştirilmesine yönelik ideolojik, politik örgütsel çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi bu konudaki kararlılıklarını açıklamışlardır.

Politik birliğin gerçekleşmesi Türkiye işçi sınıfı hareketinin tarihinde bir menzil taşı olacak, yeni bir aşamayı açacaktır. Politik birliğin sonucu işçi sınıfı hareketinin demokratik güçleri toparlayıcı bir çekim merkezi olma etkisi artacaktır.

İşin henüz başlangıcında olduğumuzun bilincindeyiz. Temel sorun varılan anlaşmaları, alınan kararları uygulamaya geçirebilmektir. Sınıf mücadelesini pratikte örgütleyip yönlendirebilmektir, bunlar başarılması çok çetin işlerdir. Ne var ki, faşizme ve emperyalizme karşı mücadele ve bu mücadeleyi başarıya ulaştırmak dünyanın her yerinde ve her zaman büyük zorlukların üstesinden gelinmesini gerektirmiştir ve gerektirmektedir. Türkiye sol güçleri de aynı çetin yollardan geçerek başarıya ulaşacaklardır, ulaşmak zorundadırlar, çünkü başka çıkar yol yoktur, örgütlü, birleşik halk yenilmez.

TİP-TKP BİRLEŞME AÇIKLAMASI*

Türkiye'nin önünde bugün demokrasiye geçilip geçilemeyeceği sorunu duruyor. Biz halkımızın demokrasi isteğine yanıt vermede en başta kendimizi sorumlu hissediyoruz. TKP ve TİP birleşmesiyle bu sorumluluğun gerektirdiği bir adımı attığımızı karısındayız.

Genel olarak solun, özel olarak da devrimci solun bölünmüşlüğü ve demokrasi mücadelesinde oynayabileceği rolü yeterince oynayamaması herkesin kabul ettiği bir olgudur. TKP ve TİP birleşerek bunun tersinin mümkün olduğunu göstermeyi amaçlıyor.

TBKP, alışılmamış yeni bir kimlikle ortaya çıkıyor. Bu yeni kimlik güncel olarak halkın sorunlarına bugünden gerçekçi çözümler bulmak, Amerikancı, gerici, militarist güçlerin politikasına karşı, yapıcı, birleştirici, istikrarlı bir politikayı yaşama geçirme çabasıdır.

Türkiye toplumunun politik ve sosyal yenilenmeye ihtiyacı var. Halk arayış içinde, değişim istiyor. Demokratik bir gelişme yoluna koyulmak nesnel bir ihtiyaç olarak kendini dayatıyor, öte yandan 21. yüzyıl eşiğinde yeni bir dünya oluşuyor. ABD ve SB arasında varılan prensip anlaşmasıyla tarihte ilk kez nükleer silahlarda indirime gidilmesinin yolu açılmıştır. Uluslararası yeni bir ilişkiler sisteminin filizleri beliriyor. Türkiye barışı güçlendiren bir etmen olarak bu dünyada yerini almalıdır. Ulusal güvenlik anlayışını, dış politikasını oluşan bu yenidünyaya uygun yeniden belirlemesi lazımdır.

---

* *Yeni Yol*, Sayı 1, Kasım 1987. TKP MK Genel Sekreteri Haydar Kutlu ile TİP Genel Başkanı Behice Boran'ın iki partinin birleşmesi ve TBKP'nin politik ve programatik yaklaşımları konusunda birlikte düzenledikleri basın toplantısının basın bildirisi (Brüksel, 7 Ekim 1987).

Bütün bunları başarabilmek için demokratik istikrar gerekiyor, Sosyal demokratlardan komünistlere, Kürt demokratlardan, Kemalistlere, devrimci soldan yeşillere kadar en geniş sol güçlerin yapıcı katkısı sağlanmadan, sol güçler ile diğer demokrasi güçleri arasında bir mutabakat temelinde demokratik işbirliği gerçekleşmeden bu amaca ulaşılamaz. Yeni program tasarımızla biz sol güçlerin bugünkü kritik durumda oynayabilecekleri yapıcı rolü kendi komünist açımızdan formüle ediyoruz.

Yeni program tasarımızda demokrasi fikri kilit bir rol oynamaktadır. Bugün kapitalizm çerçevesinde demokratik bir alternatif öne sürüyoruz. Demokrasiyi koruyup güçlendirmeden sosyalizme geçişin yolunun açılmayacağına, sosyalizme ancak demokrasi yolundan geçilebileceğine ve sosyalizmin ancak demokrasinin gelişmesiyle gelişebileceğine inanıyoruz.

Amacımız halkı daha bugünden demokrasinin mimarı haline getirmek, toplumun her alanını demokratikleştirmek, gerçek politik güçlerin yansıdığı, halkın katıldığı demokratik bir politik rejimi yaşama geçirmektir. Temel amacımız olan sosyalizmin demokratik kültürünü bugünden toplumda olabildiğince yaygınlaştırmaktır.

Demokrasiyi kazanmanın önünde güçlü bir baraj var. Emperyalizmin ve büyük ve tekelci sermayenin tam desteğine sahip olan ANAP yönetimi, Evren ile ve ordu üst yönetimi ile işbirliği içinde, hem kaba kuvvete ve tehdide başvurmakta, hem de çeşitli kesimlerin çıkar ve beklentilerini, korku ve endişelerini kendi doğrultusunda kanalize edebilmektedir. Bu güçlü barajda gedikler açmak, demokratikleşme sürecini başlatmak, ancak geniş muhalefet güçlerinin demokratik işbirliği ile mümkündür.

Şimdi 1 Kasım'daki genel seçimlerde demokratik bir sonuç alabilmek için böyle bir işbirliğini yaşama geçirmek zorunludur. Demokratikleşme açısından kritik bir dönemdeyiz. Seçimlere katılma hakkına sahip muhalefet partileri arasında komünistlerin ve öteki devrimci sol güçlerin de rol oynadığı fiili bir seçim ittifakı kurulabilir. Muhalefet partilerinin programlarında asgari demokratik müşterekler vardır. Devrimci solun, sendikaların öteki meslek örgütlerinin, aydınların istemleri ile bunlar çakışmaktadır. Biz demokratikleşmeyi başlatmanın ve bunun önündeki ciddi bir engel olan ANAP'ı yenilgiye uğratmanın, bugünkü koşullardaki tek yolu olarak gördüğümüz böyle bir seçim ittifakını var gücümüzle destekleyeceğiz. Bize kulak veren seçmenleri, 1 Kasım'da oylarını her bölgede ANAP karşısında en şanslı olan muhalefet partisine vermeye çağırıyoruz.

Giderek daha geniş çevrelerin baskı politikasıyla çözülmeyeceğini görmeye başladığı Kürt sorununa program tasarımızda yazılan barışçı, demokratik ve adil bir çözümün getirilmesi güncel bir önem taşıyor.

Partimiz sekter, içine kapanık bir parti olmayacaktır. İşçi sınıfını yalnızca kendimizin temsil ettiği, gerçeğin yalnızca bizim tekelimizde olduğu iddiasında değiliz. Öteki politik güçlerin, aydınların, emekçilerin görüşlerinden her zaman yararlanmaya çalışacağız. Türkiye'nin sahip olduğu fikir potansiyelinin politik sisteme, parlamentoya, ülke yönetimine yansıtılması için caba göstereceğiz.

Canlı bir tartışmadan yanayız. Bunun için eskisinden çok daha belirgin olarak partimizde demokrasi iç yaşamın vazgeçilmez normu olacaktır. Dışımızdaki bütün güçlerle her zaman yapıcı bir görüş değiş tokuşundan yana olacağız. Ülkemizin, farklı görüş sahiplerinin özgürlüğüne saygılı, uygarca bir politik tartışma kültürüne, yeni bir demokrasi kültürüne ihtiyacı vardır. Ülkenin sorunlarına çözüm bulma konusunda sonuç almaya yönelik diyalog ve ortak fikir üretmeden başka solu bir araya getirecek, demokrasi güçleri arasında mutabakat sağlayacak bir yol yoktur. O nedenle, yeni programımızı daha tasarı halindeyken kamuoyuna açıklıyor ve herkesle tartışmak istiyoruz. İktidara gelince de, uygulayacağımız politikaları önceden halkımızla, işbirliği yaptığımız politik güçlerle tartışmak her zaman ilkemiz olacaktır.

TBKP, komünizmin temel fikirleri çerçevesinde, yapıcılık, gerçekçilik, eleştiricilik, birleştiricilik ve demokratizmin daha bir dizi öğesiyle belirlenen çağdaş bir kimlikle ve ülkemiz komünist ve işçi hareketinin 1920'den buyana bütün devrimci mirasına sahip çıkarak politik mücadelede yerini alacaktır.

Evren-Özal rejimi, TKP ile TİP'in birleşmesini ve komünist hareketin rolünü artırmasını önlemek için her iki partiye yönelik bir saldırıya girişmektedir. Komünist partisinin yasaklı tutulması, 141. ve 142. maddeler, partilerimize yönelik tutuklamalar Türkiye'nin ayıbıdır.

Yeni programımızı olanaklı en güçlü etkinlikle yaşama geçirebilmek için TBKP daha şimdiden legal çalışmaya adaydır.

Bütün demokrasi güçlerini ve basını bu saldırılara karşı tutum almaya çağırıyoruz.

Haydar Kutlu
Türkiye Komünist Partisi
Genel Sekreteri

Behice Boran
Türkiye İşçi Partisi
Genel Başkanı

SOSYOLOJİ YAZILARI

SOSYAL EVRİM MESELESİ*

Canlılar âleminde ve insan sosyal âleminde evrim (tekâmül) olduğu fikri XIX. asırda belirmiştir; evrim görüşünün geçen asırda belirmesi ve inkişafı bir taraftan jeoloji ve bilhassa biyoloji ilimlerindeki ilerleme ile izah edilebilirse de, diğer taraftan bu görüşün âmilleri daha umumî sosyal şartlardadır. XIX. asır sür'atli sosyal değişme ve teknikte ilerleme asrıdır; "değişme"nin böyle bariz bir surette tezahür ettiği bir devirde "değişme" olgusunun zamanın bilginlerinin ve mütefekkirlerinin dikkatini çekmesi tabiî idi.

Evrim görüşünün belirme ve inkişafında sosyal âmiller mühim bir rol oynamakla beraber, bu görüş açık ve kesin olarak ve ilmî bir tarzda evvelâ biyolojide tutunmuş ve o zamandanberi kuvvetlenerek bugün biyolojinin temel taşı olmuştur. Öyle ki, canlılar âleminde evrimin mevcudiyeti bugün artık bir faraziye veya nazariye değil, olayların teyid ettiği bir hakikattir.

Evrim fikrinin sosyolojideki mevkii ve geçirdiği tarih biyolojideki gibi olmamıştır. Sosyolojide de XIX. asırda belirmiş, fakat gittikçe kuvvetlenip yerleşeceğine, ehemmiyetini kaybeder görünmüş, yerini "sosyal değişme", "sosyal vetireler" gibi başka mefhumlara terketmek temayülünü göstermiştir. Evrim fikrinin sosyolojideki durumunun böyle oluşunun sebepleri iki nokta etrafında hülâsa edilebilir: 1) Umumî sosyal âmiller: 2) XIX. asır sosyolog ve sosyal antropologlarının sosyal tekâmül anlayışının yanlışlığı veya yetersizliği.

XIX. asır, Avrupa cemiyetlerinin teknikte ilerlediği ve iktisadî bünyelerinin geliştiği bir zamandı. Cemiyetlerin iç yapılarındaki uymazlıklar ve bunların doğurduğu sosyal ve iktisadî zorluklar, buhranlar ve harpler, XX. asır-

---

* *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Şubat 1943.

daki mikyasta büyük değildi. Bunun için geçen asırda nisbeten daha nikbin bir hava vardı; evrim fikri ilerleme (terakki) fikri ile birbirine karıştırılarak, cemiyetlerde "daha iyi" bir duruma doğru bir inkişaf, bir ilerleme olduğu fikri kolayca kabul olunuyordu. Geçen asrın sonlarından itibaren XX. asırda bilhassa artan sosyal zorluklar ve ilk Cihan Harbi bu nikbin havayı bozdu; cemiyetlerde "daha iyi"ye doğru bir inkişaf olduğundan şüphe edildi ve "terakki" fikri ile beraber sosyal evrim fikri de itibardan düşmeğe başladı.

Sosyal evrim görüşünün sosyolojide mevkiini kaybetmesinin diğer bir sebebi de XIX. asır sosyolog ve sosyal antropologları tarafından ileri sürülen sosyal evrim anlayışının olgulara uygun olmayışıdır. Yukarıki paragrafta işaret ettiğimiz gibi, o zaman ilerleme (terakki) fikri ile evrim fikri birbirinden kesin olarak ayırt edilmiyordu. Bunun için evrim kavramının ahlâkî bir tazammunu vardı; olgulara dayanan bir "realite" hükmünden ziyade, yazıcının subjektiv görüşlerine göre değişen bir "kıymet hükmünü" tazammun ediyordu. Böyle bir kıymet hükmünü tazammun eden bir görüşe de, gittikçe tabiî ilimler mânasında müspet bir ilim olmak iddiasında bulunan ilmî sosyolojide yer verilmek istenmiyordu.

İkincisi, XIX. asır evrim anlayışı, teferruatta her yazıcının kendi sistemine göre değişmekle beraber, umumiyetinde, her cemiyetin zarurî olarak geçtiği ve geçeceği katı merhaleler, tek bir hat üzerine inkişaf seyri, ve tedricî ve devamlı değişme kabul ediyordu. Hâlbuki muhtelif insan cemiyetleri hakkında biriken ilmî bilgi, yapılan araştırmalar, böyle bir inkişaf seyrinin olaylara uygun olmadığını, binaenaleyh doğru bir anlayış olarak kabul edilemiyeceğini gösteriyordu. Cemiyetlerde tek hat üzerinde, kat'î merhalelerden geçen zarurî, tedricî ve devamlı bir inkişaf görülmüyor. Uzun zaman duraklamalar, sıçramalar veya atlamalar görülüyor. Bazan cemiyetler, kendi iç yapılarının şartlarına uygun olarak bir istikamette değişirken, dıştan gelen tesirler, dış cemiyetlerle münasebetler neticesinde değişme seyrinde istikamet değiştirebiliyor. Kısacası, sosyal olaylar bu çeşit XIX. asır evrim anlayışını teyit etmiyor.

Sosyal evrim anlayışına karşı alınan menfî vaziyetin bir üçüncü sebebi de eski sosyologların yazdıkları sosyal evrim bahislerinin "Tarih Felsefesi"ni andırması, ona benzemesidir. Böyle bir sosyoloji ise ilmî addedilmiyor. Sosyolojinin müstakil bir ilim olarak inkişafı; geniş, şümullü sosyolojik sistemler kurmak halinden, muayyen meseleler üzerinde teferruatlı araştırmalar yapmağa doğru bir seyir takip etmiştir. Fazla geniş, kat'î görüşler ortaya

atmaktan çekiniliyor. Tekâmül yerine daha az iddialı "sosyal değişme", "sosyal süreçler" gibi kavramların kullanılması tercih ediliyor.

"Evrim"e karşı alınan bu menfî vaziyet, bazı hallerde ifrata götürülüyor, evrim denilebilecek nev'iden herhangi bir değişmenin mevcudiyeti, sosyolojik tamimler yapmak imkânı ile beraber red ve inkâr ediliyor. Bu suretle ifrata gidenler, bilhassa Amerika'da, "Tarihî Antropoloji Mektebi"dir. Bunlar yalnız tarihî değişmenin mevcudiyetini kabul ediyorlar; her cemiyetin kendine has tek (*unique*) bir varlık olduğunu iddia ederek sosyal hâdiseler sahasında mukayeseler yapılabileceğini, tamimlere erişilebileceğini kabul etmek istemiyorlar. Sosyologlar, Amerika'da dahi bu kadar ileri gitmiyorlar.

Evrim kavramına karşı bu suretle menfî bir vaziyet aldıktan sonra, cemiyetlerin değişmesi olayını ifade etmek için başka terimlerin kullanılmasına müracaat ediliyor. Bunlar, sosyal değişme ve sosyal süreç (*vetire*) terimleridir. Sosyal süreçler teriminin iki ayrı mânası vardır. Bir, insanlar arasında muayyen karşılıklı münasebetler (*interaction*) sistemi demektir; ikincisi, az çok bir sıralama teşkil eden bir "sosyal değişmeler serisi" mânasını ifade eder. Sosyal değişme kavramı, tazammunu daha dar, şümulü daha geniş bir kavramdır. Herhangi bir sosyal olayın, önce olduğundan başka bir hale gelmesi sosyal değişmedir. Müesseselerde ve umumî sosyal yapıda meydana gelen yenilikler, değişmeler "sosyal değişme" bahsi altında mütalâa edilir.

Bu noktada şöyle bir sual sorulabilir: Sosyal evrim yerine sosyal değişme terimi kullanmak hakikî bir görüş farkını ifade ediyor mu, yoksa bu, sadece bir kelime değişikliğinden ibaret mi kalıyor? Bu suale cevap verebilmek için yalnız sosyal sahada değil, fakat umumiyetle evrim (tekâmül) ve değişme kavramlarının mânasını incelemek, mukayese etmek icap eder. Evrim bir değişmedir, fakat her değişme bir evrim değişmesi değildir. Evrim değişmesi ile evrimsel olmıyan değişme arasındaki farklar şu noktalarda toplanabilir:

1. "Evrim"de, artan veya azalan bir miyara (*criterium*) göre değişme ve değişme safhalarının bir sıralanışı vardır.

2. Evrim, geriye çevrilemez (*irrevocable*) bir değişmedir; diğer değişmeler geriye çevrilebilir.

3. Değişme daha müşahhas, evrim daha mücerret bir kavramdır. Değişme tarihî zamanda ve coğrafî mekânda hâdiselerin birbirini takip etmesidir. Evrim ise "mücerret zaman"da diyebileceğimiz bir zaman sıralanışı-

dır; olaylar, tarihî zamandan ve coğrafî mevkilerinden ayrılarak yapıdaki değişikliklere, mukayeselere göre birbirine nisbetle sıraya konur.

4. Herhangi bir olayın önceden olduğundan başka türlü bir hale gelmesi bir değişmedir; evrim ise yapıda (*structure*) değişmedir.

XIX. asır evrim anlayışına karşı yapılan itirazların hepsi doğru olmakla beraber, bu itiraz ve tenkitler evrimci görüşün sosyolojide yeri olmadığını ispat etmiş olmaz. Muterizler, bir nev'i evrim anlayışını çürütmüş oluyorlar; fakat, bu tenkitlerin işaret ettiği hatalardan kaçınan, olaylara daha kabili tatbik olan başka bir evrim anlayışı mümkün değil midir? Evrim yok, yalnız değişme vardır demek, kanaatimce meselenin tatmin edici bir hal tarzı değildir; bu daha ziyade mevcut bir meseleyi görmemezliğe, bilmemezliğe gelmek, bu suretle müşkülden kaçınmaktır. Evrime karşı en menfî bir vaziyet alanlar arasında, sırası gelince yazılarında "iptidaî cemiyet"ten, "modern sınaî cemiyetler"den, teknikte ilerlemelerden bahsedenlere rastlanıyor. Bu gibi ifadeler, cemiyetlerde evrim farkları olduğunu, hiç değilse bazı cephelerde –teknikte– ilerlemeler olduğunu, yani bir istikamet üzerine değişmeler olduğunu zımnen kabul eden ifadelerdir. Yukarıda umumiyetle değişme ile tekâmülî değişme arasında işaret ettiğimiz farkları gözönünde tutarak şöyle bir sual sorabiliriz: Cemiyet yapılarında, artan bir miyara göre bir istikamet gösteren değişmeler var mıdır? Eğer bu tarzda bir değişme varsa, ona evrim demekte haklı oluruz; böyle bir değişme insan cemiyetlerinin tarihinde açıkça kendini gösterir.

İnsanlar arasındaki münasebetler sistemleri ikiye tahlil edilebilir: 1) Doğrudan doğruya insanın insanla münasebete gelmesinden doğan münasebetler sistemleri; 2) insanın tabiî muhitle münasebete girişmesinden doğan insanlar arasındaki münasebetler sistemleri. Birinci için aile, devlet, dinî teşekküller, san'at ve spor teşekkülleri misal olarak gösterilebilir; ikincisi ise işbölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu münasebetleridir. Şüphesiz böyle bir tahlil müşahhas insan münasebetlerinin kat'î olarak iki kısma bölündüğünü tazammun etmez, daha ziyade, insan münasebetlerinde iki cepheyi –bu iki cephe müşahhasta birbirine karışmış, kenetlenmiş de olsa– ifade eder. Ailenin, devletin, dinî teşekküllerin iktisadî fonksiyonları olabilir ve vardır da; fakat bu teşekküller doğrudan doğruya tabiatı işletme faaliyetlerinden doğmaz; hâlbuki işbölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu, doğrudan doğruya, tabiatı işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemleridir.

Her canlı için olduğu gibi insan için de en mühim münasebet tabiî muhitle olan münasebettir. Organlık (uzviyet) kavramı, çevre (muhit) kavramından ayrı olarak düşünülemez. Nebat ve hayvan âleminde olduğu gibi insanda da gerek ferdin hayatının devamı, gerek nev'in devamı, muhitle sürekli ve zarurî münasebet neticesinde mümkün olur. İnsanın tabiatla olan münasebetleri cemiyet yapısının daima kökünde olan esas münasebetlerdir; çünkü bu münasebetler insanın biyolojik tabiatının zaruretlerinden doğar; sosyal realiteden daha geniş –bütün canlı âlemine şamil–, demek ki daha esas, daha kökten şartlara dayanır. Cemiyet yapıları ne kadar değişirse değişsin, tenevvü gösterirse göstersin bu biyolojik zaruretleri kökünden zorlıyamaz, ortadan kaldıramaz. Sosyal yapı bu biyolojik temel üzerinde yükselir ve onun imkânları içinde tenevvü gösterir. Açlık, susuzluk, cinsiyet, barınma gibi ihtiyaçların tatmini zarurîdir ve bunların tatmininde insanlar tabiî muhitle münasebete gelirler. Bu ihtiyaçlar zarurî olduğundan daima mevcutturlar, değişmezler –bunlara cemiyetten gelen başka ihtiyaçlar ilâve olunur– fakat bu ihtiyaçların tatmin şekilleri (gıdanın istihsali, mesken şekilleri, aile sistemleri) değişir. Zira, nebat ve hayvanlarda muhitle münasebetin ne şekilde olacağı uzviyetin kendi şartları ve muhit şartları tarafından tayin edilir; hayvan ve nebatlar doğrudan doğruya kendi uzviyetleri vasıtası ile tabiî muhitten ihtiyaçlarının tatmini hususunda faydalanırlar. Hâlbuki insanlarda, tabiatla insan münasebetlerine bir üçüncü unsur, uzviyet-dışı bir vasıta –alet– müdahale eder. Tabiatı işletme faaliyetlerinde vasıta olan alet, değişen ve teraküm eden, inkişaf gösteren bir faktördür. Şu halde, insan sosyal âleminde öyle bir olayla karşılaşıyoruz ki bu olay, "evrim" diyebileceğimiz çeşitten bir değişme gösteriyor. Teknikte tekâmül olduğunu söylemek, sübjektif, itibari kıymet hükümlerine dayanmaz; bu ilerleyiş objektif, müşahede ve mukayese edilebilir, hattâ ölçülebilir, bir olaydır.

İşte, insan münasebetleri sistemlerinin en mühim, esas bir kısmı böyle artan bir miyara göre değişen, bir istikamet üzerinde değişen, bir faktöre dayandığı içindir ki insan cemiyetlerinde, tabiatla münasebetler bakımından evrim vardır diyebiliriz. Teknik –aletler, usuller ve aletlere tatbik edilen enerji çeşidi– tabiatı işletme faaliyetlerinde vasıtadır; bu vasıtanın etkiliği (müessiriyet - *efficacite*) artmıştır; insanlar tabiatı kendi ihtiyaçları için işletme işinde daha hünerli, daha verimli, tabiata daha hâkim bir vaziyete gelmişlerdir. Tabiatı işletme faaliyetleri böyle inkişaf edince, bu faaliyetlerden insanlar arasında doğan münasebetler sistemleri de, işbölümü, mülkiyet

münasebetleri, istihsal organizasyonu –kısacası ekolojik münasebetler sistemi de– değişmiştir.

Demek ki, insan cemiyetlerinin tabiatla olan münasebetlerinde ve bundan doğan insanlar arasındaki münasebetler sisteminde evrimden bahsedebiliriz. Burada bir başka sual karşımıza çıkıyor: Doğrudan doğruya insanın insanla olan münasebetinden doğan sistemlerde (aile, devlet, dinî teşekküller ilh.) evrimden bahsedilebilir mi? Buna cevap verebilmek için evrim hususunda kabul ettiğimiz miyarları bu müesseselerin değişmesine de tatbik etmeliyiz; eğer bu vasıflara uygun bir değişme [yi] bu münasebetler sistemlerinde de görürsek, suale müspet cevap vermemiz icap eder. Devlet, aile gibi müesseselerde bir istikamette değişen, artan bir miyara göre değişme olmadığı kanaatindeyim. Hangi objektif, müşahede ve mukayese edilebilir, hattâ ölçülebilir bir miyara göre, monogam ailenin patriyarkal aileden ve her ikisinin klan akrabalığı sisteminden daha evrimli olduğunu söyliyebiliriz? Yine hangi miyara göre feodal siyasî teşkilâtın aşiret teşkilâtından daha evrimli olduğu iddia edilebilir? Bu müesseselerin kendilerinde böyle bir hükmü tutacak bir miyar yoktur. Bu müesseseler ancak, bağlı oldukları cemiyetlerin tabiatla olan münasebetlerindeki evrim derecesine nisbetle, dolayısı ile, bir tekâmül sıralanışına konulabilir.

Yukarıki paragraflarda ortaya koyduğumuz evrim anlayışı her müşahhas cemiyet için tek çizgi üzerinde, tedricî, kat'î merhalelerden birer birer geçen bir değişme seyri tazammun etmez. Her müşahhas cemiyet kendi hususî coğrafî ve tarihî şartlarına göre değişme sür'atinde ve istikametinde farklılıklar gösterir. Bazı devirlerde, muayyen şartlar altında değişme hızlanır, veya yavaşlar, durgunlaşır. Kendi iç şartlarına göre nisbeten kapalı bir cemiyet muayyen bir istikamette tarihî seyrini takip ederken, dışardan gelen tesirlerle, daha ileri cemiyetlerin tazyiki ile açılabilir, değişmesi hızlanıp istikamet değiştirebilir. Değişme devamlı ve tedricî olmayıp, farklı sür'atte ve "atlayış" ile olabilir. Bu makalede ileri sürülen tekâmül anlayışı daha mücerret bir kavramdır. Ayrı ayrı müşahhas cemiyetlerin tarihine değil, fakat bütün insan cemiyetleri, tâ ilk insanlık belirdiğinden bugüne kadar, alındığı zaman tatbik edilebilir bir görüştür. Nasıl biyolojide uzun jeolojik devirler boyunca çok ve muhtelif nebat ve hayvan nev'ileri belirmiş, gelişmiş, inkıraz etmiş, yerlerini başka nev'ilere bırakmış ise, insan sosyal âleminde de cemiyetler kendi tarihî devirlerini (*cycle*) yaşamışlardır. Fakat, biyolojide, nev'ilerin "cycle"lerine rağmen nasıl canlıların muayyen bir evrim istikame-

tinden bahsediyorsak, bütün insan cemiyetleri alındığı zaman da, umumî bir istikamet olduğu beliriyor.

Son olarak, insan sosyal âleminde tekâmül olup olmadığı bahsinde karşılaştığımız diğer bir pürüzlü mesele sosyal olaylarda ereklik (gaiyet-finalite) meselesidir. Topyekûn alındığı zaman insan cemiyetlerinin değişmesinde bir istikamet vardır demek, cemiyetlerin gidişinde ereklik (gaiyet) vardır mânasına gelmez mi? Eğer bu mânaya gelirse, o zaman böyle bir görüş, bu evrim anlayışı da, müsbet ilim görüşüne mugayir demektir. Olayların seyrini gaye ile izah etmek, mevcut olayları daha olmıyan, sonunda netice olarak belirecek başka bir olayla izah etmeğe kalkışmak olur. Hâlbuki ilim, olmakta olan olaylar arasında münasebetleri inceler, onlar arasındaki bağlılıkları belirtir. Olayları gaye ile izah etmek, olayların önceden tayin olunduğunu, yazgıyı (*predestination*), kabul etmektir. Önceden tayin edilme, tabiî olayları yine tabiî olaylarla izah eden ilmin çerçevesinden çıkmaya, tabiat dışı faktörlerin müdahelesine kadar götürür. Bu sebepten, cemiyetlerde evrim olduğunu kabul etmek, gaiyetin kabulü demek midir, değil midir? incelemek icap ediyor.

Ortaya koyduğumuz evrim anlayışında, önceden taayyün etmiş zarurî bir değişme seyri mânası yoktur. İstikamet olduğunu biz, erişilen sonun zaruretinden çıkarmıyoruz. İstikameti, olaylar olduktan sonra, mukayese ve tahlil neticesinde müşahede ediyoruz. Tekniğin birikici, ilerliyen bir seyir takip etmesi, erişilmesi zarurî olan bir gaye ile tayin edilmiş değildir. Bu seyir, insanın alet yapma ve kullanma faaliyetinin kendine has vasıflarından doğuyor. İnsanın alet yapma ve kullanma faaliyetinin böyle inkişaf eden bir seyir göstermesi ise insanın biyolojik yapısı, tekâmülü ile izah edilebilir. İnsanlarda el ve ayağın birbirinden farklılaşarak fonksiyonlarında ihtisaslaşması; insanın sinir sisteminin, bilhassa dimağın tekâmülü; lisan faaliyetlerini mümkün kılan biyolojik şartların insanlarda teşekkülü; alet yapma ve kullanma faaliyetini, arıların petek yapması, kuşların yuva kurması nev'inden aynı şekilde tekerrür eden bir faaliyet olmaktan çıkarmış, inkişaf eden, neticeleri itibarı ile biriken bir faaliyet haline koymuştur, insanın biyolojik yapısı ve vasıfları dolayısı ile alet yapma faaliyeti insiyaki, aynı şekilde tekrar edilen bir faaliyet olmaktan kurtularak inkişaf eden, artan, ilerliyen bir faaliyet olmuştur, insan, tabiatı işletme faaliyetinde yine tabiattan aldığı şeyleri alet olarak kullanırken, bu faaliyet, yalnız tabiat şartlarına tesir etmek, onları değiştirmekle kalmaz, fakat insanın bu alet yapma ve kullanma faaliyeti kendisine de tesir eder, onu da değiştirir; yani insan alet yapa yapa,

kullana kullana alet yapma ve kullanma faaliyeti değişir, inkişaf eder. Alet yapma ve kullanma faaliyeti hem dışarda, tabiat şartlarında tesirini gösterir, hem de kendi üzerinde bir tesir gösterir. Hülâsa, alet yapmanın birikici, ilerleyici bir seyir takip etmesi yine bu faaliyetin kendi vasıflarından doğar; bu faaliyetin insanlarda bu vasıfları haiz olması da insanın biyolojik tekâmülü ve bu tekâmül neticesinde meydana gelen biyolojik yapısı ile izah edilir.

Netice olarak diyebiliriz ki, XIX. asırda sosyologlar ve sosyal antropologlar tarafından ileri sürülen sosyal evrim anlayışı ağır ve haklı tenkitlere uğramıştır. Böyle bir anlayış olaylara uygun olmadığı için kabul edilemez. Fakat, bu çeşitten bir evrim anlayışını çürütüp atmak, başka mânalarda evrim anlayışlarının imkânını ortadan kaldırmaz. Sübjektif, ahlâkî kıymet hükümlerine sapmada, ilmin kabul ettiği miyarlara uygun, müşahede, mukayese edilebilir, ölçülebilir olaylara dayanarak sosyal evrimden bahsetmek mümkündür. Sosyal evrim meselesinin ilmî bir mesele olduğunu red ve inkâr etmek, mevcut bir meseleyi görmemezlikten, bilmemezlikten gelmek demektir; o meselenin halli veya ortadan kaldırılması demek değildir.

SOSYOLOJİDE BOCALAMALAR I*

Auguste Comte'un sosyolojiyi müstakil bir ilim olarak ilân ettiği zamandan beri Fransa'da "müsbet bir ilim olarak sosyoloji" anlayışı ananesi devam edegelmekte ise de, bu görüşün filen tatbiki pek gelişmemiştir ve Fransız sosyologları esas itibari ile umumî sosyoloji kitapları yazmaktan pek ileri gitmemişler, ilmî çalışmanın esasını teşkil eden araştırma alanına pek dalmamışlardır. Bir asır evel Comte sosyolojinin istiklâlini ilân ettiği halde Fransada sosyoloji hâlâ istiklâlini kazanamamış, felsefeden ayrılmamıştır.

Diğer memleketlere gelince, Alman sosyolojisinin mühim verimi tarihî araştırmalar sahasında olmuştur; bugünkü siyasî durum içinde ise, diğer insan ilimleri ile beraber sosyolojinin de Almanya'da bir ilim olarak tutunmasına ve gelişmesine imkân kalmamıştır. İngiltere'de sosyoloji hiç bir zaman mühim bir yer tutmamıştır. Orada yapılan tetkikler daha ziyade, intifaî gayelerle yapılan, sosyolojik bir problemden hareket etmiyen, temami ile tasvirî –"survey"– bir komünoteyi bir bütün halinde topluca gözden geçiren tetkikler çeşidinden araştırmalardır. Amerika'da ise, hiç şüphesiz o cemiyetin kendi şartlarından dolayı, sosyal ilimler daha çabuk ve daha büyük bir ehemmiyet ve diğer ilimler arasında bir mevki kazanmışlardır. Amerika'nın büyükçe üniversitelerinin ve kolejlerinin hemen hepsinde sosyoloji müstakil bir şube haline gelmiştir; felsefeden ayrılmıştır. Amerikan sosyolojisinde, Avrupa'da olduğu manada ve derecede hiç bir zaman "sosyoloji mektepleri" meydana gelmemiş olduğundan, Amerikan sosyolojisi büyük, felsefî mahiyette sistemler kurmak devresini daha çabuk aşmış ve muayyen problemler üzerinde –bazan da maalesef problemsiz– araştırmalar yapmak, sosyal hadiseleri ilmî metodla tetkik etmek yolunda istikamet almıştır. Bu yazımda Amerikan sosyolojisinin bütün belli başlı vasıflarını belirtmek iddiasında değilim; daha ziyade, bana manidar, mühim görünen bazı vasıfları üzerinde duracağım.

---

* *İnsan*, Sayı 21, Mart 1943.

"UZVİ NAZARİYE" (*Organic theory*)

1929 da neşrettiği bir yazısında Read Bain, Amerikan sosyolojisinin hiç bir zaman hiç bir "ism'li bir mektebe",yani kendi fikrince, sosyal hadiselerin tek bir âmil ile, tek taraflı izahını ileri süren sosyal determinist görüşlere saplanmadığını söylüyor ve bununla öğünüyor. Sosyal hadiseleri coğrafi şartlarla, ırk veya insiyak gibi biyolojik şartlarla izah etmeğe kalkışan görüşlere, veya sosyal hadiseler içinde bir çeşidini, meselâ dinî veya iktisadi hadiseleri diğerlerini doğuran âmiller olarak telâkki eden nazariyelere Read Bain "parçacı" nazariyeler diyor; ona göre bunlar, araştırmalar neticesinde "toplanılıp yakılan sosyolojik süprüntüler"dir. Amerikan sosyolojisinde bugün "parçacı" görüşlere rastlanmakla beraber, "uzvî nazariye"yi (*organic theory*) Amerikan sosyolojisinin hususi bir vasfı addetmekte Read Bain haklıdır. Bu görüşü Amerika'da vazıh olarak ilk ifade eden ve "uzvî nazariye" teriminin yerleşmesine sebep olan kimse Charles Cooley'dir. 1903'de bir münakaşa dolayısı ile yazdığı bir yazıda Cooley, şöyle diyor: "Her şey hem sebep hem neticedir; amiller arasında mantıkî bir eweliyet, müstakil bir mütehavvil, ip ucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz, veya hakikî hiç bir şey görmüyorsunuz demektir."

Sosyal hadiseleri birbirlerine bağlı bir bütün olarak ele alan bu görüşün hem doğru ve verimli olabilecek tarafı hem de bir çıkmaza götürecek tarafları vardır. Cooley'nin ortaya attığı bu görüş, umumiyetle ilimde husule gelen illiyet (*causalite*) anlayışındaki değişikliğin hususî olarak sosyolojide belirmesidir. Bir hadiseyi, onu meydana getiren âmillerin herbirine has keyfiyetlerin bir neticesi addeden atomcu görüş diğer ilimlerde de, sosyolojiden önce, değişmiş, yerini bütüncü, fonksiyonel bir görüşe bırakmıştı. Bu yeni görüşe göre bir hadise, içinde bulunduğu vaziyetteki âmillerin karşılıklı, fonksiyonel münasebetlerinin neticesidir. Ele alman bir vaziyetin içinde bulunan âmillerde önceden, başlangıçta mevcut olan keyfiyetler bir araya gelerek hadiseyi doyurmaz; bu âmiller muayyen bir vaziyette karşılıklı münasebete girince vaziyet değişir ve bu münasebet devam ettiği müddetçe vaziyet değişmekte devam eder. Meydana çıkan ve tetkik mevzuu edilen hadise, bu değişen vaziyetin bir fonksiyonudur. Bu suretle eski atomcu ve statik görüşün yerini bütüncü ve dinamik bir görüş almıştır ve bu görüş realitenin anlaşılmasında ve izahında daha verimli olmuştur.

Buraya kadar Cooley'nin bu görüşüne bir diyecek yok. Fakat bu bütüncü görüş tatbikatta tefsire tâbidir. "Vaziyeti bir bütün olarak görmek ve ele

almak" fikrini biraz daha açmak, incelemek gerekiyor. Yalnış tefsir edildiği takdirde bu görüş ilmî çalışmayı bir çıkmaza doğru götürmek tehlikesini gösteriyor, nitekim gösterdi de... Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmıyan, tek bir birlik teşkil eder. Müşahhasta, tam birbirinin aynı olan iki vaziyet bulmak, veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar edebilmek imkânı yoktur. Her vaziyet tektir; şu halde tamim yapmak, umumî münasebetler tesis edebilmek imkânsızdır. İşte Cooley'nin görüşü, ayrı bir menbadan gelmekle beraber aynı yola çıkan Amerikan antropologlarının iddiaları ile de kuvvet bularak, sosyolojide tamimlerin, "kanun" tesbit etmenin imkân-ını red etmeğe doğru götürmüştür. Bu, sosyoloji tabiî ilimler mânâsında müsbet bir ilim olamaz demektir. Nitekim Cooley, tabiî ilimler metodunun, sosyoloji sahasında tatbik edilebilmekle beraber, yeter bir metod olmadığını söylemiştir. Cooley entüvisyon nevinden bir "içten anlayış" (*sympathetic insight*) usulünü müdafaa etmiştir. Bu suretle bir çeşit mistikliğe yol açmıştır.

Hâlbuki ilim, hadiseler arasında zarurî ve küllî münasebetleri arar. Bu bütüncülük görüşünün, Cooley'in ve muakıplarmm yaptığı gibi müsbet ilim metodunun sosyolojiye tatbikini inkâr eden, "kanun" imkânını ortadan kaldıran bir neticeye götürmesi zarurî midir? Hayır. Müşahhasta, muhtelif cinsten münasebetler sistemleri, serileri birbirine karışmış bir surette belirirler. İlim kendi vazettiği problem bakımından manidar, esas olan hadiseleri ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetlerin formülünü bulmağa çalışır. Ele alınan problem bakımından, müşahhasta mevcut olan bazı hadiseler ve münasebetler esas münasebetlerdir, diğerleri ise "müdahale edici", "karıştırıcı şartlardır". Laboratuvar tecrübesinde yapılan şey, bu müdahale edici, karıştırıcı şartları kontrol altına almak, tetkik edilmek istenilen esas hadiseleri ve münasebetleri mümkün mertebe saf bir halde belirtmektir. Labo-ratuvarda böyle kontrol mümkün değilse o zaman yapılacak şey, müşahhas haller içinde müdahale edici âmillerden en çok kurtulmuş, "saf, basit halleri yakalıya-bilmektir. Bu suretle ilmin tetkik mevzuu yapılan hadiseler artık Cooley ve onun gibi düşünenlerin anladığı mânada tek, benzeri olmıyan, bir daha tekrar etmesine veya edilmesine imkân olmıyan hadiseler değildirler. Bir ilmî kanunun (ab) şartları ile (c) hadisesi arasında mevcudiyetini ifade ettiği münasebet müşahhasta, tarihî zaman ve coğrafî mekân içinde ancak bir defa vukua gelmiş ve belki de bir daha vukua gelmiyecek bir münasebet olabilir, fakat eğer bu münasebet bir kanunun ifadesi ise demektir ki (ab) şartları mevcut olduğu takdirde (c) hadisesi de olacaktır. İlmî ka-

nunun tekerrür eden münasebetleri ifade ettiği fikri, tarihî, fiilî bir tekerrür tazammun etmez; sadece tesbit edilen münasebet zarurî olduğundan şartlar müsait olduğu takdirde tekerrür edebileceği fikrini tazammun eder.

Bütüncü bir görüşle hadiseleri tetkik etmek noktasına gelince, bu bütüncülük, müdahale edici, karıştırıcı şartlarla beraber müşahhas vaziyete top yekûn tatbik edilecek bir görüş değildir. Bütüncü görüş, tetkik etmek istediğimiz münasebetler sistemini tecrit edip, müdahale edici şartları kontrol altına aldıktan sonra, hadiseyi, muhtelif âmillerin ayrı ayrı tesirlerinin bir toplamı değil de, bu âmillerin karşılıklı tesirlerinin, bu tesirlerin değişen seyrinin bir "fonksiyon"u olarak görmek demektir.

İşte yukarıda kısaca hülâsa ettiğimiz şekilde anlaşılınca, bütüncü görüşün, bir vaziyetteki âmillerin karşılıklı fonksiyonel münasebette oldukları fikrinin, ilmî kanun fikrini, külli münasebetler tesbit etme imkânını nakzetmediği bilâkis kanun mahiyetindeki münasebetlerin kurulması işini daha verimli kıldığı anlaşılır. Amerikan sosyologları bir taraftan "uzvi nazariye"yi müdafaa ederken diğer taraftan da sosyolojinin müsbet bir ilim olduğu fikrine kuvvetle inanmışlardır. Hâlbuki Cooley kendisi bütüncü bir görüşten hareket ederek tabiî ilimler metodunun sosyolojinin metodu olamıyacağı fikrine varıyor. Amerikan sosyologları bir tenakus içine düştüklerinin pek farkına varmıyor görünüyorlar. Cooley'den yalnız işlerine gelen tarafı, "uzvi nazariye"yi, alıp, onun götürdüğü mantıkî neticeyi bir tarafa bırakıyorlar. Çünkü şimdiki halde Amerikan sosyologları, parçaları birbirini tutan, naks etmiyen nazarî bir sistem kurmak işile uğraşmıyorlar, daha ziyade muayyen problemler üzerinde araştırmalar yapmak işine koyulmuş bulunuyorlar. Araştırmaların neticelerini sistemleştirmek, yahut daha iyisi, esas bir görüşten hareket ederek hususî, muayyen problemlere kadar inmek ve bu problemler üzerinde çalışmak işini -ki sosyolojinin "mektepler" halinde olmaktan kurtularak mütecanis, sistemli bir bilgi haline gelmesi bir ilim olabilmesi ancak bu suretle kabildir- henüz ciddî surette ele almış değildirler.

SOSYOLOJİDE BOCALAMALAR II

Beşerî Ekoloji: Amerikan sosyolojisinde son yirmi sene zarfında beliren ve gittikçe kuvvetlenen cereyanlardan biri de beşerî ekoloji alanında yapılan araştırmalardır. Beşerî ekoloji evvelâ, müteferrik problemler üzerinde araştırmalar şeklinde başladı. Bu araştırmaların başlangıçta muayyen, toplayıcı bir görüşü, hareket noktası yoktu. Bu araştırmaların müşterek noktası hâdiseleri, müesseseleri veya tetkik mevzuu edilen nüfus zümresini mekândaki yayılmları, aldıkları şekil, ve münasebetleri bakımından tetkik etmekti.

Chicago üniversitesi profesörlerinden Burgess, talebelerine yaptırdığı araştırmaların neticelerinin bir istikamete doğru gittiğini farketti ve bu neticelere dayanarak 1923 de "şehirlerin tipik büyüme şekli" hakkındaki ipotezini ortaya attı. O zamana kadar şehirlerin büyümesi, nüfusun artması, temerküzü hâdisesi alarak ele alınmıştı. Halbuki Burgess'e göre asıl mühim hâdise şehir nüfusunun artmasından ziyade, şehrin gittikçe genişlemesi, içten farklılaşan mıntakalara ayrılması ve gittikçe daha geniş mıntakaların şehrin iktisadî ve kültürel hâkimiyeti altına girmesidir. Şehir, olmuş bitmiş, kati bir yapısı olan bir birlik değildir.

Şehir daimî bir değişme halindedir. Şehirlerin, uzviyetler gibi, bir iç metabolizması vardır. Şehrin büyümesi bir vetire olarak düşünülebilir. Burgess bugünkü Amerikan şehirlerinde başlıca beş mıntaka olduğunu ileri sürüyor. Bunlar merkezden muhite doğru genişliyen, müşterek merkezli iç içe geçmiş daireler şeklindedirler. Göl, nehir tepe gibi arızalar, ilk kurulan fabrikaların mevkii gibî âmiller dairelerin hendesî şeklini bozabilir, fakat beş mıntıkanın birbirine nisbetle sıralanışı her yerde birdir. Şehirler, hariçten eklenerek değil, merkezden muhite doğru genişliyerek büyürler. En merkezdeki iş mıntıkası genişler, yanındaki mıntakayı dışa doğru iter; bu mıntaka

da üçüncü mıntakayı dışa doğru iter, ilh. Şikago şehrinde yapılan araştırmaların neticelerini diğer şehirler de yapılan araştırmalar da teyit etmiştir. Cürüm, boşanma, fuhuş gibi sosyal hâdiselerin ve doğum, ölüm gibi demografik hâdiselerin bu mıntakalara göre muayyen yayılmalar gösterdiği ve bu hâdiselerin ancak bu mıntakalara ve şehrin büyümesinde bu mıntakaların teşekkül ve değişmesine nisbetle tetkik edilip anlaşılabileceğini ortaya koymuştur.

Rivayet olunur ki, yine Şikago Üniversitesi profesörlerinden ve bu araştırmalarla alâkadar olan Prof. Park bir gün nebat ve hayvan ekolojisine dair bir yazıya rastlamış ve ekolojik görüşün ve mefhumların insan cemiyetlerine de tatbik edilebileceği fikrine varmış. Bu rivayet ne derece doğrudur, bilmem. Fakat şurası doğrudur ki, ekolojik görüşün belirmesi ve araştırmaların bu görüşten sistemleştirilmesi, daha sonra başlanmış bir iştir. Beşerî ekoloji tamamlanmış, sistemleşmiş bir nazariye halinde değildir. Mefhumları henüz katileşmiş, yerleşmiş bir hale gelmemiştir. Beşeri ekolojinin nazarî cephesi ile, sistemleştirme işile en fazla R.D. McKenzie uğraşmıştır; o da bu işi iyice başaramadan, iki sene evvel ölmüştür.

Beşeri ekoloji, sosyolojide eskiden beri yapıla gelmekte olan biyolojik analojiler nevinden, nebat ve hayvan âlemi ile insan âlemi arasında bir analojiye dayanan bir görüş müdür? Buna cevap vermek için nebat ve hayvan âlemi ile insan âlemini kısaca mukayese etmek gerekir. Nebat ve hayvanların tetkikinde ekolojik görüş nedir? Nebat ve hayvanların tabiî muhitleri ile olan münasebetleri bakımından ele alınması ve tabiat ile olan münasebetten nebatlar ve hayvanlar arasında doğan münasebetlerin tetkiki nebat ve hayvan ekolojilerini teşkil eder. İnsanlar da biyolojik varlıklardır. Onlar da bütün canlılar gibi yemek, su, barınmak ihtiyaçlarını tatmin etmek için tabii muhitin imkânlarından faydalanırlar, tabii menbaları işlerler, öyle ise, insan topluluklarını da tabiatla olan münasebetleri bakımından tetkik etmek ve tabiati işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemlerini (iş bölüşümü, istihsal organizasyonu, mülkiyet münasebetleri ilh.) tetkik etmek hem mümkün, hem de lüzumludur. İşte tabiatı işletme faaliyetlerinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi "ekolojik organizasyon"dur. Bu organizasyon cemiyet yapısının temelidir, zira zarurî hayat faaliyetlerinden doğar; bütün canlı âlemine şamildir. Ekolojik organizasyondaki değişmeler sosyal yapının diğer kısımlarında da değişmeler doğurur.

Cooley'nin görüşünün hilafına, beşerî ekoloji ekolojik şartlara diğer şartlardan daha fazla ağırlık veriyor. Bütüncü görüş, birbirine karşılıklı tesir eden âmillerin hepsinin ayni ehemmiyette, eşit rollerde olmasını icap ettirmez. Ağırlık bazı âmiller üzerinde toplanabilir. Cooley bu noktanın farkında değildi.

Ekolojik görüş, beşerî ekoloji ile uğraşanlar tarafından bu kadar kesin ve açık olarak ifade edilmemekle beraber (dediğimiz gibi beşeri ekoloji hâlâ nazarî sistemini vazıhlaştırıp bütünleştirememiştir), esas itibari ile ekolojik görüş, hiç değilse McKenzie'nin vazettiği şekilde budur. Buraya kadar itiraz edilecek bir nokta yok. Fakat asıl bu noktadan sonradır ki nebat ve hayvan ekolojisi ile insan ekolojisinin mukayesesindeki benzerlik bulanıyor ve şüpheli bir hal alıyor. Çünkü nebat ve hayvanlar kendilerine lâzım gelen unsurları tabiattan doğrudan doğruya, uzviyetleri vasıtası ile alırlar; onların tabiatla olan münasebetlerini kendi uzviyetlerinin ve tabii muhitin şartları tayin eder. Bunun için nebat ve hayvan cinslerinin tabiat ile olan münasebetleri değişmez, gelişmez, ilerleme göstermez. Halbuki insanlar, en iptidai cemiyetlerde bile, tabiatı âlet ve usullerle işletirler; tabiat ile insan arasına bir üçüncü unsur –teknoloji– girer. Aletler ve teknikler insanların toplu faaliyetlerinde yarattıkları vasıtalardır. Böylece, insanların tabiatla olan müsabetlerinin mahiyeti, nebat ve hayvanların tabiat ile olan münasebetlerinden tamamiyle ayrılıyor. Böyle bir ayrılık olunca, nebat ve hayvan cemiyetlerinin tetkikinde kullanılan *symbiosis* (bir arada yaşama), parasitlik, hâkimiyet, teakup gibi nebat ve hayvan ekolojisinin mefhumları insan münasebetlerinin tahlil ve tetkikinde kullanılabilir mi? Bu mefhumların insan cemiyetlerine tatbikî doğru olabilir mi? McKenzie "kültürel şartların" insan cemiyetlerinde vaziyeti değiştirdiğine ve bu noktada insan topluluklarının nebat ve hayvan cemiyetlerinden ayrıldığına işaret ediyor. Fakat, uzviyet tabiat sebetine teknolojinin müdahalesi ile vaziyette hasıl olan fark üzerinde yeter derecede ehemmiyetle dinmiyor. Esasta ayni olan ekolojik münasebetin kültürel şartlar tarafından "tâdili" şeklinde kabul ediyor. Halbuki teknolojinin mevcudiyeti ile vaziyette keyfiyet farkı meydana gelmiştir, bu sadece bir "tadil" hali değildir. Yine, insanların karşılıklı münasebetlerinden, topluluk faaliyetlerinden kaideler, kıymetler, müesseseler gibi bir takım sosyal mahsuller doğmuştur ki bunlar da insan topluluklarına hâs, hayvan topluluklarında benzeri bulunmıyan vasıflardır. Bunun için, insanlardaki "ekolojik münasebetler" hayvan ve nebat topluluklarında görülen münasebetlerin sadece değişmiş bir şekli değildir. Hayvan ve nebat ekolojisinin terimlerini, mefhum-

larını insan topluluklarına tatbik etmek bir analoji olmaktan öteye geçmez; bu mefhumlar insan topluluklarındaki vaziyeti anlamağa ve tahlil etmeğe yeter değildir, hattâ bilâkis zararlıdır, çünkü insan topluluklarındaki münasebetleri bu mefhumların çerçevesinde görmek ve göstermek, bu münasebetlerin hakikî mahiyetini örtbas eder, bozuk bir resmini verir.

Beşerî ekoloji hayvan ve nebat ekolojisinden "hayat mücadelesi" kavramını da almıştır; yine analoji yolu ile, insan topluluklarında bunun, fertler, guruplar ve zümreler arasında iktisadî rekabet şeklini aldığını ileri sürer. Kökte olan, evrensel ekolojik vetire rekabettir, der. Mevcut cemiyet nizamı ne olursa olsun, beşeri ekoloji görüşüne göre, her insan topluluğunda rekabet vardır, ve daima olacaktır.

Görülüyor ki beşerî ekoloji, içinde belirdiği cemiyet bünyesinin, kapitalist Amerikan cemiyetinin damgasını taşıyor. O cemiyetin kıymetlerinden kurtulamıyor. Şehirdeki cürüm, fuhuş, sefalet gibi hâdiselerin toplandığı sosyal çözülme mıntıkalarını şehrin büyüme vetiresinin "tabii" neticesi olarak ileri sürmesi ile bir "laissez faire" görüşü tazammun etmiş, mevcut şartların apolojisini yapmış oluyor. Ayni suretle, rekabeti esas, zarurî vetire addetmekle mevcut kapitalist nizamı tasvip etmiş, tutmuş oluyor, işte, içinde belirdiği cemiyetin kıymetlerinden kurtulamadığı, bu kıymetlerin üstüne çıkıp bir perspektif kazanmadığı için beşerî ekoloji, doğru bir görüş noktasından hareket ettiği veya edebileceği halde istikametini kaybediyor, şüpheli, yanlış yollara sapıyor.

"Kültür" Tetkikleri: Kültür kavramı Amerikan etnolojisinde ehemmiyeti gittikçe artan bir yer alıyor; etnoloji, "kültürü tetkik eden ilim" mânasında tarif ediliyor. Taylor, kültürü, "insanın, cemiyetin âzası olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlâk, kanun ve âdetler ve diğer bütün kabiliyetleri ihtiva eden kompleks bir bütün" olarak tarif eder. Etnologlar tarafından bu tarif kabul edilmekle beraber şimdi daha kısa bir tarifle, "kültür insanın sosyal mirasıdır" deniyor. Kültür kavramını kullanmak ve insan topluluklarında görülen kültür çeşitlerinin ve değişmelerinin üzerinde durmak sureti ile Amerikan etnolojisi kendisine tetkik sahası olarak ayırdığı hâdiselerin diğer ilimlerden bilhassa psikolojiden, ve biyolojik ve coğrafî determinizm gibi görüşlerden istiklâlini ilân etmek istiyor. Kültür, karşılıklı insan münasebetlerinin, topluluk faaliyetlerinin mahsulüdür; ancak karşılıklı insan münasebetleri, faaliyetleri çerçevesinde görüldüğü takdirde kültür hâdiseleri öz vasıflarında, doğru olarak anlaşılabilir. İnsanlar karşılıklı münasebete girişlikleri zaman ayni hâdiselerin meydana geldiği, bu hâdiselerin ferdin psikolo-

jisi veya biyolojisi ile izah edilip anlaşılamıyacağı fikri Durkheim'ın sosyal hâdiseler hakkındaki fikrine benzer görünür. Halbuki bu benzerlik kısmîdir. Durkheim karşılıklı tesir ve aksi tesirlerden fertlerin vicdanlarının aşan, fertlere kendisini zorla kabul ettiren bir "maşerî vicdan"ın doğduğunu söyler. Kültür anlayışında böyle mistik bir temayül yoktur. Etnolojinin ileri sürdüğü görüş bir çeşit "behaviorist" fonksiyonel bir görüştür. Sosyal hâdiselere, yukarıda anlattığımız bütüncü, fonksiyonel görüşün tatbikidir. Durkheim'ın görüşü fert yok cemiyet var gibi otoriter bir neticeye götürür. Cemiyet, fertlerin karşılıklı tesirden doğan, fertleri aşan maşerî bir vicdan olarak telâkki edilince, mistik, otoriter bir cemiyet kavramı elde edilir.

Halbuki etnologların kültür anlayışına göre karşılıklı insan münasebetlerinden bu münasebetlerin dışında bir "maşerî vicdan" değil, fakat bu münasebetlerin teşkil ettiği muayyen derecelerde istikrarlı, devamlı sistemler, tâbi oldukları miyarlar, kıymetler ve tabiatla olan münasebetlerde kullanılan âlet ve usuller doğar, örf, âdet, kanun, aile, devlet organizasyonları ilh. İnsanlar arasında muayyen derecelerde sabitleşmiş, istikrarlı münasebetler sistemleridir; sanat, ahlâk kıymetleri bu münasebetlerin tâbi olduğu miyarlardır; teknik ise tabiatı işletme faaliyetlerinde kullanılan vasıtalardır. İnsanların karşılıklı münasebetlerinden doğan ve dönüp bu münasebetlere tesir eden, müteakip seyrini tayin eden bütün bu hâdiseler etnologun kültür hâdiseleri dediği şeylerdir. Kültürel hâdisenin (veya sosyal hâdisenin) ne olduğu bu şekilde anlaşıldığı takdirde hem kültür hâdiselerinin muhtariyeti muhafaza edilmiş olur, hem de fert ve cemiyet ikiliğine düşülmemiş olur. Biyolojik, psikolojik, sosyal planlardaki hâdiseler, her biri kendi ayırt edici vasıfları içinde, diğerlerinden muhtar, kendi plânlarında anlaşılacak ve izah edilebilecek hâdiseler olmakla beraber, bu plânlar arasında kesilme yoktur, devam vardır. Bu plânlar arasındaki münasebet doğru olarak, realiteye [uygun olarak] anlaşılmadıkça da sosyal plândaki hâdiselerin reel bir surette anlaşılmasına ve ilmî çalışmaların verimli, realiteye uygun bir tarzda gelişmesine imkân kalmaz, yanlış yollara sapılır.

Kültür kavramı üzerinde ısrar eden etnologlar, bu kavramın mânasını iyice incelemiş ve kültürel görüşün tazammun ettiği neticelerin iyice şuuruna varmış değillerdir. Bunun için bu görüşten hareket eden Amerikan etnologlarının çoğu, bilfiil yaptıkları araştırmalarda, yazılarında tenakusa düşerler, müphemliğe kaçarlar. Kültür hâdiselerinin otonomisi müdafaa edilmekle beraber, hâdiselerin izahında hâlâ psikolojizme düşenler vardır. Diğer taraftan, kültürü atomcu, statik mefhumlarla tahlil ve tetkik etme teşebbüsleri

vardır. "Kültür unsuru", "Kültür kompleksi", "Kültür sistemi", "Kültür sahaları'ndan bahsedilir; bu mefhumların işe yarar tarifleri yapılamamıştır.

Atomcu ve statik, bunun için de realiteye uygun olmıyan bir görüşün ifadeleri olduklarından, bu mefhumlarla yapılan çalışmalar pek verimli olmamıştır. Mamafi genç nesil etnologları arasında bu kargaşalığın farkına varan ve bozukluğun üzerine parmak koyan birkaç kimse de görülüyor. Etnolojide yapılan araştırmaların ve alınan istikametlerin Amerikan sosyolojisi üzerine tesirleri vardır. "Sosyal miras" mânasında kültür terimi sosyolojiye de girmiştir. Sosyal hâdiselerin otonomisi fikri vazıh olarak belirtilmemekle beraber Amerikan sosyolojisinde de mevcuttur.

"Kültür tetkikleri"ni Amerikan sosyolojisinin bir kısmı, hiç değilse onunla çok yakından ilgili bir saha saymak temayülü vardır. 1929 da çıkan, Amerikan sosyolojisindeki istikametleri belirten bir eserde (Trends in American Sosyology) "kültür tetkikleri"ne uzun bir fasıl ayrılmıştır. Bununla beraber, genç nesil Amerikan sosyologları tarafından yazılan bu kitapta dahi Amerikan sosyolojisinin bocalamaları, tenakusları kesin ve açık bir suretle belirtilmemiştir. "Uzvî nazariye" ve beşerî ekoloji bahislerinde kısaca belirttiğimiz esaslı tenakus ve çapraşıklıklara bu kitapta dokunulmuyor bile; bu vaziyetin 1930'larda dahi farkına varılmamıştır. Amerikan sosyolojisi, karanlıkta el yardımı ile ilerleyen bir kimse gibi bocalaya bocalaya ilerliyor.

İlimler, bilhassa insan ilimleri, içinde geliştikleri cemiyetin şartlarının tesirlerinden kurtulamıyorlar. Görülüyor ki Amerikan sosyolojisinde hem doğru yolda atılan, verimli olabilecek adımlar hem de çıkmaza saptıracak aksak istikametler vardır; tıpkı Amerikan cemiyetinin kendi gidişinde olduğu gibi... Öyle cemiyetin böyle ilmi olur. Amerikan sosyolojisinin bu muhtelif imkân ve istikametlerden hangilerini takip edeceği meselesini, Amerikan sosyolog ve etnologlarının bundan sonraki çalışmaları kadar, hattâ çok daha fazla, Amerikan sosyal bünyesinin gidiş istikameti tayin edecektir.

SOSYOLOJİ ANLAYIŞINDA İKİLİK*

Bilindiği gibi, bugün, fizik, kimya, biyoloji bilimlerinin durumu ve verimi ile mukayese edilebilecek bir sosyoloji mevcut değildir. Sosyolojide halâ birbirinden farklı, hatta çok zaman birbirine zıt görüşleri ileri süren "sosyoloji mektepleri" vardır. Sosyolojideki bu ihtilâflar, sosyolojik bir tetkikin ve izahın konusu olabilecek bir meseledir. Bu mesele, mühim olmakla beraber, bu makalenin konusu içine girmediğinden bu sayfalarda ona dokunmıyacağız. Sosyolojideki mekteplerin metod bakımından ayrıldığı iki esas görüşü inceleyeceğiz.

Ta geçen yüzyılda Auguste Comte sosyolojiyi müsbet bir bilim olarak ilân ettiği halde, sosyolojinin müsbet bilimler nevinden bir bilim olup olamıyacağı bu günde münakaşa mevzuudur. Bu münakaşalar metod meselesi etrafında dönüyor. Müsbet bilimlerin metodu sosyal hâdiselerin tetkikinde kullanılabilir mi, kullanılamaz mı? Buna hem müsbet, hem de menfi cevap verenler vardır. Bu soruya verdikleri cevaba göre sosyoloji mekteplerini iki bölüme ayırmak mümkündür.

Sosyolojinin müsbet bir bilim olup olamıyacağı hakkında alınan tavır, bu tavrı alanın kabul ettiği bilgi nazariyesine ve dolayısiyle realitenin nihaî mahiyeti hakkındaki görüşüne bağlıdır. Bilgi elde etme sürecinin (vetiresinin) mahiyeti nedir? sorusuna iki türlü cevap verilebilir:

1 - Ele alınan konu ne olursa olsun, bilgi süreci (vetiresi) birdir. Bilme sürecinin birliği, dolayısiyle, realitenin birliğini, monist bir görüşü tazammun eder. Realite birdir; muhtelif bilimlerin konu edindiği olaylar çeşidi, bir ve aynı olan realitenin muhtelif planlardaki tezahürleridir. Realitenin bir cep-

---

* *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Nisan 1943.

hesine tatbik edilen metod diğer cephelerine de tatbik edilebilir. Şu halde, müsbet bilim metodu her sahaya tatbik edilebilir.

2 - Bilgi süreci (vetiresi) bilginin konusuna göre değişir. Realite bir değildir; realitenin bir çeşidini bilmek diğer bir çeşidini bilmekten farklıdır. Bunun için elde ettiğimiz bilgi de ayni neviden değildir. Bu görüş realitenin çokçu (pluralist) telâkkisine dayanır. Netice itibariyle, müsbet bilim metodunun realitenin her cephesine tatbik edilemiyeceği hükmüne götürür.

İşte manevî bilimler - tabii bilimler ayrılığını yapanlar ikinci görüşten, bu ayrılığı reddedenler de birinci görüşten hareket ederler. Bu makalede, ikinci görüşe dayananların iddialarını önce ele alacağız ve sonra, müsbet bilim olarak sosyoloji taraftarlarının bu iddialara cevaplarını gözden geçireceğiz.

Müsbet bilim metodunun sosyolojiye girmesine karşı alman bu tavrı kuvvetle belirmiş bir tarzda, son yüzyılın sonlarında bilhassa Almanya'da görüyoruz:[1] Sosyolojinin müsbet bir ilim olamıyacağı fikrine bu asır başlarında Amerikada C. Cooley'nin eserlerinde de rastlıyoruz. Müsbet bilim metoduna karşı tavır alan bu sosyologların görüşleri arasında ayrılıklar vardır, fakat bizim meselemiz için yalnız esas noktalar üzerinde duracağız. Bütün bu gurupta esas nokta zımnen realitede bir ikilik kabul etmeleri, insan âlemini tabiat âleminden ayırmalarıdır. Bu ayrılık yapılınca, müsbet bilimler metodunun sosyolojiye tatbik edilemiyeceği, veya edilse bile sosyal hadisenin esas tabiatını kavramak için yeter olmadığı neticesine zaruri olarak varılıyor.

Daha mühim olduğu için evvelâ Almanya'daki cereyanın esas, umumî noktalarını hülâsa edelim. Kabul ettikleri tabii bilim, manevî bilim ikiliği şu öncüllere (mukaddemlere) dayanır.

1. Zihin veya şuur âleminde irade hürriyeti ve kendi kendini tâyin etme hâkimdir, hâlbuki tabiat âleminde mihaniki illiyet caridir. İnsan âlemi hürriyet, akıl âlemi, tabiat âlemi ise mihaniki determinizm âlemidir.

2. Bilme süreci bakımından bu ikilik şöyledir: a) Tabii ilimler dış âlemle meşgul olurlar; bu da duyular vasıtasiyle bilinir, b) Manevî bilimler iç âlemle meşgul olurlar; bu da doğrudan doğruya tecrübe ile, teemmül ile elde edilir. Bu iç âlemin olayları deneyimli (*experimental*) bilimin, müsbet bilim metodunun, konusu olabilir; fakat bu olaylar fizyolojik olaylardan, sinir sisteminin fonksiyonlarından çıkartılamaz. Müsbet bilimler metodu bu bilim-

[1] Dilthey Windelband, Rickert. Aynı yolda ilerliyen M. Weber ve W. Sombart.

lere tatbik edilebilirse de, bu olayları öz vasıflarında yakalıyabilmek için yeter değildir.

3. Fizikî tabiat ve kültür realitesi birbirinden farklıdır. Tabiat kavramı bir kıymet, bir norm tazammun etmez. Kültür ise bir kıymet veya kıymetlere nisbetle tasavvur olunan realitedir. Manevî bilimlerin, sosyal bilimlerin konusu kültürdür. Ancak kıymetlere, normlara nisbetle anlaşılan realitedir.

4. Kıymetler dış olayların kendilerinde olan şeyler değildirler; kıymetler insanın kararına, saiklerine bağlı unsurlardır. Dıştan aynı olan şartlar altında fertler birbirine benziyen hareketlerde bulunurlar, fakat onları tahrik eden ruhî saikleri araştırırsak, bu saiklerin farklı olduğu haller görülür. Dıştan bir görünen hareketler, saikler dikkate alındığı zaman, ayrı mâna taşıyabilirler. Bunun için yalnız dıştan müşahede yeter değildir. Bu hareketlerin zenbereği olan kıymetler üzerinde durmak gerektir. Kıymetleri anlıyabilmek için de ferdin şuuruna, sübjektif hayatına girmek gerektir.

5. Bu ayrılıkların neticesi olarak, olayları dıştan müşahede eden tabiat bilimleri, olaylar arasındaki umumî münasebetleri, teakupları, beraberlikleri, irtibatları bulmağa çalışır. Bu bilimlerin gayesi tanımlere, kanunlara erişmektir. Şu halde, tabii bilimlerin yaptığı, olayların umumîleştirilmiş tasvirinden başka bir şeydir. Hâlbuki insan alemindeki olayların tetkikinde yalnız tasvir etmek yeter değildir. Olayları anlamak gerektir. Anlamak da, insanları harekete sevkeden saikleri bulmak, fertlerin sübjektif hayatına inmekle olur.

6. Sosyolojinin kıymetlerle uğraşması sosyolojinin kıymet hükümleri vermesi, kıymetlerin doğruluğunu ve yanlışlığını münakaşa etmesi ve bu hususta bir hükme varması demek değildir. Sadece, tetkik edilen bir cemiyette fertlerin inandığı, doğru bulduğu kıymetleri tesbit etmek ve fertlerin tavır ve hareketlerini bu kıymetler aydınlığında tetkik etmektir. Kıymetler dıştaki realiteye uymıyabilir; bu, ayrı bir meseledir.

Müsbet ilim metoduna karşı yapılan tepkinin Amerikadaki belirtisi, esas mahiyeti itibarı ile Almanyadakine benzer. Amerikadaki bu cereyanı temsil etmek üzere Charles Cooley'i alabiliriz. Onun terminolojisi, alman mektebinin terminolojisine benzemez; fakat görüşleri aynı kapıya çıkar. Cooley, sistem kurucu, nazariyeci değildir. Yazılarında sistematik tasnifler, tarifeler bulunmaz.

1. Cooley'e göre cemiyet şuur veya zihindir. Ferdî şuur ve sosyal şuur diye bir ikilik yoktur. Fert ve cemiyet aynı realitenin iki cephesidir.

2. Cemiyet, şuur, sosyal münasebetler de manevî münasebetler olduğuna göre sosyolojinin metodu tabii ilimlerin dıştan metodu olamaz. Bu noktada Cooley Dilthey'e yaklaşır. Cooley de ferdin sosyal realiteye doğrudan doğruya iştirak ettiğini, onun için cemiyeti içten bildiğini ileri sürer. Sosyal realiteyi bilmekte kullanılacak metod "sympathetic insight"dir; yani, diğer fertlerle beraber duymak, aynı tecrübeleri geçirmek metodudur. Kendimizi başka insanlar yerine koyup dolayısiy-le onların geçirdiği tecrübeyi geçirerek onları anlamış oluruz. Halbuki fizikî olaylara iştirak etmek, atomlarla veya yıldızlarla beraber duymak diye bir şey olamaz. Görülüyor ki, Cooley de sosyal âlemde olayları "anlamak" taraftarıdır.

3. Tabii ilimler metodu parçalıyıcı ve kemmîdir, halbuki sosyal realitede mühim olan bütüncülük ve keyfiyet farklarıdır. İnsan bir bütün, cemiyet de uzvî bir bütündür. Tabii ilimler metodu bu bütünü bozuyor, parçalıyor. Halbuki gereken şey, vaziyeti bir bütün olarak, bütün renkleri, nüansları ile anlamaktır. Tabii ilimler metodunun sosyal olaylara tatbiki, konunun bütünlüğünü, canlılığını, müşahhaslığını kaybettiriyor.

İlimler arasında ikiliği kabul eden bu görüşe mukabil, bilginin bir ve bütünlüğü ve sosyolojinin müsbet bir bilim olabileceği tezi şöyle ortaya konabilir:

1. Realitede ikilik olup olmadığı meselesi, felsefî bir meseledir. Asırlardanberi bu mesele münakaşa edilegelmiştir. Dikkate değer nokta şudur ki, müsbet bilimler metodu her yeni sahaya tatbik edilmek istenildiği zaman itiraz ve mukavemete uğramıştır. Bu gün müsbet bir bilim olduğunu herkesin kabul ettiği, müsbet bir bilim örneği olarak ileri sürülen fizikte de, Galile ilk deneylerine başladığı zaman, devrinin otoritelerinin hücumuna uğramıştı. Garip bir mantık ile, müsbet bilim metodunun tatbik edilip muvaffak olduğu alanların birer müsbet bilim olduğu kabul olunuyor, bu metodun yeni tatbik edildiği veya edilmek istenildiği alanlar için ise müsbet bilim olamaz diye kestirilip atılıyor. Diğer bilimler alanında olduğu gibi, sosyolojinin de müsbet bir bilim olup olamıyacağı bu metodun sosyal olayların tetkikine bilfiil tatbiki ile meydana çıkacaktır.

2. İnsan âleminde hürriyet olduğu, fertlerin sübjektif hayatına girerek, olaylara ferdin zaviyesinden bakmakla isbat edilmiş olmaz. Fert, kendi şuur hayatının içebakışında (entrospeksiyonunda) kendisini hür bir varlık olarak hissedebilir. Meselâ, kendi içime baktığım zaman bu yazıya bu anda devam edip etmemekte kendimi temami ile hür hissediyorum, fakat benim bu hür-

riyet hissim hakikaten bu işe devamda hür olduğumu, bu hareketimin bir determinizmi olmadığını isbat etmiş olmaz.

Bu günkü psikoloji, diğer müsbet bilimler gibi, tetkik ettiği olaylar âleminde, insan hareketlerinde, determinizm olduğu fikrinden hareket eder; bugünün psikoloji araştırmaları, tetkikleri bu "postulat"ya dayanır. Psikolojinin son yüzyıl zarfında süratli ilerleyişi bu görüşün realiteye uygunluğuna delildir. Psikoloji çalışmaları, insanın ruhî hayatının da determinizmi olduğu fikrine dayanarak çalıştığı nisbette verimli olmuş, insan hakkındaki bilgimiz artmıştır.

Herhangi bir ferdin hareketlerine dıştan baktığımız zaman onun nasıl hareket edeceğini önceden kestiremeyişimiz ve ona irade hürriyeti atfedişimiz, onun üzerine tesir eden âmilleri bilmememizden ileri geliyor. Nasıl ki, rüzgârlı bir havada pencereden attığımız ince bir tabaka kâğıdın da ne kadar zamanda, ne gibi iniş çıkışlardan sonra, toprağın tam hangi noktasına ineceğini önceden kestiremeyiz. Kâğıdın düşmesi bir determinizme tâbi değil gibi görünür. Fakat bundan dolayı kâğıda "irade hürriyeti" atfetmiyoruz; bu hali, müdahele edici şartların, veya istatistiki tâbiri ile "tesadüfi âmillerin" (kâğıdın sathı, havanın mukavemeti, esen rüzgârın istikametinde ve şiddetinde değişmeler gibi) varlığı ile izah ediyoruz. Aynı suretle, herhangi bir anda bir ferdin üzerine tesir eden dış ve iç âmilleri bilmediğimiz için ve bu âmilleri fert kendisi de doğrudan doğruya içebakışla (entrospeksiyon) elde etmediği için bize onun hareketleri determinizme tâbi olmıyan, "hür" hareketler gibi görünüyor. İnsanların hareketlerindeki determinizm, diğer bilimlerde de olduğu gibi, kontrollü şartlar altında, lâboratuvarda meydana çıkıyor.[2]

Burada, yanlış anlaşılmamak için, insan âleminde mihaniki, basitleştirilmiş bir determinizm kastetmediğimi derhal söylemeliyim. Diğer bilimlerde de atomcu, mihaniki, dar surette tek taraflı nedensellik (illiyet) görüşü yerini, bütüncü, dinamik, karşılıklı münasebetler görüşüne bırakmıştır. İnsan, hariçten gelen uyaranlara (münebbihlere) karşı mihaniki bir surette tepkide bulunan bir mekanizma değildir. Husule gelen tepkiler (bütün in-

[2] Bu üç paragrafta ileri sürülen fikirler, G.A. Lunberg'in *Social Research* adlı eserinin birinci faslından hülâsa edilmiştir. Sosyolojiyi müsbet bir bilim olarak ele alan bugünkü sosyologlar, nazari metod münakaşalarına girmeden müsbet bilim metodunun muayyen problemler üzerine yapılan araştırmalara tatbiki işi ile uğraşıyorlar. Nazarî metod münakaşalarından ziyade, ele alınan problemlerin tetkiki için elverişli teknikler meydana getirmek ve bu teknikleri geliştirmek işi ile uğraşıyorlar.

sarın haraketleri) dıştan gelen uyaranların tesirinin ve tepkide bulunan uzviyetin iç şartlarının mahsulüdür; fakat bu iç şartlar âlemi de kendine has bir determinizmi olan bir âlemdir.

3. Ferdi bırakıp da grupları, toplulukların hareketlerini ele aldığımız zaman, insan alemindeki mevcut olan ittiratlar, olaylar arasındaki bağlantılar daha açık bir surette meydana çıkar. İstatistiğin dayandığı büyük adetler kanununa göre, olaylar büyük adette ele alındığı zaman, hususî hallerdeki "tesadüfi" âmiller birbirini götürür ve olaylar arasındaki ana münasebetler belirir. Ferdin sübjektif hayatından dışarı çıkıp, olaylara toplu olarak dıştan baktığımız zaman, bu olayların tâbi olduğu determinizm, olaylarda ittirat, tekerrür, devamlı istikametler, karşılıklı bağlantılar halinde kendini gösterir.

4. İnsan topluluk hayatında kaidelerin, kıymetlerin mevcudiyeti ve insanlar arasındaki münasebetlerin bu kaide ve kıymetlere göre muayyen derecelerde istikrarlı şekiller alıp devam etmesi insan âleminin bir hürriyet âlemi olmadığını gösteren olaylardır. Kaide, kıymet, istikrarlı münasebat şekillerinin menşei ise, insanların iradî, rasyonel hareketlerinde değildir. Sosyal şekillerin, kıymetlerin, kaidelerin insanın rasyonel iradî hareketleri ile meydana gelmediği herhangi bir toplulukta insanlar karşılıklı münasebete giriştiği zaman bu olayların kendiliklerinden, fertler farkında bile olmadan, doğduğu bugün hem sosyoloji, hem sosyal psikoloji alanlarında yapılan araştırmaların teyit ettiği bir hakikattir. Meselâ Piaget Le Jugement Moral Chez Venfant adlı eserinde çocuk guruplaşmalarında kaidelerin nasıl doğduğunu, karşılıklı münasebete girişince guruba şamil kaideler, kıymetler belirdiğini gösterir. F. Thrasher, *The Gang* adlı eserinde, Şikago'da mücrim çocukların teşkil ettikleri guruplarda, guruba has kıymetlerin meydana geldiğini belirtir. Muzaffer Şerif, sosyal normların (kıymetler, kaideler ilh.) teşekkülü meselesini ilk defa olarak lâboratuvara getirmiş ve sıkı kontrollü lâboratuvar şartları altında, guruplaşmalarda meydana gelen müşterek kıymetlerin teşekkülünü tetkik etmiştir (*The Psychology of the Social Norms*).

5. Sosyal alandaki tetkiklerde, insanların yalnız aşikâr olarak yaptıkları hareketleri tasvir etmekle kalmayıp, bu hareketlerle ilişikli kıymetlerinde itibara alınması fikri doğrudur. Fakat bu sosyal kıymetlerin mevcudiyeti ve sosyal olguların izahında bu kıymetlerin de tetkik konusu içine alınmaları, sosyal bilimlerde müsbet bilim metodunun yeter gelmediğine, başka bir metodun kullanılması icap ettiğine bir delil midir? Sosyal kıymetlerin bilinmesi, tetkiki, anlaşılması dış âlem olaylarının bilinmesinden farklı mıdır? İkinci nokta, insanların müşahede edilen hareketlerini, fertleri tahrik eden

bir takım kıymetlere irca etmekle mesele hallolunuyor mu, yoksa, bu kıymetler kendileri izaha muhtaç olaylar mıdır? Bu kıymetlerin menşei neredir?

İlkin, birinci sualin cevabını araştıralım. Sosyal kıymetlerin bilinmesi, dış tabiat alemindeki olayların bilinmesinden farklı mıdır? Dış âlemi duyularla, insan alemindeki olayları da "içten anlayış"la biliyoruz tefriki kabul olunabilecek bir tefrik midir? Bu mesele, idrâk ve mâna meseleleri ile ilgilidir. Bugünkü psikoloji, idrâkin konulara göre mahiyet değiştirdiğini kabul etmiyor. Dış âlemin olaylarını bilmek için duyu organlarının tenbihi şarttır; fakat, idrâk, duyumların bir toplamı değildir, idrâkte mâna ile karşılaşıyoruz. Meselâ, ömründe hiç otomobil görmemiş bir kimse ilk defa bir otomobil gördüğü zaman onu, otomobilin ne olduğunu bilenlerin idrâk ettiği şekilde idrâk etmiyor; şüphesiz kendisine göre bütün bir şekil, bir şey idrâk ediyor, fakat bu "şey" otomobil değildir, idrâk ettiği bu "şey"in de onun için bir mânası vardır; onu kendi geçmiş tecrübelerine, bilgisine göre mânalandırır; meselâ gördüğü şeye "şeytan arabası" diyebilir. Ancak bir uyaran (münebbih) olarak otomobile muhtelif tepkilerde bulunduktan sonra (nasıl işlediğini görmek, içine binmek, gidişini seyretmek ilh.) ve başkalarının tepkilerini –tecrübelerini– öğrendikten sonradır ki idrâk ettiği şey bir otomobil olarak mâna kazanır ve şahıs gördüğü şeyi bir otomobil olarak idrâk eder.

Şu halde, kısaca denilebilir ki, mâna, bir uyarana karşı yapılan ve yapılması mümkün olan tepkilerin, terkibin mahsulüdür, topyekûn bu tepkilerin sembolüdür. Aldığımız intibalar ister duyumlarımız vasıtasiyle dıştan gelsin, ister iç duyumlar ve içebakış yolu ile meydana gelsin bilgi teşkil edebilmesi için bu suretle mânalandırılması, sembolize edilmesi gerektir. Biyolog irsiyet vetirelerini doğrudan doğruya duyumlar halinde elde etmez – onun bu vetireleri bilişi, fizikçinin atom dahilindeki proton ve elektronlardan müteşekkil sistemi kavraması, seyircinin bir futbol maçını seyredişi, sosyologun bir dinî merasimi müşahede edişi– bütün bu konularda bilme süreci (vetiresi) aynı psikolojik süreçtir. Muayyen bir vaziyette muayyen hareketler yapan, sözler söyliyen insanların hareketlerini müşahede ederek bu müşahededen yapılan dinî merasimin mahiyeti hakkında bilgi elde etmekle, muayyen bir çiften doğan yavruların vasıflarını tetkik ederek veraset vetiresi hakkında bilgi edinmek arasında bilme süreci bakımından bir keyfiyet farkı yoktur. Bunun için, insan âleminde kıymetlerin mevcudiyeti ve bunların tetkik edilmesi zarureti, sosyal bilimlerde müsbet bilim metodundan başka bir metodun kullanılmasını icap ettirmez. Kaldı ki, yukarda işaret et-

tiğimiz, sosyal kıymetlerin teşekkülü hakkındaki araştırmalar müsbet ilim anlayışına ve metoduna uygun olarak meydana getirilmiştir. Bu çeşit araştırmaların mevcudiyeti ve bunların bilgi verimi, sosyal kıymetler konusunun müsbet ilim metodu ile muvaffakiyetli bir suretle tetkik edilebileceğini gösteren en kuvvetli delildir.

Kıymetler meselesinde ikinci noktaya gelelim. Fertlerin hareketlerini izah için bunları kıymetlere irca etmek sosyal kıymetler meselesini halletdiyor mu, kapatıyor mu? Fertlere bu kıymetler nereden ve nasıl gelmiştir? Asıl izah edilmesi gereken nokta budur. Fert, hareketlerine istikamet veren kıymetleri doğuştan, uzviyeti ile beraber dünyaya getirmediğine göre, bu kıymetlerin teşekkülü, zaman içinde değişmesi, cemiyetten cemiyete farklar göstermesi ancak ferdin sübjektif hayatının dışına çıkmakla mümkün olur. Manevi bilimler taraftarlarının sosyal olayların tetkikinde hareket noktası ve izah etmeli olarak ele aldıkları sosyal kıymetler, kendileri izah edilmeğe muhtaç hadiselerdir. Meselâ, M. Weber, protestanlığın, bilhassa *Calvinism*'in, kapitalist iktisadiyatın teşekkülünde olan rolünü tetkik ediyor ve sermayenin terakümüne sebep olan iktisadi hareketlerin dinî kıymetlerden, gayelerden doğduğunu söylüyor.

Weber'in eseri, dinî kıymetlerin iktisadi kıymetlere olan ilgisini göstermesi bakımından ilgilendiricidir; fakat, asıl izah edilmesi gereken mesele, okuyucunun aklına takılan mesele, Calvinism'in doğuşunun, yayılmasının izahıdır. Weber'e göre, Calvinism, kapitalist sistemin dayandığı iktisadi kıymetleri (daha fazla kâr temin etme, tasarruf etme gibi) doğurmuş, fakat, Calvinism'i hangi şartlar doğurmuş? Weber meseleyi bu cepheden alsaydı, o zaman, netice olarak aldığı olayın (kapitalizmin teşekkülü) sebep tarafında olduğunu görecekti; sebep ve netice addettiği olayların yeri değiş tokuş olacaktı. Nitekim Weber, meseleyi böyle vazetmeden de, asıl tezi ile telif edilir gibi olmıyan neticelere varmak zorunda kalıyor. Kapitalizmin gelişmiş olduğu Hollanda şehirlerinde Calvinism'in, Calvin'in ilk vazettiği şekilden çok uzaklaşmış olduğunu söylüyor; yani iktisadi şartlar dinî şekilleri asıllarından tanınmıyacak derece de değiştirmiş demektir.

Hülâsa, sosyal kıymetlerin bilinmesi diğer olayların bilinmesinden farklı değildir. İkincisi, insan hareketlerini izah için başvurulan kıymetler kendileri izaha muhtaç olaylardır ve bunların izahı fertlerin dışına çıkıp cemiyetteki reel münasebetler sistemini, cemiyet yapısını tetkik ederek yapılabilir.

6. Müsbet ilim metoduna karşı vaziyet alanların görüşlerini incelerken en son olarak Cooley'nin, müsbet ilim metodunun parçalayıcı oluşundan şikâyet ettiğine işaret etmiştik.

Şimdi, Cooley'nin müsbet ilim metodu yerine teklif ettiği bütüncü görüşü kısaca ele alalım. Parçalayıcı, atomcu bir görüşün tenkidi yerindedir. Yalnız, Cooley'nin öne sürdüğü "bütüncülük" görüşü yanlış anlaşılmış bir bütüncülüktür. Cooley'e göre "Her şey hem sebep, hem neticedir; âmiller arasında mantıkî bir eweliyet, müstakil bir mütehavvil (variable), ipucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz, veya hakikî hiç birşey gömüyorsunuz demektir". Cooley mutlak ve müşahhas bir bütüncülük ileri sürüyor. Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmıyan, tek bir birlik teşkil eder. Bu suretle ele alındığı zaman her vaziyet kapalı bir birliktir; tam birbirinin aynı olan iki vaziyet bulmak veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar etmek imkânı yoktur. Böyle bir görüşten hareket edince tamimlere, kanunlara erişmenin imkânı ortadan kalkar. Hâlbuki ilim, vazettiği problem bakımından manidar olan olayları ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetleri tetkik eder. Ele alınan problem bakımından müşahhasta mevcut bazı olaylar manidardır, diğer bazıları ise müdahale edici, kışkırtıcı şartlardır.

Lâboratuvar deneylerinde yapılan şey, bu müdahale edici, kışkırtıcı şartları kontrol altına almak, tetkik edilmek istenilen olayları, münasebetleri en saf bir halde belirtmektir. Doğru olan bütüncü görüş, olaylar bu suretle tecrit edildikten sonra bu tecrit edilmiş, kontrol altına alınmış olaylar arasındaki münasebeti artık atomcu bir görüşle değil, fakat mevcut âmillerin karşılıklı tesirinin mahsulü olarak ele almaktır. İkincisi, karşılıklı münasebet halinde tetkik edilen olaylar arasında, Cooley'nin iddia ettiği gibi muhakkak bir eşitlik mevcut olması gerekmez. (A) hadisesi (b, c, d, e) olaylarının karşılıklı, dinamik münasebetinin neticesidir ve (A) olayı meydana geldikten sonra döner, bu münasebetin kendisine tesir eder demek, bu olayların hepsinin ehemmiyeti aynıdır demek değildir. Bu münasebetler sisteminde (c) faktörü diğerlerinden daha ağır basan, münasebetler sisteminin düğümlendiği nokta olabilir. Cooley tarzındaki bütüncülük, her cemiyetin tek, benzeri olmıyan bir birlik olduğuna ve tamimlerin mümkün olmadığına götüren bir bütüncülük –ki böyle bir cemiyet telâkkisi Alman mektebinde ve bazı etnoloji mekteplerinde de mevcuttur– yanlış anlaşılmış bir bütüncülüktür.

Sosyoloji müsbet bir bilim olabilir mi, olamaz mı münakaşası devam ede dursun, bu suale kati cevabı bilfiil bu metodun sosyal olaylara tatbiki verecektir. Bilimde mesele her zaman isbat veya cerh yoluyla halledilemez. Çok defa, bilimin gelişmesi, araştırmalarının aldığı istikamet, bazı meselelerin yalnış vazedildiğini, hakikaten varit olmadığını gösterir ve bunlar, bir zaman hararetli münakaşa konusu iken zamanla yolun kenarına bırakılır, arkada kalırlar, insan âleminde hür irade olup olmadığı, determinizm âlemi ve hürriyet âlemi ikiliği de bu çeşit meselelerden biridir. Bugünkü psikoloji ve büyük mikyasta sosyoloji, insan âleminin de determinizmi olan bir âlem olduğu görüşünden hareket ediyor; araştırmalar, çalışmalar buna dayanarak ilerliyorlar. Müsbet ilim yolunda ilerliyen bu çalışmaların bugünkü verimi bile, hangi görüşün kazanacağını şimdiden tâyin etmiş görünüyor.

İŞ BÖLÜMÜ VE KADININ SOSYAL MEVKİİ*

Bu makalede köylerde yaptığım bazı müşahedelerden çıkardığım bir ipotezi ileri sürmek ve bunun umumî sosyal tabakalaşma teorisi ile olan bağlılığını belirtmek istiyorum.

1941 ve 1942 yıllarında Manisa vilâyetinde birbirinden farklı sosyal yapısı olan iki köy gurupunu tetkik ettim. Bunlardan biri ovada, kasabaya yakın, iktisadî seviyesi yüksek, her gün kasabaya otobüsü işliyen, telefonlu, radyolu bir köy gurupu idi (8 köy); ikincisi ise, kasabadan hayvanla yedi sekiz saatlik mesafede, geçimi gayet dar, diğer topluluklar ile münasebetleri az, fakir ve geri dağ köyleri idi (5 köy). Her iki köy gurupunda erkekle kadın arasındaki işbölümünde müşahede ettiğim bazı vasıflar ve bunların bir kaç yıl önce Ankara'ya yakın köylerdeki müşahedelerime uygun oluşu, işbölümü vaziyetinin işaret ettiği bazı genel neticelere dikkatimi çekti; ve bu neticelerin genel sosyal tabakalaşma konusu ile aynı yola çıkması onların sosyolojik ehemmiyetini ve mânasını arttırdı. İlkin, bu iki köy gurupunda kadınla erkek arasındaki işbölümü vaziyetini kısaca tesbit edelim.

Ev işleri ve ev işi sayılabilecek, ailenin ihtiyacını karşılamak için yapılan sınaî faaliyetler –kışlık gıda maddelerini hazırlamak, çorap örmek ilh.– kadının işleridir. Topluluğun iktisadî temelini teşkil eden iktisadî faaliyetlere gelince, kadının farklı derecelerde bunlara da iştirak ettiğini görüyoruz; tarla ve bağ işlerinde de kadının hissesi vardır. Ova köylerinde üzüm kesmek, üzümleri sermek, sergi yerini süpürmek, üzümler kuruduktan sonra kara

---

* *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: III, Sayı 3, Mart-Nisan 1945.

böceleri (rengi kararmış, kötü üzümleri) ayıklamak kadınların fonksiyonudur. Kadınlar pamuk toplar, tütün, darı kırar, mısır koçanlarını soyar, tanelerini ayırmak için koçanları sopalarla döğer; kadınlar küçük çapa denilen hafif çapalama işlerini de yaparlar, fakat büyük çapa, bellemek, budamak, aralamak, çift sürmek, asmalara gök taşı atmak erkeklere düşen işlerdir. Kadınlar bağlara kükürt atmak işine de katışırlar ve asmaların filizlerini onlar kırarlar. Hububat yetiştirmenin ise asıl yükü erkektedir: toprağı sürer, tohum eker, mahsul olunca biçer, arabalara yükler ve nakleder; kadınlar yalnız harman döğerler, fakat dövülen mahsulü savurmak yine erkeğin işidir. İşlerin kadınla erkek arasında bu suretle bölünmesi mutat vaziyete göredir; icabında kadın ve erkek birbirlerinin işini görebilirler; fakat bu, erkeğin kadının işini üzerine alması şeklinde olmaktan ziyade, kadının erkeğin yaptığı işleri üzerine alması şeklindedir.

Dağ köylerindeki durum ova köylerine benzer; yün ipliği bükmek, pekmez yapmak faaliyetleri dağ köylerinde yalnız ailenin ihtiyacını karşılamak için olmaktan çıkmıştır; bu işler satış için de yapılır; fakat yine de bu işler esas itibariyle kadının üzerindedir, yalnız pekmez yapmada erkeğin de yardımı olur, üzümleri pamuk torbalar içinde ayakları ile erkekler çiğner ve sonra da usareyi tam çıkarabilmek için mengene altında ezerler; çıkan şırayı kadınlar fırın gibi kapalı ocakların üstünde kaynatırlar. Çitlenbik ve palamutu kadınlar toplar; çitlenbikten yağ çıkarma işindemengene altında tanelerin ezilmesi kısmında erkekler yardım eder; toplanan palamutların, dış kabuklarının kırılıp çıkması için sopalarla dövülmesini erkekler yapar; palamudun iç kısmını kadınlar çivilerle çıkarırlar.

Tarla ve bağ işleri dağ köylerinde ova köylerindeki kadar çok ve çeşitli olmadığından –çünkü mahsuller aynı derece bol ve çeşitli değildir– kadın hububat yetiştirme işlerine daha fazla iştirak eder; orak, harman, taneleri savurmak işleri kadın erkek birlikte yapılır. Yük taşımak gayet belirli olarak kadın işidir; çitlenbekleri, palamutları kadın sırtında çuvalla taşır; kışın saatlerce mesafeden çalı çırpı kesip sırtında eve getiren de odur; tarladan kalkan mahsulü erkek hayvan veya kağnı ile köye taşır. Erkek kışlık odunu keser, hayvanla köye getirir.

İmdi ne çeşit işlerin kadınlar, ne çeşitlerinin de erkekler tarafından yapıldığını soruşturursak, işlerin ayrılışında bazı umumî prensiplerin, kaidelerin mevcudiyeti kendini gösterir. Her iki köyde de kadınlar daha fazla çalışıyorlar ve umumiyetle "routine" işler, uzun, sıkıcı, çok emek ve zaman istiyen işler kadın tarafından yapılır; erkekler daha az zaman sarfı gerektiren

işleri görürler. İkincisi, ev işleri ve evse-nayii faaliyetleri bir tarafa bırakılırsa, ki bunlar bu köylerin iktisadî temel faaliyetleri değildir, başlıca istihsal faaliyetlerinde, daha fazla meharet, tecrübe isteyen, daha mesuliyetli işler erkekler tarafından yapılıyor; meselâ ova köylerinde bağcılığın asıl yükü ve mesuliyeti erkektedir; bir tarlayı bir bağ haline getirmek, üç yıl bağı hazırlamak erkeğin gördüğü bir iştir. Bağ yetiştikten sonra asmaların filizlerini kırmak işini ovada da, dağda da kadın yapar; bu kolay bir iştir; hâlbuki asmaları budamak ve aralamak asmanın gelişmesi ve verimi bakımından mühimdir; bilmiyen, tecrübesiz bir kimse yapamaz; bu iş erkeklerindir. Üzüm kesmek mihaniki bir iştir; üzümleri bandırmak ise daha ihtisaslaşmış bir iştir; üzümlerin renginin güzel olması, bandırılan mahlûldeki nispetlerin tam olmasına bağlıdır; üzümleri umumiyetle kadınlar keser, erkekler bandırır.

Bir de daha fazla beden kuvveti istiyen işler daha çok erkeklerin işi gibi görünüyor; ova köylerinde taneleri savurmak, kadınların kestikleri üzümlerle dolu sepetleri taşımak, mahsulleri nakletmek erkeklerin işidir. İlk bakışta dağ köylerinde durum bunun tersi gibi görünüyor, fakat daha yakından incelenirse prensipin aynı olduğu beliriyor. Dağ köylerinde kadınlar ağır yükleri sırtlarında taşırlar, erkekler ise taşımazlar; ama şurası dikkate değer ki, yük daha fazlalaştı mı taşıt işi erkeğe düşüyor: kadın çalı çırpıyı kesip sırtında taşıyor, daha ağır olan odun kesme ve taşıma işini erkek görüyor. Kadın palamut ve çitlenbekleri sırtında taşıyor; hububatın tarladan nakli –miktarca daha fazla mahsulün nakli– erkeğe düşüyor. Bu daha ağır taşıma işlerini erkek kadın gibi sırtında taşıyarak görmüyor; hayvana, kağnıya yüklüyor, fakat işlerin ağırlaşınca kadından erkeğe geçmesi prensipi yine varittir. Ağır işlerin erkeğin payına düşmesi temayülü var demekle erkeğin fizyolojik kuvvetinden, kadının da zayıflığından dolayı bu böyle oluyor gibi bir netice çıkarılmamalıdır; bunu demek istemiyorum; üzüm sepeti taşımanın ova köyünde ağır telâkki edilip erkeğe gördürülmesi, dağ köyünde ise koca palamut çuvalının kadının taşıyabileceği kadar hafif telâkki edilmesi, ağır yükleri erkeğin sırtında değil de hayvanla taşıması, ki bu halde bir çocuk bile taşıt işini görebilir, bu hafif ve ağır işler tefrikinin kadınla erkek arasındaki fizyolojik bir farkın zarurî neticesi olmadığını gösterir; sırtında bir çuval yük taşıyabilen kadın, hayvanla buğdayları tarladan haydi haydi köye nakledebilir. Ayrılışın sebebi fizyolojik bir zaruret değil, fakat işaret ettiğim prensip şu ki, işler ağırlaşınca, kadından ziyade erkeğin omu-

zuna yükleniyor; ama müşahhas olarak hangi işlerin ağır telâkki edilişi topluluktan topluluğa değişebilir.

Bilfiil istihsal faaliyetlerinden istihsalin idaresi ve kontrolü, mahsulün piyasaya şevki, kredinin temini fonksiyonlarına geçtiğimiz zaman kadınla erkek işleri arasındaki fark daha keskin olarak beliriyor ve ipotezimize temel vaziyetini gören sosyal olgu da burada toplanıyor. Bir kere, dış topluluklarla, aile-dışı müesseselerle münasebeti istilzam eden faaliyetler istisnasız olarak her iki çeşit köyde de erkeklerin faaliyetleri olarak beliriyor. Satışa çıkarılan eşyayı piyasaya sevk eden, kasabaya, borsaya, kooperatife gönderen ve götüren, satan erkektir; ova köylerinde olduğu gibi satış ve kredi kooperatifleri varsa bu müesseselerle temasta bulunan erkektir; bazı hallerde toprak kadının üzerine olduğundan, kooperatiften para alabilmek için kadının kooperatife gitmesi veya kâğıtların altına mührünü basması icap edebilir; fakat kadının rolü burada biter, o erkeğinin dediğini yapan ve resmî muamele icap ettirmedikçe kooperatif teşkilâtı ile münasebete girişmiyen bir kimsedir; mülkiyet kadının üzerine olduğu zaman da işleri çeviren erkektir. Dağ köylerinde hattâ ailenin kadın azasının ihtiyacı olan giyim eşyasını da erkek kendi bildiğine göre kasabadan alır; kadın bu işler için bile kasabaya gitmez. Hele mahkeme, vergi, nüfus, ilh. kabilinden işleri muhakkak erkek takip eder. Kadının faaliyetlerinin sınırı evinin ve kendi tarla ve bağlarının sınırını aşmaz ve çamaşır yıkamak, su taşımak gibi bazı hallerde de nihayet köyünün sınırını geçmez. Erkeğin faaliyetleri ise civar köylere, kasabaya, hattâ bazıları için İzmir'e kadar uzanır. Ova köylerinde kadınlar da kasabaya oldukça sık gider ve dağ köylerinde de hiç değilse bir defa kasabaya gitmiş kadınlar vardır; fakat bunların gidişi, iktisadî sistemdeki faaliyetlerinin, üzerlerine düşen işlerin zarurî ve tabiî neticesi değildir; kadınlar şehre, çeyiz düzmek için (o da tek bir defa), evlenirken doktora muayene olmak için, veya sair zamanlarda ağır hasta oldukları zaman tedavi için, akraba ve ahbapları ziyaret etmek, misafirlik için giderler. Dağ köylerinde yazın ovada, bağlarda bir hafta, on gün için işçiliğe giden bazı kadınlar da vardır. Görülüyor ki iktisadî faaliyetlerin organizasyonunda, kadının yaptığı işler onu köyüne ve köyde de bilhassa evine kapatacak bir mahiyettedirler; kadının bütün faaliyetleri ailesinin etrafında, köyünün içinde döner; bu durumun, kadının amme hayatına iştirak etmemesiyle; daha geniş cemiyet çerçevesini ilgilendiren işlerden ve faaliyetlerden, topluluğun kollektif hayatından uzak kalması ile ilgisi vardır. Kadının amme hayatına iştirak etmemesi, ondan uzak kalması ise, kadının sosyal mevkiinin erkeğinkinden aşa-

ğı olması, kadının erkekten aşağı ve erkeğe tâbi bir mahlûk telâkki edilmesi ile ilgilidir.

İstihsal faaliyetlerinin idaresi ve kontrolü ve elde edilen gelirin ne şekil ve miktarlarda sarfedileceği hakkında karar verme fonksiyonları da istisnasız erkeğin elinde toplanmıştır. Tarlaya pamuk mu, susam mı ekilecek erkek karar verir; toprağın işlenmesi, mahsullerin toplanması veya kesilmesi zamanını ve diğer iktisadî faaliyetlerin ne zaman ve nasıl yapılacağını erkek kararlaştırır. Mahsulleri o satar ve satış parasına o sahip çıkar; paranın nasıl ve nelere sarfedileceğini erkek kontrol eder. Kısacası, bütün istihsali kontrol ve idare ve geliri sarf etme fonksiyonları erkektedir; bu demektir ki toprağın hukukî mülkiyeti kimde olursa olsun, fiilî mülkiyet hakları ve fonksiyonları ailenin reisi olan erkekte toplanmıştır. Kadın çalışır, hem de erkekten daha fazla; bunun için de kıymetli bir iktisadî unsurdur; fakat kendi emeğinin mahsulüne sahip değildir. Kadın, hukukî olarak mülkiyete sahip olabilir ve bir çok hallerde sahiptir de, ama kendi mülkünün üzerinde bile hiç bir fiilî mülkiyet hakkı yoktur; mülkünün idaresi de, gelirin harcanması da, onun kontrolünde değildir. Kadının bağının veya tarlasının işletilmesi, mahsulün satışı ve elde edilen gelir hep erkeğin kontrolündedir; bunun için fiilen, kadının malları da erkeğin mülkiyetinde gibidir.

Yukarıki paragraflarda hülâsa ettiğimiz tahlilden genel sosyolojik önemi olan bazı mühim neticeler çıkıyor. Bu neticeler, yalnız bugün bizim köylerimizde değil, tarihî devirlerde sosyal evrim boyunca neden kadının sosyal mevkiinin erkeğinkin-den aşağı olmuş olduğu meselesini ilgilendiriyor.

Kadının aşağı sosyal durumunu kadının biyolojik ve psikolojik tabiatının erkeğinkinden aşağı olduğu iddiası ile izaha kalkışan görüşleri burada bir tarafa bırakıyorum; zira bu bizi kadınla erkek arasında ırsî biyolojik ve psikolojik üstünlük - aşağılık farkları var mıdır? meselesine götürür ki, makalenin konusu bu değildir. Esasen bu mesele çok münakaşa edilmiş ve kadının fıtratan aşağı olduğu iddiasına yerinde cevaplar verilmiş olduğundan bu çok kalem yürütülmüş, bayatlamış münakaşayı burada tekrar ısıtıp öne sürmeye lüzum da yoktur. Kadının sosyal mevkiinin aşağı olmasının sebeplerinin sosyolojik mahiyette olduğunu kabul etmekle başlıyabiliriz, Fakat bunu kabul etmek meseleyi halletmiyor, bu sosyal sebeplerin, âmillerin neler olduğunu aydınlatmak gerekiyor; bu hususta ise etnologlar ve sosyologlar arasında bir ittifak müşahede edilmiyor.

Memleketimizde en yaygın, tutunmuş sosyoloji mektebi olan Durkheim sosyolojisi kadının aşağılık durumunu kadının iptidaî cemiyetlerde tabu

addedilmesi, kendisinden çekinilmesi ve bunun neticesinde kadının amme hayatından uzak kalmasıyla izah etmek ister. Kadının amme hayatından uzak kalması, cemiyetin genel işlerine erkek kadar iştirak edememesi, kadının sosyal mevkiinin aşağı kalmasında, bir amil olarak kabul edilebilir; fakat bu uzak kalışı kadının tabu addedilmesi, ona sihrî kuvvetler atfedilmesiyle izah etmek bugünkü bilgimizin ışığında hiç de realiteye uygun görünmüyor. Bir defa, birikmiş olan etnolojik materyal, dünyanın dört bucağında yapılmış olan araştırmalar, kadının tabu olması, kadından çekinilmesi olayının iptidaî cemiyetlerde hiç de yaygın olmadığını göstermiştir. Kadına sihri kuvvet ve vasıfların atfedilmediği cemiyetlerde kadının erkeğe nisbetle aşağı sosyal durumda olmasını neyle izah edeceğiz? İkincisi, bu hâl iptidaî cemiyetlerde yaygın olsaydı ve kadının sosyal aşağılığının menşeini izaha yeter gelseydi bile, neden tarih boyunca, binlerce sene kadının çeşitli cemiyetlerde ve devirlerde hep erkekten aşağı, onun hâkimiyeti altında bulunmuş olmasını izah edemez. Bunun sadece bir "artakalma" (*survivance*) neticesi olduğu iddiası ciddî olarak kabul edilemez. Bir artakalma olayı desek bile yine bu kadar inatçı, binlerce yıl sosyal şartların değişmesine rağmen devam eden bir artakalma olayının mucip sebepleri olması icap eder. Hâlbuki kadının işbölümü sisteminde, istihsal organizasyonunda aldığı mevki kadının amme hayatına niçin iştirak edip etmediğini, neden dar, kapalı bir daire içinde hayatının döndüğünü pekâlâ izah edebilir, işbölümü sisteminde kadının ancak eve münhasır işleri üzerine almış olması, asıl topluluğun iktisadî temelini teşkil eden faaliyetlerin mesuliyetinin erkeğin üzerinde olması ve bu faaliyetlerin erkeği topluluğun içindeki diğer şahıs ve zümrelerle ve topluluk dışı münasebetlerle temasa getirmesi, kadını ise bunlardan uzak tutması, kadının amme hayatından uzak kalmasını, bütün topluluğu ilgilendiren işlerde bir yer ve söz sahibi olmamasını doğurmuş olabilir. Yalnız şuna işaret etmek lâzım ki, işbölümü sisteminde erkekle kadının aldığı mevkilerin onların topluluk içindeki sosyal mevkileri (*status*) üzerine olan tesiri incelenirken daima bahis mevzuu olan topluluğun iktisadî seviyesi, istihsal durumu, servet terakümü ve mülkiyet münasebetleri sistemi dikkate alınmalıdır. Kadının ev içinde ve hemen evin etrafındaki işlerle meşgul olmasının doğuracağı sosyal sonuçlar topluluğun genel iktisadî seviyesine göre değişir. İşleri ev-içi, ev-dışı olarak ayıran bir işbölümü sisteminin kadınla erkeğin sosyal mevkileri bakımından doğurduğu neticeler bilhassa topluluğun içinde ve topluluklar arasında eşya mübadelesinin belirmiş, servet terakümünün ve ferdî mülkiyetin başlamış olduğu durumlarda ken-

dini gösterir. Bu olayların belirmemiş olduğu iptidaî ekonomilerde kadınla erkek arasındaki işbölümü ikisinin sosyal mevkilerinde farklı neticeler doğuracak surette kadını amme hayatından uzaklaştırmamış olabilir.

Fakat erkekle kadın arasındaki işbölümü yalnız yukarıda işaret ettiğimiz noktada bir farklılık meydana getirmekle kalmıyor. Erkekle kadının gördükleri işler bir başka vasıfla da birbirinden ayrılıyor ki bu ayrılık da erkekle kadının sosyal mevkilerinde üstünlük - aşağılık farklılığı doğurmakta ve kadını erkekten daha aşağı bir mevkie koymakta tesirini gösterebilir. Bu yüzyılın dönümünde büyük Amerikan iktisatçısı Thornstein Veblen topluluklarda sosyal sınıflar belirmeden önce kadınla erkek arasında bir çeşit "tabakalaşma" mevcut olduğunu, erkeklerin potansiyel bir "aylak sınıf (*leisure class*) teşkil ettiklerini ileri sürer; erkeklerin daha az iş gördüklerine, av ve harp gibi daha ziyade şahsî kudret, yiğitlik istiyen, bir tehlike ve gayri muayyenlik unsuru ihtiva eden faaliyetleri üzerine aldıklarına, kadınların ise "routine", yeknesak, alelade işleri gördüklerine işaret eder.[1] Veblen'e göre "vahşilik devresi"nden "barbarlık devresi"ne geçmiş olan cemiyetlerde, yani büyük hayvan avlıyan ve yağmacı harplerle zenginleşen nisbeten ileri iptidaî tip cemiyetlerde, tabiat âlemi "canlı ve cansız" olarak ikiye ayrılır. "Cansız" âlem, günlük, alelade, tekerrür eden olaylar ve şeyler âlemidir; "canlılar" ise, hususî bir faaliyet, bir gaye atfedilen olaylar ve şeylerdir. Birincisi alelade, *routine* işleri gerektirir; ikincisi ise kuvvet, yiğitlik, eşya ve olaylar üzerinde hâkimiyet temin eden bir kudret talep eder. Bu cemiyetlerde erkek, kadın işlerinin ayrılışı bu canlı cansız tefrikine tekabül eder.

Görülüyor ki bu tefrik bir kudret (*pouvoir*) farkı tazammun ediyor ve buna uygun olarak da erkekler hâkim, kadınlar tâbi bir mevki alıyorlar. Kadınlar *routine* istihsal işlerini görüyorlar, erkekler ise bu çeşit faaliyetlerden uzak kalan "aylak" bir zümre teşkil ediyorlar. Veblen'in ileri sürdüğü bu görüş münakaşa ve tenkit edilebilir. Böyle bir canlı, cansız tefriki ne derece varit ve yaygın bir olaydır? Erkekler umumiyetle Veblen'in iddia ettiği derecede routine istihsal faaliyetlerinden uzak ve "aylak" mıdırlar? Veblen'in anlattığı vaziyeti daha ziyade feodal cemiyetlerin aristokrasi sınıfına mensup erkeklerinde görüyoruz. Bu su götürür noktalara, itirazlara rağmen Veblen'in yaptığı tefrikin doğru ve manalı bir tarafı vardır. Modern sınaî cemiyetlere gelinceye kadar, mesuliyetli, tehlikeli, cesaret ve kudret istiyen işlerin umumiyetle erkeklerin payına düştüğü, routine işlerin ise kadına

[1] Veblen, *The Theory ofthe Leisure Class*, 1899, chp. I. (sayfa 4'te).

yükletilmiş olduğu, erkeklerin kadına nisbetle daha aylak olmak temayülünü gösterdikleri doğrudur; hatta modern cemiyetlerde bile bu ayrılışın izleri vardır; yalnız bugünün bujuvazisinin erkekleri, en üst tabaka müstesna, aylak değildir, bilâkis burjuvazide kadın daha aylaktır.

Bu makaleye konu edindiğimiz batı Anadolu köylerinde de erkek kadın işlerinde benzer çeşitten bir ayrılığa işaret etmiştik. Bu köylerde topluluğun esas iktisadî faaliyetlerinde (ev işleri hariç) nisbeten daha mesuliyetli veya daha zor addedilen işlerin erkeklere bırakıldığı müşahede ediliyor. Bu vasıflar ise onları taşıyan şahıslara bir üstünlük veren vasıflardır, zira eşya ve olaylar üzerine bir çeşit hâkimiyet ve galebeyi tazammun eder. Kadınla erkeğin işbölümü sisteminde aldıkları yerin neden iki cins arasında bir aşağılık - üstünlük ayrılığı doğurduğu bahsinde işlerin tazammun ettiği şahsî dirayet, cesaret, veya beceriklilik ve kudret vasfı da bu ayrılığı izahta dikkate alınması gereken manalı bir noktadır; bununla beraber kanaatimizce işbölümü ve üstünlük - aşağılık meselesinde en mühim olan nokta bu değildir, hattâ daha önce ele aldığımız "amme hayatından uzaklaştırmak" olayı daha da mühimdir.

İş bölümü sisteminin üstünlük-aşağılık farkları doğurması bilhassa işbölümü sistemi mülkiyet münasebetlerine bağlandığı zaman meydana geliyor. Efendi - köle, feodal bey - serf, usta - çırak, patron - işçi farklılıkları Durkheim da dahil olmak üzere bir çok sosyologların göstermek istedikleri gibi sadece bir işbölümü farkı, yani fonksiyonel bir farklılaşma değildir; çok daha mühimmi mülkiyet durumlarında, münasebetlerinde bir farklılığın ifadesidir ve sosyal mevki bakımından aralarındaki üstünlük - aşağılık farkları bu durumun bir belirtisidir, işbölümü sisteminin bağlandığı mülkiyet sisteminin değişmesine göre iş farklılaşmasının doğurduğu sosyal neticeler, sosyal mevki (*status*) farkları da değişir. Yukarıda, köylerdeki durumu incelerken belirdi ki erkekle kadının gördüğü işler bu iki cinse, mülkiyet durumu bakımından farklı mevkiler veriyor ve erkeğin üstünlüğünün menşei buna dayanıyor. Yine bu tahlilin belirttiği mühim nokta, kanunî mülkiyetle fiilî, *de facto*, mülkiyetin daima beraber gitmediğidir. "Mülkiyet" denilen sosyal olgu, maddî eşya üzerinde cemiyetin tanıdığı bir haklar ve bu haklarla bağlı fonksiyonlar manzumesidir. Bu hakları fiilî olarak kim kullanıyorsa, gerektirdiği fonksiyonları kim görüyorsa onda *de facto* mülkiyet vardır. Mülkiyeti teşkil eden haklar ve fonksiyonlardan en mühimmi (1) istihsal hakkında, yani kaynakların, vasıtaların ve emeğin hangi istihsâl faaliyetlerinde ve nasıl kullanılacağı bahsinde karar ve emir vermek selâhiyeti ve

fonksiyonudur, (2) meydana gelen maddî mahsullere ve hizmetlere veya bunların muadili olan para gelirine sahip çıkmak ve bunu sarfetmek; mülkiyetine sahip olunan kaynaklar ve vasıtalar başkalarının emeğiyle işletildiği takdirde, mülkiyet hakkına dayanarak, kaynakların ve vasıtaların namına istihsal edilen kıymetten hisse (hem de en büyük hisseyi) almak, (3) mülkiyetine sahip olunan şeyi elden çıkarmak (satmak, kiralamak, hibe ve miras) hakkıdır.

Burada şöyle bir sual sorulabilir: Mülkiyeti teşkil eden hak ve fonksiyonların fiilî durumu ile hukukî ifadesi arasında bir bağlılık yok mudur? Şüphesiz vardır.

Gerçekteki münasebetler, fonksiyonlar ve haklar kanunlara akseder; büyük zaman bölümleri içinde toplumların evrimi tetkik edilince bu bağlılık meydana çıkar, fakat ikisi arasında her zaman yüzde yüz bir mutabakat yoktur. Bu durum yalnız mülkiyete has da değildir. Umumiyetle müesseselerin kanunlarda veya topluluğun geleneklerinde bulundukları ifadelerle gerçekteki durumları birbirine tamamiyle uymaz; bazı şartlar altında bu uygunluk daha tamdır, bazı hallerde ise nazarî ve fiilî durum arasındaki ayrılık fazlalaşır. Bu meselenin incelenmesi bizi sosyal evrim, sosyal değişme bahislerine ve bunlarla ilgili konulara götürür ki bunlar makalemizin sınırları dışındadır. Yalnız, bahsettiğimiz köylerde neden böyle bir aykırılığın meydana geldiği hakkında şuna işaret edebiliriz: Köylerdeki fiilî durum o köylerin bünyesinden doğan gerçek münasebetlerdir; kadına da erkek gibi aynı mülkiyet haklarını tanıyan kanun ise köy topluluklarının kendi bünyelerinden doğan kaidelerin ifadesi değildir; köylerin tâbi oldukları daha geniş sosyal sistemin meydana getirip köylere dıştan kabul ettirdiği kaidelerdir; bu kaideler köyün gerçek şartlarına uymadığı için büyük mikyasta tatbik edilmeden kâğıt üzerinde kalıyor.

Tetkik ettiğimiz köylerde mülkiyetin bütün fonksiyonları erkeğin elinde toplanmıştır; tarla ve bağların kanunî mülkiyeti kadında olsa bile, cari olan işbölümü sistemine göre yukarıda saydığımız bütün hak ve fonksiyonlar erkeğin elinde toplanıyor. Köyde aile iktisadî cephesiyle bir işletmedir; bu işletmede kontrol, idare, karar vermek fonksiyonları, gelire tesahup etme erkektedir; kadın sadece amelelik eder; bunun için erkekle kadının birbirine nisbetle durumu, âdeta şehirde işçi ile patronun durumuna müşabihtir. Meseleyi böyle koyunca, kadının sosyal mevkinin aşağı olmasiyle topluluğun iktisadî şartları arasındaki bağlılık aydınlanıyor. Bu bağlılığın ne mahiyette olduğu meselesi bilhassa etnologları meşgul etmiştir. Bu bağlılık genel ola-

rak akademik etnologlar arasında iki çeşitte düşünülmüş ve araştırılmıştır. Bir, kadının emeğinin topluluğun istihsal faaliyetlerindeki payı ile kadının sosyal mevkii arasında bir *correlation* var mıdır? şeklinde konulmuştur. Kadının iktisadî faaliyetlere iştirak ettiği cemiyetlerde kadının sosyal mevkii de yüksek olur fikri ileri sürülmüştür. Halbuki müşahedeler, kadının çok çalıştığı, kadın emeğinin kıymetli olduğu cemiyetlerde de kadının sosyal mevkiinin düşük olabildiğini gösteriyor; nitekim bizim köylerimizde de vaziyet böyledir. İkincisi, kadının yaptığı işlerin çeşidi ile kadının sosyal mevkii arasında bir *correlation* aranmıştır; meselâ kadınların ziraatle meşgul oldukları cemiyetlerle hayvancı-göçebe cemiyetlerde kadının sosyal durumu mukayese edilmiştir. Bu, metodolojik olarak meselenin daha doğru bir konuşu ise de yine, fazla mekanik bir tarzda meseleyi ele alıştır.[2] Bir kere, çapa ziraati ile sapan ziraatı birbirinden ayırt edilmelidir. İkincisi, şu veya bu iktisadî faaliyetin bir toplulukta sadece mevcut olup olmadığına bakmak kâfi değildir; en mühimmi, bahis mevzuu olan faaliyetin, istihsal şubesinin, o topluluğun iktisadî sisteminde aldığı yerdir. Meselâ, Amerika'da Witotos'larda çapa ziraati vardır, fakat nisbeten az, mütemmim bir faaliyettir, topluluğun esas geçim kaynağı değildir; diğer taraftan güney Amerika'daki Inca'lar da çapa ziraati yapan bir topluluktu, fakat orada çapa ziraati topluluğun iktisadî temelini teşkil ediyordu, gayet gelişmiş bir durumda idi; mübadele sistemi ve sanayi gelişmişti. Cemiyetleri çeşitli faaliyetlerine göre sınıflandırırken bu iki cemiyeti de "çapa ziraati yapan topluluklar" kategorisine koyup aynı çeşitten imiş gibi telâkki etmek gayet sakat bir iş olur. Bir istihsal faaliyeti, ziraat, hayvancılık, dokumacılık ilh. topluluğun iktisadî temelinde yer alıyor mu ve ne derece de mühim bir yer alıyor, yoksa sadece "mütemmim" bir faaliyet midir? Bu nokta üzerinde durmak gerekir. Üçüncüsü, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, faaliyetler, işbölümü durumu, kendi başına ele alınamaz; iki topluluğun genel iktisadî durumu ve bilhassa mülkiyet durumu dikkate alınmalıdır. Yalnız erkekle kadının yaptığı müşahhas işler ele alınınca iki topluluk arasındaki durum aynı olarak belirebilir; fakat bu iki topluluk arasında, aile dışı işbölümü, mübadelenin gelişme derecesi, servet terakümü, mülkiyet münasebetleri bakımından manalı farklar olabilir ve o zaman erkekle kadının gördükleri işler her iki toplulukta müşabih de olsa bundan doğan sosyal neticeler ayrı olabilir.

---

[2] Meselâ, Röbert Lozuie, *Primitive Society*, 1920, chp. VIII. (sayfa 6'da).

Yukarıdan beri erkekle kadının sosyal mevkileri arasındaki farkları doğuran amiller hakkında söylediklerimiz üç nokta üzerinde toplanıyor; bir, amme hayatına iştirak edip etmemek; hüner, beceriklilik, adele kuvveti gibi daha üstün şahsî meziyetlere sahip olup olmamak; karar vermek, hâkim olmak veya verilen kararlara tâbi olmak, itaat etmek gibi farklar hep kadınla erkeğin işbölümü sisteminde aldıkları mevkilere bağlı fonksiyonlar olarak beliriyor. İkincisi, erkekle kadının gördükleri işler, kendi başlarına, münferit, müstakil olaylar olarak değil, mevcut istihsal organizasyonu sistemine ve seviyesine nispetle, iktisadî bünyeye izafe edilerek ele alınmalıdır. Üçüncüsü, erkekle kadın arasındaki sosyal mevki, status farkları meselesi, genel olarak sosyal *status*, sosyal tabakalanma, olayı ile birlikte aynı sosyal âmillere, istihsal organizasyonu durumuna bağlanıyor ve aslında daha geniş tek bir sosyolojik meselenin iki ayrı belirtisini teşkil ediyor. Diğer bir deyimle genel esas sosyolojik mesele, topluluklarda hangi şartlar, âmiller neticesinde üstünlük - aşağılık farklarının, status ayrılıklarının meydana geldiği meselesidir ve bunun düğümlendiği nokta genel istihsal organizasyonu durumudur, istihsal münasebetleri sistemi bir taraftan tabakalanma, sosyal sınıflar, doğuruyor, diğer taraftan erkekle kadın arasında aşağılık - üstünlük, hâkimiyet - tâbiiyet münasebetleri meydana getiriyor.

Mesele böyle genişleyince, daha önceki sayfalarda belirttiğimiz bazı noktaları tekrar ele alabilir ve verilen hükümleri sadece erkekle kadının sosyal mevki farklarına değil, genel sosyal tabakalanma konusunun bazı kısımlarına da tatbik ederek tahkik edebiliriz. Erkek - kadın sosyal mevki farklılaşması konusu ile genel sosyal tabakalanma konusunun temas ettikleri müşterek noktalar vardır. Biz bu yazımızda yalnız birinci konuyu ele almış olduk.

GERİYE DÖNÜP BAKTIĞIMIZDA SOSYOLOJİ*

[Behice Boran'ın sosyal bilimci yönüne ışık tutan ürünlerinden birisi de *American Journal of Sociology* (AJS) dergisinin 1947 yılı Ocak sayısında yayımlanan makalesidir. Boranın "akademik yaşamı" göreli olarak kısa sürmüştür. Ancak, bu uğraşında da kalıcı eserler bırakmıştır. Yayımladığımız makale bu izlerin Türkiye'de akademik çevrelerde bile bugün pek az kişi tarafından bilinen yeni bir tanığıdır. AJS, dünyanın en eski ve etkili sosyoloji dergileri arasında başta sayılır. "Akademik sosyoloji" alanında geçmişte olduğu gibi bugün de en ön sıralarda anılan bir yeri vardır. Türkiye'de yaşamakta iken bu dergide makale yayınlatma başarısına ulaşmış başka bir akademisyen olduğunu sanmıyoruz. En azından. Boran'ın makalesinin Türkiye ile ilgili sınırlı ve özel bir konuda olmayıp, bilim dalının temel kuramsal boyutlarını tartışması açısından Türk sosyologları arasında tek olduğunu sanıyoruz. Boranın makalesinde karşı çıktığı görüşlerin sözcülüğünü yapan bir akademik yayın organında yer bulabilmesi bu alandaki yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Makalenin yayımlandığı ülke olan ABD'de de çok yankı yaptığı bilinmektedir. Nitekim, aynı derginin 1947 yılı Eylül sayısında Boran'ın yazısını konu alan başka bir makale yayımlanmıştır. Raşit Kaya (Çeviren)]

* * *

Sosyolojinin bir "pozitif bilim" olarak ortaya çıkışından bu yana bir yüzyıl geçti. Bu yazıda amacım sosyoloji tarihinin daha sonraki gelişmelerini kısa-

---

* *American Journal of Sociology* (*AJS*), Ocak 1947 (Türkçe çevirisi *Bilim ve Sanat*, Sayı 84, 1987).

ca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerde yönlenmesi çabalarının bana göre toplumsal önemini göstermektir.

Auguste Comte

Comte'un görüşlerinin ne anlama geldiğinin yorumlanmasında iki temel etkene önem verilmelidir: Birincisi, Comte, bir devrim ve Napolyon'un serüvenlerinden sonra tükenmiş bir ülke ile egemen sınıflarının devrimci değişmelerin dehşeti içinde oldukları bir kıtada, tutucu bir tepki döneminde yaşamış ve yazmıştır. İkincisi, o dönemde, Saint-Simonculuk, Fouriercilik, Owencilik gibi toplumsal hareketler de şaha kalkmış, var olan sisteme eleştiriler yöneltiyor, onu değiştirmekle tehdit ediyordu. Bunlara, kişisel bir olgu olarak Comte'un kendisinin de kralcı, katolik bir aileden geldiği eklenebilir. Belleğimizdeki bu olgularla, Comte'un var olan kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde toplumu yeniden düzenleyecek temelleri bir toplum biliminin sağlayacağı görüşünü anımsayabiliriz (ona göre); sosyoloji toplumsal sorunlara akılcı, bilimsel çözümleri sağlayacaktı.

Ancak, böyle bir görüşü ortaya atarak ve savunarak, Comte var olan sisteme yönelik eleştiriler ve onu değiştirme girişimleri karşısına bilimsel görünüşlü bir korunak dikiyordu.

Dayanak yapılan argüman şöyleydi: Toplumda var olan kötülüklerden çıkış yolu, ancak, elde eylem için yeterli bilgi olduğunda bulunabilirdi; ama, şimdi, toplumun bilimi gelişmemiş olduğundan, var olan düzene yöneltilen eleştiriler ve değişme önerileri geçerli olamazlardı. Bunlar bilimsel değildirler ve dolayısıyla tümüyle değersizdirler. (Comte'un kendisinin de toplumun biliminin kurulması için beklememiş olması, bir ideal toplumsal sistem oluşturmaya doğrudan yönelmiş olması pozitivist görüşün içerdiği bu argümanı bozmaz). Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomenon) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştı. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal, ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya gelişten bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir.

Comte'un önem ve anlamını tümüyle kavramak için o dönemde ütopyacı sosyalist hareketlerin saldırılarını göz önüne almak zorunluluğu olduğu gibi, Comte'dan sonraki sosyolojiyi anlamak için de Marksizmin varlık

ve meydan okuyuşu bellekte tutulmalıdır. Bir düşünce sistemi olarak Marksizm, daha önceki sosyalist ütopyacı hareketler gibi kolayca dışarı atılamazdı. Çünkü, Marksizm bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığını ileri sürmesinin yanısıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılamaz, görmemezlikten gelinemez.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimiz zaman toplumun ayrıldığı iki temel bölünmeye karşılık olan ve toplumsal olguları (*phenomenon*) bilimsel inceleme savında bulunan iki tür ideolojik sistem görüyoruz: **(1)** Sosyalist sistemler. Marksizmin ortaya çıkışından sonra çok ağırlıklı olarak Marksist-Sosyalist bir sistem ve **(2)** burjuvazinin sözde-bilimsel (*pseudo-scientific*) ideolojisini oluşturan sosyolojik sistemler. Ancak, sosyoloji düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini hiç doğrudan ele almaz ve "suya sabuna dokunmama" olarak yorumlanan bir "bilimsel nesnellik" üzerinde ısrar ederken, Marksizm toplumun bilimi sıfatıyla, öncüllerinin sonucu olarak proletaryanın ideolojisi olduğunu açıkça üstlenmektedir.

Bu makale sosyolojik sistemlerin geleceği ile ilgilidir ancak, sosyoloji tarihi, karşılığı (*counterpart*) göz önüne alınmaksızın tümüyle anlamlı kılınamaz. Şimdi, Comte'dan sonra ne olduğuna bir bakalım.

Emile Durkheim ve Spencer

Comte ile Durkheim'ın arasında geçen zamanda, sosyoloji çiçeklerini gözden düşmüş olduğu Fransa'da değil, Manş'm ötesindeki ülkede açmıştır. Bir İngiliz centilmeni özelliklerine sahip olan Spencer toplumun yeni bilimini ete kemiğe büründürme işini üstlenmiştir. Spencer'in sosyolojisinin liberal, bireyci, zamanının bırakınız yap- smlar felsefesinin temsilcisi, W.C. Beach'in deyişiyle "on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olan orta sınıf tutumunun bir rasyonalizasyonu" olduğunu söylemek çok bilinen bir yineleme olacaktır. Spencer sosyolojisi "bilimsel" olduğunu kuşkusuz ciddi olarak ileri süremez.

Bir "pozitif bilim" ya da Amerikan terminolojisiyle "doğal bilim" olarak sosyolojinin savunucusu on dokuzuncu yüzyılın son on yılında Durkheim tarafından üstlenilmiş ve yirminci yüzyılın ilk iki on yılı boyunca parlak bir biçimde sürdürülmüştür. Durkheim'ın bilimciliğin şampiyonluğunu yapması ve sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların

(*facts*) "nesneler" olarak "önkavramlar" (*prenotions*) olmaksızın incelenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlarının, gerçekte sosyolojinin yan tutan ideolojik niteliğinin belirtileri olduğu bundan sonra (aşağıda) işleyeceğimiz tezdir. Durkheim'ın sosyalizm üzerine yazdığı notları toplayıp, derleyip 1928 yılında yayımlayan Marcel Mauss'un altı buçuk sayfalık giriş yazısını ele almak, bu tezin kısa yoldan ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Marcel Mauss, bizlere, Durkheim'ın, araştırmacı olarak "toplumsal sorun"u (*social question*)" "bireyciliğin sosyalizme ilişkisi" olarak çerçevelendirdiğini söyler. 1884 yılında ise bunu "bireyin topluma ilişkisi" olarak değiştirmiştir. *Toplumsal İşbölümü'nün* (Division of Labor) müsveddesini hazırladıktan sonra "sorunun çözümünün yeni bir bilim olan sosyolojiye ait olduğunu sezinlemeye başlamıştır. Bu ise özellikle son Comte'cuların aşırılıkları nedeniyle gülünç kılındığı Fransa'da gözde değildi... (Böylece) Durkheim sosyolojiye bir yöntem ve konu kazandırma işini üstüne almıştır. Bundan ötürü sosyalizmin incelenmesinin arkası kesilmiştir."[1] Bununla beraber, 1895 yılma gelindiğinde Durkheim yeniden bir araya getirilmiş "bir pozitif bilim olarak sosyoloji" silahı ile sosyalizm sorunu ile uğraşmaya hazırdır.

Mauss, Durkheim'ın sosyalizm sorununu yeniden ele aldığında bunu "tümüyle bilimsel bir bakış ile" yaptığı konusunda bizlere güvence vermekte. Bununla beraber, nerede ise tek bir soluk alışta, "ancak, bu çıkar düşünmeyen araştırma biçimi altında, Durkheim hem bilimsel hem ahlaki düşüncesinin bir gereksinmesini tatmin etmekte", yan tutmaya ve tutulan yanı motive etmeye "çaba göstermektedir" demektedir.[2] Mauss'a göre bir dizi büyük ve küçük olay Durkheim'i bu yöne götürmüştür. Bir yandan *Toplumsal İşbölümü* dolayısıyla kollektivizmden yana olmakla suçlanmıştır; öte yandan, en parlak öğrencilerinden bir kısmı sosyalist, özellikle de Marksisttirler. "Durkheim, burjuva liberalizmi ve bireyciliğe karşı çıkışa duyarlı idi."[3]

Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındaydı (bunları *Toplumsal İşbölümü*'nde açığa çıkarmaktadır) ancak, bu düzenin temel (*basic*) geçerliliğini sorgulamamaktadır. *Anomie* sorununa çözüm önerisi, toplumsal iş-

---

[1] *Le socialisme* (Paris: Libraire Felix Akan. 1928). s. v-vi (Fransızca'dan İngilizce'ye çeviriler Borana attlir).

[2] A.g.e., s. vii.

[3] A.g.e., s. viii.

bölümünün belirlediği bir toplumun temel birimleri olan, işlevsel olarak farklılaşmış ve ahlaki olarak soyutlanmış toplumsal gruplara denk düşen ve onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem getirilmesidir. Toplum mesleksel birimler temelinde yeniden örgütlenmeliydi; bu birimler böylelikle, aynı zamanda, ahlaksal ya da tinsel birimler olmaktadır. Böylece, Durkheim Faşist ideologların "korparatif devlet"ine çok benzer bir toplumsal düzen kavrayışına ulaşmaktadır.

Toplumsal İşbölümü Durkheim'ın sosyolojik düşüncesinin günün acil, pratik sorunlarıyla daha doğrudan ilgili olduğu ilk dönemlerin ürünüdür. Ancak bu yeterli değildi. Belirli toplumsal sorunlar üzerine oluşan belirli görüşler toplumsal gerçeklik, toplumsal nedensellik (illiyet - *causation*) ve toplumsal değişme sorunları karşısında sahip olunan bakış açısına nihai olarak (*ultimately*) bağımlıdır. Tüm düşünce sistemleri, olguların (*facts*) bilimsel incelenmesi ve açıklanması dahil, koşul olarak belirlenen (*postulated*) bazı genel öncüllerden (*premises*) başlar; postulaların geçerli ve bilimsel olarak kabul edilir olup olmaması, çıkartılan sonuçların gözlemlenmiş olgulara uyup uymamasına ve olguları açıklama sisteminin bizlere kestirim ve başarılı eylem yapma temelleri sunup sunmadığına bağımlıdır. Bundan dolayı, Durkheim gününün daha pratik sorunlarından toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerine kuramsal sorunlara geçmiştir. Eğer davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabilirdi. Bu *sui generis* (kendine özgü) bir olgu (*phenomenon*) olarak ortak (*collectif*) bilinç üzerinde ısrarla durmasını anlamanın anahtarıdır. Sosyalistlerin materyalist kavrayışlarının karşısına toplumsal gerçekliğin tinsel bir kavranışını koymaktaydı. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (Rules of Sociological Method/Les Règles de la Methode Sociologique) başlıklı kitabında, ortak bilincin *sui generis* toplumsal olgu olması temeli üzerine tüm bir metodoloji inşa etmiştir. *Dinsel Yaşamın İlksel Biçimleri* (Elementary Forms of Religion/Les Formes Elémentaires de la Vie Religieuse) kitabında ise ortak bilincin gerçekten ilk (orijinal) toplumsal olgu (*fact*) olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Durkheim üzerinde biraz genişçe durmamızın nedeni, birinci olarak, onun sosyolojinin pozitif bilim olduğunun böylesine içten şampiyonluğunu yapması (bu savın incelenmesi bu makalenin konusudur); ikinci olarak, çağdaş Fransız sosyolojisini nerede ise tümüyle egemenliği altına almış olması; üçüncü olarak da, son yıllarda Amerikan sosyologları arasında Durkheim'ın daha fazla ilgi çekiyor olmasıdır.

Alman Sosyolojisi

Marksizmin Alman sosyolojisine yansımaları belki daha da belirgindir. Alman düşünürlerinin savunduğu bilimlerin ikiliği (*duality of sciences*), *Geisteswissenschaft* ve *Naturwissenschaft* arasında özellikle Weber ve Sombart'ın uyguladığı biçimiyle yapılan ayrım, doğal bilimler yöntemleri ve görüş açılarının yalnızca insan sorunları (*affairs*) alanına uzatılmasına bir başkaldırının ifadesi olmayıp, en az o kadar –hatta daha da fazla– genelde gerçekliğin maddeci kavranışına, özelde sosyalizme karşı bir başkaldırıdır.[4] Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marksist meydan okuma ile metodolojik noktada kapıştılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. Durkheim, gördüğümüz gibi tinsel bir kavramı (*conception*) bilimsel görüş ve metodoloji ile uzlaştırmak istemiş ve güç duruma düşmüştü. Weber ve Sombart bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların (*phenomenon*) inceleme ve açıklanmasında doğal bilim yöntemlerinin olabilirliğini ve arzulanırlığını yadsıyarak Gordion'un düğümünü çözdüler. Toplumsal olgu içten dışa doğru anlaşılmalıydı; anlayabilmek için (ise) bireyin psikolojik motivasyonlarına başvurmak zorunluydu. Bireyleri eyleme sokan güdüler arasında en önemlileri de toplumsal değerlerden elde edilenlerdi. Bundan dolayı, toplumsal olguların açıklanmasında toplumsal motivasyonlardan başlayarak, açık davranışa ve ortaya çıkan (*résultant*) ilişkiler kalıplarına (*pattern*) yönelinmeliydi (üretim ilişkileri de bu sonuncular içerisinde ele alınmalıydı). Çerçeveyi çizen bu argümanı temel alarak, Weber dinsel değerlerin kapitalizmin gelişmesindeki rolünü göstermeye, Sombart ise teknoloji ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin "kapitalizmin ruhunun gelişmesi ile ilişkisini kurmaya çalışmışlardır. Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasındaki sırayı tersine çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviriş için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır.

---

[4] Sombart'ın kariyerine Marx yanlısı olarak başlaması, onun ve Weber'in Marx'ın tarihsel çözümleme ve eleştiri yönteminden çok şey öğrenmiş ve (ödünç) almış olmaları bu belirlemeyi geçersiz kılmaz.

Alman sosyolojisinin diğer başlıca dalı, sanırım, Profesör Robert S. Lynd'in "tehdit eden bir iktidar mücadelesinden, başka ve daha az tehlikeli ilgi alanlarıyla uğraşmak üzere" altmış yıl önce "işten kaytardı" diye sözünü ettiği "formal sosyolojidir".[5] Weber ve Sombart sosyolojisinin aksine, Simmel ve Von Wiese'nin formal sosyolojisi modern toplumun tarihsel gelişme sorununu görmezden gelir, "tarihsel yasalar" kavramını yadsır ve yerine "toplumsal süreçleri yerleştirir". Sonuç, "etkileşim biçimlerinin" içerik olmaksızın yinelenen incelemesi olan ve etkileşimin içinde gerçekleştiği ve bu etkileşimin "biçiminin" ne olacağını belirleyen kurumsal çerçeveden yoksun bir sosyoloji kavramlaştırmasıdır. Formal sosyologların "içerikten" tümüyle vazgeçmeleri, gerçekte, kurmak ve sürdürmek istedikleri ikili anlayışın anlamını ortadan kaldırmaz. Tüm bu boş çabaların bir "gerçekten" sosyolojinin gerçek konulardan, toplumun bir bilimi olarak incelemek ve açıklamak zorunda olduklarından "kaçış"tan başka bir anlamı yoktur.

Amerikan Sosyolojisi

Amerika'da değişik toplumsal koşullar farklı bir ideolojik durumla ifadesini bulmuştur. Feodal bir geçmişin yokluğu, hızla genişleyen ekonomi, toplumsal sınıfların akışkanlığı burjuva demokratik toplumsal düzenin toplumsal değerlerini Avrupa'ya göre, Amerika'da gerçek olmaya daha yakınlaştırmıştır; ve hem eylem hem de ideoloji düzeylerinde sınıf çatışması da Amerika'da, Avrupa'daki kadar keskin değildir. Bundan dolayı, genel olarak sosyalizm, özel olarak Marksizm Amerikalı düşünürler arasında Avrupalılarda görülen aynı etkileri oluşturmamıştır.

Ancak, bu, sosyolojinin Amerika'da bir sınıf karakteri taşımadığı anlamına gelmez. Çünkü taşıyordu. Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimiydi. Amerikan sosyologları kendi kültürel sistemlerinin toplumsal yapısını, Marksist-sosyalist hareket biçiminde güçlü bir muhalefet ya da eleştiri olmadığından, verili olarak aldılar ve dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklaştırdılar.

Bu gerçekten kaçma nasıl ortaya çıktı? Bernard bize 1900 yılına gelindiğinde sosyolojinin "tarih felsefesi" ve diğer akademik öncülü "toplumsal sorunlar" (*social problems*) derslerinden "kurtularak önünde kalan son iki engeli aşmaya" hazırdı diyor. Amerikan sosyolojisi tarih felsefesi engelini

[5] Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) Aralık 1943 toplantısında yaptığı konuşması.

gerçekten atlamış ve kendisini ondan tümüyle kurtarmıştır. Fakat bana aynı şeyin "toplumsal sorunlar" için söylenebilmesi kuşkulu gelmektedir. Toplumsal sorunlar dersleri, birçok öğrenim kurumunda sosyoloji programlarının hâlâ geniş bir bölümünü oluşturmakla yetinmemiş, daha da önemlisi, bakış açılarının izini daha sonraki sosyolojik etkinlikler üzerinde bırakmıştır. Suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar ve göçmen grupları üzerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında, bu sorunlar bir bütün olarak temel toplumsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, hazır bir yemek biçiminde, acil, dar, özel (*particularistic*) reformlar gerektiren sorunlar biçiminde ortaya konulmaktadır.[6]

Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden çekip kurtarırken daha başarılıydı. Ancak, bunu yaparken korkarın bebeği de banyosuyla birlikte dışarıya fırlatıp atmıştır. Sosyologlar, tarih felsefesi geleneğinin toplumları daha geniş zaman birimlerinde değişen toplumsal bütün olarak görme yeteneği gibi özelliklerini koruyabilirlerdi. Özel (*particular*) toplumsal olguları (*phenomenon*) bir zaman dilimi içerisinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek sosyoloji, özel toplumsal olay (*fact*) ya da kurumun incelenmesi ve açıklanmasında kullanabileceği ve kullanması gereken tek meşru ve kesin (*ultimate*) başvuru çerçevesini fırlatıp atmıştır.

1900 yılı ile 1930 ortaları arasında Amerikan sosyolojisi "bilimsel" olma yolunda daha da ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci olarak, kendisine suya sabuna dokunmayan bir terminoloji edinmiştir. Toplumsal kütlelerin (*aggregates*) çözümlenmeleri toplumsal sınıflar ve tabakalaşma yerine, biz kümeleri (*in-groups*), onlar kümeleri (*out-groups*), kalabalıklar (*crowds*), kitleler (*masses*) gibi kavramlarla yapıldı. Buna koşut olarak, toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal ve diğer toplumsal alanlarda (*spheres*) sınıflar arası çatışma kalıplarını dışarda bırakan yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme biçiminde kavramlaştırıldı. Böyle suya sabuna dokunmayan bir terminoloji sosyoloji için siyasal tartışmalardan uzak durması açısından da işlevseldi.

İkinci olarak, yöntemlerle giderek daha fazla ilgilenmek 1900 yılı sonrasının belirgin bir özelliğidir. Daha da doğrusu, ilgilenilen tek şey teknikler di; kabul gören yöntemsel yönelim ise toplumsal nedenselliğin (*social causal-*

[6] Karl Mannheim'ın *Methods in Social Science*'ta (Sosyal Bilimde Yöntemler) yaptığı değerlendirmeye bakınız, (der.) Stuart Rice, *American Journal of Sociology*, xxxviii (September, 1932), s. 273-82.

ity) "organik kuramı" idi. Toplumun tüm parçalarının karşılıklı eylemle (*action*) birbirleriyle bağlı (*interrelated*) bir organik bütün oluşturduğu görüşü, mantıksal olarak hiçbir biçimde içerilmeyen ikinci bir görüşe, yani, birbirleriyle ilişkili etkenlerin hepsinin eşit ağırlıklı olduğu görüşüne yönlendirilmiştir. Doğaldır ki, gerçek araştırma durumlarında böyle bir görüş savunulamaz hale gelmektedir; tercih aslında bir yanda "belirli" (*particular*) bir değişkeni hipotetik olarak bağımsız değişken olarak açıkça belirlemek, ya da öte yanda, kapalı (*implicit*), sağduyu düzeyinde tümdengelimler (dedüksiyonlar) ve yorumlar yapma arasındadır.

Organik kuramdan, doğal olarak, kayda değer sapmalar (da) olmuştur. Hem "kültürel gecikme" (*culturallag*) hipotezi hem de ekolojik yaklaşım, belirti değişkenleri bağımsız olarak kabullenmektedir. (Birincisi için "maddi kültür", ikincisi için "ekolojik temel".) Böylece görülmektedir ki Amerikan sosyolojisi partikülaristik, bilimsel olmayan ve spekülatif bularak ön kapıdan kovaladıklarını –biraz değiştirilmiş, bozulmuş (*distorted*) bir biçimde– arka kapıdan içeri buyur etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Amerikan sosyolojisinin metodoloji alanında birincil ilgisi sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmuştur. Esas (kilit - *key*) sorunların biçimlendirilişine (formülasyonuna) yardımcı olacak metodoloji geliştirilmemiştir. Böylece, dünyanın altıda birinde insanlık tarihi için yeni bir toplumsal deneyim (daha önce görülmemiş bir ölçek ve farklı nitelikte bir toplumsal değişme olgusu) başlatılmış ve sürdürülmekte iken; yeryüzünün en uygar kıtası bu bilim çağında, Orta Çağ fanatikliğini anımsatan bir gericiliğin içine itilmişken; ülke içinde kırk sekiz milyon kazanç sağlayıcı iş erbabından on üç milyonu işsiz kalır ve işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri inceleyeceklere parlak fırsatlar sunan, nefes kesici bir hızla gelişirken; ekonomik liberalizmi ve onu çevreleyen tüm kültürel bütünü sarsabilecek ölçüde devlet müdahaleleri görülürken; bütün bu yaşamsal şeyler olup biterken sosyologlar ne gibi sorunlar üzerinde çalışıyorlardı? Bir yandan, aile ya da kilise üyeliğinin içi yapısında (kompozisyonunda) ortaya çıkan değişiklikler, küçük göçmen gruplarının uyumlarının sağlanması, suç ve cinayet üzerine alan çalışması, "doğal alanlar" (*natural areas*), kentsel büyümede işgaller ya da birbirinin yerine geçme (*succession*) vb. konuları kendilerine meşgale ediniyorlar, öte yandan da sormaca ve mülakatların, testlerin standartlaştırılması, ölçeklerin puan hesaplarının belirlenmesi gibi uygulama ayrıntıları (*technicalities*) ile uğraşıyorlardı. Bu gibi konuların kendilerinde yanlış olan her

hangi bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelinmesinedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal yapısal kalıplarla (*basic social structural patterns*) ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi. Gerçekte, Amerikan sosyolojisi, sistemi verili olarak kabule devam etmiştir; öngörülen toplumsal değişim yalnızca belirli kurumsal alanlardaki değişimdir.

Sürdürülen bilgi toplama (*fact collection*) etkinliklerinin toplumsal dünyamız üzerine bilgilerimizi geliştirmede başarılı olamaması, toplumsal olguların (*phenomenon*) çok karmaşık olması, sosyolojinin hâlâ genç bir bilim olması, ileride senteze ulaşmak için şimdi materyal toplandığı gibi gerekçelerle mazur gösterilmiştir. Ancak, ben, aslında, bu başarısızlığın sosyolojiye saygınlık ve akademik statü kazandıran aynı durumdan (*condition*) –temel yapısal sistemi verili olarak alma, bunun varsayımlarını belirleme ve kendi sınıfsal karakterini görmeme– kaynaklandığını düşünüyorum.

Şimdi, sosyolojide bir bunalım yakın gözüküyor. Kapitalist sistem artık Amerika'da bile genişlemiyor. Sınıf çizgileri daha da keskinleşiyor ve sertleşiyor; uzayan ekonomik bunalımlar ve iki kuşak içinde yaşanan iki totaliter savaş "eski güzel günlerin" devam etmesi ya da yeniden canlandırılması konusunda kolay bir iyimserliğe hiç yer bırakmıyor. Artık, belirli (particular) toplumsal kurumlar değil, tüm toplum hızla (*violently*) değişiyor ve araştırmaları tehdit ediyor. Dahası var, sosyolojinin kendi içerisinde de, doğal bilimlerle kıyaslanabilir güvenilirlikte bir bilim olmada uğranılan başarısızlık, şimdiden kimi sosyologları bilimlerinin kökündeki varsayımları sorgulamaya yöneltmiş, daha başkalarını da yöneltecektir.

Bütün bilimlerde ortaya çıkan bunalımın yararlı bir sonucu, bilim adamlarının kendi etkinlik alanlarının toplumsal koşullarının bilincine varmaya başlamalarıdır. Bilimi soyutlanmış (*isolated*) bir şey olarak değil de, insan yaşamının diğer evreleri ve toplumsal yapı ile bağımlı (*bound up*) olarak görmeye başlıyorlar. Bilimin toplumsal sorumluluğu ve bilimin toplumsal pratikte kullanılması konularında artan bir bilinçlenme var.

Savaş altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu, sonra, bir yıl kadar önce, *American Sociological Review*'un bazı sayıları elime geçti. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) 1943 yılı Aralık ayında yapılan yıllık toplantısının konuşmaları veren raporlarını büyük bir ilgiyle okudum. Bakış açıları ve içerdikleri çok farklı olmak-

la beraber Profesör Lundberg'in, Profesör Chopin'in, Profesör Bain'in ve Profesör Lynd'in makalelerinde ortak ve çok önemli bir nokta bulunuyordu: Hepsi savaş ve barış sorunlarını, insan toplumlarının ve özellikle Amerikan toplumunun geleceğini ve Sosyolojinin toplum ve toplumsal değişme ile ilişkilerini konu alarak işliyorlardı. Bu yazılarda eski ve yeni Amerikan sosyolojisi yan yana durduğundan ayrım gözlemlenebiliyordu.

Lundberg iyice yıpranmış pozitivist tutumu temsil ediyor. Lundberg, önümüzdeki barış düzenlemelerinin oturtulabileceği sosyal bilimsel bilgi eksikliği ve sosyal bilimlerin, barış konferansında kendilerine başvurulmasını gerektirecek yeterli bir "kamusal saygınlığa" (*Public respect*) ulaşamamış olması nedeniyle, barış düzenlemeleri konusunda kötümserdir. Düşüncelerini açıkladıkça, sadece kalıcı bir barışın değil, toplumsal sistemi rahatsız eden toplumsal hastalıkların tümünün çaresinin "bilime olan inancımızı ortaya koyduğumuz zaman" bulunabileceği anlaşılmaktadır. Sorunu böylece ortaya koyduktan sonra Lundberg sosyoloji araştırmaları ve kuramının eylemde güvenilir bilgileri verecek biçimde nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunu ayrıntılarıyla ele alıyor. İnsan ilişkileri (*human affairs*) konularında bilim öncesi ve doğaüstücü görüşten doğacı (*naturalistic*) ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından yakınıyor. İnsan sorunlarına bilimsel ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım olarak "teolojide yer etmiş 'legalistik ve moralistik' bakış açıları" örneğini veriyor. Burada, geliştirilen bütün eleştiriler yerindedir, ancak, geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde ağırlığı sosyal bilimlerin sırtına yüklemek, toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların "kamusal saygınlık" kazanmasına indirgemek bana toplumsal değişme konusuna legalistik-moralistik yaklaşım kadar gerçek dışı, büyülü bir düşünce gibi geliyor. Bilimin büyüsünün toplumsal düzende arzulanan değişiklikleri getirebileceğine inanılması ve bunun yasal ve ahlaksal ilkelerden beklenilmesi, "bilim öncesi düşünce" kadar tek yanlı, "tikel" (*particularistic*) bir görüştür.

Doğaldır ki, eğer sosyal bilimler gelişmiş ve toplumsal eylem için güvenilir bilgi sunuyor olsaydı ve eğer bu bilgi beşeri işlerin düzenlenmesinde uygulanabilir olsaydı "toplumsal sıkıntılarımız" (*social predicaments*) ortadan kalkardı. Fakat sorun şurada: Bu "eğer"ler nasıl gerçekleştirilebilecek? Toplumsal bilimlerin değişmesinin ve bilimsel bilginin toplumsal eylem için temel olarak alınabilmesini toplumsal ön koşulları nelerdir? Başka bir deyişle, "bilime tam inancın" evrensel, en üst toplumsal değer haline geleceği ve bilimsel bilginin insan ilişkilerini düzenleme eylemlerine kaynak olacağı

toplumsal örgütlenme durumu hangi süreçler ve mekanizmalarla oluşacaktır.

Lundberg bu soruyu sormuyor; gerçekte, argümanı için temel olacak böyle bir sorunun yanıtlanması gerektiğinin bile farkında görünmüyor. Daha doğrusu, bütün sorunu var olan iki almaşıktan bilinçli ve akılcı olarak birisinin seçilmesi gibi sunuyor; "Her şey şuna bağlanıyor; bilime mi başka şeye mi inanacağız? Fizik sorunlarımıza ilişkin olarak bu soruyu yanıtlamış durumdayız. Toplumsal sıkıntılarımıza ilişkin olarak benzerini yapmaya karar verirsek önümüzdeki yol açıktır." Dolayısıyla, sorun yalnızca bir karar verme işidir! Bu kadar kolay ve "açık"! Bununla beraber, makalenin genel havasından ve yukandakilerden iki paragraf sonra gelen sözlerinden, insan sorunlarına bilimsel olmayan bir yaklaşımdan bilimsel bir yaklaşıma doğru değişmenin azar azar gerçekleşen bir yayılma süreci ile olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal bilimler olguları toplamaya ve sistemleştirmeye devam edecekler; mesleğin örgütlenme ve standartlaşması gelişecek, devletin de yardımıyla kamusal saygınlık kazanılacaktır. Yavaş yavaş herkes, özellikle araştırma ve eğitime mali destek sağlayan vakıflar ve bireyler sosyal bilimlerin değerini kavrayacaklar ve toplumsal sorunların çözümünde onlara giderek daha fazla başvuracaklardır. Bu arada bizler de toplumsal hastalıklara, savaşlara, depresyonlara katlanmaya devam edeceğiz. Ama ne de olsa, "Anestezi, aşılar, sülfamitli ilaçlar öncesi günlerde de yaşam sürüyordu... Bugün hastalar kurtarılamıyor diye kanser araştırmalarından vaçgeçmiyoruz". Böylelikle, bütün bir değişme sorunu ve değişmede sosyal bilimlerin işlevi rahatlıkla ortadan kaldırılmaktadır.

Ama ya kansere yakalanmış hastaların öylece ölüp gideceklerine örgütlendiklerini, bilim adamlarının araştırmalarını sürdürmelerine başarıyla engel olduklarını farz edersek? Lundberg bilimsel çalışma ve ilerlemeyi koşullandıran toplumsal etkenlerin değişmez (sabit) olduğunu varsaymaktadır, ya da daha açığı, Lynd'in sözleriyle, bugünkü kültürel sistemin temel yapısını olduğu gibi kabullenmekte ve "Sanayi toplumunu pençesine alan muazzam iktidar mücadelesini unutmaktadır." Patolojik toplumsal sistemler birey hastalar gibi sosyal bilimcilerin hastalıklarını iyileştirecek tedavi yollarını bulmalarını beklerken öylece ölüp gitmezler; onlar bilimi boğazlarlar. Nazi Almanya'sında sosyal bilimlere ne oldu? Antropolojiye, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye? Hatta teorik fiziğe ne oldu?

Bir sosyolog için bağışlanamayacak bir savsama olarak Lundberg'in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel

olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin gelecekteki yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir. İnsan ilişkilerinin (*human affairs*) bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelere oldukça yakından bağlı bir bağımlı değişkendir.

Lynd'in makalesinde, benim 1939 başlarında ABD'den ayrıldığım zaman olmayan, sosyolojide yeni bir yönelimin halkası bulunuyor. *Knowledge for What?* (Ne İçin Bilgi?) başlıklı yapıtını görmedim, ancak, "*Middletown*" ve "*Middletown in Transition*" arasında geçen zamanda bilimsel araştırmanın ne olduğu ya da olması gerektiğini kavrayış farklılığından düşüncesinin *Knowledge for What?* ve bu makalesine doğru nasıl ilerlediğini çıkarmak mümkündür.[7]

Lynd'in argümanı bizi burada özellikle ilgilendiren üç önemli noktayı içeriyor. Birincisi, şu anda olup bitenlerin yalnızca verili kurumsal çatı içerisinde bir değişme olmayıp, temel kurumsal sistemin kendi içerisinde devrimci bir değişme olduğunu kabul etmesidir. İkincisi, bu kurumsal değişme "muazzam (*colossal*) bir iktidar mücadelesini" içermektedir. Sosyoloji bu toplumsal değişmede sadece mücadelenin taraflarından birisine ya da ötekisine hizmetlerini sunarak etkin bir rol oynayabilir. Bunun anlamı, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin, kendi yayılmaları ile toplumsal düzende arzulanır değişikliklerin barışçıl bir biçimde gerçekleşeceği göreli olarak bağımsız değişkenler olmadıklarıdır. Lynd, uyacakları konusunda kuşkuları olmakla birlikte, sosyologlara bu muazzam mücadelede demokratik tarafta yer almaları ve Amerikan toplumunun yeniden motivasyonunda ve yeniden inşasında gerekli olacak bilimsel araçları hazırlamaları çağrısını yapmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmekte, "sosyal bilimciler olarak düşüncemizin ve bilim

---

[7] Profesör Robert Lynd'in, eşi Helen Lynd ile birlikte Indiana eyaletinin 40 bin nüfuslu bir sanayi kentinde on yıl kadar farklı bir zaman aralığı ile yaptıkları araştırmaları *Middletown* ve *Middletown in Transition* adlarıyla yayımlanmıştır.

- R. ve H. Lynd: *Middletown in Transition*, New York. Harcourt, Brace and Co. 1929.

- R. ve H. Lynd: *Middletown in Transition*, New York. Harcourt, Brace and Co. 1937.

Knowledge for What? R. Lynd'in daha sonra tek başına yayınladığı en önemli yapıtıdır.

R Lynd: *Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture*, Princeton University Press. 1939 (ç.n.).

adamı olarak sorunlarımızın ortaya konulusunu" biçimlendirenin temel kurumsal sistem olduğunu göstermektedir. Makalesinin paragraf başları, hiç abartmaksızın, sosyoloji yazınında sosyal bilimler metodolojisi özerine yapılmış en önemli açıklamalar arasında sayılabilir. "Bir kültürel sistemin temel yapısı genel olarak kabul görürse, (onun) sosyal bilimleri de bu verilen kültürel sistemin nasıl işlediğinin çözümlenişi üzerine odaklaşır... Ancak, bir kültürel sistemin temel yapısı sorgulanmaya başlarsa" o zaman, verili sistemin üzerine oturduğu öncüller sosyal bilimlerin merkezi sorunu haline gelebilir.

Şimdiye kadarki Amerikan sosyolojisinin konumu, araştırma birimi olarak seçtiği belirli toplumsal olguların (*phenomenon*) içinde yer aldığı (sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini koşullandıran) kurumsal sistemi farkında olmadan kabullenmedir. Sosyolojinin bu durumların ayrımına varması başlı başına ileriye doğru atılmış muazzam bir adım olacak, sosyolojinin gerçekten toplumun bilimi olmasını engelleyen çıkmazın delinmesi anlamına gelecektir. Toplumsal olguları incelemek için temel kurumsal sistemin gerçek bakış çerçevesi olarak kabulü, "sorun çözen araçlarımızın, arkalarındaki temel kabullerin birçoğunu da kapsayacak biçimde kökten onarımı" anlamına gelecektir. Bu, temel kurumsal yapı değişmiyor olsa bile doğrudur. Çünkü, göreli olarak istikrarlı kültürel sistemlerde bile, gözle görülür hale gelmeyen (*discrete*) toplumsal olgulara ve kurumlara dahi temel toplumsal yapı ile bağlantılı olarak bir anlam kazandırılabilir ve bunlar doğru olarak açıklanabilir.

Sadece sosyolojide değil, bütün bilimlerde gözlemler bir bakış çerçevesine göre yaprlır. Bu bakış çerçevesi açık ve bilinçli ya da kapalı ve bilinçsiz olabilir. Fizikte gözlemlerin, gözlemciler bunun böyle olduğunun farkında olsun ya da olmasın, belirli koordinat sistemlerine (KS) göre yapıldığı bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak, fizikçilerin bu gerçeği anlayabilmeleri, örneğin klasik mekaniğin yasalarının ancak belirli bir koordinat sisteminde geçerli olduğunu ve bu geçerli KS'ye başvurulmaksızın ortaya konulan yasaların havada asılı kaldığını görmeleri için uzun bir gelişme gerekmiştir.

Amerikan sosyologları, çok kez, kendi koordinat sistemlerinin farkında olmamışlardır. Fizikte tüm deneyler üzerinde insan türünün yaşadığı bu dünyada yapılmaktadır; bundan ötürü, yeryüzü yapılan gözlemlerin gerçek koordinat sistemini oluşturur. Aynı şekilde, bütün toplumsal gözlemler de zorunlu olarak verili bir toplumsal sistemde yapılmakta ve bu sisteme göre

formüle edilmektedir. Ancak, arada bir farklılık vardır: Fizik alanında gözlemler için bir koordinat sistemi olarak yeryüzü göreli sabitken (en azından insan türünün yaşam süresi boyunca) toplumsal koordinat sisteminin kendisi tek bir kuşağın yaşam süresi içinde bile hızlı değişmeler gösterir. Bundan ötürü, toplumsal yaşamın tek bir alanında görülen değişme toplumsal koordinat sistemi içindeki değişme eğilimiyle birlikte ete alınması gereken bir sorun halini alır.

Bugünkü sosyoloji şu olgularla karşı karşıya görünmektedir: (1) Bir toplumun tüm kurumları birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar; ekonomi, siyaset ve sosyal bir arada yer alır ve işler. (2) Karşılıklı ilişkiler, bütün etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük (*primacy*), "yumağın başladığı belli bir yer" bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal değişmeyi göreli olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak değildir. Esasen, gerçek araştırma durumlarında ve toplanmış bilgilerin açıklaması yapılırken, bir başlangıç noktası seçmek kaçınılmazdır. Seçim, bunu kapalı ve gelişigüzel bir biçimde yapmak ile metodolojik olarak sağlam bir biçimde yapmak arasındadır. (3) Toplumsal bütün zaman içerisinde tümüyle değişir. "Toplumsal değişme" terimi sadece kurumların çeşitli münferit kesimlerini ifade ediyor olarak alınmamalıdır. Toplum yapısal değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişmenin temel sorunu bu yapısal değişmelerin nasıl meydana geldiğidir.

Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belirli bir anda ele alınan toplumsal bütünün parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme vektörüne başvurarak yapılabilir. Sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılamazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan bundan öncesi gibi uzakta kalacaktır.

EDEBİYAT YAZILARI

HALİDE EDİB'İN YENİ ROMANLARI*

Her sanatkâr, farkında olarak veya olmıyarak, eserlerinde kendi "cemiyet görüşü"nü aksettirir. Bu makale Halide Edib'in eserlerinin bu bakımdan bir tahlilidir.

Bundan on, on iki sene evvel Halide Edib'in eserlerini büyük bir alâka, hattâ bir nevi ihtirasla okuyanlardan idim. Küçük hikâyelerinin bir kısmı müstesna, bütün eserlerini okudum. Çizdiği kuvvetli kadın karakterlerini beğenir, içimden ben de onlar gibi olmak isterdim. Halide Edib'in insanları bir his kasırgası içinde tâ içlerinden koparıp sürükliyen ihtiraslı aşk hikâyelerini ve kahramanlarını, içli, zayıf "Kınalı Yapıncak"a veya *Dudaktan Kalbe*'nin mızmız sevgisine tercih ederdim. Her sanatkârın, farkında olarak veya olmıyarak daima eserlerinde muayyen bir "hayat görüşünü", içtimaî kanaatleri aksettirdiğini o zamanlar daha bilmiyordum.

Aradan seneler geçti; roman okumaz veya pek az okur oldum. Fakat bu zaman zarfında eskiden okuduğum eserler hakkında umumî bir görüş kazandım. Ara sıra yabancı diller edebiyatından numuneler okumağa vakit bulunca, ilk gençliğimde okuduğum kitapları hatırlar ve o zaman fark etmediğim noktalar kafamda belirirdi. Geçen ay tesadüf elime Halide Edib'in *Sinekli Bakkal*'ı ile *Tatarcık*'ını geçirdi, içimde kuvvetli bir tecessüs uyandı. Geçen seneler zarfında ben çok değişmiştim. Eskiden o kadar beğendiğim bu muharririn bugünkü eserleri bu gün bende nasıl bir tesir bırakacaktı? Kitapları kısa bir zamanda yutar gibi okudum.

Her iki romanda da esas vasıfları itibariyle eski Halide Edib'i buldum. Hattâ son yazdığı *Tatarcık* bir kaç sene evvel yazdığı *Sinekli Bakkal*'dan daha ziyade eski Halide Edib romanlarına benziyor; yalnız, kanaatimce, onların

---

* *Yurt ve Dünya*, Sayı 5, Mayıs 1941.

çok daha zayıf bir numunesi. Her iki hikâyenin kahramanı yine kadın; haricî görünüşleri farklı olmakla beraber aynı hamurdan yoğurulmuş mahlûklar. *Sinekli Bakkal*'ın güzel sesli Hafız'ı, beş vakit namazını kaçırmıyan Rabia ile *Tatarcık*'ın şafaktan evvel yalnız başına balığa çıkan, kışın denize giren Lâle'si aynı kadın tipinin ayrı içtimaî muhitlerde belirmiş örnekleridir. Muharririn daha evvelki romanlarının kadın kahramanları gibi Rabia ile Lâle de umumî güzellik ölçülerine göre güzel olmıyan, fakat hususî cazibeleri olan, hem kafası, hem kalbi kuvvetli kadınlardır. Bu kadınlar muhitlerinin, devirlerinin tipik örnekleri değillerdir; istisnaî şahsiyetlerdir.

Şüphesiz her sanatkâr işlediği şahsiyetleri istisnaî bir hale sokar. Onları "kahramanlaştırır". Fakat sanatkâr bunu iki şekilde yapabilir. Birincisinde, ele alınan devrin, içtimaî muhitin aynı suretle damgaladığı, aynı kalıba soktuğu insanlar arasında sanatkâr şahsiyetlerini seçer. Aynı şartların içinde yaşıyan ve aynı damga ve kalıbı taşıyan bu şahısların haricî benzerlikleri altındaki ferdî hususiyetleri sivriltir, şahsiyetlerini kuvvetli, derin, ince hatlarla belirtir, diğerlerinden ayırır. Sanatkârın büyüklüğü bu işi becermekteki muvaffakıyetindedir. Bu suretle hareket eden muharrir, hem şahısların ferdiyetini belirtir, hem de bu ferdiyetin içinde daha umumî vasıfları, bütün bir içtimaî zümrenin tipik hatlarını verir. Bunun için büyük sanat eserlerinin kahramanları hem en kuvvetli ferdiyeti, hem de umumî, beşerî vasıfları temsil ederler. İkinci şekil, eserin kahramanlarını, haricî vasıfları, şekilleri itibariyle de kitleden ayırmaktadır. Bu suretle şahsiyetleri belirtmek daha kolaydır; çünkü farklar haricî şartlardan başlar; daha bariz, daha gözle görülür, elle tutulur bir haldedir. Halbuki birinci şekil, yani yeknesaklıkta, üniformada tenevvüü belirtmek daha müşküldür.

Halide Edib kahramanlarının şahsiyetlerini işlerken daha ziyade ikinci şekilde hareket ediyor. *Sinekli Bakkal*'ın Rabia'sı, aşırı müteassıp ve cebbar bir imamın yine aynı derecede mütehakkim ve mutaassıp kızının ve orta oyunlarında kadın rolüne çıkan soytarı "Kız Tevfik"in çocuğudur. Bir taraftan büyük babasından din dersleri alır, hafiz olur; diğer taraftan Mevlevi Vehbi Dede ile klâsik Türk musikisi meşk eder; üçüncü koldan, çingene Penbe ve babası Tevfik'ten, şehir halk türkülerini, hikâyelerini öğrenir; bir dördüncü koldan da, İspanyol Pregrini ve talebeleri vasıta-siyle, garp kültürü ile temasa gelir. Çok fakir bir semt olan Sinekli Bakkalda doğar, büyür, fakat küçük yaştan bir paşa konağının terbiyesine de girer. Hafız olunca zamanın "büyüklerinin" yalı ve sarayları da kendisine açılır. Nihayet Pregrini'ye âşık olur; onu müslüman yapar, evlenir. Görülüyor ki Rabia devrinin

ve muhitinin tipik bir örneği değildir; hayatının bütün şartlarile istisnaî bir vak'adır.

Tatarcık'taki Lâle de ayni nevidendir. O da neslinin genç kızlarını temsil etmez. Poyraz köyüne hariçten gelen ve bütün hayatı müddetince köy tarafından kabul edilmiyen, daima yabancı addedilen bir tatar kaptanın ve bir çerkes kadınının kızıdır. Yetişme tarzı da diğer kızlarınkinden çok farklıdır. Halbuki muharririn Lâleyi yeni neslin bir örneği olarak kullanmak istediği anlaşılıyor. Onun şahsında yeni ve eskinin çarpışmasını, terkibini göstermek, intikal devresi gençliğinin şahsiyetini tahlil etmek istiyor. O halde neden, mektep sıralarını dolduran siyah önlüklü, beyaz yakalı, haricen birbirine benziyen ve hayatları istisnaî şartları ihtiva etmiyen kızlar arasından şahıslarını seçmiyor? Yeni nesli ve onun meselelerini temsil eden onlardır. İstisnaî şartların doğurduğu, istisnaî şahsiyetler bir devri ve içtimaî zümreyi ifade etmek vasıtaları değillerdir. Halbuki hem *Sinekli Bakkal*, hem *Tatarcık* "içtimaî roman" olmak iddiasındadır.

Bu iki romanın muharririn eski eserlerine benzemiyen diğer bir tarafı da, her ikisinde de yine insanları iradelerinin haricinde sürükliyen, "neden" ve "niçin"siz aşk motifinin mevcut oluşudur. Bu motif *Sinekli Bakkal*'da daha yumuşatılmış bir şekildedir. *Sinekli Bakkal* bir "içtimaî roman" olmağa daha yaklaşır. *Tatarcık* da içtimaî bir iddia ile başlar. Yeni ve eski nesil çarpışmaları belirir gibi olur ve eski cemiyetle yenisi karşı karşıya gelecek sanırsınız. Fakat bu çatışma saman alevi gibi kısa bir müddet parladıktan sonra hemen söner ve eser tamamiyle Halide Edib hikâyelerine has aşk motifine döner. Fakat *Tatarcık*'da muharrir kendisi de bu aynı motifi tekrarlamaktan bıkmış gibidir. Aşk motifinin bütün devamı bir kaç gün içine sıkıştırılmıştır, ve hikâye derlenip toplanıp alelacele "onlar ermiş muradına..." neticesine varır.

Üçüncü ve asıl mühim olan nokta, seneler zarfında muharririn "dünya görüşü"nün değişmemiş olmasıdır. Kanaatimce Halide Edib'in içtimaî görüşünü anlamak için en eski eserlerinden olan ve şimdi âdeta unutulmuş bulunan *Yeni Turan*'ını okumak lâzımdır. O eserde Halide Edib, eserin yazıldığı tarihe nisbetle müstakbel bir Türk cemiyetini tasvir eder. Orada çok dindar bir cemiyetle karşılaşırız; fakat bu bizim bildiğimiz tarzda Müslüman bir cemiyet değildir. İslâmiyetin gerek haricî teşkilât, gerek felsefesi itibariyle "garplılaşmış" bir şeklidir: cuma mektepleri (protestan kilisesinin pazar mekteplerinin muadili), ilâhiler, kafes arkasında tutulmıyan, âmme hayatına karışan, fakat dindar, perhizkâr, sade kıyafetli kadınlar... Halide

Edib'in kadın karakterlerinin puritain bir vasfı vardır. Onlar, insanî zaaflara düşmiyen, küçük zevklere düşkün olmıyan, asetik tiplerdir. Halide Edib kadının hür ve müstakil bir şahsiyete sahip olmasına, evin dışında daha geniş cemiyet hayatına iştirakine taraftardır, fakat normal cemiyet hayatında rastlanan vasati kadın tipine, süslenmeyi seven, zayıf, "dişi" mahlûka değil. *Yeni Turan*'ın kahramanı yumuşak kurşunî cübbeli, beyaz baş örtülü, beyaz çarıklıdır. *Sinekli Bakkal*'ın Rabiası da siyah yeldirmeli, beyaz örtülüdür; daima yüzü açık gezer. Bu kadınlar asıllarında bir nevi rahibe, "mukaddes bakire"lerdir. Muharrir onların ancak bir kere ve tam, ömür ömüre sevmelerine müsaade eder. Halide Edib müteaddit eseflerinde iki zıt kadın tipi yaratmıştır. En son yazdığı *Tatarcık*'da da bu iki tip mevcuttur. Birincisi, anlattığımız vasıflarda kuvvetli kadınlar; ikincisi, güzel, süslü, zayıf kadınlar. Daima birincileri kahramanlaştırır; ikincileri yere serer.

Sinekli Bakkal ve *Vurun Kahpeye* romanlarında Halide Edib'in dinî taassuba karşı cephe alması, umumiyetle dine ve dindarlığa yapılmış bir itiraz değildir. Halide Edib, naslar halinde dine, kalıplaşmış dine muarızdır. Zalim, intikamcı bir Allah tasavvurunu beğenmez, fakat müşfik, seven bir Allah'a inanır. Halide Edib'in tasvir ettiği islâmiyet, islâmiyete has celâdeti, muharipliği, şiddeti kaybetmiş bir şekildedir. Bunun için *Sinekli Bakkal*'da nas halinde dini, korkutan ve cezalandıran dini temsil eden imama karşı insafsızdır; fakat insanları seven, anlıyan, dinî mistisizmi temsil eden Vehbi Dede'ye âdeta hayrandır.

İlk nazarda Halide Edib eserlerinde çok demokrat, halkçı görünür. Daima fakir halkın, alnının teriyle geçinen halkın büyüklüğünü belirtmiye çalışır. Fakat dikkat edilirse bu halkçılık hususî bir nevidendir. *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık*'da aristokrat tiplere büyük bir sempati duyduğu sezilir; bu karakterleri âdeta sevgi ile işler. Muharririn düşmanlığı "sonradan görme" mevki sahiplerine karşıdır. Aile an'anesine dayanan, gürültülü, terbiyeli, nazik, merhametli, fukaraya yardım eden, cömert, mağrur (fakat kibirli değil) aristokratlara kalbinde sıcak bir yer ayırmıştır. Hattâ *Tatarcık*'da, yeni zengin, gösterişi sever Sungur Baltaya ve bilhassa karısına karşı da gizli bir teveccühü vardır. Onların sadece sonradan görme, çiğ ve sathî taraflarını tenkit eder. Eserin sonunda Lâle yeni zengin Sungurun karısına Poyraz köyünü medenileştirmek programını getirir; Sungur da elinden geleni yapacağını vâdeder. Sungur ve onun zümresinden olanlar, kütüphane ve mektep yaptıran, fakirler ve çocuklar için hastahaneler, klinikler kuran hayırperver zenginler haline geldikleri zaman muharririn istediği gerçekleşmiş olacaktır.

Aristokratların ve zenginlerin cemiyette rolleri budur. Muharrir içtimaî meselelerin ferdî teşebbüs ve hamiyyetle halledileceğine kanidir. Lâle Poyraz köyünü medenileştirecektir; Recep avukat olup fakir halkın davalarına bakacaktır; Hasan doktor çıkınca fakir kadınlara ve çocuklara deva götürecektir. Lâleler, Recepler, Haşanlar çoğalsa cemiyetin bütün dertlerine çare bulunmuş olacaktır. Ama şimdiye kadar hiçbir cemiyette bütün fertlerin, hattâ ekseriyetin böyle fedakâr, feragatli olduğu ve bu suretle içtimaî meselelerin halledildiği görülmemişmiş. Muharrir bu noktayı münakaşa etmiyor.

Geçen gün bir dostumla Halide Edib hakkında konuşurken, "Halide Edib Türkiye'yi bir ecnebi gözü ile gören ve öyle anlatan bir muharrirdir" dedi ve ilâve etti: "hem de kendisi bu memleketi tanımağa ve eserlerinde temsil etmeğe o kadar çabaladığı halde..." Filvaki Halide Edib için konacak en veciz teşhislerden biri de budur. Kendisi Türk âdetlerinden bahseder, eserlerinde haricî hayat şartlarını bir sahne dekoru gibi birer birer verir. Fakat bütün bu haricî vasıfların yerli olmasına rağmen eserlerinde bir "bu cemiyete has olmamak" vasfı sezilir. *Sinekli Bakkal* bu halin güzel bir numunesidir. Eski İstanbul belki bir çoklarımızın bilmediği teferrüatiyle tasvir edilmiştir. Fakat bu şartlar, bu haricî kalıp içinde yaşayan şahıslar, romanın kahramanları, bu toprağa has tipler gibi görünmezler. Onlar garptan, bilhassa Anglo-Sakson memleketlerinden, alınıp getirilmiş, Türk olan bu haricî dekor içine oturtulmuş, üstlerine o zamanın elbiseleri giydirilmiş, kendilerine Türkçe konuşturulmuş iğreti şahsiyetler gibidir.

Hülâsa olarak diyebiliriz ki: Halide Edib dinî taassuba, naslara muarızdır, fakat kendisi dindar ve mistiktir. Halkçıdır, çalışan insana kıymet verir, fakat cemiyette aristokratik bir zümrenin mühim bir yeri olduğuna kanidir. İçtimaî meselelerle alâkadardır, onların halledilmesini ister, fakat bu işlerin merkezî bir teşkilât ile değil, ferdî teşebbüs ve hamiyyetle yapılmasına taraftardır, hattâ ancak o suretle yapılabileceğine kanidir. Bazı eserlerinde mücadeleci gibi görünür, fakat hakikatte sevgi ve ikna yoliyle hareket edilmesini tercih eder. Halide Edib'de maziye hasret vardır. Onun görüşüyle, şüphesiz geçmişin kusurları çoktu, değişmeli idi ve değişti de... fakat maziden kalma muhafaza edilmeğe değer kıymetler de vardır. "Eski" esas itibariyle güzeldir, kıymetlidir; düzeltilip, tamir edilip kullanılmalıdır. Bunun için Halide Edib inkilâpçı değil, ıslahatçıdır ve esas itibariyle de muhafazakârdır.

SABAHATTİN ALİ: *YENİ DÜNYA, KÜRK MANTOLU MADONNA*

Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'den alıştığımız ve beklediğimiz çeşitten bir eser değildir. Roman ve hikâyelerinde bize kasaba ve köylerimizi tanıtan, *İçimizdeki Şeytan*'da İstanbul'da geçmekle beraber yine onda da bize yerli bir mevzuu veren, sözde intelektüel gurupların iç yüzünü deşen, *Kuyucaklı Yusuf*'la dilimizin belki en güzel romanını veren muharrir, *Kürk Mantolu Madonna*'da sadece "bir aşk hikâyesi" anlatıyor. Kitabın ilk 45 sahifesi Sabahattin Ali tarzında başlıyor ve ilerliyor. Bu kısımda küçük bir memur tipini onun aile hayatını görüyoruz. Muharrir bize güzel sahneler çiziyor. Fakat bu kısım "mukaddime"dir. 45. sayfadan sonra sessiz, uysal mütercim Raif efendinin gençlik hatıratına dönüyoruz; hikâye Birinci Cihan Harbi'nden sonraki ilk senelerde Almanya'ya atlıyor ve artık bir Türk genci ile bir ressam –bar– artisti Alman kızının aşk hikâyesine dalıyoruz.

Bütün realist mevzularına ve üslûbuna rağmen Sabahattin Ali'de romantik bir taraf var. Realist memleket hikâyelerinde bu romantiklik, hayatın karanlık, acı taraflarını daha da mübalâğalandırmak, "acıklı bir hikâye"yi daha da acıklı yapmak temayülü halinde beliriyor. Aynı romantiklik, bir başka şekilde, *İçimizdeki Şeytan*'daki aşk teminde beliriyor. Orada, fakir genç çiftin zor hayatı romantik bir hava içinde verildiğinden, tatlı ve cazip görünüyor, tıpkı bohem hayat hikâyelerinde, yedinci kat tavan arasında oturan "artist"in sefaleti, avareliğinin hercümerci penbe ve cazip göründüğü gibi. Muharrir, öbür kitaplarında gemlediği bu romantikliği *Kürk Mantolu Madonna*'da başı boş bırakıvermiş. Belki bu tarafı bu suretle bu kitapta boşal-

muş olur da bundan sonraki eserleri bu zayıflatıcı âmilden büsbütün kurtulmuş olur.

Biraz keyifsiz olup da işe gitmeyip evde kaldığınız bir gün, veya yorgunca olduğunuz bir akşam, rahat bir sedire uzanıp kafanızı yormadan vakit geçirmek istediğiniz zaman *Kürk Mantolu Madonna*'yı tatlı tatlı okuyabilirsiniz. Yormaz da, sıkmaz da. İyi anlatılmış bir hikâyedir. Fakat son satırı okuyup kitabı kapadıktan sonra da böyle bir kitap okuduğunuzu hemen unutuverirsiniz. Sabahattin Ali bu kitabı yazmamış olsaydı, romancı ve hikâyeci olarak bir şey kaybetmiş olmazdı.

Yeni Dünya'da tekrar Sabahattin Ali'yi buluyor ve seviniyoruz. Hepsi aynı ayarda olmamakla beraber on üç güzel hikâye var. "Asfalt Yol", "Hanende Melek", "Yeni Dünya", "Hasanboğuldu" benim en beğendiklerimdir. Sonra reyimi sırasıyla "Çaydanlık", "Selâm" ve "İki Kadın"a veririm. Bu hikâyelerin bazılarında yukarıda bahsettiğim romantikliğin izleri, acıklıyı daha acıklı yapmak, karayı daha da karaya boyamak temayülü seziliyor. "Isıtmak İçin", "Ayran", "Sulfata" hikâyelerinde bunun izleri görülüyor. Mesele, hayatta böyle feci hâdiseler olur mu, olmaz mı? Realiteye uygun mu, değil mi? meselesi değildir. Şüphesiz böyle hâdiseler gerçekte aynı fecaatle vâki olur, hattâ daha kötülerine de rastlanabilir. Fakat hikâyeci okuyucuya, "dozu fazla kaçırıyor" hissini vermemelidir. Hattâ fantezi, hayalî mevzular yazanlar bile, eğer mahir hikâyeci iseler, hikâyeyi okuduğumuz müddetçe bize "olmıyacak şey" dedirtmezler,dedirtmemelidirler; okuduğumuz şeyin bir masal, efsane veya rüya olduğunu bildiğimiz, mantığımızı kullandığımız zaman anlatılan neviden bir hikâyenin gerçekçe olamıyacağını bildiğimiz halde, okurken bu bilgimizi gemler ve kendimizi hikâyeye bırakınız. Hikâyecinin mehareti buradadır.

"Asfalt Yol" ile "Hasanboğuldu" üzerinde biraz durmak isterim. Bu iki hikâye bence diğerlerinden –hem bu kitaptakilerden, hem daha evvelce okuduğum muharririn başka hikâyelerinden– ayrılan vasıflar taşıyor. "Asfalt Yol"da muharririn hafifçe alayla iğneliyen, okuyucuyu gülümseterek düşündüren bir çeşni var. Muharririn bu iğneleyici alayı tam ölçülü, kontrollü. Eğer o "tam çizgi"yi geçmiş olsaydı, hikâye tesirini kaybeder, kıymetten düşerdi. Meselâ Bir Konferans adlı parçada da alaylı iğneleme var, fakat bu parça "Asfalt Yol" ile aynı ayarda değil, işaret ettiğimiz tehlike orada beliriyor ve mevzu "Asfalt Yol" kadar güzel olmaya müsait olduğu halde, tara kıvamını bulamadığından, bence kitabın en zayıf yazılarından biri oluyor.

"Hasanboğuldu" daha bariz bir surette diğerlerinden ayrılıyor. Bu hikâyede, fikrimi anlatmak için başka tâbir bulamadığımdan, "bir şiir havası var" diyeceğim. Mevzu acıklı, yani ölümle biten bir aşk hikâyesi olmasına rağmen, ışıklı, renkli, hayatla çarpan bir hava var. Sahne: Ege sahillerinin yeşil, çiçekli, buz gibi berrak sulu, çam kokulu bir köşesidir. Tabiat, bol mikyasta hikâyeye giriyor. Bu, çıplak, haşin, mağmum bir tabiat değildir, "verimli", hayat dolu, muhteşem ve güzel bir tabiattır, insan, tuzlu deniz rüzgârlarını yüzünde, "büvet"lerin buz gibi soğuk, berrak sularını parkalarının ucunda hissediyor. Bu hikâyede muharrir tabiatla dosttur; onu, insanın ezelî mücadelesinde yenmeğe çalıştığı bir unsur olarak almıyor. Anlatılan acıklı aşk hikâyesi de "realist" bir hikâye olmak gayesinde değildir. Bu, dağların mağrur bir kızı ile bir ova-köyü delikanlısı arasındaki yarım kalmış bir sevginin duyularak anlatılmış bir hikâyesidir. Yazıda bir efsane çeşnisi var. Hacer kızın diliyle anlatılması, muharririn onun diline verdiği çeşni, bu efsaneliği, şiir havası dediğim vasfı belirtiyor. O kadar canlı, kıvrak, ifadeli bir dil ki, okuyucu kelimelerin, cümlelerin kuvvetle farkına ve zevkine varıyor; hikâyeyi bitirdikten sonra da sırf bu dil için yeniden o kısımları okuyacağı geliyor. Bazı okuyucular bu hikâyeyi gerçeğe uygun bulmayabilirler; hiç köylü kızı, yürük kızı yabancı bir şehirli erkek ile öyle konuşur mu, hele sonunda ağaca yaslanıp koşma okur mu? diyebilirler. Böyle diyeceklere, yukarıda fantezi nevinden, hayalî mevzuları işliyen yazılar hakkında söylediklerimi hatırlatmalıyım. Hasanboğuldu realist bir köy hikâyesi değildir; o çeşit yazılar arasına girmez; onu kendi çeşidi içinde kabul etmek lâzımdır. Bu hikâyeyi okurken mantığı, gerçek duygusunu baskı altına alıp kendimizi hikâyenin havasına daldırmak, akışına bırakmak lâzım. Muharririn muvaffakiyeti de orada ki, okuyucuyu farkettirmeden bu yola getiriyor, hikâyenin içine daldırarak kendi istediği yere götürüyor.

SANATTA KONU MESELESİ*

Bir estetik üstadımız *Ülkü*'nün 56. sayısında çıkan "Edebiyatta Konu" adlı bir makalesinde "Vuslat" şairi Yahya Kemal'i kötülemek istediğimizden, büyüklüğünü inkâr ettiğimizden bahsediyor. Bu münasebetle, yanlış anlaşıldığını sezdiğimiz şu noktayı, meseleye girmeden iyice belirtmek istiyoruz: Yahya Kemal hakkında çıkan yazımızda maksadımız şairin büyüklüğünü inkâr etmek değildi. Şüphesiz Yahya Kemal edebiyat tarihimizde Osmanlı devrinin sonunda gelmiş büyük bir şairdir. Devrinin ölçülerine göre değeri inkâr edilemez şiirler yazmıştır; bize garbı tanıtmıştır. Fakat bu hükmü verirken şu cihetleri unutmamak lâzım: Yahya Kemal bize garbı tanıtan yegâne şair değildir. Ondan önce, Hâmit, Cenap, Fikret, Ahmet Haşim, ilh.** de bize garbı tanıtmışlardır. Sonra, garp deyince karşımıza değerleri mütecanis bir bütün çıkmadığı için sorabiliriz: Yahya Kemal bize garbın en ileri bir istikbali müjdeliyen ufuklarını mı açtı? Avrupa şiiriyle aramıza kurduğu köprü bizi Avrupanın neresine götüren bir köprü idi? Muhakkak ki Yahya Kemal'in bize getirdiği Avrupa artık bugünün ileri Avrupası değildir. Sanatta değerler ve mektepler, "sanatın kendi realiteleri" mutlak ve ebedî olamaz. Bu değer ve mekteplerde cemiyet bünyesinin diğer kısımlarında olduğu gibi devirlerini yaşar ve çökerler; aralarından gürbüz ve gelişmekte olan diğer mektepler ve cereyanlar çıkar. Yahya Kemal böyle göç-

---

* *Adımlar*, Sayı 11, Mart 1944.

** "İlh.", "İla ahir"in kısa yazılışıdır. "Ve saire (vs.)" ile aynı/yakın işlevde kullanılmaktadır (ed.n.).

müş bir devrin büyük şairidir. O göçmüş devrin temsil ettiği sanat, bugünün değil dünün sanatıdır.

Sayın estetimiz, Yahya Kemal'e "devrinin büyük şairiydi" deyişimizi "sanat dışı düşüncelerle" verilmiş bir hüküm diye vasıflandırıyor. Sanat eserle-rini ve sanatkârları böyle sanat eserinin cemiyetle, devriyle münasebeti ve o cemiyeti ifadesi bakımından değerlendirmek sanat tenkidi sahasının dışında kalan mülâhazalarla meseleyi ele almak değildir. Bugün dünyanın en tanınmış estetleri, sanat münekkitleri, edebi tenkit ilmine kendini vermiş olanlar, böyle sanatkârla sanat eserlerini devirleri ile olan münasebetleri zaviyesinden ele alıyorlar. Meselâ Cambridge üniversitesinin en ileri gelen münekkitleri Richard ile T.S. Eliot, sonra Leavis, H. Reade; Amerikada tenkit eserleriyle de dikkati çeken sanat tarihçisi Craven ve estet Prof. Parker sanat meselelerini bu işaret ettiğimiz görüşle ele alan bilgin münekkitlerdir.

Fakat madem ki estet üstadımız ille "sanat içi" kaygılarla bu konunun ele alınmasını istiyor, gelin biz de ona uyarak sözlerimize devam edelim: Üstadın da söylediği gibi her şeyin sanat mevzuu olabileceği doğrudur. Bir çift pabuç, bir şarap şişesiyle bir bardak, bir çiçekçik, maviliklere uçuşan veya Boğaziçi sırtlarında uzanmış uyurken üstadın kirpiklerine konan iri kelebekler, yahut da yedi kat yerin dibinde kara elmasa çekiç sallayan insanlar sanatın mevzuu olabilir. Bir zamanlar bazı konuların sanatkâr tarafından ele alınamıyacağı ileri sürülürdü. Michael Angelo'nun fresklerinde çıplak olarak resmedilmiş olan Âdem ve Havva resimlerinin üstü örtülmüştü. On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Rossetti ve arkadaşlarının şiirleri kadın vücudunun güzelliği üzerinde fazla duruyor diye muhafazakârlarca şiddetle tenkit edilmişti. Hattâ zamanımızda da J. Joyce'un meşhur romanı sansür edilmek istenmişti. Lady Chatterley'in Aşkının İngiltere'de neşrine müsaade edilmemişti. Bu vaziyetler [düşünülünce] estetik üstadımızın "Her şey sanatın konusu olabilir" demesi bir ilerilik sayılabilir.

Ancak bu bahiste estet üstadımız gayet ehemmiyetli bir noktayı gözden kaçırıyor: Haricî âlemdeki eşya sanat eserlerinin ancak ham maddesidir. Üstadımızın bahsettiği Van Gogh'un tablosundaki "Pabuçlar" sadece bir çift pabuç değil, Van Gogh'un gördüğü ve tablosuna aksettirdiği şekildeki pabuçlardır. Yani sanatkârın haricî âlemi idrâki "seçici"dir. (Esasen yalnız sanatkârın değil her ferdin idrâkleri seçicidir. Modern psikoloji bu seçiciliğin idrâklerin bir vasfı olduğunu kesin olarak tesbit etmiştir.) Binaenaleyh aynı ham maddeyi –bir çift pabucu– muhtelif sanatkârlar, muhtelif tarzlarda eserlerinde işliyebilirler. Zaten bir tabloyu bir fotoğraftan ayıran vasıf da işte

budur. Fakat şu noktayı da hemen ehemmiyetle belirtelim ki sanatkârın idrâklerinin seçici oluşunu söylemek, "sanatta indî bir sübjektivizm vardır" demek değildir. Çünkü her ferdin şahsiyeti doğuştan gelme değildir. Belirli bir sosyal çevre içinde teşekkül eder; bu teşekkülde sosyal değerler, inançlar, fikirler, ülküler, güzellik, iyilik, doğruluk, kahramanlık ilh., değerleri benliğin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Sosyal değerler, derunileşir. İşte bunun içindir ki sanatkâr eserinde devrinin ve mensup olduğu içtimaî zümrenin görüşlerini, değerlerini aksettirir; yani konusunu devrin "hassasiyeti"ne göre seçer ve işler. Bu seçicilik şuurlu olmıyabilir. Hattâ sosyal değerler ne kadar kuvvetle benliğe yerleşmişse fert onları haricî realiteleriyle değil sadece onların kendi iç alemindeki cepheleriyle tanır. Bu gerçeği göremiyen münekkitler de sanat eserini sadece sanatkârın iç dünyasının bir ifadesi sanırlar. Sanatkârın konusunu seçmesi devrinin ve kendi çevresinin hâkim değerlerine göre olur. Sosyal değer ise devre ve cemiyet bünyesine göre değiştiğinden dolayı muhtelif devirlerin sanatkârları aynı konuyu muhtelif tarzlarda işliyebilirler. Buna birçok misaller verebiliriz:

Faustus temasını Ch. Marlowe ile Goethe'nin şekil ve muhteva bakımından devirlerine göre işleyişleri başka başkadır. Eloise ve Aberlard mevzuunu Pope ile modern bir romancının ele alışları büsbütün başka başka şeylerdir. Pope İngiliz edebiyatının neoklâsik bir şairidir. Ve bu ortaçağ hikâyesini devrinin hâkim görüşlerine ve kalıbına uydurarak nazmen söyler. Aynı hikâye (devrimiz daha ziyade roman ve dram nebilerinin hâkim olduğu bir devir olduğu için) şimdi heyecanlı ve kuvvetli bir romana mevzu oluyor. Sonra sosyal problemleri, 19. yüzyılda bir Mrs. Gaskal'in, bir Dickens'in, sonra Zola'nın ve nihayet devrimizde, Steinbeck, Le Hamp, Aragon'un ele alışları büsbütün ayrı şeylerdir. Estet üstadımız: "Şair veya romancı; tekniğiyle, heyecanıyle, mizacıyle kaynaşmıyan bir fondan hiç bir sanat eseri çıkaramıyor!" diyor. Doğru; çıkaramaz; ama meselenin asıl düğüm noktası şudur: niçin sanatkâr şu konuyla kaynaşıyor da bu konuyla kaynaşamıyor? Bu farklı kaynaşmaların âmilleri nelerdir? Bu âmilleri sanatkârın sade sübjektif âleminde aramak, bunun ötesine gidememek çarpık bir sanat görüşü meydana getirir. Yukarıda adlarını saydığımız meşhur münekkit ve estetler bu noktayı görmüş ve sanat eseriyle sanatkârın iç âlemini devrin sosyal çevresinin kendine has vasıfları bakımından ele almışlardır.

Sosyal değerler devirden devire cemiyet bünyelerine göre değişir. Bir de-virde dikkat, haricî âlemdeki eşya ve olayların bu kısmı üzerinde bilhas-

sa toplanır; ve o konular ele alınır. Diğer bir devir ve cemiyette ise dış realitenin büsbütün başka bir kısmı veya cephesi üzerinde durulur. Meselâ klâsik devirde tragediyalara insanların tanrılar elindeki mukadderatı konu olarak seçilir. Daha ferdiyetçi olan Rönesans Şekspirinde mitolojilerden ziyade fertlerin birbiriyle münasebeti ve psikolojileri işlenir. Daha sonraki romantik çevrelerde solgun benizli, sırçalar gibi ince ruhlu, dertli âşıklar harabelerin, uzak ellerin ve geçmişin güzelliğine hasret duyarlar. Kendi edebiyatımızda da devir devir değişen konularla karşılaşırız. Zaman gelir, gülle bülbülün, selvi boylu yârların şiiri terennüm edilir.

Sonra bir zaman gelir: içli kızların, Zavallı Necdetlerin, mahzun gönüllü veremlilerin, uzun pejmürde saçlı Ahmet Cemillerin romanları yazılır. Bugün de artık sanatkâr bu saydığımız konuları geride bırakıp toplulukların hayatını, cemiyetin geçirdiği buhranları ve çatışmaları, insanla münasebeti bakımından tabiatı ele alıyor. Bugünün sanatkârı toplulukların emellerine, ümitlerine, varmak istedikleri gayelere inanıyor.

Demek sanatın konusu, muhtevası, devirle değişiyor. Muhteva şekli yaratır. Her yeni muhteva yeni bir şekle ihtiyaç gösterir. Cemiyet şartlariyle değerleri değişince sanatkârın da tecrübe ve görüşleri değişiyor. Bu demektir ki konular değişiyor. Bu yeni muhtevaya uygun olarak sanatkâr yeni şekiller arayıp meydana koyuyor. Estet üstadımız sanatkârın konusu ancak kusursuz bir şekille kaynaştığı zaman değerleneceği kanaatinde. Ve bu kanaat doğru; ancak şekil ehemmiyetli olmakla beraber, unutmıyalım ki, yukarıda da söylediğimiz gibi, şekil daima bir muhtevanın şeklidir, Madem ki muhteva sanatkârın ona karşı aldığı vaziyete göre, sanatkârın seçiciliğine göre değişen bir muhtevadır, öyleyse muhtevanın sanatkârca görülen karakteri başkalaşır ve şekli kendine uydurmak için zorlar. Eserin mükemmel sayılabilmesi için şeklin kuvvetli olması zarurîdir. Şeklin ehemmiyeti inkâr edilemez; edilemez ama şekil muhtevadan ayrı olarak da ele alınamaz. Cemiyetin seçiciliği yalnız muhtevaya değil, şekle de râcidir. Böylece her devirde edebî nevilerin bazıları daha belirli bir hal alıyor ve diğer bazıları o devrin haricî âlemden seçtiği konuları işlemeğe uygun gelmediğinden büyük sanatkârlarca benim-senmiyor; her devirde hâkim edebî neviler ortaya çıkıyor. Sonra her hâkim nevi içinde de çeşitli şekiller doğuyor. Meselâ modern devrin hâkim edebî nevileri roman ve dramdır. Fakat bunlar da zamanın değişen şekillerine ayak uyduruyorlar; muhtelif roman ve dram şekilleri

meydana geliyor. Böylece bugünün roman şekli ondokuzuncu asır romanı değildir. Devrimizde uzun romanlar gitgide daha fazla yazılmakta, büyük sanatkârlar, Dos Passos, Sholohof, E. O'Neil ve Bernard Shaw ilh., roman veya dram nevini ifade vasıtası olarak kullanmaktadırlar. Çünkü bu günün hassasiyetini ifade için, küçük şekilli sanat dar bir kalıptır; bu heyecan ve hassasiyet kendini ifade için roman veya dram gibi bilhassa primadonnasız, kitlevi mahiyette bir şekil alıyor.

Fakat her zaman olduğu gibi, sanatkârın her devirde seçtiği muhtevayı geleneğin ötesine aşan yepyeni bir kalıp içinde ifade ettiğini kavramakta estetik üstatlar geç kalıyor ve sanatkârı hayatta iken ekseriya takdir edemiyorlar. Meselâ estet üstadımızın şimdi artık ansiklopedilere geçtiği için hayranlıkla adını andığı Van Gogh bütün hayatında ancak 150 franklık eser satabilmiştir. Shakespeare ölümünden en aşağı yüz yıl sonra şöhret kazanmağa başlamış, Milton o meşhur "Paradise Lost"u (Kaybedilmiş Cennet) için hayatında ancak beş İngiliz lirası alabilmiştir. Üstadın, büyüklüğünü tanıdığı Keats'in ömrü münekkitlerin acı sözleriyle kısalmış, Shelley boğuluncaya kadar diyar diyar gurbetlerde dolaşmak zorunda kalmıştır.

Bütün bu yukarıda söylediklerimiz, estetik mevzularının havada bir şey olmayıp estetin umumî hayat görüşüyle ilgili bir şey olduğunu gösterir. Estetin sanat telâkkisi kendi hayat görüşüne bağlıdır. Bunun için sanata muhatap olan estetler arasında, her zaman muhafazkârlar ve ileri görüşlüler vardır. Muhafazakârlar bir türlü zamanın gidişiyle atbaşı beraber gidemez. Bunlar bir eserin kıymetini anlayabilmek için muhakkak onun bir sanat ansiklopedisine geçmesini beklemeğe veya büyük estetlerce lanse edilmesini görmeğe muhtaçtırlar. Meselâ şimdi Stokovsky yeni kompozisyonları çalabilmek için çoğu ihtiyar kadınlardan müteşekkil olan sanat hâmileriyle mücadele etmek mecburiyetinde kalıyor.

Evet insanın hayat görüşü sanat telâkkilerine de tesir ediyor. Estet üstadımızın bu sefer Yahya Kemal'i müdafaa vesilesiyle ileri sürdüğü klasikleşmiş muhafazakâr fikirleri biz daha evvel başka bir münasebetle *İnsan*'da çıkan bir makalesinde de okumuştuk.* O makalesinde üstat, bugünün endüstri medeniyetinin kendisine mahsus eserler veremeyeceğine kanidir. Amerikanın haline hayıflanır; "Maddeyi her şeyin üstüne koyan, makineyi

* Bkz. Suut Kemâl Yetkin, "Yirminci Asır", *İnsan*, Sayı 7.

ruh nizamına uyduramayan Amerika göz önünde" der. Onca Nevyork, caddeleri gibi iç bünyesi de düpedüz yeknasak bir şehirdir. O şehirde artık "bir kordelâ gibi yamaçları dolana dolana çıkan yollar kalmadığı gibi" üstadımızca sanat hareketleri de yoktur.

Hâlbuki üstat, sanat kısırlığına yandığı Nevyork şehrinin bugün tiyatroda ve musikide, Moskova ile birlikte önderlik etmekte olduğunu, bazı en büyük romanların orada yazıldığını unutmuş görünüyor. Bu hususta müşterek bir kanaatin mevcut olduğunu herhalde Nureddin Sevin arkadaşımızla, Kari Ebert'ten öğrenebilir. Ama bu sanat başarıları devrin nabzını aksettirdiği ve o nabzı da kendisi duyamadığı için, üstat bize bu hakikatlerden bahsedemiyor.

ÖRNEK SANATÇI: NÂZIM HİKMET*

[Boran'ın notu:] Nâzım Hikmet'e ve şiirlerine ilişkin bu yazının tam hangi tarihe yazıldığını hatırlamıyorum, 1949'un sonlarında veya 1950'nin ilk aylarında olmalı Nâzım'ın haksız mahkûmiyeti ve bu yüzden çok uzun yıllardır hapis yatmakta oluşu, bir af yasasıyla özgürlüğüne kavuşturulması gereği gündeme gelmişti. Şiirleri parça parça elden ele dolaşıp okunuyordu; o sıralarda veya daha biraz sonraları bazı dergilerde de takma adlar altında yayımlanmaya başladı. Kitlelere, kamuoyuna unutturulmak istenen Nâzım'ı tanıtmak, Nâzım kampanyasına bir katkıda bulunmak üzere onun hakkında çeşitli yazıları bir araya getirecek bir kitap yayımlanması düşünüldü. "Örnek sanatçı: Nâzım Hikmet" yazısını bu tasarlanan kitap için yazdım, ama her nedense kitap gerçekleşmedi.

Kanımca yazının iki özelliği var. Birincisi, 1940'ların ikinci yarısında sol sanat çevrelerinde, aydınlar arasında tartışılan sorunlara ilişkin olması. Nâzım'ın şiirleri ve sanatçı kişiliği bu sorunlar açısından ele alınıp inceleniyor. Bu açıdan yazı, karınca kararınca tarihsel bir belge niteliğinde. İkincisi, söz konusu sorunlar sanatın evrensel sorunları olduğundan, yazıda belirtilen görüşlere, yapılan değerlendirimlere karşı çıkılsa dahi, yazı özünde eskimiştir denilemez sanırım.

Bu yazıyı bugün yazmış olsaydım, dil, üslup farkı olurdu, bazı konuları dahabir açar, geliştirir, netleştirirdim (örneğin, sanatın sınıfsal niteliği konusunu). Ama ileri sürdüğüm görüşlerde temel bir değişiklik olmazdı.

Ne zaman sanat meselelerinden söz açılsa, ne zaman sanata dair münakaşalı yazılar okusam, Nâzım Hikmet'i hatırlarım, çünkü, sanat eserinin ve sanatkârın şahiyetinin nasıl olması ve nasıl olmaması bahsinde o ve onun eserleri en güzel birer örnektir.

---

* *Yurt ve Dünya*, Sayı 3, Aralık 1977 [*Hür Gençlik* dergisinin 1950'de yayınlanan Özel Sayısında yer alan "Nâzım Hikmet'in Büyüklüğü" yazısının kısmen farklılıklar gösteren hali. *Yurt ve Dünya*'nın 2. sayısındaki baskısında karışıklık olduğu için, 3. sayıda yeniden basıldı].

* * *

Sanata dair durmadan münakaşa edilen, fikirlerin karıştığı ve sarih neticelere yarılamadığı, âdeta müzminleşmiş meseleler vardır: sanat'ta yeni ve eski, ileri ve geri meselesi; şekil ve muhteva meselesi; sanatkârın ferdiyeti ve cemiyetin tesirleri meselesi; millîlik ve evrensellik meselesi gibi. Bunlar ana meselelerdir; sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, sanat psikolojisi meseleleridir. Bu meselelerin müşahhasta, bir sanatkârın eserlerinde, halledilmiş şeklini Nazım'ın şiirlerinde bulmak mümkündür. Bunun için Nâzım büyük bir şairdir.

Bazılarınca sanatta yeni ve eski, ileri ve geri diye bir şey olamaz. Sanatkâr kendi sübjektif âleminin akışına, meyillerine göre eser verir, ezelden ebede değişmiyen Güzel'i ifade eder ve bu Güzel'i ifade ettiği nisbette (büyük harflerle yazılı bu mutlak Güzel her neyse) sanatkârdır. Bu görüşün sakatlığı üzerinde uzun uzun durmaya bile değmez, zira olaylar, gerçekler bunu kökünden yalanlıyor. Çeşitli sanat kollarının tarihinin ve bugünkü cemiyetlerdeki durumunun bir tetkiki bunun böyle olmadığım gün gibi açığa vuruyor.

Ama diğer taraftan, ileri'nin ve yeni'nin bazı ateşli, genç taraftarları ileri ile yeni'yi birbirine karıştırıyorlar ve eski'yi geri ile bir tutuyorlar. O zaman karşı taraftan feryatlar yükseliyor: Eskiden gelen her şeyi söküp atacağız, inkâr mı edeceğiz? Güzel olan bir eser sırf eski diye güzelliğinden ve kıymetinden kayıp mı eder? Şüphesiz bu da doğru değil.

Bir kere eski eserleri kendi devirlerine göre değerlendirmek gerekir. Eskiden gelen, güzel ve iyi bulduğumuz ne varsa hepsi kültür mirasına dahildir; onlarla haklı olarak öğünürüz. İkincisi, her devir, geçmişi kendi zaviyesinden tefsir eder, onu kendine göre yeniden mânalandırır. Bugünün hayatı için de bir mâna ve değer taşıyan eserler hâlâ "yeni"dir ve canlı olarak ayakta dururlar. Peki, zamanın sanatkârı ne yapar? Daha doğrusu, büyük, kuvvetli bir sanatkâr olacaksa ne yapmak zorundadır? Geçmişten gelen, güzel ve iyi bulduğu her şeye sahip çıkar, temellük eder. Kendi cemiyetinin ve insanlığın kültür mirasının içine dalar, öğrenir, hazmeder, aldıklarını kendi şahsiyetinde yeniden yuğurur, yaratır ve kendi eserlerinde yeni bir muhteva ve şekil içinde akislerini verir. Bütün insan faaliyetleri gibi sanat faaliyetleri de ve bu faaliyetlerin ifadesi olan sanat eserleri de bir zaman seyri içinde bir süreklilik gösterir. Her yeni, ileri sanat cereyanının ve sanat eserinin kök-

leri geçmişe bağlanır, ama geçmişin bir tekrarı, taklidi değildir; yeniden yuğurulup yaratılışı, mânalandırılışı ve geleceğe doğru istikamet verilişidir. Büyük, ileri sanatkâr, geçmişten miras aldıklarını ve halde bulduklarının kendi şahsiyetinin yaratıcı kuvvetiyle işliyerek değiştirip geleceğe maleden insandır. Bunu yapabilmek için cemiyetin tarihî gelişmesini ve içinde bulunduğu zamanki durumunu bilen, anlıyan ve ifade eden, bilgili, geniş kültürlü, gerçekten aydın bir insan olmak zorundadır.

Nâzım böyle bir sanatkârdır. Onun eserlerinde, bilhassa son eserlerinde, eski edebiyatımızdan, halk türkü ve şiirlerinden, tekerlemelerinden ne kadar bol materyel vardır. Onun hakkında, arada hece veznini kullanıyor, bazen aruza kaçıyor, halk şiirini andırıyor, denilmiştir. Bu şekillerin hepsinin izlerini onda görürüz, ama Nâzım'ın şiirleri bunlardan hiç biri değildir. O kadar yeni şekillerle okuyucunun karşısına çıktı ki, uzun zaman yadırgandı, ilk tesir aşınmaya başlayıp da soğukkanlılıkla şiirlerini gözden geçirince, yeniliğinin içinde bu "eski" şekilleri farkedip saçanlar oldu. Şaşacak ne var? Bütün büyük sanatkârlar gibi Nâzım da nerede işine yarayacak materyel bulursa alıyor, fakat aldıklarından yepyeni, kendi damgasını taşıyan "bütün"ler meydana getiriyor. Şeklin bütünü içinde parçalar yeni bir mâna ve mahiyet kazanıyorlar; o kadar ki, doğrudan doğruya, olduğu gibi başka kaynaklardan aldığı satırlar bile yine Nâzım'ın oluyor. Şiirlerinin bütünü öyle ahenkli, sıkı dokunmuştur ki, o bütün içinde "eskimiş" şekiller, tabirler, terkipler yeniden yıkanmış, yaratılmıştır; bütüne izafetle "yeni"dirler.

Sanatta her yenilik, ileriliğin ifadesi değildir. Resimde ve şiirde abstraksiyon ve sürrealizm adına ortaya konan acaiplikler, yeni olsa bile, ileri sanat mıdır? Tam tersine bunlar, çökmekte olan sosyal sistemlerin müteredddi sanat belirtileridir. Sanatta ilerinin ölçüsü nedir?

Her cemiyette yarın'ı yaratmakta olan gelişmeler ve bu gelişmelerde tarihi rolü oynayan sınıf ve zümreler vardır. Diğer taraftan, artık devrini yaşamış, geçmişe karışmaya mahkûm sosyal müesseseler ve değerler ve bunları temsil eden, bunları müdafaa eden sınıflar ve zümreler vardır. Yarın'a yönelen gelişmelerin doğurduğu sanat ileri sanattır. Devrini yaşamış olan sınıf ve zümrelerin, müesseselerin ve değerlerin sanatı ise geridir. Sanatın bu sınıf karakterine uygun olarak, geri sanat eserleri, eskiden arta kalan sınıfların, müessese ve sosyal değerlerin, şuurlu veya şuursuz, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, birer müdafaasıdır. Hâlbuki ileri sanat eserleri,

cemiyeti değiştirme ve daha ileri bir safhaya eriştirme şuurunu, azmini, kuvvetlendiren mücadeleci eserlerdir. Bugünkü cemiyetlerin genel şuurlaşma seviyesi daha önceki devirlerden çok daha yüksek olduğu için, insan cemiyetleri artık kendi kendilerinin şuuruna, bilgisine vakıf bir duruma doğru ilerledikleri için, bugünün sanatkârı, her zamandan ziyade, sanatının cemiyet üzerinde bu faal, tesirli rolü oynamasına çalışmak zorundadır.

Nâzım bu mânada gerçekten ileri bir sanatkârdır. Bugünün cemiyetlerinin gelişme seyri demokratik istikamettedir; emekçi kütlelerinin istismardan kurtuluşuna, halk hakimiyetine, halkın maddî ve kültürel hayatının yükselmesine doğrudur. Nâzım, bu sosyal gelişmenin şairidir. Kendi mukadderatını, hayatiyle ve sanatiyle, memleketin ve dünya halk kitlelerinin mukadderatına, kurtuluşuna, kalkınmasına bağlamıştır. Şiirlerinde "Yalnız onların maceraları vardır". Gerilikle mücadele ruhu ve daha ileri, daha iyi ve mesut bir yarına inanç ve böyle bir yarın için çalışmak azmi Nâzım'ın şiirlerinin en bariz vasfıdır.

Bu noktada şöyle itiraz avazeleri duyar gibi oluyorum: İleri sanat olmak için sanatkâr mutlaka istismardan, proletaryadan mı bahsetmelidir? Tabiat güzellikleri sanata konu olamaz mı? Bir şair aşka, sevgilisine dair yazarsa hemen "geri" diye damgalanmalı mı? Meseleyi böyle basit anlayanlar da var. Hayır, her şey sanata konu olabilir ve her şey ileri sanata konu olabilir. Deniz ve mehtap, gül ve bülbül, aşk ve yâr sanatkârın işliyeceği materyeldir, ham maddedir. Mesele, sanatkâr bu materyeli nasıl ele alıyor, nasıl işliyor? oradadır. Aslını ararsanız sanatkâr doğrudan doğruya tabiat güzelliklerinden, aşktan, sevgilisinden bahsetmez; bunların karşısında kendisi de farkında olarak veya olmıyarak belirli bir vaziyet almıştır; belirli bir görüş, düşünüş, duyuş noktasından bu konuları ifade eder. İlerilik, gerilik vasfı, konuların kendisinde olmaktan ziyade, sanatkârın aldığı bu vaziyette, kabul ettiği görüş noktasındadır.

Cemiyetteki ileri gelişmelere uygun, bu gelişmelerin yarattığı, bir hayat, insan, aşk, güzellik, tabiat anlayışı vardır. Kısacası, cemiyet ve tabiat realitesini doğru olarak ifade eden bir bilgi ve fikir sistemi ve bununla bağlı estetik ve ahlâkî değerler vardır. Bu ileri görüş ve değerler bakımından aşkı, tabiatı işleyen, ifade eden sanatkâr, ileri sanat çerçevesine dahildir. Böyle bir fikir ve değer sisteminden ele alınıp işlemek şartiyle insan ve insan-tabiat müna-

sebetlerinin her cephesi, hayatın her safhası, her çeşit insan tipi ileri sanata konu olabilir. Konuların sınırı yoktur.

Bununla beraber, her cemiyet sisteminin, her devrin kendine has dâvaları, bilhassa sivrilmiş meseleleri vardır. Bunlarla ilgili çeşitli konular sanatta, bilhassa ileri sanatta akislerini bulur. Her devrin sanatı bazı konularla bilhassa ilgilenir, meşgul olur. Her konu sanat için meşrudur, ama, devrin sosyal şartlarına göre sanat bazı konular üzerinde dikkatini teksif eder, diğer bazılarını ise ihmal eder. İleri sanat, devrinin meselelerine hassas olan sanattır.

Konu bakımından Nâzım'da başka şairlerimizde görülmeyen bir genişlik var. Onda klişeleşme yoktur. Nâzım'daki tabiata yakınlık ve sevgi ve tabiatı ifadedeki tazelik hangi gül ve bülbül, deniz ve mehtap şairinde var? Bugünkü şiirimizde, "Karıma Mektuplar"dan daha sıcak, daha içten sevgi ifadesine nerede rastlıyoruz? Ancak kıymetlerini öğrenebildiğimiz "Büyük Destan" ve "Memleketimin İnsan Manzaraları"ndaki çeşitli insan tiplerini, insan ruhunu anlayışı, tabiat tasvirlerini başka hangi şairimiz verebildi? Ama Nâzım'da konuların bu genişliği ve çeşitliliği hep tek bir büyük dâvanın etrafında toplanır, o dâvaya izafetle bir yer alır. Şiirlerinde işlediği konular, birbirinden ayrı, "müteferrik" konular değildir; "tabiat sevgisi, aşk tema"sı, ruh hallerinin tahlili hep aynı esas görüşten ele alınmış, her aynı büyük dâvaya yöneltilmiştir.

Buradan muhteva ve şekil meselesine geçebiliriz. Bugünün sanat eserlerini değerlendirirken ilerilik-gerilik ölçüsü haklı olarak başta geliyor. Mutlak güzelin peşinde olanlar feryadı basıyorlar: "Meselâ şu mısralara bakın, diyorlar, mânası anlaşılmıyor, anlaşılmıyor, ama güzel şiir doğrusu..." Öte yandan, bazı ateşli genç şairler de, şiir yazmak için büyük harflerle Hürriyet'ten, Kavga'dan, Kardeşlik'ten mücerret formüllerle bahsetmek yetermiş gibi bir hal seziliyor.

Sanatta, muhteva mı, şekil mi? meselesi yoktur. Birbirine bağlı olarak hem muhteva, hem şekil meselesi vardır. Büyük sanat eseri yarma mal olabilendir. (Her sanatkâr böyle eser vermek ister, yani mahallî sınırları ve devrini aşmak ister.) Bu vasıfta olan eserler ise bugünün gerçeklerini doğru olarak ifade edebilen ve bizleri yarına yönelten eserlerdir. Bunun için sanat eserlerinin değerlendirilmesinde ilerilik - gerilik ölçüsü başta gelir. Ama sanatkârın, bugünün gerçeklerini ve yarına gidişini doğru olarak görüp kav-

nıyabilmesi kâfi gelmez. Okuyucularına, dinleyicilerine veya seyircilerine de –sanat koluna göre– kendi görüp kavradıklarını gösterebilmesi, anlatabilmesi lâzımdır. Biz de sanatkârla birlikte onun geçirdiği tecrübeleri geçirebilmeliyiz. Bu ise eserin şekline bağlıdır. Muhteva sanatkârın ifade etmek istediği şey, şekil de ifade etme vasıtasıdır. Biz okuyucular muhtevanın büyüklüğüne, güzelliğine, doğruluğuna ancak sanatkârın kullandığı şekillerdeki ustalığı sayesinde varabiliriz. Şekil sanatkârı okuyucusuna, seyircisine, dinleyicisine bağlıyan yoldur.

Bunun için şekil muhtevaya göre değişir. Yeni bir muhteva ile ortaya çıkan sanatkâr mutlaka yeni şekiller yaratır. Muhteva'dan anladığımız mâna, sadece, yukarıda "materyal" diye bahsettiğimiz şey değildir, fakat sanatkârın muayyen bir görüş ve düşünüş noktasından ele aldığı konulardır. Muhtevanın yeni olması demek, görüş ve düşünüş noktasının, fikir sisteminin yeni oluşu demektir; yeni fikirler, yeni görüşler ise onları en iyi ifade edecek şekilleri yaratırlar. Muhteva ile şekil arasında bir bağlılık, uygunluk vardır. Kuvvetli, başarılı sanat eserlerinde muhteva ile şekil birbirine mezcolmuştur. Şiiri okurken, tabloyu seyrederken duyduğumuz hislerin, heyecanın ne kadarı muhtevadan geliyor, ne kadarı şekilden, ayırt edemeyiz. Yalnız renk ve çizgi kompozisyonu olarak güzel denilen tablo, yalnız "söz musikisi" olarak beğenilen şiir, asla büyük sanat eseri, yani dünya çapında ve yarına mal olacak eserler olamazlar. Bir sürü izm'lerle meydana çıkıp bir nesil geçmeden adı sanı unutulan resimdeki cereyanlar, daha şimdiden ancak edebiyat tarihçilerini meşgul eden, mânâsız, şekilden ibaret mısra yığınları bu hakikatin hazin, sessiz şahitleridirler.

Nâzım'da, bilhassa son eserlerinde, muhteva ve şekil birbiriyle kaynaşmıştır. Bu şiirlerin dili konunun gelişmesine göre değişir, mısraların melodisi değişir, ritmi değişir. Sanatkâr, muhteva ile şekli birbirine kaynaştırdığı içindir ki, artık konuşma ve yazı dilimizde kullanmadığımız eski, köhne saydığımız kelimeleri, terkipleri onun şiirlerinde hiç yadırgamadan okuruz. Yadırgamak şöyle dursun, onların ne kadar yerinde kullanıldıklarına hayran oluyor, değiştirilemiyeceklerini kabul ediyoruz. Niçin? Çünkü şekille muhteva arasında tam bir uygunluk var. Nâzım, "Âli Osman"ın ülkesinden, sarayından bahsederken aruz edasiyle yazar, ağdalı terkipler, eskimiş kelimeler kullanır, böylelikle çizdiği tablo gözlerimizin önünde canlanır, o havayı koklar gibi oluruz. Ama Antepli halk kahramanını anlatırken halk

tekerlemeleri, halk dili çeşnisini verir; kullandığı şekil, portresini çizdiği kahramanın şahsiyetini canlandırmaya yardım eder. Muhteva ile şekil arasındaki bu kaynaşmadan dolayıdır ki Nâzım'da aruzu hatırlatan ağdalı terkipleri hiç yadırgamıyoruz ve bu eski şekil kırıntılarına rağmen şiiri bizde muhteva itibariyle olduğu kadar şekil itibariyle de yepyeni, taptaze bir tesir yapıyor. Sonra, daha yukarıda da işaret ettiğim gibi, Nâzım'ın şiirlerinin şekilleri birer bütün olarak kurulmuştur; birbirinden ayrı mısraların ardı ardına sıralanışı değildir. Şiirlerine bu bütünlük hakim oluyor, parçalar mâna ve değerlerini bu bütüne nisbetle alıyorlar; bunun için de tek başına aldığımız taktirde çok eski, kullanılmaz bulduğumuz kelimeyi onun şiirinde tam yerinde sayıyoruz.

Hasılı "serbest nazım"ın hiç de serbest olmadığını, bilâkis, vezin ve kafiye gibi hazır kalıpların yardımından faydalanmadığı için, şeklin, muhtevaya ve konunun gelişmesine çok daha hassas olmak zorunda bulunduğunu Nâzım'ın şiirlerinde görüyoruz. Serbest nazım, nesir satırlarının kırpılıp kırpılıp alt alta sıralanması imiş gibi kaleme sarılanlar Nâzım'ı incelesinler.

Buradan da sanatkâr ve cemiyet meselesine geçebiliriz. "Sanat sanat içindir. Sanat cemiyet içindir" münakaşasını yeniden ısıtıp ortaya sürecek değilim. Yalnız şuna işaret etmek istiyorum ki, sanatın sosyal mahiyetini kabul edenler arasında, sanat - cemiyet münasebetini mekanik, basit bir tarzda anlayanlar var. Meselâ meşhur bir teşbihtir, "Sanat cemiyetin aynasıdır," denir. Her teşbih gibi bu da bir dereceye kadar doğrudur. Ayna misali mekanik, otomatik bir münasebet fikrini ihtiva ediyor. Sanatkâr, bir ayna gibi pasif bir şekilde, içinde bulunduğu cemiyet şartlarını aksettirmez. Sanatkârın şahsiyeti bir uçtan sosyal tesirlerin girdiği, öbür uçtan sanat eserlerinin çıktığı boş bir boru değildir. Veya, diğer bir teşbihle, sanattaki sosyal sebep - netice münasebeti, hareket eden bir topun diğer bir topa çarpıp da onu harekete getirmesi nevinden değildir. Umumiyetle insan şahsiyeti faal bir unsurdur, muhitten gelen tesirlere tepkilerde bulunur; kendisi muhitin tesirinde kaldığı kadar döner, o da muhitini şu veya bu derecede değiştirir. Sanatkâr şahsiyeti ise bilhassa faaldir ve büyük sanatkâr olduğu nisbette faaldir.

Sanatkâr ifade etmek istediği şeyleri iyice bilmek, anlamak ve sonra da anlatmak zorundadır. Sanatkâr eserinde ifade etmek istediği gerçek parçasiyle âdeta güreş halindedir, ona hakim olmaya, onu kendi sanatının şekille-

rine dökmeğe çalışır. Bunu yapabilmek için de evvelâ fikirler sistemine muhtaçtır. Sanatkâr denilmeye lâyık her sanatkârın muhakkak kendi sanatına, hayata, insana, tabiata dair böyle bir fikirler sistemi vardır; bu tam şuurlu ve mütecanis bir sistem olmıyabilir, ama mutlaka vardır. Sanatkârın çapı büyük olduğu nisbette kendi fikir sisteminin ve görüş noktasının şuuruna varmıştır. Hele bugünün karışık, tezatlı, hareketli, sür'atle değişmekte olan ve eski devirlere nisbetle çok daha şuurlaşmış bir seviyede bulunan cemiyetlerinde sanatkâr, her zamandan ziyade faal ve şuurlu olmak, en ileri, gerçeklere en uygun fikir sistemini bulmak ve bilmek zorundadır. (İşte yine ilerilik meselesine geldik.) Bunun içindir ki büyük, iyi bir sanatkâr olmak, şahsiyetin çok uyanık ve faal, aynı zamanda bilgili ve kültürlü olmasını istiyen güç bir iştir. Sanatkârın, kafası ve kalbiyle birlikte bütün şahsiyetini harekete geçirmesi, bütün hayatını vermesi gerekir. Aylak zamanlarında, ilham geldiği anlarda, bir kaç satır çırpıştıran, bir kaç renk ve çizgiyi göze hoş gelen bir şekle döküveren insandan büyük sanatkâr çıkmaz!

Nâzım bu çapta bir sanatkârdır. En bariz hususiyeti budur. Onun sanatı, fikirler sistemi ve hayatı tek bir bütündür. Onun şahsiyetinde birbirinden ayrı bütünler yoktur. Şahsiyeti ahenkleşmiş, istikrarını bulmuş, fakat durak-lamamış, daimî gelişme halinde olan bir bütündür. Onda şiir yazmak bir "merak", bir heves, bir aylak zaman faaliyeti değil, zevkli ama şüphesiz güç ve ciddî bir iştir. Çok verimli olan bu şairin bugüne kadar yazdıklarına bakın: ne merhaleler aşmış! Zikzak yok, hep bir istikamette, ama arkasında müthiş mesafeler bırakmış. Şiirlerinin konusu nasıl genişliyor, çeşitleniyor, renkleniyor, müşahhaslaşıyor. Eserleri boyunca şekille nasıl uğraşıyor ve nihayet ne kadar hakim bir hale geliyor. Nâzım'ı, dinamik bir insan ve şair olarak görüyoruz.

Nâzım'ın sanatına bütünlük, derinlik, gerçeklilik vasıflarını veren fikir sistemi ve görüş noktası kendisinin ferdî eseri değildir, cemiyetten almıştır. Konuları, kullandığı dil, faydalandığı şekil gelenekleri de hep cemiyetten... Ama eserlerinin her biri birer bütün olarak Nâzım'ın tam kendisinin. Onun şiirleriyle şiirimiz yeni bir istikamet aldı. Onun şiirleriyle memleketimizin ve dünyanın insan ve tabiat gerçeklerini daha iyi anlamış, öğrenmiş olduk. Onun şiirleri yolu ile kendi ferdî hayatımızda geçirmediğimiz tecrübeleri dolayısiyle geçiriyor, kendi gözümüzle görmediğimiz, bilmediğimiz şeyleri görüyoruz ve biliyoruz. Ufuklarımız genişliyor, şuurlaşmamız artıyor. Şiir

ve edebiyat gelişmemizin seyrine Nâzım bir daha çıkmamak üzere katılmıştır. Bundan sonraki nesillerin edebî kültür mirasında Nâzım'ın da kuvvetli bir yeri olacaktır.

Cemiyet ve sanatkâr münasebeti böyle dinamik, bir karşılıklı tesirler münasebetidir.

Millîlik ve milletlerarasılık meselesine gelince: fikrî görüşleri miyop, bilgi dağarcıkları fakir kişiler Nâzım'ı gayri millî olmakla ithama kalkışmışlardı. Cemiyetini inkâr ediyor, kendini inkâr ediyor, demişlerdi. Bugün Nâzım sanatın öyle yüksek zirvelerinde ki, hasımları bile onu kabul etmek zorunda kalıyorlar. "Bedrettin Destanı", "Büyük Destan", "Memleketimin İnsan Manzaraları" bu topraklardan yeni birer dağ silsilesi gibi yükseliyor. Nâzım'ın "Büyük Destan"ı bütünlüğünde neşredilip halkoyuna sunulduğu gün Atatürk'e basma kalıp methiyeler yazanlar, onun "26 Ağustos Gecesi"nin yanına hangi mısralarını koyup da boy ölçüşebilecekler? Hangi şairimizin dili Türkçenin güzelliklerini ve zenginliğini Nâzım kadar bize bol bol, cömertçe veriyor? Yalnız şuna da işaret etmeliyim ki, "Bedrettin Destanı" ve "Büyük Destan" ne kadar "millî" iseler, bizimseler, "Taranta-Babu" ve "Benerci" de aynı derecede edebiyatımızın öz malıdır, aynı derecede "millî"dir. Nâzım'ı bu memleket çıkarmıştır ve eserleri, yukarıdan beri belirtmeye çalıştığım gibi, bu memleketin tarihinin, kültürünün, dilinin, hayatının eserleridir.

Ama diğer taraftan dil inceliklerinin zoru olmasa da bu eserler aslındaki vasıf-lariyle dünya dillerine tercüme edilseler, hangi memleketin okuyucusu, sanatkârı, münekkidi bu destanların zevkine, güzelliğine, büyüklüğüne varamaz? Hatta şimdiden, tercüme edilen bir kaç parça bile Nâzım'a "günümüzün en büyük şairlerinden" unvanını kazandırmadı mı? Bizim olan bu şiirlerin muhtevasında ve şeklinde insanî olanı, dünya çapında olanı görmemek için insanın miyop değil, doğrudan doğruya kör olması lazım. Ve yine, Nâzım sanattaki başarıları için kendi memleketinin kültürüne ve tarihî seyrine ne kadar borçlu ise aynı zamanda dünya fikir, edebiyat ve inkılâp hareketlerine de o kadar borçludur. Her devrin büyük sanatkârları o zamanın kültürlü, bilgin ve aydın insanları olmuşlardır. Bugünkü devirde sanatkâr bilhassa fikir, sanat, ilim gelişmelerinin ve ileri sosyal hareketlerin ön safında olmak zorundadır.

Sanatta, mahallî, müşahhas konular bütün ferdî hususiyetleriyle işlenir, ama bu müşahhaslık ve ferdilikte aynı zamanda umumî olan, evrensel olan vasıflar toplanmıştır. Bunun için İngiliz münekkidi Fox'un romancılar için dediği gibi, sanatkârın ferdî bir olay, bir karakter olarak işlediği gerçek parçası aynı zamanda bir "tip"tir, yani tamim edilmiştir, ilimde müşahhas ve ferdî olan, umumînin içinde eriyip ifadesini onda bulur; sanatta ise aksine olarak, umumî ve evrensel olan, mahallî, müşahhas ve ferdî olanda ifadesini bulur. Mutlak mânada mahallilik, ferdilik olamaz, böyle olmak temayülü gösteren eser yaşayamaz, büyük eser dediğimiz mertebeye asla erişemez.

Genç şairlerimiz için Nâzım bir örnektir. Ama onun şiirlerini dış görünüşleriyle taklit edip kalıplarını kullanmak, onun fikirlerini klişeleştirerek tekrarlamakla birer Nâzım olamazlar. Hem Nâzım'ın güzelim şiirlerine, bütün hayatın emeği bahasına yarattığı şekillere ve benimsediği fikirlere, hem de kendilerine yazık etmiş olurlar. Nâzım gibi, Nâzım çapında olmak istiyorlarsa, onu içten anlamaya, şair Nâzım'ın ve eserlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu anlamıya çalışmaları gerek. Nâzım'ın metodunu öğrenmelidirler. Yalnız genç şairlerimiz için değil, bütün sanatkârlarımız için Nâzım bir örnektir. Romancılığımız, hikâyeciliğimiz, mimarimiz, musikimiz, Nâzım'ın şiirde yaptığını yapabilecek dev sanatkârlar bekliyor.

RUHİ SU: YİĞİT ÖLÜR NAMI KALIR*

Zamanım tam bilemiyorum, 1943 güzü olmalıydı. Ruhi Su'yu ilk olarak iki haftada bir perşembe günleri radyodaki onbeş dakikalık türkü programlarından tanıdım. Kısa bir süre sonra da, yağmurlu, soğuk bir kış gününde, Keçiören'de bir ahbabın evinde tanıştık. Kişiliğinin belirgin bir vasfı olan o büyük alçakgönüllüğüyle biz dört kişiye doyasıya türküler söyledi saatler boyunca. Yeni bir sesti –derin ve etkili– seçtiği türküler ve onları seslendirme üslubuyla. Bu tanışma kırk yılı ve kişiselliği aşacak bir dostluğun, yoldaşlığın başlangıcıydı.

Radyo programları pek uzun sürmedi, içinde "Halka taan eylemek nemiz/Cümle küstahlık bizdedir" dizelerinin geçtiği bir türkü söylediği için program kaldırıldı. Zamanın CHP iktidarının halktan yana bu kadarcık bir çıkışa bile tahammülü yoktu. Ne var ki, bu dizelerin dile getirdiği, sorumluluğun kimde olduğu anlayışı Ruhi Su'nun bütün yaşamında ve sanatında temel bir öge olarak hep ifadesini bulacaktı.

Daha o zamanlardan Ruhi Su, sadece, türkülerin gizli kalmış müziksel cevherlerini kendi geliştirdiği bir üslupla tüm güzelliği ve parlaklığı içinde sergileyen büyük bir ses sanatçısı değildi; sanat - toplum ilişkisini doğru kurmuş, sanatçının toplumdaki işlevi ne yönde kullanması gerektiğinin bilincine varmış bir aydındı da. Halk türkülerine bu bilinç ve anlayışla eğiliyordu. Türküler halkın yaşamını dertleri, acıları ve sevinçleri, özlemleri, direniş ve başkaldırılarıyla dile getiren, çağın koşullarına ve çok sesli ileri mü-

---

* *Çark Başak*, Sayı 34 (111), Kasım 1985.

ziğin gereklerine göre geliştirilmeye açık zengin bir kaynak, bir birikimdi Ruhi için.

1950 baharında demokrasi ve özgürlük vaatleriyle ülkenin yönetimini CHP'den devralan Demokrat Parti bir yıl sonra, Türkiye işçi sınıfı hareketine –Türkiye Komünist Partisi'ne– onu yok etmek kastiyle çok ağır bir darbe vurdu. 1951 güzünden 1953 güzüne kadar süren çok geniş tutuklamalar yapıldı. İstanbul Emniyet Müdürlüğü binası Sansaryan Han'ın üst katı sözde "Tutukevi"ne çevrilerek, tutuklananlar, Harbiye'deki askeri cezaevine gönderilmeden önce, aylarca, kimileri yılları aşkın burada, polisin elinde kaldılar. Büyük işkence gördüler, Ruhi de bunlar arasındaydı. Yıkanmak üzere gönderdiği çamaşırlarında kan lekeleri vardı. Ruhsal veya akli dengesi bozulanlar, Bakırköy akıl hastanesine gönderilenler oldu. Bu arada Meclis 141 ve 142. maddelerin hükümlerini daha da ağırlaştırdı. 1954'ün ilk haftasında başlıyan uzun yargılamalardan sonra Ruhi Su beş yıla mahkûm edildi.

Hapisten çıktığında Ruhi Su ne yılgındı, ne de işçi sınıfının davasına olan inancını yitirmişti. Sapasağlamdı. Ne var ki, bu çetin sınavdan geçerken hareketin kadrolarında meydana gelen derin bölünmeler ve çekişmeler yüreğini derinden yaralamıştı. Ruhi bölünmelerde taraf olmıyacak, bundan böyle işçi sınıfı ve emekçi halkın davası yolunda sanatıyla yürüyecekti.

1960 ve 70'li yıllarda işçi sınıfının politik hareketi tarihsel gelişme koşullarının sonucu birbirinden ayrı ve farklı, ama birbirlerine zıt olmayan biçimlerde örgütlenince de, Ruhi, her ikisine karşı olumlu bir tutum benimsemeyi seçti. O, işçi sınıfımızın hareketine, bütününde bağlıydı.

1965 güzünde Cebeci pazarında yaptığımız seçim mitingi sona ererken, kalabalığın içinden bir türkü yükseldi: "Hayali gönlümde yadigâr kalan/Bir yanım deryada çalkanır şimdi" dizeleriyle başlayıp "Yaralarım su içinde kanıyor... Bir yanımda Suphi, Nejat dönüyor" dizeleriyle sürüp giden bir türküydü bu. Ruhi Su'nun bir türküsü. Söyleyenler de TİP'li gençlerdi. Bir kaç yıl sonra, Ortadoğu Üniversitesi'nin tıklım tıklım dolmuş anfisinde verdiği konsere Ruhi Su "Vedat Demircioğlu Türküsü"yle başladı. Vedat Demircioğlu antiemperyalist mücadelede Türkiye İşçi Partisi'nin verdiği ilk şehitti. Amerikan 6. Filo'suna karşı yapılan büyük protesto yürüyüşünün gecesi öğrenci yurdunu basan polislerin coplan altında can vermişti. Ruhi Su için Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Vedat Demircioğlu ve diğer şehitler, hepsi aynı yüce dava uğruna yaşamlarını yitirmiş yiğitlerdi. Gerçekten de öyledir. Ruhi Su ayırıcı değil, birleştiriciydi.

Türküler Ruhi Su'nun toplumsal mücadele silahı olmakla beraber, Ruhi bu silahın sanatsal niteliğini hiç mi hiç gözden kaçırmadı. Söylediği türküleri, çıkardığı plakları son derece titiz ve sebatlı bir çalışma ile hazırlardı. Doğuştan müziğe olan istidadına, ender rastlanan o güzel basbariton sesine, ilerici ve doğru dünya görüşü ve sanat anlayışına eklenen bu ciddi ve sebatlı çalışmalarıyladır ki, Ruhi Su, türkü dalında ilerici aşamalara doğru gelişmeye açık köklü bir yenilenmeyi başardı. Türküler üzerinde bu ciddi çalışmalarıyladır ki, o, çağın çok sesli ileri müzikleri alanına "kendimize özgü bir üslupla" girebilmemizin yolunun eski saray müziğinin devamından değil, yaşıyan halk müziğinden geçtiğini gözlemledi ve türkülerin seslendirilmesine bize özgü bir üslup getirerek bu üslubu tüm karşı koymaları aşarak kabul ettirdi.

İnsanlar, öldükten sonra da, sağlıklarında topluma yaptıkları katkıyla yaşarlar. Çağdaş uygarlık ve kültür binlerce yıl boyu milyonlarca ve milyonlarca insanın adsız katkılarının birikimidir. Ruhi Su gibiler ise adları ve katkıları bilinerek saygı ve sevgiyle anılarak yaşarlar.

BEHİCE BORAN ÜZERİNE YAZILAR

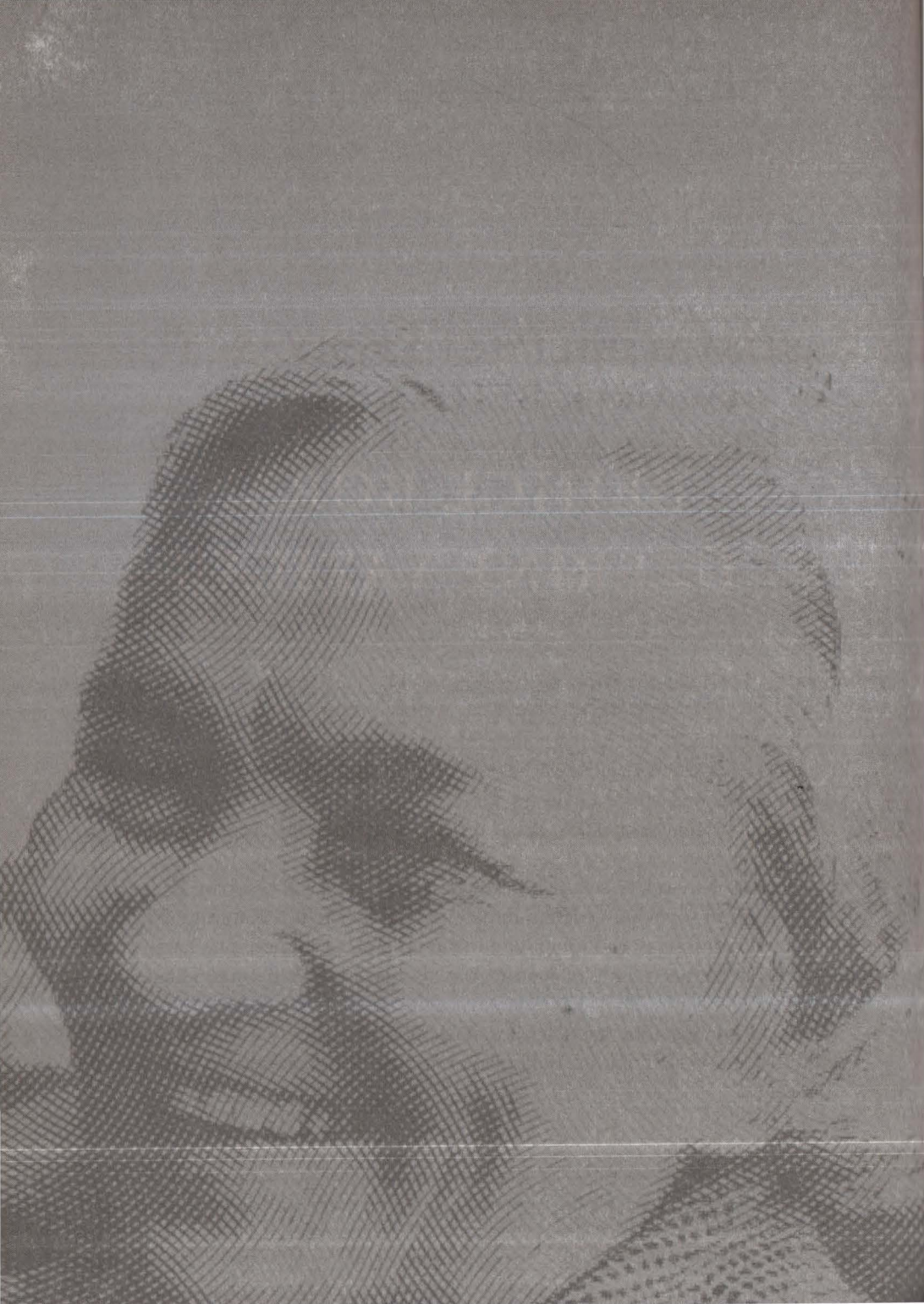

SOSYAL BİLİMCİ VE SİYASETÇİ OLARAK BEHİCE BORAN: HESABI AKILLA VERİLEN BİR YAŞAM*

İlhan Tekeli

Giriş

Ege Üniversitesi'ndeki dostlar benden Behice Boran'ın doğumunun 100. yılı dolayısıyla, siyasetçi Behice Boran hakkında bir konuşma yapmamı istediler. Ben de severek kabul ettim. Böyle bir konuşmayı kabul etmemde Behice Boran'ı saymamın ve sevmemin etkisi kadar onu oldukça yakından tanımamın da payı vardı.

Dostlara ben sadece siyasetçi Boran'dan değil daha çok sosyolog Boran'dan söz edeceğimi söyledim ve hazırlanmak için zaman istedim. Kanımca, bilim insanı kimliğinin, siyasetçi kimliği tarafından arka plana itilmesi, ona karşı yapılmış büyük bir haksızlık olmaktadır. Ayrıca, sosyolog Boran'ı tanımadan, siyasetçi Boran'ın tam olarak kavranamayacağını düşünüyorum. Sosyolog Boran hakkında konuşmamın, siyasetçi Boran'ı konuşmaya göre daha rahat bir yanı var, bu konuda kurduğunuz anlatıda ileri sürülen yargılar yaygın olarak kabul görecektir.

---

* 23 Şubat 2011'de Ege Üniversitesi'nde Behice Boran'ın doğumunun 100. yıl dönümünde yapılan konuşma. Bu konuşma, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin *Sosyoloji Dergisi*'nin 23-24. sayısında (2011, s. 1-45) yayımlanmıştır.

Oysa siyasetçi Boran konusunda konuşmak oldukça zor. Zorluk Boran'dan gelmiyor, Türkiye'de soldaki değişik grupların kuracağınız anlatının ortaya çıkaracağı yargılar konusunda tepkisel davranmaya hazır olmasından kaynaklanıyor. Türkiye'nin değişik sol gruplarının 1960'lı yılların ortalarından günümüze kadar uzanan karşıt ve çatışmak söylemleri içine girmenin Boran'ı anlatmakta çok verimli olmayacağını düşünüyorum. Onun için Behice Boran'ın siyasetçi yönünü anlatırken nasıl bir çizgide kalmaya çalışacağıma açıklık kazandırmak istiyorum.

Günümüzden bakıldığında, 1961 Anayasası sonrasında Türkiye'de sol siyasi hareketlerin bir ölçüde faaliyet göstermesine olanak veren ortamda iki karizmatik liderin ortaya çıktığını görüyoruz. Bunlardan biri Mehmet Ali Aybar diğeri Behice Boran. Her ikisinin de güçlü bir bilim insanı kimliği var, her ikisi de düşünceleri doğrultusunda ödünsüz davranıyor, her ikisinin de küçük hesapları yok. Ben her ikisini de seviyor ve saygı duyuyorum. Hangisi haklıydı sorusuna tabii benim de verebileceğim yanıtlar var. Ancak ben böyle bir değerlendirme yapmayacağım. Bunun nedeni Türkiye'de sol hareketlerin iktidarı büyük ölçüde etkileyen ve iktidar şansı olan bir konuma gelememiş olmasıdır. Yani bir başarıdan söz etmek olanaklı değildir. Bu başarısızlığın sorumluluğu kanımca tüm sol camiaya aittir. Bu sorumluluğun kime ait olduğu konusundaki yargılar üzerine yoğunlaşmayan bir anlatı kurmaya çalışacağım. Böyle bir anlatıda değişik gruplar arasındaki çatışmalardan çok her bir siyasetçinin kendi çizgisi doğrultusunda nasıl siyaset yaptığı ön plana çıkacak.

Dostlarımdan hazırlanmak için bir zaman istemek temkinliliğini göstermiş olmam çok yararlı oldu. Behice Boran'ı tanıdığım için söyleyebileceklerim vardı, kütüphanemde kitapları, *Yurt ve Dünya* dergisi ile *Adımlar* dergisi koleksiyonları vb. bulunuyordu. Ama bu konuşma için yeni yayınları toplamaya başladığımda çok değerli yeni çalışmaların yayımlandığını gördüm. Bunlardan özellikle ikisi SBF'de Gökhan Atılgan'ın Behice Boran biyografisi konusunda hazırladığı çalışılmış doktora tezi, TÜSTAV'ın yayımladığı üç ciltlik Behice Boran'ın *Yazılar*, *Konuşmalar*, *Söyleşiler ve Savunmalar*'ını kapsayan derlemesi bana çok yardımcı oldu.[1]

Bugünkü konuşmamı beş aşamada geliştireceğim. Birinci bölümde Behice Boran'ın doğumundan ABD'den sosyoloji doktorası alarak Türkiye'ye dönüşüne kadar geçen süredeki yaşam öyküsü üzerinde durulacak. İkinci bölümde ise Dil ve Tarih-Coğrafya bölümündeki çalışmaları ve çıkardığı dergiler yer alacak. Üçüncü bölümde 1962'de TİP'e üye olmasıyla başlayan, siyasetçi oluşundan

[1] Gökhan Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

başlayarak ölümüne kadar uzanan siyasal öyküsü bulunacak. Dördüncü bölümde kronolojik ele alışın dışına çıkarak Boran'ın siyaset yaşamı içinde bir bilim insanı olmasının etkilerine ilişkin izleri sürmeye çalışacağım. Beşinci bölümde de konuşmamı sonlandıracağım.

Behice Sadık'ın, Doğumundan Ankara'da Sosyoloji Doçentliğine Atanmasına Kadarki Yaşam Öyküsü[2]

Behice Sadık, 1 Mayıs 1910'da Bursa'da Sadık Bey ve Mahire Hanım'ın kızı olarak doğdu. Ailesi 1890'larda Kazan'dan Bursa'ya göçen tatarlardandı. Ailenin üç çocuğundan en küçüğüydü. Babası Sadık Bey'in Bursa'da zahirecilerin toplandığı yerde bir dükkânı vardır. Bursa'nın kazalarıyla zahire ticareti yapıyordu. Ticari ilişkileri zaman zaman İstanbul ve İzmir'e uzanıyordu. Kendi tanımıyla küçük bir burjuva aileden gelmektedir. Evlerinde ablasının çaldığı bir piyano bulunmaktadır.[3] Bursa'da yaşadıkları mahallede evlerine her gün bir gazete giren tek ailedir. Ailesinin aktif bir siyaset faaliyeti yoktur, ama İttihatçılara muhalif olduğunu hatırlamaktadır.

Alenin Kazan kökenli olması annesinin ve babasının da okuryazar olmasına ve çocuklarının eğitimine çok önem vermelerine yol açmıştır. Behice Sadık ilkokula Bursa'da gitmiştir. Üçüncü sınıftayken Bursa'nın Yunan kuvvetlerince işgali tehlikesi belirince aile İstanbul'a göçmüştür.

Arnavutköy'de oturmaya başlayan aile, Behice Sadık'ın o zamanki genel eğilim paralelinde Fransızca öğrenmesini istemektedir. Ablasını Fransız papazlar okulunda okutmak istemişler, ama savaş koşulları dolayısıyla İstanbul'a gönderememişlerdir. İstanbul'a gelince Behice Sadık'ı Fransız okuluna göndermişlerdir. Ama Tevhid-i Tedrisat uygulaması sonucu Fransız okulu kapatılınca, ortaokul ve lise eğitimi için Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne verilmiştir. 1931 yılında Amerikan Koleji'nden birincilikle mezun olmuştur. Mezun olduğunda *Constantinople College Quarterly*'de küçük öyküleri yayımlanmış bulunuyordu.

Aynı yıl Dariilfünun'un felsefe bölümüne girdi. Bu bölümde sadece bir sosyoloji dersi bulunuyordu. Ama bu aşamada Behice Sadık'ın sosyolojiye bir ilgisi

---

[2] Bu bölümdeki anlatının kurulmasında Uğur Mumcu'nun *Bir Uzun Yürüyüş* (Uğur Mumcu Gazetecilik Vakfı, Ankara, 1996); http://tr.wikipedia.org/wiki/Behice_Boran ile Behice Boran, *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, Cilt 1'de (Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010) verilen bilgilerden yararlanılmıştır.

[3] Mete Çetik, "Bir Akademisyen Olarak Behice Boran", *Biyografya 2: Behice Boran* içinde, Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur (haz.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 30.

yoktu. O pedagoji derslerini alarak öğretmen olmak, eğitimle toplumdaki cehaleti yenmeye uğraşanlar arasında yer almak istiyordu. Darülfünun'da öğrenciyken 1932 yılı yazında Cenevre'de Bureau d'Études Internationales'de bir yaz okuluna gider.[4] Darülfünun'da okurken kolejde öğretmen vekili olarak kolejin hazırlık sınıfına ders veriyordu. Bu sıradaki öğrencileri arasında Mina Urgan'ın bulunduğunu biliyoruz.[5] İki yıl dolunca asil öğretmen olabilmek için Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı İngilizce öğretmeliği sınavına girmiş ve kazanmıştır. Darülmuallimat'ta okumuş olan ablası Nefise Sadık, Manisa'dadır. Orada CHP içinde, Yardımsevenler'de, Kızılay'da aktiftir; Meclis-i İdare üyesidir. Kocası devlet hastanesinde doktordur. O yıl Milli Eğitim Bakanlığı bütün orta eğitim okullarına İngilizce dil eğitimi koymuştur. Behice Sadık'ın ataması da ablasının olduğu Manisa'ya yapılır. Bir ders yılı Manisa'da ortaokul İngilizce hocası olarak çalışır. Bir anlamda artık iş sahibi olmuş, yaşamı belli bir düzene kavuşmuştur. O günlerin Anadolu kentlerinde oluşan Cumhuriyet eliti arasında yer alan bir aile içinde yaşamını sürdürmeye başlamıştır. O yıl ortaokul öğrencisi olan Fatma Taşkıngöl'ün (Başaran) anlattığına göre de Cumhuriyetçi çevre içinde, çok iyi dans etmesiyle tanınmaya başlamıştır.[6]

Böyle bir yaşam çizgisine girmişken yaşam çizgisini değiştirecek beklenmedik bir teklif alır. Kolejdeki tarih öğretmeni, ABD'deki Michigan Üniversitesi'ne döndüğünde ona bir burs sağlamıştır. Behice Sadık, hiçbir arayış içinde olmadığı, hiçbir yere başvurmadığı bir dönemde gelen bu davete uyarak Michigan Üniversitesi'nin bulunduğu Ann Arbor'a gider. Arnavutköy Koleji'nden mezun olması ve İstanbul'da Darülfunun'da okuduğu iki yıl göz önüne alınarak doğrudan doktora programına kabul edilir. Eylül 1934'te doktora eğitimine başlar. Bu eğitim doktora derecesini aldığı 1938 yılı Aralık ayına kadar yaklaşık dört yıl sürer.

Türkiye'de Arnavutköy Amerikan Koleji'nde okurken ilgisi sosyolojiden çok pedagojiye yönelmişti. ABD'de ilk yıl ana dal olarak sosyolojiyi, ikincil alan olarak da pedagojiyi seçer. İkinci yıldan itibaren tamamen sosyoloji alanına yoğunlaşır. Kendi deyişiyle eğitimin toplumun önemli kurumlarından biri olduğunu, eğer toplumsal gerçekliğin tümü kavranırsa, eğitimin de daha iyi anlaşılacağını görerek sosyolojide yoğunlaşmaya karar vermiştir. Bu kararı verirken kafasının gerisinde Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesine nasıl erişeceği sorusu bulunmaktadır. Bunun için de toplumların nasıl değişip geliştiğini öğrenmek iste-

[4] Mete Çetik, a.g.e, s. 30.

[5] Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, a.g.e., s. 165.

[6] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 32.

mektedir. Ama aldığı sosyoloji eğitimi onu doyurmamaya başlamıştır.[7] Kendi anlatısıyla, Michigan Üniversitesi'nde öğretilen sosyolojinin bir bilim olmadığını fark ederek, yanlış bir dalda olduğunu düşünmeye başlamıştır.[8]

ABD'deki eğitiminin dördüncü yarıyılına geldiğinde üniversitesinde bir başka doktora öğrencisiyle sosyolojinin kuramsal sorunları tartışmasında, Benice Sadık, Durkheim'dan söz ederken, arkadaşı, Marx'ın yaklaşımından söz eder. Ama arkadaşı Durkheim'i, kendisi de Marx'ı okumamıştır. Konuşma derinleşemez. İkisi de tartışmayı gerekli okumaları yaptıktan sonra sürdürmeye karar verirler. Behice Sadık yaz tatilinde Marx üzerine temel okumaları yapar. Yaz sonunda yeniden dersler başladığında arkadaşı Wisconsin Üniversitesi'ne geçmiştir. Tartışmayı sürdüremezler. Ancak o yarıyıl aldığı sosyal antropolojiye giriş dersi akademik formasyonunun oluşumunda önemli bir katkı yapar. Mübeccel Kıray'ın anlattıklarından bu dersin hocasının ünlü Leslie Whyte olduğu anlaşılmaktadır.[9] Bu ders sosyoloji gibi toplumsal değişme kavramı ile yetinmiyor, bunun ötesine geçerek toplumsal yapı ve toplumsal evrim kavramının toplumun gerçekliğini kavramaktaki olanaklarını gayet açık olarak sergiliyordu. Bu ders Behice Sadık'ı sosyoloji derslerinden daha çok etkiledi. Bu yıllarda, doktora öğrencileri için açılan bir seminerde Marksizim üzerine bir dönem ödevi yazmayı üsdendi. Marksizme ilgi duymaya başladıktan sonra *Kapital*'in ilk cildini, *Alman İdeolojisi*'ni, *Komünist Manifesto*'yu, Engels'in *Ailenin ve Devletin Menşei*'ni, Lenin'in *Diyalektik Materyalizm ve Empriokritizm* gibi temel kitaplarını okumuştu. Behice Sadık bu dönemde Marksizmin bir ekonomik determinizm olmadığını, diyalektik dikkate alınmadan doğru açıklamalar yapılamayacağını, toplumu değiştirmenin bir bireysel iş olmadığını, örgüt işi yani parti işi olduğunu kavradığını anlatmaktadır.[10]

Behice Sadık'ın Marksizme yönelmesini sadece Amerikan sosyolojisi konusunda duyduğu tatminsizliğe bağlamak kanımca yetersiz kalmaktadır. Behice Boran'ın ABD'de bulunduğu yıllar, ABD'nin 1929 büyük ekonomik krizinin etkilerinden henüz kurtulamadığı yıllardır. New Deal'in getirdikleri sınırlı kalmış, ABD 1937 yılında yeniden bir kriz yaşamaya başlamıştır. ABD'nin büyük potansiyellerine karşın, kapitalizm içinde sefaletin önlenemediğinin kanıtları her

---

[7] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 15-16.

[8] Gökhan Atılgan, a.g.e, s. 33.

[9] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde cadı kazanı kaynamaya başladığı yıllarda Leslie Whyte, Behice Boran'a yapılanlardan haberdar olunca, ABD'de okuyan Mübeccel Kıray'a, "yirmi senelik hocayım; karşımda oturan en akıllı insandı; ondan daha iyisi gelmedi; keşke hiç göndermeseydik onu" demiştir. Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, a.g.e., s. 105.

[10] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 17-18.

gün yaşanmaktadır. Benice Sadık bu nedenle devrimci ele alışların gerekliliğini düşünmektedir.

Michigan Üniversitesi'nde kendi ilgileri doğrultusunda Marksizmi keşfetmesi ve bu düşünce çizgisinde yol alması doktora konusunu saptamasını da kolaylaştırmıştır. Esas ilgilendiği konu düşey sosyal hareketlilik (*vertical social mobility*) olmuştur. Tabii bu, Marksist paradigma içinde kalan bir sorunsaldır. Behice Sadık bu konuyu ABD'de toplumun düşey hareketliliğe açık olduğu şeklindeki inancın bir dayanağı olmadığını göstererek bu miti yıkmak için seçtiğini anlatmaktadır. Tezin yöneticisi bölüm başkanıdır. Bu konuda bir araştırma yapması için Detroit'teki otomobil fabrikaları seçilmiştir. Bu konuda otomobil fabrikaları araştırma izni vermek istememişler, nihayet Ford şirketinden izin çıkmıştır. Otomobil fabrikalarında CIO işçileri örgütlemeye başlayınca açılan bu kapı yeniden kapanmıştır. Saha araştırması olanağı kalmayınca ABD'nin nüfus sayımı verilerinden yararlanarak, "Bir Mesleki Mobilite İncelemesi 1910-1930 Yılları Arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Meslek Gruplarının Yaş Dağılımı Analizi" adlı tezi yazmıştır.[11] Uğur Mumcu'yla konuşmasından, bu tezde ele alınan, 20 yılda meslek gruplaşmalarından değişikliklerin bu sürede çalışma hayatına girenlerin tercihlerine ve bulabildikleri iş olanaklarına bağlı olduğunu, bu nedenle sınıf akışkanlığını doğrudan yakalayamadığı için rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. ABD sosyologlarının bu tür kaygıları olmadığı için doktora derecesini almakta bir zorlukla karşılaşmamıştır.

Aralık 1938'de Michigan Üniversitesi'nde doktorasını aldığında ABD'den doktora alan ilk kadın ve Türkiye'de sosyoloji doktorası yapan ilk kadın olarak dönüş yapar. Dönerken bavulunda bir dans elbisesi bulunmaktadır, ama düşüncesinde geldiği nokta dolayısıyla onu artık hiç kullanamayacaktır.[12]

Türkiye'ye dönünce İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesi'nde sosyoloji dersi bulunduğunu öğrenir ve fakülte dekanı Celal Sarç'a başvurur. O dönemde üniversite henüz kuruluş aşamasında olduğu için doktorası olan bir kişi doğrudan doçent olarak atanabilmektedir. Celal Sarç onu iyi karşılamış, Ankara'daki Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne dilekçe vermesi gerektiğini bildirmiştir. O da bir dilekçe göndererek Manisa'ya ablasının yanına giderek yanıt beklemeye başlar. Bu yıllarda Yüksek Tedrisat Umum Müdürü Cevat Dursunoğlu'dur. İstanbul Üniversitesi'ne Nazilerden kaçan bilim adamlarının yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır ve siyasal desteği yüksektir. Yanıt gelmemesi üzerine ab-

[11] Bu tezin Türkçesi 2010 yılında yeniden yayımlanmıştır, bkz. "Bir Mesleki Mobilite İncelemesi", Behice Boran, a.g.e., s. 43-166.

[12] Bu bilgiyi Sadun Aren vermektedir, bkz. Güzella Bayındır, *Akıntıya, Karşı Behice Boran*, Yazılama, İstanbul, İstanbul, 2009, s. 206.

lasıyla birlikte Ankara'ya gider Dursunoğlu'yla görüşür. Dursunoğlu ümit vermez. Türkkaya Ataöv'in Cumhuriyet'te yazdığına göre, bu konuşmada kendisine kadro yok dendiği için bir süre "hademe kadrosunda" görünerek hocalık yapmaya razı olmasına karşın, üniversiteye ataması yapılmaz.[13] Behice Sadık Boran'ın sol düşünceye sahip olduğu henüz Türkiye'de bilinmemektedir. Bu nedenle Dursunoğlu'nun direncini Alman üniversiteleri karşısında Amerikan üniversitelerine güvenmeyişiyle açıklamak doğru olabilir. Bunun üzerinde 1939 Mayıs'ında doğrudan Milli Eğitim Bakam Hasan Ali Yücel'e başvurarak durumunu anlatır. O da Müsteşar Rüştü Uzel'i çağırarak uygun bir yere tayin etmelerini söyler. Buna karşın Dursunoğlu'nun direncinin aşılması kolay olmaz, atamanın yapılabilmesi için bakanın yeniden devreye girmesi gerekir. Nihayet 1939 yılı Haziran'ında üniversite yasasındaki geçici bir maddeye dayanarak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne, üç yıl içinde doçentlik tezini hazırlamak koşuluyla, sosyoloji doçenti olarak atanır.

Behice S. Boran'ın Yaşamında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dönemi

Behice Boran'ın doçent olarak atandığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Atatürk'ün 11 Mart 1935'te Kültür Bakanı Abidin Özmen'e verdiği bir direktif üzerine kurulmuştur. Bu bir Atatürk projesidir. Bu projenin niteliğine doğru teşhis koyabilmek için üniversite reformu konusundaki Malche raporunu okuduktan sonra Atatürk'ün aldığı üç dört sayfalık el yazısı notları hatırlamak gerekir. O notlarda iki konu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi "İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım" sorusuna cevap aramanın kendisini ilgilendirmediğidir. Ona göre Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapılmalıdır sorusunu çözmeden İstanbul Darülfünunu'nun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, manasızdır. O kendi kafasındaki kültür sorununa araştırmalarıyla ufuk açacak bir kurum istemektedir. Dikkati çeken ikinci konu Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim aleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Ankara'da toplamak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamayı göze almış olmasıdır.[14] Bu nedenle üniversite reformunun uygulanmaya konulmasından çok kısa bir süre sonra, kültür odaklı ve Ankara'da kurulacak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Projesini devreye sokmuştur.

---

[13] Türkkaya Ataöv, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 2004.

[14] Osman Bahadır: "1933 Üniversite Reformu Niçin Yapıldı?", Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır (ed.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2007, s. 67-69.

Başbakanlığın fakültenin kuruluşuyla ilgili raporunda fakültenin işlevi "Hükümet merkezimizde bir taraftan Türk kültürünü bilgi metoduyla işleyecek bir tetkik ve araştırma müessesine olan ihtiyaç, diğer taraftan orta tahsil müesseselerimize ulusal dil ve tarihimizin ilmi ve en yeni telakkilerine göre hazırlanmış muallim yetiştirmek" olarak tanımlanmıştır. Fakülte resmi olarak, Halkevi konferans salonunda, 9 Ocak 1936'da Atatürk'ün katılımıyla yapılan bir törenle açılır. Fakülte kurulduğunda Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Antropoloji, Sümer, Akad, Hitit, Macar, Hint, Çin, Yunan, Latin Dil ve Edebiyatları; yaşayan dillerden Alman, Fransız, İngiliz, Rus, Arap, Fars Dil ve Edebiyadan zümreleri (kürsüleri) vardır. Buna 1937 yılında arkeoloji eklenmiştir.[15] Görüldüğü gibi henüz Behice S. Boran'ın sosyoloji dersi verebileceği bir yer yoktur. Fakültenin başlangıçtaki yapısı hemen hemen sadece idiografik bilim alanlarını kapsamaktadır.

Boran'ın başvurabileceği felsefe zümresi 1939 yılında açılmıştır. Kanımca bu gelişme bu yılda Emin Erişilgil'in dekanlık yapmasıyla yakından ilişkilidir. Darülfünun'da Ziya Gökalp'in grubu içinde bulunan Emin Erişilgil böyle bir olanak sağlayınca da Boran'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine atanması olanaklı hale gelmiştir. Felsefe zümresi başkanlığına, Paris-Sorbone Üniversitesi Felsefe Bölümü profesörlerinden Oliver Lacombe getirildi. Muzaffer Şerif Başoğlu[16] ve Behice Boran doçent, Niyazi Berkes,[17] Necati Akder,[18] Hamdi Ragıp Atade Mir[19]

---

[15] Azmi Süslü, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 50 Yıllık Tarihi*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 8, 19, 39.

[16] Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Muzaffer Şerif 1929 yılında psikoloji eğitimi için ABD'ye gitti, 1932'de Harvard Üniversitesi'nde psikoloji yüksek lisans derecesi elde ettikten sonra Almanya'ya gitti. Orada Geştalt Psikolojisinin kurucularıyla tanışırken Nazizmin yükselişini yaşadı. 1935'de Colombia Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı ve bu tez 1936'da *The Psychology of Social Norms* başlığıyla yayımladığında çok ses getirdi. 1937'de Türkiye'ye dönerek Gazi Terbiye Enstitüsü'nde psikoloji dersleri vermeye başladı. 1939 yılında da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Kürsüsü'ne psikoloji doçenti olarak atandı. Remzi Demir - Doğan Atılgan, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşeri Bilimlerin Yeniden İnşası*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 47.

[17] Niyazi Berkes, İstanbul Üniversitesinde sosyoloji asistanıyken 1935'te bir burs alarak Chicago Üniversitesi'ne gitmiş, sosyoloji bölümüne devam etmiştir. II. Dünya Savaşı çıkınca eğitimini tamamlamadan Türkiye'ye dönmüştür. 1939'da ilmi yardımcı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine atanmış 1941'de doçentliğe terfi etmiştir. Hayriye Erbaş: "Üniversite-Toplum İlişkisi Bağlamında DTCF ve Sosyoloji", Remzi Demir ve Doğan Atılgan (ed.), *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* içinde, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 194.

[18] Necati Akder, Darülfünun'da felsefe okudu, Mehmet İzzettin'in izleyicisiydi. Lisede felsefe öğretmenliği yaparken 1933'te Sorbon Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne gönderildi, oradan 1936'da mezun olunca Fransız ve Alman felsefelerini incelemek için Berlin Üniversitesi'ne gön-

ve Mediha (Esenel) Berkes de[20] ilmi yardımcı (asistan) olarak göreve başladılar. 1942 yılında Lacombe'un bu zümre içinde bilim tarihi disiplininin yer alması önerisi de uygun görülerek uygulamaya konuldu.[21] Bu kadroya 1942 yılında Nusret Hızır,[22] 1943 yılında Aydın Sayılı katıldı.[23]

Bu kadro yeni kurulan bir felsefe bölümü için kuvvedi bir kadrodur. Türkiye o yıllarda Almanya'dan kaçan önemli bilim adamlarını getirebildiği için diğer dallarda da güçlü bir kadro kurmuştur. Bu kadronun o zamana kadar oluşan sosyal bilim bölümlerinin kadrolarından en önemli farklılığı ABD'de sosyal bilim formasyonu elde etmiş Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes gibi oldukça güçlü bir kümelenmeyi barındırmasıdır. Türkiye'nin sosyal bilim akademiyası genellikle Fransa ve Almanya'da yetişmişlerdir ve o ülkelerdeki gelişmelerin etkisi altındadırlar. ABD'nin etkisi ilk kez bu kurumda açıkça hissedilebilecektir. Fatına Başaran'ın anlattığına göre, bu öğretim üyeleri yabancı dergilerden makaleleri okutmaktadırlar. Bunun için de öğrencilerine yardımcı olmak üzere ingilizce dersi vermekte, tercümelerine yardım etmektedirler. Behice Boran böyle bir ortamda sosyolojiye giriş, şehir sosyolojisi ve istatistik derslerini vermeye başlamıştır.[24] Aynı zamanda da gelirini artırabilmek için Ankara'daki değişik liselerdeki derslere gitmiştir.

İlk öğrencilerinden olan Mübeccel Kıray, Behice Hanım'ın öğrencisi olduğunda kendisine etkisini, "O kadar genç, o kadar şık, o kadar zarif ve o oranda da bilgili. Saçları, İngiliz tabiriyle page denen tarzda, içe doğru doğru kıvrılmış,

---

derildi. 1939'da Ankara'ya dönünce Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin felsefe zümresine atandı. 1942 yılında da doçent oldu. http://www.kimkimdir.gen.tr/ kimkimdir. php?id=2973

[19] Hamdi Ragıp Atademir, Fransa'da Besançon ve Nancy Üniversitelerinde eğitim gördükten sonra lise öğretim üyeliği yapmakta iken, 1939 yılında Lacombe'un asistanı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne atandı. 1942 yılında "Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı" başlıklı teziyle doçentliğe yükseltildi. Remzi Demir ve Doğan Atılgan, a.g.e., s. 67.

[20] Mediha Berkes, Chicago Üniversitesinin Antropoloji bölümüne devam etmiştir. II. Dünya Savaşı çıkınca eğitimini tamamlamadan Türkiyeye dönmüştür.

[21] Remzi Demir, Doğan Atılgan: a.g.e., s.149.

[22] Üniversite reformu sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde Hans Reichenbach'ın asistanlığını yapan Nusret Hızır, Hasan Ali Yücel'in ısrarı üzerine dışarıdan sınav vererek 1942 yılında doçent olarak atandı. Remzi Demir ve Doğan Atılgan: a.g.e., s. 31.

[23] Aydın Sayılı, 1942 yılında Harvard Üniversitesi'nde Sarton'un öğrencisi olarak "İslâm Dünyasında Bilim ve Eğitim Kurumları" başlıklı teziyle Harvard'da verilen ilk bilim tarihi doktora derecesini alarak Türkiye'ye döndüğünde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe zümresine ilmi yardımcı olarak (1943 yılında) atandı. Remzi Demir ve Doğan Atılgan, a.g.e., s. 61.

[24] Sosyolojiyi Seçenler: Mübeccel Belik (Kıray), Fatma Taşkıngöl (Başaran), Ekrem Altay, Lütfü Öztabak, Osman Serdengeçti ve Tahsin Gülöksüz. Güzella Bayındır, a.g.e., s. 56.

çok hoş bir kadın" diye anlatıyor. Onu etkileyen esas olarak kirli pembe renkli elbisesi olmuştur. Bu rafine rengi, yıllar geçtikten sonra bile, "eflatuna gidecek ama gitmiyor" diye anlatmaktadır.[25] Kısa sürede Boran'ın ünü Ankara'da yayılır, derslerini dinlemeye SBF'nin asistanları da gelmeye başlar. Artık sınıfları kalabalıklaşmıştır.

Behice Boran'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öyküsünü üç bölümde anlatmaya çalışacağım. Birinci bölümde kuramsal ve amprik sosyoloji çalışmalarını, ikinci bölümde dergi çıkararak, gazetelerde yazdığı yazılarla toplumdaki sosyal ve siyasal gelişmelere müdahale çabalarını, üçüncü bölümde ise Boran ve arkadaşlarının Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden uzaklaştırılmasını ele alacağım.

Sosyoloji Kuramı Konusunda Ampirik ve Kuramsal Çalışmaları

Behice Boran'ın DTCF'ye atanmasından sonrasında Türkiye'deki sosyolojinin Durkheim'ın çizgisinde kalamayacağı, kuramsal tartışmanın derinleşeceği ve bunun öncüsünün Behice Boran olacağının ilk işareti *Siyasi İlimler Mecmuası*'nda 1940 yılında yazdığı "Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları" yazısında verilmiştir denebilir.[26] Boran bu yazısında Şikago okulunun "beşeri ekoloji" yaklaşımını tanıtmakta, bunun yanında Durkheim'ın "morfoloji sosyal" yaklaşımıyla karşılaştırmasını yapmakta ve beşeri ekoloji yaklaşımının üstünlüğünü anlatmaktadır.

Boran'ın sunuşuyla beşeri ekoloji, temelde, ister biyolojik ister toplumsal olarak kabul edilmiş insan ihtiyaçlarının karşılanması konusunda doğal çevrenin işletilmesi faaliyetlerinden doğan insanlar arası gayri şahsi (anonim) ilişkilerin incelenmesi olarak tanımlanmıştır. Ekoloji bu yöntemini özellikle belli bir işbölümüne bağlı olarak belli bir mekânda biçimlenmiş insan topluluklarını (*community*) incelemekte uygulamaktadır.

Boran'ın, Durkheim'ın toplumu incelerken kullandığı "morfoloji sosyal" yaklaşımında da bir topluluğun mekânda yığılması/biçimlenişi olarak ele aldığı sorun bir anlamda beşeri ekolojinin ele aldığıyla aynıdır. Ancak Durkheim mekândaki yığılmayı gayri şahsi bir işbölümüne değil, şahsi bir ilişki olan "manevi tekasüfe" (manevi yoğunlaşmaya) bağlamaktadır. Boran böyle bir anlayı-

---

[25] Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, s. 102, 111.

[26] Behice Boran: "Sosyoloji'de Yeni Araştırma Esasları", *Siyasi İlimler Mecmuası*, sayı 111, Haziran 1940.

şın sosyolojinin saha araştırmalarında uygulanamadığını ve başarısız olduğunu söylemektedir.

Boran'ın ikinci kuramsal/yöntemsel yazısı "Sosyal Evrim Meselesi", 1943 yılında *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde yayımlanmıştır. Bu konuyu doçentlik tezinde zaten işlemiş bulunuyordu.[27]

Boran sosyolojide evrim kavramının 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmesinin dünyada yaşanan "inkişaf" dolayısıyla ortaya çıktığını ama bu dönemde sosyal evrim konusunda yazılanların "tarih felsefesini" andırması dolayısıyla başarısız olması nedeniyle sosyal evrim kavramının terk edilerek, sosyal değişme ve sosyal süreçlerin kullanılmaya başlandığını ve bu kavramların da yetersiz kaldığını anlatmaktadır. Evrim gibi yapısal değişmelere atıf yapan bir kavramın reddedilmesi, sosyolojinin genelleme yapabilme olanağını elinden almaktadır. Boranın böyle bir saptamasını, doğa bilimlerine benzer bir sosyolojinin doğmasını engellemek olarak da okumak olanaklıdır.

Oysa Boran evrimsel bir değişme kavramının tanımlanabileceğini ve sosyolojinin bilimselliğinin pekiştirilebileceğini düşünmektedir. İnsan topluluklarının oluşumunda esas olan insanın doğal çevresiyle ilişkisinde, doğal kaynakların işletilmesinde alet ve değişen araçlar kullanıldığından ve bunlar birikerek inkişaf ettiklerinden, insan tabiat ilişkilerinde ve bunlardan doğan insan ilişkilerinde evrimsel karakteri olan bir değişme gözlenebilecektir. Bu değişme tek bir çizgi üstünde tedrici bir değişme değildir. Farklı coğrafya ve tarih koşullarında farklı hızda, sıçrayışları da içerebilecek bir değişmedir. Ama Boran evrimsel değişmenin varlığının kabulünün bir ereklilik içermesi anlamına gelmediğini kuvvetle vurgulamaktadır. Evrimde bir yön bulunduğunun söylenebilmesi erişilecek sonucun bir zaruretinden değil, analiz ve yapılan gözlemler sonucundaki saptamalardan doğmaktadır. Tekniğin biriken ve ilerleyen bir seyir takip etmesinin erisilmesi zaruri bir gaye ile tayin edilmiş olmayışındaki gibi. Böylece Boran, "sübjektif, ahlaki kıymet hükümlerine sapmada, ilmin kabul ettiği miyarlara uygun, müşahade, mukayese edilebilir, ölçülebilir olaylara dayanarak sosyal evrim" kavramın geliştirilebileceğini ve sosyolojinin bilimsel niteliğini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır.

Behice Boran kendisinin evrenselci sosyoloji anlayışının bir başka yönüne 1943 yılında İnsan dergisinde yayımladığı "Sosyolojide Bocalamalar I ve II" yazılarıyla açıklık kazandırmıştır.[28]

---

[27] Behice S. Boran, "Sosyal Evrim Meselesi", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 2, Şubat 1943.

[28] Behice Boran, "Sosyolojide Bocalamalar I", *İnsan*, sayı 21, Mart 1943. Behice Boran: "Sosyolojide Bocalamalar II", *İnsan*, sayı 22, Nisan 1943.

Boran bu yazısında sosyolojiyi benim kullandığım bu terimleri kullanmadan, idiografik değil nomotetik bir bilim olarak gördüğüne açıklık kazandırmaktadır. Sosyolojide organik (uzvi) kuramdan söz eden Charles Cooley'in bir yazısından "Her şey hem sebep hem neticedir; amiller arasında mantıki bir evveliyet, müstakil bir mütehavvil, ipucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz veya hakiki bir şey görmüyorsunuz" alıntısını yaptıktan sonra bu bütüncü görüşüne katıldığını söylemektedir. Ama bunu "Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmayan, tek bir birlik teşkil eder" olarak yorumlamasına katılmamaktadır. Böyle bir yorum sosyolojiyi kanun geliştiremez hale sokmaktadır.

Oysa Boran bütüncü bir görüşten hareket ederek ve tabii ilimler metodunu uygulayarak genel kanun geliştirmenin olanaklı olduğunu görmektedir. Bunun olanaklılığını Şikago okulundan Burgess'in "eş merkezli zonlar" kuramının gösterdiğini söylemektedir. Yalnız bu kuramda rekabetin zorunlu bir süreç gibi ele alınmasını kapitalist Amerikan toplumunun damgasını taşımak olarak yorumlamakta ve "beşeri ekoloji doğru bir görüş noktasından hareket ettiği veya edebileceği halde istikametini kaybediyor, şüpheli, yanlış yollara sapıyor" demektedir.

Boran *DTCF Dergisi*'nde 1943 yılında yayımladığı "Sosyoloji Anlayışında, İkilik'" yazısında sosyolojide doğa bilimleri yaklaşımının uygulanabilirliği konusunu ele almıştır.[29] Bu yazıda da Charles Cooley'in idiografik yaklaşımını eleştirmektedir. Boran'ın bu konudaki düşüncesi üzerinde daha önce durulduğu için bu bölümde ayrıca ele alınmayacaktır.

Boran sosyoloji anlayışındaki temel ikiliği; (1) monist bir bilim anlayışına sahip olarak sosyolojinin de neo-pozitivist bir yaklaşımla geliştirilebileceğini kabul edenlerle, (2) sosyolojide doğa bilimlerinin pozitivist bilim anlayışının uygulanamayacağını manevi bilimlerin yaklaşımlarının uygulanması gerektiğini savunanlar arasında kurmaktadır.

İkinci görüş Almanya'da hâkimdir. Boran bu yazısında önce sosyal olayların manevi bilimlerin yöntemleriyle incelenmesi gerektiğini savunanların görüşlerini vermekte ve görüşleri yanıtlamaktadır. Bu yanıtlamayı yaparken dualist bilim yaklaşımı içinde pozitivist yaklaşımla yapılamaz denilenlerin yapılabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Ona göre "Sosyoloji müspet bir bilim olabilir mi, olamaz mı münakaşası devam ede dursun, bu suale kati cevabı bilfiil bu metodun sosyal olaylara tatbiki verecektir."

---

[29] Behice Boran: "Sosyoloji Anlayışında ikilik", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 3, Nisan 1943.

Boran'ın "Sosyoloji Anlayışında İkilik" yazısını yazmış olmasını sadece epistemolojik kaygılara bağlamak yetersizdir. Bunun gerisinde II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanında yer alanların "milli ilim" kavramını kullanması vardır, "iktisatta otarşi" ve "kültürde otarşi"yi savunanlar, ideolojilerinin uzantısı olarak "milli ilim"den söz etmişlerdir.[30] Eğer bilim alanını "doğa bilimleri", "manevi bilimler" diye ikiye ayırırsanız bir "milli ilimden" söz edebilmek kolay olmaktadır. Hem ideolojik konumuyla, hem de sosyolojinin doğa bilimleri yöntemleriyle yapılabileceğine inanması dolayısıyla Boran, tabii ki "milli ilim" anlayışına karşı çıkmış ve yine 1943 yılında *Adımlar* dergisinde "Hangi Manada Milli İlim" yazısını yayımlamıştır.[31]

Boran yasanın belli bir süre için sağladığı olanak üzerine doçent olarak atanmıştır. Ama doçentliğe yeterliliği için bir habilitasyon tezi hazırlamak zorundadır. Bunun için Manisa'da bir ova köyü olan Tepecik'e 1941 yazında öğrencisi olan Fatma Taşkıngöl'ü (Başaran) götürerek bir saha araştırması yapar. Bu araştırmaların harcamaları üniversite bütçesinden karşılanır. "Bir Köy Üzerinde Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki" başlıklı tezini 1942 yılında sunar. Olivier Lacombe, Emin Erişilgil ve Şevket Aziz Kansu'dan oluşan jüri çok olumlu raporlar yazar, doçentlik dersini "Sosyolojide Tekamül" konusunda verir. 20 Haziran 1942'de doçentliğe yeterliliği kabul edilmiş olur. Bundan kısa bir süre sonra Manisa'nın dağ köylerinde bir başka saha araştırmasına yine Fatma Taşkıngöl'le çıkar.[32] İlk araştırmasından elde ettiği sonuçları ikinci araştırmanın bulgularıyla ve o yıllarda Ankara köylerinde yaptığı gözlemlerle birlikte 1945 yılında temel eseri olan "Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki"ni yayımlar.[33]

Behice Boran o yıllarda dergilerde yazdığı yazılarda geliştirdiği kuramsal konumunu Manisa'da yaptığı iki köy çeşidi üzerindeki toplumsal yapı araştırmalarında somudaştırmıştır. Bu en önemli eseridir denebilir. Hem bu nedenle hem de köy araştırmaları konusunda Türkiye'de önemli bir kanlma noktasını oluşturması bakımından bu çalışma üzerinde ayrıntılı olarak duracağım.

Kitabın başında uzun bir "Problem ve Metod" bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm, bu araştırmanın genellikle anlaşıldığı biçimde bir köy incelemesi olmadığını söyleyerek başlamaktadır. İncelenmek istenen konu bir köydeki hayat

---

[30] Ant Duyum ve Yıldıray Yıldırım, "Behice Sadık Boran"; Aytül Kasapoğlu, *60 Yıllık Gelenek DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji 1939-1999* içinde, DTCF Sosyoloji Bölümü, Ankara, 1999, s. 72.

[31] Behice Boran, "Hangi Manada Milli İlim", *Adımlar*, sayı 5, Eylül 1943.

[32] Fatma Taşkıngöl, 1944 yılında mezun olduğunda ilmi yardımcı olarak alınır; Boran üniversiteden ayrılınca kadar Boran'ın odasında oturur. Güzella Bayındır, a.g.e., s. 58.

[33] Mete Çetik: a.g.e., s. 42-44.

şartları değildir, genel bir sosyolojik problemdir. "Bir topluluğun sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, bilhassa iki esas kısım arasındaki münasebederi aydınlatmaktır." Bu problem bakımından ele alınan köy olsun, kent olsun, Çin'de olsun Amerika'da olsun fark etmeyecektir.[34] Kitabın başlangıcında tabii çok önemli bir kuramsal iddia konulmuş olmaktadır. Onun için bu saha araştırmasını kuramsal iddia taşıyan araştırmaları içinde ele alıyoruz.

> Cemiyetin yapısını teşkil eden fonksiyonel birimler, yani müesseseler (kurumlar), insanlar arasında yerleşmiş, tekerrür eden, az çok devamlı olan münasebetler şekli veya münasebetler sistemidir. Müesseseler insan münasebetleri sistemleridir, insan münasebetleri ise, hangi cemiyette olursa olsun, daima iki çeşide irca edilebilirler: (1) cemiyettabiat çevresi münasebetinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi, (2) doğrudan doğruya cemiyet tabiat münasebetinden doğmayan insanlararası münasebetler sistemleri Bu iki münasebetler sistemi, birlikte bir cemiyet yapısı teşkil ettiklerinden birbirlerinden müstakil değillerdir.
>
> Her ne kadar genel sosyal evrimde (*evolution*) bu iki esas münasebetler nizamı arasındaki bağlantıların ne olduğu ana hatları itibariyle biliniyorlarsa da, sosyolojik araştırmaların başarması gereken iş muhtelif cemiyet tiplerinde, muhtelif zaman ve mekân şartları altında, bu esas münasebetin müşahhasta gösterdiği çeşitlenmeleri meydana çıkarmak, sosyal değişme vetiresinde (sürecinde) müesseselerin değişme seyrinin ve nizamının ne olduğunu teferruatıyla belirtmektir.[35]

Boran cemiyet-tabiat ilişkilerinden doğan kurumların, yani mülkiyet ve ona bağlı olarak işbölümü sistemlerinin diğer sosyal müesseselerden daha önemli olduğu üzerinde durmaktadır.

Boran bir sosyolog olarak belli bir toplumu incelerken neler yapması gerektiği konusunda böyle bir çerçeve çizmiştir. Bu problemin formüle ediliş biçimi ilginç bir özellik göstermektedir. Kendisinin formasyonunda önemli bir yer tutan antropolojiden gelen evrimci çizgiye oturmakta, batı dünyasında gelişen sosyolojinin kavramlarıyla ifade edilmektedir. Marksist yazının terminolojisiyle yazılmamış olsa da bu analizin Marksist ele alışla da uyum içinde olduğu açıktır. Örneğin birinci tür müesseseler altyapı, ikinci tür müesseseler üstyapı kavramına tekabül etmektedir.

Boran ortaya koyduğu bu bakış açısının bir topluluğun (bu durumda köy) incelenmesinde izlenecek metodolojiyi de belirlediğini söyleyerek, ele alınan topluluğun tabiatla ilişkisi cephesinden araştırmayı geliştirmek için üç veriden yola çıkılması gerektiğini söylemektedir. Bunlar:

---

[34] Behice Sadık Boran: *"Toplumsal Yapı Araştırmaları"*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü, Sosyoloji Serisi 3, Ankara, 1945, s. 1.

[35] Behice Sadık Boran, a.g.e., s. 2-3.

(1) Ele alınan sınırları belli bir nüfus topluluğunun belirli bir mekân ve zamandaki nüfusunun nicelik ve niteliği,

(2) bu topluluğun yaşamını sürdürmek için işlettiği, yararlandığı doğal kaynaklar ve toprağın coğrafi koşulları,

(3) kaynakları işletmekte kullandığı araçlar ve teknoloji, olarak sıralanmaktadır. Bu veriler saptandıktan sonra yapılacak analizde bu kaynaklar kullanılarak yapılan üretimin nasıl örgütlendiği, üretimde kullanılan kaynakların ve araçların mülkiyetinin nasıl dağıldığı, toplumda nasıl bir işbölümü bulunduğu ve bu işbölümünün nasıl bir tabakalaşma yarattığı üzerinde durulacaktır. Daha sonra da diğer türdeki sosyal müesseseler ve değerler araştırılacaktır.

Behice Boran, ele aldığı nüfus topluluğunu, diğer topluluklardan yalıtılmış biçimde, tek başına alınmasının olanaksız olduğunu, çünkü hiçbir nüfus topluluğunun kendine yeterli olamayacağını, bu nedenle de başka topluluklarla ilişki içinde bulunacağını söylemektedir. "Modern cemiyetler feodal cemiyederden çok daha açık olduğundan iç yapıları birbirinden fonksiyonel olarak farklılaşmış birbirine bağlı birimlerden teşekkül etmiş" bulunmaktadır. Bu farklılaşmış yapının ortaya çıkmasının nedeni bu topluluğun dışla kurduğu ilişkilerin biçimidir. Bir nüfus topluluğunun, bu özelliğini analizlerine katabilmek için, bir yandan insan ekolojisinin temel kavramlarından biri olan "ekolojik pozisyon"dan, öte yandan kentsel ekonomi analizlerinin ana kavramlarından biri olan temel ekonomi'den (*basic economy*) yararlanmaktadır.[36]

Behice Boran köy ve şehir ayrımını kendi kuramsal pozisyonuna göre yeniden tanımlamaktadır. Boran'a göre bir nüfus topluluğu, ekolojik konumuna ve ekonomik temeline göre köy ve şehir olarak iki türe ayrılmaktadır. Bu iki değişken üzerinde durularak köy, kasaba ve şehir ayrımı da yapılabilecektir.

Kitabın metodolojik girişinde son olarak, cemiyederde esas olan hadisenin oluş ve değişme olduğuna değinildikten sonra her sosyolojik araştırmanın "dinamik" olması gerektiğine dikkat çekilerek hiçbir yapının statik olmadığına vurgu yapılmaktadır. Sözü edilen sosyal yapıların statik bir gerçeklik olmadığına ancak değişme içinde kavranılabileceğine dikkat çekilmektedir. Her nüfus topluluğunun yaşadığı değişme, hem zamanda hem de mekânda bütünlüğü korunarak gerçekleşmektedir.

Behice Boran nüfus topluluklarının yapısal araştırmaları konusundaki bu kuramsal yaklaşımının geçerliliğini, Manisa köylerinde yaptığı bir saha araştırmasıyla kanıtlamaya çalışmaktadır. Boran'ın yaklaşımına göre saha araştırması

---

[36] İlgili kent coğrafyası yazınında, ekonomik temel, bir yerleşmede üretilen ve o yerleşmenin dışına ihraç edilen mal ve hizmederden oluşmaktadır.

kontrollü bir gözlemdir. Manisa'da iki farklı ekolojik konuma ve ekonomik temele sahip bir grup ova köyü ve bir grup dağ köyünü seçerek toplumsal yapılarını ve yaşamakta olduğu değişmeleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Ayrıca ekolojik pozisyon ve ekonomik temeli sabit tutarak kültürel ve tarihi menşei farklı köy gruplarında yapılabilecek bir kontrollü gözlemin olanaklarına dikkati çekmiştir.

Bu araştırmayı yapabilmek için Manisalı öğrencisi Fatma Taşkıngöl'le 1941 ve 1942 yılında sahaya çıkmıştır.[37] Kitabın başlangıcında Manisa'nın köylerinin hangi tipleri içerebileceği konusunda ayrıntılı bir sınıflama yapılmakta ve bu sınıflamaların hangi tür gözlemlere olanak vereceği tartışılmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde bölgenin tarihini vermektedir. Bu bölüm iki bakımından önemlidir. Bir yandan 18. yüzyıldan 1940'lara kadar geçen dönemde Anadolu'da kırsal yerleşmelerde yaşanan değişmelerin ne kadar önemli olduğu Manisa örneğinde açıkça görülmekte ve farkındalığımız artmaktadır, ikincisi Boran'ın bu süreci eski feodal rejimin çözülerek hür köylerin oluşumu olarak adlandırmasıdır. Bu saptamaları, ileride siyasete girdiği yıllarda da kendi siyasal seçmelerini de yönlendirecektir.

Kitabın beşinci bölümünde ova ve dağ köylerindeki nüfus durumuna ilişkin veriler bir araya getirilmiştir. Altıncı bölümde köylerin toprak üzerinde biçimlenmesi, yedinci bölümde köylerin ekonomik durumu, işbölümü ve farklılaşması verilmektedir. Yedinci bölümde sosyal tabakalaşma, sekizinci bölümde dışla münasebetler, dokuzuncu bölümde şehirleşmesi üzerinde durulmaktadır. Kitabı okurken böyle bir başlıkla karşılaşmanın beni çok şaşırttığını söylemeliyim. Bir kent araştırmacısı olarak günümüzde Ege'de kırsal alanın büyük ölçüde kentleşmiş olduğunu söylüyorum. Ama 1940'larda Boran'ın kültürel diffüzyon sürecine dayanarak böyle bir saptama yapabilmiş olması büyük ölçüde kuram alanında yetkinliği dolayısıyladır.

Behice Boran'ın akademik yaşamdan koptuğu noktada yazdığı ve 1947 yılında *American Journal of Sociology* dergisinde yayımlanan[38] "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji" yazısı hem o dönemde dünyadaki sosyoloji yazınını nasıl değerlendirdiğini hem de kendisinin hangi noktaya geldiğini göstermesi bakımından çok önemlidir, bu nedenle üzerinde biraz ayrıntılı olarak durmakta ya-

---

[37] Mübeccel Kıray, Manisa'ya Fatma Taşkıran'ı götürdüğü için kırıldığını söylemekte ve şimdi hak veriyorum, çünkü o Manisalıydı ben de olsam onu alırdım, diye eklemektedir. Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, a.g.e., s. 122.

[38] Behice Boran, "Sociology in Retrospect", *American Journal Of Sociology*, c. 52, sayı 4, Ocak 1947, s. 312-320. Bu yazının Türkçesi için bkz. "Geriye Dönüp ve Baktığımızda Sosyoloji", Behice Boran, *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, s. 429-439.

rar vardır. Muzaffer Şerif Başoğlu ABD'ye dönmek zorunda kaldığında Behice Boran'ı Amerikan Sosyoloji Derneği'ne üye yaptırmıştı. Bu yazıyı derneğe üyeyken göndermiştir. Mübeccel Kıray'ın Murat Güvenç'e anlattığına göre bu yazıyı Boran önce Kıray'a göndermiş o da derneğe postalamıştır.

Behice Boran'ın sosyolojik olgulara bakış açısında geldiği noktayı göstermesi bakımından, yazısının son iki paragrafı çok aydınlatıcıdır. Boran sosyolojinin karşı karşıya olduğu olguların niteliğini üç özellikle belirlemektedir:

- Toplumun tüm kurumları (ekonomi, siyaset ve sosyal) birbiriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar.
- Bu karşılıklı ilişkilerin belli dönemlerde bazıları önemlidir, belirleyici ya da yönlendiricidir. Bu da araştırmacının bir yapıyı saptamasına olanak vermektedir.
- Toplumsal bütün zaman içinde tümüyle değişir. Ama bu değişme yapıların değişmesi ya da evrilmesi anlamındadır. Toplumsal değişmenin anlaşılması, bir yapıdan diğer yapıya geçişinin anlaşılmasıdır.

Aslında bu üç niteliği Boran sosyolojisinin ontolojik kabulleri olarak da okuyabilirsiniz.

Yazısının son paragrafında bu kabullere sahip bir sosyoloğun somut bir olay üzerinde düşünürken nasıl davranacağını "Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belli bir anda ele alınan toplumsal bütünün parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme sektörüne başvurarak yapılabilir" diye anlatmaktadır. Bu sözler aslında Manisa köylerinde yaptığı araştırmanın yaklaşımını dile getirmektedir. Eğer "sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılamazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan, bundan öncesinde olduğu gibi uzak kalacaktır".[39]

Boran bu yazıda yeni bir toplumsal değişim anlayışı önerme noktasına, dünyada var olan sosyoloji yaklaşımlarının bir dergi yazısı kapsamına sığabilecek uzunlukta bir eleştirisini yaptıktan sonra gelmektedir.

Boran August Comte'un 100 yıl önce sosyolojiyi toplumsal olgularla ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma iddiasıyla doğduğu saptamasını ve bunu gerçekleştiremediği saptamasını yaptıktan sonra, bu geçen sürede Fransa, Almanya ve ABD'de gelişen sosyoloji yaklaşımlarının eleştirisini yapmaktadır. Bu eleştiriyi yaparken Marksizmin varlık ve meydan okuyuşunu akılda tutmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

[39] Behice Boran, a.g.e., s. 439.

Comte sonrası Fransız sosyolojisini "doğal bilim niteliği" taşıyacak biçimde geliştirme iddiasına sahip olan Durkheim'ın çalışmaları üzerinden değerlendirmektedir. Boran'a göre Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındadır, bunu yaptığı toplumsal işbölümü analizleriyle ortaya çıkarmaktadır. Bu düzeyde günün pratik sorunları üzerinde yaptığı analizlerden yola çıkarak toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerinde düşünmeye başladığında çözümün eşiğine gelmiştir. Bu noktada materyalist açıklamaların yoluna sapmayıp tinsel açıklamaların yoluna girerek, ortak bilincin *sui generis* toplumsal olgu olması temeli üzerine bir metodoloji geliştirmesiyle, çözebileceği bir sorundan uzaklaşmıştır.

Alman sosyolojisini Weber ve Sombart üzerinden değerlendirmektedir. Boran bu bilim adamlarının savunduğu, bilimlerin ikiliği yaklaşımını gerçekliğin materyalist kavranışına ve sosyalizme bir başkaldırı olarak görmektedir. Gerçekte Weber ve Sombart, Marx ve Engels gibi kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi sorunuyla ilgilenmişlerdir. Bilimlerde gördükleri ikilik bu olgunun açıklanmasında sırayı terse çevirmelerine yol açmıştır. Materyalist nedenleri değil, "kapitalizmin ruhu" ya da "protestan ahlakı" (Boran dinsel değerler diyor) gibi tinsel nedenleri başa almalarına neden olmuştur.

Boran'a göre Amerikan sosyologları, toplumda güçlü bir muhalefet olmadığı için toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklanmışlardır. Bu durumda Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden kurtarmış, suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar, göçmenlerin sorunları gibi konularda "particularistic" reform arayışlarına itmiştir. Bu tür çözüm arayışları özel toplumsal olguları bir zaman dilimi içinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmelerini reddetmelerine neden olmuştur. (Bu ABD sosyologlarının reddettikleri, gerçekte Boran'ın ulaştığı gördüğümüz sosyoloji anlayışıdır.) Bu yaklaşım sonucu ABD sosyolojisi toplumsal etkileşim, siyasal ve diğer alanlarda sınıflar arası çatışmalar gibi kavramları dışta bırakan, yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme kavramları almıştır. Bu terminoloji sosyolojiyi siyaset dışı tutmuştur. Amerikan sosyolojisi, sistemi verili kabul etmiş, değişmeyi sadece belirli kurumsal alanlarla sınırlı olarak görmüştür.

Bu genel değerlendirmeden sonra Boran, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin 1943 yılı sonundaki toplantısı için hazırlanmış olan, savaş sonrasında sosyolojinin nasıl gelişeceği, sosyolojinin hangi görevleri yüklenmesi gerektiği konusunda yazılan yazıları ele almaktadır. Bu yazılardan birini Lundberg yazmıştır. Boran'a göre bu yazı, bilim alanında iyice yıpranmış olan pozitivist tutumu temsil etmektedir. Bilimcilik yapmakta, her toplumsal sorunun çözümünü pozitivist bilimin toplum tarafından baş tacı edilmesine bağlamaktadır. Boran'a göre Lundberg'in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin

tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir.

Boran bu yazılar arasında Robert Lynd'in yazışma olumlu bir biçimde yaklaşmaktadır. Boran'ı bu yazının üç özelliği etkilemiştir. Bunlar:

- Savaşın ortalarında Lynd'in temel kurumsal sistemin devrimci bir değişme içinde olduğunu söylemekte olmasıdır.
- Lynd'in yaşanan bu büyük değişmenin muazzam bir iktidar çatışmasını içermesini kabulü ve sosyologların bu mücadelede demokratik tarafta yer almasını beklemesidir.
- Sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmesidir.

Bu yazının toplumsal olguları incelemek için çıkış noktası olarak temel kurumsal sistemi kabul etmiş olması Boran'a yakın düşmesinin nedeni olmuştur.

Bu yazı yayımlandıktan sonra ABD sosyal bilim alanında ne tür yankılar yaratmış olduğunu Mete Çetik bir çalışmasında toplamıştır. Onun saptamasına göre ilk yanıt Boran'ın ağır bir biçimde eleştirdiği Washington Üniversitesi'nden George A. Lundberg'den gelmiştir. Önemli ölçüde bir kızgınlığı yansıtmaktadır.[40] Lundberg savaş ve genel olarak yaşanan isterinin bazı bilim insanlarını bilimin denenmiş yöntemlerini terk ederek bilimsel faaliyetlerin iktidar mücadelesi içinde yer almasını savunmaya ittiğini söyleyerek, Boran'ı bu gruba sokmaktadır. Ona göre Marksistler çağdaş bilimsel yaklaşımı "pozitivist" diye nitelerken, bilimin özgün felsefi yönelimini kavramakta yetersizliği ortaya koymaktadırlar.

Lundberg'in yazısından bir ay sonra Nettler'in yazısında da Boran'ın yazısına değinilmiştir.[41] Netter Amerikan Sosyoloji Derneği'nin sosyoloji için bir tanımı olmadığı üzerinde durarak sosyologların tanımını yapmaya çalıştığı bir yazı yazmıştır. Bu yazıda Netter sosyoloğun tanımının bulanık kalmasındaki nedenin sosyoloğa yüklenen işlevlerdeki farklı anlayışların bulunması olduğunu söylemektedir. Ona göre bunun sorumlularından birini sosyolojideki sorumluluk ekolü oluşturmaktadır. Netter bu ekolün temsilcisi olarak Robert Lynd, Kurt Wolff ve Behice Boran'ı saymaktadır. Bunlar belli bir eylem tarzını meslektaşları için bir görev olarak görmektedirler. Bu grubu tanıtırken Boran'ın makalesinden alıntılar yapmıştır.

---

[40] Zikreden Mete Çelik, a.g.e., s. 52; George A. Lundberg, "Sociology Versus Dialectical Materialism", *The Journal of Sociology*, cilt 53, sayı 2, Eylül 1947, s. 85-95.

[41] Zikreden Mete Çelik, a.g.e., s. 55; Gwynne Nettler "Toward a Definition of the Sociologist", *American Sociological Review*, cilt 12, sayı 5, Ekim 1947, s. 553-560.

Mete Çetik Boran'ın yazısına ayrıca Herskovits'in *İnsan ve İşleri* adlı kitabının tanıtım yazılarından birinde de atıf yapıldığını saptamıştır. Cedric Dover[42] bu tanıtım yazısında antropolojinin alt dallara bölünmesi ve burada sosyolojiye ayrılacak yerin "uygulamalı ve karşılaştırmalı antropoloji" olabileceğini belirttikten sonra bu konunun Herskovits'in kitabında açılmadığı üzerinde durmakta ve bu konuda yanıtın Behice Boran'ın yazısında bulunduğunu söylemektedir. Söz konusu kitabın Herskovits'e ait olması bana çok ilginç geldi. Boran'ın yazısı yayımlandığında Mübeccel Kıray, Herskovits'in yanında antropoloji doktorası yapmaktadır. Kıray Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesi konusunda düzenlediği bir toplantıda hocasını tüm salonu heyecana boğan bir duygusallıkla anlatırken, Herskovits'in, Behice Boran'ın yazısını gördükten sonra kendisine gelerek, bu yazıyı beğendiğini ifade etmek üzere, kendisiyle doktora yapmaya devam edip etmeyeceğini sormuştur. Yoksa Ankara'ya mı döneceksin, demiştir.

Sosyal ve Siyasal Olanı Bilim Çevresi İçinden Etkileme Çabaları

Ankara'da, ABD'de sosyal bilim eğitimi almış olan Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'in etrafında sola açık bir çevre oluşmuştur. Bunlara konservatuvardan Sabahattin Ali, lise öğretmeni Adnan Cemgil, DTCF'nin ingilizce bölümünden Saffet Dengi (Korkut), Nusret Hızır, Güzin Dino, İrfan Şahinbaş ve Orhan Burian katılmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yakındırlar. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanların savaşta başarı kazanması üzerine, Türkiye'de Nazi yanlısı ırkçı/milliyetçi hareketlerin saldırganlığı ve yayın faaliyetleri artmaya başlamıştır. Bu durumda DTCF'de oluşan bu çevre, *Yurt ve Dünya* dergisini yayımlamaya karar verirler. Türkiye'de fikir çevreleri varlıklarını genellikle bir dergi çıkararak kanıtlarlar ve seslerini topluma iletirler. Nitekim 1941 yılında Türkiye'de 227 dergi çıkıyordu. Savaş içindeki baskıcı basın yayın rejimine karşın savaş sonunda Türkiye'de yayımlanan dergi sayısı 302'ye yükselmiştir. Bu dergi, yayına başladığı 1 Ocak 1941'den, 16 Mart 1944'de yayımı yasaklanıncaya kadar geçen sürede 42 sayı yayımlanır.[43] Niyazi Berkes'in anlattığına göre dergiyi çıkarmak için aralarında beşer lira toplamışlar, eş dost yardımıyla banka kredisi almışlardır. *Yurt ve Dün-*

[42] Zikreden Mete Çelik, a.g.e., s. 57, Cedric Dover, "Man and His Works: The Science of Cultural Antropology. By Melville J. Herskovits", *The Journal of Sociology*, cilt 54, sayı 4, Ocak 1949, s. 384-385.

[43] Abdurrahim Karadeniz, *Yurt ve Dünya Dergisi*, T.C. Kültür Bakanlığı.

ya'nın her sayışım Milli Eğitim Bakanlığı 300 adet alarak okul kütüphanelerine dağıtmış, değişik kurumlar abone yapılmış, biraz da hatır reklamı sağlanmıştır. Derginin başlangıçta 500 olan basım miktarı, daha sonra 1.000'e çıkmıştır. Ancak dergi hep kurucularının maddi desteğine ihtiyaç duymuştur.[44]

Kasım 1942 tarihli 21. sayısına kadar derginin sahibi ve genel yayın yönetmeni Behice Boran'dı. Bu sayıdan sonra derginin sahibi Pertev Naili Boratav, genel yayın müdürü Adnan Cemgil olmuştur. Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu, Mayıs 1943'ten sonra *Adımlar* dergisini yayımlamaya başladılar. Bu derginin sahibi ve genel yayın müdürü Behice Boran'dı. Adımlar, *Yurt ve Dünya* ile birlikte 15 Mart 1944'de kapatılıncaya kadar 12 sayı yayımlanmış ama 11 sayısı piyasaya verilmiştir. Yeni bir dergi çıkarılmasını Boran-Başoğlu arasındaki kişisel yakınlığa ya da TKP içindeki ayrılıklara dayandıran açıklamalar bulunmaktadır.[45] Her iki derginin de temel özelliğinin anti-faşist bir çizgide bulunması olduğu, bunu sol bir görüşle cumhuriyetin modernleştirici devrimlerine sahip çıkarak yapmaya çalıştığı, içindeki yazıların sosyal düşünce ve sanat alanına yayılan bir yelpazede yer aldığı söylenebilir. Boran'ın anlattığına göre devlet memurlarının siyasal yayınlar yapmaları yasak olduğundan her iki dergide de doğrudan politik yazılar yer almamıştır.[46]

Yıllar sonra Behice Boran, Uğur Mumcu'ya *Adımlar* dergisinin ideolojik çizgisinin daha belirgin olduğunu söylemiştir. *Adımlar* dergisinin ilk sayısında yayımlanan çıkış yazısı çok ilginçtir. Dergi bu yazısıyla o günlerde Türkiye'nin düşün yaşamındaki tüm akımlara karşı kendi pozisyonuna açıklık kazandırmaktadır.

Türkiye "geçiş" halinde bulunan bir dünya içinde yaşamaktadır. "Hiçbir ilerleyiş kendiliğinden olmuyor. Eski ile yeninin mücadelesinden doğuyor. Garba hayranlık da, kapanalım, kendimize dönelim demek de yanlıştır. Garp, olmuş bitmiş kemalini almış bir medeniyet değildir." "Garp medeniyeti şu veya bu milletin imtiyazlı malı değildir." Bugün garbın ileri hareketleri tüm insanlığındır. Türkiye, tabiat, cemiyet ve kültür alanlarında kendisini geriye çeken hiçbir putun önünde eğilmeyen bir zihniyetle, ileri görüşle bu ilerleyen Garbın içinde yer almaktadır.

"Her ilim sahasında varılmış olan hakikatler, hakikat olarak hiçbir milletin malı değildir. Bütün insanlığın malıdır." "Milletlerarası bir kıymet seviyesine yükselecek olan ilmimiz, bu milletlerarası hakikatlerin bizim öz problemlerimi-

---

[44] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 51-53.

[45] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 55.

[46] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 26.

ze, gerçeklerimize tatbik edilmesinden doğacaktır. Ancak o zaman biz de bu hakikatlere yeni hakikatler katacak bir duruma varmış" olacağız.

"İnsan, anasından biyolojik varlık olarak" doğmaktadır. Daha sonra milleti içinde gelişme olanaklarına sahip bir vatandaşa dönüşmektedir. "İnsanın ruh örgüsü, etrafındaki insanlarla karşılıklı münasebetlerde, işbirliği içinde örülür; bu suretle insan, milletinin ve insanlığın evladı olur. Bunun yanında ve dışında insanın ezeliyetten gelen, semadan gelen ayrı bir ruhi benliği yoktur."

Dergiyi çıkaranlar felsefe, cemiyet, teknik ve kültür alanında her tür ikiliğe (dualizm) karşı olduklarını ilan etmektedirler. Karşı çıktıkları ikiliklerin başına da şehir ve köy ikiliğini koymaktadırlar. Hem şehrin hem de köyün romantizminin yapılmasını zararlı bulmaktadırlar. "Şehirle köy ahenkli bir surette el ele vermedikçe ne köyde ne şehirde hakiki refah güneşi" doğamayacaktır.

Karşı oldukları suni ikiliklerden biri de talim ve terbiye ikiliğidir. Bu ikilik eski formel terbiye zihniyetinden gelmektedir. "Onun için bugünün iyi mektebi ancak bütün hayat faaliyetlerini kucaklayan, içinde yaşatan mektep olabilir" derken o yıllardaki köy enstitüleri deneyimine işaret etmektedirler.

Dergiyi çıkaranlar bir sosyal bilimci olarak ahlak konusunda net bir tavır almaktadırlar. "Ahlakın tek kaynağı insanların karşılıklı münasebetleridir, işbirliğidir. Ahlakın tabiat dışı bir kaynağı yoktur. Vicdan da doğuştan değildir. Vicdan örgüsü somut insan ilişkileri içinde örülmektedir."

Adımlar Türkiye'nin ve dünyanın bilhassa modern kültür, sanat ve fikir eserleri üzerinde ısrarla duracaktır. Bunun nedeni yeni kültür hamleleriyle, insan problemleriyle karşılaşmayanlar, bunun akislerini içlerinde duymayanlar, geçmişin kültür ve sanat eserlerinden kendilerinden geçerek söz etseler de geçmişin kültür ve sanat eserlerini içten duyamayacaklardır.

Adımlar insanın maddi ve manevi gelişmesine, daha hür olmasına, insan haysiyetiyle yaşamasına, genişleyen ufuklara doğru yol almasına hizmet etmiş bütün fikir, kültür ve teknik hamlelerine hayrandır. Bu değerlere sahip çıkmak bakımından kendisini gerçek hümanist olarak görmektedir. Oysa o günlerde Türkiye'de daha dar anlamda, insan kemalinin yalnız geçmişte, eski Yunanda, eski Roma'da Rönesansta olduğuna inanan "yeni hümanistler" vardır. Bu akımı benimseyenler genellikle zamanın makine ve sanayi medeniyetinin insan ruhunu bozduğuna inanmaktadır.

O yıllarda halk sanatı yüceltmesi gelişmiştir. *Adımlar* bu akımın halk temleri, halistir, pürüzsüzdür, yapmacığı yoktur anlayışına katılmaktadır. Yarının büyük Türk romanı, Türk dramı, Türk senfonisi özünü bunlardan, halkın yaşamından alacaktır. Fakat dünyanın büyük çapta sanat gelişmesini duymayanlar, temalarını halk türkülerinden, halk şiirinden alsa bile önemli bir başarı göstere-

meyecektir. Bunda başarıya ulaşmak için kendimizi, dünya sanat aleminin nabzını duyan, temposuna uyan bir kıvama getirmeye çalışmamız gerekmektedir.[47]

Adımlar dergisinin bu girişini okuyanlar, bunun gerisinde bir manifesto havası olduğunu sezecektir. O dönem CHP ideolojisinin sözcülüğünü yapan *Ülkü* dergisini incelemiş olanlar da bu manifestonun *Ülkü*'nün çizgisine bir yanıt oluşturduğunu hemen fark edeceklerdir. Tabii, dünya düzeyinde iddia taşıyan bu pozisyonun muasır medeniyet düzeyini aşma konusunda en etkin yol olacağı söylenebilecektir.

16 Mart 1944'de *Yurt ve Dünya* dergisiyle *Adımlar* dergisi yanı sıra sağcı dergiler de kapatılmıştır. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belli olduğu günlerde sağdan ve soldan etkili dergilerin kapatılmış olması, hükümetin taraflar arasında dengeli bir tavır takınması gereğinin kalmayışıyla yakından ilişkilidir. Rahatsız olduğu dergileri kapatmakta kendisini serbest hissetmeye başlamıştır.

Behice Boran, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptığı dönemde kuramsal ve ampirik bilimsel faaliyette bulunurken, kendi sosyal sorumluluğunun bir parçası olarak gördüğü için, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergisi dışındaki dergilerde ve *Tan* gibi kendisine yakın gazetelerde de çok sayıda yazı yayımlamıştır, içinde yaşadığı toplumun gidişine kendi bilgisi doğrultusunda müdahaleyi bir görev bilmiştir. Behice Boran'ın bu dergilerdeki yazılarında sanat üzerindeki değerlendirmelerin önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Öğrencisi Fatma Taşkıngöl (Başaran) bu ilgiyi "İlim adamlığı dışında müzikle, edebiyada ilgiliydi. Sesi güzeldi, özellikle klasiklerden Beethoven'i, Mozart'ı severdi. Bizim klasiklerden Dede Efendi'yi arada mırıldanırdı. Ruhi Su'nun şarkılarını da çok güzel söylerdi, sesi de iyiydi, Ruhi Su da söyleyişini beğenince çok çok memnun olurdu"[48] diye anlatmaktadır. Burada bu tür yazılarına değinmeyeceğim.

Kanımca Behice Boran'ın Türkiye sosyolojisine bir başka önemli katkısı, kent hakkında çok sayıda kuramsal yönü bulunan yazılar yazması olmuştur. Bu yazılar kent konusunda sistematik olarak yazılmış ilk yazılardır denebilir. Behice Boran'ın katkıları üzerinde dururken bu yönünü görmezden gelemeyiz. Nitekim fakültede verdiği derslerden biri de şehir sosyolojisidir. Amerikan sosyolojisinin Beşeri Ekoloji ekolüne kendini bir biçimde yakın gören Boran, sadece köy araştırmalarıyla yetinmeyecek, şehir sosyolojisi üzerinde de önemle duracaktır.

Bu konudaki ilk yazıları 1940 yılında *Siyasi İlimler Mecmuası*'nın iki sayısında yer alan "Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır" yazılarıdır. 1940'lı yılların aydınları arasında ve *Ülkü* dergisinde savunulan oldukça yaygın bir eğilim, köy ve

---

[47] *Adımlar*, yıl 1, sayı 1, Mayıs 1943, s. 1-5.

[48] "Fatma Başaran", Güzella Bayındır, a.g.e., s. 62.

köycülüğün romantikleştirilmesi olmuştur. Yapılmak istenen köyü köy olarak sürdürmek, insanları köyde tutarak, kente göçlerini engellemektir. Boran köy ve şehrin toplum bünyesinin parçaları olduğunu, birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağını belirttikten sonra köycülerin de, köyde yaşam seviyesini yükseltmek, köylüyü müreffeh kılmak, köy insanını ileri fikirli, hurafattan ve ananeden kurtulmuş, rasyonel, bilgili, kültürlü hale getirmek istedikleri üzerinde durduktan sonra, köyde gerçekleştirilmek istenenlerin aslında köyü şehirleştirmek olduğunu söylemektedir. "Köyü köy olarak bırakmak değil şehirleştirmek lazımdır." Bu halde Boran modernleşme ve şehirleşmeyi eşanlamlı olarak kullanmış olmaktadır.[49]

Boran 1941'de *Yurt ve Dünya*'da yayımlanan "Şehir ve Şehirleşme Davamız" yazısında da yine şehre sahip çıkmaktadır. Türkiye'nin yayılmasına çalıştığı modern teknik ve makinenin, ulaşım ve iletişim araçlarının, iktisadi kurumların, bilim, eğitim ve sanatın, Garpta hep şehirleşmenin ürünleri olduğunu belirtmektedir. Behice Boran o dönemde geri kalmış ve gelişmiş ülkeler kategorileri yerine bazı şehirleri olan cemiyetler ile şehirleşmiş cemiyetler ayrımını kullanmaktadır. Bir ülkede bazı şehirlerin varlığı yeterli değildir. Ancak toplumun tümünde bir şehirleşme olduğunda gelişmenin var olacağını kabul etmektedir. Şehirleşmiş cemiyetlerde ise şehir cemiyette hâkim vaziyettedir. Köyler kendi kendine yeterliliklerini kaybetmişlerdir; ancak bir veya birkaç ürün yetiştirmekte ihtisaslaşmışlardır. Köyün bütün iktisadi faaliyeti şehre yönelmiştir. Şehirleşmiş bir cemiyet, hem şehrin hâkim, köyün tabi olduğu hem de şehre ait niteliklerin şehirden köye yayıldığı bir toplumdur. Türkiye de bu yolda şehirleşmeye başlamıştır. Bu zihni devrim başarıldığı ölçüde köy davası halledilecektir.[50] Bu süreçte Türkiye'de de yerleşmeler kasabalıktan çıkarak şehirleşeceklerdir.[51]

Şehir sosyolojisi derslerinde Boran, kurulmakta olan başkent Ankara'nın gelişmesine ilgisiz kalmamıştır. Öğrencileriyle Ankara'da sahada araştırma yapmıştır. Bu araştırmalarının sonuçlarını *Yurt ve Dünya*'da "Modern Şehir Örneği"[52] ve "Mücrim Mahalleler"[53] yazılarıyla yayımlamıştır. Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere Boran, beşeri ekolojiyi ve Şikago ekolünün, özellikle

---

[49] Behice Boran, "Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır I", *Siyasi İlimler Mecmuası*, sayı 111, Haziran 1940.

Behice Boran, "Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır II", *Siyasi İlimler Mecmuası*, sayı 112, Temmuz 1940.

[50] Behice Boran, "Şehir ve Şehirleşme Davamız", *Yurt ve Dünya*, sayı 3 Mart 1941.

[51] Behice Boran, "Büyüyen Şehirlerimiz", *Yurt ve Dünya*, sayı 5, Mayıs 1941.

[52] Behice Boran, "Modern Şehir Örneği", *Yurt ve Dünya*, sayı 6, Haziran 1941.

[53] Behice Boran, "Mücrim Mahalleler", *Yurt ve Dünya*, sayı 7, Temmuz 1941.

Burgess'in kuramını iyi bilmektedir. Ankara'da yaşanan gelişmeleri bu perspektiften değerlendirmektedir. Bunlar bu konuda Türkiye'de yazılan ilk yazılardır.

Boran "Modern Şehir Örneği" yazısına "şehirler yalnız toprak üstünde muayyen bir şekil almakla da kalmazlar, şehirlerin büyümesi de muayyen bir tarzda olur" diye başlayarak analizinin evrensellik iddiası taşıyan bir kuram üzerine oturacağını haber veriyor. Boran Ankara'yı modern bir kent olarak değerlendirebilmek için önce genelde kasaba ile modern kentin farklılıkları üzerinde duruyor. Modern şehirler eski kasabalar gibi mütecanis bütünler değildir, bir birinden farklı bölgelere ayrılmışlardır. Merkezde bir iş alanı bulunmaktadır. Bu merkezin çevresinde ikamet alanları vardır. Pansiyonlar ve kiralık odalar, işçi mahalleleri, apartmanlar bölgesi, tek evlerin bulunduğu mahalleler ve en dışta büyük zengin evleri alanı bulunmaktadır. Şehirler merkezden çevreye yayılarak büyürler. Merkezi iş alanı, yanındaki alana yayılır, bu alan da daha dıştaki alanı işgal edecektir. İş merkezinin konut alanlarına yayılması iş merkezinin çevresinde bir geçiş ve çöküntü alanı yaratır, işçiler ve taşradan göç edenler buraya yerleşir. Boran bu kuramsal çerçevenin ABD'nin modern şehirleri için geçerli olduğunu, Avrupa'nın eski kentlerinde de bir iş merkezinin bulunması kentin sosyal mıntıkalara ayrılması gibi özelliklerin geçerli olduğunu söylemektedir.

Bu gözlükle Ankara'nın oluşumuna bakan Boran'a göre Ankara "kasaba" olmaktan "modern şehir" olmaya geçişin güzel bir örneğidir. Kasabanın izleri tamamen silinmemiştir. Kasaba modern şehre göre mütecanistir. Bariz bir biçimde mıntıkalara ayrılmamış, nüveleşmemiş merkezi iş alanı çevresinde biçimlenmemiştir. Şüphesiz kasabanın da bir "çarşı"sı vardır; fakat nihayet bu büyükçe bir pazar yeridir, perakende ticaret yapan küçük dükkânlardan oluşmaktadır. Sınai faaliyet ticaretten ayrılmış olmadığı için sanayi bölgesi yoktur. Kasabada dükkânlar sokakların iki tarafındadır, evler de hemen dükkânların üstünde ve arkasında yer almaktadır.

Ticaret ve sanayi bölgesi ile ikametgah bölgeleri bir birinden ayrılmamıştır. Zenaatlar da belli sokaklarda toplanmıştır. Evlerle dükkânlar yan yanadır. Eski Ankara önemli bir ölçüde kasaba izlerini taşımaktadır. Sokakların bir kısmında kasaba pazar yerlerinin ve zenaatlerin ismi varlığını korumaktadır. Koyun Pazarı, At Pazarı, Bakırcılar vb. At Pazarı'nın civarında hâlâ eski kervanların uğrağı olan hanlar vardır.

Buna karşın Ankara'nın eski kasaba niteliği taşıyan kısmında da yangınlar ve yeni Ankara'nın inşası dolayısıyla önemli değişmeler yaşanmaktadır. Yeni Ankara'nın kurulmasıyla çarşı tepeden aşağıya doğru inmiştir. Ankara'nın iş merkezi hemen tepenin eşiğinde Ulus Meydanı çevresinde oluşmuştur. Ankara'nın iş alanı henüz oluşum ve yerini değiştirme halinde olduğu için derli toplu ve dairevi hale gelememiştir. Merkezi iş alanına eski Ankara yönündeki bitişik

alan geçiş bölgesi haline gelmektedir. Buradaki eski aileler evlerini satarak Cebeci ve Yenişehire çekilmeye başlamışlardır. Eski Ankara evleri iç bölümleri değiştirilerek alt ve üst katları ayrı ayrı kiraya verilmeye başlanmıştır. Arz edilen kiralık konut miktarı kentin büyümesine göre az kaldığından kiralar çok yükselmiştir. Bu nedenle geçiş mahallesinde kendilerine yer bulamayanlar eski şehrin arkasındaki çıplak tepelerde "toprak damlı, birer ikişer odalı kerpiç evler" inşa etmeye başlamışlardır. Bu mahallerde Çankırılılar, Erzurumlular, Kürtler, Tatarlar birbirlerine yalan olarak yerleşmektedirler. Bununla halen toplumda gecekondu terimi gelişmediği için bu adı kullanmasa da gecekonduların oluşumunu anlatmış olmaktadır. Bu alanların geçiş bölgeleriyle benzer nitelikleri olduğunu söylemektedir.

İkinci yazı olan "Mücrim Mahalleler" birinci yazının devamı olarak görülebilir. Öğrencileriyle Ankara'da suçluluk üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu halde Chicago Üniversitesi'nden Thraser'in çocuk suçluluğu için yaptığı çalışmayı çıkış noktası olarak almaktadır. Bu çalışmada çocukların gruplar halinde örgütlendiği ve bu örgütlenmenin çoğu kez oyun için olduğu ve bazı durumlarda suça yöneldiği bulunmuştur. Boran Ankara çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Çocukların yaşamlarının büyük kısmı sokakta geçmektedir, gruplaşmaktadırlar. Bu grupların çoğu oyun amaçlı olsa da bir kısmı suça yönelmektedir. Bunlar da "mantar evler" (gecekondular) mahallerinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu saptamasına dayanarak cürümün bireylerin değil mahallerin sosyal vasfı olduğunu söylemektedir.

Boran'ın Akademik Yaşamdan Koparılışı

1944 Mart'ında *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri kapatıldıktan sonra Turancıların tevfikatına paralel olarak bir komünist tevkifatı da yapılırken tutuklananlar arasında Muzaffer Şerif Başoğlu da vardı. Dersleri sırasında siyasi propaganda yaptığı iddia ediliyordu.[54] Dört ay kadar sonra Muzaffer Şerif Başoğlu şerbet bırakıldı. 1945 yılında yayımlanan *Değişen Dünya* adlı kitabının başında "M.Ş. Başoğlu, halen Amerikan hükümetinin müsadesiyle Amerika'da Princeton Üniversitesi'nde sosyal psikoloji tetkiklerinde bulunmaktadır"[55] yazıyordu. Muzaffer Şerif çok gücenmişti. Bir daha Türkiye'ye dönmedi.

Muzaffer Şerifin bir biçimde uzaklaştırılması sonrasında, sağ çevrelerin husumetleri Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'e yöneldi. Bu üç hocanın üniversiteden koparılışı değişik yerlerde ayrıntılı olarak yayımlanmış-

[54] Remzi Demir ve Doğan Atılgan, a.g.e, s. 47.

[55] Muzaffer Şerif Başoğlu, *Değişen Dünya*, Arpad Yayınevi, İstanbul, 1945.

tır. Bu nedenle ben bu konuya ayrıntılı olarak girmeyeceğim.[56] Sadece bu koparılma işlemlerinin genel niteliği ve belli başlı dönemeç noktaları üzerinde kısaca duracağım. Bu koparma işlemi, istihbaratçılıktan gelen bir içişleri bakanı olan Şükrü Sökmensüer zamanında, CHP'nin sağ kanadından olan milletvekillerinin aktif katılımıyla, anti-komünizm sloganlarıyla kışkırtılan gençlerin şiddet kullanarak fakülte yönetimi üzerinde baskı kurmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yargı ve kısmen de üniversite bu mekânizmanın dışında kalmıştır denilebilir. Sonuç alınıncaya kadar bu yöntem iki kez kullanılmak durumunda kalınmıştır.

Hedefe bu üç hoca alınmıştır, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu belli olunca savaş sırasında Almancı cepheye karşı yayın yapan *Tan* gazetesinin sol eğilimlerinin bilinmesine karşın dengeyi sağlamak için yayın yapmasına izin veriliyordu. Ancak savaş sonrasında dengeler değişince ve *Tan* gazetesi çevresi çok partili yaşama geçerken DP'yi kuran muhalif kesimlerle ilişkilerini geliştirmeye başlayınca, hükümet gençliği kışkırtarak *Tan* gazetesini tahrip ettirmiş ve Sertel'leri yayın hayatının dışına itmişti. *Tan* gazetesi yanı sıra henüz bir sayı çıkmış olan Sertel'lerin *Görüşler* dergisi de yakılıp yıkılmıştı. *Görüşler*'in ilk sayısında Boran'ın da bir yazısı çıkmıştır. Bu olaydan sonra *Görüşler*'de yazısı çıkan ya da yazacağı ilan edilen bu üç hoca Milli Eğitim Bakanlığı'na çağrılır, müfettişlerce sorguya çekilir. Müfettişlerin raporlarında "görev suçu" işlenmediğini bildirmesine karşın Tan baskınından 10 gün sonra, 14 Aralık 1945'te Müdürler Encümenince bu üç öğretim üyesi bakanlık emrine alınır ve tahkikat başlatılır. Hasan Ali Yücel de bu kararı onaylamak durumunda kalır. Milli Eğitim Bakanlığı bu günlerde profesör ve öğretmenlerin siyasi yazı yazamayacakları konusunda bir genelge yayınlar. Mecliste Muhiddin Baha Pars bu genelgeye, üniversitenin hürriyetini kısıdayacağını söyleyerek karşı çıkarsa da etkili olamaz. Bu genelge kullanılarak MEB bünyesinde temizlik yapılmaya başlanır. DTCF hocaları Danıştay'da dava açarlar. Danıştay, 26 Nisan 1946'da verdiği kararla, hocaların iddia edilen suçu işlemediğini belirterek haklarındaki işlemleri iptal eder ve hocalar görevlerine dönerler. CHP'nin sağ kanadının ilk salvosu böylece boşa çıkmış olur.[57]

1946 yılında konumuz açısından iki önemli gelişme olur. Bunlardan birincisi 13 Haziran 1946'da 4936 sayılı Üniversiteler Yasası'nın çıkartılmasıdır. Üniversite biraz daha özerk hale gelir. 21 Temmuz 1946'da da çok partili yaşama geçildikten sonra ilk milletvekili seçimi yapılır. 1946 seçimleri sonrasında kurulan

---

[56] Bu konuda bkz. Mete Çetik, *Üniversitede Cadı Avı*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008. Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 74-114.

[57] Mete Çetik, a.g.e., s. 17.

Recep Peker hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sağcı görüşleriyle tanınan Reşat Şemsettin Sirer atanır. Bakanlıktan ayrılmış olan ünlü Hasan Ali Yücel, Kenan Öner davasıyla sıkıştırılır. Bu dava dolayısıyla 1947 Şubat/ında DTCF'nin üç hocası tekrar kamu oyuna gelir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen CHP'nin sağcı kanadı, gençlik kışkırtmalarıyla üç hoca üzerindeki ikinci salvolarını başlatırlar. Bu ikinci salvonun başlatılmasının vesilesini 5 Mart 1947'de DTCF'nin halka açık konferanslar serisinde Pertev Naili Boratav'ın yapacağı bir konuşma oluşturur. Örgütlenen sağcı gençler eğer komünizmi savunan bir konuşma yaparsa darp ederek konuşmacıyı susturacaklarını ilan ederler ve konferans salonunu doldururlar. Buna rağmen Boratav konuşmak istemektedir. Rektör Şevket Aziz Kansu, Boratav'ı ikna eder ve konuşma iptal edilir. 6 Mart 1947'de örgütlenen 1.000 kadar milliyetçi DTCF'yi basar ve rektöre bütün solcu hocaların üniversiteden kovulması konusundaki taleplerini iletirler. Fakülteden Ulus'a doğru "kahrolsun komünizm" sloganlarıyla yürüyüşe geçerler, Mediha Berkes'in sahipliğinde çıkmaya başlayan *24 Saat* gazetesiyle, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in çıkardığı *Marko Paşa* gazetelerini yırtarlar, çiğnerler.[58]

Bu olaylar sırasında üç hocanın yanı sıra, Nusret Hızır, İrfan Şahinbaş, Güzin Dino gibi isimlerin bulunduğu 10 öğretim üyesi bu olayı protesto eder. 6 Mart 1947'de A.Ü. Senatosu toplanır. Bu olayları incelemek üzere bir komisyon kurulur. İçişleri Bakanının meclisteki konuşması sonrasında senato, komisyonun incelemesini beklemeden 7 Mart 1947'de Üniversiteler Kanunu'nun 49. maddesi uyarınca ilk soruşturmanın açılması kararını oy birliğiyle alır. Senato 11 Martta haklarında soruşturma açılacak öğretim üyelerinin Pertev N. Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes olduğunu açıklar. Bu kararlar MEB'in senato üzerindeki baskısını bir ölçüde azaltır. 165 tanığı dinleyen Faruk Erem ve Baha Kantar'ın fezlekesi suç delili bulunamadığını bildirir. Bu karara rağmen bakanlık geri basmaz, baskısını disiplin işlemi yapılması üzerinde yoğunlaştırır. 1 Temmuz 1947'de Senato tarafından disiplin kovuşturması yapılması için bir ihzari komisyon kurulur. Aynı gün Pertev Naili Boratav'ın derslerinin bir süre için tatili kararlaştırılır. Disiplin kovuşturması ve üç öğretim üyesinin savunmalarının alınması gereklerinin yerine getirilmesi ve senatonun içindeki farklı görüşler dolayısıyla karar alınması gecikir. Senatoda 26 Aralık 1947'de 20-22 Aralık'ta Milli Eğitim Encümeni'nde yapılan konuşmaların da etkisiyle "E.Z. Karal, N.H. Onan ve Benno Landsberger'in disiplin soruşturması sonuçlandırılıncaya kadar derslerden ve öğrencilerle temastan alıkonulması" önerisi kabul edilir. 27 Aralık 1947'de CHP milletvekillerinin kışkırttığı gençlik grupları DTCF'yi basar, rektöre zorla bir istifa mektubu imzalatılır. Rektörü linçten kurtarmak için polis silah

[58] Mete Çetik, a.g.e., s. 20-21.

çekmek durumunda kalır. Kalabalık daha sonra Türkiye Gençler Birliği'ni basarak yıkar. 10 Ocak 1947'de senato üç öğretim üyesi hakkında, 4936 sayılı kanunun 49'uncu maddesinin D fıkrasındaki "Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasının" uygulanmasına oy birliğiyle karar verir. 13 Ocak'ta Ş. Aziz Kansu rektörlükten resmen istifa ederse de istifası senato'da kabul edilmez.[59]

Üç öğretim üyesi hem 4936 sayılı yasa çerçevesinde kurulmuş olan üniversiteler arası kurula hem de Danıştay'a başvururlar. Danıştay ikinci Dairesi 30 Ocak 1948'de "yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğini zehirlemek suçlarının sanıklar tarafından işlendiğini gösterir ve son soruşturmanın açılmasına yeter kanıt bulunmadığını" oy çokluğuyla saptayarak, sanıklar hakkında meni muhakeme kararı verir. Üniversiteler arası kurul üzerinde baskı kurmak için kurul üyeleri, Milli Eğitim Bakanı Sirer tarafından Ankara'ya çağrılarak Başbakan Hasan Saka'nın huzuruna çıkarılır ve istenen kararın verilmemesi halinde 4936 sayılı yasayla üniversiteye verilen özerkliğin kaldırılabileceği ima edilir. Komisyon üyesi Sıddık Sami Onar bu telkini kendi onuruyla bağdaştıramaz, sert bir çıkış yapar. Kurul, inceleme sonunda üç öğretim üyesi hakkında senatonun verdiği meslekten çıkarma kararını 22 Şubat 1948'de kaldırır.[60] CHP'nin sağ kesiminin ikinci salvosu da böylece boşa çıkmış olur.

Reşat Şemsettin Sirer üç öğretim üyesini uzaklaştırmakta ısrarlıdır. Yeni bir salvoya girişir. Üniversiteler arası kurulun kararından bir gün sonra fakülte yönetim kurulu disiplini temin maksadıyla Boratav, Boran ve Berkes'in derslerinin tatil edilmesine karar verilir. 10 Mart'ta da Bakan Sirer, Danıştay kararına itiraz eder ve Danıştay üyelerini tek tek ziyaret eder. Danıştay küçük bir oy farkıyla yargüamanın yapılmasına karar verir. Ancak yapılmasına karar verilen yargılama komünistlik üzerinden değil, görevi kötüye kullanma üzerinden yapılmaktadır. Yargıda sonuç almakta zorlanan yönetim bu öğretim üyelerini yurt dışına gitmeye teşvik eder. Pasaport vermekte güçlük çıkarılmayacaktır. Sonunda Tahsin Banguoğlu'nun bakanlığı döneminde bulunan yol, Ankara Üniversitesi Kuruluş Kanunu'nda bir değişiklik yaparak Boratav, Boran ve Berkes'in kadrolarını kaldırmak ve böylece onları üniversite dışında bırakmak olmuştur. TBMM'de yasa tasarısı görüşülürken Adnan Adıvar'ın söylediği üzere isim sayarak özerk bir üniversitenin kürsülerini lağvetmek dünyanın hiçbir yerinde olabilecek bir şey değildir. Bu kanun hükmü 12 Temmuz 1948'de Behice Boran'a bildirilerek üniversiteyle ilişkisi kesilmiş olur. Üniversite de istediği sonucu elde etmek için bir anlamda aşırı bir yetki kullanımını gerçekleştirmiş oluyordu. Hükümetin sola karşı bu kadar ısrarlı davranması, dünyada artık Soğuk

[59] Mete Çetik, a.g.e., s. 26.

[60] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 103-104.

Savaş'ın başladığını gösteriyordu. Danıştay'ın görevi kötüye kullanmak konusunda verdiği lüzumu muhakeme kararı sonrasında, asliye cezada yapılan yargılama sonunda üç öğretim üyesi de beraat etti. Ama bu sonuca ulaşılabilmesi ancak 1950 yılında oldu.

Boran bu yaşananları *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları* kitabında "1940-45 arasında Alınan eğitiminde yetişmiş veya etkisinde kalmış bir kısım aydınlar CHP'ye girdiler, devlet mekânizmasının çeşitli kademelerinde yer aldılar. Yüksek görevlere kadar tırmandılar. CHP bu yeni kuşak aydınlarla kendisini yenilediği, gençleştirdiği zehabındaydı." Oysa bu grup Türkiye'de tarımın geliştirilmesini ama sanayileşmemesi gerektiğini savunuyordu. Anadolucu adıyla Anadolu halkına ilişkin bir tür ırkçılık yapıyorlardı, diye açıklamıştır.[61]

Behice Boran'ın Siyasi Faaliyetleri

Behice Boran, Uğur Mumcu'yla yaptığı söyleşide, Amerika'dan gelirken Marksist düşünceyi harekete geçirmek için örgütlenmenin ve bir parti içinde olmanın gereğine inandığını, ancak memur olduğu için (legal) partiye girmediğini ama Şefik Hüsnü çizgisine yakın olduğunu, Zeki Baştımar'la dostluğunun bulunduğunu söylemektedir.[62] TKP illegal bir örgüttür, tabii ki buna üyeliğini açıklamaz, ölümü sonrasında TKP üyeleri onun parti üyesi olduğunu açıklarlar, Gökhan Atılgan da çalışmalarıyla Boran'ın 1942 yılında TKP üyesi olduğunu saptar.[63]

Yurt ve Dünya ve *Adımlar* dergisinin Boran'ın TKP çizgisindeki faaliyederi arasında saymadım. Çünkü Behice Boran da Uğur Mumcu'yla yaptığı uzun konuşmada bu konuyu açıkça belirtmektedir. Dergi hazırlanırken Marksizm-Leninizm türü değerlendirmelerin yapılmadığını, güncel somut konular üzerinde durulduğunu, dergiyi çıkaranların aralarında da önemli sorunlar yaşanmadığını anlatmaktadır.

Behice Boran'ın TKP'yle ilişkilendirilebilecek ilk faaliyeti 1945 yılında Ankara'da İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin kurulmasında başı çekmesi olmuştur. Bu, gençliği sosyalist harekete kazandırmak için kurulan, dünyada her yerde örgütlenmeye çalışılan, uluslararası bir hareketin uzantısıdır. Aynı hareketin bir parçası olarak İstanbul'da Mihri Belli'nin öncülüğünde kurulan İleri Gençler Birliği sansasyonel hareketlere girişince deşifre olmuş çökertilmiştir. Ankara'daki dernek 1,5 yıl sonra legaliteye çıktığında "Türkiye Gençlik Derneği" adını almıştır. Derneğin başkanlığını Nezihe Aras, genel sekreterliğini Şevki Ak-

[61] Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, Mayıs 1968, s. 32.

[62] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 22.

[63] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 58-62.

şit yapar. Her ikisi de Boran'ın öğrencileridir. Dernek *Ant Gençlik Yayın* dergisini yayınlar. 10 sayı çıkan dergide Boran'ın anti-faşist yazıları yer alır.[64]

1945 yılından sonra Türkiye çok partili yaşama geçince ve 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sınıf esası üzerinden dernek kurma yasağı kalkınca, Türkiye sosyalist hareketi de iki parti kurarak legaliteye çıkmak ister. 1946 yılında Esat Adil Müstecaplıoğlu Türkiye Sosyalist Partisi'ni, Dr. Şefik Hüsnü Değmer Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurarlar. Uğur Mumcu'ya anlattığına göre Boran, Şefik Hüsnü'nün partisine yakındır. Ama partiye girmez. Bu partinin görüşüne uygun olarak da 1946 seçimlerinde boş oy verir.[65] 1946'da her iki parti kapatılarak üyeleri tutuklanır. Boran bu tutuklamaların dışında kalır.

Bu günlerde, daha önce üzerinde durduğumuz üzere, Boran ve arkadaşlarının DTCF'den koparılma süreci de başlamıştır. Bakanlık emrinde olduğu günlerde 16 Mart 1946'da Anadolu Ajansı'nda Yunanca Mütercimi olan Nevzat Hatko'yla evlenir. Hatko eğitimini Yunanistan'da almıştır. Atina Politeknik'te ziraat mühendisliği okumuş ve Yunanistan Komünist Partisi'nin gençlik örgütünde çalışmıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye'ye döndüğünde de TKP içinde yer almıştır.[66] Boran'ın üniversitede kadrosuz bırakılarak uzaklaştırıldığı günlerde kocası Nevzat Hatko'nun görevine de son verilir. Boran, annesi, kayın validesi ve kocasıyla dört kişilik bir ailede yaşamaktadır. Bu ailenin tek geliri Boran'ın almakta olduğu 1/3 oranındaki açık maaşıdır. Bu gelirle yaşama olanağı yoktur. 1949 yazında İstanbul'a taşınırlar. Boran yurt dışına giderek orada öğretim üyeliği yapma seçeneğini kullanmaz. Kocasıyla birlikte bir ticari tercüme bürosu açarak yaşamını sürdürmeye girişir. Behice Boran hiç müsvedde yapmadan daktiloda hatasız yazabilmektedir.[67] Bu becerisi tercümeyle yaşamın kazanmasını belli bir ölçüde kolaylaştırır. DTCF'de bulunduğu yıllarda ağır ve kronik bir bağırsak rahatsızlığı geçirmiştir. Bu, çalışma temposunu etkileyecek önemde bir hastalıktır.

Soğuk Savaş'ın başlaması sonrasında Sovyetler Birliği bir dünya barış hareketi başlatmıştı. NATO Antlaşması'nın imzalandığı günlerde Paris ve Prag'da Barış Savaşçıları Dünya Kongresi toplanmıştı. Bu hareketin paralelinde bir adım

---

[64] Gökhan Atılgan: a.g.e, s. 78.

[65] Uğur Mumcu: a.g.e. s.22.

[66] Gökhan Atılgan: n.g.e, s. 81-82.

[67] Boran'ın ticari tercüme faaliyeti dışında kitap çevirileri de olmuştur. Hasan Ali döneminin klasikleri çeviri faaliyeti sırasında 1944 yılında Mehmet Karsan'la Platon'un *Devlet Adamı* kitabını çevirmiştir. *Adımlar* dergisinde Walt Whitman'dan şiir çevirileri yer almıştır. 1946 yılında Harley Granville-Baker'in *Voysey Mirası*'nı çevirmiştir.

atmak üzere TKP, *Barış* adlı bir dergi yayımlamaya başlar. Bu dönemde 14 Mayıs 1950'de Behice Boran'ın başkanlığında Adnan Cemgil'in sekreterliğinde Türk Barış Severler Cemiyeti kurtulur. Cemiyet doğrudan TKP'nin bir uzantısı değildir, ama onun tarafından desteklenmektedir. Cemiyet tarafından, Türk halkının barış dileğine tercüman olmak amacıyla ve Menderes hükümetinin TBMM kararı olmadan Kore'ye asker göndermesi üzerine bir protesto bildirisi yayımlanır ve bastırılarak dağıtılır. Bunun üzerine Boran ve arkadaşları tutuklanır. Yargılama sonrasında Boran ve arkadaşları 15 ay hapis ve beş ay da İstanbul ve Kocaeli'nde ikamet zorunluluğu ile cezalandırılır. Boran bu cezasını 1 Haziran 1953'te tamamlar. Geçen süre içinde 4 Eylül 1951'de oğlu Dursun'u doğurmuştur.[68] Bu ceza kararının kesinleşmesi sonrasında üniversite öğretim üyeliğinden ve devlet memuriyetinden ihraç edilir. Almakta olduğu açık maaşı da kesilir.[69]

Nevşehir hapishanesindeki mahkûmiyetini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Behice Boran, 1951 Ekim'inde başlatılan TKP tutuklamalarının son aşamasını oluşturan ve 1953 yık Eylül ayı sonlarına doğru uygulanan, 41 kişilik tutuklama listesindeki isimler arasında da bulunuyordu. 1954 yılı Şubat'ında duruşmalar başlar, önce tahliye edilir ve 7 Ekim 1954'de de beraat eder.[70] Boran tahliye edildikten sonra mahkemede Zeki Baştımar'ın savunmasını dinlemeye gelmiş, savunma bittikten sonra onu gösterişli biçimde tebrik etmiştir.[71]

1954 yılından 1960'a kadar Boran evine çekilmiştir. Kamu alanının dirençli cesur kadınının yerini Türkiye'deki ailelerin ev kadınına verdiği rolü yerine getiren bir kadın almıştır. Dosdarının anılarına göre, evde annesine, kayınvalidesine, çocuğuna bakmaktadır. Çok güzel börek açmakta, yemek pişirmekte, onun yaptığı ütüyü kimse yapamamaktadır.[72] Ev işlerini toparlayınca da makinesinin başına oturarak disiplinli olarak hayatını kazandığı tercümesini yapmaktadır.[73] Günlük olarak yaptığı ticari tercümeler dışında kitaplar da çevirmiştir.[74]

1950-1960 arası Türkiye'de aydınlar için baskı, dolayısıyla da büyük bir suskunluk dönemi olmuştu. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin Behice Boran'da bir

---

[68] Boran ilk çocuğu Elif'i ala günlük iken yitirmişti. Dursun doğunca Melih Cevdet Anday, Dursun Bebek şiirini yazmış ve Ruhi Su da onu türküleştirmiştir.

[69] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 162.

[70] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 36.

[71] Gökhan Atılgan, a.g.e, s. 164.

[72] Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, s. 111.

[73] A.g.e. s. 111.

[74] Bu dönemdeki çevirilerden biri Howard Fasten'ın *Hürriyet Yolu* romanı, diğeri Kemal Karpat'ın *Türk Demokrasi Tarihi* kitabıdır. Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 173.

ümit yarattığını 27 Mayıs'tan altı ay kadar sonra Cemal Gürsel'e 14 sayfa mektup yazmasından çıkarsayabiliriz. Bunu görevi saymıştır.[75] Boran'ın umudunu 1961 anayasasının sağladığı örgütlenme olanakları artırmıştı. Aybar ve Boran'ın içinde bulunduğu bir çevre yeni anayasanın sağladığı olanaklar içinde bir parti kurma arayışında iken bir grup sendikacı 13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi'ni kurdu. Sosyalist aydınlarla işbirliği yaparlarsa, başlarına bir iş gelmesinden çekindikleri için de onlarla ilişki kurmadılar. Bu gelişme üzerine Aybar ve Boran'ın çevresindeki aydınlar da parti kurma çalışmalarını durdurdular. TİP'i kuranlar işçi sınıfının değil işçilerin partisini kurmak istiyorlardı. 15 Ekim 1961'de milletvekili seçimleri yapılarak, demokratik süreç yeniden işletilmeye başlandığında, sola açılmada atılan ilk önemli adım *YÖN* dergisinin yayımlanması oldu. Dergi 20 Aralık 1961'de bir bildiriyle çıktı. Türkiye'nin sola açık aydınlarının önemli bir bölümünün imzaladığı bildirinin altında Aybar ve Boran'ın imzaları bulunmuyordu. Bu dönemde Türk-İş ve *YÖN* yöneticileri bir çalışanlar partisi kurmaya girişilerse de başarılı olamadılar. Bu girişimler TİP kurucularını partilerini canlandırma arayışına soktu. Partiye bir başkan arayışına girdiler. Sendikacılar Mehmet Ali Aybar'a başkanlık önerisi götürdüler. Aybar, içinde Boran'ın da bulunduğu çevreyle konuştuktan sonra başkanlığı kabul etti. 9 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar bir basın toplantısıyla başkanlığını açıkladı.[76]

Boran partiye girmek istiyordu. Partiye giriş dilekçesini hazırlamıştı. Ancak toplumda hakkında çok konuşulmuş olması dolayısıyla TİP'e girişinin partiye zararlı olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle dilekçesine tarih koymamış ve gerektiğinde Aybar'ın yürürlüğe koymasını istemişti.

Boran suskunluğunu bozarak *Öncü* ve *Vatan* gazetelerinde yazdığı yazılarla TİP'i desteklemeye başladı.[77] *YÖN* ise TİP'ten rahatsızdır. TİP'i eleştiren yazılar yazmaktadır. Behice Boran ise *Vatan*'da yazdığı yazılarla *YÖN*'ün tezlerini sürekli eleştirmektedir. 1962 yılı sonunda Doğan Avcıoğlu *YÖN*'de "Türkiye İşçi Partisine Dair" başlıklı bir yazı yazarak TİP'in işçi sınıfı önderliğine dayandırılan yaklaşımını, katı, mevsimsiz ve gerçekçi olmamakla suçlamıştı. Ona göre, bu dar işçi sınıfı hareketi Türkiye'de yeterli destek bulamayacaktı. 3 Aralık 1962'de Vatan'da Boran'ın "Doğan Avcıoğlu'nun *YÖN*'üne Dair" yazısı yayımlanır. Bu

---

[75] Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur, s. 114.

[76] TİP'in öyküsü için bkz. Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002. Ayrıca Aybar'ın siyasi düşünceleri için bkz. Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

[77] Behice Boran, "Neden İşçi Partisi", *Öncü*, 1 Nisan 1962; Behice Boran, "Niçin İşçi Sınıfı", *Öncü*, 25 Nisan 1962.

yazı partinin kurucuları olan sendikacıların Behice Boran konusundaki direncinin kırılmasını sağlar. 1962 yılı sonunda üyeliği kabul edilir ve partinin Etüt ve Araştırma Bürosu'na davet edilir.[78] Bu partiye girdiğinde TKP'yle ilişkisi bulunmuyordu. Gökhan Atılgan'ın kendisinden aktardığına göre 1951-1976 arasında TKP'yle ilişkisi kalmamıştır.[79]

Behice Boran'ın partiye kaydolmasının ne anlama geldiğini Aydın Engin "Ancak ondan sonra biz sosyalizmin fakir fukaraya acımak, adaletsizliğe isyan etmek olmadığını; kapitalizmin ciddi bilimsel eleştirisinden kaynaklanan bir düşünce olduğunu, bir felsefe olduğunu, bir tahlil olduğunu, analiz olduğunu... öğrendik" diye çok güzel anlatmaktadır. O, partinin "öğretmeni" olmuştur. Ancak ondan sonra parti içinde kuramsal tutarlılık bir değer haline gelmiştir.[80]

TİP yeni kadrolarıyla, yeni bir program hazırlamaya girişmiştir. Boran yeni programla partinin Marksist çizgi kazandığını söylemektedir. Ama bu program hazırlanırken parti içinde görüş ayrılıkları belirmiştir. Sorun "işçi sınıfı öncülüğü" konusunda ortaya çıkmaktadır. Akademik yaşamında da kuramın yol göstericiliği konusuna inancının yüksek olduğunu gördüğümüz Boran "işçi sınıfı öncülüğünü" savunmaktadır. Bazı parti üyeleri de henüz yeterli düzeyde sanayileşmemiş ülkelerde devrimci hareketlerde ara katmanların önemnin ihmal edilmemesini savunmaktadır.[81] Program hazırlığı böyle bir kuramsal tartışmayı başlatmış olsa da programı hazırlayanlar, anayasa değişse de Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerinin yürürlükte olduğu bir ortamda temkinli davranmışlardır. Partinin ideolojik çizgisi anlatılırken ünlü altı ok üzerinde durulmuş, altı okun ilkelerinin yeniden yorumlanması yoluna giderek, partinin komünistliği konusunda yapılacak suçlamaların etkisinin azaltılmasına çalışılmıştır. Behice Boran da Cumhuriyetin ilkelerinden halkçılığı, Batı'nın yükselen rejimi olarak anar ve devletçiliğin Batı emperyalizminden kurtulmakta sağladığı yararların altını çizer.[82] Onun sözleriyle yeni program partiyi, "halkımızın bağımsız, gerçek teşkilatı" olarak tanımlıyordu. Bu ibareyle sosyalist devletlere ve sosyalist partilere karşı bir doktriner bağlılığın bulunmadığı anlatılmak isteniyordu. Tabii solun genel çizgisine uygun olarak insan, tüm zenginliklerin yaratıcısı olarak görülüyor, emeğe göre gelir ilkesi benimseniyor, yabancılaşmaya son verilmek amaçlanıyordu. 1961 Anayasasının sınırları içinde hazırlanan bu programı Tarık

[78] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 187.

[79] Güzella Bayındır, a.g.e., s. 24.

[80] Aydın Engin ve Güzella Bayındır, a.g.e., s. 255-260.

[81] Uğur Mumcu: tt.g.e., s. 47.

[82] Mete Çetik: a.g.e., s. 38

Zafer Tunaya, "klasik sosyal demokrasinin solunda ama komünist olmayan" olarak nitelemiştir.[83] Parti programının kabul edildiği, 9-10 Şubat 1964'te toplanan, TİP Birinci Büyük Kongresi'nde Boran Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi.

10 Ekim 1965 yılında yapılan genel seçimlerde milli bakiye esasının uygulanması sonucu TİP meclise 15 milletvekili sokmuştu. Behice Boran da Urfa'dan milletvekili seçilmişti. Bu 15 milletvekili meclisin havasını değiştirmiştir. TİP mecliste etkili bir muhalefet yapar. Fatmagül Berktay'ın saptamasına göre Boran 1965-1969 döneminde TBMM'de 57 kez söz almıştır.[84] Boran bu konuşmalarında daha çok partisinin dış politika sözcüsü gibi konuşmuştur.

TİP'in kamuoyunda yol almaya başlaması parti içindeki çatışmaları artırmıştır. Mihri Belli'nin başını çektiği MDD'ciler parti programının hazırlanması sırasında ortaya çıkan, işçi sınıfının öncülüğü konusundaki görüş ayrılığını genişletir ve bu parti içi muhalefet TİP'in var olan çizgisine karşı olmak bakımından YÖN'le bir koalisyon içine girer. 20-24 Kasım 1966'da Malatya'da toplanan TİP'in İkinci Büyük Kongresi'nde parti yönetimiyle parti içi muhalefet arasında bir tür nihai hesaplaşma olur. Bu kongrede Boran'ın sakin, ders verir tarzdaki uzun konuşmasının kongrenin sonucunu belirlediğinde tüm katılımcılar hemfikirdir. MDD'ciler kongreyi kaybederler. Boran bu kongrede Merkez Yürütme Kurulu'na seçilir. YÖN dergisi kongreye ilişkin yazısına Boran'ın resmini koymuş altına gladyatör diye yazmıştı.[85] Kongre sonrasında MDD'cilerin tasfiyesinde Aybar ve Boran birlikte davranmışlardı.

TİP'in üçüncü kongresi yaklaşırken 1968'de yaşanan iki önemli gelişme partide bir başka krizin doğmasına neden oldu. Bu olaylardan biri 1968 öğrenci hareketleriydi, diğeri Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesiydi. 1968 öğrenci olayları başladığında bir tür öğrenci devrimciliği konuşulmaya başlamıştı. Bu gelişme içinde MDD hareketi kendini yeniden üretme olanağı bulunuyordu. Bu gelişmeler içinde TİP'in "işçi sınıfı öncülüğü" ilkesinin yanıt bulması zor oluyordu. "Ordu-gençlik elele: milli cephede" sloganı çok duyulur hale gelmişti. Bu gelişmelerin Aybar'ı yeni arayışlara ittiği anlaşılmaktadır.

1968 yılında senato seçimlerine hazırlık yapılmaya başlandığında Aybar, il ve ilçe toplantılarında "güler yüzlü sosyalizm" kavramını kullanmaya başlar ve seçim kampanyasının "halkın horlanması" üzerine kurulmasını önerir. Boran'ın sözleriyle, Aybar bir tür "Türkiye'ye özgü sosyalizm" önermeye başlamıştır.

---

[83] Artun Unsal: a.g.e., s. 127-128.

[84] Fatmagül Berktay, "Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran", Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur (haz.), *Biyografya 2: Behice Boran* içinde, s. 13.

[85] Uğur Mumcu, a.g.e., s. 49.

Böyle bir yaklaşımı halkın daha çok benimseyeceğini düşünmektedir. Boran'ın sosyoloji kuramı konusundaki düşüncesinin gelişimini incelerken bir ülkeye özgü bilim olamayacağına inandığını görmüştük. Bu durumda bilime böyle yaklaşan Boran'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" kavramını kabul etmesinin zor olacağı açıktır. Ancak burada ilginç bir durum vardır. Daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere Boran da her ülkede sosyalizmin kendi toplumsal yapısının özelliklerine göre gelişeceğini düşünmektedir. Boran'ın karşı çıktığı esas konu, partinin Türkiye'ye özgü sosyalizm arayışı içindeyken sosyalizmden uzaklaşabilecek olmasıdır. Bu ayrılık GYK'da tartışma konusu olursa da bir sonuca bağlanmaz.

1968'in TİP'i etkileyen ikinci olayı Çekoslavakya'da gerçekleşenler olmuştur. Çekoslovakya'da Ocak ayı başlarında Dubçek önderliğinde halkın katılımına olanak veren yeni bir sosyalizm anlayışı uygulamaya sokulmuştu. Bu deneyim dünyada popülerleşince 21 Ağustos 1968'de Çekoslavakya, SSCB tarafından işgal edildi. Bunun üzerine Aybar bir basın bülteniyle işgali kınamıştır. Boranda 27 Ağustos 1968 günlü *Milliyet* gazetesinde Sovyetler'in müdahalesinin geçerli görülebilecek bir yanı olmadığı yazmıştır. Aybar kınamayla yetinmeyerek daha kapsamlı bir Sovyet sosyalizmi eleştirisini parti GYK'na getirmiştir. Aybar, Türkiye, halkına sosyalizmi sevdirmek için, hürriyetçi olmayan sosyalist rejimlerle arasında önemli farklar bulunduğunu belirtmek zorundadır diyordu. Boran ve arkadaşları GYK'da Aybar'ın konuşmalarının partiyi bağlamadığı şeklinde bir karar önergesi verirler önergeleri ret olunur.[86] Aybar ile Boran ve Aren arasında kuramsal tartışmalar yapılır. Boran ve Aren'in Marksist-Leninist analizleri karşısına Aybar, Proudhon, Rosa Luxemburg ve Althuser'in argümanlarını çıkarır.

Boran ve Aren, Aybar'ın Marksizmden uzaklaştığı kanısına varmışlardır.[87] Bu havada, 9-12 Kasım 1968'de Ankara'da toplanan, Üçüncü Büyük Kongre'ye gidilir. Anlaşmazlık sürmektedir. GYK seçimlerini Aybar grubu kazanır. GYK'nın işçi grubuna muhaliflerden iki işçi, aydınlar grubuna ise bir kişi, Aren seçilir. Bu kongre sonrasında parti içinde sular durulmaz. 45 gün sonra Ankara'da 28-29 Aralık 1968'de TİP ikinci Olağanüstü Büyük Kongresi toplanır. Seçimi yine Aybar grubu kazanır, ancak bu kez GYK'ya muhalefetten daha çok kişi seçilir. Muhalefet GYK'ya işçi kesiminden 6 kişi, aydınlar kesiminden 5 kişi sokar, bunlar arasında Boran ve Aren de vardır.[88]

---

[86] Barış Ünlü, a.g.e., s. 250-254.

[87] Boran ve Aren'in bu davranışının, Boran'ın ve Aren'in TKP'ye üye olmaları nedeniyle ve TKP'den gelen telkinlerle olabileceği ilk akla gelebilecek açıklamalardan biridir. Gerek Boran gerek Aren kendilerine böyle bir telkin yapılmadığını söylemişlerdir. Barış Ünlü, a.g.e., s. 260-262.

[88] Artun Ünsal, a.g.e., s. 170-172.

Boran-Aren grubu, parti içindeki mücadelelerini, 1969 Mayıs ayında çıkarmaya başladıkları *Emek* dergisinden yararlanarak sürdürür. Bu mücadele sürerken TİP 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerine Aybar'ın yönetiminde ve ideolojik çizgisinde bir propagandayla girer. TİP'in oyları düşer. Boran'ın gazetelerde yazdığı eleştiri yazıları sonrasında Mehmet Ali Aybar 15 Kasım 1969'da ki GYK toplantısında istifa eder. Bunun üzerine parti başkanlığına Mehmet Ali Aslan seçilirse de beş hafta sonra istifa eder. Bunun üzerine 3 Ocak 1970'te yapılan GYK toplantısında TİP'in yönetimi Emek grubuna geçer. Emek grubundan Şaban Erik Genel Başkan, Behice Boran da genel sekreter olur. 2931 Ekim 1970'te gerçekleştirilen Dördüncü Büyük Kongre sonrasında Emek grubunun hâkimiyeti perçinlenir. 1 Kasım 1970'te Boran TİP'in Genel Başkanı seçilir. Parti de kide partisi olmaktan "sağlam bir örgüte dayalı" bir işçi sınıfı partisi olmaya yönelir. 1971 yılında yayımlanan parti gazetesinin başlığında "Kılavuzumuz Bilimsel Sosyalizm, Silahımız Partimizdir" ibaresi yer almaktadır.[89]

Boran parti başkanı olduğunda, 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'da büyük işçi yürüyüşü gerçekleşmişti. Ayrıca Doğan Avcıoğlu kendi iktidara yürüyüş stratejisinde belli bir noktaya gelmişti. Ancak Avcıoğlu'na yakın askeri grupların darbe girişimi 9 Mart 1971'de başarısızlığa uğrayınca, Türkiye'de 12 Mart 1971'de bir başka askeri müdahale gerçekleşir. Behice Boran müdahalenin yapıldığı gün hemen müdahale karşısında bir beyanat verir. 12 Mart muhtırasının ve arkasından 11'ler hükümetinin kurulmasının kamuoyunda yarattığı olumlu hava sürerken, Boran doğru kestirimde bulunmuştur. TİP, *YÖN* çizgisiyle mücadele etmiş olmasına karşın askerlerce hedef alınmıştır. Muhtıra ilan edildiği gün TİP'e dava açıldığı haberi ajanslarda yer almıştır. Sıkıyönetim ilan edilince, TİP GYK'sı Düzce'de toplanır. Boran tutuklanırsa partinin başkanlığının Şaban Yıldız'ca yürütülmesi kararlaştırılır. 26 Mayıs 1971'de Boran tutuklanır. 11 Haziran 1971'de Anayasa Mahkemesine TİP hakkında açılan kapatma davası, 20 Temmuz 1971'de partinin Dördüncü Büyük Kongre'de Kürt halkına ilişkin olarak alınan kararlar gerekçe gösterilerek kapatılmasıyla sonuçlanır.[90] TİP yönetimi hakkında sıkıyönetim mahkemesinde açılan davada, partiyi yasal yoldan saptırarak Marksist-Leninist çizgide faaliyete soktukları gerekçesiyle Boran ve 12 arkadaşı 17 Ekim 1972'de 15'er yıla mahkûm edilir. Mahkeme sürerken Yıldırım Bölge Tutukevi'nde kalan Boran solun değişik kesimlerinden gelen kızlardan büyük saygı görür. Sabahları jimnastik yaparak, çevirisinin başına geçmekte, Almanca dersi almakta, kızlarla Ruhi Su türküleri söylemekte, mahkeme günü

---

[89] Artun Ünsal, a.g.e., s. 193.

[90] Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 84.

geldiğinde de saçını yaptırmakta, iyi giyinerek mahkemeye dik başla çıkmaktadır.[91] Karar verildikten sonra cezasını Sakarya Cezaevi'nde çekerken, biraz para kazanmak için Joseph Kessel'in *Les Cavaliers* romanını çevirir. Kitap yayımlandığında kapağında çevirmen olarak Elif Alova adı bulunmaktadır.[92] Boran 14 Mayıs 1974'de çıkan af yasası ve bu affı genişleten Anayasa Mahkemesi kararından sonra 14 Temmuz 1974'de Sakarya Cezaevi'nden tahliye edilir. Tahliye edildiğinde 64 yaşında bulunuyordu.

12 Mart'ın etkisinin ortadan kalkmaya başladığı, 1970'li yılların ortasında, CHP, ortanın solundan, Ecevit'in "demokratik sosyalizm" diye tanımladığı çizgiye dönüşürken, Türkiye'nin en çok oy alan partisi olmayı başarmıştı. Kendisini CHP'nin solunda gören gruplar da kendi partilerini kuruyordu. TİP kurulduğunda TKP, TİP'i destekleyen ancak kendi örgütlenmesini koruyan bir politika izlemeye başlamıştı. Zeki Baştımar bir yazısında "İlericiliğin ölçütü TİP'e karşı takınılan tavırdır" demiştir. TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu, TİP'in kapalı olduğu 1973 yılından itibaren bir atılım yaparak Türkiye'de yeniden örgütlenmeye girişmiştir. Bu dönemde TKP'nin Genel Sekreterliğini yapan İ. Bilen, TİP'in yeniden kurulmamasını savunmaktadır. Ancak eski bir TKP üyesi olsa da Boran bu tür mesajlara kapalıdır.[93] 22 Haziran 1974'te, daha Boran hapisten çıkmadan Ahmet Kaçmaz'ın başkanlığında TSİP kurulur. 21 Ocak 1975'te Kıvılcımlı çevresi Vatan Partisi'ni (VP), Mihri Belli çevresi 12 Şubat 1975'de Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP), Aybar çevresi de 30 Mayıs 1975'de Sosyalist Parti'yi (SP) kurarlar.

1971 sonrasında dirsek temasını korumuş olan TİP'liler ise II. TİP'i kurmak istemektedirler. Behice Boran'ın özel koşulları ise bu kuruluşa önderlik etmek için çok elverişsizdir. Kocası Nevzat Hatko felç geçirmiş Cerrahpaşa Hastanesi'nde yatmaktadır. Oğlu Dursun'a annelik yapmak istemektedir. Ailenin geçimini sağlamak için tercüme bürosunu çalıştırmaktadır. Bu koşullarda işçi sınıfı mücadelesine lider olarak katılmak istememektedir. Nihat Sargın'a benim çektiğim yeter demiştir. Behice Boran'a gelen önerilerin bir bölümü soldaki değişik akımların bir araya gelmesi ve başına Boran'ın geçmesidir. O bu tür önerileri geri çevirir. O ancak "işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi kurulacaksa" liderliği kabule razı olur. 1974 Eylül'ünde eski TİP'in değişik kademelerinde yer almış kişilerin katılımıyla toplantılar yapılır ve parti programının hazırlamakla Behice Boran, parti tüzüğünü hazırlamakla da Nihat Sargın görevlendirilir.[94] Behice

---

[91] Şule Perinçek, *İkibine Doğru*, 18-24 Ekim.

[92] Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 215-220.

[93] Naciye Babalık, a.g.e., s. 75-84; Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 224.

[94] Gökhan Atılgan, a.g.e., s. 224-235.

Boran, programın oluşumunda partililerle geliştirdiği yeni formülasyonda, yaşananlardan ders alarak, "sosyalist devrim" ve "demokratikleşme"yi ön plana çıkarmaktadır. Boran'a göre Türkiye kendi tarihsel serüvenine göre kapitalistleşmiştir, bu geri ve güdük kapitalistleşme de kendi çapında bir burjuva demokratik devrimi yaratmıştır. Bu nedenle yeni bağımsızlığı elde etmiş ülkelerde olduğu gibi "milli demokratik devrim" söz konusu değildir. Söz konusu olacak olan ancak "sosyalist devrimdir". Bu sosyalist devrim hedefi demokrasi mücadelesini dışlamayacaktır. Kapitalizm çevresinde kalındıkça başarı sağlanamayacağından, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi zorunlu olarak sosyalizm için mücadele ile birleşmekte, iç içe geçmektedir.[95] Bu program çalışmaları sırasında yapılan toplantılara çağrılmayan Sadun Aren II. TİP'in oluşumu sırasında dışta kalmış olur.[96] 1 Mayıs 1975'te Boran 50 kişilik kurucular kuruluyla birlikte II. TİP'i kurar.

II. TİP'in merkezi İstanbul'dadır. "Güncel Görev Demokratikleşmedir", "Milliyetçi Cephe Düşürülmelidir", "Yerel Yönetimler Demokratikleştirilmelidir", "Örgütlü Birleşik Güç Yenilemez" gibi kampanyalar düzenlenir. Devletin beş yıllık planı karşısında geniş bir katılımla "Demokratikleşme için Plan 1978-1982" hazırlanır. *Yürüyüş*, *Görev*, *Çark ve Başak* ve *Yurt ve Dünya* dergileri yayımlanır.[97]

1977 milletvekili seçimlerine gidilirken 24-27 Şubat 1977'de TİP I. Kongresi toplanır. Boran bu kongrede, parti içinde ve dışında gelişen işçi sınıfı hareketinin partileri TİP, TSİP ve TKP'nin işbirliği yapması önerileri karşısında yer alır. Boran bu birliğin müzakerelerle sağlanmasından yana değildir. TİP'in seçimde başarılı olacağını, diğer hareketlerin TİP'te bütünleşeceğini savunmaktadır. TİP 1977 seçimlerine "Sosyalizmin Bayrağını Meclise Dikeceğiz" sloganıyla girer. Ama 5 Haziran 1977 seçimlerinde beklenen sonucu alamaz. 1977 seçimlerinde CHP'nin tek başına iktidara gelmesi için önemli miktardaki TİP oyunun CHP'ye kaydığı bilinmektedir. Bu genel seçimlerden sonra yapılan yerel yönetim seçimlerinde TİP'in oyları milletvekili seçimlerine göre üç misli artar. Bu durumda Boran pozisyonunu değiştirmez, ancak parti içinde parçalanma Yalçın Küçük çevresinin dışta bırakılmasıyla sürer. Bu süreç 26-28 Şubat 1979'da yapılan II. Kongre'ye kadar devam eder. Bu kongre sonrasında, 14 Ekim 1979'da yapılan 1/3 senato yenileme seçiminde TİP ağır bir yenilgiye uğrar. Seçime katılan üç sosyalist partiden en az oyu TİP alır. Bunun üzerine Parti MYK'sı parti örgütünün her kademesinde bir tartışma başlatır. Bu tartışmaların sonucunda geliştiri-

---

[95] A.g.e., s. 229-230.

[96] Güzella Bayındır, a.g.e., s. 204-205.

[97] *Behice Boran: Son Nefesine Kadar*, Amaç Yayınları, İstanbul, 1988, s. 67.

len seçenekler 3 Şubat 1980'de il temsilcilerine sunulur. Ulaşılan sonuç "Tek Parti Tek Cephe" olur. Bu partide bir çatlamadır. Ama bu konuda bir sonuca ulaşılamadan 12 Eylül 1980 darbesi gerçekleşir.[98]

12 Eylül sabahı kapısına nöbetçiler dikilip sokağa çıkması yasaklandığında çok üzgündür. Kısa bir süre sonra kalp krizi geçirir. Hastaneye kaldırılır. Bir ay sonra hastaneden çıktığında dinlenmek için eski bir dostunun yazlığına götürülür. 1971 askeri müdahalesine I. TİP yöneticilerinin hazırlıksız yakalanması üzerine 1979 kongresinde böyle bir durumda ne yapılacağı konusunda karar verilmiştir. Her hal ve şartta görev başında kalınması kararlaştırılmıştır. Yani illegaliteye geçilecektir. MK, partinin yasal kimliğine son verildiğinde TİP'i örgütleme yetkisini oy birliğiyle Behice Boran'a vermiştir. 12 Eylül sabahı Boran partiyi yeniden örgütlemek üzere sekiz kişilik bir MK oluşturur. Bu MK'da Behice Boran, Nihat Sargın ve Osman Sakalsız'ın yurt dışına çıkması kararlaştırılır. Boran yurt dışına çıkmak istememektedir. Mahkemeye çıkarak savunmasını yapmaktan yanadır. Osman Sakalsız'ın anlattığı üzere partinin örgütsel devamlığını sağlamak için yurt dışına gitmeye ikna edilir. Milletvekili olduğu için kırmızı pasaportu olan Boran ilk uçakla Sofya'ya uçar.[99] Pasaportunda isminin "Sıdıka Behice Hatko" olması da bu gidişi kolaylaştırır. Böylece 10 Ekim 1987'deki ölümüne kadar sürecek olan sürgün yaşamı başlar.

Boran Sofya'dan sonra Belçika'ya gider. Doğan Özgüden'lerin evinde kalır. Dışişleri Bakanı parlamentoda "Boran bizim misafirimizdir" anlamında bir konuşma yapar. Orada bir gazeteye verdiği mülakat gazetede Moskova tipi bir komünist diye yer alınca Belçika hükümetinin tavrı değişir. Normal mülteci statüsünde muamele görür. Mülteci statüsü almasından sonra pasaport alınca Avrupa'da dolaşması kolaylaşır. Bu arada kocası Nevzat Hatko Sofya'da ölür. Bir süre Brüksel'de yaşadıktan sonra Almanya gider.[100] Osman ve Zerrin Sakalsız'la odun sobasıyla ısınan, çok küçük bir evde yaşarlar. Beçika'daki evi varlığını korumuştur. Bu koşullara uyum yapar, sabah jimnastiğini yapmaktadır. Gazeteleri okumakta, konuşmaları hazırlamaktadır. Oğlu Dursun'u özlemektedir. Ailenin küçük kızıyla torun nine ilişkisi kurmuştur. Bu ona bir tür teselli olmaktadır.[101] Uğur Mumcu'nun *Bir Uzun Yürüyüş* başlığıyla yayımlanan üç gün süren uzun söyleşisi de bu evde yapılmıştır.

12 Eylül sonrasında tüm partiler gibi TİP de kapatıldıktan sonra TİP'liler *Bilim-Sanat, Yarın, Gün* gibi dergileri yayımlayarak, Türkiye'de kendi aralarında

---

[98] Naciye Babalık, a.g.e., s. 84-88.

[99] Naciye Babalık, a.g.e, s. 89-94; Gökhan Atılgan, a.g.e, s. 257.

[100] Güzella Bayındır, a.g.e., s. 325-330.

[101] Evdeki yaşam koşulları için bkz. Güzella Bayındır, a.g.e., s. 319-323.

bir tür dirsek temasını sürdürmüşlerdir. Ancak partinin esas faaliyet alanı yurt dışına kaymıştır. Gündemdeki esas konu da sosyalist partilerin birleşmesidir. Önce TİP, TSİP, TKP arasında başlayan müzakereler, TİP ve TKP arasında sürer. 12 Eylül öncesinde TİP ve TKP arasında işçi sınıfının öncü partisinin hangisi olacağı yarışması sürüyordu. Bu mücadele sırasında alınmış tavırlar bir araya gelmeyi güçleştiriyordu. 12 Eylül müdahalesi durumu değiştirmişti. Artık TİP de TKP gibi illegalitedeki bir partiydi. Yine de her iki tarafın birbirine güvenmesi zaman alır. Boran'ın kararlı tutumu bu güvenin kurulmasını kolaylaştırır. 1985 yılından sonra birleşme yolunda hızla yol alınır. Boran'ın sözleriyle "TİP'in de illegale geçmesiyle birleşme zorunluluğu geldi dayattı. Aynı ideoloji ile aynı amaçlar için mücadele eden iki illegal parti olamazdı".[102]

İki parti birleşme noktasına gelince iki partinin de yönetiminde bulunmayan partililerden oluşan bir komisyon kurulur. Ciddi bir anlaşmazlık ortaya çıkmadan ortak program çalışmaları tamamlanır. Bu taslağın kabul görmesi üzerine örgütlerin de birleştirilmesi üzerinde uzlaşılır. Behice Boran ve Nabi Yağcı arasında önce örgütün üst katmanlarında birliğin sağlanması, illegalite koşullarında alt kademelerde işbirliğinin gerçekleştirilmesinde acele edilmemesi kararlaştırılır.[103] Sıra bu birleşmenin Brüksel'de bir basın toplantısıyla açıklanmasına gelir. Behice Boran çok rahatsızdır. Doktoru bu toplantıya katılmasının adeta intiharı olacağını söylemiştir. Boran her şeye rağmen mutlaka yerine getirilmesi gereken son bir görev olarak gördüğü 7 Ekim 1987'de Brüksel'deki basın toplantısına katılır. Basın toplantısında yeni partinin adının Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) olacağı açıklanır. Birleşme 1988 yılında yapılacak kongrede son şeklini alacaktır. Bu kararları uygulamak üzere Nihat Sargın ve Nabi Yağcı 16 Kasım 1987'de kendilerine eşlik eden yabancı parlamenterler ve gazetecilerle Türkiye'ye döndüklerinde tutuklanacaklardır.[104]

Basın toplantısından üç gün sonra Brüksel'deki evinde kalp krizi geçirir. Bakıcısının fark etmesi üzerine acil servise haber verilir. Saat 19'da vefat eder. 10 Ekim 1987'de Boran'ın öldüğü haberini alan Uğur Mumcu, Osman Sakalsız'a telefon ederek Boran'ın vasiyetinin Türkiye'ye gömülmek olduğunu öğrenince, Hasan Celal Güzel'le ve Özal'la görüşerek cenazenin Türkiye getirilmesinin yolunu açmıştır.[105] 16 Ekim 1987'de cenaze Türkiye'ye getirilir, TBMM'de tören yapılır. Törene hükümetten ve ANAP'tan kimse katılmaz. TBKB'nin çelengini

---

[102] Behice Boran, "TİP'in 25. Kuruluş Yıldönümünde Konuşma", *Çark Başak*, sayı 113, s. 1-4,15.

[103] Güzella Bayındır, a.g.e., s. 313-317.

[104] Naciye Babalık, a.g.e., s. 255-256.

[105] Osman Sakalsız, a.g.e., s. 334.

polis törene sokmaz. 18 Ekim'de Şişli Camisi'nde kılınan öğle namazından sonra Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilir. Kortej Şişli Camisi'nden Zincirlikuyu'ya kadar uzanmaktadır.

Boran'ın Sosyal Bilim Formasyonunun Siyasal Yaşamındaki İzleri Üzerine

Behice Boran'ın siyasal yaşamının öyküsünü gördükten sonra, şimdi bu öyküde Boran'ın gelişmiş bir sosyoloji formasyonuna sahip olmasının etkisinin ne olduğunu sorabiliriz. Siyasi faaliyetleri içinde sosyoloji formasyonunun izini araştırmakta şanslı bir konumumuzun bulunduğu söylenebilir. Çünkü Behice Boran 1968 yılında *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları* başlıklı bir kitap yayımlamıştır.[106] Bu kitap Behice Boran'ın siyasi çizgisini bir bütünlük içinde ortaya koymaktadır. Aynı yıl, Doğan Avcıoğlu da *Türkiye'nin Düzeni* kitabını yayımlamış bulunuyordu. Behice Boran'ın kitabı Türkiye'de kamuoyunda büyük yankılar uyandırmamıştır. Oysa Doğan Avcıoğlu'nun kitabı çok ilgi uyandırmış o zamana kadar görülmedik sayıda basılmış, subayların okuması ordu tarafından teşvik edilmiş, hatta Türkiye'yi 9 Mart 1971'de bu çizgide yapılacak bir devrimin eşiğine getirmiştir. Kamuoyundaki yansımalarında etkisi simetrik olmasa da bir siyasal çizgi oluşturmak bakımından Türkiye tarihini yorumlarken birbirinin karşıtı konumlardan hareket etmektedirler. Doğan Avcıoğlu Türkiye'nin gelişme tarihine ilişkin anlatısını kurarken dış dinamiği esas almakta, solcu olmayı anti emperyalist olmayla özdeşleştirmektedir. Oysa Boran'ın tarih kurgusu iç dinamiklere ve ülke içindeki sınıf farklılaşmasına ve iktidardaki konumlarına dayandırılmaktadır.

Boran, *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları* kitabının birinci bölümünü "Türkiye'nin Tarihsel Doğrultusu"na ayırmıştır. Bu bölümün başlangıcında her toplumun gelişmesinin belli bir determinizmi, belli bir doğrultusu olduğunu söylemektedir. Yönetimlerin tarihin gidişine bu yönde müdahale ederse başarılı olacağını, toplumun tersine yönde müdahale ederlerse toplumda sorunlar doğacağını belirtmektedir. Bu nedenle de Türkiye'nin tarihi konusunda anlatıyı, bir ülke için siyasal bir ideoloji önerecek siyasal hareketlerin önce bu doğrultuyu saptaması gerektiği üzerinde durarak kurmaktadır.

Boran bu tarihsel anlatı kurgusunu, bir toplumsal yapıdan diğer toplumsal bir yapıya geçiş üzerinden kurmaktadır. Bu kurgu iki farklı düzeydeki analize dayanarak kurulmaktadır. Birincisinin evrensel olma iddiası taşıyan bir genel doğrultusu vardır, ikincisi ise ülkenin tarihsel çizgisinin özelinin ortaya konul-

[106] Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968.

masıdır. Birinci düzey soyut olan, ikinci düzey ise somut olandır. Boran diyalektiğin ilkesine dayanarak soyut olanla somut olan arasında bir çatışma ve bütünlük olduğunu kabul etmektedir. Boran'a göre böyle bir genele (soyut) dayanmadan bir tarih yazılamaz, eğer yazılırsa o bir olgular yığını olur.

Bu yöntemin temelde geniş tutulmaya çalışılmış bir tarihsel materyalizm olduğu söylenebilir. Yapı açısından bakmanın, olaylara Oscar Lange'nin kitabına referans vererek, üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sınıf ilişkileri açısından bakmak olduğunu belirtmekte ve anlatısında açıklayıcı değişkenin sınıf dinamikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun temelde Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* kitabındaki çizgi olduğu açıktır. Toplumsal yapı araştırmalarında kullanmadığı Marksist terminolojiyi bu kez açıkça kullanmıştır. Tarih yazımı için önerdiği bu yöntemin "Sosyal Evrim Meselesi" yazısındaki evrim anlayışıyla da uyum içinde olduğu düşünülebilir. Boran evrim yazısında değişmenin varlığının kabulünün bir ereklikk içermesi anlamına gelmediğini kuvvetle vurgulamaktadır. Bu yazıda evrimde bir yönün varlığının kabulünün analizlerle, ampirik gözlemlerle temellendirilebileceğini kabul etmektedir. Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* eserinde sözünü ettiği, tarihin bir yönünün bulunmasının, "Sosyal Evrim Meselesi" konusunda sözünü ettiği erekhiik içermeyen bir yön olup olmadığı çok açık değildir. Boran'ın tarihsel materyalizmi Stalin'in ilkel komünal sistem, kölecekk, feodal, kapitalist, sosyalist ve komünist üretim biçimlerinden geçecek teleolojik ele akşına göre daha esnek olarak ele aldığı açıktır. Boran'ın ele akşında da bir ereklilik kalıp kalmadığı ancak bu tarihsel analize dayanarak siyasal önerilerini yaptığında ortaya çıkacaktır.

Boran'ın bu yönteme göre bir ülkenin tarihini yazabilmek için iki kritik yargıyı sağlam olarak temellendirmesi gerekmektedir. Bunlardan biri Türkiye'nin tarihinde hangi tarihlerde hangi yapıların bulunduğu ve hangi tarihler arasında hangi hızda bir geçiş yaşandığı konusunda saptamalar yapmaktır, ikincisi ise bu dönemlerde nasıl bir sınıfsal farklılaşma bulunduğu ve ne tür bir dinamik yarattığıdır. Aslında Boran'ın siyasal yaşamının öyküsünü anlatırken değindiğimiz YÖN ve MDD ile TİP'in yaklaşımı arasındaki farklar da bu iki konudaki farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır.

Bu iki konuda Behice Boran'ın nasıl tercihler yaptığı kitabının "Türkiye'nin Tarihsel Doğrultusu" bölümünde ortaya konulmaktadır. Aslında kitapta yer alan açıklamalar Boran'ın daha önce Vatan'da yazdığı, *YÖN*'de yayımladığı yazıların, MDD'ciler karşısında parti toplantılarında yaptığı konuşmaların daha derli toplu bir ifadesidir. Behice Boran, Osmanlı toplumunun feodal bir yapısı olduğunu, zaman içinde zayıf bir kapitalistleşme süreci yaşadığını, henüz bu sürecin sürdüğünü kabul etmektedir. Boran'ın tarihi materyalist çizgide bir an-

latı kurabilmesi için Osmanlı toplumunun da bir tür feodal toplum olduğu yargısının verilmesi önemlidir.

Boran'ın Osmanlı İmparotorluğu'nun, feodalizmin bir türü olduğu savını ortaya atmasından sonra 1960'lı yılların ortalarında Türkiye'de bu konu çok tartışılmıştır.[107] Bu tartışmanın ayrıntılarına girmeye gerek yok. Tartışmanın kaynağı bir sosyolog olan Behice Boran'ın yaklaşımıyla, tarihçilerin yaklaşımı arasındaki farkın açıkça ortaya konulmamış olmasıdır. Boran'ın bilimsel formasyonunun niteliğinin ortaya konduğunu gördüğümüz "Sosyolojide Bocalamalar", "Sosyoloji Anlayışında İkilik" ve "Hangi Manada Milli İlim" yazılarının hepsinde sosyolojinin nomotetik bir bilim olduğunu savunmuş idiografik yaklaşımları reddetmiştir. Boran'ın Osmanlı düzenini feodal bir üretim biçiminin bir türü olması savı nomotetik bir sosyoloji arayışının sonucuydu. Nomotetik bir feodalite üretim biçimini, toplumdaki temel varlığın toprak olması, temel üretimin tarım olması, temel gelirin toprak rantı olması, emeğin toprağa bağlı olmasıyla temellendirmektedir. Osmanlı toplum düzenini ve kurumsal yapısını bu dört parametre bakımından değerlendirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi feodal bir imparatorluk olduğunu söylemektedir. Boran'ın Osmanlı İmparatorluğu'na feodal bir toplum kategorisi olarak yaklaşması TİP'in kurulması sonrasında gelişmiş değildir. 1945 yılında yayımladığı Manisa köylerindeki toplumsal yapı araştırmasında da kullandığı bir kavramdır. Bu bakımdan bir süreklilik göstermektedir.

Oysa Türkiye'de hâkim olan tarih yazıcılığı paradigması idiografiktir. Ele aldığı konunun kendine özgü olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Onlara göre Avrupa koşullarında ortaya çıkmış bir feodalizm vardır. Türkiye'de yaşananları Avrupa'da yaşananlarla karşılaştırarak idiografik tarih yazıcılığı doğrultusunda farklılıkların ortaya çıkarılmasına önem verildiğinde, her ülkenin oluşumu kendine özgü hale sokulmuş olmaktadır. Bu yaklaşımın Behice Boran'ın nomotetik çizgisiyle uzlaşması kolay değildir. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin geri kalmışlığını idiografik çizgide açıklamak isteyenler Türkiye'de feodalitenin yokluğu iddiasıyla yetinmemişler, Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmasını da geliştirmişlerdir.

Boran'ın tarih yazımında yaptığı ikinci seçme, feodalizmden kapitalizme geçerken nasıl bir sınıfsal farklılaşma içinde, ne tür sınıf çatışmasına dayalı bir iç dinamik içinde bulunduğuna ilişkindir. Behice Boran, her dönem toplumda o döneme ve Osmanlı toplumunun özgüllüklerine ilişkin bir sınıfsal farklılaşma olduğunu, bu farklılaşmanın güçlü ya da güçsüz bir dinamik yarattığını kabul ediyor ve anlatısını bu dinamikleri deşifre etme üzerine kuruyordu. Farklılaş-

---

[107] Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I", *YÖN*, sayı 50, Kasım 1962 ve Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II", *YÖN*, sayı 51, Kasım 1962.

mamış bir halk varsayımı "tek parti"lerin varlığını meşrulaştırıcı söyleminin dayanağını oluşturmak için ileri sürülüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda değişme, Avrupa'da yaşanan değişmeden farklı bir dinamiğe dayanmaktadır. İmparatorluk yukarıdan aşağıya değişmeye başlamıştır. Bunda askeri-sivil bürokratik kadrolar önemli rol oynamıştır. Reformlar tarımdaki üst sınıflar lehine çalışmış ve toprak üstündeki denetim yolu gerçek mülkiyet haline dönüşmüştür. Böylece politik güce sahip çıkmak isteyen yönetici aydın tabakayla büyük toprak sahiplerinin güç arayışları arasında bir çatışma canlı kalmıştır. Boran'a göre dış kapitalin imparatorluğa girişi kapitalist gelişmelere yol açıyordu, ancak eski yapıyı tasfiye ederek toplumu kapitalist düzeye yükseltemiyordu. Kurtuluş Savaşı sonrası yönetici kadro egemen bir tabaka haline gelmişti. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı sırasında belli bir gelişme göstermiş bulunan burjuvazi ve toprak ağaları yönetici kadro etrafında bütünleşmiş bulunuyordu. 1929 büyük ekonomik kriz sonrasında başlayan devletçilik, uygulamalarıyla bir yandan İDT'leri eliyle bürokratik burjuvaziyi geliştirirken, devlet ihaleleriyle de burjuvazinin geliştirilmesine çalışılıyordu. Türkiye kendi olanakları ve ölçüleri içinde kapitalistleşme yaşıyordu.

Boran Türkiye'de tarihin doğrultusunu saptadıktan sonra kitabın ikinci bölümünde 27 Mayıs 1960'tan sonra Türkiye'de sosyalist hareketin bir değerlendirmesini yaparak TİP'in yerini analiz etmeye çalışmaktadır. Boran 27 Mayıs müdahalesini sosyalist akımın ortaya çıkmasına olanak verdiği için olumlu görmektedir. Boran bu ortamda bu gelişen hareketi parti dışı ve TİP diye ikiye ayırmıştır. Parti dışı sosyalist hareketler ülkenin somut sorunlarını gayet iyi bir biçimde eleştirmişler ancak mevcut düzenin nasıl değiştirileceği konusunda güvenilir çözümler üretememişlerdir. Bu tür çözüm önerisi ancak TİP tarafından getirilebilecektir. Bu, Boran'ın 1939 yılında Türkiye'ye geldiğinde partileşmenin gerekliliği konusunda vardığı inancın devamı olarak görülebilir. TİP'in işçilere ve aydınlara dayanan yapısı Boran'ın bu konuda iyimser olmasının nedeni olmaktadır. Bu niteliği TİP'i salt bir aydın hareketi olmaktan kurtarmaktadır. TİP, sosyalist hareketi aydın çevrelerin dışına çıkarabilecektir. Bunun için Türkiye'de işçi sınıfı tarihini hatırlatarak, hareketin dayanabileceği bir işçi sınıfının var olduğu sonucuna varmaktadır. Sosyalizmi işçi sınıfının bilimsel ideolojisi olarak gördüğü için, sağlıklı bir sosyalizmin işçi sınıfı öncülüğünde kurulabileceğini bir ilke olarak kabul etmektedir. Bu işçi sınıfına sosyalizmi bir tabiat felsefesi ve dünya görüşü olarak anlatmanın zaman için eylemlerin sağladığı bilinçlenme içinde gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Boran her ülkenin kendi koşullarında kendi sosyalizmini geliştireceği, Türkiye'de de bu sosyalizmin çizgisinin TİP tarafından geliştirileceği, bu bakımdan başka bir işçi sınıfı partisine gerek olmadığı üzerinde durmaktadır.

Boran kitabının üçüncü bölümünü "Kapitalist ve Sosyalist Dünya Karşısında Türkiye" analizine ayırmaktadır. Siyasi yaşamında yaptığı, partinin çizgisini ortaya koymaya çalışan tüm konuşmalarında önce dünyadaki durum analizi yapmakta, daha sonra Türkiye içindeki sınıfsal dinamikleri betimlemekte ve bu iki çıkış noktasına dayanarak da politika önerilerini sıralamaktadır. Bu bölümde, dünya kapitalizminin geldiği noktayı değerlendirmekte, daha sonra uluslararası işçi sınıfı hareketi üzerinde durmakta, işçilerin tek ve ortak çıkarının işçilerin uluslararası kapitalizme karşı birleşmesi olduğunu vurgulamaktadır. Sosyalizmi evrimde kapitalizmden daha ileri bir aşama olarak saymaktan çıkarak, kapitalist düzende işçi sınıfı lehine tavizler elde etmeye çalışma yoluyla zaman içinde sosyalizme geçileceği düşüncesine katılmadığını belirtmektedir. Boran bu bölümde ayrıca kapitalizm ve sosyalizm karşısında azgelişmiş ülkelerin durumunu analiz etmekte ve sermayeemek gücü çelişkisinin dünyada iki farklı çelişkiyi ortaya çıkardığını, bunlardan birinin kapitalist dünya sistemiyle sosyalist dünya sistemi arasında olduğunu, diğerinin gelişmiş kapitalist ülkeler ve az gelişmiş ülkeler ile sosyalist ülkeler ve azgelişmiş ülkeler arasında olduğunu belirtmektedir. İşçi sınıfının yüz yılda hareketinin birliğini sağlayamayışının gerisinde milliyet faktörünü görmektedir. İlke olarak işçi sınıfı hareketinin enternasyonalizminin gerekliliğini göstermenin kolay olmasına karşın, somutta her ülkenin işçi sınıfının kendisini ayrı bir işçi sınıfı olarak algıladığını anlatmaktadır.

Boran işçi sınıfının toplumun kapitalist yapıdan sosyalist yapıya geçmekte öncü rolü oynamasını, işçi sınıfının sosyalizm konusunda bilinçlenmesine bağlamaktadır. Boran'a göre sosyalizm hem bir toplumbilim hem de bir ideolojidir. Sosyalizm insan toplumlarının gelişme çizgisinde bir aşamayı gösterirken bir toplumbilimdir, ancak öngörülen sosyalist düzenin işçi sınıfının yararına olduğunu açıklayan ve işçilerin inandığı bir sosyal değerler sistemini, işçilerin davranışlarına yön veren "attitudelar" olarak içselleştirilirken bir ideoloji niteliği kazanmaktadır. Bir siyasal hareket bakımından zor olan ve uzun çabalar gerektiren husus, sosyalizmi işçilerin ideolojisi haline getirebilmektir. Burada sübjektif koşullanmayla objektif eylemler arasında sıkı bir bağ vardır. Uzun sürede sosyalizmin bilimsel yanıyla ideolojik yanı karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bilim eyleme ışık tutmakta, eylemde alınan sonuçlar da bilimi ve teoriyi etkileyerek gelişmesine yol açmaktadır. Sosyalizmin bilim yanının varlığı ise bu alandaki gelişmenin sağlanabilmesi için düşünce ortamında özgürlüğü gerektirmektedir. Bu bakımdan, eğer ideoloji yanı ağır basarsa bilim yönünün gelişmesinde bir engel haline gelebilmektedir. Bu dengenin kurulmasında dikkatli olmak gerekmektedir.

Boran dünyada işçi sınıfı hareketinin birliğinin sağlanamamasında, ülkeler partilerinin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin "liderliği" (aslında denetimi)

altında sıkı bir disiplin içinde örgütlenmesinin, bu partileri kendi toplumlarından koparmış ve kendi toplumlarına yabancılaşmış hale getirmesinin rolü olduğunu düşünmektedir. Boran'a göre, "Sosyalist hareketin milletlerarası gücü her ülkede sosyalist hareketin önce o ülke açısından başarıyla yürütülmesine ve ülkeler arasında çelişkili durumlar meydana geldiği zaman o çelişkilere "geçici" ve "sun'i" değil, gerçek ve ciddi bir sorun sayarak her iki ülke açısından uzlaştırıcı ve geçerli bir çözüm bulunmasına bağlıdır".[108]

Boran kitabında, sosyalist ülkeler arasında var olan ilişki kalıbını ciddi bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Her ülkenin ayrı bir sosyalist çizgisi olabileceğini ve bunu tek bir örneğe indirgemeye çalışmanın doğru olmadığını söylemektedir. Bu Boran'ın bir ülkenin tarihinin yazılmasına ilişkin ileri sürdüğü yöntemle tam bir tutarlılık içindedir. Boran'a göre sosyalist bütünleşme hareketinin başarılı olabilmesi için, (1) her milli ekonominin dengeli ve uyumlu olarak bütünleşmesi, (2) sosyalist toplumlarda iç sosyalist demokrasinin gerçekleşmiş olması gerekir. Böyle bir çizgiyi kabul edince de Boran Türkiye'de de sosyalist hareketin bağımsız olmasını savunmaktadır. Türkiye'de sosyalist hareketin biricik örgütü olan TİP, genel kuram ve dünya uygulamalarından elde edilen tecrübelerden yararlanarak Türkiye'ye özgü sosyalizm yolunu saptayacaktır.

Boran'ın sekiz bölümden oluşan Türkiye ve Sosyalizm Sorunları kitabının dördüncü bölümünü "Toplum Yapısı Açısından Türk Sosyalist Hareketi" kısmı oluşturmaktadır. Bu yazıda kitabın daha sonraki bölümleri üzerinde durulmayacaktır. Kitabın bu dördüncü kısmında Türkiye'ye özgü sosyalist hareketin içeriğinin belirlenmesinde yol gösterecek olan, Türkiye'de toplumdaki sınıflararası ve yersel farklılaşmanın niteliği konusunda bir analiz geliştirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya-Afrika ülkelerinin arkası arkasına bağımsızlıklarını elde etmeleri sonrasında bu rejimlerin bazılarında sosyalist rejimlerin kurulma çabaları ortaya çıkınca, kapitalizm aşamasından geçmeden sosyalist aşamanın kurulup kurulamayacağı gibi önemli sorunların ortaya çıkması üzerinde durduktan sonra, sosyalizmin insanlık tarihinde ilk olarak ortaya çıkmasıyla, bir sosyalist rejim kurulduktan sonra bunun diğer ülkelere yayılmasının farklığına dikkati çekmekte ve Türkiye'nin diğer az gelişmiş ülkelere göre, belli ölçüde sanayileşmiş olduğu saptamasını yapmaktadır, işçilerin sayıları sanayileşmiş ülkelerdekine göre az olmasına karşın, küçümsenemeyecek büyüklüktedir. Kapitalistleşme ekonomi içinde belli ölçüde yaygınlaşmıştır. Boran'a göre Türkiye'de dış sömürünün ve dışa bağlılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi dolayısıyla, Türkiye'de temel çelişkinin sermaye-emek gücü, yani kapitalist-işçi sınıfı arasında değil, tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıf-

[108] Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 120.

lar arasında olması sonucunu doğurmaktadır.[109] Mücadele bu eksen etrafında geliştirilmek durumundadır.

Türkiye'de işçi sınıfı teknik bilgi ve üretkenlik bakımından Batı ülkelerindeki işçilerden daha geri durumdadır, ancak yine de küçük esnaf ve sanatkar sınıflarının alt tabakalarından, hele tarım işçilerinden ve yoksul köylülerden daha ileri durumdadır. Bu nedenlerle işçi sınıfı öbür emekçi sınıflardan daha önce mücadeleye girme ve örgütlenme kapasitesine sahiptir. Başlangıçta mücadeleleri çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerin yükseltilmesi düzeyiyle sınırlıdır. İşçi sorunları açısından siyasal yaşamı değerlendirmesi için bilinçlenmede daha ileri bir aşamaya geçmesi gerekmektedir. Bu noktaya işçi sınıfı diğer emekçilerden önce gelebilmektedir. Bu nedenle işçi sınıfı öncülüğü, onlara tarihsel bir görev olarak yüklenmektedir. Ne yazık ki Türkiye'de sendikacılığın gelişme biçimi işçi sınıfının bu bilinç düzeyine gelmesini engelleyici bir biçimde olmuştur. Ancak sosyalist hareket kendi içinde işçi liderleri yetiştirmek durumundadır. Boran sosyalizme geçişte işçi sınıfının öncü rolünü temellendirdikten sonra diğer emekçi sınıflar; topraksız ya da az topraklı köylüler, küçük sanatkar ve esnaf sınıfının alt katmanlarıyla nasıl ilişki kurulacağını araştırmakta ve Türkiye'de işçi ve emekçi sınıflarının sosyalist hareketi yürütecek güçte olduğu ve bu konuda yardımcı olabilecek sosyalist aydınların bulunduğu ve sayılarıyla kapasitelerini artırdığı sonucuna varmaktadır. Boran'a göre halkın hızlı bilinçlenmesi için sosyalist harekette aydınlara ihtiyaç vardır. TİP Türkiye'de aydın tabakaları sosyalizme kazandırmaktadır. Dördüncü bölümün son kısmında Boran, toplumsal yapının yersel farklılaşmasını betimleyerek Doğu sorununu temellendirmektedir.

Son Verirken Yapılan Bir Değerlendirme

Behice Boran'ın sosyolog ve siyasetçi olarak yaşam öyküsünün sonuna geldik. Boran da tabii ki "sosyalist olarak doğmamış, ancak sosyalist olarak yaşamıştır". Boran'da, Cumhuriyet öncesinde doğmuş ama Cumhuriyet döneminde kendisini yetiştirmiş, yüksek kapasiteli bir kişinin idealinden ve ahlakı standartlarından ödün vermeden, yüksek bir adanmışlık duygusuyla yaşadığı bir yaşam öyküsünü görüyoruz. Bu yaşam, kamu alanında karşısında bulunanlarda bile saygı uyandırmıştır. Özel alanda ise bu kamusal resmi yüzünden sıyrılarak yakın çevresiyle sıcak ilişkiler kurabilmiş, içinde bulunduğu küçük gruplarda da sevgi ve saygınlık yaratabilmiştir.

---

[109] Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 148-149.

Tabii saydıklarım çok olumlu niteliklerdir. Ama Boran'ın yaşamı konusunda genel bir değerlendirme yaparken burada asıl üzerinde durmak istediğim konu yazının başlığına koyduğum "hesabı akılla verilen bir yaşam" ibaresi olacak. Boran'ın yaşam öyküsü bu yazıda olduğu gibi sosyolojiye ve siyasete katkılarına ağırlık vererek kurgulandığında önem kazanmaktadır. Gerçekte Boran örneğinde akılla temellendirmeyi, kuramla temellendirme olarak okumak doğru olur. Her sosyolog ve her siyasetçinin faaliyetlerinde, belli ölçüde kuramlardan yararlandığı söylenebilir. Ancak bu yararlanmada, her zaman, büyük bir iç tutarlılık bulunduğunu söylemek olanağı bulunamaz. Oysa bu yazıda ayrıntılar üzerinde durarak göstermeye çalıştığım üzere Boran'ın düşüncesinde büyük bir kuramsal tutarlılık bulunmaktadır.

Kurduğum öyküde iki noktada bu tutarlılık konusunda kuşkuya düştüm. Bunlardan birincisi Boran'ın 1968'de Çekoslavakya'ya Sovyet müdahalesine karşı yazdığı yazı konusundadır. Her ülkenin sosyalizmini kendi koşullarında geliştirmesi gerektiğini savunduğunu gördüğümüz Boranın böyle bir yazı yazması onun kuramla yönlendirilen yaklaşımı bakımından beklenen bir şeydir. TİP'ten Gündüz Mutluay'ın da belirttiği üzere Behice Boran Türkiye ve Sosyalizm Sorunları kitabında Sovyet ve Çin devrim anlayışlarının her iki ülkenin kendi somutundan çıktığını düşünmektedir. Sovyet çizgisini esas, Maoculuğu da bir sapma olarak görmemektedir.[110] Oysa Uğur Mumcuy'la yaptığı söyleşide Çekoslavakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgaline dair yazıyı yazmasının bir hata olduğunu söylemiştir. Bu benim için açıklanması gereken bir durumdu. Bunun bir tür açıklamasını Gökhan Atılgan'ın kitabında buldum. Behice Boran bu sözleri söylemeye TİP ile TKP arasında birleşme konuşmalarına zarar vermemek gerekçesiyle arkadaşlarınca razı edilmiştir. Ama o gün yoldaşlarına, tarih Çekoslavakya konusunda ilk söylediklerimi haklı çıkaracak, demiştir.[111] Böylece Boranın iç tutarlığı konusunda saptadığım birinci kuşkulu nokta ortadan kalkmış olmaktadır.

İkinci konu Behice Boran'ın evrimsel değişmenin bir ereklilik içermediğini vurgulamasına karşın tarihsel materyalist çizgide tarih yazarak ve buna dayanarak sosyalizme geçiş için bir politika önerirken, bu noktada bir erekliliğe düşüp düşmediği konusunda bir açıklamanın gerekli olmasıdır. Bu açıklamayı Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabında bir biçimde yapmaktadır. Boran Türkiye için politika önerilerini geliştirirken, üç yapı ve iki geçiş kavramı kullanmıştır. Yapılar feodalizm, kapitalizm, sosyalizm, geçişler ise feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme geçiştir. Buradaki analizler yaşanmış

[110] Gündüz Mutluay ve Güzella Bayındır, a.g.e., s. 268-269.

[111] Gökhan Atılgan, a.g.e, s. 267.

olanlar üzerinedir. Bir ereklilik yoktur. Burada ereklilik kuşkusu yaratabilecek olan husus Türkiye'de kapitalizmden sosyalizme geçişin gerçekleşeceğine ilişkin kabulüdür. Behice Boran'ın yaşadığı dönemde sosyalist rejim birden fazla ülkede gerçekleşmiştir. Bir gerçeklik olarak bulunmaktadır. Yani o dönemde böyle bir kabul yapmanın görgül bir dayanağı vardır. Oysa 1989 sonrasında sosyalist rejimler çözüldükten sonra yani günümüzde bu konuda bir ereklilik olmadığını söylemek bu kadar kolay olmayacaktır. Boran yaşarken bu çözülme henüz ortaya çıkmamıştı. Onun bakımından bir tutarlılık sorunu teşkil etmiyordu.

Boran'ın YÖN ve MDD'ciler karşısındaki gücü, büyük ölçüde tarihsel materyalizmi kullanmasındaki tutarlılıktan kaynaklanmıştı. Kuramsal tutarlılığın, ideolojik partilerin içindeki çatışmalarda bir güç sağlamasına karşın, seçimlerde oy sağlamakta başarıya çok yardımcı olmadığı görülmektedir. TİP'in bu kadar tutarlı bir politik çizgi izlemek için gayretleri olmasa ve iç tutarsızlığı daha yüksek bir parti olarak kalabilse belki de daha çok oy alabilecekti. Belki de ideolojik tutarlılık üzerine kurulan bir siyasal pratik yerine, toplumun değişik kesimlerinin taleplerine yanıt verebilecek, eklektik bir mozaiğe benzeyen bir ideolojik çerçeve ve onun üzerine kurgulanan bir siyasal pratik seçimlerde başarı kazanabilmek ve o yolla güce ulaşabilmek için daha elverişli yaklaşım olacaktı. Boran'ın pürizmi bu tür yaklaşımlara hep kapalı kalmıştır.■

BİR TOPLUMBİLİMCİNİN GECİKMİŞ PORTRESİNE DOĞRU*

Hasan Ünal Nalbantoğlu

Yaşadıkları toplumun sınıf ve katmanları arasındaki nesnel çıkar ilişki ve çelişkileriyle az çok örtüşük, çoğu kez de çatışan toplumsal idealler ve eylemler yelpazesinde saf tutarak değişim ve dönüşüm süreçlerinde etkin rol oynamış kişiler hakkında kendileri yaşarken ya da onlar göçüp gittikten sonra biyografiler yazıldığına sıklıkla tanık oluruz. Toplumların tarihlerinde iyi ya da kötü, az ya da çok iz bırakmış ya da iz bıraktığına en azından kendi inanmış kişiliklerin de bir şeylere yarayacağını düşünerek geride anılar, otobiyografiler bırakması da az rastlanan bir durum değildir. Özellikle bu ikinci türün "öznellik" taşıması ya da en iyi olasılıkla "yeterince nesnel öznellik" barındırması kaçınılmazdır. Kişi ya da başkalarınca kaleme alınmış bu yazın türünün tarihsel belge olarak değeri, ne ölçüde yanlılık barındırdığı, yani anlaşılmasına uğraşılan tarihsel-toplumsal süreçlere yeterince "nesnel" ışık tutup tutmadığı tarihçiliği meslek ötesinde bir zanaat olarak benimsemiş profesyonel ya da amatör her araştırmacının başını ağrıtan, dikkatle yaklaşması gereken bir konu.

Üstelik günümüzde otobiyografiler bile sanki kişinin ağzından çıkmışçasına, bu işi meslek edinmiş kişiler tarafından izinle kaleme alınabiliyor. Köşeyi dönmenin ince teknikleri gibi derin meseleleri kendi hızlı yaşam tecrübesinden çıkarıp onu rol modeli alma potansiyeli olan tüketici kitlesinin hizmetine sunan işadamlarından ya da sözgelimi savaş suçu işlediği ayan beyanken ne denli insanlık meleği olduğunu ispata kalkışan siyasetçilerden tutun da, medya, basketbol,

---

* Bu metin Ayşegül Yaraman ve Ali Ergur'un (haz.), *Biyografya 2: Behice Boran* (Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002) adlı eserlerinden alınmıştır.

sinema, müzik, moda, hatta yüksek sanat sayılan alanların yıldızlarına dek "ünlüler geçidi"nde seyreylediğimiz onca tarihe damgasını vurmuş kişinin rakipleri, düşmanları o kadar çok, zamanları da o denli dolu ki, menejerleri ya da sözleşme imzaladıkları yayınevleri ve reklâm ajansları onları bu zahmetten kurtarıyorlar. Ortalıkta mürekkep yalamış, iyi kalem oynatan, üstelik toplum ve insan bilimlerinden kusursuz diplomayla mezun nice dile hâkim yazar var; ehliyet ve tanınmışlığıyla oranlı bir ödeme karşılığında tutarsınız aralarından birini; alırsınız teybe anlatılanları, arada da o kişinin dehâsı, yaratıcılığı hakkında nice efsaneler yaratırsınız "bestseller" okuyucusuna hitap eden. Zaten daha başlan bir yayıneviyle telif ve yayın hakları konusunda metin çıkmadan, çoğunlukla da kısa erimde çıkmak üzere sözleşme imzalanmıştır bile. Yayınevinin pazarlama ve reklâm kampanyası uzmanları hemen kolları sıvarlar; anlaşmalı hukuk büroları da metni gözden geçirerek başkaları hakkında savrulan ve dava konusu olabilecek sözler sarledilmiş, devletin hukuk organlarının üzerine gitmesine yol açabilecek kusurlar ifşa edilmişse bunlara dikkati çeker, baskıya girecek nihai metinden çıkarılmasını önerirler (tabii uygun bir fiyat karşılığında), işadamları ve siyasetçiler için ölümcül olabilecek ama "kültür endüstrisi"nin yıldızlarının sürekli promosyonu için çok gerekli bazı kirli çamaşırların da, bu endüstrinin büyük ölçüde oluşturduğu mamul kitle kültüründe yüzen "best seller" okuyucuların dedikodu meraklarını gıdıklayacak ama etik kalıplarını da –o da gene mamul– zorlamayacak dozda biraz ortaya saçılmasında büyük yarar var. (Belirtmeden geçmeyelim, meselenin bu cephesi sıradan "işlelme" ders programlarında pek işlenmediğinden, magazin sosyolojisi ve tüketim psikolojisi üzerine ek derslerin ilgili bölümlerde açılması hararetle tavsiye edilir.)

Örnek aldığımız Batı'da artık kanıksanmış bu gidişin kabaca entelektüel denilebilecek alanlarda da egemen duruma geçtiğini söylersek bu bir abartma olmaz. Burada o gün ve konjonktür için gündeme gelen, çoğu kez de adına hâlâ kültür denilen bularak düşün pazarında ya da akademik iş dünyasında kariyer ve ün elde etmek amacıyla belki de uzun soluklu bile olmayan konu ve sorunların yazılı ve görsel malzemeye dönüştürülmesinden söz etmiyoruz yalnızca. Çağına tanıklık etmiş düşünür ve yazarların (sözgelimi Sartre, de Beauvoir, Lacan, vb.) özel yaşamını en ince ayrıntılarıyla ve tabii tarihsel gerçekleri gün ışığına çıkarmak gibi ulvî bir misyonla irdeleyen yeni entelbiyografik çalışmaların getirdiği büyük teorik katkılarla karşılaşan, geçmişte bu kişileri saltyapıtlarından tanıyıp kendi çapında değerlendiren zavallı kulların da hayretten ağzı açık kalıyor bu durum karşısında; "Biz bunları anlayacak durumda değiliz" dedirtiyor onlara nerdeyse. İş bununla bitse gene iyi: ya bir de düşünür ya da yazar halen yaşıyor, kendi istenci ya da hayranlar ve kültür endüstrisi ağırın zorlamasıyla teorik-otobiyografisini yazıp, kaç tane televizyon programında ya da paralı

konuşmacı olarak davet edildiği kurum kürsüsünde "aslında" ne demek istediğini açıklıyor –izleyenlerin bu ortamlardan zihinleri ne kadar berraklaşarak ayrıldıkları tartışmalıdır; ama ne önemi var–, sözgelimi çokkültürlü bir ortamda azınlık bir kesimde sünnetli büyümenin psikoanalitik, kurgusökümsel bir söylemine girişiyorsa... Dedik ya, bunlar bizi aşan konular. Bu konulardaki entel sermaye birikimi ve yatırım olanaklarının araştırılmasını gelişmiş, gelişen (!) ve azgelişmiş ülkelerin "creme de la creme" okumuşlarına bırakmak en hayırlısı.

Ama bir de başkaları var hâlâ yaşayan ya da göçüp gitmiş olan. Görüşlerine katılalım ya da karşı çıkalım, elini taşın altına sürmüş, ün peşinde koşmadan bilimsel araştırma ve toplumsal mücadelesini sürdürmüş, liberal reçetelere uygun siyasal ahlâkın kendilerine yüksek fatura çıkarabileceğini baştan kabul edip, sonuçlarına tevekkülle katlanmış kişiler de var. Öyleleri, sanırım kendi Anglo dünyasında bile tanıyanının pek bulunmadığı, uzmanların kol gezdiği modern dünyada bilinçle amatör olmayı seçmiş gerçekten "marjinal" bir fikir işçisinin sahte tevazuya kaçmayan deyişiyle, "Hep aklda tutmam gereken bir şey var: o da ne yapıyorsam yapayım öneminin ne denli az olduğu, buna karşılık onu yapmam gerekliliğinin sonsuz önem taşıdığıdır"[1] diyebilenler.

Belki de bizden böyle birine hakkını hiç veremeyecek bu yazının kalan kısmında yukarıdakileri unutmamak gerekiyor. Üslelik bu kişinin bilim ve siyaset alanında eyledikleri öyle pek de esamesi okunmayacak kadar küçük değil. Gene de bu çabada bizi bekleyen tehlike, yukarıda eleştirdiklerimize benzer bir kapana kısılmak. Çünkü 18. yüzyıldan beri içinde yüzülen "romantik" kentsoylu öznelliğinin "beğeni kalıpları"na hitap eden biyografi/anı *genre*'ını baştacı etme alışkanlığı henüz geride bırakılmış değil; dolayısıyla, günümüz okuyucusunun önemli bir kesimi de kültür endüstrisinin kolaylıkla manipüle edebildiği bu "beğeni kalıpları"na uydurulmuş kahraman ya da kötü kişiler görmeye dünden hazır. En azından tüketici-okuyucu kitlesi cenahına bakıldığında, şimdilerde moda öznesiz-merkezsiz postmodern ama daha baştan kültür pazarında çok satar-yazar adına indeksli anlatıların kuşkulu varlığı bile bu durumu pek değiştirmiyor. Kısacası, övme ya da yerme yoluyla, okuyanın bilinçsizce giydiği kentsoylu öznelliğini bir şekilde pekiştirmekten başka bir işe yaramayan bir anlatıya girişmek kolaylıkla içine yuvarlanılabilecek bir tuzak. Sonunda bir ortak derdimiz varsa, yani ozanın deyişiyle, "en geniş zamanlı bir tarih yazmak" ise der-

[1] Bu sözlerin günümüzün parçalanmış kültüründe geçerakçe ve birbirini bile anlayamayacak denli içine kapanmış akademik uğraşlar ve profesyonellikleri ötesini görmeyi reddeden uğraşlar karşısında, "amatör" ruhla işine baktığı anlaşılan Herbert Butler adlı bir düşünürden dolaylı aktarma. Ölümünden sonra yayımlandığı anlaşılan *In the Land of Nod* başlıklı kitabı ve kendisiyle ilgili bir yazı için bkz. Geoffrey Whoatcroft, "Messages from a gentle Protestant," *The Times Literary Review*, No. 4865 (June 28, 1996).

dimiz, bir yüzünü suya tirit magazin sosyologluğunun ötekini ise "nesne"si ithal malı (= o sıra tüketilecek moda bir düşünürün yazdıkları) altı boş teorik yavan söylemlerin bezediği kalp parayı tedavülden kaldırmak için çaba göstermek gerekiyor. Gerçekçi olursak, bu da hemen gerçekleşecek değil.

Bunlar hatırlandığında, belki de Behice Boran ve bazı arkadaşlarım Türkiye Cumhuriyeti'nin belirli bir döneminin düşün ve bilim topografyasındaki yaklaşım ve konumları yeniden değerlendirmek yönünde bir söylem konumu olarak görmek işe yarayabilir.[2] Böyle bir nirengi noktasından yola çıkarak öteki söylemlerin konumlarını da düşün haritasında işlemeye geçmek bizi bildik biyografi tuzağına düşmekten bir ölçüde koruyabilir. Bu tür bir çabayı salt siyasi görüşlerin güdülemesiyle konuşlanan bilimsel konumların irdelenişiyle sınırlarsak baştan hata yapmış oluruz. Çünkü pekâlâ bir bilimsel konumu yönlendiren temel felsefi eğilimin karşıtının da ardalanında işlediği durumlar az görülür değildir; hem de her iki konumun siyaseten taban tabana zıt olduğu durumlarda bile. Bu durum Boran'ın konumu için de söylenebilir mi, bilmiyorum. Ama şu kısa yazıda yalnızca işaret etmek istediğim noktanın Boran'ın toplumsal bilimler alanındaki formülasyonlarını besleyen toplumculuğu değil, toplumsal bilimler alanında tuttuğu konum olduğunu söyleyebilirim. Bu ise yalnızca bir sezgi; denence bile değil.[3]

---

[2] Bu alanda yayımlanmış şu önemli çalışmalar ilk elde akla gelenler: Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş* (Ankara: UM:AG Vakfı Yayınları, 1999 [1988]); ayrıca bkz. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasından Yol İzleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), özellikle bkz. "Behice Boran'ın Sosyolojik Çalışmalarının Nitelikleri" (147-154), "Sosyolog Bellice Boran" (155-165); Mete Çetik (haz.) *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998 [bu eserin sonraki baskısı *Üniversitede Cadı Avı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası* adıyla Dipnot Yayınları (Ankara 2008) tarafından yapıldı.

[3] Bu arada nedendir bilinmez, Uğur Mumcu'nun önce gazetede tefrika edilen, ardından da kitaba dönüşen kadirbilir çalışması dışında, ülkemizde yerli yabancı nicelerine öncelik verilir ve haklarında mezuniyet tezleri, kitaplar yazılırken, bir zamanlar Muzaffer Şerif Başoğlu, Pertev Naili Boralav ve Niyazi Berkes'le birlikte Türkiye'nin akademik dünyasında etkin rol oynamış bu "paradigm-case" "kadın" fikir işçisinin kapsamlı bir portresinin bildik yol ve tekniklerle de olsa neden hâlâ işlenmediğine de akıl erdirebilmiş değilim (nedenleri konusunda kuşkular taşısam da). Bu nedenle günümüzün feminist konumlarının birinden yola çıkarak Boran'ın portresini çizmeye girişecekler olabilir diye küçük bir malzeme kırıntısı verelim: Behice Boran, "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii", *A.Ü. DTCF Dergisi*, III/3 (1945): 301-310. Bu yazı Boran'ın kitaplaşacak 1941-42 yıllarında Manisa'da toplam on üç köyde sürdürdüğü alan araştırmasının verileri ışığında konuyla ilgili kuramsal konumların bazılarını da (Durkheim, Veblen, Lowie) tartışına; odağına getirmektedir. Tartışma kadınla ilgili olarak toplumsal katmanlaşmayı da içermek zorunda kalacak bir genişlemeye yüz tutunca, Boran dergi yazısı sınırlarının da gözönünde tuttuğundan olacak, sonunda gelecekle bir başka yazıyla konuyu sürdürebileceği düşün-

Dolayısıyla, bu kısa yazıda sergilenen çaba ileride belki de başkalarının kaleme alması gereken kapsamlı bir tarihsel-teorik yazı için bazı sezgilerin ve işaretlerin sıralanmasından ibaret. Kendim henüz toy bir üniversite öğrencisi iken belleğime yerleşen Boran'la ilgili birkaç kısa anekdot ve bir rastlantı eseri çok kısa ama benim için anlamlı bir görüşmedeki fikir alışverişini burada anlatacak değilim. Kişisel ayrıntılar, izlenimler, vb. önemsiz değildi; ama asıl önemlisi, Boran'ın yapıtları arasında siyasi olanlardan çok, daha önce varlığından öğrencisi ve hocamız Mübeccel B. Kıray yoluyla şöyle böyle haberdar olduğumuz toplumbilim çalışmalarını okuma yönünde bir tutkunun güçlenmesiydi. Özellikle *Toplumsal Yapı Araştırmaları* başlıklı kitabına ulaşmak, ayrılmak zorunda bırakıldığı kurumun kitaba koyduğu ambargo nedeniyle, toplumbilim literatüründe "gayri resmi ilişkiler" konusu işlenirken örnekolay gösterilebilecek bir süreç oldu benim için. Manisa yöresindeki köylerde sürdürülmüş olan bu alan araştırması, onun eğitimini aldığı, zamanının Amerikan toplumbilimi geleneğindeki eğilimlerden birine denk düşer ve günümüzde teori tembellerince sıklıkla ve sorumsuzca kullanılan "pozitivist", "ampirisist" yaftasıyla kolayca savuşturulamayacak, Türkiye'den bir "ampirik" araştırma örneğidir.[4] Ama Boran'ın toplumbilimci olarak portresi salt bu yayını üzerinden kurulamaz. Özellikle Boran'ın toplumbilim terimleri yoluyla açacağı "derdi/konusu" hakkındaki birazdan kısaca değineceğim üç yazısı bu bakımdan çok önemli.

Yazılanlar ışığında geriye baktığında burada esas olan, özellikle onun Amerika'da toplumbilim eğitimini tamamlayıp 1939'da ülkesine dönerek başladığı akademik yaşam yanında kültürel-siyasi yayıncılık alanında da kader birliği ettiği mesai arkadaşlarıyla Türkiye'de toplumsal bilimler alanına getirmeye çalış-

---

cesini uyandıran şu ifadeyle yazısını bitirmektedir: "Erkek-kadın sosyal mevki farklılaşması konusu ile genel sosyal tabakaklanma konusunun temas ettikleri müşterek noktalar vardır. Biz bu yazımızda yalnız birinci konuyu ele almış olduk"(310).

[4] Manisa'da sekiz ova ve sekiz dağ köyünü tarihsel bilgilere de dayanarak karşılaştırmalı inceleyen bu çalışma için bkz. Behice Sadık Boran, "Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" (Ankara: *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi*, No.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945). Boran kitabının daha başında "Problem ve Metod" başlığı altında asıl amacı olan "sosyal yapı" ve dönüşümlerinin anlaşılmasını şu sözcüklerle açıklar: "...bu tetkik, umumiyetle anlaşıldığı şekilde bir 'köy tetkiki' değildir, incelemek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayal şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem köy için de, şehir için de; Türkiye için olduğu kadar Amerika ve Çin için de varittir." Aynı türden köy çalışmalarının bir başka örneği de daha önce Ankara civarında Niyazi Berkes tarafından sürdürülmüş ve adı geçen fakültenin yayınları arasında çıkmıştır: bkz. Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma* (Ankara: *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Felsefe Enstitüsü Neşriyatı Sosyoloji Serisi*, No. 2, Uzluk Basımevi, 1942).

tığı teorik müdahaledir.[5] Kısacası, eğer Boran'ın toplumbilimin bugün de üzerinde yayıldığı düşün coğrafyasının neresinde durduğuna bir ölçüde dikkat çekebilirsek, belki ileride Türkiye'nin düşün-bilim haritasını yeniden çizmek yönünde ufak bir katkıda bulunmuş oluruz. Hiç kuşkusuz, Behice Boran gibi düşünür ve eyleyicilerin siyasi konumları ile bilimsel konumları arasında bir bağ vardır;[6] ama bunların birini diğerine indirgemek de yanlış olduğu denli mahzurlu da.

Hakkında kapsamlı bir yapıtın yakınlarda çıktığına başlarda değindiğim Pertev Naili Boratav Hoca'nın Türkiye'de toplumsal bilimlere yaptığı büyük katkıyı burada tartışmaya henüz kendimi yetkin görmüyorum. Onun yerine, üç

---

[5] Burada ilk akla gelecek dergiler *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* oluyor elbette. Kayalı'nın değindiğimiz çalışması gibi örnekler bu iki dergi hakkında önemli bilgiler içerdiğinden biz burada üzerinde durmayacağız. Gene de gözden kaçabilecek bir iki ayrıntı var ki, o da Boran olmasa bile, Amerika'da eğitim görmüş, arkadaşları Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes'in *Ülkü* adlı Halkevleri dergisine yazmış oldukları incelemelerdir; bkz. Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyonun Tesirleri ve Doğurduğu Problemler", *Ülkü*; IX/53 (Temmuz 1937): 371-375; "Roosevelt Amerikasında Terbiyede Fertçiliğin Yıkılışı", *Ülkü*, X/55 (Eylül 1937): 43-49. Muzaffer Şerif bu ikinci yazısında belli ki Roosevelt dönemini niteleyen "New Deal" atmosferini akılda tutarak Türkiye'de o sıralar ağır basan korporatist toplumsal-siyasi zihniyeti eleştirir, şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: "Amerika'nın bu sıhhatli ve gürbüz cereyanında gördüğümüz antiendüvidializm ve cemiyetçilik mistik ve spiritüalist bir cemiyetçilik değildir. 'Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var, tarzındaki mistik cemiyetçilik tatbikatta insan yığınlarının sıfır haline düşmesini mucip olabilir" (48). Niyazi Berkes de ayrı dergiye Amerika'da sömürge döneminden o güne dek toplumsal düşünce ve toplumbilimin gelişmesini anlatır nitelikle yedi sayı süren bir katkıda bulunmuştur; bkz. "Birleşik Amerika Devletlerinde Sosyoloji", *Ülkü*, XI/62 (Nisan 1938): 157-161; XI/63 (Mayıs 1938): 225-232; XI/66 (Ağustos 1938): 529-538; XII/67 (Eylül 1938); XII/68 (I. Teşrin 1938): 129-134, XIV/79 (Eylül 1939): 41-46; XIV/84 (Şubat 1940): 513-519. Amerika'nın ampirik araştırma geleneğini Türkiye'ye taşıyan bu düşünürlerin toplumsal sorunlara yaklaşım tarzına yalnızca artan Alman etkisindeki toplumbilim çevrelerinden değil, tarihsel materyalizmin yaklaşımını arı tutmaya çalışan "klasik" soldan da pek sıcak bakılmadığını söylememiz mümkündür. Örneğin, Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e hapishaneden yazdığı mektuplardan birinde fazla Amerikan etkisinde bulduğu Muzaffer Şerif'i eleştirir nitelikte bir ifadeye rastlanmaktadır. Niyazi Berkes ve Muzaffer Başoğlu'nun *AÜ-DTCF Dergisi*'nin 1942-45 arası dillerinde de benim inceleyebildiğim ikişer yerli yabancı kitap/dergi değerlendirmesi, birer de yazısı çıkmıştır.

[6] Boran'ın toplumbilimciliğiyle toplumculuğu arasındaki bağı, üniversiteden uzaklaştırıldıktan çok sonra, toplumcu hareketin siyaset alanında çok daha etkin rol aldığı günlerde teorik planda Asya Üretim Tarzı yandaşlarına, siyasi planda da özellikle bir yanda Mehmet Ali Aybar'a (ile yanda da "Milli Demokratik Devrim" tezini savunanlara karşı kaleme aldığı, Türkiye'de sınıf yapısı ve bürokrasi üzerine değerlendirmelerinde görebiliriz; bazı örnekler: "Bürokrasi üzerine Tartışmalar", *Emek*, 1/4 (16 Haziran 1969): 4-6: "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, 1/5 (30 Haziran 1969): 5-6; "Bürokratların Çelişmeli Durumu", *Emek*, 1/6 (14 Temmuz 1969): 5-6. Ayrıca bkz. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul, Gün Yayınları, 1968).

arkadaşı Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın yetiştikleri Amerikan toplumsal bilimleri geleneğinden bu alanda o zamanlar halen Fransız-Alman etkisindeki Türkiye'nin toplumsal bilimler söylemine nasıl bir soluk getirdiklerine kısaca değinmek şimdilik daha yararlı olacak gibi görünüyor.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus, söz konusu akademisyenlerin toplumsal sorunlar karşısındaki duyarlılıklarının Amerika'daki eğitimleri sırasında, sonradan ortaya çıkmadığı, zaten daha başta içinde büyüdükleri topraklardaki çalkantılar ve dönüşümler ortasında bu duyarlılığı edinmiş bulundukları yönünde.[7] Dışarıda aldıkları bilimsel eğitim onları teorik bilgiler ve yaklaşımlar ışığında bu toplumsal sorunları birer "inceleme nesnesi"ne, giderek somut "araştırma sorusu "na dönüştürme yetisiyle donatmıştır. Döndükten sonra girişikleri alanda (Boran, Berkes) ya da Gazi Terbiye'nin deney ortamlarında (Muzaffer Şerif) girişip fakülte yayınları arasında çıkardıkları görgül (ampirik) çalışmalar da bunun en açık kanıtı.

Boran'ın Ankara'daki kısa ömürlü hocalık yaşamında, Muzaffer Şerifin "grup dinamikleri" üzerine deney ve gözlemlerinden çıkardığı önemli bilimsel tezleri doğrular bir arkadaş ve meslekdaş diyalogu içinde tam bir üretkenlikle ardarda kitap ve yazı çıkardığına tanık oluyoruz.

Burada da yazının odağında esas Boran'ın bulunması ve başka titiz araştırıcıların da onun üzerine yazmış ve yazıyor olmaları nedeniyle, ben yalnızca *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nin ilk cildinde yayımla-

---

[7] Uğur Mumcu'nun Boran'la yaptığı görüşmeler bu düşüncemizi destekler yönde. Niyazi Berkes'le ilgili yetkin çalışmalar bulunduğundan burada onu tartışmaya girişmeyeceğim. Ama aynı yönde daha açık bir ifadeyi de Muzaffer Şerif'in anlatısında görebiliriz. Kendisi 40'lı yılların sonuna doğru Amerika'ya tümüyle yerleştikten çok sonra çıkan önemli makaleler derlemesine yazdığı girişte sosyal psikoloji alanında yıllar boyunca odaklaştığı konuların kendisi için yalnızca mesleki bir mesele olmadığının nedenlerini sıralar. Anadolu'da I. Dünya Savaşı'nın insanlar, aileler üzerindeki tahribat, açlık ve sefalet, yabancı boyunduruğuna karşı koyan ülkede yükselen ulusçuluğun gizeminin onu da sararak Asya ve Afrika'daki toplumsal hareketleri incelemeye iter ve kişisel düşün gelişmesine damgasını vurur. Mezuniyet sonrası eğitimi için ABD'ye geldiğinde bu alanları daha iyi anlamasına yardım edeceğine inandığı sosyal psikolojide karar kılmıştır artık; yıllar geçtikçe de bu inancının güçlendiğini açıkça belirterek şunları ekler: "İnsan ilişkilerindeki iç karartıcı olaylarla dolaysız yüzyüze kalmanın etkisi altında sosyal psikolojiyi yaşam uğraşını seçip de yıllar boyu uygun inceleme stratejileri ve tekniklerini araştırmayla geçirmiş olarak inanıyorum ki, darmadağınık, çelişmeli, çatışma, cefa ve acıyla dolu toplumsal insanın ilişkilerinin anlaşılması ve yordanması, en acil gereken bilimsel sıçramadır." Social Interaction: Process and Products, Selected Essays byy Muzafer Sherif (Chicago: Aldine Publishing Co., 1967): 9. Hiç kuşkusuz ilk elde bilimsellik izlenimi yaratan bu yazılarını bir de Muzaffer Şerif'in daha popüler bir dille toplum, ırk, kültür ve edebiyat sorunlara eğilen Türkiye'de çıkmış ve o ABD'ye döndükten sonra basıldığı anlaşılan derlenmiş yazıları ışığında da okumak gerekir; örneğin bkz. *Değişen Dünya* (İstanbul: Arpad Yayınevi, 1945). Oysa günümüzde "uzmanlık" duvarları gerisine hapsolarak, teknolojiye dönüşmüş psikoloji disiplininin dar ve basık dünyası, onun arkasına yapılan toplantılardan anlaşıldığı kadar, konunun bu yönüyle değil ilgili, haberdar bile görünmüyor.

nan, "Sosyal Evrim Meselesi" ve "Sosyoloji Anlayışında ikilik" başlıklı yazılar[8] ile *The American Journal of Sociology*'de çıkan "Sociology in Retrospect"[9] yazısının

[8] Behice Boran, "Sosyal Evrim Meselesi," *A.Ü. DTCF Dergisi*, 1/2 (Ocak-Şubat 1943): 59-65; "Sosyoloji Anlayışında İkilik," *A.Ü. DTCF Dergisi*, 1/3 (Mart-Nisan 1943): 67-74. Boran'ın dergiye katkısı salt bu iki yazıyla sınırlı kalmayıp, kitap ve dergi eleştirileri de vardır; örneğin, "Geçiş Halinde Orta Şehir" a.g.d., 1/2 (1943): 113-115 [Robert Staughton Lynd ve Helen Merrol Lynd'in Indiana'da Muncie kenti üzerine ilkinden sekiz yıl sonra yeniden yaptıkları araştırmaları Middletown in Transition (1937) üzerine]; "Sosyoloji Dergisi", a.g.d., 1/4 (1943): 103-108 [İstanbul Üniversitesi *Sosyoloji Dergisi* üzerine]. Kendisi ve arkadaşlarının akademik kariyerinin brutal biçimde sona erdirilişine yakın, kadının toplumsal konumu üzerine yayımlanan yazısına daha önce (bkz. dn. 3) işaret etmiştik.

[9] Behice Boran, "Sociology in Retrospect", *The American Journal of Sociology*, LII/4 (January 1947): 312-320. Öyle görünüyor ki, toplumbilim tarihini bir anlamda kuşbakışı değerlendiren bu yazı Amerikan toplumsal bilimlerinde de o sıra egemen olan bazı eğilimlerin açıkça sergilediği için özellikle eleştirdiği George A. Lundberg'i kızdırdığından, alabildiğine neopositivist ve davranışçı bu toplumbilimci Boran'ın yazısına tepki olarak, alaylı bir sözcük oyunuyla "Sociology and Historical im materialism" başlıklı bir yazıyı aynı derginin bir sonraki cildinde yayınlatmıştır (*AJS*, LIII/2 (September 1947). Ardından başkalarının da değişik vesile ve bağlamlarda –ve de sat sosyoloji alanında kalmayıp antropoloji gibi toplumsal bilim alanlarında da– Boran'ın yazısına değindikleri vaktiyle Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın dikkatleri çekmesiyle bazılarımızca bilinmekteydi. Şimdi ise bunların Mete Çetik'in titiz taramasıyla somutlaştırıldığını görmek çok sevindirici (kanıt ve değerlendirmeler için bkz. bu sayıda çıkan yazısı): İlginç bir rastlantı olarak, Amerikan toplumsal bilimlerinin bilime en olumlu katkılarını Türkiye'ye taşıma çabası Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın tasfiyesiyle sekteye uğrayıp bu kısa ama çok önemli deney büyük ölçüde akademik belleklerden silindikten onyıllar sonra, tepki gösterdiği yazarla kişisel bir derdi olmadığını belirtip de kendi yazısını neredeyse "Soğuk Savaş" "nesnelliği"yle bitiren Lundberg'in ortak ders kitabı dilimize çevrilerek okutulan eserler arasında yer alacaktır.

Öte yandan, Boran'ın aynı yazısında Türkiye'de 1930'ların Nazi yönelimli siyasi eğilimlerine teorik esin kaynaklarından biri olarak görüp Werner Sombart'la aynı kampa koyarak yüklendiği Max Weber de Avrupa toplumbilimindeki gerçek konumu yerine, bu kez "Amerikan Çağı"na ayak uydurmuş akademide egemen bir Amerikan toplumbilim eğilimi merceğiyle, Osmanlı toplum yapısının "özgün" Doğululuğunu anlamada "alternatif" teorik kaynak olarak başvurulur hale gelmiştir. Burada Weber'in kendi mozaik düşüncesi, iç çelişkileri ve tutarsızlıklarıyla konuşması ve katkı yapmasına bile pek izin veren bir durum oluştuğu söylenemez. Werner Sombart'a gelince: Fernand Braudel'e göre "Kapitalizm" sözcüğünün esas vaftiz babası bu düşünür, İkinci Dünya Savaşı hatta öncesi dönemde Türkiye'de siyasal inançlar yelpazesinin hemen her noktasındaki düşünürler ve akademisyenlerimiz üzerinde Weber'den bile öncelikli etki yapmışken, savaş ertesinde büyük ölçüde ihmale uğramıştır. Tuhaftır –Nazilerle yakın flörtü nedeniyle olacak–, en azından Amerika'da yayımlanan çevirileri ve genelde kitapları savaş sırasında bazı Amerikan kütüphanelerinin okuyucu sirkülasyonundan kaldırılan bu düşünürden aslı 1936'da Prusya Bilimler Akademisi'nde yapılan bir konuşma olan şu çevirinin savaştan kısa bir süre sonra bilimsel dergi sayfalarında yayımlandığına tanık oluyoruz: "Sociology: What It Is and What It Ought To Be, An Outline for A New Sociology", Ir. by Florence Chancy Geiser, *The American Journal of Sociology*, LV/2 (September 1949): 178-193. Sombart'ın bir süre Amerika'da sansüre uğradığına kanıt olarak, University of California, Berkeley kütüphanelerindeki bazı kitapları üzerindeki kaşeleri gösterebiliriz. Burada yalnızca, savaş öncesinde bazı akademisyen ve düşünürlerimizin (Ömer Celâl Sarç, Z. Fahri Fındıkoğlu, İsmail Hüsrev Tökin gibi) hocası ya da esin kaynağı olmak yanında sanırız tanınmış Amerikan sosyoloğu Talcott Parsons'un da hocası olmuş Sombart'ın Amerikan bilim dünyasındaki bu hızlı iadei itibarı karşısında bizim akademik dünyada Boran ve arkadaşlarının neredeyse ölümlerine dek *persona non grata* kaldıklarını hatırlatmak istedik. Büyük bir atılımın ardın-

içeriklerinde Türkiye'de toplumsal bilimler tarihini yeniden haritalandırmak yönünde hangi vurgular var ve yeni bir şeyler satır aralarında okunabilir mi sorusunu ortaya atarak ileride üzerinde çalışacakların dikkatlerini çekmeye çalışacağım.

Burada kısaca üzerinde duracağımız yazılarında ise ağırlıkla kuram ve yöntem planına çekilmiş bir tartışma sözkonusudur. Boran bu üç yazıda sırasıyla zamanın toplumsal bilimler söylemlerinde ağır basan tartışmalı bir konuya (toplumsal evrim) el atmakla kalmıyor; bu ve benzer temalar çevresinde Avrupa ve Amerika'da nerdeyse keskin çizgilerle kamplara bölünen safların felsefi temelleri ve metodolojilerini güden toplumsal etkenleri de tartışma gündemine getiriyor. Sonunda bu çabası, biraz toparlak da olsa, onun "Sociology in Retrospect" başlıklı ve toplumbilimcilerin ürettiği bilginin doğasını ve misyonunu sorgulayan yazısında özellikle pozitivist yönelişli Amerikan bilimcilerini epey sinirlendirecek bir niteliğe kavuşacaktır. Bu bilginin ne için olduğu sorusunu konuşlandırmasında zamanının önemli düşünürü Robert S. Lynd'in görüşlerinin de payı olduğunu kendisi zaten belirtmektedir.[10]

Çok üretken bir başlangıcın kanıtları olan *DTCF Dergisi* yazıları bir yana, *American Journal of Sociology*'de çıkan yazısı, günümüzde eleştirilebilecek boşluklar, eksiklikler içerse de Boran'ın da benimsediği ve bence ABD'deki toplumbilim geleneğindeki önemli bir eğilimin giderek tutuculaşan ve Soğuk Savaş yıllarında suya sabuna dokunmazlıklarla zaman harcayan bir başka eğilim karşısındaki mücadelesi olarak da okunmalı. Bunu en başta Lundberg'in sevimsiz ve hırçın yanıt yazısının satır aralarını, alay ötesinde ideolojik olarak da yüklü ifadelerini "belirtik" –hadi biz de biraz Lacangil takılalım– okuduğumuzda daha iyi görebiliyoruz. Lundberg daha ilk dipnotta Boran'ı tanımadığını ve bu yazarla kişisel bir tokontısı olmadığını belirttikten[11] sonra onunla aynı kampta gördüğü Amerikalılar karşısında, hem de bilimin yansızlığını savunarak proto-Soğuk

---

dan söndürülen Türkiye'deki akademik çalışma ve yayın çabası bildiğim kadarıyla bir kez tersine döner gibi oldu. O da, çok sonraları, anmadan geçemeyeceğim Cavit Orhan Tütengil'in sanırım önayak olmasıyla, Niyazi Berkes'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Konferansları'nda Akçuraoğlu Yusuf Bey hakkında kısa ama çok önemli bir yazısının yayımlanmasıydı. Yazının başlığı "Unutulan Adam" idi ve modern Türkiye'nin kuruluşunda demokratik ulusçuluğun konumuna gözümüzü açıyordu. Behice Boran'ın da en azından kültür pazarının buyurduğu koşullarda unutulan kadın olarak kalmaması herhalde düşün ve bilim topografyamızda bir diğer konumun belleklerden ikinci bir kez silinmemesi için gerekli.

[10] Boran aynı yazıda 1939'da Türkiye'ye döndüğünde çıkan Robert Lynd'in *Knowledge for What?* başlıklı kitabına ulaşamamış olduğunu yazıda belirtmekle birlikte Lynd'in önceki yapıtlarından hareketle içeriğini doğru tahminde bulunmakla güçlük çekmiyor (a.g.y.).

[11] George A. Lundberg, "Sociology and Historical in Materialism" *AJS*, LIII/2 (September 1947): 85-86. Dn. 1 ve 2.

Savaş mücahitliği yapmayı ihmal etmiyor. Bunun da bildik bilimsel felsefi temeli onun gözünde zaten verili ve tartışma götürmez; böyle bir işe girişenleri de ciddiye almak gerekmez.[12]

Bu yazıyı hazırlarken *Foundations of Sociology*'si Lynd'le aynı yılda yani Boran'ın ülkesine döndüğü 1939'da çıkmış, anlaşıldığı kadarıyla da toplumbilimin teorik platformunda epeydir bir iktidar odağı oluşturan Lundberg'in yanıtını 50'li yılların ortalarına dek toplumsal bilimlerin misyonu, yaklaşımı gibi konularla ilgili tartışmalarla birlikte yeniden okuduğumda bende uyanan bir iki düşünceyi okuyucuyla paylaşarak yazımı bitirmek isterim.

1. Bir kere, Boran'ın yazısı salt Türkiye'de toplumsal bilimlerle değil, Amerika'da toplumsal bilimlerin, özellikle de dargörüşlülük yönünde seyreden toplumbilimin akıbetiyle ilgilidir.[13]

2. Lundberg, Boran'ı bir vesile bilerek ve de kullanarak epeydir karşısında olduğu bazı eğilimlerle hesaplaşmaya girmenin uygun zamanını yakalamış görünüyor.

3. Elbette bilinen nedenlerden dolayı Boran'ın Türkiye'den ona karşıyanıt verme olanağı birçok nedenle nesnel olarak ortadan kalkmıştı; Lundberg'den "Hür Dünya"ya hızla katılma çabası içindeki Türkiye'ye özgü bu gerçeği bilmesini bekleyemeyiz ama tam bir fevrilik içinde nerdeyse şu retorik totaliterlik şablonuna oturttuğu Boran'ın akademik özgürlüğüne uygulanan protototaliter önlemi duysaydı acaba ne derdi? (Her ne kadar yazısı muzaffer "Yeni Dünya" "demokratlığı" icabı omuz silkip geçeceğini düşündürten işaretlerle doluysa da.)

4. Diyelim ki Boran "rejoinder" dedikleri söz hakkını kullanma olanağını onca müşkülat içindeyken buldu ve karşı yanıtını döşendi, ilgili dergi bunu basar mıydı? (Sanırım başardı; çünkü söylemi nesnel olarak tutucu nitelendirilebi-

---

[12] Örneğin şu yazdıkları: "Toplumbilimdeki çağdaş bilimsel yaklaşımı "pozitivist" olarak sınıflandırmak; bu yalnızca modern doğa biliminin kendi felsefi yönelimi olduğunu ve bunun geleneksel felsefenin bilinenden tarihsel kategorilerine sığdırılamayacağını anlamada onların ne denli yetersiz olduklarını açığa vurur." Lundberg, "Sociology ami Historical matterialism": 93.

[13] Toplumbilimin doğabilimine öykünen bir bilim mi, yoksa antropoloji gibi diğer toplumsal bilimlerle birlikle bir zanaat olarak mı gelişmesi gerekliği, toplumsal teoriye neler olduğu gibi konulardaki tartışmalara o yıllarda *The American Journal of Sociology* ve *American Sociological Review* gibi önemli dergilerin sayfalarında sıklıkla rastlanır. Bazı örnekler: Robert Redfiold, "The Art Social Science", *AJS*, LIV/3 (November 1948): 181-190; Jessie Bernard, "The Art of Science: A Reply to Rod field", *AJS*, LV/1 (July 1949): 1-9; Robert Bierstedt, "The Limitations of Anthropological Methods in Sociology", *AJS*, LIV/1 (July 1948): 22-30; Olakar Machotka, "Is Sociology a Natural Science?" *AJS*, LV/1 (July 1949): 10-17; Herbert Blumer, "What is Wrong with Social Theory", *American Sociological Review*, XIX/1 (February 1954): 3-10.

lecek Amerikan toplumbilimcilerinin bir kısmı bu asgari dürüstlüğü dergi yönetiminden tutun da McCarthy'ci hurtlığın hedeflediği, kendilerinin de teorik ya da siyasal konumlarını başka ortamlarda hiç paylaşmadıkları akademisyenleri koruyacak kadar gösterdiler.)

5. Boran'dan bir sonraki kuşak sayılabilecek Amerikan toplumbilimcileri arasında, görgül çalışmalarını kendisinin de zevkle irdeleyeceğini ve fikirlerini paylaşarak kendi görüşlerinde gerekli uyarlamalara gideceğini düşündüğüm C.W. Mills gibileri de ortaya çıkmaktaydı. "Beyaz Yakalılar" olarak nitelenen yeni Amerikan orta sınıfları üzerine çalışmasının esin kaynakları o zamanlar yalnız Boran'ın değil, birçok çağdaşı Amerikan toplumbilimcisinin de katkısını henüz tam değerlendirmediği bir başka Avrupa eğiliminden, Frankfurt Okulu ve yakın çevresinden (özellikle Siegfried Kracauer) esinlenerek ileri kapitalizmin sınıf yapısındaki dönüşümleri yakın gözleme almaktaydı (bilindiği gibi C.W. Mills'in dilimize de çevrilmiş olan *The Sociological Imagination*'ı (1959)[14] Boran'ın 40'larda Amerikan toplumbiliminin egemen eğilimine yöneltiği eleştiriye denk düşer).

Keşke başka konuları (olmayacağını bile bile, DTCF'ye o günlerde dönmek yönünde hukuk adına inadına sunduğu dilekçe gibi) kısa söyleşimizde kendisiyle tartışabilmek onuruna eriştiğim Behice Hanım'a, bir kısmına öğrenciliğimde bile ulaşabileceğim belgeler ışığında uyanması çok mümkün bu tür soru ve sezgilerin bir kısmını da aktarabilseydim de tepkisini alsaydım diye hayıflandım şimdi. "O günlerde toyluğu bırakıp da, yetiştiğim konuda böyle olası şanslı durumlar için neden kendimi yeterince önbilgiyle donatmamışım?" demek bile geçiyor içimden. Öyle ya, bugün birkaç önemli ayrıntı daha biliyor ve Türkiye'de toplumsal düşünün tarihsel coğrafyasını yeniden haritalandırmaya hevesli başkalarıyla paylaşıyor olacaktım.

[14] C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979).

SOSYOLOJİ İLE SİYASAL KURAM ARASINDA BEHİCE BORAN*

Gökhan Atılgan

Başlık, Behice Boran'ın sosyoloji ile siyasal kuram arasında sıkışıp kaldığını ima etmiyor; bilâkis, Boran'ın, sosyolojiden siyasal kurama, siyasal kuramdan da sosyolojiye neler taşıdığını soruşturma hedefini ima ediyor. Makalenin temel hedefi, Behice Boran'ın 1940'lı yıllarda Ankara'da ve Manisa köylerinde yaptığı sosyolojik araştırmalar ve sosyolojik düşünce içinde yürüttüğü tartışmalar sırasında ulaştığı sonuçların onu bir tarih görüşüne (Eşitsiz ve Bileşik Gelişme) götürdüğünü ve bu tarih görüşünün de 1960'lı yıllarda bir siyasal kuramcı olarak inşa ettiği devrim kuramının (Sosyalist Devrim) temellerini oluşturduğunu göstermek. Bu gösterim için, önce Behice Boran'ı Eşitsiz ve Bileşik Gelişmeye ulaştıran sosyoloji araştırmalarına bakmamız ve bu araştırmaların bağlamını görmemiz gerekecek. Sonra da, Boran'ın bir siyasal kuramcı olarak ortaya çıktığı 1960'lı yıllarda Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'yi nasıl bir devrim ve siyasal programın kuramsal perspektifi haline getirdiğine bakmamız lâzım gelecek.

Arayışlar

Behice Boran, Amerikan Kız Koleji'nin orta ve lise kısımlarını birincilikle bitirdikten ve İstanbul Üniversitesi'nde pedagoji derslerini tamamlayıp Eylül 1933'te Manisa Orta Mektebi İngilizce muallimliğine atandıktan sonra hayatta kendine bir yol seçmiş sayılabilirdi. Kemalist Devrimin eğitim yoluyla cahil halkı aydınlatma, böylelikle de ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesine yükseltme ülküsüne

* Bu metinde savunulan görüşler Atılgan, 2009'a dayanıyor.

bağlanmıştı. Hayatının sonuna kadar bu ülkünün peşinde koşup "fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli cumhuriyet nesilleri" yetiştirmeye gayret edecekti. Lâkin, kendi iradesi ve bilgisi dışında, Amerikan Kız Koleji'nden tarih öğretmeninin ABD'deki Michigan Üniversitesi'ne onun için yaptığı başvuru sonucu 1934 Yazında aldığı davet mektubuyla hayatının yönü değişti. Burs davetini kabul ederek ABD'ye gitti. Michigan Üniversitesi'nde doktora için sosyoloji bölümünü tercih etti. Bu tercih, gelişigüzel yapılmış bir tercih değildi. Zira Boran, öğretmenlik yıllarında tek tek bireylerin eğitilmesinin toplumsal dönüşüm için yeterli olmayacağını anlamıştı. Sosyoloji ona, o zamanlar, toplumu değiştirmenin bilimi olarak görünüyordu. Gelgelelim, dört senelik sosyoloji doktorası onu hayal kırıklığına uğrattı, kendi deyimiyle "bunalıma sürükledi" Zira sosyoloji, farklı ekolleriyle ve figürleriyle kendi içinde tutarlı ve Behice Boran'ın umduğu gibi ülkenin kalkınmasına, ilerlemesine fener tutabilecek bir bilim dalı değildi. Bu bunalımlı günlerinde tesadüfen Marksizmle tanıştı. Marx'ın adını daha önce şöyle bir duymuşluğu vardı ama, doktora derslerinde ne Marx ile ne de Marksizmle tanıştırılmıştı. Sosyoloji bölümündeki bir arkadaşıyla sohbetleri sırasında Boran arkadaşına Durkheim'dan, arkadaşı da Boran'a Marx'tan bahsederken farkına vardılar ki birinin Marx'tan ötekinin de Durkheim'dan pek haberi yoktu. Boran, Marx; arkadaşı da Durkheim okumaya ve tartışmalarını ondan sonra sürdürmeye karar verdiler. Behice Boran, böyle bir tesadüfle 27 yaşında Marksizmle tanıştı ama, tesadüfen Marksist olmadı. Arayışı içinde olduğu toplumsal soruna yanıt verebilecek biricik dünya görüşünün Marksizm olduğuna doktora öğrenciliği sırasındaki birincil okumalarıyla kani oldu. Bu tarihten sonra da Marksizm onun değişmez ama sürekli gelişen ve genişleyen perspektifi oldu. Sosyoloji ise bilincinde hep taşıyageldiği diğer kimliğiydi.

Bariyerler

Bizim buradaki sorunumuz Behice Boran'ın işte bu iki kimliği arasındaki ilişkileri sergilemek. Bu ilişkileri ortaya koyabilirsek zaman zaman yapıldığı gibi sosyolog Boran'ı ayrı, Marksist Boran'ı ayrı değerlendirmenin ve bu ikisini ilişkisizce ele almanın doğru olmadığını ortaya koyabiliriz. Bununla beraber, Behice Boran'ı sosyoloji çalışmaları yaptığı dönemde en ileriye taşıyan şeyin Marksizm, Marksist bir kuramcı olarak en öne çıkaran şeyin de sosyoloji çalışmalarında edindiği deneyim ve birikim olduğunu ileri sürebiliriz.

Behice Boran'ın sosyoloji ve Marksizm arasında birbirini destekleyecek biçimde bir ilişki kurması son derece güç koşullarda oldu. Ardında Marksizm olan bir sosyoloji ve böylesi bir sosyolojiyle desteklenmiş Marksizm ona önemli kazanımlar sağladı ama, bu hiç de kolay değildi.

Boran saha araştırmalarına yöneldiği sırada, Durkheim sosyolojisi Türkiye'de 'resmî sosyoloji' gibiydi. Buna paralel olarak da saha araştırmaları bazen küçümseniyor, bazen alaya alınıyor, bazen de sosyolojik çalışma olarak kabul edilmiyordu. Behice Boran'ın sahaya çıkmaktaki derdi, Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun belirttiği gibi, Türkiye toplumunun sorunlarını birer "inceleme nesnesi"ne, gitgide de somut "araştırma sorusu"na dönüştürmekti (Nalbantoğlu: 2002: 134-135). Saha araştırmalarının sorunsalı ise Türkiye'nin siyasî, ideolojik, kültürel, tarihsel, sınıfsal, iktisadî ve toplumsal yapılarının kendine özgülüklerini görebilmek, bu yapıların nasıl değişebildiğini ya da değişime hangi biçimlerde direnç gösterebildiğini saptayabilmekti. Oysa Behice Boran'ın "Türkiye'nin toplumsal yapılarını araştıracağım" dediği zaman hangi tepkilerle karşılaştığını Mübeccel Kıray şöyle aktaracaktı: "Bugün sosyal yapı denince çok olağan geliyor. Hâlbuki o zamanlarda 'sosyal yapı' denince, 'nedir bu, çimento yığını mı' demişlerdi" (Kıray, 1999: 70). "Nedir toplumsal yapı; çimento yığını mı" diyenlerin bildikleri sosyoloji Durkheim sosyolojisiydi ve o da toplumsal ilişkilerin ancak hukukta, kurallarda, geleneklerde ve değişik düşünüş biçimlerinde ifade bulduğu şekliyle araştırılabileceğini savunuyordu. Buna karşılık Behice Boran'ın belirttiği gibi, "Bu tarz düşünüş, mühim bir noktayı gözden kaçırıyor[du]":

> Müesseselerin kanunlarda, yazılı nizamlarda, veya herkesin benzer surette tarif ettikleri kaide ve geleneklerde ifadesini bulan şekilleriyle cemiyette bilfiil işleyen şekilleri arasında büyük farklar bulunabilir ve hemen her zaman da, bilhassa bugünün sür'atle değişen cemiyetlerinde, şu veya bu derece bir aynlık vardır (Boran, 1945: 17).

Aslına bakılırsa, bu türden bir sosyoloji, Marx'ın kullandığı anlamıyla, "ideolojik"ti (Marx ve Engels, 2013: 35). Nasıl ki kişinin kendini tanıtma biçimine bakarak onun hakkında bir hükme varılamazsa, toplumların kendini anlatma şekli olan kanunlar, nizamlar ve geleneklere bakılarak onlar hakkında bir hükme varmak da imkânsızdı. İdeolojiyi aşmak için, sahaya inmek, gerçek ilişkilere göz dikmek gerekiyordu. Hâlbuki, Boran Türkiye'nin toplumsal yapılarını araştırmak üzere sahaya çıkmaya yönelirken sosyolojinin kendi içinden yükselen bir bariyerle karşı karşıyaydı. Bu bariyeri, gerisinde pek çok saha araştırması bırakarak, bu araştırmalara öncülük ederek kararlıca aştı. Lâkin karşısındaki tek bariyer bu değildi.

Behice Boran Marksist bir sosyolog olarak harekete geçmek isterken dönemin Marksizminin sosyoloji karşısında aldığı pozisyon, önüne dikilen bir diğer bariyerdi. Stalin henüz sağdı ve onun liderliğindeki SBKP dünya sosyalist hareketi üzerindeki hegemonyasını sürdürüyordu. Bu dönemde, sosyoloji "burjuva ideolojisi" kapsamına dahil edilmiş ve hem akademik hem de düşünsel yaşamdan kovulmuştu (Bottomore, 2001; 2006). İlaveten, Marksist düşünce de kendi

tarihinin en çorak dönemlerinden birini yaşıyordu (Anderson, 1987: 92-94). Behice Boran bu bariyeri aşabilmek için "Sociology in Retrospect" başlıklı makalesinde (Boran, 1947) sosyolojik düşüncenin evrelerinin köklü bir eleştirisine yöneldi. Aguste Comte; Emile Durkheim ve Herbert Spencer; Max Weber ve Werner Sombart ve Amerikan sosyolojisi tarafından temsil edilen sosyoloji okullarının hepsine tek tek Marksist açıdan meydan okudu ve bunları sınıfsal pozisyonları bakımından yerli yerine oturttu. Buradaki amacı sadece sosyoloji okullarının bir eleştirisini yapmak değil, sosyolojinin burjuva düşünce dünyasının mülkü olmaktan nasıl kurtarılabileceğine ilişkin bir perspektif ortaya koymaktı. Böylelikle, Stalin çağında şöyle bir kenara itilen sosyoloji ile Marksizm arasında bir kesişim sağlanabilecek, sosyoloji disiplini içinden Marksizme önemli katkılar gelebilecekti. Bunun yolu, sosyolojik araştırmalara bütünsel bir bakış açısı, ilişkisel bir analiz becerisi, toplumsal-sınıfsal bir değişme ekseni kazandırmaktan geçiyordu.

Hatırlatmalar

Bu bariyerlere rağmen Marksizmin yöntemini ve perspektifini sosyoloji çalışmalarına, sosyoloji çalışmalarının sonuçlarını da Marksist düşünceye taşımak hayli zor bir işti. Behice Boran, bu zahmetli işin azabını yüklendi. Fakat, bu konuda mutlak bir başarı kazanamadığı için biraz ihtiyatlı olmakta fayda var. Zira, ne sosyoloji çalışmalarını yürütürken buradan Türkiye için sosyalist bir program türetecek konumdaydı ne de Marksist bir kuramcıyken yeterince özgürdü. Bu iki noktayı açıklığa kavuşturabilmek için bazı hatırlatmalar yapmamız gerekiyor.

Boran, 31 Mayıs 1939'da Hasan Âli Yücel'in desteğiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne (DTCF) sosyoloji doçenti olarak atandı, 12 Temmuz 1948'de de haksız ve hukuksuz bir şekilde, bir siyasî kararla bu görevinden koparıldı. Yaklaşık dokuz yıllık öğretim üyeliği döneminde verdiği eserler, Türkiye'nin siyasî, ideolojik, kültürel, tarihî, iktisadî ve toplumsal yapılarının olgunlaşmış bir Marksist perspektifle çözümlenmesine ve bunlardan elde edilmiş sosyalist çözümlere dayanmıyordu. Dayanamazdı da. Zira, Boran, Türkiye'ye döndüğünde Marksizmle yenice tanışmış 29 yaşında bir sosyoloji doktoruydu. 1942'de üye olduğu Türkiye Komünist Partisi'ndeki rolü de Türkiye toplumu üzerine yapılacak incelemelerden sosyalist bir program inşa etmeye yönelik değildi. Onun DTCF yıllarındaki hikâyesini Türkiye'nin toplumsal yapılarını araştırmaya, tanımaya ve anlamaya çalışan sosyalist bir öğretim üyesinin hikâyesi olarak değerlendirmek daha doğru olur. Behice Boran öğretim üyeliğinden koparılma-

saydı saha araştırmalarına devam edecek, Türkiye toplumunun özelliklerini farklı araştırma soruları odağında inceleyecek, bunu "üniversite seviyesinde bir sosyal araştırmalar merkezi"ne doğru genişleterek başka araştırmacıları ve öğrencilerini de işin içine katacak ve bunlardan Türkiye sosyalizmi bakımından büyük bir birikime ulaşmaya çalışacaktı. Böylelikle, Batı'dan aktarılan sosyalizm fikir ve pratikleri hazır bir elbise gibi Türkiye toplumuna giydirilmemiş olacak, bunun yerine Türkiye'ye özgü sosyalizm yönteminin ne olacağı sorusunun çözümü için gerekli girdiler sağlanmış olacaktı (Boran, 1970: 43). Olmadı. Boran'ın "üniversite seviyesinde sosyal araştırmalar merkezi" bir hayal olarak kaldı, toplumsal yapı araştırmaları da yolun yarısında durdu.

Bununla beraber, Boran'ın sosyoloji çalışmalarını yürütürken aklının baş köşesinde Marksizm bulunduğunu unutmamamız gerekir. Bu sayededir ki; Boran ileride, 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yöneticilerinden birisi olup Türkiye için sosyalist bir program inşa etme görevini yüklendiğinde öğretim üyeliği döneminde yaptığı araştırmaların ve bu araştırmalardan elde ettiği bulguların belirleyici katkısıyla çalışacak, çok önemli çözümleme ve kuramlara imza atacaktır. Buna karşılık, bu çözümleme ve kuramlara imza atarken bilim ile ideoloji arasındaki sınır çizgilerinde hissedilen gerilimi de duyumsayacaktır. Bunun nasıl bir gerilim olduğuna ilişkin sorunun yanıtını kendisi şöyle verir:

> ... sosyalizmin birbirinden ayrılmaz, ama ayırt edilebilir ve kişilerin faaliyetlerinde az çok ayrılan bilimsel ve ideolojik iki cephesi vardır. İdeolojik yönü, belirli zaman ve mekân şartları içinde yürüyen eylemin gereklerine daha sıkıdan ve yakından bağlıdır, bilimsel yönü ise, hareket noktası ve son varış noktası itibarıyla eyleme bağlı olmakla beraber, bir inceleme, araştırma, eleştirme ve düşünme faaliyeti olarak sorunları en geniş sınırlar, ihtimaller içinde ele alıp, en büyük bir özgürlük içinde çalışmaları yürütmeyi gerektirir (Boran, 1968: vu).

Boran'ın sosyalist bir partinin yöneticisi, başkanı olduğu dönemde bilim ile ideoloji arasındaki gerilimi nasıl yaşadığı bu bildirinin konusu değil. Ancak şu kadarını söylemek bize bu gerilimin şiddeti hakkında fikir verir: Behice Boran, 1969 yılında DTCF'ye geri dönmek için başvuruda bulunacak kadar aktif siyasetten ayrılıp bilimsel çalışmalara geri dönmeye teşne olmuştur (başvurusu kabul edilmemiştir).

İlişkiler

Şimdi, Behice Boran'ın sosyolojik çalışmalarının siyasal tezlerine yaptığı katkıları görmeye yönelebiliriz. En büyük katkı, sosyolojik çalışmalarının onu Eşitsiz ve

Bileşik Gelişme kuramına götürmesidir; ki bu kuram da onun Türkiye'de Marksist düşünceye en önemli katkısı olan Sosyalist Devrim tezinin ruhudur.

Marksizm içinde iki farklı tarih görüşü olduğu iyi bilinir. Bunlardan biri ve baskın olanı 'lineer', 'doğrusal', 'ereksel', 'düzçizgisel' ya da 'teleolojik' olarak adlandırılan tarih görüşüdür. Bu tarih görüşüne göre; her toplumun aşama aşama geçmesi gereken "tarihsel evreler"i vardır. Bu evrelerden herhangi biri atlanarak bir sonrakine ulaşılmaz. Örneğin belirli bir toplum feodaliteyi aşarak kapitalizme, kapitalizmini olgunlaştırmadan sosyalizme varamaz. Toplumlar sanki merdivenin basamaklarından çıkar gibi tarihin aşamalarını birer birer çıkarlar. Bu analoji, aynı zamanda, her basamağın daha ileriye, daha yükseğe işaret ettiğini ima eder. Elbette bir son basamak vardır; o da sosyalizmdir. Bu görüşte, tarihin çarkları daima ileriye doğru döner ve asla geri çevrilemez. Dolayısıyla her toplumun gerekli aşamaları geçtikten sonra sosyalizme ulaşması mukadderdir. Teleolojik tarih görüşü, Marx'ın eserlerinde kendisine bazı dayanaklar bulur ama, Marx'ın tarih görüşündeki diğer her şeyi göz ardı eder.

Teleolojik görüş, Stalin dönemi Komintern ve Kominform'u tarafından şekillendirilen resmî görüşlere kaynaklık etmiş ve böylelikle tarihsel gelişmenin belirli aşamalarındaki ülkeler için devrim modelleri türetmeye yaramıştır. Kapitalizmi, sosyalizmi doğuracak kadar gelişmiş ülkeler bir devrimle sosyalizm aşamasına geçeceklerdir. Buna karşılık emperyalizme bağımlı, kapitalizmi henüz gelişmemiş, geri kalmış ülkeler sosyalizme ulaşabilmek için önce kapitalizme özgü modern bir toplumun tüm şartlarıyla inşasını destekleyeceklerdir. Bu ilk aşama, ilerici aydınların öncülüğü altında millî burjuvazinin, orta sınıfların ve tüm çalışanların emperyalizm ve feodalizmi tasfiye ederek ulusal kapitalizmin önünü açacak bir devrime girişmelerini gerektirecektir. Bazen 'demokratik devrim', bazen 'milli demokratik devrim', bazen 'ulusal demokratik devrim' ve bazen de Lenin'in dediği gibi (Lenin, 1978) "burjuva demokratik devrim" olarak adlandırılan bu devrimin iki yönlü bir yükümlülüğü olacaktır. Birinci yükümlülük, sanayi temelli bir kapitalizmi hızla geliştirerek kalkınmayı sağlamaktır; ki bu kapitalizme özgü sınıfları, yani burjuvazi ve işçi sınıfını da geliştirip güçlendirecektir. İkinci yükümlülük, burjuvaziye özgü siyasal düzenin, burjuva demokrasisinin tesis edilmesidir. Birinci aşamadaki devrim bu yükümlülükleri yerine getirince işçi sınıfının kendi devriminin sırası gelecektir. İkinci aşama olan sosyalist devrimde işçi sınıfı burjuvaziye karşı bir devrim için emekçi sınıflara öncülük edecek ve kapitalizmi tasfiye edecektir.

Teleolojik tarih görüşü, aşamalı devrim stratejisinin çerçevesi ve felsefesidir. Buna karşılık Eşitsiz ve Bileşik Gelişme olarak adlandırılan tarih görüşü de kesintisiz devrimin ya da sosyalist devrimin çerçevesi ve felsefesidir. Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'nin kuramsal ana hatları ve ruhu Marx'ın kendi eserlerindedir.

Bunu bir devrim stratejisiyle ilişkilendirenler ise Lenin ve Trotskiy'dir. Fakat önemle belirtmemiz gerekir ki; dünya sosyalist hareketi SBKP'nin hegemonyası altında olduğu sürece teleolojik tarih görüşü, baskın olan tarih görüşüydü. Nail Satılgan'ın belirttiği gibi emperyalizme bağımlı az gelişmiş ülkelerin tümünde SBKP yörüngesindeki partiler bu tarih görüşünü ve ondan türeyen "millî demokratik devrim" stratejisini benimsiyorlardı. Bu koşullarda sosyalist devrim stratejisini savunmak "biricik" idi (Satılgan, 2004). Behice Boran, dünyada ve Türkiye'de teleolojik tarih görüşü ve milli demokratik devrim tezi egemenken nasıl olmuştu da 'biricik' olanı neredeyse tek başına inşa etmişti?

İşte bu kritik sorunun yanıtı, Behice Boran'ın sosyoloji çalışmalarında saklıdır. Şimdi, Boran'ın öğretim üyeliği döneminde Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'ye nasıl ulaştığını bazı alıntılarla görmeye çalışalım.

Alıntı 1

> Cemiyetlerde tek hat üzerinde, kat'î merhalelerden geçen zarurî, tedricî ve devamlı bir inkişaf görülmüyor. Uzun zaman duraklamalar, sıçramalar veya atlamalar görülüyor (Boran, 1943: 60).

DTCF Dergisi'ndeki "Sosyal Evrim Meselesi" başlıklı makalesinden yapılan bu alıntı, Behice Boran'ın her toplumda tekrarlanacağı varsayılan düzçizgisel bir evrim şemasını reddettiğini gösteriyor. Bazen ileri sıçramak için geri çekilmelerle, bazen en geri noktadan yapılan sıçramalarla yürüyen toplumların "tarihin zorunlu evreleri" şemasını fiiliyatta geçersiz kılan tarihî tecrübesi, burada, kuramsal düzeyde ifade edilmiş oluyor.

Behice Boran, kuramsal olarak ifade ettiği bu perspektifi, Manisa'da şehre yakın ve ana yollar güzergâhındaki ova köyleri ile yolsuz, sapa yerlerde kurulu ve şehre uzak dağ köylerinin nasıl değiştiklerini görebilmek amacıyla bir mektep odasında yaklaşık iki ay geçirerek yaptığı araştırma sırasında sosyolojik olarak gözlemliyor.

Alıntı 2

> Köyler, bilhassa dağ köyleri, ne dereceye kadar kasabanın ardında bıraktığı şekilleri yeni olarak benimseyip değişiyorlar? Ne dereceye kadar, kasabada da yeni beliren şekilleri alarak değişiyorlar? Bu suallerin ... cevabı kemmî olarak verilemez. Yalnız katiyetle söyleyebiliriz ki köyler kasabanın ardında bıraktığı ve geçirdiği safhalardan birer birer geçerek değişmiyorlar ... Kasabadaki değişme sırasını köyler kısaltarak, atlamalar yaparak, geçiriyorlar (Boran, 1945: 236-237).

Bu gözlem, Boran'ın, geride olanın, yeni biçimleri, ileri olandan, onunla aynı evrelerden geçmeksizin alabileceğini, ancak bazı eski biçimlerin varlığını sürdürebileceğini, en yeni ile en eskinin içiçe varlık sürdürebileceğini saptadığını gösteriyor. Beri yandan Boran, Manisa araştırmasında, bileşik gelişmenin geri olana

bazı önemli avantajlar sağlayabileceğini müşahede etmiş oluyor; eşitsiz gelişme bütünün bazı parçalarını geride bırakıyor ama, bileşik gelişme de geride olana yolu kısaltma imkânı veriyor.

Alıntı 3

Cemiyetlerin hepsi aynı süratle ve aynı istikamette değişmiyorlar. Hususî coğrafî ve tarihî şartlar arada farklar doğuruyor. Bazı cemiyetlerde, hususî şartlardan dolayı, erişilen muayyen bir tevazün hâli nisbeten uzun sürüyor, diğer bazılarında ise aksine, değişme hızlanıyor. Bunun için ayni zamanda muhtelif çeşitten, muhtelif tekâmül derecesinde cemiyetler mevcut olabiliyor; bugün ise dünyada en iptidaî tip cemiyetlerden en mütekâmil tip cemiyetlere kadar hemen hemen her çeşit cemiyet şekline tesadüf etmek mümkündür. Bütün bu cemiyetler ayni arz üzerinde omuz omuza yaşıyorlar (Boran, 1941b: 265-266).

Yurt ve Dünya dergisindeki "Dünyanın Gidişi" başlıklı makalesinden yapılan bu alıntı Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'de toplumların kendine özgülüklerinin önemine vurgu yapıyor. Bu vurgu önemli; çünkü Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'ye dayalı tarih görüşü toplumların somut şartlarını göz ardı etmiyor. Dünya tarihine belirli bir perspektifle bakıyor ama, bu perspektifi kuran yasanın her toplumda nasıl deneyimleneceğini önceden söylemiyor; bilâkis belirli toplumsal şartlarda nasıl deneyimlendiğini olguların kendisini gözlemleyerek çıkarsıyor. Böylelikle, toplumların kendine özgü şartlarının öneminin farkına varan Boran, en yeni ile en eskinin iç içe varlık sürdürebileceği saptamasına bir yenisini daha ekliyor: en ileri olan ile en geri olan da iç içe yaşıyor.

Alıntı 4

Cemiyetler değişirken bütün cephelerile ve bütün cepheler ayni sür'atle değişmezler. Bazı sahalarda ilerlemeler olurken diğer sahalar bir müddet duraklayabilir veya daha yavaş değişir. Bu vaziyet gerginlikler ve sarsıntılar doğurabilir (Boran, 1941a: 152).

"İptidailik ve Medenîlik Meselesi" başlıklı makalesinden alıntılanan bu satırlar, Boran'ın Marksizm ile macerasının daha çok başlarında bile temel-yapı ile üstyapı arasında yansıma ilişkisi kuran tarih görüşünün karşısında yer aldığını ortaya seriyor. Buradaki yaklaşıma göre toplumlar kendi içlerinde de eşitsiz gelişebiliyorlar, bazı bakımlardan çok ileride ve büyük bir hızla değişirlerken bazı bakımlardan çok geride kalabiliyor ve değişime direnç gösterebiliyorlar.

Alıntı 5

... insan sosyal âleminde ... karşılaştığımız diğer bir pürüzlü mesele sosyal olaylarda ereklik (*gaiyet, finalite*) meselesidir. Olayların seyrini gaye ile izah etmek, mevcut olayları daha olmıyan, sonunda netice olarak belirecek başka bir olayla

> izah etmeğe kalkışmak olur. ... Olayları gaye ile izah etmek, olayların önceden tayin olunduğunu, yazgıyı (*predestination*), kabul etmektir (Boran, 1943: 64).

Bu alıntı, bambaşka bir bağlamdaki tartışmadan çekilip çıkarılmış olmasına rağmen, sanki, teleolojik tarih görüşünün sosyalizmi 'tarihsel bir zorunluluk' olarak gören, toplumların geçtiği tüm aşamaların eninde sonunda ya da kaçınılmaz olarak onları sosyalizme götüreceğini varsayan ve bunu bir 'tunç yasa' olarak formüle eden yaklaşımının eleştirisi gibi duruyor. Boran, mutlak tarihsel zorunluluk fikrinden uzak duruyor ve 'tarihsel olasılık' fikrine odaklanıyor. Bu şu anlama geliyor: Tarihsel ve toplumsal değişimin ilkesi erek ya da gaye değil, toplumsal mücadeleler oluyor. Bu mücadelelerinin sonucu da önceden belli olmuyor. Fakat, toplumsal mücadelelerinin varlığı, daha önce gündemde olmayan yeni bir toplum tipinin toplumsal ve maddi koşullarına işaret ediyor.[1]

Aslına bakılırsa bu beş alıntıda Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'nin ana tezlerini görmüş oluyoruz. Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'ye dayalı tarih görüşü, esasta, emperyalizm çağında azgelişmiş ülkelerin tarihsel gelişme doğrultusunu kavrayabilme ve bunların gelişmiş kapitalist ülkelerin geçtikleri yolu aynen izlemek zorunda olup olmadıklarını açıklığa kavuşturmakla ilgilidir. Ancak daha genelde kapitalizmin bir dünya sistemi olduğu fikrine dayanır. Kapitalizm bir dünya sistemi olduğu için toplumlar bileşik gelişir ama, bu gelişme eşit değildir; yani en ileri olan ile en geri olan organik bir bütünlük oluşturur. Bununla beraber bileşik gelişme, en geride olana en ileride olanla aynı yolu aynı sürede kat etme zorunluluğu dayatmaz. Geride olan, mesafeyi ve süreyi kısaltma imkânına sahip olur. Gelişme sıçramalarla, sarsıntılarla, bazen geri çekilişlerle, bazen büyük atılımlarla meydana gelir. Eşitsiz ve Bileşik Gelişme görüşü, aynı zamanda temel-yapı-üstyapı metaforundaki ayna-yansıtma ilişkisini reddeder; yani toplumların tüm yönlerinin temelyapıya göre ve onunla aynı oranda gelişebileceği fikrini kabul etmez. Bu tarih görüşü, azgelişmiş ülkeler için önce gelişmiş ülkelerin seviyesine gelme sonra sosyalizmi gündeme alma şeklinde aşamalı bir devrim modeli öngörmez. Demokratik görevler ile sosyalist görevlerin içiçe geçtiği bir devrimle araya aşamalar, kesintiler koymaksızın sosyalizme ulaşabileceklerini savunur (Callinicos, 2005: 299-302; Löwy, 1981; Küçük, 2204: 630-647; Savran, 1986b; Trotskiy, 1992: 35-36).

Behice Boran'ın, Marksisizm bakımından çok önemli bir tartışma olan Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'ye Marksizm içi tartışmaları takip ederek ve Marksist kaynakların içinden geçerek ulaştığını söyleyemeyiz. Zira yazılı metinlerinde böylesi referanslara rastlayamayız. Buna karşılık yukarıdaki beş alıntı onun Eşitsiz ve

[1] Sosyalizmin, tarihsel bir zorunluluk değil tarihsel bir olasılık olduğu tezine ilişkin tartışma için bkz. (Wood, 2003: 172-178).

Bileşik Gelişme'ye sosyoloji içi tartışmalar ve sosyolojik araştırmalar içinden vardığını belirgin bir şekilde gösterir. Aynı bunun gibi, Behice Boran'ın 1960'larda TİP'in triumvirasındayken Türkiye'nin önündeki devrim stratejisinin işçi sınıfı öncülüğünde bir Sosyalist Devrim olduğu tezine de Marksizm içi tartışmalardan ziyade kendi birikiminin içinden doğallıkla geldiği söylenebilir.

Boran'ın Sosyalist Devrim fikrine iki kanaldan ilerlediğini görebilmek önemlidir. Birinci kanal, Boran'ın Osmanlı-Türkiye toplumu üzerine tarihsel analizleri ve saptamalarıdır ki; son derece özgün yaklaşımlar içeren bu analiz ve saptamalar bu bildirinin konusu değildir. Burada dikkate almamız gereken şey; Boran'ın Türkiye toplumunun kendine özgülüklerini teşhis etmeye büyük önem vermiş olmasıdır. Ancak Boran, geliştirdiği siyasal stratejiyi aynı zamanda bir tarih görüşüne (Eşitsiz ve Bileşik Gelişme) ve bir kurama (Marksizm) dayandırmıştır; ki Sosyalist Devrim tezinin ikinci kanalı budur. Boran'ın Türkiye'nin kendine özgülüklerini tarihsel ve kuramsal bir perspektifle görmesi ve siyasal stratejisini buna göre geliştirmesi onu kendi döneminin sosyalist kuramcılarından ayıran başlıca özelliktir. Dönemin sosyalist kuramcıları, ya Türkiye'nin kendine özgülüklerini ihmal ederek veyahut onun sosyo-tarihsel koşullarını genel geçer siyasal stratejilere uydurarak 'şabloncu' bir hatta sürüklenmişler ya da Marksist kuramı göz ardı ederek yalnızca Türkiye'nin kendine özgülüklerini keşfetmeye odaklanmışlar, böylelikle de 'özgücü' bir pozisyonda yer almışlardır. Behice Boran ise birini ötekine feda etmeden, her ikisine de aynı derecede önem atfederek daha farklı bir eğilimi adım adım inşa etmiş ve Sosyalist Devrim tezini geliştirmiştir.

Boran'ın Sosyalist Devrim tezi şu esaslara dayanır: kapitalist dünya sistemi içindeki Türkiye'de feodal ve kapitalist üretim tarzları birbirine eklemlenmiştir; ama kapitalizm hâkim üretim tarzıdır. Türkiye'nin burjuva siyasal biçimleri de bu eklemlenişle kendine göre şekillenmiştir. Türkiye'nin önündeki devrimin hedefi kapitalizmi aşmaktır. Böylesi bir devrim, demokratik görevler ile sosyalist görevleri bir ve aynı süreçte kaynaştırır. İşçi ve emekçi sınıfların kendi birleşik eylemleri olarak şekillenecek olan sosyalist devrim, emperyalizme karşı mücadele ile kapitalizme karşı mücadeleyi kaynaşık olarak yürütmek zorundadır. Zira, emperyalizm Türkiye'nin içsel bir olgusu olduğu için anti-kapitalist olmayan bir antiemperyalizm mümkün değildir. Bu bakımdan, sosyalist devrim burjuvazinin işbirlikçi kanadı ile ulusal kanadı arasında bir ayrım yaparak ikincisini müttefik olarak görmez; tarımda, ticarette ve sanayide egemen olan bütün sınıflara karşı bir devrimdir. Bu devrimde, bürokrasiye ve aydınlara millî demokratik devrimde olduğu gibi bir öncülük tanınmaz, sosyalizm öncülerin vasıtasıyla

yukarıdan inşa edilen değil, işçi sınıfı tarafından aşağıdan bir kurulan bir düzen olarak tasavvur edilir.

Sonuç

Behice Boran'ın sosyolog ve Marksist kimlikleri arasında koparılamaz ve koparılmaması gereken içsel bir ilişki vardır. Onun sosyoloji çalışmalarının gerisinde Marksist bir perspektif, Marksist çalışmalarının içinde de sosyolojik bir bakış bulunur. Boran, öğretim üyesi olduğu dönemde sosyolojiye Marksist bir doğrultu kazandırmaya çalışmış, kendi saha araştırmalarını da bu çerçevede yapmıştır. Marksist bir kuramcı ve siyasetçi olduğu dönemde geliştirdiği özgün kavram ve tezlerde ise sosyoloji çalışmalarından edindiği birikim belirleyici bir rol oynamıştır.

Kaynakça

Anderson, Perry (1987), *Considerations on Western Marxism*, Londra: NLB.

Atılgan, Gökhan (2009), *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, İstanbul: Yordam.

Boran, Behice (1941a), "İptidailik ve Medenilik Meselesi", *Yurt ve Dünya*, 9: 146-154.

Boran, Behice (1941e), "Dünyanın Gidişi", *Yurt ve Dünya*, 11: 263-271.

Boran, Behice (1943), "Sosyal Evrim Meselesi", *A.Ü. DTCF Dergisi*, 2: 59-65.

Boran, Behice (1945), *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, Ankara: TTK.

Boran, Behice (1947), "Sociology in Retrospect", *American Journal of Sociology*, 52 (4): 312-320.

Boran, Behice (1968), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün.

Boran, Behice (1970), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Tekin.

Bottomore, Tom (2001), "Sosyoloji", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottomore (yay. yön.), İstanbul: İletişim 537-540.

Bottomore, Tom (2006), "Sosyoloji ve Marksizm", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I*, Tom Bottomore ve Robert Nisbet (ed.), çev. Mete Tunçay, 183-223, İstanbul: Kırmızı.

Callinicos, Alex (2005), *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim.

Kıray, Mübeccel (1999), *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam.

Küçük, Yalçın (2004), *Bilim ve Edebiyat*, İstanbul: İthaki. Yayınları.

Lenin, V.I. (1978), *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, çev. Muzaffer Ardos, Ankara: Sol.

Löwy, Micheal (1981) *The Politics of Combined and Uneven Development*, Londra: Verso.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (2013), *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel.

Nalbantoğlu, Ünal (2002), "Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.), İstanbul: Bağlam, 127-140.

Satılgan, Nail (2004), "Türkiye Sosyalist Hareketinin En Can Alıcı On Yılı: Dikkatle Yazılması Gereken Bir Tarih", *Virgül*, 53: 19-22.

Savran, Sungur (1986), "Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme", *11. Tez*, 3: 49-72.

Trotskiy, Lev (1992), *Geçiş Programı: IV. Enternasyonal'in Kuruluş Belgesi*, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen.

Wood, Ellen Meiksins (2003), *Kapitalizme Karşı Demokrasi: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, İstanbul: İletişim.

BEHİCE BORAN: "KARAR VERME SELAHİYETİ"NE SAHİP BİR KADIN*

Fatmagül Berktay

Behice Boran'ın yaşamı ve yapıtı, bir dönemin Türk siyasal hayatını araştırmaya olanak sağladığı kadar, kamusal/özel alan ayrımının yerel sol yaklaşım ve politikalarda nasıl kurgulandığına ve bu arada "iktidar" olgusunun nasıl algılandığına ilişkin önemli ipuçları ve karşılaştırma olanakları da vermektedir.

Kadınlar ile İktidar Arasındaki Sorunlu İlişki

Boran, mensubu olduğu Türkiye İşçi Partisi 1965'te parlamentoya 15 milletvekili soktuğunda –bunlardan biri de kendisidir– partisinin Merkez Yürütme Kurulu üyesidir; disiplinli bir sosyalist partide bu son derece önemli bir karar alma

* *Biyografya* kitap dizisinin Behice Boran'ı ele alan 2. kitabında (Bağlam Yayınları, İstanbul 2002) yayımlanmıştır. 1992'de, Behice Boran'ın ölümünün 5. yılında yapılan anma toplantısındaki ("Tanıyanların Gözüyle Behice Boran", 11 Ekim 1992, Sepetçiler Kasrı. Konuşmacılar: Aziz Nesin, Cevat Geray, Fatmagül Berktay, Murtaza Çelikel, Nihat Sargın, Oya Baydar, Rutkay Aziz, Sadun Aren, Suphi Karaman, Şükran Kurdakul, Uğur Mumcu; Oturum Başkanı, Ruşen Keleş) konuşmama, "Boran, yaşadığı dönemin çelişkili koşullarını ve düşünce çerçevesini yaşamında ve yapıtında yansıtan önemli bir tarihsel kişiliktir. Bu nedenle, onu anmak artık onunla ilgili anılarımızı ve izlenimlerimizi derleyip anlatmanın ötesine geçmek zorunda; onu kendi döneminin bütünselliği içinde ele alan analitik araştırmalara yerini bırakmak zorunda. Oysa gördüğüm kadarıyla, böyle bir şey yok, hatta güvenilir ve kapsamlı bir biyografisi bile yok. Bu, bence düşünsel hayatımızın kısırlığının ve toplumsal belleğimizin çok zayıf olmasının da bir göstergesi" diyerek başlamıştım. *Biyografya*'nın bir sayısının Behice Boran'a hasredilmesini bu nedenle çok önemsiyorum.

mevkiidir, ama Behice Boran ileride daha da olağandışı bir biçimde TİP'in siyasal önderliğini üstlenecektir. Kadınlar ile iktidar, özellikle de siyasal iktidar arasındaki ilişki her zaman sorunlu olmuştur. Bu gerilim, kadınların oy hakkını elde edip siyasal yaşama etkin olarak katıldıkları 20. yüzyılda da yeni biçimler ve renkler kazanmakla birlikte varlığını sürdürdü. Türkiye' ye bu açıdan baktığımızda, 1935'ten bu yana parlamentoda kadınların temsil edildiğini ama bu temsilin her zaman çok sorunlu olduğunu ve 1960'lar öncesi ile sonrası arasında kadın milletvekillerinin nitelikleri, konumları ve duruşları açısından önemli farklılıkların varlığını gözleyebiliyoruz.

Boran'ın gerek yaşamı ve kişiliği, gerekse siyasal duruşu ve görüşleri, modern toplumun bir karakteristiği olan kamu yaşamı/özel yaşam ayrımını berrak bir biçimde yansıtmaktadır, ayrıca 1935'ten 1960'lara kadar meydana gelen ve kadınlara da yansıyan toplumsal değişimi simgelemesi açısından ilginçtir.[1]

İlk dönem kadın milletvekillerinin, kamusal alana yeni çıkmakta olan bir toplumsal grubun mensupları olarak bilgi ve deneyim açısından kendilerini geride hissetmeleri ve bir bütün olarak kadınları temsil ettiklerine ilişkin inançları, onları parti politikası yapan siyasetçilerden çok "ulusun kadın temsilcileri" olma konumuna getirir. Oysa, 1960 sonrasında, parlamentodaki kadınların artık kendilerine çok daha güvenli olduklarını ve mensup oldukları siyasi çizgiyi savunduklarını görebiliyoruz.

27 Mayıs müdahalesiyle açılan 1960 sonrası dönemde Türkiye'nin siyasal yapısında önemli değişiklikler meydana geldi ve çoğunluk sistemi yerine nisbi temsil sisteminin benimsenmesiyle yeni toplumsal güçlerin küçük partiler halinde parlamentoda temsil edilmesi mümkün oldu. Ne var ki bu, kadınların temsili açısından önemli bir değişme anlamına gelmedi: 1961-65 döneminde 3, 1965-69 döneminde 8, 1969-73 döneminde ise 4 kadın temsilci parlamentoda yer aldı. 1934'ü izleyen ilk seçimde 17 kadının meclise girmesinden sonra bu oranın çok partili dönemde sürekli düşüş göstermesini, Şirin Tekeli, siyasal sistemin kendisine değil, toplum yapısından kaynaklanan etkenlere bağlar. Yeterince parti üyesi kadının bulunmayışı, parti yönetiminde ağırlıklarını duyuramamalarına ve yeterince aday kadın bulunmamasına yol açmış, sonuçta parlamentoda kadınların hem çok az sayıda, hem de nitelikçe "olağandışı" karakterde kadınlarla temsil edilmelerini getirmiştir.[2] Behice Boran da işte bu "olağandışı" kadınlardan biridir.

---

[1] Yeşim Arat, "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rolleri, 1934-1980", *Ekonomi ve İdari İlimler Dergisi*, cilt I, sayı 1 (Kış 1987), s. 45-65.

[2] Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Yaşam*, Birikim Yayınları, 1982, s. 297.

Gerçi bu dönemde kadınların temsili sayısal bakımdan fazla değişmemiştir ama, nitelik ve kadınların meclisteki tutum/davranışları açısından önemli bir değişim gerçekleşir. Meclise girdikleri ilk dönemde son derece çekingen, neredeyse oradaki varlıklarından dolayı özür diler bir tutum ve ruh hali içinde olmalarına karşılık, 1960 sonrasında kadın temsilciler artık çok daha atak ve cesurdur. Bu kadın temsilciler yeterli bilgi ve beceri birikimine sahiptir ve bundan kaynaklanan özgüveni meclisteki davranışlarına yansıtırlar. Söz almakla meclisi "rahatsız ettikleri" için özür dileyen ve "kadınca sorunlar"dan başka şeylerle ilgilenip "çizmeyi aşmamaya" dikkat eden ilk dönem kadın milletvekillerinin aksine, kendilerini geleneksel olarak kadınlara özgü sayılan sorunların dile getirilmesiyle sınırlandırmazlar ve hemen her konuda söz haklarını ısrarla savunurlar.[3]

İlk dönem kadın temsilcilerinin kendilerini "ulusun temsilcileri" olarak nitelendirmekle birlikte "kadın olarak farklılıklarının fazlasıyla farkında olmalarına karşılık, 1960 sonrası kadın milletvekillerinin "eşitlik" vehmi içinde oldukları ve dolayısıyla da kadın-erkek eşitliği için, ya da kadınların özgül sorunları için mücadeleyi gereksiz gördükleri gözlenmektedir. Bu nedenle, ne kendilerini kadınların temsilcisi olarak algılarlar, ne de kadın sorunlarını yansıtmaya çalışırlar. Siyasal görüşleri kendi parti programları çerçevesinde belirlenmiştir ve artık, partilerini temsilen söz almakta, parti görüşünü dile getirmektedirler, meclisteki tutumları da erkek meslektaşlarından farklı değildir. Kadın olarak simgesel önemlerinin azalmasına paralel olarak, kendilerini kadınların temsilcisi olarak görme ve onların sorunlarını yansıtma eğilimleri de azalmaktadır. Buna karşılık ilgi alanlarının ve üzerinde söz aldıkları konuların çok geniş bir yelpazeyi yansıttığı gözlenir.

Söz konusu dönemde az sayıda kadının grup idare kurullarına girdiği, formel parti hiyerarşisinde yükseldiği de görülür ve bu durum onların farklı siyasal kamplarda yer almalarını getirirken, kadın olarak simgesel bir bütünlük içinde bulunmalarını engeller. Frey ve Tekeli'nin araştırmalarında, 1960'lara dek kadın milletvekillerinin ancak %3'nün kendilerini "önder" olarak görmesine karşın, bu oranın 1960'larda %14,3'e çıktığı saptanıyor.[4] Gene Tekeli'ye göre,

---

[3] Bu konuda bkz. Yeşim Arat, a.g.e. ve *The Patriarchal Paradox*, Associated University Press, USA, 1989. Arat, kadın parlamenterler arasındaki genel eğilimin, bütçe konuşmalarında ve genellikle kendi komisyonlarıyla ilgili bütçe konusunda görüş belirtmek olduğunu ve 1935'ten 1965'e dek bu eğilimin hiç değişmediğini, gündemdışı söz alan çok az kadın milletvekili olduğunu, söz aldıklarında da çoğunlukla tek maddelik müdahalelerde bulunduklarını belirtiyor. Bunun dışında genellikle "kadınları ilgilendiren" sosyal konularda –ana, çocuk, eğitim vb.– konuşuyorlar.

[4] Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*; Şirin Tekeli, a.g.e.

parti merkez yönetim kurullarının bir yandan kadınların genel olarak parti kademelerinde yükselmelerini teşvik etmezken, diğer yandan adaylar konusunda kadınlardan yana tavır almaları yalnızca görünürde bir çelişkidir. Çünkü milletvekilliğine kontenjandan parti merkez kurulları kararıyla getirilen kadınların kişilikleri göz önünde tutulduğunda, parti kurmaylarının, "en az erkekler kadar" mücadeleci ve başarılı olacaklarından emin oldukları kadınları desteklediklerı, buna karşılık genel olarak kadınların politikaya daha yaygın biçimde girip kendilerini yetiştirmelerini teşvik etmedikleri gözlenmektedir.[5]

"Seçkin" ama "Kadın"

Simgesel bir bütünlük göstermeseler de, kadın parlamenterleri birbirlerine bağlayan önemli ortak özellikler vardır. Bir kere, toplumun geneline oranla çok iyi eğitim görmüşlerdir (1960-80 arasında meclise giren 26 kadının 17'si üniversite, 9'u lise mezunudur). Yüksek eğitim görmüş, meslek sahibi bir "seçkinler kümesi" oluşturan bu kadınlar, bazı yazarlara göre "adeta bu toplumun kadınlarıyla aralarında hiçbir benzerlik bulunmayan aşırı derecede 'seçkin' bir küçük azınlıktır".[6]

Bu grubun bir "seçkinler kümesi" olduğuna katılmakla birlikte, "bu toplumun kadınlarıyla aralarında hiçbir benzerlik bulunmadığı" yargısını kesinlikle paylaşmıyorum. Zaten ilginç olan nokta da tam budur: Söz konusu kadınlar, eğitim ve meslek açısından erkeklerle eşit hatta onlardan üstündürler, bilinçli davranış bakımından da önemli bir farklılık sergilemezler; gelgeldim evlerinde, özel yaşamlarında toplumun diğer kadınlarına çok benzerler. Çünkü toplumun genelinde erkek egemenliği hükmünü sürdürmekte ve ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları varlığını korumaktadır; bu kadın millet vekilleri de egemen cinsiyet rollerini sorgulama bilinci içinde değillerdir. Tersine böyle bir sorunu yok farzederek, "kadın-erkek yoktur, insan vardır" klişesine sarılırlar.

Behice Boran, yukarıda sözünü ettiğim özellikleri, gerçekten bil-lurlaşmış bir biçimde kendi kişiliğinde ve yaşamında yansıtan bir tarihsel/siyasal kişiliktir. Boran'ın tipik bir kadın milletvekili olmadığı halde 1935'ten 60'lara dek meydana gelen ve kadınlara da yansıyan toplumsal değişimi simgelediğini belirten Arat bu yargısında haklıdır; ama bence Boran bunun ötesinde, modern toplumun –ister kapitalist, ister sosyalist– bir özelliği olan kamusal /özel ayrımını yaşamında ve kişiliğinde çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Cinsiyetçi toplumsal yapının ve kültürün, kadınları eş/anne/ev kadını rolüne koşullandırdığı-

---

[5] Şirin Tekeli, 1982, s. 280.

[6] Şirin Tekeli, 1982, s. 290

nı, ancak buna direnen kadınların var olduğunu biliyoruz. Ne var ki bu kadınlar kendilerine dayatılan alanla sınırlanmaya direnirken geleneksel rolü de reddetmiyorlar ve "bir koltuğa iki, bazen daha da fazla karpuzu sığdırmaya" çalışıyorlar; bunlar sıradışı, "süper kadın"lardır ve Behice Boran, bu güçlü kadınların yetkin bir örneğidir.

Birçok yazarın da saptadığı gibi, o, yalnızca kadın parlamenterlerle değil, tüm parlamenterlerle karşılaştırıldığında olağandışı, faal ve etkili bir temsilci kişiliği sergilemektedir. 1965'te meclise girdiğinde TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesidir ve sosyalist bir misyon taşıdığı bilinci ve sorumluluğuyla hareket etmektedir. Nitekim mecliste, sosyalist politika açısından önemli her konuda *grubu adına* söz almış, soru önergeleri vermiş olması bunun kanıtıdır. Arat'ın verdiği rakamlara göre, Boran, 1965-69 döneminde tam 57 kez söz almıştır, üstelik de bunu zaman zaman son derece düşmanca davranan bir meclise karşı kendisini ve söz hakkını cesaretle savunarak yapmıştır.

Boran, kadınların politikaya girmelerinde önemli bir etken olabilen baba, ya da koca yerine siyasete girmiş birisi değildir. "Dulluk hakkı"nı kullanan bir siyasetçi olmak şöyle dursun, kendi partisinin çizgisinin belirlenmesinde tayin edici bir rol oynayan ve bu çizginin savunusunu yazı ve sözüyle olduğu kadar yaşamıyla da yapan olağandışı bir kadın, bir siyasal önderdir. (Hatırlamak gerekir ki kendisi, Medeni Kanun'a ve ataerkil kültüre meydan okumak pahasına, kocasının soyadını –Hatko– değil, kendi soyadını kullanmakta diretmiştir.) Ama aynı zamanda "iyi bir zevce", "iyi bir anne" olmaya çalışan ve bir kadının bütün bu rolleri başarıyla yerine getirebileceğini öne süren bir "süper kadın"dır.

Aslında Behice Boran, kendi olağandışılığının farkındadır. Bir yandan "her şey birden yapılabilir" derken bir yandan da "politika zordur, herkes yapamaz" der.[7] Kadınların özel zorluklarla karşılaştıklarını bilir, onlara pek fazla tepeden bakmaz, ama onlarla özel bir dayanışma ihtiyacı da duymaz. Yetkin bir bilim kadını, çok yetenekli ve mücadeleci bir politikacı, bir siyasal önderdir, ama aynı zamanda eş-anne rolünü reddetmeyen (hatta özel konuşmalarında bunları yücelten) bir "zevce"dir. Gene özel konuşmalarında, oğluna yeterince zaman ayıramamaktan yakınır, yemek tarifleri alış verişinde bulunur, eğer yemek yapılacaksa yemeğin, temizlik yapılacaksa temizliğin vb. en iyi şekilde yapılması gerektiğini savunur. Aslında, ataerkil

[7] Şirin Tekeli, 1982.

bir toplumda "ben varım" demeye çalışan bütün kadınların yaşadıkları zorlukları, çelişkileri, ikilemleri yaşamaktadır ve hepsinin de farkındadır. Ancak bu farkındalık, bir üst düzeye ulaşıp "feminist bir bilinç" niteliği kazanmaz. Çünkü Boran'ın içinde yer aldığı modernist/sosya-list kavramsal çerçeve buna engeldir.[8]

Geleneksel sol ideoloji, Aydınlanmanın insan hakları teorisini ve Akıl yüceltmesini devralır ve bu teorinin odağındaki soyut "insan" kavramına sınıfsal bir somut içerik kazandırır. Bu anlamda, liberal insan haklan teorisinin sınıfsal körlüğüne bir eleştiri ve aynı zamanda da düzeltmedir. Artık, hukuk önünde genelleşen soyut insanın mensup olduğu bir sınıf vardır ve bu sınıfsal aidiyetin eşitsiz sonuçları vurgulanır. Sosyalist teorinin bu düzeltmesi, burjuva insan hakları öğretisine somut bir içerik kazandırılması açısından çok önemli olmakla birlikte, aynı öğretinin cinsiyetçi körlüğünü dokunmadan bırakır. Oysa, insanlar arasında yalnızca sınıfsal eşitsizlik değil, toplumsal cinsiyet açısından da eşitsizlik ve hiyerarşi vardır, ve bu olgu kadınlar ile erkekler arasında bir ezme-ezilme ilişkisine yol açarak ataerkil sistemi pekiştirir. Sosyalizmin, modernleşme projesinden devraldığı ve yukarıda sözünü ettiğim sistemsel eşitsizliğe bağlı bir başka miras ise, kamusal/özel alan ayrımının benimsenmesidir. Bu ayrım, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmamasını ve "kadın-erkek yoktur, insan vardır" klişesinin savunulmasını kolaylaştırır. Oysa "insanlar", insanlıklarını somut aidiyetler içinde, belli bir sınıfa, milliyete vb. olduğu kadar belli bir cinsiyete mensup olarak yaşarlar. Kadın ve erkek olma konumu dışında bir "insanlık" konumu yoktur. Ne kadar unutmaya çalışırsak çalışalım bu gerçek, bir biçimde kendini dayatır ve bilincimizde ve yaşamımızda yarılmalara yol açar.

Behice Boran da, kendi ideolojik çerçevesi açısından kamusal yaşama çok önem veren ve üstelik burada olağanüstü başarılı olan güçlü bir "süper kadın" olarak kendisini cinsiyetin ötesinde "insan" olarak algılamakta, özel yaşamı ikincil görmekte ama bir yandan da içinde bulunduğu toplumun dayattığı cinsiyet kalıplarının dışında olduğunun bilinciyle kendi olağandışılığını vurgulamaktadır:

> Kadının ev ve annelik görevleri vardır. Politikaya atılan erkek, çocuğunun yetiştirilmesi ve evin bakımını karısına bırakır. Ama bir kadın aynı şeyi yapamaz. Benim

[8] Bu noktada, Boran'ın, yaşamı boyunca kendi yolunu kendisi çizmiş, kendi soyadını taşımakta ısrar etmesinin de gösterdiği gibi "kendi adını koymaya" cesaret etmiş, ve daima kendi omuzları üzerinde kendi kafasını taşımış bir kadın olarak "kendiliğinden bir feminist bilince" sahip olduğu söylenebilir. Ancak benim burada vurgulamaya çalıştığım, içinde bulunduğu kavramsal çerçevenin, bu kendiliğinden bilincin feminist teorik bilinç düzeyine ulaşmasını engellediğidir.

> kocam beni daima desteklemiştir... Ama bu desteğe rağmen evle ve çocuğumun dersleriyle benim meşgul olmam gerekmiştir. Ayrıca ben kendim hissetmedim ama, kadının politikada kendini kabul ettirmesinin daha zor olduğunu düşünebiliyorum.[9]

Boran, "kadın" olmak ile "insan" olmak arasında bir çelişki olduğunun farkındadır, ve bu çelişkiyi ancak çok güçlü ve ayrıksı kadınların aşabileceğini düşünür. Bir yandan da, kadın olmanın getirdiği sorunları ve bölünmeleri derinlemesine yaşar.

Bilim Kadını Siyasetçiye Karşı

Boran'ın siyasetçi kimliği ile bilim insanı kimliği de bu bölünmeden payını alır. 1945'te yayımlanan ve Mübeccel Kıray'ın "Türkiye'deki en kapsamlı sosyal yapı araştırmaları"na örnek gösterdiği *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, iki köy tipinin karşılaştırmalı incelemesidir ve Boran'ın bilim kadını kimliğini cisimleştirir. 1970'te yayımlanan *Türkiye'de Sosyalizm Sorunları* ise siyasetçi kimliğinin önplana çıktığı bir kitaptır. Bu kitapta "kadın" sözcüğüne bile neredeyse hiç rastlanmaz; diğer araştırması ise, dağ ve ova köylerine ilişkin karşılaştırmalı bir sosyolojik araştırma olduğu için cinsiyet faktörü ister istemez çok önemli bir yer tutar. İlginç olan, burada elde edilen sonuçların ve bakış açısının Boran'ın kamusal/siyasal kimliğine yansımamasıdır. Bu, yukarıda sözünü ettiğim modernist/sosyalist çerçevenin doğal sonucudur.

Toplumsal Yapı Araştırmalarında, Boran, seçtiği iki köy grubunu ekonomik temel ve ekolojik konum farkları açısından inceleyerek bu farkların sosyal yapıları ve yaşamın diğer alanlarını nasıl etkilediğini ele alır.[10] Bu arada özellikle üretimdeki işbölümünü ve aileiçi ilişkileri cinsiyet ayrımı açısından inceler ve hemen her alanda kadınların ikincil konumda olduğunu tesbit eder.

Köylerdeki cinsiyete dayalı işbölümüne göre, "rutin, sıkıcı, fazla maharet istemeyen işlerin kadınlar, maharet ve kafasını kullanmak gerektiren işlerin de erkekler tarafından yapıldığını" belirterek bu tarz işbölümünün kadını "amme hayatından, daha geniş temaslardan, muhitten mahrum" ettiğini söyler. Boran'ın tesbitlerine göre, "İcabında kadın ve erkek birbirlerinin işini yapabilirler;

---

[9] Şirin Tekeli, a.g.e., s. 318.

[10] Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945. Bu araştırma için Mübeccel Kıray, ODTÜ'deki bir sohbet toplantısında, "Şimdi size sosyal yapı deyince çok basit geliyor. O zamanlar sosyal yapı deyince, nedir bu çimento yığını mı diye sormuşlardı. Üstünden 40 yıl geçti, hâlâ bugünkü problemleri ele almaktadır" diyor, haklı olarak.

bu, bilhassa, kadının erkek işlerini üzerine alması şeklindedir".[11] Kadının ekonomik yaşamdaki statüsü ve fonksiyonu ile, toplumsal statüsü arasında bir korelasyon olup olmadığı canalıcı sorusuna ise, önemli bir yanıt getirir: Kadının üretime katıldığı toplumlarda, statüsünün de otomatik olarak yüksek olduğu görüşünü reddeder ve kadının çok çalıştığı ve kadın emeğinin değerli olduğu toplumlarda da kadının statüsünün düşük olduğunu saptar:

> Kadının iktisadi hayata, istihsale iştirak ettiği cemiyetlerde kadının sosyal mevkii yüksektir, kadının ekonomide mühim bir mevki tutmadığı cemiyetlerde ise düşüktür [şeklinde bir görüş var]. Halbuki, iktisadi fonksiyonla sosyal mevki arasında bağ açıkça ortaya çıkmıyor. Kadının çok çalıştığı, kadın emeğinin kıymetli olduğu cemiyetlerde de sosyal mevkiinin düşük olduğu görülüyor. Bizdeki köy topluluklarında da vaziyet böyledir. Kadın, erkekten fazla çalışıyor, hiç değilse daha az çalışmıyor. Daha uzun saatler işliyor ve daha çeşitli iş görüyor. Buna rağmen, gerek ailede, gerek cemiyette erkek hâkim durumdadır.[12]

Boran'a göre, önemli olan sarfedilen emek miktarı, üretime katılma payı değil, üretimin örgütlenmesinde kadının hangi işleri gördüğü, fonksiyonu ve mevkiidir. "Kadınların işleri ev, tarla ve bağa münhasırdır; hariçle temas isteyen işler, değirmene un götürmek, şehre nakletmek, satmak erkeklerin işidir. Meslek halinde farklılaşan fonksiyonlar da tamamen erkekler tarafından yapılır." Dolayısıyla, kadınların üretim faaliyetindeki işleri, onları "hariç" ile, kamusal yaşamla temas ettiren işler değildir, ve "Aileyi bir iktisadi işletme telakki edersek istihsali tanzim, kontrol ve idare fonksiyonları ve bu hususta karar vermek selahiyeti erkektedir, kadın sadece elemeğini temsil eder, yani amelelik eder. Şehirde, fabrikalarda çalışan ameleler fiilen istihsalde bulundukları mevkide nasıl aşağı sosyal statüde iseler, fabrikaları sevk ve idare edenlerin mevkii de yüksek ise, köy istihsal organizasyonunda da vaziyet öyledir. Bu organizasyonda, erkeğin gördüğü fonksiyonlar, ona istihsalde fiili mülkiyet haklarını ve fonksiyonlarını verir."[13]

Boran burada, kadınlar ile proletarya arasında haklı bir benzetme kurmakta ve feminist teorinin, sosyalist argümanlara karşı ısrarla savunduğu bu pozisyonu, bilimsel araştırmacı kimliğiyle, daha 1940'larda saptamaktadır.

Boran'ın iktisadi değişme, dinin etkisi ve kadının statüsü arasındaki ilişkileri ele alışı da son derece nettir: "*Kadının işçi olarak çalıştığı iktisadi teşekkül aile olduğu için ve üretim teşekkülünün idarecisi, patronu erkek olduğu için, kadın erkeğe nisbetle aşağı mevkidedir, ona tabidir*. İslâm dininin telakkileri, kadına verdiği mevki ikti-

---

[11] A.g.e., s. 103.

[12] Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*.

[13] A.g.e.

sadi şartlara dayanan bu vaziyeti daha da destekliyor. Bununla beraber, iktisadi şartlar değişse, şehirde olduğu gibi köyde de kadının mevkii dinin tesirlerine rağmen değişir" (abç). Dağ köylerinde, "şerefsiz bir iş" olarak kabul edilen ağır yük taşıyıcılığının da kadınlar tarafından yapıldığını tesbit eden Boran, kadının aşağı statüsünün kendisini "cinsi ahlak kaidelerinde de gösterdiğini" belirterek çok önemli bir noktaya parmak basmaktadır: "Kadın ve erkek için ayrı iki ahlak miyarı var: Kadın için sıkı sadakat, erkek için tam bir hürriyet... Erkeğin bu hürriyetine itiraz etmek kadının aklından geçmez: 'Ne yapacan? Erkek o!'"[14]

Boran'ın araştırma yöntemi bütüncüdür, parçayı ilgili olduğu olgularla birlikte bir ilişkiler sistemi içinde ele alır. Ataerkil örüntü konusunda da aynı bakış açısıyla, bunun bir sistem sorunu olduğunu, hem ovada hem de dağ köylerinde "erkeğin tahakkümü"nün bulunduğunu, dağ köylerinde bu tahakkümün ovadakinden de fazla olduğunu saptar: "Kadınlar yalnız kocadan değil, oğullarından da dayak yiyorlar ki, bu bir *sistemin* varlığını gösteriyor" (abç).[15] Ve, "Hülasa, hangi yaşta olursa olsun, köy işbölümü sistemi, kadınların aleyhine, erkeklerin lehinedir. Bu vaziyetin, kadının ve erkeğin köy cemiyetinde aldığı mevkiyle yakından ilgisi vardır." Bu saptamanın, cinsiyet ayrımcılığını ve kadın-erkek eşitsizliğini bir sistem sorunu olarak ele alan ve toplumsal cinsiyet kavramının bir analiz kategorisi olarak her türlü sosyal araştırmaya dahil edilmesi gerektiğini savunan feminist teoriyle tam bir uyum içinde olduğu açıktır. Ne var ki, Behice Boran'ın saptamaları bilimsel kimliği/yapıtı çerçevesinde kalır ve onun siyasetçi kimliğinin, siyasal analizlerinin bir parçası olmaz. Bu da gerçekten, üzerinde durmaya değer bir paradoks oluşturur.

"Karar Verme Selahiyeti"ne Sahip Olmayı Seçmek

Nitekim, *Türkiye'de Sosyalizm Sorunları* (Tekin, 1970) adlı kitabında, "Ben bu kitapta sorunları mutad sanayileşme ve böyle bir sanayileşmeye ilişkin sosyal sınıflar çerçevesi içinde incelemeye çalıştım" derken, cinsiyet ayrımının yarattığı sorunları hiç dikkate almaz. Boran bu kitabın yazımını 1968'de tamamlamıştır ve ciddi bir entelektüel olarak Batı'daki canlı tartışmalardan haberdardır. "Teknik ve bilimsel devrimin ufkunu açtığı yeni dönemde yeni sosyal amaçlar, değerler, hayat biçimleri, özgürlük olanakları belirmektedir ve bunlar tartışılmaktadır" tesbitini de yaparak bütün bu gelişmelerin Türkiye'yi de etkileyeceği öngörüsünde bulunur. Gene de, bu tür çalışmalarda âdet olduğu üzere, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş"e ilişkin bir tarihsel anlatıya da giriştiği halde, ne ka-

[14] A.g.e., s. 190

[15] A.g.e., s. 201

dın sorunundan, ne de emek süreçlerinin içerdiği (ve kendisinin çok iyi bildiği) toplumsal cinsiyet boyutundan hiç söz etmemesi, her halde geleneksel sosyalist çerçevenin "kadın-erkek yok, insan var" klişesini benimsemesi, en azından onu sorgulamaya gerek olmadığı düşüncesiyle ilgilidir. Sosyalist teorinin, burjuva insan hakları teorisinin cinsiyet körlüğünü devam ettirmesi ve kamu/özel ayrımını yüceltmesi de gene bununla bağlantılıdır.

Behice Boran gibi, sosyalist iktidar sorunlarıyla hem teorik olarak, hem de mücadeleci bir politikacı olarak derinlemesine ilgili bir insanın, kadın ya da erkek olmanın iktidar ilişkileri sistemi içinde farklı ve hiyerarşik konumlarda olmaya, yani bir tabiyet ilişkisine yol açtığını yıllar önce açıkseçik saptamış bir bilim kadınının, iktidarın toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat etmemesi, ideolojinin olağanüstü etkisiyle bir dereceye kadar açıklama bile, bunun maddi/toplumsal yapının gerçekleriyle de yakından ilgili olduğunu düşünüyorum.

Politika yapmak, bazı "kaynaklar" gerektirir. Bireysel düzeyde sahip bulunulan ilgi, bilgi, zaman, çevre, iş güvencesi, para, teşvik vb. Bu kaynaklar sırasal olarak eşit dağılmadığı gibi, cinslere göre de eşit dağılmış değildir. Cinsiyetçi örgütlenme yapısı (ataerkil sistem) ve kültür, kadınları çeşitli maddi kaynaklardan uzak tutarken aynı zamanda eş-anne-ev kadını rolüne koşullandırır; evin dışı, kamusal alan, kadının yeri değildir. Bu kalıba direnen kadınlar her zaman olmuştur, ama onlar "direndikleri"nin, olağandışı olduklarının farkındadırlar.

İşte bu nedenle, Behice Boran hem "kadın-erkek yok, insan var" diye düşünür, ama aynı zamanda kadınların eşitsiz konumunun yol açtığı ayrımcılığın ve zorlukların farkındalığıyla "politika işi zordur, herkes yapamaz" der. Bir bilim kadını olarak yaptığı gözlemlerin açtığı ufuk ile, toplumsal statüyü esas belirleyenin "amme hayatındaki mevki" –"istihsali tanzim, kontrol, ve idare fonksiyonları hususunda karar vermek selahiyetine sahip olmak"– ya da bugünkü (feminist) dille ifade edecek olursak "karar alma konumu"na ulaşmak olduğunun bilinci içindeki Boran'ın kamusal alanda başarılı olup, karar alma konumuna yükselmeyi bilinçli bir biçimde seçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Seçtiği yolda başarılı olduğuna, üstelik daima hem kendi kendisi hem de ideolojik çerçevesi ile tutarlı kaldığına da hiç kuşku yoktur. Behice Boran, sadece iki karpuzu değil, çok sayıda karpuzu bir koltuğa sığdırabilecek güçte ve yetenekte bir "süper kadın"dır ve başka birçok şeyin yanı sıra kadınlar için bir rol-modeli olarak da önemlidir. Ne var ki, buradan bir adım öteye geçip diğer kadınlara el uzatmak ve "kadın politikası" yapmak, henüz onun kavramsal çerçevesinin dışındadır. Ama, yıllar önce anı defterime, "akıllı ve sevimli olduğun kadar güçlü olman dileğiyle, ki öylesin" diye yazarak kadınların güçlenmesi gereğini vurgulayan "Behice hanım"ın, eğer yaşasaydı, sorgulayıcı ve araştırıcı bilimsel ve insani tutumuyla o adımı da atacağını söylemek sanırım aşırı bir yargı değildir.

BEHİCE BORAN'IN POLİTİK YAŞAMI ÜZERİNE ANIMSATMALAR

Can Açıkgöz

Behice Boran Marksizmle tanışmasını on yıllar sonra anlatırken sanki o günlerin coşkusunu yeniden yaşıyor gibidir:

> Bu gerçekten bir dönüm noktası oldu hayatımda (...) Marksizm bütün dünyamı değiştirdi. Bütün çelişkiler çözüldü, her şey yerli yerine oturdu, sistematik ve tutarlı bir biçimde ve müthiş bir ferahlama, müthiş bir rahatlama ve sevinç duydum bundan dolayı...[1]

Boran için Marksizm henüz toplumun "izahını yapan" bir düşüncedir. Boran literatürü okudukça, özellikle Lenin'i okudukça fikirle eylem/pratik arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrar ve toplumu değiştirmek için örgütlü olarak, bir parti içinde çalışmak gerektiği düşüncesine ulaşır.[2] Nitekim, 1942 yılının sonlarına doğru Türkiye Komünist Partisi üyesi olacaktır.

Komintern'in 14 Şubat 1937'de aldığı karar uyarınca TKP "*desantralize* bir duruma dönüşmüş; hücre tipi örgütlenme yerine üyelerin *var olan yığın örgütlerinde legal yığınsal çalışmaya yöneltilmesi, illegal yayın işinden geçici olarak vazgeçil(erek)* legal yayınların kullanılması, *Merkez Komite üyeleri(nin) Türkiye'de ikametlerini yasallaştırmaları*" gibi düzenlemeler öngörülmüştü.[3]

---

[1] Boran (2010), "1985 Yılında Sofya Radyosu ile Yapılan Söyleşiden", C. 3, s. 2207.

[2] Aynı eser, C. 3, s. 2207.

[3] Türkali (2000), s. 39-47.

Bu kararlardan sonra MK Sekreteri Reşat Fuat Baraner ve MK üyesi Zeki Baştımar 1937 yılında Moskova'dan Türkiye'ye dönecekler, Baraner İstanbul'a yerleşerek 1942 sonuna kadar, Ankara'ya yerleşen Baştımar ise 1947 yılında İstanbul'a geçene kadar legal olarak yaşayacaklardı. Şefik Hüsnü de 1939 yılında yurda dönecektir.

1942 Ağustos ayında askere alınan Baraner izinli geldiği İstanbul'da kıtasına dönmüyor, gizliliğe geçiyor, 1943 başlarında parti içi bülten yayınını başlatarak TKP'yi yeniden aktif duruma getirmenin ilk adımlarını atıyordu. Baraner'in kaleme aldığı *En Büyük Tehlike* adlı broşür Faris Erkman imzasıyla yayımlanıyor, Meclis'in gündemine girecek ölçüde etkili oluyor, TKP Merkez Komitesi; R.F. Baraner, Dede Ahmet, Zeki Baştımar, Şefik Hüsnü ve Mihri Belli'nin katılımıyla 1943 yazında toplanıyordu.[4]

Ancak yedi ay sürebilen bu faaliyet, 1944 yılı Mart ayı başında Baraner ve arkadaşlarının tutuklanması ile kesintiye uğrayacak, yaklaşık bir sene süren yargılama sonucunda Baraner dokuz yıl hüküm giyecekti.

1944 yılı Mart ayındaki tutuklamalardan iki ay sonra ise Boran'ın birbiri ardına sahipliğini yaptığı dergilerden, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın önce yayımlanmasına son verilmesi istenecek, ardından 16 Mayıs 1944'te Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılacaklardı.

Boran'ın TKP'ye Bağlı Faaliyeti

Üyesi olduktan sonra Boran'ın partiye bağlı faaliyetinin iki alanı kapsadığı söylenebilir: Gençlik örgütlenmesi ve yayınlarda parti görüşleri doğrultusunda söz söylemek... 1950'de bunlara barış hareketinin örgütlenmesi de eklenecekti.

1946 Aralık ayında yasal İlerici Gençler Derneği'ne dönüşecek olan Ankara'daki gizli İlerici Demokrat Gençlik Derneği çalışması ilk andan beri Behice Boran'ın sorumluluğu altında yürütülüyordu. *Ant: Gençlik Yayını* Ankara'daki gizli İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin yasal yayın organıydı. İstanbul'da Mihri Belli'nin sorumluluğunda yürütülen gizli *İlerici Gençler Birliği* üyelerine yönelik tutuklamaların etkisiyle *Ant*'ın yayımlanması 1945 yılı Ağustos ayında durdurulacaktı. *Ant* dergisiindeki yazılarında Behice Boran faşizm ve demokrasi konuları üzerinde duruyordu.

Behice Boran 1945 Eylül ayında *Tan*'da yazdığı bir dizi yazıda yine demokrasi konusunu ele almaktaydı.

Boran'a göre farklı demokrasi anlayışları olabilirdi; bununla birlikte "yapılacak işler bakımından" ortak zeminler de yaratılabilirdi: "Her memlekette hiç

[4] Belli (1989), s. 216

değilse asgari demokratik şartların, yani fikir, söz, toplanma ve teşkilatlanma üzerine konan tahditlerin (sınırlamaların) kalkmasını ve tek dereceli seçim, halkın kendi hükümet şeklini ve mümessillerini (temsilcilerini) seçmesi üzerinde" anlaşılabilirdi. Demokrasi anlayışındaki farklar bu birleşmeye mani (engel) olmamalı[ydı].

İki ay sonrasını görürcesine Boran'ın, bu yazıda altını çizdiği son nokta ise şöyleydi:

> Bütün faşistler ve geri unsurlar artık demokrasiyi açıktan kötüleyemiyorlar, onlar da demokrasinin arabasına binerek düdük öttürmeye çalışıyorlar (...) gerçek, samimi demokratları birbirine düşürmeye, demokrasinin birleşik cephesini yarmaya çabalıyorlar.[5]

Tan etrafında toparlanan sol ile CHP içinde başlayan muhalefetin ortak dergisi olarak düşünülen *Görüşler*'in ilk sayısı 1 Aralık 1945'te yayımlandı. Neredeyse, dönemin liberal ve sol tüm muhalif isimlerini bir araya getiren bir yazar kadrosu *Görüşler*'de toplanmıştı.[6]

CHP ve Saraçoğlu hükümetinin bu girişime verdiği yanıt sert oldu. Siyasi tarihe "Tan Baskını" olarak geçen olay 4 Aralık 1945'te yaşanıyordu; solun sesi kısılmak, sola gözdağı vermek isteniyor, diğer yandan *Görüşler* dergisi engellenerek liberal ve sol aydınların birleşik hareketini yaratına girişimi ortadan kaldırılıyordu.

"Tan Baskını"ndan on gün sonra, 14 Aralık 1945'te, kapatılan *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın önde gelen isimleri, *Tan* ve *Görüşler*'in yazı kadrosunda olan DTCF öğretim üyeleri Behice Boran, Mediha ve Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav bakanlık emrine alınıyordu.

Savaş Sonrası Türkiye Burjuvazisinin Kendi Erken Soğuk Savaşı

Hitler Almanya'sı ile savaş boyunca sürdürülen dış ticaretin yanı sıra, içeride stokçuluk, karaborsa, vurgunculuk ve öte yandan "Varlık Vergisi" gibi azınlıklara uygulanan zoralımlarla palazlanan Türkiye burjuvazisi, egemen sınıflar bloku 1940'ların ortalarından itibaren emperyalizme kapılanmanın yollarını arıyordu.

Türkiye'deki "Tek Millet, Tek Parti, Tek Şef Rejiminin" bu durumu bulduğu ilk çare "kendi erken soğuk savaşını" başlatmak olacaktı. *Tan* ve *Görüşler* bu kasırganın içinde kalmışlardı.

---

[5] Boran (2010), C. 1, s. 406-407.

[6] Atılgan (2007), s. 86.

Savaşın bitimine günler kala Almanya'ya "savaş ilan edilmesi" Birleşmiş Milletler örgütüne dahil olabilmeyi sağlamıştı. Şimdi ise Türkiye'nin de imzaladığı Birleşmiş Milletler sözleşmesinde bulunan bazı konularda adımlar atılması gerekiyordu. Basın ve üniversitelerin bağlı olduğu kurallardaki katılıkların azaltılması, "tek dereceli seçim, çok partili rejim", TCK'daki 141. ve 142. Maddelere dokunmaksızın "sınıf esasına göre cemiyet kurma" yasağının kaldırılması önce CHP Kurultayı'nda, hemen ardından da TBMM'de 5 Haziran 1946'da kabul ediliyordu.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) Şefik Hüsnü'nün başkanlığında 1946 Haziran'ında kuruldu. Bir ay önce ise Esat Adil başkanlığındaki Türkiye Sosyalist Partisi kurulmuş bulunuyordu.

TSEKP örgütlenmesini kısa sürede on üç ile yayıyor, partinin önayak olduğu hızlı bir sendikalaşma gerçekleşiyor, özgür sendikalar ortaya çıkıyordu. İstanbul'daki İlerici Gençler Birliği örgütlenmesinde tutuklamalar olmuş, 1946 başındaki yargılamalar hapisle sonuçlanmıştı. Buna karşın, 1946 yılında partili gençlerin girişimi ile İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (İYTGD) kuruluyor, bunu Ankara'daki gizli gençlik örgütlenmesinin yasal olarak İlerici Gençler Derneği'ne dönüşmesi izliyordu. TSEKP, *Sendika*, *Yığın*, *Söz* gibi yayınlara sahipti.

DTCF'deki öğretim üyeliği dolayısıyla memur konumunda olduğu için TSEKP üyesi olamayan Behice Boran partinin yayımladığı *Söz* dergisinde başyazılar yazıyor, yazılarında yine demokrasi konusuna odaklanıyordu.*

İşçi sınıfının politik hareketi 1925 Takrir-i Sükûn kanunuyla gizliliğe itilmiş, hareket kesintiler ve sorunlarla karşı karşıya kalmış olsa da varlığını koruyabilmişti. 1946 ortalarında ortaya çıkan sosyalist partiler, özellikle TSEKP bu varoluşun yasal düzeyde ifadesi oluyordu. Ama belki, asıl önemlisi TSP ve TSEKP'nin farklı örgütlenme modelleriyle önayak oldukları özgür sendikaların ortaya çıkışı oldu.

141. ve 142. Maddelerin yürürlükte olduğu koşullarda işçi sınıfının politik ve sendikal hareketindeki bu anlamlı sıçrama Türkiye burjuvazisini, egemen bloku ürkütmüştü. Ayrıca, dünya işçi hareketinde savaş sonrasındaki gelişmeler onun emperyalizmle işbirliğine yönelmesinde önemli rol oynuyordu.[7]

---

* Şair, yazar, edebiyat eleştirmeni Şükran Kurdakul anılarını yazdığı kitabın "Sosyalist Savaşımda İlk Adım" bölümüne Şefik Hüsnü'nün *Yığın*'da, Boran'ın da *Söz*'de yazdığı yazılardan birer paragraf alarak başlar. Kurdakul o tarihlerde 18-19 yaşlarında bir gençtir. Şöyle der yazısında: "Bizim kuşağın bütün yaşamına tarihsel bir hesaplaşma çağrısı olarak yansıdı bu yazılar" (Kurdakul [2003], s. 27).

[7] TİP (1975).

1946 "16 Aralık Tedbirleri" ile TSEKP ve TSP özgür sendika ve sendika birlikleri, İstanbul İşçi Kulübü, yayın organları İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı, yasaklandı.

Kısacası, 1946 sonunda çok partili rejim, iki partili rejime dönüşüyor, "tek partili kapitalist sınıflar diktatörlüğünden, çok partili kapitalist sınıflar diktatörlüğüne geçiliyordu."[8]

Öte yandan, 1947 ve 1948 yıllarında Boran, Boratav, Berkes koyu bir antikomünist, ırkçı, Türkçü propagandanın, CHP'nin örgütlediği şiddet içeren gösterilerin hedefi oluyor, sonunda isimleri belirtilerek TBMM'nin aldığı siyasi bir kararla fakültelerinden fiilen kopartılıyorlardı. Bu arada Boran, Boratav ve Berkes hakkında başlatılan davada ise Boran önce üç ay ceza alacak, sonra 30 Haziran 1950'de Yargıtay kararı ile bu ceza kaldırılacaktı.

> Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in, tam bu dava başlamak üzereyken, TBMM'de yaptığı konuşmada "Bu hocalara eğitim kurumlarında yaşama hakkı vermeyeceğiz" demesi dikkat çekicidir. 3 Mayıs 1948 günlü bu dehşet verici konuşmanın Sabahattin Ali'nin öldürülmesinden kısa bir süre sonra yapılmakta olması ülkedeki siyasal ortam hakkında bir fikir verebilir.[9]

30 Haziran 1950'de sonuçlanan bu davadan on beş gün sonra Boran, 14 Temmuz 1950'de kurulan Barışseverler Cemiyeti'nin başkanlığını üstlendi. 1949 yılının ortalarında İstanbul'a taşınmıştı.

> Dünya'da ise birkaç yıldan beri sürdürülen barış hareketi 1950'de birden hızlanmış ve yayılmıştı. Atom silahlarına karşı mücadeleyi ve bu atom silahlarını ilk kullanacak devletin savaş suçlusu ilan edilmesini talep eden Stockholm Barış Çağrısına çeşitli ülkelerden toplanan imzalar milyonları aşıyor; dört bir yanda barış komiteleri kuruluyordu.[10]

Türkiye'de girişilen barış mücadelesi de uluslararası barış mücadelesinin bir halkasını oluşturuyordu. 1947 yargılaması sonrası Zeki Baştımar'ın girişimi ile gizli olarak örgütlenmeye başlayan TKP 1950 yılında *Barış* adında bir dergi yayımlamaya başlamıştı.

Barışseverler Cemiyeti'nin kuruluşundan on bir gün sonra Demokrat Parti Hükümeti ABD'nin isteği üzerine Kore'deki iç savaşa ABD'nin yanında katılma ve asker gönderme kararı aldı. Kamuoyu, koyu bir "komünizme karşı savaş" ve banal bir militarizm eksenli propaganda bombardımanına tutuluyordu.

Barışseverler DP Hükümeti'nin bu kararına anında karşı çıktılar. TBMM Başkanlığı'na gönderilen telgrafta alınan kararın yasal dayanaktan yoksun ol-

---

[8] Boran (2010), c. 1, s. 646.

[9] Gönenç (2012), s. 42.

[10] Boran (1976).

duğu belirtiliyor, ardından bastırılan 25 bin adet bildirinin İstanbul'un çeşitli semtlerinde dağıtımına girişiliyordu. Boran'a ise bildiri dağıtımında Galata Köprüsü'nün Eminönü yanı düşmüştü.

DP iktidarının sert tepkisine hedef olan barışseverler gözaltına alınıyor, elleri kelepçeli Ankara'ya götürülüyor, tutuklanıyor, Askeri Mahkeme'de yargılanarak 15 aya varan hapis ve sürgün cezaları alıyorlardı.

Boran, tutuklamalar, tahliyeler, yeniden tutuklamalar zinciri sonunda hüküm giydiği 15 aylık cezayı Nevşehir Cezaevi'nde tamamlayarak 1953 Haziran ayında serbest kaldı ve İstanbul'a döndü.

TKP'ye Büyük Darbe

Ne var ki, Boran yaklaşık üç ay sonra gözaltına alınacak, 25 Eylül 1953'te yeniden tutuklanacaktı. Bu kez 1951-1954 TKP Davası'na dahil ediliyor, partiye üye olmak, üye yazmak, Ankara gençlik örgütlenmesinde rol almak ve Barışseverler Cemiyeti'nin "komünizmle temas halinde olması" gibi suçlamalarla karşılaşıyordu. Boran bunları gerek sorgusunda gerekse mahkemede kabul etmiyor, hakkında verilen ifadelerin doğru olmadığını belirtiyordu. İki ayı Harbiye'deki hücrede geçmek üzere 4,5 ay tutuklu kaldıktan sonra 1954 Şubat sonlarına doğru tahliye edilerek delil yetersizliğinden beraat eden sanıklardan biri oldu. 1951-1954 TKP Davası'nda "birçok il örgütü, İzmit, Adana, Bursa, Samsun ve diğerleri" açığa çıkartılamamış, dava dışı kalmış, "'aydınlar grubu' deşifre edilememiş, Behice Boran ve birçokları beraat etmişlerdi".[11]

1943-1951 arasındaki sekiz yıl içinde 1944 TKP, 1945 İGB, 1947 iki sosyalist parti (TKP), 1948 Ankara TGD, 1950 Barışseverler ve son olarak 1951-1954 TKP davalarına tanık olunuyordu.

1951-1954 TKP Davası ile aslında, 1946 Haziran-Aralık ayları arasındaki altı ay içinde fışkıran özgür sendikalar ve yasal politik örgütlenme (TSEKP) girişiminin köklü bir şekilde etkisizleştirilmesi amaçlanıyordu. İşçi sınıfı politik hareketinin 1921'den sonra yediği en büyük darbe, sonuçları bakımından, 1951-1954 TKP yargılamaları olmuştur. Peşine 12 Mart ve 12 Eylül gelecektir.

1951-1954 TKP Davası'nın öncekilere göre üç farklı özelliğinden söz edilebilir:

Birincisi, bu davada geçmiştekilere göre en ağır hapis cezaları verilmişti. Ayrıca sanıklar yoğun bir şiddetle karşı karşıya kalmış, iki yılı bulan tecrit, tabutluklar ve işkence bu yargılamaların ayrılmaz bir parçası olmuştu.

---

[11] İleri (1988), s. 1959.

İkincisi, 1927'den beri ilk kez Merkez Komitesinin tamamının açığa çıkartılması ve tutuklanmasıdır. 1943'te MK üyesi Reşat Fuat Baraner'in, 1947'de ise MK üyesi Zeki Baştımar'ın girişimleriyle TKP "yeniden örgütlenmeyi" gerçekleştirebilmişti. Bu kez MK üyeleri düzeyinde böyle bir inisiyatif kullanma olanağı kalmamıştı. 1957-1958 yıllarında Zeki Baştımar dışındaki MK üyeleri serbest kalmaya başlamışlardı. Buna karşılık "yeniden toparlanıp örgütsel organları oluşturmak" için herhangi bir girişimde bulunan olmadı. Polis takibi altında tutuldukları ise açıktı.

Üçüncüsü, yargılama sırasında partinin tepesinde ortaya çıkan ve yayılan bölünme olgusuydu. Bu bölünme teorik-politik farklılaşmalarla birlikte, hareketin 60'lı ve 70'li yıllarını da etkileyecek yıkıcı bir dinamiğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tutuklanmalardan önce başlayan, cezaevinde yeni bir boyut kazanan bu bölünmeye ilişkin olarak daha sonraları TİP-TKP birleşme görüşmelerinde şöyle bir değerlendirme yapılacaktı:

> Kadro ve üyelerin büyük bir bölümü Dr. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat Baraner ve Mihri Belli safında, küçük bir grup da Zeki Baştımar safında yer almıştı. Kimi parti üyeleri ise Mihri Belli'ye karşı tavır almakla beraber, diğer üç üst yöneticinin arasındaki karşılıklı suçlamalar konusunda ikna olmamışlar, tarafsız bir tutum takınmışlardı.[12]

Boran'ın bu parti üyeleri arasında olduğu biliniyor. Bu kadrolar üç üst yönetici ile ilişkilerini koparmamışlar, sürdürmüşlerdir.

TKP'deki Bölünme Konusunda Boran'ın Konumuna İlişkin Tartışmalar

Bu konuda farklı bir görüş Sevim Belli tarafından ileri sürülmektedir. Sevim Belli'ye göre Boran Zeki Baştımar yanlısıdır. Yaptığı politik savunmadan dolayı Zeki Baştımar'ı "gösterişli bir şekilde" tebrik etmiş olması bunu göstermektedir. Sevim Belli bu durumu, ölçü dışı bir zaman sıçraması yaparak 1988'de gerçekleşen TİP-TKP birliğinin daha o günden görülen bir işareti, "ortak dava"nın bir sonucu olarak görmektedir.[13]

1951-1954 TKP Davası'nda yargılanan ve önce 6 yıl, asker kişi olduğu için cezası yarı yarıya artırılarak 9 yıla çıkartılan Abdülkadir Demirkan (Vedat Türkali) aksi görüştedir. Vedat Türkali, Boran hakkında "içeride", "her gün" tartışmalar yaşandığından Boran'ın "Zeki'ye bağlı olduğu"nun söylendiğinden söz ediyor; "ben sanmıyordum" diyor.

---

[12] TİP (1985).

[13] Belli (1994), s. 334.

Türkali bu tartışmanın tarafları konusunda bir şey söylemiyor. 1951 tevkifatının tarafları arasında "selamın sabahın kesildiği" bir durumda Reşat Fuat Baraner'in serbest kaldıktan sonra, Boran'ın eşi Nevzat Hatko'nun tercüme bürosunda Boran ile birlikte çalıştığı biliniyor. Şefik Hüsnü'nün ise "içeride"ki böyle bir tartışmaya katılmayacağı kanımca varsayılmalıydı.

Vedat Türkali, ayrıca bir dergide yayımlanan söyleşisinde Boran'ın TİP'e katılması konusunda şöyle diyecekti: "O zaman Reşat Fuat ile yakındılar Behice Hanım. Behice Hanım eski sevdiği arkadaşlarının onayı olmadan böyle bir işe girişmezdi."[14] *

Türkali, Boran hakkında "içeride"ki tartışmayı şöyle değerlendiriyor; "nesnel davranma çabasını sindiremeyenlerin ters yorumuydu bu olsa olsa".[15]

Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu ve Behice Boran

Türkiye İşçi Partisi 15 Şubat 1961'de kuruldu. Kurucuları Türk-İş'e bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) sendikalarının başkan ve yöneticileriydi. Daha çok özel sektör işletmelerinde örgütlü İİSB'ye bağlı sendikalar Türk-İş'in en ileri, mücadeleci kolunu oluşturuyorlardı.

Nihat Sargın, 1959'dan beri Aybar ve Boran'la bir araya geldiklerinde "sol bir parti nasıl kurulabilir, neler ve nasıl yapılabilir?" diye düşündüklerinden ve gelişmeleri izlediklerinden söz ediyor. [16] Aybar ve Boran da bunu doğruluyor; bir parti kurmak için hazırlık yaptıklarını, ama sendikacıların benzer bir hazırlık içinde olduklarını duyunca bu çalışmayı durdurduklarını anlatıyorlar: "İşçilerin *parti kuracaklarını öğrenince biz çalışmalarımızı durdurmuştuk.*"[17] Behice Boran da şunları söylüyor:

---

[14] Türkali (2005), s. 241.

* Sarının Temmuz 1974'te çıkan af sonucu serbest kaldıktan bir iki ay sonraydı. Eskilerden Şahap Abi (Şahabettin Bakırsan), Boz Mehmet (Mehmet Bozışık) ile birlikte Boran'a geçmiş olsun ziyaretinde bulunmak istediklerini söylediler. Şahap Abi'yi Fatih ilçe Başkanlığı yaptığım 1967'den beri tanıyordum. Kardeşi Muhittin Bakırsan ile İlçe Yönetim Kurulu'nda birlikte çalışıyorduk. Onların küçük mermer torna-tesviye dükkanı ilçe merkezinin hemen yanındaydı. Boran'a yapılan ziyarette bir saate yakın sohbet edildi. Söz bir ara, geçmişe, 1951-1954 yargılamalarına gelmişti. Sohbetin bu bölümünde Boran pek fazla konuşmuyordu. Zeki Baştımar yanlısı bir TKP'li olan Şahap Abi söz arasında "Siz zaten Reşat Fuat'tan yanaydınız" gibi bir şeyler söyledi. Boran ise susmakla yetindi. Sözün kısası Boran kimine göre "Zekici", kimine göre "Reşat Fuatçı" oluyordu. "Mihricilik" ise ayrı bir "olay" olarak 1960'ların konusu haline gelecekti (C.A.).

[15] Türkali (2013), s. 68

[16] Ünsal (2002), s.96

[17] Aybar (1988), c.1, s. 168

Mehmet Ali Aybar 1949'dan beri yakından tanıdığım, işçi sınıfı davasına inanmış bir kişi olarak bildiğim, yayınlarıyla ilerici çizgide mücadele vermiş bir kişi idi. Bir parti kuralım mı diye düşünürken TİP kurucusu sendikaların onunla temasa geçmesiyle bu partiye katılmanın daha doğru olacağını düşündük.[18]

Mihri Belli anılarında TİP'in 1961 programı için bir taslak hazırladığından söz ederken, Dr. Hikmet Kıvılcımlı TİP'in kuruluşunu "finans kapital"in bir oyunu olarak görmektedir. [19] Mihri Belli 1970 yılına gelindiğinde bu konuda farklı düşünmektedir: "TİP, başlangıçta, sömürü düzeninin savunucusu organlar tarafından sosyalist akımı yozlaştırarak gerici parlamentarizme kanalize etmek amacıyla tezgâhlanmış bir oyundur."[20] Hikmet Kıvılcımlı ise 1966'da üye olmak için partiye başvuracak, fakat yasal nedenlerle üyeliği kabul edilmeyecekti.[21]

Boran Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşunu nasıl değerlendiriyordu? Ona göre:

1961 Anayasası'nın kabulünden sonra işçi sınıfı hareketi hızlan(mış) ve politik bir renk al(mıştı). İşçi toplantılarında yalnız ekonomik istekler ileri sürülmüyor, ekonomik, politik sosyal konular da dile getiriliyordu. Bu gelişme ışığında TİP'in kuruluşu, işçi sınıfının kendiliğinden gelişen hareketinin politik bir düzeye ulaşması, burjuva partilerinden *ayrı* bir politik örgütlenmenin uç vermesiydi.

Partinin sadece burjuvaziden ayrı değil, aynı zamanda burjuva ideolojisinden *bağımsız*, kendi sınıf ideolojisine dayanan işçi sınıfı partisine dönüşme sürecine girmesi "bir yıl sonra sosyalist kişilerin partiye girme ve parti yönetiminde yer almaya başlamalarıyla" filizlenecek ve gelişecekti.[22]

Boran'a göre, TİP'in kuruluşu ve gelişme süreci, özgün tarihsel koşulları dikkate alarak değerlendirilmeliydi. Özellikle 1961-1971 döneminde yaşanan sorunların temelinde bu tarihsel koşulların yattığı söylenebilirdi:

Birincisi, 1961 Türkiye koşullarında "ideolojik-politik düzeyde belirleyici rol oynayacak önemli bir birikimin" olmamasıydı. Sosyalizm ve Türkiye toplumu konularında bilgisizlik 1960'ların başındaki durumun belirgin özelliği idi. Sosyalizmin klasikleri bile henüz Türkçeye çevrilebilmiş değildi.

İkincisi, TİP'in kuruluşu, organlara bağlı bir örgütlenmeye sahip olan gizlilikteki bir komünist partisinin varlığı ve yönlendirmesi ile legale çıkılması olayı

---

[18] Mumcu (2004), s. 45

[19] Kıvılcımlı (1989), s. 271

[20] Belli (1970) s. 372-373.

[21] Sargın (2001), C. 1 s. 409.

[22] Boran (1976a).

değildi. 1947 ve 1951-1954 TKP Davaları sonrası bir dağınıklık oluşmuştu. Bununla birlikte elbette ki bir birikim de vardı ve TİP işe sıfırdan başlıyor değildi.

Üçüncüsü, TİP'in "bilimsel sosyalistleşme süreci"ne girmesi, "üstten alta doğru yayılma biçiminde" olacaktı ve bu "işçi sınıfının sosyalizmi hedef alan partilerinin tipik ve olması gereken kuruluş biçimi" değildi.

Dördüncüsü, 1961 Anayasa'sına dayanarak mücadele içinde "görece demokratik bir ortam" yaratılabilirdi ama 141.-142. Maddeler başta olmak üzere yasalardaki anti-demokratik hükümler olduğu gibi duruyordu. "Usturanın keskin ağzında kendini kestirmeden yürünmeliydi."

Beşincisi, yasakların yanında, asıl sorun, sola, sosyalizme karşı toplumda oluşturulmuş anti-komünist şartlandırmaydı; donmuş, kuşkulu bir ortam vardı. "Partinin işçi sınıfı ve diğer çalışan kitlelerinde örgütlenme çalışması yapabilmesi donmuş toprakta tarım yapmaya benziyordu, önce buzların kırılıp çözülmesi, toprağın yumuşaması gerekti."

Boran'a göre, iradeleri dışında oluşan bir durumda ve yönetime katılmaya çağrıldıklarında Marksist aydınlar bu çağrıyı cevapsız bırakamazlardı: "Sosyalistlere düşen görev bu dönüşüme ve örgütlenmeye yardımcı olmak, onu sosyalizm çizgisine yöneltmekti. Bu yapılmaya çalışıldı ve eksikleri, yetersizlikleri, yanlışları her ne olursa olsun, esas itibariyle başarıldı da."[23]

Boran'ın 1962-1963 yıllarında yazdığı yazılara bakıldığında "işçi sınıfının ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizm", "Marksist yöntem", Marksist "devlet ve diktatörlük" kavramlarını, "3. Enternasyonal, Lenin ve Lenin'in partisi" vb. konuları yazılarına rahatça emdirdiği, bunu maharetle yaptığı görülüyordu ve 1962'den sonra partiye katılan yeni üyelerin bir bölümü bu terim ve kavramlarla muhtemelen ilk defa tanışıyordu.

Buna karşılık, parti üyesi ve hele 1964'te MYK üyesi olduktan sonra Boran o güne kadar kullandığı terminolojiyi de esnetecek, partinin resmi dilini kullanmaya başlayacak ve örneğin yazılarında "sosyalizm" yerine "toplumculuk", "sosyalist aydınlar" yerine "toplumcu aydınlar" terimlerini kullanmaya başlayacaktı. "Tomurcuğu iyice açılmadan koparıp atmak için ellerinden geleni" [24] yapanlar vardı. 141. ve 142. Maddelerin var olduğu ve yasallığı koruma kaygısının ağır bastığı koşullarda Boran ve TİP bu gerilimi, bunun yarattığı sorunları uzun süre yaşayacaklardı.

---

[23] Aynı yazı.

[24] Boran (1968), s. 222.

Yükselen İşçi Hareketinin Başlangıç Noktası: Saraçhane Mitingi

Boran, 22 Ağustos 1962'de *Vatan* gazetesindeki yazısında Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşunu "yakın tarihimizin en önemli sosyal-politik olaylarından biri" olarak değerlendiriyordu.[25] "Kendi başına" önemli olan bu olay iki gelişme ile anlam kazanacaktı: TİP kuruculannın parti yönetimini Marksist aydınlara açması ve 31 Aralık 1961'de İstanbul'da yapılan Saraçhane Mitingi.

Saraçhane Mitingi 1960'lar sonrasında yükselen işçi hareketinin başlangıç noktası oldu. Mitinge yaklaşık 100 bin işçi katıldı. Bu miting o güne kadar yapılan en kitlesel işçi gösterisi oluyordu. "Doğrudan siyasi iktidara yönelik ve siyasal taleplerin dile getirildiği miting (...) işçi sınıfının iktisadi bir kategori olmasının ötesinde sosyal ve siyasal olarak sınıf haline gelmekte olduğunu ortaya" koyuyordu.[26]

Buna karşılık 20 Aralık 1961'de yayımlanmaya başlayan *Yön* dergisinin mitingi pek önemsediği söylenemezdi. *YÖN*'e göre mitinge katılan işçilerde bir *kafa karışıklığı ve yönsüzlük* vardı. İşçiler *devletle birlikte patrona karşı mı, yoksa patronla birlikte devlete karşı mı* mücadele verdiklerinin pek farkında değillerdi.

Saraçhane Mitingi'nin TİP'in gelişme sürecinde doğrudan etkisi olmuştur. TİP kuruculannın Marksist aydınları partiye davet etmelerinde bu mitingin önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Saraçhane Mitingi'nin kurucuların özgüvenini güçlendirici bir etki yarattığı, bu özgüvenin, kurucuların "aydınlara kuşku ile bakma" eğilimlerine üstün gelmesini sağladığı da düşünülebilir. Aydınlardan kuşku duyma eğilimi daha sonra zaman zaman tekrar canlanacak olsa bile.

İİSB yöneticileri tarafından TİP'in kurulması, İİSB'nin önayak olmasıyla Saraçhane Mitingi'nin düzenlenmesi sağ basında yoğun bir anti-komünist ve milliyetçi kampanyanın başlatılmasına neden oldu. Öte yandan, mitingin yapıldığı günlerde TÜRK-İŞ yönetimi, *YÖN* ve bazı CHP'lilerce Çalışanlar Partisi kurulması girişimi ve kurucular arasında uç veren TİP'in feshedilerek Çalışanlar Partisi'nde yer alması eğilimi, bu mitingin rüzgarı ve 1946'nın esintilerini yaşayan İzmir, İzmit ile özellikle Adana, Mersin, Gaziantep gibi güney sendikalarına bağlı TİP üyesi sendikacılar tarafından püskürtülüyordu. 12 Mart askeri darbesi

[25] Boran (2010), C. 1, s. 459.

[26] Çelik (2010), s. 138, 140.

sonrasında sıkıyönetim mahkemesinde hazırlanan TİP İddianamesinde TİP'in Çalışanlar Partisi'nin kurulmasını *sabote ettiği* yazılacaktı.[27]

Boran'ın TİP Üyeliği

8 Şubat'ta Mehmet Ali Aybar Genel Başkan olduktan sonra Behice Boran partiye üye olmak için başvuruyor, tarihi Aybar'ın belirlemesine bırakıyordu. Boran'ın üyeliğinin kabulü biraz zaman alacaktır. Aybar'a göre, Boran "işçi sınıfı hareketindeki geçmişi nedeniyle kurucular tarafından en çok tartışılan kişi olmuştu".[28] Boran ancak 1962 sonuna doğru parti üyeliğine kabul edilecek ve program hazırlıklarını yürütecek olan Etüt Bürosu çalışmalarına katılmaya başlayacaktı.

TİP 1962'de yeni bir tüzük kabul edecek ve parti yönetimi yeniden oluşturulacaktı. 1962 TİP Tüzüğündeki karakter maddesi, 1961'dekinden nitel olarak tamamen farklı bir tanımlamayı ortaya koyuyordu: TİP, önce işçi sınıfının, sonra onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış emekçilerin iktidara yürüyen siyasi örgütlenmesidir. Amaç maddesi ile birlikte bu tanımlama 1964 programında da korunacak, Şaban Yıldız TİP'in kuruluş ve sonrası için şu özlü değerlendirmeyi yapacaktı: "1964 İzmir kongresinde Parti'nin programı kabul edildi. Bu programla Türkiye İşçi Partisi 'işçilerin partisi' olmaktan 'işçi sınıfının partisi'" olmaya geçtiğini somutladı.

Türkiye İşçi Partisi 1964 Programında parti kendisini şu bağlam içinde tanımlayacaktı: "Türkiye İşçi Partisi'nin 13 Şubat 1961'deki kuruluşu (...) 1919 ve 1946 yıllarında yüzeye çıkan ve bu uzun sürede derinden akan bir nehir gibi gelişen Türk işçi sınıfı hareketinin 1961'de vardığı merhaledir."[29]

TİP'in 1962 Tüzüğündeki amaç maddesi ise kısaca, belli bir sıra izleyerek büyük üretim ve mübadele araçlarının devletleştirilmesi ve toprak reformu yapılması gibi dönüşümlerin genel bir plana bağlanarak yürütülmesini öngörüyordu. "Emeğe göre gelir" ilkesinin uygulandığı ve insanın insan tarafından sömürülmesine son veren ileri bir topluma ulaşmayı, bütün bunların gerçekleşebilmesi için işçi sınıfının ve emekçilerin iktidar olmasını sağlamanın amaçlandığı belirtiliyordu.

---

[27] Bir AID raporunda Seyfi Demirsoy'un Çalışanlar Partisi girişimini Kemal Türkler ve TİP'in faaliyetlerine karşı bir önlem olarak başlattığı ve parti kurulmasa da çok sayıda sendikacıyı TİP'ten uzak tutma sonucunu doğurduğu görüşü yer almaktadır. Aktaran Çelik (2010), s. 412.

[28] Aybar (1988), Cilt. 1, s. 212.

[29] TİP (1964).

TİP'in 1962 Tüzüğünün "Amaç Maddesi"nin, 1962'de yapılan TKP MK Dış Büro Konferansı ve 1963 Dış Büro toplantısına sunulan raporda ele alındığı anlaşılıyor. Yakup Demir'e göre (Zeki Baştımar) TİP'in öngördüğü kamulaştırmalar ve toprak reformunun kapsamı "tam bir sosyalist inkılabı (devrim) programıdır." Oysa, "emperyalizmin memleketimizdeki ekonomik ve politik nüfuzu birinci derecede önem taşımaktadır." Raporda esnaflardan zengin köy burjuvazisine ve "büyük ticaret burjuvazisinin, sanayi burjuvazisinin" bir bölümüne kadar uzanan geniş bir "milli burjuvazi"nin varlığından söz edilerek, bunu dikkate almayan TİP'in bu tutumunun "milli demokratik cephenin geliştirilmesi, genişletilmesi imkanlarını kısıyor" deniyordu.[30]

TİP'e yöneltilen bu eleştirilerin, "kamulaştırmalar"ın derinliği ve "milli burjuvazi" konularında yoğunlaştığı, "işçi sınıfının öncülüğü"nün stratejik düzeyde eleştiriye konu edilmediği görülmektedir. TİP'in sosyalizm sözünü henüz kullanmadığı ve *sosyalist inkılabı (devrimi)* kavramı etrafında bir tartışmanın ortada olmadığı bir zamanda eleştirilerin bu düzeyde formüle edilmesi dikkat çekicidir.

Yön Dergisinin ve Mihri Belli'nin TİP'e Yönelik Eleştirileri

YÖN dergisi ve Mihri Belli'nin sürüklediği MDD'ciliğin (Milli Demokratik Devrimciliğin) TİP'e yönelttiği eleştirilerin ekseninde ise "milli burjuvazi" konusunu da içermekle birlikte, ağırlıklı olarak, "işçi sınıfı öncülüğü" yer alacaktı.

Doğan Avcıoğlu TİP yöneticilerinin "Türkiye'nin gelişme safhasını, sosyal kuvvetlerin durumunu ve mevcut ortamı göz önünde tutmadan sınıf önderliği davasını en önemli mesele olarak ortaya atmalarını" *mevsimsiz, bölücü* ve *uzlaşmaz* buluyordu; bu "dogmatik tavır" terk edilmeliydi.[31]

Mihri Belli de benzer görüşleri savunmaktadır:

> Antiemperyalist antifeodal savaş zorunluluğu konusunda gerçekten Atatürkçü çevreler arasında görüş birliğine doğru kuvvetli bir eğilim belirmişken, işçi sınıfı öncülüğü konusunu baş mesele olarak ele almak olumlu ve yapıcı bir tutum sayılamaz. (...) Bu konu etrafındaki tartışmaların (gereksiz) diye vasıflandırılması tamamen yerindedir.[32]

---

[30] Akbulut (2003), s. 19-24.

[31] Avcıoğlu (1962).

[32] Belli (1962)

Doğan Avcıoğlu tarafından 20 Aralık 1961'de yayımlanmaya başlayan *YÖN* dergisi "kalkınma yöntemi olarak genel bir sosyalizm" anlayışını savunan sol-sosyalizan ilerici bir yayın, giderek bir akım (hareket) oldu. "Cezayir Sosyalizmi", "Nasır Sosyalizmi", Suriye, Irak, Yemen, Sudan, Birmanya gibi ülkelerde askeri darbelerle sonucunda "kapitalist olmayan kalkınma yolu" deneylerinin tartışılması, olumlanması *Yön*'ün asıl çizgisini oluşturacaktı. *Yön*, sınıf mücadelesini nesnel bir olgu, sosyalizmin emekçilerin eliyle kurulacağını genel olarak kabul ettiğini söylüyordu. Ne ki, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi yetersizdi, işçi sınıfı nicel olarak zayıftı; bilinç ve örgütlenme düzeyi düşüktü.

Bu durumda devrimci eylemin öznesi, öncü gücü, merkezinde Ordu'nun yer aldığı "zinde kuvvetler" olacaktı. Bu kesimler ülkemizde tarihsel olarak ilerici bir rol oynamışlardı ve bu nitelikleri devam ediyordu. Anti-emperyalist, anti-feodal reformlar bu güçlerin iktidarında gerçekleşebilirdi.

Yön ve daha sonra yayımlanan *Devrim* çizgisinin bir bütün olarak ve 9-12 Mart 1971'e kadar uzanan çeşitli evrelerinde değişmeyen doğrultusu bu olacaktı.

Boran'ın *Yön* Dergisinin Tezleri ile Tartışması

Behice Boran, uzun bir aradan sonra tekrar yazmaya başladığında *Yön*'ün bu tezleri ile tartışmaya girişti. Parti üyeliği için başvurmuş, ama üyeliği henüz kabul edilmemişti. Yazdığı ilk yazıların başlığı bile Boran'ın tartıştığı konuların içeriğini göstermeye yetiyordu: "Niçin İşçi Sınıfı?", "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?", "İlerici Sosyalist Aydınlar Ne Yapmalı?"

Boran'a göre sosyalizm öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketidir. Sınıf mücadelesi gerçeğini görmezden gelen veya önemsemeyen, işçi sınıfı temelli olmayan bir sosyalizm anlayışı ancak bir "aydınlar sosyalizmi" olabilirdi ve Türkiye somutunda çıkmaz bir yoldu: "17 yıldır demokrasiyi yaptıkları gibi, şimdi de sosyalizmi(n) halkı oyalamak, aldatmak için bir vasıta haline" getirilmesi, "sosyalist hareketi(n) soysuzlaştırılması" önlenmeliydi.

Boran'ın *Vatan* gazetesinde 22 Ağustos 1962'de söylediği gibi, "toplumda sosyalist fikirler işçilerden önce aydınlar arasında yayılıp tutunabilir"di; "ama yine de aydınlar kendi başlarına sosyalist hareketi yönetip gerçekleştiremez"di.[33] Aydınların halkı eğitirken kendilerini de eğitmesi "ancak aksiyon (eylem) içinde" gerçekleşebilirdi.[34]

---

[33] Boran (2010), C. 1, s. 460.

[34] Boran (2010), C. 1, s. 470.

İşçi sınıfının "ilerici akımların gerçek ve en güçlü temsilcisi ve savunucusu"[35] olması, onun bu niteliği, öncelikle tarihsel bir durumdu; Boran ayrıca bu düşüncelerini 1960'lı yılların başındaki somut gerçeklere de dayandırıyordu. İşçi sınıfı "diğer emekçi gruplara kıyasla en aktif, demokratik hakları uğrunda en mücadeleci ve ilerici nitelikte örgütlenmelere başlamış(tı), üstelik de bir sınıfın küçük bir parçası olmayıp, kendi başına toplumun temel sınıflarından biri" idi.[36]

Boran 1962'de *Vatan* gazetesinde yazdığı yazıda da işçilerin ilk bağımsız, belirli bir görüşe dayanan partilerini kurarak, mitingler, yürüyüşler, basın toplantıları ve bildirilerle sürekli seslerini duyurduklarını belirtiyordu. Boran'a göre işçiler sadece kendi haklarını savunmuyorlar, toprak reformundan eğitime kadar bütün memleket meselelerinde görüşlerini dile getiriyorlardı.[37]

Öte yandan Boran başka bir duruma daha dikkat çekiyordu: "Memleketimizin bu kerte uygun olmayan şartları altında bile" işçi hareketi durmamıştı. Boran'ın yazılarında 1946'daki işçi hareketinin "şaşırtıcı" yükselişine sık sık atıfta bulunması ve buna önem vermesi anlamlı olmalıydı. 1946'nın altı ayı Boran'ın "edinilmiş bilgi ve tecrübeler" stokuna dahil olmuştu: "1946'da, zamanın Çalışma Bakanının deyişiyle yerden mantar biter gibi doğup gelişme istidatı gösteren bağımsız sendikalar, sosyalist partiler kapatılmasa, ilerici aydınlar susturulmasaydı (...) demokratik gelişme" bir başka seyir takip edebilirdi; bu unutulmamalıydı.[38]

Özetle, Boran, 1962-1963 yazılarından başlayarak, sınıfsal bakış açısını ve işçi sınıfı öncülüğünde emekçilerin burjuvaziden bağımsız politik mücadelesini dışta bırakacak bir sosyalizm anlayışına karşı Marksist temelde bir sosyalizm anlayışını tartışmaların gündemine dahil ediyordu. Ona göre, "başlangıçta yön tayin

---

[35] Aynı eser, C. 1, s. 455.

[36] Aynı eser, C. 1, s. 547.

[37] Kurthan Fişek, 27 Mayıs sonrasında ilk seçimlerin yapıldığı 25 Ekim 1961 ile 275 sayılı Toplu Sözleşme Grev yasasının, sınırlı da olsa, çıkartıldığı 15 Temmuz 1963 tarihleri arasında, Öncü, Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde çıkan haberlere dayanarak yaptığı derlemede, bu 18 aylık dönem içinde, grev hakkı yasal olarak tanınmadan önce yapılan 10 grev, 6 oturma eylemi, 12 sessiz yürüyüş, 5 miting ve gösteri, 7 sakal grevi, 126 bildiri ve demeç olmak üzere toplam 176 işçi hareketi saptıyor. Saraçhane mitinginden. bir ay önce 5000 Sümerbank işçisinin İzmir'de yalınayak yürüyüşü, 5000 işsizin Ankara'da Meclis'e yürümeleri ve polisle çatışmaları, Yapı-İş sendikasının Zonguldak-Ereğli'de düzenlediği gösteriler ve son olarak İstanbul'da Kavel işçilerinin yasa çıkana kadar aralıklarla 35 gün süren grevi özellikle anılmalıdır. (Fişek [1969], s. 55-56).

[38] Boran (2010), C. 1, s. 485.

edilirken yapılan birkaç derecelik inhiraf (sapma) rota ilerledikçe hedeften millerce uzağa düşmeye sebep olurdu".[39]

TİP halka açık toplantılar yapmaya 1962 Eylül ayında başladı. Bu başlangıç nasıl bir yolda yürüneceğinin işaretlerini vermekte gecikmedi.

Parti toplantılarına yönelik taşlı sopalı fiili saldırılar bu dönemde başlatıldı. Komünizmle Mücadele Derneği ile İlim Yayma Cemiyeti'ne bağlı saldırganların "Beyaz Saray" toplantısını dağıtmak istemelerini "Gültepe Olayları" diye anılan saldırı izledi. Akhisar ve Bursa'da da linç girişimlerinde bulunuldu. Benzer yöntemler Meclis'te de denendi. O günlerden 12 Eylül'e uzanan süreçte yapılan yüzlerce saldırıda, parti lokallerinin bombalanmasında, kurulan pusularda, toplu katliamlarda nice parti üyesi gerici faşist çetelerin kurşunları ile yaşamını yitirdi.

Parti'nin dışa açılması ile birlikte, ayrıca koyu bir milliyetçi, anti -komünist kampanya başlatılıyor, Genel Başkan Aybar'a "Doğu Almanya'daki kızıl 'Bizim Radyo'nun' yayınlarına paralel faaliyette bulunmak", "Moskova'nın emrine uyarak Türkiye İşçi Partisi'nin yüksek kademeleri(ni) Adnan Cemgil ve Behice Boran gibi komünistlerle" doldurmak gibi suçlamalar yöneltiliyordu. "Komünizmi Tel'in" mitingleri birbirini izleyecek, Meclis'te "Komünizmle Mücadele Komisyonları" kurulacak, bunu yeterli görmeyen 27 Mayıs'çı Tabii Senatör Mucip Ataklı "Özel Mahkemeler"in kurulmasını önerecekti.

Akis dergisindeki yazısında Behice Boran'ı hedef alan Metin Toker'e göre, Türkiye'de sol "bugün bir takım crypto'ların* eline düşmüştü" ve sol temayülleri, "kuzey rüzgarlarının hakimiyeti altına sokmak çabasındaki" bu kriptolardan, "3. Enternasyonal müritlerinden" kurtarmak gerekmekteydi. Bunun için "belirli sınıflarla değil, belirli fikir ve temayüllere dayanan bir milli sosyalist parti" yaratılmalıydı.[40]

Türkiye İşçi Partisi'ne karşı geliştirilen ve yıllarca sürecek anti-komü-nist söylem basit bir denkleme dayandırılıyordu: TİP eşittir Bizim Radyo artı TKP artı Moskova.

Anti-komünist kampanya özellikle Adalet Partisi tarafından Yön'ü de hedef alıyordu. Avcıoğlu'na göre, "gidiş, tehlikeli sınıf savaşlarına uygun bir ortam yaratmaya doğrudur. Bundan sadece ve sadece komünistler yararlanacak"tı.[41]

---

[39] Boran (2010), C. 1, s. 543.

* Kripto: siyasi inancını gizleyen kimse (C.A.).

[40] Toker (1962).

[41] Avcıoğlu (1963).

Doğan Avcıoğlu'na göre *Yön* "komünizme elbette karşı" idi; "Anayasa'nın yasakladığı komünizm memleketimizde suçtu"; "cezalandırılması yerinde" idi; "TİP de zaten böyle bir parti değildi" ama "uluorta herkese komünist denirse, sakınmak istediğimiz bu ideoloji, çok kimsenin gözünde korkunç halini bir gün kaybedebilir, silahlar geri tepebilir" di. *Yön* zaten sosyalizmi "komünizmin panzehiri" olarak görüyordu.

Bu yüzden TİP idarecileri de "sosyalizmin komünizmi önleyecek tek yol olduğunu" ilk planda belirtmeliydiler.[42]

Boran'a göre anti-komünist kampanyanın gerçek amacı, "sosyalist hareketi soysuzlaştırmak"tı; saldırılar karşısında gerileyip tavizler verdikçe, kelle isteyenlerin talepleri artacak, sonu gelmeyecekti. Onun için yapılacak iş, küçük, oportünist hesaplarla paçayı kurtarmak değil, mevzilerimizde sonuna kadar dayanmaktı; hatta sadece dayanmak da değil, saldırganların elinden "komünistlik" silahını almak için cesaretle mücadele etmekti.[43]

İşçi Sınıfı Öncülüğüne Bakış Konusunda Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran Arasındaki Farklar

1962 sonlarına doğru yaptığı konuşmalarda Aybar da işçi sınıfı öncülüğünü güçlü bir biçimde savunuyordu.[44]

1963 yılı içinde Aybar'ın Ege, Adana ve Gaziantep gezilerinde köylülerin gösterdiği yakın ilginin etkisiyle işçi sınıfının öncülüğü konusunda kuşku duymaya başladığı, 1964 program çalışmalarını yürüten Etüt Bürosu'na bu görüşünü ilettiği ve kabul görmediği belirtiliyor.[45]

1968'e gelindiğinde Aybar'ın bu konudaki düşünceleri daha da güçlenecektir: Aybar'a göre, işçi sınıfı kendine özgü nitelikleri tam olarak kazanamamıştır; buna karşılık "topraksız ve az topraklı köylüler sosyalizm için mücadelede bugün için son derece önem taşımakta" dır;_ "kapkaç düzeninin temelden değiştirilmesi konusunda, bugün için politik ağırlığın yoksul köylü sınıfı tarafından temsil" edildiği görülmektedir. [46] Aybar'a göre "1969 seçimlerinde başa güreşi-

---

[42] Avcıoğlu (1962).

[43] Boran (2010), 3 Aralık 1962 tarihli Vatan Gazetesi'ndeki yazısından, C. 1 s. 543.

[44] Aybar (1968) s. 223-226 (Vurgu bana ait –C.A.).

[45] Ant, (1970), s. 27.

[46] Aybar (1968), s. 654-655.

lecektir", dava zaten "1969 seçimlerine kadar Türkiye İşçi Partisi'ni köylere yerleştirmektir."[47]

Aybar, 28 Eylül 1968 günlü GYK toplantısında bu kez kendi yazdığı 1962 Tüzüğünün karakter maddesini yeniden yorumlamaya girişiyordu. Tüzükteki, TİP "işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış emekçilerin partisidir" formülasyonu, ona göre, TİP'in işçi sınıfının partisi olduğu anlamına gelmezdi. Çünkü TİP'in felsefesi işçi sınıfının öncülüğü etrafında bütün emekçi sınıfların partisi olmaktı.[48] Böylece işçi sınıfı bir **özne** olmaktan çıkartılıyor, işçi sınıfı ve öncülüğü bir *tamlama* düzeyine indirgeniyordu. Aybar'ın 1968'de iyice belirginleşen bu "köylücü popülist" çizgisi ve örgütlenme anlayışı onu farklı konumlara yöneltecektir.

Aybar, 10 Ocak 1965 günlü GYK toplantısında yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

> Halkın uyanarak kendi oyları ile kendi kendisini, yani Türkiye İşçi Partisi'ni iktidara getirmesi, öyle çok uzun vadeli bir iş de değildir. Halk içinden küçük bir azınlığın bilinçlenmesi, çığ gibi bir hareketin başlaması ve seçimlerde terazinin emekten yana ağır basması için yetecektir. Terazinin iki kefesi hemen hemen dengededir.[49]

Aybar, çok iyimser ve sabırsızdır.

Aybar, hareketin belli bir döneminde sosyalizm düşüncesinin toplumda yayılmasında, partinin gelişmesinde karizmatik liderlik özelliğiyle emeği geçen saygıdeğer, yurtsever bir kişiliktir.

Aybar-Boran birlikteliğinin, Boran'ın önemli gördüğü konularda görüşlerini uygun bir dilde açıklamasıyla, dikkat çekmesiyle oluşan ve yürüyen bir birliktelik olduğu görülüyor.

Parti üyeliğinin kabul edildiği 1962 Kasım ayında yazdığı yazıda Boran Parti örgütlenmesinin öncelikleri konusunda şunları söylemişti: "Partinin memleketin politik hayatında kolay kolay sökülemeyecek sağlam köklere sahip olabilmesi için önce sanayi merkezlerinde teşkilatlanıp partiyi kitlelere doğrudan doğruya mal etmesi şarttır." Boran şöyle devam ediyordu: "Fazla vakit kaybetmeden ele alınması gereken başka bir konu daha var: Tarım emekçilerinin teşkilatlanma işi."[50]

---

[47] Aybar (1968), s. 475.

[48] Aybar (1988), C. 3, s. 41-42.

[49] Aybar (1968) s. 368.

[50] Boran (2010), 5 Kasım 1962 tarihli Vatan Gazetesi'ndeki yazısından, C. 1, s. 516.

1964 yılında yazdığı yazıdaki şu görüşler sanki çok erkenden yapılmış uyarılar gibidir: "Parti yalnız amaçları ve üyelerinin niteliği bakımından değil, uyguladığı politik teşkilatlanma ve mücadele usulleri, yürüttüğü 'particilik' bakımından da diğer partilerden farklı" olmalıdır. Halkın "bugünkü tutkularından, saplantılarından biz de faydalanalım" denirse, çok tehlikeli bir yola, fırsatçılığa, oportünizme kayılmış olurdu. Halkın bilinçli oylarıyla iktidara gelmek partinin asıl ödevi olmalıydı.[51]

1968 Kasım ayında yapılan 3. Büyük Kongre'de yaptığı konuşmada Boran örgütlenme konusuna önemli bir yer verecektir:

> Mutlaka önce kendisi de bilinçlenmiş, sosyalizmi bilen, faal, militan bir parti teşkilatı kadrosuna ihtiyaç vardır (...) Bence parti öyle bir döneme gelmiştir ki, bundan sonra bu genişleme halinde meydana gelen büyümeyi, derinlemesine işlemek ve derin kökler salmasına hizmet etmek lazımdır. Böyle bir kadro olmadan, böyle bir kadroyu yani parti teşkilatını atlayarak, merkezden doğrudan doğruya kitlelere inmeye imkân yoktur.[52]

Boran daha sonraki yıllarda da işçi sınıfının öncülüğü ve örgütlenme konusundaki görüşlerinin takipçisi olacaktır. Boran 1978 yılında şöyle yazacaktır:

> Partinin güçlü ve etkin bir mücadele silahı olabilmesi için onu oluşturan binlerce kişinin-üyenin tek bir özne, tek bir kolektif kişi gibi hareket edebilmesi gerekir (...) *Parti bir üyeler toplamı değil, bir örgütsel birimler sistemidir*. Bu örgütsel sistemin temel birimleri çalışma ekipleridir (...) Örgütlenme biçimi sübjektif bir tercihin, iradi bir kararın sonucu değil, sınıf mücadelesi gereklerinin dayattığı bir zorunluluktur.[53]

TKP Suçlamaları, *Yön* Dergisi ve MDD

1966 yılının başları, bir yandan kitap toplatmalar ve yargılamalar, ortaokul öğrencilerine kadar 142. maddeden tutuklamalar; diğer yandan AP desteğiyle MTTB tarafından örgütlenen ve "Komünizmle mücadele etmek Allah'a ibadet etmek kadar sevaptır" gibi pankartların taşındığı komünizm karşıtı mitinglere sahne oluyordu.

Böyle bir ortamda, 29 Mart 1966'da başlayan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 23. Kongresi'ne TKP Merkez Komitesi adına Yakup Demir'in (Zeki Baştımar) katılması burjuva basınındaki anti-komünist saldırıların tırmandırılmasına bahane yapıldı. Yakup Demir'in bu tip toplantılara daha önce

---

[51] Ayrı eser, 2 Mayıs 1964 tarihli Sosyal Adalet Dergisi'ndeki yazısından, C. 1, s. 559.

[52] Aktaran, Aybar (1988), C. 3, s. 237-238.

[53] Boran (1978b).

de katıldığının bilinmesine karşın, bu konu **Yön** sayfalarına da yansıdı. İlhan Selçuk, Türkiye'nin bağımsızlığı için direnecek güçlerin "önce kendilerinin bağımsız olmaları gerektiğini" yazarken, "yabancı güçlere yamanmış" olanlardan Türkiye'ye bir hayır gelmeyeceğini belirtiyordu. İlhan Selçuk ekliyordu: "Yabancı bir ülkede faaliyette bulunan TKP karşısında Türk sosyalistlerinin durumlarını tespit etmeleri gerekmektedir."[54] Genelde SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan Doğan Avcıoğlu ise iki ay önce yazdığı yazıda "Moskova ve Pekin papağanlarının, Washington uşaklarından pek farklı yaradılışta olduklarını sanmıyoruz" diyerek, "Türkiye komünisti" olmak kaydıyla "Bizim komüniste de saygımız vardır, ama Türkiye'nin komünisti olmak, önce Türkiye demek şartıyla" diye yazmıştı.[55]

Yön'deki imzasız bir yazıda "söylendiğine göre bu Yakup Demir, 1950 komünist tevkifatında 173 sayfalık bir ifade veren Zeki Baştımar'dır" deniyor, "hariçten gazel okuyarak akıl hocalığı yapıldığından" söz ediliyordu.

Mihri Belli, E. Tüfekçi imzasıyla aynı günlerde yazmış olduğu yazıda şunları söyleyecekti:

> Mesele özetle şudur: Doğu Avrupa ülkelerine sığınmış olan Türk siyasi mültecileri arasından küçük bir grup, komünist parti kongrelerini beylik laflarla selamlamakta ve Prag'da yayımlanarak Türkiye'deki dergi ve gazetelere gönderilen 'Yeni Çağ' adında bir dergi çıkartmaktadırlar. Bu grubun 'Bizim Radyo' ile de ilişkisi olduğu söylenmektedir. Bu küçük mülteci grubu, Türkiye'de tek kişiyi bile temsil etmez.

Mihri Belli'ye göre Sovyetler Birliği Türkiye'nin gerçeklerini doğru değerlendirememekte "ve bu yüzden de şarlatan oyununa gelmektedir."[56] *

Yön'deki bu "suçlamalar", 1951-1954 TKP Davası dolayısıyla Zeki Baştımar'a yapılan göndermeler, Zeki Baştımar'ın söz konusu davada yapmış olduğu savunmayı *Yeni Çağ* Dergisi'nin eki olarak yayımlaması, 1951-1954 yargılamasında TKP içinde açığa çıkan bölünmenin 60'ların ikinci yarısında canlandırılması

---

[54] Selçuk (1966).

[55] Avcıoğlu (1966).

[56] Belli (1966).

* Gökhan Atılgan Mihri Belli'nin bu yazısının TİP'teki yankılarının oldukça sert olduğunu, Genel Başkan Aybar'ın Ankara İl Kongresi'ne gönderdiği ve Boran tarafından okunan mesajın bunu gösterdiğini yazmaktadır. Oysa Parti, *Yön* sayfalarında yer alan bu yazılara karşı doğal olarak sessiz kalmıştır. Kısaca "TİP'in eskinin deneneceği bir alan olmadığına" dikkat çeken Aybar'ın mesajı M.Belli'nin yazısından altı buçuk ay sonra, yani 30 Ekim 1966 tarihlidir ve bir hafta önce yapılan İstanbul İl Kongresi'ndeki gelişmelerle ilişkilidir. (Atılgan [2008], s. 205-206. Aybar'ın mesajı için bkz. Sargın [2001], C. 1, s. 418-420).

niyetinin ortaya çıkması ve "dağıtıcı dinamik"in yeniden işlemeye başlaması sonucunu doğuruyordu.*

Yön'de iki ay sonra 1966 Haziran'ında başlatılan TİP tartışmaları ise dört ay sürecek ve Ekim ayı ortalarında "strateji tartışmaları" başlığı ile sona erdirilecektir. Bir ay sonra ise TİP'in 2. Büyük Kongresi toplanacaktır. *Yön*'deki "TİP Tartışmaları" MDD'ci görüşün TİP ve sol kamuoyunda yayılmasını ve Mihri Belli'nin bu görüşün önde gelen ismi olarak tanınmasını sağlayacaktır.

MDD çizgisinin yayınlarından *Türk Solu* dergisi, *Yön*'ün yayınına son vermesinden birkaç ay sonra 17 Kasım 1967'de yayımlanmaya başladı. Mihri Belli'nin "başlangıçta bir cephe dergisi" olduğunu söylediği derginin ilk sayısındaki "Neden Çıkıyoruz?" başlıklı yazıya göre:

> Türk toplumunun önündeki ilk devrimci adım, bir avuç asalak dışında proletaryasıyla, küçük burjuvazisi ve aydınıyla, giderek, şu anda değilse bile, güçlü bir devrim hareketi karşısında kompradorların etkisinden kurtulup bir süre için Demokratik Devrim saflarında yer alması mümkün olan milli burjuvazisiyle, tüm Türk ulusunun, her içtenlikle 'Türküm' diyenin elele omuz omuza, güçbirliği içinde gerçekleştireceği 'Anti-emperyalist ve Anti- Feodal Devrimdir. (...) Bugünün savaşı, 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün önderliğinde başlayan ulusal şahlanışın, bir gerileme süresinden sonra, yeni koşullar içinde sürdürülmesidir. Bugünün savaşı kendine içtenlikle "Türküm" diyenin savaşıdır.[57]

---

* Rasih Nuri İleri ağabeyimiz 1989 yılında iki ayrı yayında "özeleştiri" yapmak fırsatı bulduğu için mutlu olduğunu söylemekteydi: "Zeki Baştımar, en yakını olduğum kişilerden idi; oysa bugün utandığım sözler yazdım onun hakkında " Mahkemede "Zeki Baştımar'ın yaptığı, bilinenleri kabulle konuyu sınırlamak oldu, örneğin üç il dışına çıkılmadı" (Bkz. Akar (1989), s. 154) R.N. İleri diğer bir yayında benzer noktalara dikkati çekiyordu: "Zeki Baştımar'ın geniş ifadesi zaten polisin bildiği hususları sınırlandırmak amacıyla verilmişti." (...) "Arkadaşım Zeki Baştımar birçok il örgütünü ve üyeyi işkence altındaki ifadesinde gizlemişti." (Erdinç (1989) s. 66) Görebildiğim kadarıyla, İleri'nin Zeki Baştımar'ı "utanılacak ağırlıkta" itham eden sözleri 1989'dan 23 yıl önce yayımlanan Çaltı Dergisi'nde yer alıyor. Yazısında TKP tarihinden "provokasyon" örneklerini hatırlatıyor ve ona göre provokasyonlardan biri olan 1951-1954 TKP Davası'na geniş olarak yer veriyor, bu provokasyonda Zeki Baştımar'ın başat rol oynadığını ileri sürüyor ve onun hakkında şu hükme varıyordu: "Bugün Moskova'da Milli Emniyete mi, Sovyet Devleti'ne mi ajanlık ettiği belli olmayan, en doğrusu ikisine de hizmet eden Yakup Demir isimli ajan ile aynı insan olan bu Zeki Baştımar..." (Bkz. İleri [1966]. İleri özeleştirisinde Baştımar hakkında bu yazdıklarını "TİP içindeki bölünmelere değin güncel politik nedenlerle yanlış" yorumlama olarak açıklıyordu. Zeki Baştımar'ın TKP yetkilisi olarak kabul edilmesine itiraz eden Mihri Belli ise 2006'da Özgür Mutlu Ulus ile yaptığı görüşmede kendisini "koskoca Sovyet totaliter rejimine karşı çıkabilmiş bir Türk" olarak tanımlayacaktı. Bkz. Ulus (2016), s. 214.

[57] STMA (1988), C. 6, Ekler Bölümü, s. 480.

Bu yazıda "Asker sivil zinde kuvvetlerle" güçbirliği fikrinin politik düzeyin ötesine geçtiği, birbiriyle bağdaşmaz ideolojilerin "kaynaştırılması"ndan pek kaygı duyulmadığı görülüyordu. Bu "milliyetçi" söylemin sonuçlarından birisi de, o günlerde birbiri ardına yapılan "Doğu Mitingleri"nin *Türk Solu* sayfalarında yer bulamaması olmuştu.[58]

Boran, *Yön* hareketi ile MDD'ciliğin farklı kaynaklara dayanmakla birlikte "sosyalizm ve işçi sınıfı öncülüğünün sözünün bile edilmesine karşı çıkmaları", güçbirliği hareketinde ağırlığı "ara tabakalara, asker sivil aydın kadrolara, burjuvazinin 'milli' ve 'ilerici' kanadına kaydırmaları ve işçi ve emekçi sınıfların politik örgütüne karşı vaziyet almaları" bakımından aynı konumda kaldıklarını belirtiyordu.[59]

Mihri Belli'nin görüşlerinde somutlanan Türkiye'nin "klasik" MDD'ci-liği 1970 yılından başlayarak kendi içinde ayrışma-bölünmelere uğrayacak, 1970'lerdeki türevleri ile kendini yeniden üretmeye devam edecektir.

MDD Tartışmalarının Sonuçları

MDD tartışmaları sosyalist hareketin bütününde değişik etkiler yaratmıştır. Bunlardan birincisi, gençler dahil olmak üzere hareket içinde zayıflama eğilimine giren Kemalist etkilerin yeniden kuvvet kazanmaya başlamış olmasıdır. Dönemin gençlik önderlerinden birisinin şu değerlendirmesi oldukça aydınlatıcıdır:

> Özellikle 1967'den itibaren Türkiye'deki devrimciler her konuya sınıf açısından bakmaya yönelmişlerdi. 27 Mayıs ve Atatürk ilkeleri geride kalmış, devlet, ordu, egemen sınıflar doğru olarak kavranmaya başlamıştı. 1960 sonrası (...) cuntacılık oldukça taraftar buluyordu. Sosyalist dünya görüşünün yaygınlaşmasıyla bu tür eğilimler azalmıştı ki bir... "asker, sivil, aydın zümre" söylemi ve bunlar eliyle gerçekleştirilecek Milli Demokratik Devrim tezi ortaya atıldı. Cuntacılık bir kenara bırakılıyordu ki (...) bu teori imdada yetişti.[60]

İkincisi, sol içi tartışmalarda "eskiler" arasında başlayarak genç kuşakları da saran geleneksel polemiğin bütün "politik küfür"lerinin kolaylıkla kullanılması, bunun "gençliğin dinamizmini ve sosyalist heyecanını yaşayan" genç devrimciler üzerinde onulmaz etkiler yaratmasıdır. Kullanılan bu "dil" giderek "eskile-

---

[58] Aynı eser, C. 7, s. 2130.

[59] Boran (1969).

[60] Karadeniz (1977), s. 223.

rin" tümünü de kapsayacak, genç Marksistler için kendilerini bağlı sayacakları bir geçmiş kalmayacaktı.[61]

Üçüncüsü ve asıl önemlisi bu "dil"in ve 1961-1971 MDD'ciliğinin sol içi şiddet kullanımına büyük ölçüde ebelik edecek, giderek bunun teorisinin de üretilecek olmasıdır. 1971 öncesinde sol içi şiddet MDD taraftarlarınca TİP yönetimine yönelik olarak başlatılmıştı. Sol içi şiddet kullanımı, sol içi ayrışma-bölünme eğiliminin egemen olduğu koşullarda ve 12 Eylül'e uzanan dönemde de, neredeyse "sol kültür"ün bir bileşeni halini alacak, faşist çetelere karşı ortaklaşa savunulan veya kurtarılan mahalle, semtlerde bile sol içi silahlı çatışmalara rastlanması gibi bir boyuta ulaşacaktı.[62]

MDD tartışmaları, kendi başına önemi bir yana, Parti'nin derinlemesine bir örgüt anlayışı, eğitim vb. *temel sorunlarının* üzerini örten bir durum yaratıyor, Parti dışından geliştirilen anti-parti kampanyanın "yıkıcı" etkilerini artırıyordu.

MDD tartışmaları, öte yandan, tam ters yönde anlamlar çıkartmaya açık dürüst olmayan bazı örneklere karşın, klasiklerin çevrilmeye başlanması ile birlikte teorinin öneminin daha geniş olarak fark edilmesini sağlamıştır. Boran "MDD'cilikle ideolojik mücadelenin" parti içindeki teorik çalışmalara olumlu etkisine dikkat çekiyor, "dolaylı bir yararı olduğunu" belirtiyordu.[63]

Boran, MDD'ciliğin üniversite gençliği içinde etkin olmaya başladığı 1968 Haziran ayında yapılan boykot ve işgal eylemlerini Parti sözcüsü olarak Meclis'te yaptığı konuşmalarla desteklemiş ve savunmuştu. [64] Bir yıl sonra, Mayıs ayında, yazdığı yazıda ise ayrıca şu değerlendirmeyi yapıyordu:

---

[61] Mahir Çayan'ın 1951-1954 TKP Davası'nda olup bitenler konusunda bilgi edinmek ihtiyacını duyduğu ve bunun için TKP davasının itirafçılarından ve bu davaya ilişkin anti-komünist bir kitap yazmış olan Aclan Sayılgan'la görüştüğü, Mihri Belli ile yaptığı son görüşmesinde (1970 Ekim) bunu Belli'ye anlattığı ve onun da "başka adam bulamadın mı?" dediği anlatılıyor (Bkz. Belli, Sevim [1994], s. 489-490. Ayrıca, bu dramatik durumun sonucu olarak Mihri Belli için kullanılan sıfatlar konusunda bkz. Aktolga; Çayan; Küpeli; Kürkçü (1971); Çayan [1976], s. 180-204; Çayan [1971], s. 232; Çayan [1976] s. 296-297).

[62] Bkz. Devrimci TİP Komitesi ve Aydınlık (1970) imzalı yazı; "Devrimci TİP Komitesi" için bkz. Feyizoğlu (2008) s. 180-181; "Aydınlık Yazı Kurulu" için bkz. Aydınlık Sosyalist Dergi (1971), s. 239; Erik (1992) s. 243-250; Kurtuluş Kendini Anlatıyor (2016), s. 51-52; STMA (1988), C. 7, s. 2348-2349.

[63] Boran (2010), C. 2, s. 1536.

[64] Aynı eser, C. 2, s. 1079-1099.

Gençliğin, ispatlamış olduğu hareketlilik, dinamizm, netice alma yeteneği, politik hareketi ve örgütü canlandırmak, kalıplaşma ve bürokratlaşmaktan kurtarmak, işçi, emekçi kitleleri politik yönde örgütlemek işinde önemli bir rol oynayabilir.[65]

Sosyalist Devrim Konusu

Behice Boran'a göre sosyalist devrim görüşünün-tezinin ileri sürülmesi MDD tartışmalarının bir sonucu, onun bir karşı tezi olarak oluşmuştu ve bir anlamda kolektif bir çalışmanın ürünüydü.*

Boran'ın yazılarından çıkartılabileceği gibi sosyalist devrim tezinin oluşmasının başlıca üç ayağı vardır. *Birinci olarak*, "işçi sınıfının varlığı, gücü, harekete öncülük yeteneği üzerine" daha önce (1962-1964 arasında) yürüyen tartışma, bu tezin oluşmasının başlangıç noktası sayılabilirdi. [66] İşçi sınıfı ve öncülüğü etrafında dönen tartışmanın "Hangi Sosyalizm?" konusunu da içermesi dolayısıyla kendisini *ideolojik düzeyde* ortaya koyduğu söylenebilirdi. Bununla birlikte, "hangi sınıfın öncülük edeceği, hangi sınıf ideolojisine göre hareketin yürütüleceği meselesi, önceden teorik olarak çözümlenecek bir mesele değildi."[67] Kaldı ki, işçi sınıfının öncülüğü kendiliğinden, otomatik olarak gerçekleşemezdi. Sorun Marksistlerin görevinin bunu sağlamaya çalışmak olup olmadığıydı. Marksistlerin görevi küçük burjuva radikalizmini (cuntacılığı) takip etmeleri ve beklemeleri yerine, emekçilere dayanan "aşağıdan" devrimci bir hareketin oluşmasını sağlamak olmalıydı: "Halk kitlelerini eğitmek, uyarmak, politik bir güç haline getirmek, ilerici aydınları ve gençliği demokrasiyi gerçekleştirme hareketine kazanmak" gerekliydi ve "somut meseleler üzerinde, somut amaçlara yönelmiş mücadele"lere girişilmeliydi.[68]

Sosyalist Devrim tezinin oluşmasında tartışılan *ikinci nokta* anti-emper-yalist mücadelenin içeriğine ilişkin olanıydı. Türkiye için önerilen MDD'ci-liğin bu konudaki görüşleri *yeni sömürgecilik öncesi* dönemin emperyalizm-bağımlı ülke ilişkiler sistemini esas alıyordu ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik oluşumun feo-

---

[65] Boran, Behice (1969). Gelişen gençlik hareketleri konusunda Genel Başkan Aybar'ın tutumu için ayrıca bkz. Behice Boran'ın 1968 Aralık ayında toplanan 2. Olağanüstü Kongre'de yaptığı konuşma: Boran (2010), c. 1, s.710

* Boran'ın yanısıra Sadun Aren, Kenan Somer, Mehmet Selik ve Kurthan Fişek'in Emek Dergisi'ndeki yazıları özellikle anılmalıdır.

[66] Boran (2010), C. 2, s. 1532.

[67] Ayrı eser, C. 1, s. 628.

[68] Ayrı eser, C. 1, s. 559. Mayıs 1964 tarihinde *Sosyal Adalet* dergisinin 19/2 sayısında yazılmış olan "Demokrasi Anlayışında Gelişmeler ve Devrimcilik" adlı yazıdan.

dalizm, yarı-feodal nitelikte olduğu ısrarı buradan kaynaklanıyordu. Oysa 1908, "emperyalist çağa sarkmış, gecikmiş klasik tipte bir burjuva devrimi" olarak tanımlanmıştı. 1919-1923 ve Cumhuriyet, Boran'ın tanımlamasıyla, "Milli Burjuvazinin" devletinin kurulması idi; Cumhuriyet dönemi kapitalist ilişkilerin gelişme süreci olmuştu.[69]

Öte yandan ikinci savaş sonrası Marshall planı, Truman Doktrini, IMF, Dünya Bankası, OECD, NATO üyeliği, 1950'lerin Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunlarının çıkartılması gibi atılan bir dizi adımla, Türkiye bu kez "yeni sömürgecilik" döneminin ilişkiler sistemi ve davet-dayatma diyalektiği içinde emperyalizm ağına takılmıştı. Yeni sömürgecilik dönemi emperyalizmin ekonomik, politik, askeri, kültürel boyutlarıyla Türkiye'ye yerleşme süreci, emperyalizmin aynı zamanda bir "iç olgu" haline gelme süreci oluyordu.[70]

Boran 1966 Kasım ayında yapılan 2. Büyük Kongre'deki konuşmasında "yeni sömürgecilik" üzerinde duruyor, 1950'lerden başlayarak siyasi bağımsızlıklarını kazanmış olan genç devletlerin yeni sömürgeciliğe karşı duramadıkları durumda devlet kapitalizmi yoluna girecekleri ve "tıpkı bizim gibi yeniden askeri olarak kovdukları emperyalist kuvvetlerin kucağına" düşecekleri değerlendirmesini yapıyordu.

Yeni sömürgecilik döneminde emperyalizmin sömürülen ülkedeki toplumsal tabanını artık feodal toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinden çok, esas itibariyle ticaret ve sanayi burjuvazisi, mali burjuvazi oluşturuyordu.[71] Anti-emperyalist mücadele emperyalizmin ülkedeki toplumsal ve siyasal tabanını oluşturan egemen sınıfları da hedef alarak, "ulusal" değil sınıfsal özde bir mücadele olarak yürütülmeliydi. İç ve dış sömürü birbirinin içine girerek ortaya çıkıyordu.

Boran'a göre "Türkiye'de anti-emperyalist mücadele sınıf esasına oturtulmadan, sınıf mücadelesi esasına, temeline oturtulmadan yürütülemez"di.

Üçüncü olarak, devrim ve sosyalist devrim kavramları konusunun açıklığa kavuşturulması bu tezin oluşmasında belirleyici bir rol oynayacaktı.

Behice Boran'ın 1962 yılında yazdığı yazılarda şu cümleler okunabiliyor:

---

[69] Aynı eser, C. 1, s. 628, 653.

[70] Aren (1993), s. 67; Ayrıca TİP'in 1966 İkinci, 1968 Üçüncü, 1970 Dördüncü Büyük Kongre Kararları için bkz. aynı eser, s. 273-294.

[71] Somer (1970), s. 33.

> Devlet sınıflararası adalet terazisini elinde tutan muskalla* ölçen, tarafsız, sınıflarüstü bir kuvvet (...) toplumun üstünde ve dışında bağımsız bir sosyal faktör değildir.
>
> Mesele, devleti üst sınıfların nüfuzundan kurtarıp alt sınıfların-kentli, köylü emekçilerin- tesiri altına koyabilmektir; yani iktidarın, üst sınıflardan alt sınıfların eline geçmesidir.

Öte yandan Boran'a göre,

> Rusya az gelişmiş bir kapitalizmdi. Burjuva devrimini tamamlayamamıştı. Uzun savaş yılları sonunda da ekonomik ve politik düzeni çökmüş, ihtilal başlamış durumdaydı. Lenin'in liderliğinde Rus işçi sınıfının yaptığı, başlamış olan ihtilali burjuva aşamasında bırakmayıp sosyalist aşamaya ulaştırmak olmuştur.[72]

9-12 Mart 1971'e kadar ileri sürülen MDD tezine göre "toprağından feodalizmin fışkırdığı" Türkiye toplumunda "emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmadan ve feodal parçalanmaya son vermeden sosyalizme gidilemezdi". Milli Demokratik Devrimin bu ana görevini yerine getirecek politik iktidar ise, "Türkiye'deki öteki devrimci güçlere kıyasla iktidara en yakın güç" olan asker-sivil aydın zümresinin iktidarıydı.[73]

Sosyalist devrimden önce gerçekleşmesi *zorunlu* bir aşamayı ifade eden MDD tezinin böyle temellendirilmesi, birbirinden kopuk iki ayrı devrim modeline kapı açıyordu. Boran'a göre MDD stratejisi, Türkiye koşullarında "'ara tabakalar'a, küçük burjuvaziye abanmak, onun 'geleneksel devrimciliği'nden medet ummak hareketi"ydi. [74] Oysa yine Boran'a göre, teoride, "demokratik devrimin yalpalamadan ve kesintisiz sosyalist devrime dönüşmesi için, işçi sınıfı öncülüğü ve iktidarda işçi sınıfı partisinin yönetici ve yöneltici unsur olması şart koşuluyor"du.[75]

Boran'a göre strateji konusuna gelmeden önce, Türkiye'deki devrim hareketinin bir burjuva (demokratik) devrim hareketi mi, yoksa sosyalist (proleter) devrim hareketi mi olacağına karar verilmeliydi. Boran ikincisinin "*olacağını*" savunuyordu ve ona göre bundan "devrim hareketinin ve bağımsızlık hareketinin nihai hedefi(nin) politik iktidar" olduğu anlaşılmalıydı. Çünkü devrim, "üretim ilişkileri sisteminde, dolayısıyla, mülkiyet ilişkilerinde ve politik iktida-

---

* Yaklaşık 5 gramlık eski ağırlık ölçüsü.

[72] Aynı eser, C. 1, s. 502.

[73] Belli (1970) s. 379-382.

[74] Boran (2010), C. 2, s. 792.

[75] Aynı eser, C. 2, s. 800.

rın sınıf muhtevasında değişiklik" idi. Ayrıca Boran'a göre, "bu iki unsur birbirine bağlıdır; ikincisi gerçekleştirilmeden birincisi başarılamaz"dı.[76]

TİP, 1962 tüzüğünden başlayarak sınıf mücadelesi kavramı ile birlikte "politik iktidar" sorununu sürekli canlı tutmaya çalışan bir parti olmuştur. Az gelişmiş ülkeler için önerilen "kapitalist olmayan gelişme yolu" kavramına 1964 Programında yer verirken, Türkiye koşullarında bu yola ancak "emekçilerin iktidarı"nda girilebileceğini savunuyordu. Kapitalist olmayan kalkınma yolu, 1966'da yapılan 2. Büyük Kongre'ye sunulan ve Behice Boran tarafından yazıldığı bilinen raporun ilgili bölümünde "sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan yol" olarak geliştirilmiş, bunun, "emekçi sınıfların demokratik iktidarı altında" uygulanabileceği belirtilmişti.[77]

"Sosyalist Devrim" veya "Sosyalist Devrim Hareketi" teriminin ilk defa kullanılmasına Boran'ın 1968 Ocak ayında yaptığı konuşmada rastlanıyordu. [78] 1 Mayıs 1969'da yayımlanmaya başlayan *Emek* dergisinde devrim, sosyalist devrim vb. üzerine yazılan yazılar –özellikle Kenan Somer'in yazıları– bu tezin olgunlaşmasında önemli bir rol oynayacaktır.

MDD'ye karşı sosyalist devrim tezi 1970 Ekim ayında yapılan 4. Büyük Kongre'de alınan kararla Parti'nin görüşü haline gelecektir. Bu karara göre, "Türkiye'nin önündeki devrim aşaması sosyalist devrim"dir. Ve "bu aşamaya yönelik harekette emperyalizme ve faşizme karşı, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm için verilecek mücadeleler" bütünleşmektedir.[79]

Demokrasi Mücadelesi

Buna karşılık, 1962'den başlayarak demokrasi için mücadelenin TİP'in politik eyleminin ayrılmaz bir bileşenini oluşturduğu unutulmamalıdır. Boran, Parti'nin 9. kuruluş yılı dolayısıyla yazdığı yazıda demokrasi mücadelesinin önemi üzerinde de duruyor, TİP'in varlığı ve yürüttüğü mücadele sonucunda elde edilen kazanımların bir dökümünü yaptıktan sonra şöyle diyordu: "Demokratik cumhuriyet işçi sınıfının politik mücadelesi için en elverişli ortamdır. Bu nedenle Türkiye'de demokratik ortamın genişletilmesi için mücadele etmek, bütün imkanları sonuna kadar kullanarak işçi ve emekçi sınıfları örgütleyip politik bir güç haline getirmek" başta gelen görevdir."[80]

---

[76] Aynı eser, C. 1, s. 667.

[77] TİP (1966), s. 18.

[78] Boran (2010), C. 1, s. 658-670.

[79] Sargın (2001), C. 2, s. 1374.

[80] Boran (2010), C. 2, s. 792.

4. Büyük Kongre ve Boran'ın genel başkanlığında yeni yönetimin oluşmasından sonra Merkez Yürütme Kurulu 1970 Aralık başında yaptığı "durum değerlendirmesi"ne dayanarak yaklaşan faşizm tehlikesine karşı yurt çapında yürütülmek üzere "Faşizme Hayır Kampanyası" kararını alıyor, bu kampanyanın birlikte ya da paralel eylemlerle yürütülmesi amacıyla Boran DİSK, TÖS gibi örgütlerle ve ilerici kişilerle görüşmeler yapıyordu. Kampanya Boran'ın 8 Ocak 1971'de yaptığı basın toplantısı ile başlatılıyordu.

Türkiye'nin içine itildiği sürecin ayrıntılı analizinin yapıldığı bu önemli açıklamada Boran, "Anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlayacak, demokratik ortamı daha da daraltıp yok edecek parlamenter kisveye büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş otoriter-açık deyimiyle faşist-yönetim" tehlikesine, böyle bir tehdidin "kapı ağzında boy gösterdiği"ne dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

> Egemen sınıflar, onların partileri ve iktidar heveslisi çevreleri tarafından çeşitli şekillerde tezgahlanan açık teröre yönelik faşizm mutlaka önlenmelidir (...) Türkiye İşçi Partisi faşizme karşı, demokrasi için mücadele kampanyası açmaktadır. Bütün ilerici, yurtsever güçleri kendi alanlarında, kendi güçleriyle "Faşizme Dur!" deme mücadelesine çağırıyoruz. Partimiz öteden beri emperyalizme ve faşizme karşı güçbirliğinin, cephe birliğinin somut hedefler etrafında oluşabileceğini ileri sürmüştür. Bugün çok somut bir hedef belirmiştir (...) Faşizm mutlaka önlenmelidir (...) faşizme karşı mücadele aynı zamanda onun destekçisi emperyalizme karşı mücadeledir.[81] *

4. Büyük Kongre'den dört buçuk ay, "Faşizme Hayır'" kampanyasından da iki ay sonra "asker-sivil zinde kuvvetler"in aktifleşmesine dayanan ve 1971 öncesi MDD'ciliğinin "beklemede olduğu" küçük burjuva radikalizminin kontrolü altındaki 9 Mart hareketi "makas değiştirilerek" 12 Mart Muhtırası ile sonuçlanacak, aynı gün akşamı TRT'nin saat 19:00 haber bülteninde, TİP yöneticileri hakkında Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açıldığı bildirilecekti.

TİP'in 1975 Programı

Çözümleme ve çıkartılan sonuçlarda Boran'ın görüşlerini temel alan 1975 programı, 1971 öncesi teorik birikime dayanmakla birlikte, hem dünyanın değerlendirmesinde (buna bağlı olarak da enternasyonalizm) hem de 1970'ler Türkiye kapitalizminin değerlendirmesinde yeni olguları (tekelleşme) dikkate alıyor ve

---

[81] Boran (2010), C. 2, s. 871-872.

* Parti'nin yürüttüğü kampanyada 500 000 civarında bildiri dağıtılacak, 10 000 afiş asılacak, kapalı salon toplantıları yapılacaktı. Aydın'da 2, Akhisar'da 6, Silvan ve Siverek'te 4, Sakarya ve Doğu Beyazıt'ta birer parti üyesi tutuklanacaktı. Üç yüze yakın parti üyesi gözaltına alınacak, bir kısmı işkence görecekti (Sargın [2002], C. 2, s. 1026-1032).

dolayısıyla devrimci sürecin bu somut koşullarda nasıl gelişebileceğine ilişkin saptamalarda bulunuyordu.

1975 Programı "toplumsal evriminin gündeminde olan kaçınılmaz sosyalizm aşamasını (partinin) bilinçli örgütsel çalışmalarının doğrultusunu saptayan hedef olarak kabul" ediyordu.[82]

Programa göre kapitalizmden sosyalizme geçiş için zorunlu olan politik "devrim gündeme geldiğinde, bu, sosyalist devrim olacak"tı.[83] Çünkü, "egemen üretim ilişkileri bakımından Türkiye kapitalist bir ülke", "burjuvazi uzun bir süredir iktidarda" ve "burjuvazi iktidarında başı çeken büyük burjuvazi"ydi.[84] Ayrıca "Türkiye'de geri ve güdük kapitalizmin burjuvazisi kendi çapında bir burjuva demokratik devrimini (esas itibariyle) yapmış"tı.

Bu belirlemeler, görüldüğü gibi, *teorik düzeye* ilişkindir ve devrimci sürecin içeriğine, bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin bütünselliğine işaret eder. Dolayısıyla, deyim yerindeyse, teorinin gökten yere indirilmesi, yani elbette teorik düzeyin ışığında *politik düzeyde* ifadesini bulması gereklidir. Bu politik düzey (sosyalist) devrime "yaklaşmaya", "hazırlanmaya" ve son tahlilde sınıfsal-politik güçler ilişkisinde işçi sınıfı, emekçi kitleler lehine bir durum yaratmaya elverecek bir *politik eylem çizgisinin* (strateji-stratejiler) üretilmesi, tanımlanması ile gerçekleşebilirdi.

Teorik düzeyde kalmak "beklemeyi", salt politik düzeyi esas almak ise "sosyalizm ufku"ndan uzaklaşmayı (reformizm, oportünizm) getirir-di.

"Devrim gündeme geldiğinde, bu, sosyalist devrim olacaktır" teorik saptamasından hemen sonra, Parti'nin politik çizgisini (stratejisini) ifade etmek üzere Program'da şu paragrafa yer verilmiştir:

> Bununla birlikte içinde bulunduğumuz dönemde, demokratikleşme sürecini hızlandırıp geliştirme, demokratik hak ve özgürlükleri koruyup genişletme, toplumu demokratikleştirme, kısacası demokrasi için mücadele ve ülkeyi emperyalizmin boyunduruğundan kurtarma görevi ve mücadelesi gündemdedir. Kapitalizm çerçevesinde kalındıkça bu mücadele başarıya ulaştırılamayacağından, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi zorunlu olarak sosyalizm için mücadele ile birleşmekte, iç içe geçmektedir.[85]

1975 Programı daha sonra, genel olarak demokrasi ve emperyalizmin geriletilmesi için mücadele edilecek hedefleri, eylem programını ayrıntılı bir şekilde

---

[82] TİP (1979), s. 45.

[83] Aynı eser, s. 16.

[84] Aynı eser, s. 15, 25.

[85] TİP (1979), s. 16.

somutlaştırıyor, bu eylem programı çevresinde bütün anti-emperyalist ve demokratik güçlerin "dayanışmasını ve eylem birliğini" sağlamayı öngörüyordu.

Programda şöyle deniyordu: Bu "nitelikte bir eylem programı ve birliği ve böyle bir hareket içinde işçi (sınıfı) ve müttefiki emekçi sınıf ve tabakaların kendi sosyalist niteliğini koruyan mücadelesi, bu uğurda atılan her adım ve kazanılan her başarı, yalnız emperyalizme ve faşizme karşı olan demokratik güçlerin etkinliğini artırıp emperyalizmi ve faşizmi geriletmekle kalmayacak,

- Kitlelerin politik bilincini geliştirip yükseltecek ve onları sosyalizm çizgisine sürekli yaklaştıracak,
- Sınıfsal güçler ilişkisini kitlelerden yana geliştirerek toplum yapısında köklü ve derin dönüşümler oluşturacak ve bu oluşumu hızlandıracaktır. Sosyalizme giden yollar açılacaktır.[86]

Behice Boran 1976'da yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> İşçi sınıfının partisi sosyalizmi hedef aldığını söyleyip sosyalizm konusunda yayınlar yapmak, günlük durum ve olaylarda emperyalizme ve faşizme karşı çıkıp ayrı ayrı eylemlere girişmekle yetinemez (...) Çünkü partinin görevi, toplumu bugün içinde bulunduğu aşamadan sosyalizm aşamasına doğru yönlendirmek ve o aşamaya götürmektir. Parti stratejisi, bir aşamadan öteki aşamaya bu götürüşün izleyeceği ana çizgi, atacağı adımlar dizisidir.[87]

Boran'ın bu sözlerindeki "ana çizgi, atılacak adımlar dizisi" şeklindeki strateji tanımının ayrıca önemli olduğu söylenmelidir. Bu tanım, o güne kadar yerleşik olan aşamalı-aşamasız "devrim hedefli strateji" anlayışının ötesinde, nesnel ve öznel koşulları oluştuğunda onu da kapsamak üzere, "atılacak adımlar dizisi", politik eylem çizgisi genişliğindedir.

Dolayısıyla Parti, içinde bulunulan somut durumların analizine dayanarak öngörülebilir bir dönem (aşama) için işçi sınıfı ve emekçilerden, anti-emperyalist ve demokratik güçlerden yana elverişli bir sınıfsal-politik güçler ilişkisini yaratmayı amaçlayabilirdi; bunun için mücadele hedeflerini ortaya koyan eylem programları ve birlikleri önerebilirdi. Baskı ve zor kullanımı yanında egemen sınıflar iktidarı ve düzenini asıl ayakta tutan ve topluma kabul ettirdikleri fikir, inanç, sosyal değerler sistemi zayıflatılabilir, düzenin temelleri sarsılabilirdi.[88]

---

[86] Aynı eser, s. 16.

[87] Boran (2010), c.3, s.1562

[88] Boran (1970), s.78

TİP İçinde İki Farklı Eğilim ve Boran

Demokrasi için mücadele ile sosyalizm için mücadelenin karşılıklı ilişkisi konusunda 1975-1980 döneminde TİP içinde farklı eğilimlerin ortaya çıktığı biliniyor. Bu sorun, 1975 Programı'nın "organik bir bütün"[89] olarak ele alınmamasından ve tek yanlı yaklaşımlardan kaynaklanıyordu.

Bunlardan *birincisi*, demokrasi mücadelesini önemsemeyen, böyle bir gerekliliği yok sayan yaklaşımdı. Bu eğilim TİP'in yeniden kuruluşunun ilk günlerinde programa sahip çıkıyor görünürken, parti merkezinin MC iktidarlarının yıkılabilmesi için gündeme getirdiği *Demokrasi Bildirgesi* ve *Örgütlü Birleşik Güç Yenilmez* adlı belgelerini sosyalist devrimden vaz geçilmesinin ve MDD'ciliğin örnekleri olarak niteliyordu. [90]

Oysa Boran'a göre, TİP, "gerçekten, programında 'devrim gündeme geldiğinde sosyalist devrim olacaktır' diyor" du. "Ama sosyalist devrimi bugünden yarına gerçekleşecek bir olgu olarak ortaya koymuyor"du. "Veya sosyalist devrim olacaktır diyerek demokratik, antiemperyalist hedefleri de içeren en geniş anlamda demokratik mücadeleyi" dışlamıyordu. Tam tersine, TİP Programı, "hem demokratik hedefleri, görevleri, hem de bunlar uğruna birleşik bir mücadeleyi öngörüyor"du.[91]

1979 Kasım ayında bu eğilimin sözcülerinden Yalçın Küçük, kendisi ile yapılan bir söyleşide, faşist tehlikeyi "atlatmak için ileri atılmak gerek, bu demokrasi mücadelesi ile önlenemez. Sosyalist mücadele ve sosyalist iktidar mücadelesi ile çözülür" fikrini öne sürüyor ve "sosyalizm dünyasına üzerinde 'demokrasi' yazılı bir kapıdan girme hayalleri sona ermelidir; demokrasi dünyasına üzerinde 'sosyalizm' yazılı bir kapıdan girilecektir" diye ekliyordu.[92]

Behice Boran, 12 Eylül'e giden süreçte, Malatya, Sivas, Elazığ, Maraş provokasyon ve toplu katliamları ve girişimlerinin, aydınlara yönelik suikastların birbirini izlediği 1978 yılının Eylül ayından itibaren önemli saptamalar yapmaya başlamıştı. Boran şöyle diyordu: Faşist saldırı ve gerici ayaklanma girişimlerini "sürdürmede MHP'nin ve yandaş örgütlerin rolü açık. Ama aslında, 'anarşi' MHP'yi de aşan üst düzeylerde planlanıp uygulamaya geçirtiliyor". [93] "Türkiye'de solu bastırmak, kırdırmak, yok etmek operasyonu sürdürülmektedir. Ülkeyi tam boy faşizme götürecek, götürürken de demokrat, ilerici, sol, sosyalist,

---

[89] Boran (1976 b)

[90] Boran (2010), c.3, s.2076-2077

[91] Boran (1980).

[92] Küçük (1979), s. 74.

[93] Boran (1978a).

devrimci kim varsa kıracak bir operasyon yürütme çabasındadırlar (...) Türkiye Büyük Burjuvazisi ve Amerikan emperyalizmi, politikacıları, askerleri, bürokratları ve ajanlarıyla birlikte Türkiye'nin üzerine bir demir kapak kapatmak eylemi içindeler".

Boran, 7 Ocak 1979'da yaptığı konuşmada ise şunları söyleyecekti: "İlerici, sol, sosyalist hareketleri hedef alan terörizmin"in arkasında "bir merkez vardır"; bu operasyon, biçimi ve kapsamı açıkça bilinmeyen, ama varlığı şüphe götürmez bir "gizli iktidar odağı" tarafından planlanıyor, yürütülüyor ve uygulanıyor. [94] Gene Boran 14 Ekim 1979 seçimlerinden sonra "seçimler toplumumuzda bir sağa kayışı göstermiştir" diyerek seçim ve daha sonrası bakımından önemli bir saptama yapacaktı.[95]

Boran bu sözleri söylerken, Sosyalist İktidar Dergisi'nin bir yazarı o günlerde şunları yazabiliyordu: "İstenildiği kadar 'demokratik iktidar' , 'göreli demokratik iktidar', 'demokrasi mücadelesi' türünden sözde siyasi hedefler saptansın, bunun adı bal gibi ekonomizmdir."[96]

Yalçın Küçük ise yukarıda anılan söyleşisinde (1979, Kasım) şunları söylemişti:

> Türkiye'de faşizm gelecekse tepeden gelir. Fakat şu anda askeri bir müdahale beklemiyorum. Türkiye Ordusu, iddia edildiği gibi ve gerçekten Latin Amerika ordularına benzemiyor. Türkiye ordusu hep müdahale ederken kendi dışında geliştirilmiş ve kendi içine sokulmuş bir program ile hareket etti. Bugün böyle bir program yok.

Genelkurmay'ın 1 Ocak 1980 muhtırası ve özellikle onu izleyen 24 Ocak Kararları'ndan sonra Nisan ayında Yalçın Küçük aynı görüşü savunmaktadır: "İçinde yaşanılan durumda Silahlı Kuvvetler'in kapsamlı bir biçimde ülke yönetimine gelmek istemediğine inanmak gerekir."[97] *

Bir diğer eğilim ise 1980 Şubat ayında Merkez Yönetim Kurulu'nun "Tek Parti Tek Cephe" diye anılan kararı sonrasında ortaya çıktı veya belirginleşti.

MYK'nın 18-24 Ekim 1979 günlü toplantısında, bütün parti örgütlerini kapsayacak ve partinin "ideolojik, politik, örgütsel" sorunlarının tartışılacağı bir "genel tartışma" başlatılması kararı alınmıştı. MYK tüm örgüt birimlerinden gelen raporları değerlendirerek ve kendi içinde yaptığı yoğun tartışmalardan son-

---

[94] Boran (1979).

[95] Boran (2010), C. 3, s. 2037.

[96] Candemir (1989), s. 36.

[97] Küçük (1980), s. 33.

* Yalçın Küçük ilerideki yıllarda kendisinin "orducu sosyalist" olduğunu açıklayacaktı. Bkz. http://odatv.com/ben-de-senin-anani-2801091200.html

ra oybirliği ile bir "Rapor"* kabul etmiş ve 10. İl Temsilcileri Toplantısı'na sunmuştu. Bu "Rapor" toplantıda belirtilen görüşler, eleştiriler ve öneriler dikkate alınarak ve esası korunarak MYK tarafından –gene yoğun tartışmalar sonucunda– geliştirilmiş ve genel tartışmanın *Sonuç Belgesi-Tek Parti Tek Cephe*** –bir karşı, bir de çekimser oyla– MYK kararı olarak yayımlanmıştı. Bu belgede, programın sosyalizm hedefine, sosyalist devrime ilişkin temel görüşlerine göndermeler yapılarak hem ülkenin içine itildiği faşizm tehlikesine karşı hem de genel olarak devrimci sürecin geliştirilmesi bakımından "geçici" ve devrimci bir demokratik iktidar olasılığı ve hedefi, bunun için anti-faşist bir cephe politikasının geliştirilmesi gereği karar altına alınıyordu; bu belgede "asıl olanı-sosyalist devrimi- gözden kaçırmayan, onu başa koyan bir bütünsel arayış" söz konusuydu.

MYK içinde tepkisellikte birleşen ama aslında tam olarak düşünsel birlikteliği de olmayan grup devrimin "zorunlu" görülen bir aşamasını tanımlamaya girişiyordu; buna göre, "devrimin antiemperyalist aşaması, belirli bir tarihsel döneme özgü *maddi ve nesnel* koşullar varolduğu sürece *atlanması mümkün olmayan* bir zorunluluk"tu[98] (vurgular bana ait –C.A.). Belirli maddi ve nesnel koşullara bağlı olarak ileri sürülen bu *zorunluluk* yaklaşımı önce programın ve sonra "TPTC" kararının dışında bir yaklaşımdı ve bu görüş, başka birçok konuda olduğu gibi genel tartışma sürecinde ileri sürülmemişti. Tartışmalar sırasında birlikte çalışmayı sağlamak için yapılan girişimler, karar altına alınmasına karşın, böylece boşa çıkartılıyordu.

Ayrıca bu eğilime göre, Parti'nin stratejisi uluslararası strateji ve taktiklere uyumlu değildi; "bilimsel sosyalist hareketin uluslararası strateji ve taktiklerinin sürekli özümsenmesi (...) kadroları, Parti kitlesini, işçi sınıfını ve emekçileri proletarya enternasyonalizmine bağlılık ruhu içinde eğitmenin de vazgeçilmez gereklerinden biri" idi. Ve "Proletarya enternasyonalizmine bağlılık, onun ilkelerine her türlü seçmeci yaklaşımını reddetmekten geçer" di.[99] ***

---

* Bu raporun raportörü Orhan Silier'di.

** Bu kararın raportörü Neşet Kocabıyıkoğlu'ydu.

[98] "Esasından Reddedilen 'Karar Tasarısı' Taslakları" (1980), s. 50.

[99] Aynı yazı, s. 57.

*** Bu grup içinde yer alan Orhan Silier arkadaşımızın yıllar sonra Parti'nin 1975-80 dönemi hakkında yazdığı bir yazıda, "mekanik, dogmatik bir enternasyonalizm anlayışı"ndan, "taklitçilik, sığ bir aktarmacılık"tan ve "enternasyonalizmin dar bir pragmatizmle 'sırtını sağlam duvara dayama'ya dönüştürülmesinden ve bu duvar çöküşüyle altında kalınmasından" söz ettiğini ve bunları Parti'nin omuzuna yüklediğini görünce önce şaşırdım (Silier [2007], C. 8, s. 452-476). Oysa Boran'ın bu arkadaşların "taklitçi, aktarmacı" anlayışlarına karşı 10. İl Temsilcileri Toplantısı'nda yaptığı konuşma metni ortadaydı. Sonra Silier'in TİP'in 1977'deki Büyük Kongre'sinde yaptığı konuşmayı ve TİP'in 1979'daki Büyük Kongresi'nde kendisinin de katkısıyla partinin

Boran, bu "dar grup"la bütün boyutlarıyla aynı görüşte birleşilmesi yerine birlikte çalışmanın koşullarını yaratmaya yönelik olarak son ana kadar çaba harcadı.

Boran'ın "Genel Tartışma"yla ilgili yazılarından değil de, on bir yıl önce 1969 yılında kitabının ikinci baskısına yazdığı önsözden şu cümleyi aktarmakla yetinelim: "Görüş ayrılıkları ve tartışmalar başladı mı, ilgili taraflar çoğu zaman bu ayrılığı geriye götürüp geçmişi de inkar ve kötüleme eğilimi gösterirler."[100]

Boran ve Enternasyonalizm

TİP'in enternasyonalizm anlayışının "uluslararası strateji ve taktiklere" uygunluğu bakımından "seçmeci" olduğunu ileri süren görüşe karşı Boran 1980 Şubat'ında şöyle diyordu:

> Şüphesiz enternasyonalizm, proleter enternasyonalizmi açısından uluslararası strateji ve taktiklere uymak gibi bir sorun vardır. Ama uluslararası taktik ve sorunlara ve uluslararası hareketin diğer konularına ne gibi bir tavırla yaklaşılır sorunu da vardır (...) Uluslararası taktiklere, stratejiye uymak demek, bu konularda yazılmış olan kitaplarda söylenenlere kelimesi kelimesine uyulması, adeta, programın bu literatürden bir aktarma haline getirilmesi değildir. Programlar yapılırken, asla gözden kaçırılmaması gereken temel sorun, nokta şudur: Devrimci teorisiz devrim olmaz. Ama bir ülkeye ilişkin devrim teorisi ve uygulaması, o ülkenin somut koşullarının somut tahlili neticesinde elde edilir. Bu, temel bir kuraldır. Aktarmacılığa, şablonculuğa imkân vermeyen, imkân tanımayan temel bir kuraldır (...) Parti ve program eleştirilecekse, bunun enternasyonalist strateji ve taktiklere uyup uymadığı açısından değil, Türkiye'deki koşullara uyup uymadığı açısından yapılması gerekir.

Boran'a göre 1975 Programı, bütünüyle bilimsel sosyalizm teorisine dayanıyor, analizler, çıkarılan sonuçlar ve öneriler bu teori çerçevesinde yapılıyordu; program "bütünüyle enternasyonal hareketin, işçi sınıfı hareketinin kavramlarına, stratejisine, öngörülerine uygundu".[101]

Behice Boran siyasi yaşamına 1942'de o zamanlar Komintern'in bir seksiyonu olan bir partide, TKP'de başlamıştı. TİP'in tarihinde önemli bir rol oynamış olan 1970 Ekim ayındaki 4. Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada ise Boran, dünya çapındaki emek-sermaye çelişkisinin görünümlerinin birinin de "kapita-

---

niteliği ve enternasyonalizm konusunda alınan karar hatırlayınca üzüldüm. O günün gerçeklerini kendi bağlamları içinde ve doğru olarak aktarmaya gerekli titizliği göstermemesi bir yana, kullandığı dil de yakışıksız kaçmış.

[100] Boran (1970), s. 5.

[101] Boran (1980).

list sistemle sosyalist sistem arasında bir mücadele olarak" belirdiğini söylemiş ve Türkiye İşçi Partisi'nin, elbette ki, "sosyalist dünyanın ve sosyalist işçi partilerinin birleşmesi (dayanışması) taraftarı" olduğunu açıklamıştı. Çünkü emperyalizm aşamasındaki kapitalist dünya "işçi sınıfı hareketini, azgelişmiş memleketlerin milli kurtuluş hareketlerini ve sosyalist dünya sistemini parçalamak, yok etmek, onunla savaşmak, mücadele etmek için birleşmiş"ti.[102]

12 Mart döneminde sıkıyönetim mahkemesinde yargılanırken, savcılığın suçlamalarına karşı yaptığı savunmada, enternasyonalizm konusunda geri adım atmıyor ve "çeşitli millet birimleri içinde yer alan işçi sınıflarının da 'sınıf' olarak ortak çıkar ve istekleri vardır: Sömürüden ve sömürü düzeninin doğurduğu kötülüklerden kurtulmak" diyordu; "millet birimlerindeki işçi sınıfları arasında uzlaşmaz ve hasım çelişkileri içermeyen ortak hedeflerin mevcudiyeti, her birimin kendi burjuvazisinin, ve tümünün dünya çapındaki milletlerarası sömürü, baskı ve eşitsizliklerden kurtulma isteği, işçi sınıflarının milletlerarası dayanışma ve örgütlenmesine yol açar ve açmıştı; işçi sınıfının dünya çapındaki ekonomik ve politik örgütlenmeleri, örgütlerarası temas ve toplantıları" bunun için yapılıyordu. [103]

1975 Programı'nın ilk sayfaları partinin enternasyonalist niteliğinin açıklanmasına ayrılmıştı.*

---

[102] Boran (2010), C. 2, s. 841.

[103] Boran (1975), s. 158-159.

* Gökhan Atılgan 1975 Programının bu bölümünü özetlerken, Boran'ın bu bölümde "yirminci yüzyıl dünyasının bölünüş biçimlerini ve temel çelişkilerini ortaya koydu(ğundan)" söz etmekle yetinmiş. Partinin enternasyonalist niteliğinin belirtildiği bu bölümün son paragraflarındaki saptama ve açıklamalar bu özete dahil edilmemiş. Bu eksik özetin yanında, Atılgan'da, Boran'ın işçi sınıfı enternasyonalizmine de değindiği 1976, 1977 yazı ve konuşmalarının, 1979 Şubat'ında yapılan Büyük Kongre'de alınan karar ve Kongre sonrası yazılan Boran'ın yazısının izleri de görülmüyor.

Buna karşılık Atılgan "1979 seçim hezimeti"nden sonra Boran'ın "işçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi sorununu en önemli sorun olarak tanımlaması" ile yeni bir süreç başladığını, "pro-sovyet" partilerle (TSİP,TKP) birleşmek için Boran ve TİP'in de gitgide dışa yaslanarak "pro-sovyetçiliğe" yöneldiğini iddia ediyor.

TİP 1975 Programının enternasyonalizm bölümünün eksik özetlenmesi, Boran'ın yukarıda işaret edilen yazı ve konuşmalarının görmezden gelinmesi ile bu iddia arasında bir ilişki olabilir mi?

Ayrıca Boran'ın TİP için hiçbir zaman "pro-sovyet" terimini kullanmadığı, onun yerine "enternasyonalizm" kavramını kullandığı da unutulmamalıdır.

Atılgan tarafından, Boran'ın hangi tarihte kendi özgün enternasyonalizm anlayışından vazgeçerek "pro-sovyet" bir çizgiye kaydığı konusunda farklı zamanlara işaret ediliyor. Atılgan, Boran'ın kendi enternasyonalizmi fikrini 9 Şubat 1980'de yapılan İl Temsilcileri Toplantısı'nda son kez savunduğunu söylediğine göre, Boran'ın "ideolojik sürüklenişi", "yaşlı, hasta, üzgün ve

Boran'ın 1979'da yazdığına göre, "devrim ithal ve ihraç edilemediği gibi enternasyonalizm de öyle"ydi. Buna karşılık "hareketin ulusal ve uluslararası yüzleri arasında birbirini tamamlayan karşılıklı bir etkileşmesi var"dı; böyle olduğu için de "enternasyonalizm bir ülkenin 'işçi sınıfı hareketinin gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde gelişme ve güçlenmesinin temel koşulu'" idi. "Enternasyonalizme gerçekten ve özlü katkıda bulunabilmenin vazgeçilmez koşulu işçi sınıfı hareketinin kendi ülkesinde gelişip güçlenmesi"ydi; "...enternasyonal bir örgüt ve merkez bulunmayışı proleter enternasyonalizminin önemini yitirdiği anlamına asla gelmez"di; ayrıca "günümüz koşullarında dünya işçi sınıfı hareketinin birlik ve dayanışması sorunu güncellik ve ivedilik kazanmakta"ydı.[104]

Mihail Gorbaçov'un genel sekreter olmasıyla SBKP'nin başlattığı veya hızlandırdığı, "açıklık" ve "yeniden yapılanma" olarak adlandırılan politikaları Boran yakından izliyor ve önemsiyordu. Boran 1986 Şubat ayında katıldığı SBKP'nin 27. Kongresinde yaptığı konuşmada "Nükleer savaşın önlenmesi ve

---

mutsuz" olduğu (Atılgan [2007], s. 299) ve "yıpranmış bir beynin sendelemeye başla(dığı)" (Atılgan, "Behice Boran", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol* içinde, İletişim Yayınları, s. 472) 12 Eylül sonrası sürgün koşullarında mı ortaya çıkmıştır?

Oysa Atılgan şöyle bir fantezi geliştiriyor: Aslında sorunun başlangıcı 1977'ye kadar geri gidiyordu. TİP'in 1977 seçim yenilgisiyle Behice Boran dışındaki yöneticilerin büyük çoğunluğu adım adım sosyalist devrim stratejisinden geriye doğru çekilmeye, enternasyonalizmi Sovyetler Birliği'ne yaslanma şeklinde algılamaya eğilim göstermeye, "pro-sovyet" partilerle birleşmeyi savunmaya başlamışlardı. Atılgan burada "Yalçın Küçük Olayı"nı hatırlatıyor ve şöyle diyor: "Daha da açığı şudur ki, Yalçın Küçük TİP'ten giderken, aslında Boran'ın kendisi TİP'ten uzaklaştırılmış" böylece "parti içinde TKP ile birleşme ve Sovyetler Birliği'ne yaslanma karşıtlığının düşünsel ve siyasal kanalları" kapatılmış oluyordu (Atılgan [2007], s. 287).

Ne demeli? Yalçın Küçük'ün seyrüseferi biliniyor.

Eksik özetlemeler, Boran'ın bir tarihteki vurgularını başka bir tarihteki vurgularının karşısına dikerek bütünsel bir yaklaşımdan uzaklaşmak, böyle bir yöntemsel sorun, Boran'ın enternasyonalizmi konusunda Atılgan'ı düşünsel bir oynaklık ve karmaşa içine çekmiş görünüyor.

Atılgan, kitabının 310. Sayfasında, Boran'ın 1975 sonrasında uğradığı siyasal başarısızlık "onun kuramsal kimliğini değersizleştiremez, Türkiye'de sosyalist düşünceye kuramsal alanda yaptığı özgün katkıları berteraf etmez" diye yazıyor; buna karşılık Boran için yazdığı kitabı şu cümle ile bitiriyor: TİP 1975'den sonra umulan başarıya ulaşamayınca, "gitgide daha çok dışa yaslanma gereksinimi duyarak pro-sovyet bir çizgiye doğru ilerledi. TİP ile TKP'nin birleşmesiyle sonuçlanan bu süreç, aynı zamanda, Behice Boran'ın *gerek kuramsal*, gerek siyasal alandaki özgünlüklerinin *silinmesi süreci* oldu" (Atılgan [2007], s. 527), (vurgular benim –C.A.).

Hangisi Atılgan'ın görüşü?

Boran'ın enternasyonalizmini değerlendirirken, içine düşülen düşünsel karmaşa, 1975 sonrası TİP ve Boran için kullanılan ve kitabın geneli ile uyuşmayan bir "politik muarız" üslubu, Atılgan'ın kitabının değerini silip götürmüyor, ama zedeliyor.

[104] Boran (1979b).

barışın korunması açısından çok kritik olan bugünkü dünya durumunda ve Sovyetler Birliği'nde sosyalist sistemi daha ileri, nitel olarak yeni bir aşamaya hızla yükseltmek için" geliştirilen politikaları olumluyor, bu politikaların "dünya durumunu etkileyecek (olumlu) sonuçları olacaktır" diyordu.[105]

Boran bu politikaları önemsiyordu, çünkü daha 1968 Nisan'ında şunları yazmıştı: Sosyalist dünyada "beliren ayrılıklar, çatışmalar ve tartışmalar kanaatimce bir çözülme ve gerileme işareti değil, sosyalizmin teoride ve pratikte değişik toplum şartlarına, yeni toplumsal gelişmelere intibak ettirilmesi (uyumlu duruma getirilmesi), yenileştirilmesi ve geliştirilmesi alametleridir (belirtileridir). Sosyalist ülkeler geriye, kapitalizme doğru bir dönüşe yol açmadan yeni şartlara intibak işini başarabilirlerse, sosyalist demokrasiyi gerçekleştirebilirlerse, sosyalizm çok önemli bir aşama yapmış, yeni gelişme yolları hızla açılmış olacaktır."[106]

Sosyalist ülkeler ve işçi sınıfı partileri arasındaki ilişkiler konusunda çeşitli zamanlarda eleştiriler de yönelten Boran, yönelttiği eleştiriler hakkında 1969 yılında şu sözleri söylemişti:

> Sosyalistler için temel çelişki kapitalizm-sosyalizm çelişkisi ve mücadelesidir. Emperyalizmin sömürü ağı içinde ve ekonomik, politik, askeri baskısı altında olan Türkiye sosyalistleri için ise öncelikle böyledir. Sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde uygulanan olumsuz ve onaylamadığım politika ve davranışlar üzerinde yaptığım hiçbir eleştiri bu temel sorunu ikinci plana aktarmaz.[107]

Boran bütün politik yaşamı boyunca enternasyonalist bir devrimci oldu; Boran'ın enternasyonalizmi partili, özgüvenli, bağımsız kişiliği ile harmanlanmış bir enternasyonalizmdir.

Boran ve Kürt Sorunu

> Başkale'den Van'a giderken yol üzerinde büyükçe bir köyden geçiliyordu. Köye vardığımızda bir düğün şenliğinin olduğunu gördük. Özellikle Boran Kürt köy düğününü görmek için bir süre kalmamızı önerdi. Düğünün yapıldığı eve gittik. Halay çekmekte olan topluluk bizi sevinçle karşıladı. Boran hemen davetlilerin arasına katıldı. Oynayanlarla birlikte halay çekti. İlk defa bir Kürt düğününde bulunmasına karşın köylülere uyum sağlamış ve başarılı bir halay sergilemişti.[108]

---

[105] Boran (2010), C. 3, s. 2258.

[106] Boran (1968), s. 332).

[107] Boran (1970), sa.129

[108] Ekinci (2010), s. 684-685.

Anlatılan olay *"Doğu Mitingleri"* döneminde yaşanmıştı. Boran 1967'de yapılan yedi mitingden Siverek, Batman, Ağrı mitinglerine katılarak konuşmalar yapıyor, sağcı basında "Behice Boran şimdi de Kürtçü oldu"* diye suçlanıyordu. Urfa Milletvekili Boran yıl sonuna doğru Parti'nin düzenlediği ve Genel Başkan Aybar'ın da katıldığı gezi boyunca Diyarbakır, Siirt ve Van'a kapalı salon toplantılarında, Hakkari, Iğdır, Kars, Ardahan, Posof'ta yapılan mitinglerde konuşmalar yapıyordu.

TİP'in 2. Büyük Kongresinin aldığı kararlar arasında "Doğu Sorunu" da bulunuyordu. Boran bu kongrede yaptığı konuşmada "Doğu bölgemiz halkı hem tüm Türkiye halkı gibi sömürülmekte, hem de doğulu olduğu için ayrıca baskı altında ayrımlı bir muameleye tabi" tutulmaktadır demekteydi. [109] Boran 1968'de yapılan 3. Büyük Kongrede "bu mesele"nin sadece bölgesel bir ekonomik gerilik meselesi olmadığını, meselenin "etnik" yanının da olduğu gerçeği üzerinde duruyordu. [110] 1970 yılının Ekim ayında yapılan 4. Büyük Kongre konuşmasında da şunları söylüyordu: "Devletin resmi istatistiklerine göre, Doğu ve Güneydoğuda Kürtçe konuşan yurttaşlarımızın sayısı milyonları bulmaktadır. Kürtçe konuşan Türkiye Devletinin yurttaşlarının sayısı milyonları buluyorsa, bunlar bir halktır. Binaenaleyh (bunun için) Türkiye'de bir Kürt halkı vardır. Esasen tarihe bakıldığı zaman da tarihin geçmiş çağlarından beri bugüne kadar süregelmiş olan bir Kürt Halkının var olduğu da görülmektedir."[111] Boran sözlerini şöyle sürdürüyordu:

> İşçi sınıfımızın mücadelesi, sömürünün her şekli insanın insana kulluğunun her şekli son bulana kadar işçi sınıfının önderliğinde tüm köylü-kentli emekçilerin, tüm halkların, din ve mezhep topluluklarının eşit, özgür, kardeşçe bir arada yaşayacakları düzen gerçekleşene kadar sürecektir.[112]

4. Büyük Kongre'nin, "sosyalist devrim" ve "çalışma ekiplerine dayalı örgütlenme" ** anlayışı gibi kararlarının yanısıra Kürt Halkı sorununa ilişkin olarak

---

* Bu sözler 23 Ekim 1967 tarihli haftalık *Politika Dergisi*'nde yer aldı. Adı geçen dergi sayfalarında MİT kaynaklı "haber"lere de yer vermek, sonra MİT'in bu haberlere dayanarak raporlar hazırlamasına kaynaklık etmek gibi bir özelliğe de sahipti.

[109] Boran (2010), C. 1, s. 599.

[110] Ayrı eser, C. 1, s. 714.

[111] Ayrı eser, C. 2, s. 840.

[112] Ayrı eser, C. 2, s. 858.

** Dördüncü Büyük Kongre'nin 2 no.'lu kararında çalışma ekipleri konusunda şöyle deniyordu:

Her üyenin mutlaka bir çalışma ekibinde görevlendirilmesini, görev almamış sadece defterde kayıtlı üye bırakılmamasını,

önceki döneme göre en kapsamlı kararı aldığı biliniyor. [113] Alınan bu kararın, bir yanıyla da, Boran'ın "Partinin bilimsel sosyalistleşmesi süreci" olarak tanımladığı sürecin *Yön* çizgisine ve MDD'ciliğe karşı yürütülen ideolojik mücadeleyi içermesi ve bunun sonuçlarından birisi olarak hareketin bazı Kemalist etkilerden sıyralma sürecinin de gelişmesi sonucu olduğu belirtilmelidir.

12 Mart askeri müdahale sonrasında TİP'in Kürt Halkı'na ilişkin kararı bahane edilerek kapatılması sürecinde* ve sıkıyönetim mahkemesinde yapılan yargılamada Boran, parti çizgisini bir bütün olarak savunacaktı. "[Boran] 4. Büyük Kongre'nin Kürt sorununa ilişkin kararlarını içtenlikle benimsemiş, hem Anayasa Mahkemesi'nde, hem de parti yöneticileri aleyhine açılan ceza davasında bu kararları savunmuştur."[114]

TİP'in ve Behice Boran'ın Kürt sorununa yaklaşımı, pratikte Genel Başkan Aybar'ın 1963'te Gaziantep'te yaptığı konuşmayı,[115] 1964 Programı'nın "Doğu Kalkınması" bölümünü, 1966-1968-1970 Büyük Kongre Kararlarını, *Emek* dergisindeki yazıları ve tartışmaları kapsayan kolektif bir eylem içinde olgunlaştı. Boran o bölgeye yaptığı gezilerden ve partide birlikte çalıştığı Kürt aydınlarından çok şey öğrendiğini söyler.[116]

Kürt sorunun nasıl ele alınacağı konusu 1975 Programı hazırlık çalışmaları sırasında üzerinde önemle durulan konulardan birisi oldu. Yasal gerekçelerle, parti isminin yalnızca "İşçi Partisi" mi, yoksa "Türkiye İşçi Partisi" mi olacağının bile tartışma konusu olduğu durumda bu konu nasıl ele alınabilirdi? Sonunda "Kürt Halkı" kavramının programda kullanılmamasına karar verildi.

Buna karşılık, programın demokrasi için mücadele bölümünde "kişilere ve kitlelere karşı baskı ve şiddet uygulamalarının, ırkçı, şoven politikaların sona

---

Çalışma ekiplerinin, partinin fiili örgütlenme şemasında ilk ve temel örgür birimleri olmasını,

Yönetim organlarının direktifi altında çalışma ekiplerinin işçi ve emekçi kitlelerin çalışma ve yaşama yerlerine göre kademeleşerek örgütlenmesini...

1975 sonrası TİP örgütlenmesi daha da geliştirilerek bu anlayışa dayandırılmıştır.

[113] Kararların tam metni için bkz. Sargın (2001), C. 2, s. 1373-1379.

* Mehmet Ali Aybar, TİP'in, kendisinin de güvenoyu vermiş olduğu 12 Mart'çı Nihat Erim Hükümeti zamanında kapatıldığını unutarak, Boran ve Parti yönetimini "suçlamak" için "TİP'i kapattıranlar" söylemini son ana kadar sürdürmüş, Erim Hükümeti'ne neden güvenoyu verdiğini ise şöyle açıklamıştır: "12 Mart olmuştu. Nihat Erim senatoda 'ben anayasayı değiştirmeye değil, tastamam uygulamaya geldim, uygulayacağım' demişti. İnanmıştım. Güvenoyu verdim. Sonra değişti" (Bkz. Mumcu [2010], s. 32).

[114] Ekinci (2002), s. 68.

[115] Aybar (1968), s. 281-282.

[116] Boran (2010), 1966 yılındaki 2. Büyük Kongre konuşmasından, C. 1, s. 715.

erdirilmesi için" bir dizi talep formüle ediliyor ve "ırkçı, şoven politika, hareket ve uygulamaların son bulması" için mücadele edileceği belirtiliyordu.[117]

Asıl önemli olan ise, 1975 Programı'nın sosyalizm bölümünde "Demokrasi Toplumsal Yaşamın Her Anında ve Her Kesiminde Gerçekleşecektir" başlığı altında iki nokta üzerinde durulmasıydı. Birincisi, geri çağırma hakkını da içererek yerel yönetimlerin (yerel devlet yönetimleri ve belediyelerin) tek bir yönetim örgütlenmesi haline getirilmesi ve seçimle görevlendirilmeleri; ikincisi, merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında "nüfusun yerel dağılımı ve sosyolojik biçimlenişini birbirine uyumlu hale getirecek" şekilde illerin gruplandırılarak "bölgesel yönetim organlarının" öngörülmesiydi.[118]

Boran, konuşmalarında pek çok kez "doğu bölgesindeki ırkçı, şoven politikalara" karşı çıkacak, "demokratik özgürlükler" ve "idari mekanizma"nın demokratikleştirilmesi ve "halkın denetimi altına" sokulması taleplerini öne çıkartacaktı.[119]

12 Eylül'den sonra gizlilik koşullarında çalışmak zorunda kalan TİP'in Merkez Komitesinin kabul ettiği Rapor'a dayalı olarak Politik Büro tarafından hazırlanan Emperyalizme, Faşizme, Şovenizme ve Tekellerin Egemenliğine Karşı Eylem Platformu'nda, programda yer verilen "bölgesel yönetim"ler, Türkiye Kürdistanı için "bölgesel özerklik", Parti belgelerinde "bilimsel sosyalizm ilkelerine" atıfta bulunularak ifade edilen "ulusların kendi geleceklerini özgürce belirleme hakkı" doğrudan yer alacak, Parti'nin "eşitlik, kardeşlik, özgürlük temelinde gönüllü bir birliği ve bölgesel özerkliği" savunduğu açıklanacaktır.[120]

Boran'ın, Parti'nin ilkeleri ve görüşlerinin daha sistematik, açık seçik, her şeyin adıyla anlatıldığını söylediği, 12 Eylül sonrası koşullara uyarlanan TİP Tüzüğü'nün girişinde Kürt halkı sorunu konusunda ilkin genel bir değerlendirme yapılıyor ve Parti'nin, "ulusal bağımsızlık ve devlet kurma haklarını(n), ulusların ve ulusal toplulukların temel hakları olarak kabul" edildiği, "her türlü ırkçı, şoven milliyetçi, militarist ve soykırımcı uygulamalara karşı" olunduğu belirtiliyordu. Türkiye'ye ilişkin olarak ise, Parti'nin "Kürt halkının kendi kaderini özgürce belirleme hakkını" savunduğu belirtiliyor; "Kürt ve Türk halklarının ulusal ve toplumsal kurtuluş yolunda"birliğinin "proletarya enternasyonalizmi ilkeleri ve gönüllülük temelinde yükselebileceğine" olan inanç ifade ediliyordu.

Kürt halkı sorununa en olgunlaşmış yaklaşımın TBKP'nin 1988 tarihli programında, Programın "Barış ve Demokratik Yenilenme" bölümünde, olması ge-

---

[117] TİP (1979), s. 50.

[118] Aynı eser, s. 65-66.

[119] Boran (2010), C. 2, s. 1429.

[120] TİP (1981), s. 17.

reken yerde, ele alındığı söylenmelidir. Programın bu bölümünde, "Kürt ulusal sorunu(nun), Kürt halkının varlığının ve ulusal haklarının tanınmamasından kaynaklanan bir sorun (olduğu)", sorunun "baskı ve zorbalıkla, askeri yöntemlerle" değil, "adil, demokratik ve barışçı" bir poltik çözüme kavuşturularak çözülebileceği saptaması yapılıyordu. "Bu çözüm, Kürt halkının özgür iradesini temel almalı", her iki halkın "ortak çıkarlarına dayanmalı, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve Ortadoğu'da barışa hizmet etmeli"ydi; "böyle bir çözüme ancak Amerikan emperyalizmine ve şovenizme karşı olan" Türk ve Kürt "ulusal güçlerin ortak bir anlayışa varması ve güçlerini birleştirmesiyle ulaşılabilirdi"; TBKP adil, demokratik ve barışçı çözüm önerilerini destekleyecekti. Programa göre TBKP, ayrıca, Kürt halk sorununun demokratik çözümünün ancak Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkının, ayrılma haklarının tanınması ve onaylanmasıyla gerçekleşebileceğini savunmaktaydı.

TBKP'nin güncel talebi ise şöyleydi: "Türkiye Kürdistanı'nın olağanüstü yöntemlerle yönetilmesine son verilmeli, bölgedeki özel askeri birlikler geri çekilmeli, Kürt halkının varlığı tanınmalı, Kürt dili ve kültürü üzerindeki yasak ve baskılar kaldırılmalıdır."[121]

TBKP Programı

Behice Boran *Görüş* dergisinin 1987 Temmuz sayısında yayımlanan söyleşide "sosyalist devrime giden yolun niteliği, stratejisi konusundaki, 1960'ların son yıllarından bu yana ve ileriye dönük olarak sürüp" giden ayrışma ve tartışmalara dikkat çekerek, tartışmaların "bu zaman süresinde olup bitenlerden hiç ders alınmamışçasına, sanki dünyada ve Türkiye'de hiçbir şey değişmemiş gibi sürdürülüyor" olmasından yakınmaktadır.

Boran'a göre, "politika gerçeklik zemininde yürütülür"dü; 1987 koşullarında "toplumun önünde duran ivedi sorun bugünkü rejimi aşmak, demokrasi adına layık bir demokrasiye geçmek"ti; "bunu başarmak, toplumsal (politik) güçler dengesini demokratik güçlerden yana değiştirmek ve demokrasi için olabildiğince kitlesel, kararlı ve tutarlı (bir) mücadele vermekle ancak mümkün"dü; bütün dikkat ve güç "toplumsal (politik) güç dengesini bu yönde değiştirmek görevi üzerine yoğunlaşmalı"ydı; "demokrasiden yana güçlerin mücadele birliğinin, ortaklığının sağlanması (...) toplumsal (politik) güç dengelerini barış ve

[121] TBKP (1988a), s. 31-32.

demokrasiden yana değiştirmek için bir zorunluluk"tu.[122] "Demokrasi için yalnız konuşan değil, düşünen, konuşan ve davranan bir Türkiye gerekli" idi.[123]

Yine Boran'a göre, "nükleer silahlanma ve uzay çağında barış, savaş ve güvenlik sorunları, değişik bir içerik ve anlam kazanmıştı";[124] "ABD'nin uzayı silahlandırma girişimleri devam ediyordu"[125]; "nükleer çağda savaş, yalnızca savaşan tarafları ilgilendirmekten çıkmış, bütün insanlığı tehdit eden bir tehlikeye dönüşmüştü";[126] "üstelik nükleer füzeleri Türkiye'ye yerleştirme" planları vardı.[127] Ve "12 Eylül'den sonra askeri ve ekonomik politikalarda, ABD'ye bağımlılıkta" oluşan nitel değişiklik dikkate alındığında, "demokrasi mücadelesi(nin) barış için mücadele ile birlikte yürütülme(si)" gerekiyordu.[128]

Boran Türkiye'de yayımlanan dergilerle bu söyleşileri "TBKP Program Tasarısı"nın hazırlanmasından sonra yapmıştı.

TİP-TKP ortak program tasarısı, TKP'den üç Politik Büro üyesi, TİP'ten iki Politik Büro ve bir de MK üyesinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlandı.*

Behice Boran'ın 1987 Eylül ayının sonuna doğru kaleme aldığı son yazısı *Yeni Yol*'un 1 Kasım 1987 tarihli ilk sayısında yayımlandı.** Yazı TBKP Program Tasarısının iki parti içinde ve sol kamuoyunda açık olarak tartışmaya açılması dolayısıyla yazılmıştı.

---

[122] Boran (2010), C. 3, s. 2079-2081.

[123] Aynı eser, C. 3, s. 2276.

[124] Aynı eser, C. 3, s. 2289.

[125] Aynı eser, C. 3, s. 2274.

[126] Aynı eser, C. 3, s. 2267.

[127] Aynı eser, C. 3, s. 2274.

[128] Aynı eser, C. 3, s. 2290-2292.

* "SBKP ve diğer kardeş partilere mensup bilim insanlarının" TBKP Programı'nın "hazırlanmasına" ve "komisyon toplantılarına katıldıkları"na, programın onların "refakatinde hazırlandığı"na ilişkin bilgiler doğru değildir. (Bkz. Atılgan [2007], s. 307 ve aynı sayfadaki 147 no.'lu dipnot; Babalık [2005], s. 246).

Komisyon iki partinin "programatik birikimlerinin" değerlendirilmesinden sonra görüşlerin olgunlaştığını saptayarak yazılı ön metinler oluşturmaya başladı. Ortaya çıkan metinler TİP'li komisyon üyelerince Genel Başkan Boran'la ilişki içine sonuçlandırıldı. TKP'li komisyon üyelerinin de Genel Sekreter Nabi Yağcı ile ilişki içinde çalıştıkları anlaşılıyor (aktaran Zülfü Dicleli, [2007], s. 136). Bazı bilim insanlarıyla yapılan toplantılar ise yukarıda anlatılan çalışma işleyişinin ve sürecin tamamen dışında, genel sorunlara ilişkin bir görüş alışverişidir.

** *Yeni Yol* 1 Kasım 1987'de Federal Almanya'da yayımlanmaya başlamıştı. *Yeni Yol*, TİP ve TKP Merkez Komiteleri ve ortak bir yazı kurulu tarafından yayınlanıyordu. Her iki örgüt içinde tartışmaya açılan TBKP Program Tasarısının kamuoyu önünde açık olarak tartışılmasının aracı olarak görev yapıyordu.

Boran bu yazısında, son şeklini 1988 Birlik Kongresi'nde alacak olan TBKP 1988 Programı'nın* bir bölümünü oluşturan "Barış ve Demokratik Yenilenme" politik çizgisi (stratejisi) üzerinde duruyordu. Boran'a göre böyle bir politik eylem çizgisi "*toplumsal politik gerçekliğin*" somut analizine dayanıyor ve bu "*gerçekliği değiştirip dönüştürmeyi*" amaçlıyordu. Bu, politik güçler dengesinde barış ve demokrasi güçlerinden yana daha elverişli bir durumu elde etmek demekti. Bunun için Barış ve Demokatik Yenilenmenin toplumsal ve politik güçleri arasında bir diyalog ve işbirliği politikası geliştirilmeliydi. Her şeyden önce de işçi sınıfının ve emekçilerin, sol güçlerin eylem birliğini güçlendirme çabası esas alınmalıydı. Sol güçler arasında daha ileri aşamalara, sosyalizme uzanan birliklerin temel taşları daha bugünden döşenebilirdi.[129]

Program Komisyonu raporunda, "kapitalizm çerçevesinde olanaklı ilk ekonomik, iç ve dış politik çözümleri getirme programı" olarak düşünülen Barış ve Demokratik Yenilenme Stratejisi, 12 Eylül askeri-faşist darbesinden 1980'lerin sonuna gelirken karşı karşıya bulunan durumun somut analizine ve şöyle bir öngörüye dayandırılıyordu: "Gerek partilerimizin gücü, gerek işçi sınıfının örgütlülük ve bilinçlilik derecesi, gerek devrimci sol güçlerin birlik düzeyi, gerek daha geniş güçlerle işbirliği durumu, (buna karşılık) gerekse egemen burjuvazinin devlet iktidarı, ekonomik, kültürel, ideolojik hegemonya düzeyi açısından bakıldığında, *hemen yakın bir gelecekte* kapitalizmin sınırlarını aşabilecek tarzda *devrimci bir yükseliş olanağı görülmemektedir.*" Dolayısıyla "ülkenin ekonomik, po-

---

* Gökhan Atılgan'ın TBKP Programı konusunda 1990 tarihli bir belgeyi esas aldığı görülüyor. Bu belge yasal kuruluş için yazılmış olan, TBKP 1988 Programı'na yabancılaşmış bir metindir. Atılgan ayrıca "Tasarı"dan söz ediyor; Tasarı hakkında bilgi sahibidir. Bunlara karşılık Atılgan, TİP-TKP Birlik Kongresinde kabul edilen TBKP 1988 Programından hiç söz etmiyor, bu programın varlığından habersiz görünüyor. Oysa, 1988 Ekim ayında yurtdışında yayımlanan bu programın 1989 Haziran ayında Türkiye'de de yayımlandığı biliniyor. Boran için yazdığı kitabında da kanıtlandığı gibi Atılgan, aynı zamanda, kaynaklara ulaşmak için titiz ve kapsamlı bir çalışma yürüten bir araştırmacı; ne ki, TBKP 1988 Programına ulaşamıyor.

Öte yandan Atılgan'ın, kendi isimlendirmesiyle, Gorbaçov'un "Barış ve Yenilenme" diye bir programı olduğunu saptamış ve buna ulaşmış olduğu anlaşılıyor! "TİP ile TKP, Mihail Gorbaçov'un 'Barış ve Demokratik Yenilenme' programı ekseninde birleşecekti." Bkz. Atılgan (2007), s.299. Böylesi bir "basit kötüleme yöntemine" başvurulması doğru olmamış.

Atılgan, Boran'ın TİP-TKP birliği konusundaki görüşlerini çözümlerken (Atılgan [2007], s. 304-305), Boran'ın *Yeni Yol*'daki son yazısını da dikkate alıyor. Yazının ana konularından biri olan Barış ve Demokratik Yenilenme politik eylem çizgisi (stratejisi) üzerine Boran'ın yazdıklarının ise Atılgan'ın ilgisini çekmediği görülüyor. Oysa Boran'ın *Yeni Yol*'da yazdıkları, TİP 1975 Programı üzerine 1976'da yazdığı "Parti ve Program" başlıklı yazıda (Boran [2010], C. 3, s. 1562) geliştirdiği yeni strateji yaklaşımı ile süreklilik gösteriyor.

[129] Aynı eser, C. 3, s. 2307-2308.

litik, dış politik, kültürel yaşamında yeni bir durumu ortaya çıkaracak yeni bir politik güçler oranını adım adım oluşturma"ya yönelinmeliydi.

> [Ayrıca], politik güçler oranı ilerleme güçlerinden yana değiştiğinde, parti o andaki programdaki tüm acil, ya da stratejik nitelikli taleplerin yerine getirilip getirilmediğine bakmayacaktı. Güçler oranının değişmesi ölçüsünde tamamlanan aşamadan arta kalmış ödevleri, yeni stratejik aşamayla öne çıkan ödevlerle birleştirecek ve sürekli ileriye doğru yürüyerek, sosyal gelişme süreçlerini derinleştirecektir. Partinin bu yaklaşımı, devrim için şartların oluşmadığı koşullarda bir reformlar aşamasından diğerine geçilirken de, bir reformlar aşamasından devrimci bir aşamaya geçilirken de geçerli olacaktır.[130]

Başka bir bağlamda olsa da, Boran'ın 1984'te yaptığı bir konuşmadaki şu sözler ilginçtir:

> Faşist devlet terörü ve baskısı, günlük yaşam koşullarının çok ağırlaşması altında kitlelerin bir ölçüde yılgınlığa uğraması, aktif mücadeleden geri durması doğaldır. Kitlelerin "Yeter gayri!" deyip hareketlenmeleri zamanla bir birikime bağlı. Bundan ötürü halka taan edecek (halkı yerecek) değiliz elbette. Halk ozanının erdemli deyişiyle, "halka taan eylemek nemiz/Cümle küstahlık bizdedir". Kitlelerin önüne inanılır, güvenilir bir seçenek sunulmalıydı.[131]

Boran'ın Marksist politik eyleminin bir bileşeni, emperyalizme karşı mücadele ile birlikte demokrasi için mücadele idi. Kırk beş yılı bulan bu eylemin farklı evrelerinde farklı özellikler taşıyan demokrasi için mücadelenin sosyalizm için, bunun ön şartı olarak politik (sosyalist) devrim için mücadele ile teorik-politik ilişkisini Boran hep canlı tutmaya çalıştı. Boran, *Yarın* Dergisi'nin 1987 Ağustos sayısında yayımlanan söyleşide şöyle diyordu:

> Genel ve temel sorun, sosyalizme nasıl yaklaşılacağı sorunudur. Türkiye sosyalist devrime ve sosyalizme demokrasiyi gerçekleştirerek ve sürekli geliştirerek yaklaşacak ve sosyalizmde demokrasi daha da derinleşecektir. Bu perspektifin gerçekleştirilmesi uzun soluklu, gerçekçi, akılcı, ısrarlı bir mücadele ister.

Boran ekliyordu:

> Ülkenin verili sorunları ve çözüm yolları yüz elli yılı aşkın teori(k) ve pratik birikimin ve özgün, somut koşulların ışığı altında saptanmalı ve gereklerinin yerine getirilmesine zaman kaybetmeden girişilmelidir.[132]

---

[130] TBKP (1988b).

[131] Boran (2010), C. 3, s. 2203.

[132] Boran (2010), C. 3, s. 2287-2288.

Barış ve Demokratik Yenilenme politik stratejisi ve programı, TBKP Programı'nın bütününü değil, onun bir bölümünü oluşturuyordu. Programın sosyalizm bölümü şu cümlelerle başlıyordu:

> Sosyalizm Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin vazgeçilmez temel amacıdır. İşçi sınıfının öncülüğünde tüm emekçilerin iktidarıyla kurulacak olan sosyalizm işçi ve emekçilerin eseri olacaktır. Türkiye Birleşik Komünist Partisi, sosyalizmi amaçlayan diğer politik güçlerle birlikte sosyalist iktidarın uygulamalarına yön verecek, bu doğrultuda var güçle çalışacaktır.
>
> TBKP'ye göre sosyalizm, geçiş ve kuruluş sürecinin ve ülkemizin özellikleri açısından bize özgü renk ve çizgiler taşıyacaktır. Aynı zamanda Marx, Engels ve Lenin'in ortaya koyduğu ve sosyalizm dünyasının çeşitliliği içinde kanıtlanan yasallıklar Türkiye'deki sosyalizmin de temel niteliklerini oluşturacaktır.

Genel yasallıkları özetleyen program şöyle devam ediyordu:

> Tarihsel deneyim, kapitalizmden sosyalizme geçişin, yani sosyalizmin kuruluşunun ancak bu genel yasallıkların somut koşullara ve ulusal özelliklere yaratıcılıkla uygulanabildiği durumda başarıyla gerçekleşebildiğini göstermektedir.
>
> Kapitalizmden sosyalizme geçiş için sosyalist devrimin başarılması zorunludur. Bir dizi ara aşamadan oluşan sosyalist devrim süreciyle kapitalizmden sosyalizme geçilmesi, ancak işçi sınıfının ve geniş halk yığınlarının özgür isteği, bilinci, kararlı ve örgütlü gücüyle gerçekleşebilir.[133]

Boran, sözü edilen son yazısında TİP-TKP birliğinin soyut ilkeler düzeyinde kalan bir birlik değil, dünya ve Türkiye durumunun, değişme süreçlerinin çözümlenmesinde, devrim süreci ve stratejik yönelimlerinde, ittifaklar ve işbirliği politikasında, Sosyalist Türkiye'de sosyalizmin sahip olacağı içerik ve alabileceği özgül biçimlenmelerinde teoriye yaratıcı bir yaklaşım çabasının somutluğuna dayanacağını belirtiyordu. TBKP Programı her iki partinin programatik birikimlerinin günün koşullarında yeni bir senteze ulaştırılması çabasının bir ürünü olacaktı.[134] Bu elbetteki iki partinin programatik görüş ve yaklaşımlarında seçmeci-eklektik olmayan hem sürekliliği hem de yeniliği içerdiği anlamına geliyordu.

TBKP 1988 Programı, "Tasarı"nın tartışılma sürecinde, TİP'in 8. Büyük Kongresi ile TKP'nin 6. Kongresi'ndeki eleştiri ve öneriler dikkate alınarak, Boran'ın aramızdan ayrılışından yedi ay sonra 1988 Mayıs ayında yapılan TİP-TKP Birlik Kongresi'nde kabul edilmişti.

---

[133] TBKP (1988a), s. 46-47.

[134] Boran (2010), s. 2308.

Sürgündeki Boran, Gizlilik Koşullarında Bir Parti

1979 Şubat ayında yapılan Büyük Kongre'de alınan kararlardan birisi, yasal çalışma olanaklarının ortadan kaldırılması durumunda Parti'nin mücadeleye örgütlü olarak devam edeceğine ilişkin olanıydı. Merkez Yönetim Kurulu Kongre'ye sunacağı karar tasarılarını üç ay önce Parti örgütüne iletmiş, çalışma ekiplerinden başlayarak bütün örgütte görüşülmesini, tartışılmasını istemiş, ortaya çıkan görüş ve öneriler il yönetim kurulları raporu olarak genel merkeze iletilmişti. Kongreye sunulan MYK karar tasarıları böyle bir çalışmayla son şeklini almış ve kongrede oy birliği ile kabul edilmişti. Bu karara göre Parti, "emperyalizme, faşizme ve kapitalizme karşı bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesini her hal ve şartta örgütlü olarak, yılmadan sürdürmek kararında" olduğunu açıklıyordu.

Bu karar, Parti'nin yapmış olduğu "gizli faşist iktidar odağı" saptaması ve Maraş Katliamı'ndan sonra ilan edilen sıkıyönetimin bu odağın yeni mevziler kazanması ile sonuçlanabileceği öngörüsü ve sokaktaki MHP'li-ülkücü çetelerin ötesine geçecek olası bir faşizm tehlikesine dikkat çeken bir değerlendirme ile ilişkiliydi.

Kongre'den sonra yapılan MYK toplantısında, böyle bir durumda mevcut parti yapısından farklı bir biçimde yeniden örgütlenmeyi başlatmak için Genel Başkan Behice Boran yetkili ve görevli kılındı.

12 Eylül 1980 askeri darbesi üzerine Boran, aynı gün, gizlilik koşullarında mücadele için öncelikle görevlendirdiği yönetici arkadaşlarıyla evinde bir toplantı yaparak Partinin gizlilik koşullarında yeniden örgütlenmesini başlattı; ilk görevlendirmeleri yaptı; bütün merkez yöneticilerinin tutuklanması durumunda örgütlenmeyi sürdürmek üzere parti merkezinin yedek sorumlularını belirledi. Bu toplantıda örgüte iletilmek üzere 13 Eylül 1980 tarihli *Çark Başak* dergisi hazırlandı.

İlk toplantısını 1980 Kasım ayında yapan Merkez Komitesi, 1988 Mayıs ayında yurt dışında yapılan 8. Büyük Kongre'ye kadar çalışmalarını yurt içinde sürdürdü. Politik Büro çoğunluğunun yurt dışına kayması üzerine yurt içindeki parti çalışmaları, Genel Başkan Boran ve PB ile ilişki içinde, MK Yürütme Kurulu eliyle yürütüldü.

Çark-Başak başlangıçta yurtiçinde hazırlanıp yayımlanırken, 1981 sonunda Ankara "operasyonu"nun işaretleri alınınca yayınına ara verildi, yerine bir süre broşür tipi yayınlar öngörüldü. Daha sonraları *Çark Başak* yurtdışında yayımlanmaya başlandı. Boran'ın yazıları *Çark Başak*'ın ilk sayısından başlayarak bütün yayın yaşamı boyunca yurtiçinde de yönlendirici değere sahipti. "Aklı ve

gönlü"[135] Türkiye'de yürütülen mücadele ile birlikte olan Boran, yurtiçinde yapılan MK toplantılarına da görüşlerini iletmeyi sürdürecekti.

TİP 12 Eylül sonrasına geçişte ciddi ve çeşitli olumsuz koşullarla karşı karşıyaydı. Gizlilik koşullarında saflarını yeniden örgütlemesi; çalışma yöntemlerini değiştirmesi gerekiyordu.[136] Boran'ın 1986 sonunda yaptığı değerlendirmeye göre, karşılaşılan sorunların kaynağında Parti'nin legalden illegale geçiş için hazırlıklı olmayışı vardı. Legalden illegale geçiş zaten zor bir işti; buna hazırlıksız olmak ise sorunları büsbütün artırmıştı; ayrıca uzun yıllar legal parti olarak çalışmış olmanın yarattığı düşünce, çalışma ve davranış alışkanlıkları birdenbire değişmezdi; 12 Eylül darbesi nedeniyle büyük kongrenin yapılamamış olmasının bir sonucu ise merkezi önderliğe güvenin sarsılmış olmasıydı. Bütün bunlara bağlı olarak Parti'nin merkez örgütlenmesinin gerçekten işlevsel kılınması belirleyici önem kazanmıştı ve bu da zamanla gerçekleşebilmişti. Boran'a göre bunun sağlanması partinin her şeye rağmen sağlam, sağlıklı ve belli yeteneklere sahip bir özünün, çekirdeğinin olduğunun kanıtıydı ve 1987 yılına gelindiğinde "Parti çeşitli alanlarda işlevli ve etkin duruma gelmişti."[137]

12 Eylül sonrasında legal araçların yaratılması için hızlı adımlar atıldı. Parti'nin önayak olmasıyla ayrım gözetmeden bütün ilerici, demokrat, sol aydınların faşizme karşı ortak ve bağımsız bir platformu olarak *Bilim ve Sanat Dergisi* 1 Ocak 1981'de yayın hayatına başladı.* 1983'te cunta rejimine eklemlenen *"parlamento"* için yapılan seçimlerde kurulan Özal Hükümeti'nin politikalarına karşı işçi sınıfına ve sendikal harekete ilişkin konulara ağırlık veren *Gün* Dergisi, 1985 Mart ayında yayımlanmaya başladı.** *Gün* diğer sol dergilerle dostluk içinde tartışan, kurduğu temsilciliklerle 12 Eylül öncesi potansiyelin derlenip toparlanmasına çalışan bir dergi oldu.

1979'da aynı ismi taşıyan dergisi ile birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan, isimde değişiklik yapılarak dergisini İzmir'de yayımlamaya devam eden, derginin büroları çevresinde kendisini yeni döneme uyarla-

---

[135] Boran (2010), C. 3, s. 2133.

[136] Boran (2010), C. 3, s. 2182-2183.

[137] Boran (2010), C. 3., s. 2295-2297.

* *Bilim ve Sanat* dergisinin yukarıda tanımlanan işlevine bağlı olarak yayımlanabilmesi ve desteklenmesi her zaman partinin gündeminde oldu, parti bu amaçla aydınlara yönelik çalışma kapsamında bir MK Türkiye Yürütme Kurulu üyesini görevlendirdi. Öte yandan gazeteci Varlık Özmenek arkadaşımız da gazetecilik ilkeleri ve birikimi çerçevesinde derginin genel yayın yönetmenliğini yaparak işlevini gerçekleştirmesinde ve görevini sürdürmesinde önemli bir rol oynadı. Derginin sahipliğini uzunca bir süre Ali Naki Öner arkadaşımız yaptı.

** *Yarın* ve *Gün* Dergilerinin sahipliğini Avukat Sami Alptekin arkadaşımız yaptı. *Gün* dergisinin sorumlu yazı işleri müdürü, İdris Lütfü Melek arkadaşımızdı.

yarak faaliyetini yarı-legal olarak sürdüren Genç-Öncü, bazı kadrolarının Parti örgütlenmesine aktarılmasına karşın, çalışmalarını 12 Eylül sonrasında da gizlilik koşullarında sürdürecek, *Bilim ve Sanat* dergisinin çıkmasından yedi ay sonra "toplumsal gerçekçiliğin genç sesi" olarak 1 Eylül 1981'de *Yarın* dergisi yayımlanmaya başlayacaktı.* 1986'da Genç Öncü Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu üyesi olacaktı. DDGF'ye üye olması nedeniyle Genç Öncü'ye gönderdiği mesajda Boran şunları söylüyordu: "Güzel yayınınızı ilgiyle izliyor, başarılı çalışmalarınızın haberlerini övünçle alıyorum. Geleceğe inancım daha da güçleniyor." Boran Genç Öncü'nün DDGF'ye üye olarak kabul edilişini "bunca yıl, bunca uğraşla, bunca engel aşılarak kazanılmış, gerçekten hak edilmiş bir üyelik olarak" niteliyordu.

Boran 1980 Ekim ayı içinde yurt dışına çıktı. Evinde kalp spazmı geçirmesi üzerine hastaneye kaldırılmış bir ay kadar kontrol altında tutulmuş, bu süre içinde, yurt dışına çıkış için Sofya'da tedavi gören eşini ziyaret etme gerekçesi ile Behice Sadık Hatko isimli pasaportun kullanılması yolunun denenmesi tercih edilmiş, bunun için gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Hasta eşinin yanına Sofya'ya giden Boran bir süre kendisi de tedavi görecek, "güvenlik sorunu gerekçe gösterilerek" yapılan Çekoslavakya'ya geçme ve çalışmalarını orada yürütme önerisini uygun görmeyerek, 1981 Ocak ayında Belçika-Brüksel'e geçecekti.

Brüksel'e geçtikten sonra Boran'ın 12 Eylül cuntasına karşı ve Avrupa ilerici-demokrat kamuoyunu harekete geçirmek için başlattığı mücadelenin bir alanını Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'ne yönelik faaliyetleri oluşturdu. Boran 1965-1969 arası milletvekili iken Türkiye-Avrupa Ortak Parlamento Komisyonu'nun üyesiydi. 12 Mart yargılamaları sırasında ilerici-demokrat Avrupalı parlamenterlerin Boran ile dayanışmasına tanık olunmuştu. Hollandalı Milletvekili Dankert de bunlardan birisiydi ve Türkiye'ye geldiğinde Boran'la da tanışmış ve görüşmeler yapmıştı.

Boran Brüksel'e geçtikten sonra, o tarihte Avrupa Parlamentosu Başkan Vekili olan Dankert'le görüştü, görüşmeden sonra bir basın toplantısı düzenlendi. Bunu AP Dış İlişkiler Komisyonu'nda yaptığı ve Türkiye'deki durumu açıklayan konuşması, sorulan sorulara verdiği yanıtlar izledi. Boran'ın Komisyon'a yaptığı açıklamalar Fransız, Belçika, Hollanda televizyon ve gazetelerinin ilgi odağı haline geldi, Boran'la yapılan çeşitli görüşmeler yayımlanmaya başlandı. Bu arada, Belçika'da yaygın olarak okunan bir gazetenin Boran'la yaptığı söyle-

---

* *Yarın* dergisi, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Semih Gümüş arkadaşımızın yönetiminde yayımlanmaya başlandı ve kısa zamanda pek çok genç yazar ve çizeri bünyesinde toplayan başarılı bir yayın haline geldi . *Yarın*, bu özelliğini de korumaya çalışarak, 1984'ten sonra üniversiteli öğrenci gençliğin örgütlenme-dernekleşme girişimlerinde etkin oldu.

şiyi "Moskova tipi bir komünist" sözüyle bitirmesi "Boran bizim konuğumuzdur ve korumamız altındadır" açıklaması yapan Belçika Hükümeti'nin bu tutumundan geri çekilmesine neden oldu ve Boran siyasi mülteci olarak başvuru yapmak zorunda kaldı. Bu yayının, bu yazının konusu dışında kalan başka etkileri de oldu. Daha sonraları Boran, zamanının çoğunu Almanya'da geçirdi.

Boran, bu arada, Türkiye'deki yaygın işkence ve yurttaşlıktan çıkarma uygulamalarını konu edinen mektup ve basın toplantıları ile Avrupa Konseyi'ni harekete geçirmeye çalışıyordu.[138]

"Cunta Anayasası'na Hayır!" kampanyasının Avrupa'daki tepe noktasını Federal Almanya'nın Köln kentinde 1982 Ekim'inde Boran'ın çağrısıyla yapılan "Anayasa'ya Hayır" konulu uluslararası konferans oluşturdu. Cuntaya karşı güçlerin elbirliği ile örgütlediği bu konferansın açılış ve kapanış konuşmaları Boran tarafından yapılıyordu.[139] Cunta Anayasa'sı üzerine BBC Türkçe servisinin Boran'la yaptığı söyleşi de bu kampanya sonrasında yayımlanacaktı.

1984 yılı başlarında yapılan ve Türkiye'nin durumunun görüşüldüğü Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve Komisyonlarında yaptığı konuşmalarda Boran, Diyarbakır Cezaevi'ndeki insanlık dışı uygulamalar, TİP, DİSK, TÖB-DER, Barış Derneği, Yazarlar Sendikası davaları, İstanbul Barosu kovuşturmaları üzerinde durdu.[140]

Boran, bir yandan da, "TİP'in 20., DİSK'in 14. Kuruluş yılı" dolayısıyla yapılan dayanışma toplantısı; her biri TİP'le, Türkiye demokrasi güçleriyle dayanışma toplantısına dönüşen TİP'in kuruluş yılı toplantıları; TSİP'in 8. Kuruluş yılı toplantısı; İsviçre-Zürih'te düzenlenen "Türk ve Kürt Halkı ile Dayanışma Haftası" kapsamında yapılan toplantı; Sol Birlik adına konuştuğu Paris toplantısı; "Demokrasi İçin Birlik"in düzenlediği çeşitli toplantılar; Demokratik Kürt örgütlerinin düzenlediği Nevroz toplantısı gibi toplantılara katılıyor ve konuşmalar yapıyordu.

Boran'ın, öte yandan, çağrılı olduğu ve çeşitli tarihlerde yapılan uluslararası konferans ve toplantılara katılarak konuşmalar yaptığı biliniyor.

"Türkiye ve Türkiye Kürdistanı Sol Birlik"in oluşmasında, Sol Birlik'in kendi dışında kalan örgüt ve çevrelere yönelik dengeli bir politika geliştirme çabasında Boran birleştirici bir rol oynuyordu.

Boran'ın yurtdışına çıktıktan sonra yürüttüğü çalışmaların ağırlıklı bir diğer bölümünü de TİP-TKP birliğinin gerçekleştirilmesine ilişkin çalışmalar oluşturuyordu.

---

[138] Aynı eser, C. 3, s. 2196-2197.

[139] Aynı eser, C. 3, s. 2170-2172.

[140] Aynı eser, C .3, s. 2196-2197.

Birlik ve Tekleşme Konusu

Türkiye İşçi Partisi 1978 sonbaharında TSİP'e iki partinin birleşmesi için öneride bulunmuş, görüşmeler sürerken 23 Aralık 1978'de yapılan TSİP Kongresi'ndeki konuşmasında Boran "işçi sınıfının politik tekleşmesi veya birliğinin sağlanması sorunu" üzerinde durmuş, başlayan görüşmelerde bir hayli yol alınmasına karşın sonuca ulaşılamamıştı. Politik birlik sürecini üç parti (TİP-TSİP ve TKP) arasında birlikte geliştirmek için 1982'de yurtdışında yapılan görüşmeler de sonuç vermeyecek, birlik çalışmaları TSİP'in çekilmesiyle TİP-TKP arasında devam edecekti. 1988 Birlik Kongresi'nden sonra TBKP ile TSİP arasında birlik için yapılan görüşmeler de sonuçsuz kalacaktı.

14 Ekim 1979 seçimlerinden sonra Parti'nin bütün organ, büro ve gruplarında binlerce üyenin katılımı ile yürütülen Genel Tartışma, "bilimsel sosyalist platformdaki partilerin" birleştirilmesi, tekleşme için çalışılması konusunu, tüm örgütün, en azından büyük çoğunluğunun ortak görüşü olarak ortaya çıkarmıştı.

TİP ile TKP arasındaki birlik görüşmeleri 1980 yılının ilk aylarında başladı; Mayıs ayında iki parti arasında, birbirlerini aynı ideolojik temele sahip partiler olarak gördüklerini ifade ettikleri ve birliği sağlamayı öngördükleri bir protokol imzalandı. 4 Ekim 1980 günü başlayacak ve beş gün sürecek olan Büyük Kongre'nin ilk gün sabah bölümü Genişletilmiş İl Temsilcileri Toplantısı'na ayrılmış, bu toplantıda tekleşme konusundaki gelişmelerin sözlü olarak aktarılacağı örgüte 25 Ağustos'ta bildirilmişti. Araya 12 Eylül darbesi girdi ve bunlar gerçekleştirilemedi.

İki parti arasında 1980 Mayıs ayında imzalanan protokolle başlayan birlik süreci gel-gitlerle, tıkanma ve kopma noktalarının aşılmasıyla ilerleyen bir süreç oldu.

TİP-TKP birliği sekiz yıl süren bir çalışmanın sonucunda sağlanacaktı. 12 Eylül'den sonra TKP, başlangıçta, 1980 protokolünü, "üzerinde yeteri kadar çalışılmadığını" ileri sürerek yok sayma eğilimine girdi. Bu sorun, iki yılı bulan görüşme ve yazışmalarla 1983 Temmuz ayında protokolün yenilenmesiyle aşıldı:

> Marksizm-Leninizm ve proletarya enternasyonalizmini temel alan TKP ve TİP, günümüz koşullarında daha da ivedi bir önem kazanmış bulunan Türkiye işçi sınıfının politik ve örgütsel birliğini gerçekleştirmek konusunda görüş birliğine varmışlardır.

İki partinin üst düzey heyetlerinin 1984 Aralık ayında gerçekleştirdikleri toplantıdan sonra yapılan basın açıklaması, cuntaya karşı ilerici, demokrat, sol güçlerin iş, eylem ve giderek cephe birliğinin güncel görev olduğunun yinelenmesinin

yanı sıra, 1983 Temmuz protokolünün partilerin ve genel olarak kamuoyuna dolaylı duyurulmasını da amaçlıyordu.[141]

Öte yandan, TKP'nin 1983'te yapılan 5. Kongresi belgelerinde TİP-TKP arasında politik birlik sorununun varlığına işaret ediliyor, birliğin TKP'de sağlanmasını öngören legal-illegal iki parti modelinin esas alındığı anlaşılıyordu. Oysa Boran bu konuda farklı düşünüyordu. *Çark-Başak*'ın 1983 Kasım sayısında yayımlanan yazısında şöyle diyordu:

> Türkiye işçi sınıfının bütününde geçmişin kimi olumsuz tortularından arınarak tarafların olumlu birikimlerinin ortak baz üzerinde ileriye doğru güçlü bir ivme kazanabilmesi için işçi sınıfı hareketinin son 20-25 yıllık geçmişi, duygusal tutkulardan uzak, serin kanlı ve gerçekliğe saygılı bir biçimde gözden geçirilmeli, bir bilançosu çıkarılmalıdır (...) Birleşik parti böylece, birleşen partilerin aritmetik toplamı değil, diyalektik sentezi olur; Türkiye işçi sınıfının politik örgütlenmesinde, hareketinde nitel bir sıçramayı ifa eder.[142]

TKP'nin bu yaklaşımı TİP'in 1984 yılı başlarında yapılan MK'ne sunulan raporda da eleştiriliyor, iki parti arasındaki birlik sorununun çözümü için daha gerilere giden tarihsel gerçeklere dayanan ortak bir teze ("birliğin tarihsel gerekçesi") ulaşılmasının önemine dikkat çekiliyordu.

Bu konudaki ortak kavrayışa 1985 Kasım ayında ulaşıldı ve bu durum birlik sürecinin geliştirilmesinde bir "dönemeci" oluşturdu.

Kısaca özetlenecek olursa, 1951-1954 yargılamalarından sonra, yukarıda değinildiği gibi, TKP yurt içinde organlara bağlı bir örgütsel faaliyet yürütme olanağını yaratamamıştı. Buna karşılık Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesi ile TİP kapılarını sol, sosyalist ve yasal engeli olmayan komünistlere açmış, 1962'de yeniden yazılan parti tüzüğü, 1964 programı ile başlayan "bilimsel sosyalistleşme süreci" ve 1970'de yapılan 4. Büyük Kongre ile bir "sıçrama"yı gerçekleştirmiş, partinin ideolojik temeline daha sıkı oturması sağlanmıştı. 1962 yılında TKP'nin merkez organını yurt dışında yeniden oluşturmasıyla, 1960'lı yıllar boyunca komünist hareket, bir bütün olarak, yurt dışında ve uluslararası alanda faal olan TKP ile, yurt içinde "sınıf mücadelesi ve sosyalizm düşüncesini" geniş olarak yaygınlaştırmayı başaran TİP'ten oluşuyordu. İki parti arasında bu konuda herhangi bir anlaşma olmamakla birlikte, aralarındaki bu nesnel "işbölümü" ve "tamamlama", hareketin iki kol olarak varolması durumunu ortaya çıkarmıştı. TİP-TKP birliği, temelde, bu tarihsel ve nesnel özgün koşulların yarattığı bir sorundu. [143]

---

[141] TİP (1985b).

[142] Boran (2010), C. 3, s.2193-2194.

[143] TİP (1985a). Ayrıca bkz. Boran (2010), C. 3, s. 2253-2255.

Türkiye komünist hareketinin 1920'den başlayan tarihinin TKP ve TİP'in geçmişlerini kapsaması, birleşik partinin bu geçmişin topluca sahibi, doğrudan devamı olacağı düşüncesi, iki parti tarafından böylece benimseniyor ve birliğin tarihsel gerekçesinin birleşik partinin belgelerinde özet olarak yer alması konusunda mutabık kalınıyordu. Nitekim TBKP 1988 Programı'nda da böyle yapılacaktı.[144]

Bu noktaya birlik görüşmelerinden altı yıl sonra gelinmişti ve birleşmeyi simgeleyecek parti ismi, ortak program, ortak tüzük, ortak yönetim ve örgütlerin birleştirilmesinde izlenecek yol konuları artık gündemin diğer konularını oluşturacaktı.

Bununla birlikte, TİP-TKP birliğinin tarihsel gerekçesi konusunda ortak kavrayışa ulaşılması, 1970'lerde iki parti arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesini, özellikle "1975-1980 döneminin olumsuz birikimlerini aşmak"[145] için herhangi bir görev tanımlamasını kapsamıyordu. Oysa 1975-1980 dönemi, kural tanımaz "yöntem"lerin ve üslubun iki parti içinde doğurduğu "anti"likleri, psikolojik katılaşmaları ve önyargıları, "kazanır" görünürken kaybedilenlerin farkına varamayışların yaşandığı bir dönem olmuştu. Boran bu dönem için şunları söylüyordu:

> TKP ve TİP'in birleşme perspektifini benimseyip ilişkilerini bu yönde geliştirmeleri ve sonunda birleşmeyi gerçekleştirmeleri beklenirdi. Böyle olmadı. Tersine ilişkiler olumsuzluklarla yüklü bir hal aldı. Ayrıntılarına girmeden diyebilirim ki, bunun temel nedeni, kaynağı, iki partinin birbirlerine bakış açılarında ve aralarındaki ilişkilere yaklaşımlarında derin farkların varlığıdır. İki partinin ilişkilerindeki uyumsuzluk Türkiye işçi sınıfı hareketine önemli zararlar vermiştir.[146]

1975-1980 döneminin değerlendirilmesindeki bu eksikliğin iki parti içinde birlikçi bir ruhun güçlenmesini engellediği belirtilmelidir.

Boran 1987 Ocak ayında yaptığı konuşmada TİP-TKP birliğinin olumlu bir şekilde sonuçlanmasının bir şarta bağlı olduğunu söylüyordu: Birleştikten sonra parti içinde herhangi bir ayrılık belirtisinin yer almaması, iki partiden gelenlerin yekpare bir kitle oluşturması, birleşmenin hiçbir eklenti izi bırakmaması, bunun fazla zorlanmadan başarılabilmesi için de iki tarafın birbirine yaklaşmasının üst düzeylerle sınırlı kalmayıp, daha şimdiden yakınlaşma ve iyi ilişkilerin alt kademelere karar yaygınlaştırılması gerekiyordu.[147]

---

[144] TBKP (1988a).

[145] Boran (2010), C. 3, s. 2258.

[146] Aynı eser, C. 3, s. 2256.

[147] Aynı eser, C. 3, s. 2271-2272.

Yeni Yol'un 1987 Kasım sayısında yayımlanan son yazısında Boran'ın Türkiye'deki sol hareketin birlik sorunu üzerine yaptığı analiz önemlidir.

Boran'a göre, pek de kısa sayılamayacak bir süreden beri solda, her bir sol örgütlenme içinde egemen olan eğilim ne yazık ki ayrışma ve bölünme eğilimi olmuştu. Bu ayrışma ve bölünme eğiliminin bastırılması ve egemen eğilim olmaktan çıkartılması, bunun yerine diyalog ve işbirliği, dayanışma ve birlik eğiliminin belirleyici olması sağlanmalıydı. TKP ile TİP'in birliği yalnızca komünist hareket bakımından değil, aynı zamanda genel olarak sol hareket, devrimci demokrat hareket bakımından da yeni bir sürecin başlamasına katkıda bulunabilirdi. Sol kanattaki ayrılma ve bölünme eğiliminden nesnel koşullardan çok öznel faktör sorumluydu. Bunun için herkesin kendisine ve dostlarına, hem düne hem de bugüne, zamanla gelişmiş olması gereken bilgi hazinesiyle, solun deney birikiminin bilinciyle yaklaşması gerekirdi.[148]

İki partinin birleşme kararı almalarının açıklandığı Brüksel basın toplantısında Boran, "Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin oluşmasıyla, kurulmasıyla Türkiye'deki bütün komünistlerin birleşmesi sona ermiş olmayacaktır" diyor ve ekliyordu: "Birlik konusunu iki partinin birleşmesiyle kapatmış olmuyoruz. Katiyen. Bu konu açıktır. Bu konuda yol almaya kararlıyız."[149] *

Brüksel basın toplantısında bir gazeteci tarafından yöneltilen "TBKP legal olarak çalışmaya adaydır diyorsunuz. Açıkladığınız program doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı'na gidilip, partinin kurulmak istendiği söylenecek midir?" yolunda bir soruya Boran şu yanıtı veriyordu: "Hayır. Söyleyemezler. Çünkü iki parti de 12 Eylül'den beri illegaldir. TKP kurulduğu zamandan beri, Türkiye İşçi Partisi ise 12 Eylül darbesinden sonra yasaklanmış bulunuyor. Yeni bir parti, o da gene iki illegal partinin birleşerek kurduğu bir parti, gizlilikte olan bir parti olacaktır." Boran sözlerine komünist partilerin tercihinin hiçbir zaman gizli çalışmak olmadığını, buna zorla itildiklerini, dolayısıyla legale çıkmayı amaçladıklarını ekliyordu.[150]

Brüksel basın toplantısında, yukardakilerin yanısıra, NATO, AET, demokrasi kültürü gibi konularda gazetecilerin sorularına Boran'ın verdiği duru yanıtlar onun son sözlü açıklamaları oldu.

---

[148] Boran (2010), C. 3, s. 2308.

[149] Boran (1988), s. 57-58.

* Boran bu konuya 1986 başından itibaren hep dikkat çekmişti: "TİP ile TKP'nin birleşmesini işçi sınıfı tarihindeki diğer birleşmelerden ayıran özgün nedenler bulunmakla beraber, bu birleşmenin gerçekleşmesiyle tüm Türkiyeli komünistler birleşmiş olmayacaktır. Bunun için, kanımızca, süreç devam etmelidir." Bkz. Boran (2010), C. 3, s. 2250.

[150] Boran (1988), s. 55-56.

TBKP Program Tasarısı'nın hazırlanmasıyla birlikte iki parti, Boran zamanında, TİP-TKP birliğinin sağlanacağı TBKP Kongresi'nin 1987 Aralık sonuna kadar gerçekleştirilmesini, bunun için iç hukukları gereği önce iki parti kongrelerinin ayrı ayrı toplanarak birlik konusunun karara bağlanmasını kararlaştırmışlar, bunun takvimini hazırlamışlar, yurt dışında gizlilik koşullarında yapılacak üç kongrenin teknik hazırlıklarına başlamışlardı. İki parti genel sekreterlerinin "TBKP'yi yasal olarak kurmak" için ülkeye dönüşleri ve sonrasındaki gelişmeler sonucunda bu takvim uygulanmayacak, Birlik Kongresi yurt dışında ancak 1988 Mayıs ayında toplanabilecekti.

Örgütlü politik eylemi etkisizleştirecek değil, tersine geliştirecek teorik-programatik-örgütsel düzeylerde bir "süreklilik içinde yenilenme" çizgisinin yerini "değişim ve köklü kopuş" çizgisine bıraktığı 10 Ekim 1987'den sonraki süreç, bütün sorunlarıyla birlikte, Boran'ın tarihsel kişiliği ve önderliğinden yoksun olarak yaşanacaktı.*

Boran'ın 1968'de yazdıklarına göre Marksizmin "birbirinden ayrılmaz, ama ayırt edilebilir... bilimsel ve ideolojik iki cephesi vardır. İdeolojik yönü belirli bir zaman ve mekan şartları içinde yürüyen eylemin gereklerine daha sıkıdan ve yakından bağlıdır." Sosyalizmin, hareketlendirici bir değerler sistemi olarak kitlelere benimsetilmesi, açık ve kesin formüller, sloganlarla sağlanabilirdi. Öte yandan, Marksizmin "bilimsel yönü ise, hareket noktası ve son varış noktası itibariyle eyleme bağlı olmakla beraber, bir inceleme, araştırma, eleştirme ve düşünme faaliyeti olarak sorunları en geniş sınırlar, ihtimaller içinde ele alıp, en büyük bir özgürlük içinde çalışmaları yürütmeyi gerektirir (di)."[151]
Boran'a göre de Marksizm elbette bir dogma değildi; ama Marksizm aynı zamanda bir eylem kılavuzuydu. Boran'ın çeşitli dönemlerdeki politik ve düşünsel faaliyeti bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Akar, Atilla (1989), *"Eski Tüfek" Sosyalistler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Akbulut, Erden (2003), *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
Aktolga, Münir, Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü, (1971), *Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup*, İstanbul: Kurtuluş Yayınları.
Ant Dergisi (1970), Ekim 1970, sayı. 6
Anter, Musa (2010), *Hatıralarım*, İstanbul: Aram Yayınları.

* TİP-TKP birlik süreci üzerine Boran'ın yazı ve konuşmaları, ayrıca partiler arasındaki yazışmalar birlik konusunda oldukça geniş bilgi sunmaktadır (Bkz. Boran [2010], C. 3, s. 2138-2308).

[151] Boran (1968), önsöz s. VII, 117

Aren, Sadun (1993), *TİP Olayı, 1961:1971*, İstanbul: Cem Yayınları.
Atılgan, Gökhan (2007), *Behice Boran: Öğretim Üyesi, siyasetçi, Kuramcı*, İstanbul: Yordam Kitap.
Atılgan, Gökhan (2008). *Yön-Devrim Hareketi*, İstanbul: Yordam Kitap.
Aybar, Mehmet Ali (1968), *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler 1945-1967*: Gerçek Yayınları.
Aybar, Mehmet Ali (1988), *TİP Tarihi* (Cilt1-3), İstanbul: BDS Yayınları.
Aydınlık Sosyalist Dergi (1971), Ocak 1971, Sayı 27.
Avcıoğlu, Doğan (1962), "Türkiye İşçi Partisine Dair", *Yön*, 28 Kasım 1962, Sayı 50.
Avcıoğlu, Doğan (1963), "Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor?" *Yön*, 16 Ocak 1963, Sayı 57.
Avcıoğlu, Doğan (1966), "Sovyetler ve Biz", *Yön*, 28 Ocak 1966, Sayı 148.
Babalık, Naciye (2005), *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
Bayındır, Güzella (2010), *Akıntıya Karşı Behice Boran*, İstanbul: Yazılama Yayınları.
Belli, Mihri (1962), "Sosyalizm Tartışmaları" (Mehmet Doğu imzasıyla), *Yön*, 14 Kasım 1962, Sayı 48.
Belli, Mihri (1966), "Türk Soluna Saygısızlık", E. Tüfekçi imzasıyla, *Yön*, 15 Nisan 1966, Sayı 159.
Belli, Mihri (1970), *Yazılar 1965-1970*, Ankara: Sol Yayınları.
Belli, Mihri (1989), *İnsanlar Tanıdım*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
Belli, Sevim (1994), *Anılar, Boşuna mı Çiğnedik?*, İstanbul: Belge Yayınları.
Boran, Behice (1964), "Demokrasi Anlayışında Gelişmeler ve Devrimcilik", *Sosyal Adalet*, 1964, Mayıs, Sayı 2.
Boran, Behice (1968), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün Yayınları.
Boran, Behice (1969), "Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenler", *Emek*, Mayıs 1969, Sayı 2.
Boran, Behice (1970), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün Yayınları. İkinci Baskı.
Boran, Behice (1975), *Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Üç Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 1972 Eylül Ayında Yapılan Savunmadan; İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası*, İstanbul: Bilim Yayınları.
Boran, Behice (1976a), "Türkiye İşçi Partisi 1961-1971", *Çark Başak*, 16 Temmuz 1976, Sayı 11.
Boran, Behice (1976b), "Genel Başkan Behice Boran'ın Barışseverler Derneğiyle İlgili Konuşması", *Çark Başak*, Eylül 1976, Sayı 14.
Boran, Behice (1976b), "Parti ve Program", *Çark Başak*, 16 Eylül 1976, Sayı 15.
Boran, Behice (1978a). "Hükümetin Geleceği", *Yürüyüş*, 5 Eylül 1978, Sayı 178.
Boran, Behice (1978b), "İllerimize, Türkiye İşçi Sınıfı Hareketini Biraz Daha İleri, Biraz Daha İleri Götürme Azmiyle Dönüyoruz", *Çark Başak*, Ekim 1978, Sayı 53.
Boran, Behice (1979a). "Tüm Koşullarda Emperyalizme ve Faşizme Karşı Mücadele Edeceğiz", *Yürüyüş*, 16 Ocak 1979, Sayı 197.
Boran, Behice (1979b), "2. Büyük Kongre", *Yürüyüş*, 6 Mart 1979, Sayı 204.
Boran, Behice (1980). "Devrim ve Cephe Sorunu Üzerine", *Çark Başak*, 1 Mart 1980, Sayı 73.
Boran Behice (1988). *Son Nefesine Kadar*, İstanbul: Amaç Yayıncılık.
Boran, Behice (2010), *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, Cilt 1-3, İstanbul: TÜSTAV Yay.
Candemir, İ. Suphi, "Bir Daha Fenersiz Yakalanmamak İçin", *Sosyalist İktidar*, Mart 1980, Sayı 6.
Çayan, Mahir (1976), *Bütün Yazıları*, Derleyen M. Ali Moğultay, İstanbul: Evren Yayınları.
Çayan, Mahir (1971) "Devrimde Sınıfların Mevzilenmesi", *Kurtuluş*, 15 Mart 1971, Sayı 1.
Çelik, Aziz (2010), *Vesayetten Siyasete Sendikacılık 1946-1967*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Çetinkaya, Y. Doğan; Mehmet Ö. Alkan (2015), *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
"Devrimci TİP Komitesi ve Aydınlık" (1970), *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Ekim 1970, Sayı 24.
"TİP İçindeki Mücadelede Nereye Geldik?", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Ekim 1970, Sayı 24.
Dicleli, Zülfü (2007), *Ölümünün 20. Yılında Behice Boran, 20. Yılında TBKP ve Dönüşler* (yazarın bu eser içinde yer alan makalesi), İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
Ekinci Tarık Ziya (2002), "TİP ve TBKP Genel Başkanı Behice Boran İçin Birkaç Söz", *Bibliografya 2, Behice Boran* içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları.
Ekinci, Tarık Ziya (2010), *Lice'den Paris'e Anılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdinç, İdris (1989), "Bir Anı: Kocaeli'nde Politik ve Sendikal Mücadele (1938-1946)" adlı yazı içinde R.N. İleri'nin açıklaması (dipnot olarak), *Yeni Açılım*, Mart 1989, Sayı 11.
Erik, Şaban (1992), *Zor Günler*, İstanbul: Yalçın Yayınları, s. 243-250.
Çark Başak (1980), "Esasından Reddedilen 'Karar Tasarısı' Taslakları", 1 Eylül 1980, Sayı 4 (77).
Feyizoğlu, Turhan (2008), *Mahir*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
Fişek, Kurthan (1969), *Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tarihi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
Gönenç, Güney (2012), *Karanlık Zamanların Şarkısı*, Yeni Umut Yayınları
İleri, Rasih Nuri (1966), "Orak-Çekiç ve Provokasyon", *Çalıt Dergisi*, 12 Eylül, 1966
İleri, Rasih Nuri (1988), *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* içinde, İletişim, Cilt 6
Karadeniz, Harun (1977), *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayınları, 6. Baskı
Kıvılcımlı, Hikmet (1989), *Türkiye'de Devrimin Stratejisi*, İstanbul Sosyalist Kütüphanesi
Kurdakul, Şükran (2003) *Cezaevinden Babıali'ye, Babıali'den TİP'e Yazılar*, Evrensel Yayınları
Kurtuluş Kendini Anlatıyor 1-2 (2016), Dipnot Yayınlan
Küçük, Yalçın (1979). "Yalçın Küçük ile Konuşma", *Sosyalist İktidar*, 1979 Kasım, Sayı 2.
Küçük, Yalçın (1980), "Yolun Neresindeyiz?", *Sosyalist İktidar*, Nisan 1980, Sayı 7.
Mumcu Uğur (2010), *Aybar ile Söyleşi*, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
Mumcu, Uğur (2004), *Bir Uzun Yürüyüş*, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
Sargın, Nihat (2015), *TİP-TKP Birlik Süreci ve TÜSTAV*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınlan.
Sargın, Nihat (2001), *TİP'li Yıllar*, Cilt 1-2, İstanbul: Felis Yayınlan.
Selçuk, İlhan (1966), "Türkiye Komünist Partisi", *Yön*, 1 Nisan 1966, Sayı 157.
Silier, Orhan (2007), "TİP'in İkinci Dönemi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol* içinde, İstanbul: İletişim Yayınlan.
Somer, Kenan (1970) (Tosun Kaya adıyla), *Emek*, Eylül, 1975, Sayı 4.
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA) (1988), Cilt 6-7, İstanbul: İletişim Yayınları.
TBKP (1988a), *Türkiye Birleşik Komünist Partisi Programı*, İnfomedia.
TBKP (1988b), Program Komisyonu Raporu, basılmamış yayın.
TİP (1964), *Türkiye İşçi Partisi Programı*.
TİP (1966), *Çalışma Raporu*, Acar Matbaası.
TİP (1979), *Türkiye İşçi Partisi Programı ve Tüzüğü*, Karaca Ofset Basımevi, yayın no: 1, 5. Baskı.
TİP (1981), "Emperyalizme, Faşizme, Şovenizme ve Tekellerin Egemenliğine Karşı Eylem Platformu", *Çark Başak*, Mayıs 1981, Sayı 9(86).
TİP (1985a), "TİP ve TKP'Toplantısına İlişkin Olarak TİP MK İçin Hazırlanan Bilgi Notu", 2-6 Kasım 1985, Yayınlanmamış belge.
TİP (1985b), *Çark Başak*, Ocak 1985, Sayı 28(106).
Toker, Metin (1962), "Sayın Bayanın Derdi", *Akis*, 15 Ekim 1962.
Türkali, Vedat (2000), *Vedat Türkali ile Güven Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
Türkali, Vedat (2013), *Komünist*, İstanbul: Everest Yayınları.
Türkali, Vedat (2005), *Tüm Yazıları, Konuşmaları*, İstanbul: Everest Yayınlan.
Ulus, Özgür Mutlu (2016), *Türkiye'de Sol ve Ordu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Ürsal, Artun (2002), *Türkiye İşçi Partisi 1961-1971*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

KİTLELERİN DEĞİL KADROLARIN TEORİSYENİ VE LİDERİ OLARAK BEHİCE BORAN

Metin Çulhaoğlu

Behice Boran'la ilgili bu değerlendirmenin dönem sınırı baştan çizilmeli ki gereksiz tartışmalara girilmesin: Bu değerlendirme, Behice Boran'ın siyasal kimliğinin ve aktivitesinin, önceki yaşantısına, akademik kimliğine ve çalışmalarına baskın çıktığı 1960 sonrası döneme odaklanmaktadır.

Boran'ın kuşkusuz 1960 öncesinde de siyasal bir kimliği vardı; ancak bu kimlik kendini çok daha yaygın, görünür ve tartışılır biçimde 1960 sonrasında ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, odaklanacağımız dönem, Boran'ın akademisyen, sosyolog kimliğinin ötesinde bir sosyalist teorisyen ve lider olarak tanındığı ve ölümüne dek süren 1960 sonrası dönemdir.

Boran'ın entelektüel ve siyasal kimliğinin eskisine göre farklı olmasa bile daha ileri bir düzlemde şekillendiği dönem 1960'ların başından 1980'lere uzanır.

Bu yirmi yılın bir bölümü, özellikle 1960'lar, dünyada olsun Türkiye'de olsun belirli niteliklere sahip, duyarlı aydınların düşünsel ve siyasal yaşamlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Behice Boran için de geçerli saydığımız bu saptamayı biraz daha ayrıntıya dökmeye çalışırsak, dönemin öne çıkan beş özelliğinden söz etmek mümkün görünmektedir.

Nasıl Bir Dünya, Nasıl Bir Türkiye?

Birincisi: 60'lı 70'li yıllarda iki kutuplu bir dünya vardı. Türkiye de bu iki kutbun birinde yer alıyordu. Dünya kapitalist sistemi ve sosyalist sistem olmak

üzere iki bloktan söz ediyoruz. İki kutuplu, iki bloklu bir dünyada, dünyanın gittiği yer, ülkelerin durumu ve olasılıklar konusunda bugün olduğu gibi her gün sayısız senaryo ortaya atılmıyordu. Başka pek çok ülke gibi Türkiye'nin de konumu, NATO içerisindeki işlevleri, misyonu aşağı yukarı belliydi. Bu da, yine günümüzdekinden farklı olarak, yaşanılan dünyayı kalın çizgileriyle, ama az çok net biçimde resmetme imkânları tanıyordu.

İkincisi: Türkiye'ye dönersek, 60'lı ve 70'li yıllara damgasını vuran sermaye birikim modeli nedeniyle ki "ithal ikameci" de denmektedir, siyasal partiler ile yasama ve yürütme gibi organlar yarın seçmen kimliğiyle sandığa gidecek halkın taleplerine daha duyarlı olmak zorundaydı.

Üçüncüsü: 60'lı yıllarda Türkiye'de düzen içi siyasi görüşler ve odaklar gibi solun, sosyalizmin de nüfuz edebildiği ortak bir paradigma söz konusuydu: kalkınma ve sanayileşme paradigması. Bu paradigma gündemdeyken solun sözleri de dinlenir, karşı çıkılsa bile ciddiye alınırdı.

Dördüncüsü: Solcu, sosyalist aydınlar ve siyasetçiler arasında, hayli farklı konumlardan olsa bile bile verimli ve ilerletici sayılabilecek bir tartışma sürerdi. Verimli derken şunu kastediyoruz: Farklı görüşlerin birbirine sağladığı girdilerle, bu görüşlerin her biri kendi daha da geliştirme ihtiyacını duyar, bu yönde çaba gösterirdi. Bu tartışma ortamı, çok ilginçtir, en fazla 1920'lerin 1930'ların görülmeyen hesabının görülmesine yönelikti. Kastedilen şudur: Türkiye gibi ülkeler hangi yolu izlemeliydi? Batı'nın yolunu mu tutturmalı yoksa kimi çevrelerce geliştirilen bir tez olarak üçüncü dünyacılık mı yapmalı, kapitalist olmayan yolu mu izlemeliydi? Sonra, hangi sürece girilmiş olursa olsun işçi sınıfı mı esas alınmalı yoksa asker-sivil bürokrasi ve aydınlardan oluşan "zinde güçler" mi başı çekmeliydi? Sonuçta, 1920'lerde aydın çevrelerde çok tartışılan, 1930'lârda ise Kadro dergisiyle yeniden gündeme gelen tartışmalar 60'lı yıllarda "üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak" bir kez daha alevlenmişti.

Nihayet beşincisi: 1965-69 arasında Türkiye İşçi Partisi (TİP) TBMM'de 14 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Dar anlamda solun, sosyalizmin ötesinde Türkiye'nin genel siyasal yaşamında önemli bir dönüm noktası sayılmalıdır.

Devrimci Romantizm ve Behice Boran

Belirli bir dönemin ortamını, deyim yerindeyse "ruhunu" böyle özetledikten sonra Behice Boran'ın "özelliklerine" gelebiliriz.

Hemen belirtmemiz gerekirse bunlar büyük ölçüde "öznel" tespitlerdir; daha açığı, Boran'ın yazdıklarını okumanın, konuşmalarını dinlemenin yanı sıra onunla aynı partide yer alan ve şahsi tanışıklığı da olan bir kişinin kendi gözlemleri ve saptamaları sayılmalıdır.

Ancak, bundan hemen önce belirli bir kaynağa atıfta bulunmak istiyoruz. 1961 yılında, döneminin önde gelen Marksistlerinden Paul Baran'ın *Monthly Review* dergisinde *The Commitment of the İntellectual* başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Türkçeye "entelektüelin bağlanması", "angajmanı" şeklinde çevrilebilir. Makale Türkçede ilk kez 1966 yılında, Mehmet Selik'in çevirisiyle *Aydınların Görevi ve Sorumluluğu* adıyla yayımlanmıştır.

Paul Baran'ın bu makalesi o dönemde akademide olsun akademi dışında olsun belirli bir düşünsel formasyona sahip aydın kesim üzerinde hayli etkili olmuştur.

Behice Boran'ı en başta bu tür bir "bağlanmayla" ya da sorumluluk duygusuyla hareket eden, sonra bu sorumluluğunun siyasal-örgütsel karşılığını da veren bir aydın olarak değerlendiriyoruz.

Paul Baran'ın yazısına atıfta bulunmamızın nedenini biraz daha açalım.

"Bağlanma" dediğimiz durumun, belirli bir sorumluluk ve yükümlülük üstlenme duyarlılığının, gizil, daha örtük evreleri olabildiği gibi açığa çıktığı, kendini dışa vurduğu dönemler de olabilir. Kanımızca, Behice Boran'da gözlemlenebilecek önemli özelliklerden biri, gizil dönemlerin kısa sürmesi, hemen ardından aktif döneme geçilmesidir. Belki cüretkâr bulunabilir, ancak söylediğimiz şudur: Aydınlarda hele hele akademisyen kökenli aydınlarda "bağlanma" durumunun siyasal-örgütsel angajmana dönüşmesi hayli güç olmasına karşın Boran'da böyle olmamıştır.

Bunun altını kalınca çizdikten sonra ikinci özelliğe gelebiliriz: Behice Boran'ın son derece inatçı bir kişiliği olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, bu inatçılık da belirli bir entelektüel formasyonla ilişkilendirilmelidir. Böyle bir inat, ancak devrimci romantizmle mümkündür. Burada devrimci romantizmi pozitif anlamda kullanıyoruz ve Behice Boran'ı devrimci romantizmin Türkiye'deki önemli taşıyıcılarından biri olarak görüyoruz. Bu romantizm ve onun getirdiği inat olmasa 15 yıl hükümle Adapazarı Cezaevine girerken "O kadar öfkeliyim ki yatarım" diyemezdi.

Ne Toptancılık ne Biriciklik

Akademiden gelen bir siyasetçi olarak Boran'ın özelliklerini belli bir soyutlama düzeyinde ortaya koymaya çalışırsak neler söylenebilir?

Burada kritik, belki de Boran'ı kendisi gibi başka sosyalist aydınlardan ve akademisyenlerden ayıran bir özelliğe dikkat çekmek istiyoruz.

Toptancılık, biriciklik ve özgüllük olmak üzere üç kavram düşünelim. Bunlardan toptancılık, bir şablon içerir. Örneğin denir ki "bir gelişmiş kapitalist ülkeler vardır, bir dünya sosyalist sistemi vardır, bir de üçüncü dünya ülkeleri

vardır... Sosyalistlerin üçüncü dünya ülkelerinde yapması gerekenler ise şunlardır..." Başka bir deyişle, özellikleri, özel tarihsel konumları, barındırdıkları sınıfsal dinamikler vb. hesaba katılmaksızın Türkiye olsun başka üçüncü dünya ülkeleri olsun hepsi aynı kategoriye konulur ve hepsine bir şablon uygulanır.

60'lı yılların klasik mottosunu hatırlatalım: "Bugün yarı bağımlı ve yarı feodal bir ülke olan Türkiye'de hâkim çelişki işbirlikçi burjuvazi ve feodal mütegallibe ile bunların dışında kalan tüm millici güçler arasındadır, dolayısıyla Türkiye'nin önündeki devrimci adım milli demokratik devrimdir..." Böyle söylenirdi, herkes bunu ezberlemişti. İşte bu toptancılıktır. Bunu yalnızca o zamanın "MDD'cileri" söylemezdi; o zamanki Sovyet çizgisine yakın olanlar arasında da benzer düşüncede olanlar vardı.

Buna toptancılık diyoruz.

Bir de biriciklik (*uniqueness*), hiç bir şeye benzememezlik, sadece kendine benzerlik düşüncesi vardır. Bu durumda çözümleme yapmaya çalışan bir aydın açısından baştan çıkarıcı iki yönelimden söz etmiş oluyoruz: biri toptancılık, diğeri de biriciklik, yani Türkiye'nin başka hiçbir ülkeyle benzerlik taşımayan bir yer olduğu düşüncesi. Bizce Behice Boran'ın aydın olarak, bir siyasetçi olarak en önemli özelliklerinden biri, bir yandaki toptancılıkla öbür taraftaki biriciklik düşüncesine kapılmadan, ikisinin dayattıklarını özgüllük diyebileceğimiz, yani belirli özgüllükleri hesap eden bir bileşimde buluşturabilmesidir.

1960'lı yıllardaki *Yön* tartışmalarından itibaren Behice Boran ne toptancılığa pirim vermiş ne de Türkiye'nin hiç bir yere benzemeyen, nevi şahsına münhasır bir ülke olduğu fantezisine kapılmıştır. İki yanlışın dışında özgün çözümleme yapabildiği için işçi sınıfı vurgusuna ve sosyalist devrim görüşüne ulaşabilmiştir. Örneğin, "kapitalist olmayan yol" tezlerine ya da Türkiye gibi bir ülkede devrim olacaksa bunun başını asker, sivil, bürokrat kesimin ya da o zamanki deyimle "zinde güçlerin" çekebileceği görüşüne itibar etmemiştir.

Emperyalizm ve Kapitalizm: Türkiye'yi Yerine Oturtma

Devam edelim.

Boran'ın bu iki uca sapmamaktan kaynaklanan en önemli çözümleme ve katkılarından biri, Türkiye'de kapitalizmin gelişme dinamikleriyle emperyalizmin kendi dinamiklerini ve süreçlerini birbirinden bir bıçakla ayırmayıp, emperyalizmin aynı zamanda içsel bir olgu olduğunu tespit etmesidir. Türkiye'nin, içi emperyalizm ve dış odaklar tarafından doldurulan "boş bir kap" olmadığını, bu kabın içinde "otantik" bir şeyler olduğunu hep vurgulamıştır. "Kabın" dış süreçlerle, emperyalist odaklarla bütünleştiğini, dolayısıyla anti-kapitalist mü-

cadele ile anti-emperyalist mücadelenin birlikte yürütülmesi gerektiği sonucuna ulaşan, 60'lı yıllardaki önemli siyasetçilerden, önemli çözümlemecilerden biridir Behice Boran.

Bu açıdan bakıldığında Boran'ın klasik Marksizm-Leninizm bilgisini ya da formasyonunu, Türkiye'deki toplumsal formasyon çözümlemeleriyle bütünleştirebilen ender sosyalist önderlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Tek demiyoruz, çünkü Hikmet Kıvılcımlı'nın da bu yönde çabaları olmuştur.

Behice Boran'ın bir başka özelliği ise geliştirdiği ya da geliştirilmesinde önemli pay sahibi olduğu bir düşünce yapısında, bir formasyonda sonuna kadar kararlı ve sebatkâr olmasıdır. "Ne var bunda" denilmemelidir ve herkeste olduğu sanılmamalıdır. Ne yazık ki Türkiye'deki pek çok sol-sosyalist siyasetçi için düşünsel çerçeve, formasyon, çözümleme, hat, vb. bir örtü işlevi görmüştür. Böyleleri için önemli olan siyaset ve örgüttür. Daha açık konuşursak: Örgütü ve siyasetini kendi adına sağlama aldıktan sonra yeri geldiğinde MDD'ci de olurum, sosyalist devrimci de olurum, ileri demokrasici de olurum, hatta liberalliğe de prim veririm diyebilecek bir insan değildi Boran. Düşündüğünü, geliştirdiğini ya da geliştirilmesinde çok büyük katkısı olduğu bir formasyonu sebatkâr bir biçimde sonuna kadar savunan bir liderdi.

Kitle Değil Kadro Lideri

Behice Boran'ın "liderlik vasıfları" denildiğinde bir noktanın en başta açıklıkla ortaya konulması gerekir: Behice Boran bir kitle önderi değil, bir kolektif önderidir; bir kadro önderidir. Örneğin 60'lı yılların TİP'ine bakacak olursak Mehmet Ali Aybar'da bir halk önderi, Çetin Altan'da ise "halk sözcüsü" olma özellikleri daha fazla idi. Çetin Altan meseleleri biraz vülgarize ederdi. Aybar'ın ise belli bir fiziği vardı, "69'da başa güreşeceğiz" söylemi vardı; "işçiler, marabalar" söylemi vardı... Bu özellikleriyle, Aybar bir kitle önderi, halk önderi olmaya daha yatkın vasıflara sahipti. Buna karşın Behice Boran, bir halk değil, kitle değil, kadro ve kolektif önderiydi. Dolayısıyla kendi düşünsel üretimi dış çevrelerden çok iç çevresinde, kendi kolektifinde ve onun yakın çeperinde çok daha etkili olmuştur.

Örneğin, 1961-1971 döneminde Türkiye'de Türkiye İşçi Partisi tarafından temsil edilen siyasal ideolojik formasyonun oluşmasında başkalarıyla birlikte ve özellikle 1960'ların ilk yarısında *Yön* dergisiyle giriştiği tartışmalar dolayısıyla Behice Boran'ın ciddi bir ağırlığı ve damgası vardı. Şöyle de söyleyebiliriz: 1961-71 döneminde Türkiye sosyalist hareketinin önce başlıca öbeği konumunda, sonra öbeklerden biri olan TİP'in bir süreç içerisinde siyasi görüşlerin, ideolojik

görüşlerinin ve formasyonunun şekillenmesinde Behice Boran'ın girdilerinin ve düşünsel üretiminin önemli bir payı olmuştur.

Bir örnek daha: 1968 yılından başlamak üzere, TİP içerisinde Aybar'ın tezlerine ve yönelimlerine karşı bir muhalefet şekillenmiş ve sonra başarılı olmuşsa, bu muhalefetin teorik-ideolojik merkezi Behice Boran'dır. Aybar'ın "sömürü" yerine geçirmek istediği "horlanma teorisinin", Marx'a karşı Proudhon okunması tavsiyelerinin ve nihayet Lenin'e ve Sovyetlere yönelik belirginleşen rezervlerinin karşısına çıkmıştır.

Behice Boran'ın tamamen kendine özgü görüşleri olmasa bile, bazı konularda özgül görüşleri içerip aşan, bir üst aşamada bütünleyebilen bir teorik gücü ve yeteneği vardı. Bu önemli bir özelliktir ve daha sonra 1975 yılında ikinci TİP'le birlikte daha görünür ve etkili hale gelmiştir.

"Seçici Etki" ve "Kolektif Üretim"

Az önce Boran'ın dış çevrelere hitap eden bir önder olmaktan çok belirli bir "iç kolektiviteye" hitap ettiğinden söz etmiştik.

Bu, "dış" denebilecek çevreler üzerinde hiç mi etkisi olmadığı anlamına geliyor?

Kuşkusuz bu kadar değil. Boran'ın kendi partisi dışında belirli bir "hitap çevresi" olduğunu teslim etmek gerekir. TİP'in düzenlediği, dışa açık ve Boran'ın konuşacağı toplantılara siyaset, akademi ve sanat çevrelerinde öne çıkmış kişilerin dinleyici olarak gelmeleri 1975-80 dönemi TİP'inde sıkça görülebilecek bir durumdu. Belki "seçkin" diyebileceğimiz bu kesim üzerinde Boran'ın belirli bir etkisi vardı. Ancak yine de temel görüşümüzü yineleyelim: Boran bir kadro lideriydi, kolektivite lideriydi; dışa dönük liderliği ve etkileyiciliği ise daha seçkin bir kesimle sınırlı kalırdı.

Bunu bir zaaf değil "özellik" olarak kabul etmek gerekir.

Bu satırların yazarı dâhil bizim mensup olduğumuz "gelenekte" ki buna "geleneksel sol" diyebiliriz ya da eski deyimle Sovyetik çizgi diyebiliriz, önemli toplantılar hep dünya ve ülke tahlilleriyle başlar, ardından örgütsel sorunlar, daha sonra da "güncel görevler" gelirdi. Türkiye İşçi Partisi'nin önemli toplantılarında dünya ve Türkiye tahlillerini biraz uzunca Behice Boran yapardı.

Burada Boran'ın o kadar yaygın bilinmediğini düşündüğümüz bir özelliğine değinmek yerinde olacak.

Dünya ve ülke değerlendirmesi öncesinde, daha doğrusu bunun toplantılarda dillendirilmesi öncesinde dünyadaki ve ülkedeki gidişata ilişkin olarak Behice Boran'ın mutlaka gelişkin bir fikri olurdu. Burada genel geçer sözleri değil belirli bir olgunlukta, önemli saptamalar içeren fikirleri kastediyoruz. Ancak

Boran, açık toplantılarda konuşmasını yapmadan önce görüşlerini mutlaka belirli kişilerle konuşup tartışırdı. Konuştuğu kişilerden aldığı girdilerle kendi ön kurgusunu besler, böylece ortaya bir "son hal" çıkardı. Boran her zaman "dış girdilere", kendine çok aykırı düşmemek kaydıyla farklı görüşlere açık bir liderdi.

Bir Kez Daha Devrimci Romantizm, Ama Ötesi de Var...

Behice Boran'ın sözüdür: "Uğruna ölmeye değmeyen bir hayat, yaşamaya da değmez."

Bu söz kesinlikle bir hamaset örneği sayılmamalıdır. Devrimci romantizmin dışa vurumudur. Behice Boran hiç bir zaman "biz kelle koltukta insanlarız, bizim ne zaman öleceğimiz belli olmaz" edebiyatı yapmadı. Uzun soluklu sosyalizm mücadelesinin "yüz metre yarışı değil, bir maraton yarışı" olduğunu söyleyen bir insan, bu maraton yarışında çok kritik, kelle koltukta gitmeyi gerektiren birtakım uğraklar, birtakım dönemeçlerin de olacağının bilincindeydi ve "Uğrunda ölmeye değmeyen bir hayat, yaşamaya da değmez" sözünü de buradan hareketle söylemişti.

Evet, romantizm dedik...

Ama yazıyı bitirirken yapacağımız alıntının içeriği kesinlikle romantizm değildir.

Romantizm herkeste olabilir; ancak aşağıdaki tutum bir kararlılıktır, dirayettir, ısrardır ve herkese, hele hele Türkiye'deki pek çok sosyalist aydına kolay kolay nasip olmamıştır.

"Her şeyi söyleyebilirsiniz, parti örgüt... bu kadar mesele yapmazdım. Siz, sosyalist devrim anlayışı yanlıştır, diyorsunuz değil mi?" Ortaya sordu. "Evet" dedik. "Ben hayatım boyunca bunu savundum" dedi, tam cümleleriyle hatırlamak mümkün değil, "ben bununla birlikte varım" anlamına gelen bir cümle söyledi. "Siz buna karşı çıkıyorsunuz, o zaman bağlar kopuyor, konuşulabilecek bir şey kalmıyor. Bunu demeseydiniz, başka her şeyi tartışabilirdik."[1]

[1] Gökhan Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap 2007, s. 295.

BEHİCE BORAN:
BİR KADIN, BİR ANNE, BİR İNSAN

Oya Baydar

"Bir sosyalist, bir sosyolog, bir lider" diye de ekleyebilirdim ama bu yönlerini benden çok daha iyi anlatacaklar var. Üstelik ben onu asıl kadın haliyle, anne yüreğiyle, insan yanıyla tanıdım. 1971 yazıydı. Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'na doldurulmuş gencecik öğretmen adayı kızlar, ODTÜ'lü birkaç öğrenci ve koğuşun yaşlıları: Deniz'lere yardım yataklıktan yargılanan Sevim Hanım (Onursal), Lise Müdiresi Naciye Hanım, hangi davadan yargılandığı uzun zaman belli olmayan ben (Otuz yaşındaydım o günlerde ve yaşlılardan sayılıyordum), Şirin Cemgil (O benden de genç ama yine de abla statüsünde), bir süre Sevgi Soysal, bir mühendis arkadaşımız, kısa süre kalan Yahova Şahitleri'nden iki kadın ve koğuşun mevcudu sürekli değiştiğinden tam hatırlayamadığım başka genç kızlar, kadınlar...

Behice Boran, Balyoz harekâtının ardından Mayıs sonunda tutuklanmıştı. Yıldırım Bölge'ye benden sonra getirildiğine göre demek bir süre Mamak Askerî Cezaevi'nde kalmış. Kadın polisler Behice Hanım gelecek diye haber verdiklerinde aldı koğuşu bir telaş. En çok da Sevim Hanım'la ben telaşlandık, çünkü 12 Mart üstümüze balyoz gibi indiğinde sol düşman kamplara bölünmüştü, paramparçaydı. Bizim koğuştakilerin çoğunluğu Dev-Genç'liydi, onların gözünde TİP oportünist-revizyonist bir örgüttü, Boran'a hiç de dost gözlerle bakmıyorlardı.

Behice Hanım için, koğuşun hemen girişinde, büyük demir kapının yanındaki ranzayı boşaltmıştık. Orası hem bütün koğuşa nâzır hem de görece korunaklı, gürültüsü patırtısı az, mahremiyete elverişli bir köşeydi. Koğuşa tam hangi saatte getirildiğini tam hatırlamıyorum, akşama doğru olmalı çünkü karava-

nayı getirmişlerdi. Ona gösterişsiz ama saygılı bir hoş geldin töreni yaptık, lavaboda kolonyalı pamuk yakarak pişirdiğimiz kahvesini ben sunmuştum, hatırlıyorum. Kahveyi alırkenki nazik ama mesafeli hali, yorgunluğuna verdiğimiz suskunluğu dikkatimi çekmişti. Behice Boran'ı o zamana kadar parti toplantılarında, kongrelerde, mitinglerde görmüş, dinlemiştim. Dimdik duran, soğuk, tavizsiz, ölçülü, duygusal yanı eksik, saygınlığını zırh gibi kuşanan, mesafeli biri gibi gelmişti bana. Parti kongrelerinden birinde, bir muhalifin (belki de bir provokatördü) bir kadına söylenebilecek en ağır küfürleri yüksek sesle haykırması sırasında istifini bozmaması; sonrasında da "O sözler üzerimden yağmur gibi akıp gitti" demesi hiç aklımdan çıkmamıştı. Liderlik demek ki böyle bir şey diye geçirmiştim içimden, saygı duymuştum. Ama saygı çoğunlukla sevgiyi geriletir, Boran için hissettiğim duygu buydu.

Kazıkiçi Bostanları Manzarasına Karşı Volta Sefası

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu, Ankara'nın Kazıkiçi Bostanları yöresindeki askerî garnizonun ortasındaydı. 12 Mart sonrasında sıkıyönetim ilan edilince, er koğuşlarından biri alelacele boşaltılmış kadın tutuklular için hapishaneye dönüştürülmüştü. Bölgenin diğer ucunda, bizim koğuştan 100 metre kadar ötede erkek tutukluların koğuşu vardı. Havalandırmaya çıkarıldığımızda uzaktan birbirimizi görürdük. İlk birkaç ay pek sıkıda değildik; faşizan uygulamalar henüz yoğunlaşmamıştı. Bizim kızlar nöbetçi erleri ya da kadın polisleri ayarlayarak, erkekler koğuşundaki örgütdaşları veya erkek arkadaşlarıyla mektuplaşırlardı bile. Sonraki dönemde koşullar değişti, zaman zaman nefes alamaz hale geldik.

Behice Hanım'la beş ayı aşkın bir süre orada birlikte kaldık. O, ekim başında tahliye edildiğinde ben hâlâ içerdeydim. (Boran TİP davasından hüküm giyince yeniden tutuklandı ve Sakarya Cezaevi'ne kondu.) Yıldırım Bölge günlerimiz başka bir Behice Boran'la tanışmamı, saygının sevgiyle pekişmesini sağladı. Hangi birini anlatmalıyım; baskıların biraz gevşediği normal zamanlardaki bir saatlik volta sırasında, telörgülerle çevrili kışla avlusunda manzara niyetine Ankara'nın Kazıkiçi Bostanları'nı seyrederek yürürken, yüreğine oturan sıkıntıları paylaşmasını mı, Oralet'e kolonya katarak yaptığım feci lezzetteki kokteyli, beni kırmamak için yüzünü ekşiterek yudumlarken, "Çıkınca Divan'da içeceğiz kokteylimizi" demesini mi, ikide bir koğuşa baskın düzenleyip taciz eden hapishane yönetimine kapının önünde dimdik durarak karşı koyuşunu, onlar gittikten sonra da biraz yorgun, biraz umursamaz bir halde "Amaaan! Ne halleri varsa görsünler, Osmanlı yasağı üç gün sürer zaten" deyişini mi, yoksa er hamamındaki sefamızı mı?

İnsanları yaklaştıranın, yürek kapılarını açan anahtarın böyle anlar, böyle duygular olduğuna inanırım hep. İnsanlar siyasal kimliklerinden, üstlendikleri siyasal rollerden soyundular mı daha güzel, daha saydam, daha yakın olurlar. İnsanlarla arasına koyduğu, itici değil ama engelleyici mesafeyi aşabilmeme olanak tanıyan hapishane günleri onu tanımama vesile olduğu kadar sevmemi de sağladı. Sevgi Soysal, onun Yıldırım Bölge'deki ilk günlerini anlatırken, "Dizlerinin altından lastikle bağladığı çorapları, terlikleri, durgun ve donuk bakışlarıyla, hayatla nasıl başa çıkacağını düşünen bezgin bir ev kadını"na benzetir onu, sonra mahkemedeki dimdik duruşuna, oradaki kendine güvenli başı dik haline şaşar. Behice Hanım'ın tutuklandığı o ilk günlerdeki kaygılarını, yakınları için duyduğu üzüntüyü, özel yaşamındaki çaresizliği bilmeyen birinin şaşırmasını yadırgamamak gerek.

Kadın, Eş, Anne Olarak Behice Boran

Eşi, oğlu, bir de ekonomik güçlükler Boran için her zaman büyük sorundu. Siyasî kariyerinin onlara karşı görevlerini –ki çok gelişkin bir görev bilinci vardı– yerine getirmesini engellediğini düşünüyor, özellikle oğluna karşı, kendisini bir anne olarak eksikli, hatta suçlu hissediyordu. Bir volta sırasında, bizim gibilerin çocuğu olmamalı, demişti bana; sonra da eklemişti: "Ama Dursun'u çok istemiştim, biliyor musun onu iki tutuklanma arasında doğurdum, meydan okumaydı ama bilmem ki doğru muydu?"

Dursun, Behice Hanım'ın en büyük kaygısıydı. 1971'de delikanlılık çağındaki oğlunun sorunlarından kendini sorumlu hissediyor, bu sorunları çözememek onu kahrediyordu. Eşi Nevzat Hatko ile ilişkisinde de güçlükler yaşadığını açık açık söylemese de hissettirmişti. Özel yaşamdaki sıkıntılarından söz ederken "Aşk, hayatın acımasızlığına yeniliyor çoğu zaman" demişti bir gün, sonra konuyu hemen değiştirmişti. Yine de Nevzat Bey görüşe geldiğinde süslenir püslenirdi. Sonraları Nevzat Hatko hastalandığında üzüntüleri büsbütün arttı. "Hapishaneden çıkmayı asıl bizim aile durumu bakımından istiyorum" diyordu.

Boran'ın kadın yanı ilk bakışta göze çarpmaz, siyasî kimliğinin kabuğu altında saklı kalırdı. Bu yanını bilinçli olarak gizlediğini sanıyorum, çünkü eski arkadaşları onun gençliğinde "çapkın" olduğunu söylerlerdi. Amerika'daki sosyoloji eğitimi ve doktora çalışmaları sırasında karşılaştığı, benimsediği, sonra da hayat çizgisini belirleyecek olan Marksist ideoloji ve sosyalist/komünist siyaset aşık olduğu Nevzat Bey'le evlilikle birleşince çapkınlık sona ermiş olmalı.

Koğuş yaşamı sırasında Sevgi'nin de dikkatini çeken kendini salıvermiş görünüm geçici ve aldatıcıydı. Düzgün giyinmeyi, düzgün görünmeyi severdi. İlk

duruşmaya katılacağı günü hatırlıyorum. Onu tanıdıkça kişiliğine saygı duyarak kirpileşmekten vazgeçen tutuklu kızların "Behice Anne"leri, ya da "Hoca"larıydı artık. Etrafını sarıp saçlarını yapmalarına, kaşlarını almalarına, hafif makyaj geçmelerine, özenli kılıklar seçmelerine mahçup ve tatlı bir gülümsemeyle razı olmuş, aynada kendini görünce keyiflenmişti. "Ne güzel! Gençleştiniz", demiştim, "Çıkınca daha da gençleşeceğim" demişti.

Koğuşun demir kapısı açıldı, mahkemeye götürecek araç geldi, bizler de kapıya üşüştük. Kapının hemen önüne çıkmamıza engel olmadılar. Arabaya doğru, uzun boylu, yakışıklı bir üsteğmenin refakatinde dimdik yürüdü. Bizler, olay çıkmasın diye kısık sesle marş söylemeye başladık. Döndü, el salladı. O zaman, görevli teğmenin "Bugünler geçecek Hocam, bir gün iktidara da böyle götüreceğiz sizi" dediğini duyunca, ben bir ağlama tutturdum.

Harika Çocuk ve Bilim Kadını Boran

Ailenin bir yanı Bursa'dandır, Behice Hanım'ın ailesiyle komşulukları varmış. "Behice, daha dört beş yaşındayken harika çocuktu", diye anlatırlardı. Bunu ona söylediğimde, o hüzünlü gülümsemesiyle, "Ne işe yaradı ki harika çocuk olmak" dedi. İlgi alanı olan sosyoloji dalında Amerika'da başladığı çalışmalarına Ankara Dil-Tarih'teki 8 yıllık öğretim üyeliği sırasında devam etmiş, zamanına göre çok ileri araştırmalara, makalelere imza atmıştı. Akademya ve bilimsel çalışma ortamından kopmuş olmaktan pişmanlık duyduğunu söylemek haksızlık olur ama, içinde bir özlem taşıdığından eminim. Tutuklanınca Hacettepe Üniversitesi'ndeki sosyoloji asistanlığım sona ermişti, bir gün bunları konuşurken, tahliye olunca üniversiteye dönmek isteyip istemediğimi sordu. Bilmiyorum, üniversitelerin bu hale geldiği bir ortamda akademik kariyer düşünmüyorum artık galiba, dedim. O zaman, çok az yaptığı bir hareketle elimi tuttu, "Hayat çizgilerimizin benzer yanları var. İyi düşün, sonra pişman olabilirsin" dedi. "Siz pişman mısınız?" demeye cesaret ettim. Yine o hüzünlü ifade oturdu yüzüne, "Pişmanım demek bütün ömrümü silip atmak olur ama keşke bilim alanında da bir şeyler yapabilseydim" dedi.

Jandarma Biz Sosyalistiz Türküsü ve Bir Hamam Macerası

Şimdi yıllar sonra onu hatırlarken eski kuşak sosyalistlerinin/komünistlerinin zindanlarda söyledikleri, 1970 devrimci kuşağının ise biraz hafif bulup yeterince devrimci saymadığı ama vaz da geçemediği iki türkü yapışıp kalıyor dudakla-

nma. Boran'ın incecik ama insanın içine işleyen duygulu sesiyle söylediği: *Jandarma Biz Sosyalistiz* ve *Ege Denizi Kararınca*.

Gece olunca ranzalarımızın üzerine tüner, demir parmaklıklı yüksek pencerelerden dışarıya bakar, Ankara Kalesi'nin üzerinde yükselen ayı, lacivert gecede dalgalanan bayrağı, Kazıkiçi Bostanları'nın üstüne inen geceyi seyrederdik. O saatlerde koğuşa hüzünlü bir sükûn hakim olurdu. Sonra biri, çoğunlukla Şirin Cemgil, usul usul başlardı söylemeye, önce Şirin'e katılır sonra "Lütfen Hocam, lütfen Behice Hanım" diyerek onun söylemesini isterdik. O sırada koğuşun etrafında jandarmalar nöbette olurlar, kulak kesilirlerdi: *Ay ışığı jandarmanın süngüsünü yakıyor/ mahpus yoldaş pencereden jandarmaya bakıyor.....Jandarma biz sosyalistiz/ biziz yalnız dost sana/ kurtuluşun bizimledir/ elini uzatsana.* Sonra: *Ege Denizi kararınca dağlar uykuya dalar/ yine ıssız ovalarda isyan ateşi yanar.*

Nöbetçi erler türkülerin sözlerini anlamaz, ama "jandarma biz sosyalistiz" nakaratına kulak kesilirlerdi. Bir de sanırım, o günlerde 71 yaşında olan Behice Hanım'ın duygulu sesinden etkilenirlerdi.

O erlerin bizi hamamda yıkanırken nasıl seyrettiklerinin hikâyesi de trajikomiktir. Bazen haftada bir, bazen iki haftada, Yıldırım Bölge'nin içindeki er hamamına yıkanmaya götürülürdük. O gün büyük gündür çünkü sıcak suyla yıkanma imkânı olur. Ne var ki sıcak su ancak beş dakika verilir ve her bir kurnanın önünde iki üç kişi sıcak sudan yararlanmaya çalışırsınız. Çırılçıplak olmadan o kadar kısa zamanda gömleğinizin kilotunuzun içinden yıkanmaya çalışmak mümkün olmaz. Önceleri ben de yadırgamış, tamamen soyunmadan yıkanmaya çalışmıştım ama baktım olmuyor, soyunuvermiştim.

Behice Boran rahat etsin diye onun kurnasını ayırıyor, tek başına yıkanmasını sağlıyorduk ama o yine de kombinezonunu çıkarmadan, tam soyunmadan sabunlanmaya, yıkanmaya çalışıyordu. Aslında çabucak yıkanabilme telaşı içinde kimsenin kimseye baktığı yoktu ama Behice Hanım için güç bir şeydi herkesin ortasında soyunmak. Kurnası benimkinin yanındaydı. "Hocam, çıkarın her şeyinizi, aldırmayın, yıkanmaya bakın" diye bağırınca cesarete geldi, soyundu. Ama tam o sırada saçlarını yıkamaya çalışırken başını kaldırıp hamamın kubbesine bakınca bir de ne göreyim, aydınlanma deliklerinin ikisinde ikişer göz. Çığlık atsam, kızlar bağırış çağırış heyecanlanacaklar. Hiç ses etmedim, çırılçıplak, öylece ayakta dikildim, elimle gidin gidin işareti yaptım, gözler kayboldu. Giyinip de elimizde kirli torbalarımızla tek sıra halinde, iki tarafa dizilmiş erlerin arasından hamamdan çıkarken, erlerden biri "Bacım, gözetleyen falan namussuzlar oldu mu" demesin mi! Belli ki gözetleyen kendisiydi. "Yaaa, işte böyle namussuzlar vardır kardeşim, dedim. Düşün ki burada senin anan, kardeşin, yavuklun da olabilirdi."

Koğuşa döndüğümüzde, hikâyeyi Sevim Hanım'la Behice Hanım'a anlattım. "Bana sen soyun Hocam demiştin, namusumun elden gitmesinden sen sorumlusun" dedi keyifle gülerek. Sonra işkenceli sorgularda kadınlara yapılan muameleleri düşünüp, utanç içinde sustuk.

Yıllar Sonra Sürgünde Karşılaşma

Hapishane günlerimizden sonra Behice Boran'ı birkaç kez gördüm. Tahliyesinden sonra mütevazı evine geçmiş olsun demeye gittiğimde, TSİP'i (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) kurmaya niyetlendiğimiz sırada görüşünü almak üzere Sakarya Cezaevi'ne gittiğimde, bir de 12 Eylül sonrasında sürgün döneminde, TİP-TKP'nin birleşme çabaları çerçevesinde TKP'nin yeni programının ortak tartışılması için düzenlenmiş –galiba Danimarka'daydı– bir toplantıda.

Toplantıda beni görünce sevindiğini hissettim. Daha önce yapmadığı şekilde kucakladı, "İyi ki buradasın, kendimi yalnız hissediyordum" dedi. Ondan böyle bir söz işitmeyi beklemiyordum, duygulandım. Toplantı sırasında söz aldığımızda TKP'nin yeni programı hakkındaki görüşlerimizin, eleştirilerimizin uyuştuğunu fark ettik. Ona program konusunda neler düşündüğümü anlatınca, "Seninkiler (TKP) hoşlanmazlar bu düşüncelerinden ama söylemelisin" dedi.

Yemek aralarında kısa ikili sohpetlerimizde Yıldırım Bölge'yi andık. Bıkkın, yorgun, hatta bezgin bir hali vardı, sağlığı da hiç iyi değildi. Özel sıkıntıları, kaygıları sürüyordu. Kaygılarının odağında her zamanki gibi artık 30'lu yaşları yarılamış olan oğlu vardı. Nevzat Bey'in 1983'te Bulgaristan'daki ölümü de unutamadığı bir acıydı. Sanki bütün bunlardan kendisi sorumluymuş gibi bir duygunun içini kemirdiğini düşünüyorum. Yabancı ülkelerde (önce Belçika sonra Almanya) sürgünde, Nihat Bey'in (Sargın), Osman Sakalsız'ın ve birkaç eski TİP'li yakınının dostluk ve yardımları dışında yapayalnızdı. Bence bütün yaşamı boyunca onu hiç terk etmemiş olan bir duyguydu yalnızlık. Mesafeli hatta soğuk duruşu, yalnızlığının kalkanıydı sanki.

Bir yandan bu sıkıntılarla, ağır sağlık sorunlarıyla baş etmeye çalışırken bir yandan da Türkiye sosyalist/komünist hareketinin birleşmesi gibi bir sorumluluk vardı sırtında. Bu sorumluluk duygusu ve yüklendiği misyon onu ayakta tutuyordu. Bu birleşmeyi hem istiyor, son görevi olarak kavrıyor hem de kafasındaki sorularla boğuşuyordu. 7 Ekim 1987'de Brüksel'de düzenlenen basın toplantısında TİP ile TKP'nin TBKP adıyla birleştiğini kalbi sancıyarak, ayakta, yine herzamanki gibi dimdik durmaya çalışarak açıklarken, birkaç gün sonra hayata veda edeceğini biliyordu sanki.

Türkiye sosyalist/komünist hareketi birleşemedi, TBKP deneyimi de yürümedi. 1989'da Berlin duvarı yıkılıp sosyalist blok çöktü. Şimdi Behice Boran'ı

düşünürken bu çöküşü yaşamadığına, bütün ömrünü verdiği bir idealin böyle yıpranmasına şahit olmadığına, acılı yüreğine bir yük daha binmediğine şükrediyorum.

Yıldırım Bölge'de havalandırma saatinde volta atarken, tel örgülerin hemen dışında acemi erlerin "Tombul memeli kızlar" şarkısını söyleyerek sabah koşusu yapmalarını gülümseyerek seyrederdik. "Bunlar bize mi laf atıyorlar Hocam?" dediğimde, "Sende de, bende de yok, bizim iri kızlar düşünsün" cevabını vermiş, sonra "Aman ne halleri varsa görsünler" diye eklemişti.

Şu günlerde Türkiye'nin ve dünyanın haline baktıkça, "Aman ne halleri varsa görsünler" diyorum ben de ama tasalanmaktan, kederlenmekten, isyan etmekten de kendimi alakoyamıyorum. Tıpkı sizin gibi Hocam.

BEHİCE BORAN'I NASIL ANLAMALIYIZ

Semih Gümüş

Tarihi yaratanlar bireyler değil elbette ama siyasal tarihin öyle unutulmaz bireyleri var ki, onlarsız bir geçmiş düşünmek neredeyse olanaksız. Dünden bugüne iz bırakmış bütün siyasal kişilikler, yaptıklarıyla mı kalmıştır bugüne, düşünceleriyle mi? Zaman içinde yolculuk yalnızca siyasetin içinden geçtikçe anakronizme düşmeye, gerçeklikten koparmaya, yalnızca kendi hayaller ve tasarımlarla baş başa bırakmaya başlar. Yapılanlar da er geç sislenir. Siyaset, öteki hayat ve kültür alanlarından koparıldıkça kendini yiyen bir kötücül kurda dönüşür.

Behice Boran'ın bütün yazılarına, konuşmalarına, söyleşilerine, savunmalarına bakınca bunun nedenlerini düşündüm. Türkiye sosyalist hareketinin önde gelen siyasal kişiliklerinden birisinin ölümünden sonra çeşitli biçimlerde anılması, alışılmış ritüellerdendir. Onun yazdıklarının toplanıp yayımlanmasınaysa az rastlanır. Belki bir siyasal çevrenin ya da örgütün girişimiyle, aynı çevreyi ya da örgütü temsil eden siyasal kişiliklerin yazdıklarını, bir iradenin zoruyla yayımlayabilirsiniz ama o kitaplar da sonunda sizin masanızda tozlanır kalır. Behice Boran'ın sosyoloji araştırmalarını saha deneylerine dayandırarak yazdığı, zamanında üniversitenin ortaya çıkmasını önlemeye çalıştığı *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (1945) ile bazı sosyalist ülkelerdeki uygulamaları eleştirel biçimde değerlendirdiği *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (1968) adlı iki kitabı, onun yazar kimliğinin asıl göstergesi olarak biliniyor zaten.

Behice Boran'ın ölümünden sonra ardında bıraktığı yazılarının yayımlanmasının asıl nedeni siyasal kişiliği değildir. Kaldı ki, Behice Boran'ı yalnızca siyasal bir kişilik olarak almak, ona haksızlık etmek olur. 1939'da Michigan Üniversitesi'nde tanıştığı Marksizme elbette büyük ilgi duymuştu Behice Boran.

Yurda dönüp DTCF'de sosyoloji doçenti olarak çalışmaya başladıktan sonra yaptığı araştırmalarda Marksizmi siyasal bir düşünce, bir ideoloji olarak dışavurmadığı görülür ki, onun en önemli özelliklerinden birini anlatır bu. Behice Boran Marksizmi siyasal bir dille dışavurmak yerine, düşünme biçiminde içselleştirmiş, dolayısıyla hayatı, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını, çağının sorunlarını yorumlamanın yolu yordamı olarak kullanmıştı. Düşünceye verilen değerin pek az olduğu bir dönemde, üniversitenin yoksunluk sınırlarına sıkışmadan, her zaman düşünce üretimini öne çıkaran bir tutum içinde olmuştu.

Üniversitede hep bir arada bulunduğu arkadaş çevresiyle birlikte yayımladıkları *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerinde yazdığı yazılar, Behice Boran'ın düşünce üretimini, üstelik yaratıcı düşüncenin içinden geçirerek öne çıkardığını gösteriyor. Bu arada 1940'larda ülkenin düşünce hayatının ne denli kısıtlı, yeni düşüncelerin üretimi bir yana, yayımlanan kitap sayısının bile ne denli az olduğu düşünülürse, Behice Boran'ın yazdığı yazıların önemi daha iyi anlaşılır.

1943 yılında *Adımlar*'da yayımlanan "İngiliz Romanının Sosyal Cephesi" adlı yazısında, James Joyce'u da adamakıllı değerlendirir Behice Boran. O yıllarda bizim edebiyatımızda başka herhangi bir yazıda James Joyce'tan onunki gibi söz edildiğini görmedim. 1943'te pek kimselerin tanımadığı James Joyce'u, Behice Boran üstelik İngilizce aslından okumaya başlamıştır. *Ulysses*'ten çıkarak, James Joyce'un getirdiği bilinç akışı tekniğinin özelliklerinden söz eder. *Ulysses*'i bütünüyle okumuş mudur bilmiyorum ama modernist edebiyatın yenilikçi biçimlerini alabildiğine uçlara çeken bu romanla en azından iç içe olduğu kuşkusuz. *Finnegan's Wake*'i okuduğuysa, yaptığı yorumlardan belli. Yeni zamanlarla birlikte gerçekliğin parçalanması yüzünden içedönüklüğün belirginleştiğini, James Joyce'un gerçekçiliğin uğradığı değişim içinde ortaya çıktığını, bu değişimin de yeni biçimler getirdiğini belirtiyor. Aslında, modernizmin önünde gitgide açılan değişimden söz ediyor Behice Boran. Dönemin edebiyat dünyasında bu düzeyde yorumların yapılmadığı düşünülürse Behice Boran'ın edebiyat yazılarının tarihsel değeri daha iyi ortaya çıkar.

Behice Boran'ın 1940'lardan sonra yazdığı bir dizi edebiyat yazısı gerçekten de dönemin kültür ortamının ötesinde alınması gereken düzeydedir. İlkin, iyi yetişmiş, bu arada kendini Marksizmle tamamlamış bir düşünce insanının bakış açısı içindedir. Edebiyata edebiyatın dışından bakma, dolayısıyla edebiyatı içselleştirememe konumuna hiç düşmediği görülür ki, Behice Boran'ın kendisini, aynı zamanda, asıl ilgi alanı edebiyat olmayan akademi insanlarının ya da siyasal kişiliklerin pek çıkamadığı bu düzeyde tanımlamış olması da iyi değerlendirilmeli.

O yıllara dek Namık Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf, Reşat Nuri Güntekin, daha da önemli olarak Abdülhak Şinasi Hisar gibi yazarların eleştiri

yazıları vardır ama Behice Boran'ın düşünce dünyasına onların katkılarından sarının söz edilemez. Edebiyat yazılarında siyasal bir dil ve terminoloji kullanmaması da ayrıca önemli. Üstelik yazdığı her yazıda, yararlı olma amacının getirebileceği yüzeyden bir izlenimci tutumla yetinmek yerine, hep kendi özgün yorumlarını öne çıkarır. Sözgelimi James Joyce'u değerlendirdiği yazısında, İngiliz romanının klasik geleneğinden, Samuel Richardson ile Hanry Fielding'in öneminden söz ediyor ve Fielding'in *Tom Jones* romanını öne çıkarıyor. Walter Scott'un romantizmle tarihsel gerçekliği birleştirme çabasından söz etmekle yetinmiyor da, bu tutumunun Scott'u gerçeklikten kaçışa yönelttiğini belirtiyor. Bu arada Charlotte ve Emily Bronte kardeşlerin *Jane Eyre* ve *Uğuldayan Tepeler* romanlarını niçin önemsediğini anlatıyor. Behice Boran elbette gerçekçiliğin yanında görür yerini, bu yüzden de klasik ile modernist roman arasındaki en sağlam köprü sayılabilecek D.H. Lawrence'ın romanlarını toplumsal hayattan uzaklaşmanın örnekleri olarak niteliyor. T.S. Eliot'u modern şiirin önemli temsilcileri arasında sayarken, Walt Whitman'ın getirdiği "serbest nazım" biçiminin örneği olarak "Açık Yolun Türküsü" şiirine duyduğu yakınlığı yazıyor.

Behice Boran sosyoloji çalışmalarında elbette bilimsel bir tutum içinde kalmıştır. Aslında sosyolojinin adamakıllı kuruluşunun tamamlanmadığı yıllarda, Ziya Gökalp gibi, sosyolojiyi düşünsel bir çerçeve içinde alan etkin düşünce adamlarından sonra, düpedüz toplum hayatına inmiş, yaptığı saha çalışmalarıyla sosyoloji üstüne düşüncelerine gerçek hayattan karşılıklar bulmayı amaçlamış ya da bulduklarını sosyolojinin ışığında yorumlamış, ülkenin toplum coğrafyasının çıkarılmasına katkıda bulunmuş bir sosyologdur Behice Boran.

Nesnelliğini korumak, yaşamı boyunca sürdürdüğü örgütlü siyasal kimliği içinde de Behice Boran'ın en önemli ilkelerindendi. Gelgelelim, sosyalizmin bu ülkedeki sert ve sıcak koşulları içinde nesnellikle Marksizmin çeşitli dönemlerde hep belli biçimde buluşması zorunluluğu, Behice Boran'ın Marksizmi çok boyutlu bir düşünce dünyası olarak almak yerine, sosyalizm savaşımının yolunu aydınlatan bir bilimsel bilgi olarak kullanmasına neden oldu.

Oysa edebiyat yazılarındaki tutumu onu sıra dışı bir düzeye getiriyordu. Orada öznelliğini öne çıkarır Behice Boran. Edebiyat elbette son kertede öznellikle anlaşılabilir ve o düzeydeki öznellik, yapılan yorumların zenginliğini çoğaltır. Ne ki o düzeydeki öznelliğin arkasında da donanımlı bir edebiyat yazarı bulunması gerekir. Behice Boran, iyi eğitim görmüş bir genç aydın olarak, otuzlu yaşlarında her edebiyat yapıtını kendi özgün yorumlarını getirerek okurken edebiyatı bilimsellik ya da nesnellik kalıplarına sokmadan, başkalarının düşüncelerine gönül indirmeden (bunu yapacağı kaynakları çok kısıtlıdır), her zaman kendi öznel yorumlarıyla değerlendiriyordu.

Bu arada Halide Edip Adıvar örneğinde olduğu gibi, yazarın dünya görüşünü yazdığı romanlardan soyutlamaya çalışır ki, bu da dönemi için yeni yaklaşım biçimidir. Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* romanlarını eleştirirken tuttuğu ışığı Halide Edip'te görmediğini belirtiyor. O sıralarda Halide Edip, dönemin en önemli kişiliklerinden, edebiyat dünyasının önde gelen otoriterlerinden biridir. Öylesine güçlü bir etkinliği vardır ki, romanlarını eleştirmek bile cüret etmek sayılabilir. Behice Boran yargılarının sağlamlığından güç alırken, ne *Sinekli Bakkal*'ın Rabia, ne de *Tatarcık*'ın Lale kişiliklerinin dönemin genç kızlarını anlattığı eleştirisini getiriyor. Her iki romanın "toplumsal roman" olma savları da havada kalmıştır. Bu arada çağdaş Türk edebiyatının kanonu söz konusu olduğunda, onun asli öğeleri arasında sayılabilecek Halide Edip Adıvar'ın, güçlü romanlar yazamadığını saptar ki, önemlidir.

Oysa Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanı, ona göre çağdaş Türkçe romanının en önemli yapıtları arasında yer alırken *Kürk Mantolu Madonna*'yı bir tür kaçış romanı gibi değerlendirir. Sabahattin Ali'nin en yenilikçi öykülerinin yer aldığı *Yeni Dünya* kitabındaki öyküler üstüne yaptığı değerlendirmelerdeyse tam bir edebiyat eleştirmeni gibidir Behice Boran.

Behice Boran, 1940 Kuşağı'nın toplumcu şairlerine elbette ilgi duymuştur. Üçü de kendisinden genç olan Rıfat Ilgaz, A. Kadir ve Ömer Faruk Toprak'ın şiirleri üstüne yazdığı yazılarda, bir yandan onları yüreklendiren değelendirmeler yaparken öbür yandan kendilerinden usta şairlerin etkisi atında kaldıklarından söz eder. Adını vermemekle birlikte, 1940 Kuşağı şairleri üstündeki Nâzım Hikmet etkisini anıştırır. Behice Boran'ın en çok önemsediği yazılarından biri Nâzım Hikmet üstüne 1950'de yazdığı, "Örnek Sanatçı Nâzım Hikmet" adlı yazısıydı. Bu yazısına 1977 yılında yeniden yayımlanmaya başlanan *Yurt ve Dünya* dergisinde ikinci kez yer verdi. Bu ikinci basımı için yazdığı sunuş yazısında, yazıdaki yargılarını aynıyla korumakla birlikte, bazı biçimsel değişiklikler yapmayı düşünebileceğini belirtiyordu.

Behice Boran'ın sosyalist hareketin önde gelen kişiliklerinden ve Türkiye İşçi Partisi'nin önderlerinden oluşu, onun dar bir kalıp içine sıkıştırılmasına neden olmamalı. Bunu yapmak, onu gerçekten anlamayı güçleştirir. Onu bir düşünce ve davranış kültürü içinde görmek, hak ettiği yerde konumlamanızı sağlar.

BEHİCE BORAN VE BİRLİK SÜRECİ

Nabi Yağcı

Behice Boran hakkında toplu bir değerlendirme yapmayacağım, bu çalışmada bunu başkaları yapacaktır, ben Boran'ı yalnızca, TKP (tarihsel Türkiye Komünist Partisi) ve TİP (tarihsel Türkiye İşçi Partisi) arasında TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi) adıyla gerçekleşen birlik süreci ile sınırlı bir tarihsel kesit içinde ele alacağım.

Behice Boran ile karşılaşmam ve tanışmam birinci TİP ile başlar yani 1960'lı yıllara gider.[1] Birinci TİP döneminde yirmili yaşlarda bir genç, yeni yetme bir sosyalist olarak bu partinin yalnız düz üyesi olmayıp aktivistiydim de; partinin değişik yönetim kademelerinde çalıştım, TİP sempatizanı gençlerin oluşturduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu içinde ve gençlik eylemlerinde, sendikal çalışmalarda rol aldım. O tarihlerde Mehmet Ali Aybar gibi Behice Boran da biz gençlerin hayranlıkla izlediği sosyalist liderdi. Behice Boran'ın barış, demokrasi ve sosyalizm için ta 1940'lı yıllara kadar giden kesintisiz mücadelesi, bu uğurda hapse düşmesi, eziyetler çekmesi, hele bu ülkede bir kadın olarak bunları göğüsleyebilmesi bizde ayrı bir saygı uyandırıyordu. Boran'ın kişisel duruşu da mücadeleci geçmişinin biriktirdikleriyle birlikte bu saygınlığı artırıyordu.

---

[1] Bilmeyen gençler için açıklamak iyi olur: Birinci TİP dendiğinde Mehmet Ali Aybar'ın Genel Başkan, Behice Boran'ın da bu partinin önde gelen yöneticilerinden biri olduğu parti anlaşılır. İkinci TİP dendiğinde ise söz konusu olan, TİP'in 12 Mart askeri muhtırasıyla kapatılması sonrasında kurulan, Behice Boran'ın Genel Başkanı olduğu yeni partidir. Mehmet Ali Aybar bu parti girişiminde yer almamış, ayrı bir parti kurmuştu.

Bu saygın duruşa ve kişiliğe vurgu yapıyorum zira TİP (ikinci TİP) ve TKP arasındaki birlik sürecinin başarı ile sonlanmasında bu psikolojik faktör yani saygı ve karşılıklı güven "kolaylaştırıcı" bir rol oynamıştı. TKP yönetiminde Genel Sekreter İsmail Bilen'den sonra gelen bizim kuşak içinde TİP kökeninden gelenlerin sayısı hayli fazlaydı, en başta ben o kökenden geliyordum, bu faktör de Boran başta olmak üzere birlik görüşmelerini sürdürdüğümüz TİP'li yoldaşlarla aramızda güven ortamının tesisinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Değişik konularda farklı düşünsek de en azından birbirimizin dilinden anlayabiliyorduk. Diğer yandan Boran ve Nihat Sargın da geçmişte TKP üyesi olmuşlardı, o nedenle her iki taraf arasında duygusal bir yakınlığın varlığı reddedilemez.

12 Mart askeri müdahalesi sonrasında Türkiye sol hareket içinde "birlik" ihtiyacı solun her kesiminde artmıştı. Askeri müdahale göstermişti ki solun bu parça bölük hali hem sol için hem demokrasi, sosyalizm mücadelesi için büyük bir zaaftı, bu zaafın giderilmesi gerekliydi. Ama bu zaafı giderebilmek solun her kesiminin kendisiyle yüzleşmesini gerektiriyordu. "Nerede yanlış yaptık?" sorusu kendini nesnel olarak dayatan temel soruydu. Ne yazık ki 1974 sonrasında ön alma yarışı, "önce kim gelirse malı götürür" anlayışı baskın geldi ve bu muhasebe enine boyuna yapılamadı. Behice Boran henüz cezaevindeyken TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) alelacele kuruldu. Boran içerden acele edilmemesi uyarısı yapmıştı ama pek dinleyen olmadı. Fakat ne yazık ki Boran da, içeriden çıktıktan sonra yalnız TİP çevresiyle sınırlı kalmayan çok daha geniş çevrelerin eğilimlerini de alarak partileşme adımını atma konusunda, çeşitli kaygılar nedeniyle ısrarlı olmadı.

12 Mart sonrasında af çıktığında solda yeniden hareketlenme başlamıştı, henüz ikinci TİP kurulmazdan önce Behice Boran ile görüşmeye gitmiştim. Bu görüşmeyi yalnızca kendi adıma talep etmemiştim, Boran da biliyordu bunu. Birinci TİP içinde Aybar'a karşı Aren-Boran muhalefeti çıktığında bir grup TİP'li genç olarak bizler iki tarafa da angaje olmamıştık, çünkü kafamızdaki ideolojik, politik, örgütsel sorunlara iki taraftan da doyurucu yanıtlar alamamıştık. O nedenle *Partizan* adlı dergi etrafında toplanarak bağımsız bir çevre oluşturmuş ve 12 Mart sürecinde ayakta kalmış, mücadele vermiştik. İşte bu çevre adına Boran ile görüşmeye gitmiş ve kendisine sol içinde geniş bir çevreyi içine alan bu birlik isteğini, ihtiyacını yansıtmıştım ve kendisinin bu konuda düşüncelerini sormuştum. Uzun bir konuşma olmuştu ama sonuçta şu soruyu sormak zorunda kalmıştım. "12 Mart öncesinde Milli Demokratik Devrim tezi ile sizin Sosyalist Devrim tezinizin çatışması solda çok ciddi bir bölünme yaratmıştı, siz yeni parti kurmaya girişirken bu iki uçlu ideolojik-politik çatışmanın dışına çıkan yeni bir yaklaşım gösterecek misiniz, hâlâ Sosyalist Devrim tezinde ısrarlı olacak mısı-

nız?" Boran kesin ve net olarak kendi tezlerinin, gözden geçirilecek yanları olsa da esas olarak yanlış olmadığını, bu stratejik yaklaşımı sürdüreceklerini ifade etti, bunun üzerine benim için konuşma artık bitmişti, izin isteyip ayrı düşünmediğimizi söyleyerek ayrılmıştım.

O günlerde Partizan çevresi olarak bizler ayrı zamanda TKP'yi bulma çabası içindeydik. İ. Bilen'in Genel Sekreteri olduğu TKP ise o tarihte ülkede yeniden örgütlenmek için "Atılım" kararı almıştı. Bu kararla birlikte TKP yalnız bizim için değil soldaki başka siyasi örgütlenmeler için de cazibe merkezi olmaya başlamıştı. Artık yolumuzu çizmiştik, TKP içine girdik ve Türkiye'de TKP'nin örgütlenmesinde aktif rol aldık.

Ne yazık ki o tarihten itibaren TİP ve TKP arasında "işçi sınıfının öncü partisi kim olacak" yarışı, rekabeti ve hatta yer yer kavgası başladı. Bu yıkıcı rekabet özellikle işçi sendikaları başta olmak üzere demokratik kitle örgütlerine de zarar verecek boyutlar kazandı.

Birlik gereksinimi ilkesel olarak reddedilmiyordu, reddedilecek bir tablo da yoktu ortada, Türkiye solu bölük pörçüktü. Sorun kimin, hangi partinin motor güç olacağı, hangi çatı altında gerçekleşeceği noktasındaydı.

İşte o tarihlerde birlik sorununa Behice Boran'ın bakışını onun TİP'in 1977 kongresinin açış konuşmasında görebiliriz. Özetle şöyle diyordu "Bu uzun bir süreçtir, kim yığınsallaşırsa süreci o tayin eder, ama eşit güçler ortaya çıkarsa o zaman örgütsel birlik gündeme gelir." Bu görüş temelinde TİP "Tek Parti Tek Cephe" programını açıklamıştı.

TKP'nin birlik sorununa o tarihlerdeki bakışı ise şöyleydi: Birlik birincil meselesi değildi,esas hedef TKP için de bir bakıma TİP gibiydi, kitleselleşmek, örgütlenmekti. Esasen TKP için "işçi sınıfının öncü partisi kim" tarzında bir soru ontolojik anlamda yoktu. De fakto olarak TKP kendini işçi sınıfının öncü partisi olarak görüyordu; Çünkü dünya komünist hareketi içinde "tek ülke tek parti" prensibi geçerliydi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nce (SBKP) tanınmak önemli bir kriter, bir meşruiyet kaynağıydı. TKP de bu konumdaydı. Ne var ki bu prensip aynı zamanda aynı ya da benzer ideolojik, politik konumda olan ayrı sol partilerin birleşmelerini zorlayan da bir prensipti. TİP ve TKP arasında böylesi bir ortak zemin vardı, her ikisi de ortak ideolojik temele sahiptiler ve TKP zaten Sovyetçi çizgideydi, TİP de Sovyetlere sıcak bakmaktaydı. Nitekim SBKP ve diğer sosyalist ülke komünist partileri hem TİP'e hem TKP'ye ısrarla birlik önerilerinde bulunuyorlardı. Bu empozelerin birleşme üstünde etkili olduğunu söylemek gerek.

TKP ve TİP arasındaki keskin rekabetin verdiği zararlar zaman içinde her iki tarafça da görülmeye başlamıştı. Bizler, sol birbirimizi yerken Türkiye karanlık bir geleceğe sürükleniyordu. Sokaklarda faşist saldırılar can alıyordu ve bir as-

keri darbenin eli kulağındaydı. Bu durum hiç değilse eylem birlikleri yapma ihtiyacını gündeme getirdi. Legal parti olmaları nedeniyle ilkin TİP ile TSİP arasında birlik görüşmeleri oldu; ardından TKP,TİP, TSİP, Özgürlük Yolu arasında eylem birliği görüşmeleri geldi.

Bütün bu değindiğim etmenler sonucu henüz 12 Eylül darbesi gelmezden önce TİP ve TKP arasında 1980'de ilk birlik görüşmeleri Türkiye içinde başladı ve sonra Sofya'da bir birlik deklarasyonu imzalandı. Ne yazık ki arkasından 12 Eylül askeri darbesi geldi, görüşmeler kesildi. Behice Boran ve bazı TİP yöneticileri yurt dışına çıktı, onlar da bizler gibi politik göçmen oldular. Darbenin yaratmış olduğu sarsıntı nedeniyle her parti kendi derdine düşmüştü, birlik meselesi ancak 1982'de yeniden gündeme gelebildi. Bu birlik esas olarak üç parti arasında (TİP, TKP, TSİP) eylem birliğini hedefliyordu, ama ileriye doğru örgütsel birliğe kapalı olunmadığı da vurgulanıyordu. Bir süre sonra TSİP bu görüşmelerden çekildi ve birlik görüşmeleri TİP ve TKP arasında devam etti.

Bu yazıda birlik sürecinin tüm safahatını anlatacak değilim. Bu süreçte ya da büyük resimde Behice Boran'ı görmek, göstermektir amaç.

Göçmenlik koşullarının dayatmış olduğu kahırlı yaşam hem TİP hem TKP için ortaktı. Özellikle Behice Boran için Belçika'daki yaşamı hem maddi hem manevi bakımdan sıkıntılıydı. Birlik görüşmeleri yaptığımız bir zirve toplantısında çay molası verdiğimiz sırada başbaşayken ikimiz arasında geçen şu diyalogu her zaman kuvvetli duygularla hatırlarım: "Boran Yoldaş, eğer bir an önce Türkiye'ye dönemezsek buralarda çürüyeceğiz" demiştim. Birkaç saniye durup yüzüme bakmış, sonra, "Dönebileceğimize gerçekten inanıyor musun Nabi?" demişti. Bunu öyle bir duygu yükü ve tınıyla söylemişti ki, dönüş isteği kuvvetli biçimde hissediliyordu; aynı zamanda dönebileceğimize inanmak da istiyordu. Dahası konuşmalarımızda ben ona "Boran Yoldaş" diye hitap ederdim. O da bana parti ismimle "Kutlu Yoldaş" derdi, ama bu diyaloğumuzda ilk kez resmiyeti bırakıp gerçek ismimle seslenmiş, "Nabi" demişti ve bu deyişinde bir anne sıcaklığı duymuştum. Yani bir an için siyaseti, partiyi, birleşmeyi falan unutmuş; salt insani bir dünyaya dalmış iki kişiydik. Ülkemizde kendi topraklarımızda yaşamak istiyorduk. Açık ki onun durumu benden çok farklıydı. Yaşı nedeniyle önünde fazlaca zamanı da yoktu.

12 Eylül sonrasında yurt dışında sürdürdüğümüz birlik görüşmeleri beş yıl gibi uzun bir zamana yayılmıştı, heyetler halinde periyodik toplantılar yapıp bir yandan dünyada ve Türkiye'de politik gelişmeleri analiz edip birlikte tartışırken öte yandan birlikle ilgili sorunları görüşüyorduk. Boran bu görüşmelerde görüşlerinde ısrarcı olur ama farklı düşünceleri de dinler ikna olmaya hazır olurdu.

Boran "Bu birliği gerçekleştirmek bizim kuşağa düşüyor" demişti, birlik sürecinin başarıyla tamamlandığını da gördü; Hasta olduğu halde, doktorunun

"Bu intihardır" demesine aldırmadan Brüksel'de TİP-TKP birlik sürecinin TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi) adıyla sonlandığını dünyaya ilan ettiğimiz basın toplantısına katıldı. O ve ben kürsüden bu birliği birlikte açıkladık. Çok mutluydu, çok rahatlamıştı, kendine düşen son görevi yapmış olmanın huzuru içinde maalesef üç gün sonra hayata gözlerini yumdu. Basın toplantısından sonra Brüksel'den henüz ayrılmıştım ki, yolda onun ölüm haberini aldım ve hemen geri döndüm; naaşı henüz evindeydi; yüzünü açtım ve dağınık beyaz saçlarının örttüğü alnından öptüm. Yüzünde gerçekten huzur vardı.

Brüksel basın toplantısı üstüne belgesel nitelikte bazı alıntılar vermek iyi olur sanıyorum.

I-Brüksel Basın Toplantısı İçin İki Partinin Birlikte Açıkladığı Basın Bildirisinden Bazı Pasajlar

Türkiye ve uluslar arası basının değerli temsilcileri... Çağrımıza gösterdiğiniz ilgiden dolayı hepinize teşekkür ederiz.

Türkiye'nin önünde bugün demokrasiye geçilip geçilemeyeceği sorunu duruyor. Biz halkımızın demokrasi isteğine yanıt vermede en başta kendimizi sorumlu hissediyoruz. Bu sorumlulukla TKP ve TİP birleşmesiyle bu sorumluluğun gerektirdiği bir adımı attığımız kanısındayız. (...) TBKP alışılmamış yeni bir kimlikle ortaya çıkıyor (...) Türkiye toplumunun politik ve sosyal yenilenmeye ihtiyacı var. Halk arayış içinde değişim istiyor(...) Bütün bunları başarabilmek için demokratik bir istikrar gerekiyor. Sosyal demokratlardan komünistlere, Kürt demokratlardan Kemalistlere, devrimci soldan çevrecilere kadar en geniş sol güçlerin yapıcı katkısı sağlanmadan, sol güçler ile demokrasi güçleri arasında bir mutabakat temelinde demokratik işbirliği gerçekleşmeden bu amaca ulaşılamaz (...) Yeni program tasarımızda demokrasi fikri kilit bir rol oynamaktadır. Demokrasiyi koruyup güçlendirmeden sosyalizme geçişin yolunun açılamayacağına, sosyalizme ancak demokrasi yolundan geçilebileceğine ve sosyalizmin ancak demokrasinin gelişmesiyle gelişebileceğine inanıyoruz (...) Partimiz sekter içine kapalı bir parti olmayacaktır. İşçi sınıfını yalnız kendimizin temsil ettiği, gerçeğin yalnızca bizim tekelimizde olduğu iddiasında değiliz. Öteki politik güçlerin, aydınların emekçilerin görüşlerinden her zaman yararlanmaya çalışacağız. Türkiye'nin sahip olduğu barışçı, demokratik ve hümanist fikir potansiyelinin politik sisteme, parlamentoya ülke yönetimine yansıtılması için çaba göstereceğiz(...) Canlı bir tartışmadan yanayız (...) Ülkemizin özgürce, uygarca bir politik tartışma kültürüne yeni bir demokrasi kültürüne ihtiyacı vardır (...) O nedenle yeni programımızı daha tasarı halindeyken kamuoyuna açıklıyor ve herkesle tartışmak istiyoruz (...) Yeni programımızı

olanaklı en güçlü etkinlikle yaşama geçirebilmek için TBKP daha şimdiden legal çalışmaya adaydır.

Brüksel, 7.10.1987

Behice Boran, Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı

Haydar Kutlu, Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri

II- Basın Toplantısında Sorulara Yanıtlardan

Basın toplantısına Türkiyeli ve yabancı pek çok basın mensubu katılmıştı. Salon ağzına kadar dolmuştu, ilgi çoktu ve çok soru geldi. Boran ve ben sorulara oldukça geniş yanıtlar verdik. Bu sorular ağırlıkla birlik sürecinin nasıl geliştiği, yeni programımız ve legale çıkış üzerineydi. Provokatif sorular da yok değildi. "Kim kime katıldı, TİP'mi TKP'ye, TKP'mi TİP'e?" gibi... Boran da ben de bu tür sorulara da açık yanıtlar verdik. Ayrıntıları bir yana bu soruyu kestirmeden şöyle karşılamıştım; "Biz ortada duvar olan ayrı evde yaşıyorduk. Bu birleşmeyle duvarı kaldırdık yalnızca".

Bu soru ve yanıtlar arasından yazımı uzatmamak için yalnızca Boran'ın yanıtlarından küçük birkaç alıntı yapmakla yetineceğim.

> **Behice Boran**- "Birlik fikrine oldukça eski bir zamanda gelindi. Ve birlik gerekli midir, değil midir" diye bir tartışma yapılmadı. O gereklilik başta sorgusuz sualsiz kabul edildi iki tarafça (...) Baştan beri konuştuğumuz, birleşmenin en sağlam şekilde meydana getirilmesi oldu (...) Sağlam bir birlik ideolojik politik birlik temelinde kurulabilir (...) Bu temel esasen baştan beri vardı. Zaten birliğin akla gelişi ve birliğin verimli sonuçta bitişi bundan dolayıdır. Nesnel olarak iki partinin arasında ideolojik politik açıdan birçok yakınlık ve hatta özdeşlik vardı. Ondan dolayı "Neden birleştiler ?" falan gibi sual yerine "Niye baştan beri bunlar birleşmediler?" diye sormak icap eder.
>
> Türkiye bugün gerçekten demokrasi denilebilecek bir rejime sahip değildir. Ama iktidar bütün istediklerini yapamaz hale gelmiş, toplum yapısı kendisine giydirilmek istenen demirden kafesi reddetmiştir (...) süreç daha da ilerledikçe yeni olanaklar belirecektir (...) Türkiye karanlıza çok uzak olmayan bir gelecekte Türkiye Komünist Partisi'ne legal olmak yasal parti olmak fırsatını verecektir (...) Türkiye- o taraftan sevinebiliriz-demokratik bir ülke olmaya, demokrasinin gelişmesini gerçekleştirmeye mahkûmdur diyebiliriz.

Ne yazık ki, onun canlı bedeni çok sevdiği ülkesine dönemedi ama ölümü sosyalistlerin, komünistlerin ülkeye dönüşlerinin kapısını açtı. Bu anlamda Boran çok da etkili biçimde ülkesine dönmüş oldu. Cenazesi bir zamanlar milletvekili olarak demokrasi ve sosyalizm için parlamento içi mücadele verdiği TBMM önünde yapılan resmi törenle binlerce kişi tarafından uğurlandı.

Brüksel'de Boran'ın cenazesini Türkiye'ye uğurlama toplantısında yaptığım konuşmada, "TİP'li ve TBKP'li yoldaşların olarak birlikte, el ele yürek yüreğe senin emek verdiğin TBKP'ne varacağız, birleşik kongremizi sana armağan edeceğiz (...) Türkiye solunun acı gerçeği sürgündeki komünistlerin sürgünde yaşamlarını noktalama geleneği artık son bulmalıdır. Politik göçmenler, yurt dışındaki komünistler ülkeye dönmelidirler. Yarın değil bugün dönmelidirler" demiştim. Öyle de yaptık...

Boran'ın cenaze töreninin hemen ardından, her daim yanında olmuş olan yoldaşı TİP Genel Sekreteri Dr. Nihat Sargın ile TKP Genel Sekreteri olarak ben TBKP'yi yasal olarak kurmak ve demokrasi için 1987'de ülkeye dönmüş ve iki buçuk yıl hapis yattıktan sonra özgürlüğümüze kavuşur kavuşmaz, bizim gibi ülkeye dönenler ve yeraltından çıkan komünistlerle birlikte TBKP'yi resmen kurup Ankara'da yasal ilk kongresini büyük bir coşku içinde gerçekleştirebilmiştik. Ayrıca onlarca yıldır Türkiye demokratlarının, solun başları üstünde Demokles'in kılıcı gibi asılı duran, düşünce, inanç ve örgütlenme özgürlüğü önündeki en ciddi engel durumunda olan TCK. 141-142 ve 163. Maddelerinin kaldırılmasını başarmıştık. Böylece o tarih itibariyle yetmiş yıldır süren, komünistlerin yeraltına mahkûmiyet zincirleri kırılmış özgür olunmuştu. Sonrasında TBKP Anayasa Mahkemesince kapatılmış olsa da artık komünistler için illegaliteye mahkûm olmak dönemi tarihsel olarak kapanmıştı. Bugün ülkemizde birden fazla yasal komünist partisi var.

TİP-TKP birliği son derece özgün yanları ve başarıyla tamamlanmış olmasıyla solda birliğin ilk örneği olmuştur. Behice Boran bu birliğin başarılmasında, birliğin gerekliliğine olan inancıyla, bir bilimci olmanın getirdiği objektif analizleriyle, otoritesiyle önde gelen rol oynamıştır.

Bu vesileyle bir kez daha Behice Boran yoldaşı sıcak duygularımla derin bir sevgi ve saygıyla anıyorum.

YAZARLAR

İlhan Tekeli: 1937'de İzmir'de doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans ve doktorasını tamamladığı şehir ve bölge planlamacılığı alanında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Çok sayıda belediye ve kurumun danışmanlığını üstlenmenin yanı sıra, Tarih Vakfı ve Yerel Yönetim ve Demokrasi için Dünya Akademisi'nin kurucularındandır. Değişik dillerde, elliden fazla kitabı, dört yüzden fazla makalesi ve konferans tebliği bulunan Tekeli, Sosyal Bilimler alanında birçok ödül aldı. 1964'ten bu yana, şehir ve bölge planlamacılığı, planlama teorisi, makro coğrafya, göç coğrafyası ve politik davranış, Türkiye'deki yerel yönetimlerin teorisi ve tarihi, kentleşme ve kentsel politika, ekonomi politikası, Türkiye'nin ekonomi tarihi, kent ve toplum tarihi gibi alanlarda yayımlanmış pek çok eseri vardır. 1970'den bu yana, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır.

Hasan Ünal Nalbantoğlu: 1947'de Ankara'da doğdu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi gördü. Londra Üniversitesi'nde yüksek lisans, Hacettepe Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1968-1990 arasında Hacettepe, ODTÜ, Durham ve Kaliforniya Üniversitesi-Berkeley'de ders verdi. 1990'dan, aramızdan ayrıldığı 2011'e kadar ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmıştır. Hazırladığı *Patikalar; Martin Heidegger ve Modern Çağ* adlı derleme 1997'de İmge Kitabevi Yayınları'nca; *Arayışlar - Bilim, Kültür, Üniversite* derlemesi 2009'da, *Yan Yollar - Düşünce, Bilgi, Sanat* adlı kitabı 2010'da İletişim Yayınları'nca yayımlanmıştır.

Gökhan Atılgan: Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü mezunu. *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi* (TÜSTAV, 2002 [İkinci Baskı Yordam Kitap, 2008]), *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (Yordam Kitap, 2007]) adlı iki kitabı, değişik sosyal bilimler dergilerinde ve kitaplarda yayımlanmış makaleleri var. *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (Yordam Kitap, 2012) ve *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (Yordam Kitap, 2015) adlı çalışmaların editörlerinden. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışıyor.

Can Açıkgöz: 1941 Bafra doğumlu. 1967-1969 Türkiye İşçi Partisi (TİP) Fatih İlçe Yönetim Kurulu Başkanı. 1968 Haziran'ında yapılan yerel seçimlerde İstanbul Belediye Meclisi üyesi seçildi ve TİP Grup Başkanlığı yaptı. 1970 yılında 15 günlük *Kurtuluş Yolu* gazetesini yayımladı. 1970 yılının Ekim ayında yapılan TİP 4. Büyük Kongresi sonrasında İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanı ve Merkez Yönetim Kurulu üyesi oldu. 12 Mart askeri darbesinin ardından açılan TİP davasında 15 yıl hüküm giyenler arasında yer aldı. 1975'te TİP'in yasal olarak yeniden kuruluşunda program çalışmalarında görev yaptı, Örgüt Bürosu Sekreteri olarak Başkanlık Kurulu'na seçildi. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında Merkez Komite ve Politik Büro üyesi olarak partisinin yurtiçi çalışmalarına katkıda bulundu. 1987 yılının başında yurt dışına çıktı ve Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) program çalışmalarına katıldı. 1988 yılının Mayıs'ında yapılan TİP-TKP Birlik Kongresi'nde TBKP Merkez Komitesi üyesi oldu.

Metin Çulhaoğlu: Yazar ve siyasetçi. ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü'nde yöneticilik yaptı.1970 yılında ODTU Ekonomi-İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. Ünivesite öğrenciliği yıllarında TİP'e girdi. 1975'ten sonra ikinci TİP'te görev aldı. 1975 – 78 yılları arasında haftalık *Yürüyüş* dergisinde yazı işleri müdürü olarak görevler aldı. 1979 yılında yayınlarınaya başlayan *Sosyalist İktidar* dergisinin genel yayın yönetmenliğini üstlendi. 1983 – 86 yılları arasında cezaevinde kaldı. Daha sonra *Gelenek* dergisinde yazdı. STP, BSP ve ÖDP'nin kuruluşlarında yer aldı.

Eserlerinden bazıları: *Tarih Türkiye Sosyalizm*, (2016, Yordam Kitap). *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu* (2015, Yordam Kitap). *Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri* (1989, Gelenek Yayınları). *Solda Yürüyüş Polemiği* (1991, Gelenek Yayınları). *İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği* (1998, Öteki Yayınevi). *Doğruda Durmanın Felsefesi: Seçme Yazılar* 1970-2000 (üç cilt, YGS, 2002).

Oya Baydar: 1964'te İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi ve bu bölüme asistan olarak girdi. "Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı" konulu doktora tezinin Üniversite Profesörler Kurulu tarafından iki kez reddedilmesi üzerine, öğrenciler olayı protesto için üniversiteyi işgal ettiler. Bu olay ilk üniversite işgali eylemi oldu. Baydar, daha sonra Ankara Hacettepe Üniversitesi'nde asistanlık yaptı.

1971'deki 12 Mart Darbesi sırasında, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) üyesi olarak, sosyalist kimliği nedeniyle tutuklandı ve üniversiteden ayrıldı. 1972-1974 arasında *Yeni Ortam*, 1976-1979 arasında *Politika* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. *İlke dergisi*'nin kurucuları arasında yer aldı.

12 Eylül Darbesi sırasında yurtdışına çıktı ve 12 yıl boyunca Almanya'da sürgünde kaldı. 1992'de Türkiye'ye döndü. Türkiye'ye döndükten sonra ardı ardına yayınladığı öykü ve romanları –*Elveda Alyoşa, Kedi Mektupları, Hiçbiryere Dönüş, Sıcak Külleri Kaldı, Erguvan Kapısı, Kayıp Söz, Çöplüğün Generali, Savaş Çağı Umut Çağı, O Muhteşem Hayatınız*– ile çok sayıda ödül kazandı ve sevilen bir yazar oldu. T24 internet gazetesinde yazarlık yapmaktadır.

Fatmagül Berktay: AÜSBF'de Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi, York Üniversitesi'nde (İngiltere) Kadın Araştırmaları okudu ve "Women and Religion: Discourses of Domination and Resistance" (Kadınlar ve Din: Baskı ve Direnme Söylemleri) adlı bir tez yazdı. Doktorasını AÜSBF'de siyaset bilimi dalında tamamlayan yazar, çeşitli gazete ve dergilerde feminist edebiyat eleştirisi, tarih, siyaset ve felsefe alanlarında yazılar yayımladı; yazılarından bir bölümü *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak* (Pencere, 1992) adlı kitapta toplandı. *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın* (Metis, 1996) adlı kitabı İngilizcede 1998 yılında Black Rose Books tarafın-

dan yayımlandı. Sonraki kitabı *Tarihin Cinsiyeti* (Metis, 2003) Arapçaya çevrilerek Dar Kreideh yayınevi (Beyrut) tarafından 2009'da yayımlandı. Yazarın *Politikanın Çağrısı* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010) adlı bir kitabı daha yayımlanmıştır. İÜSBF'de Siyasal Düşünce Tarihi, Siyaset Teorisi ve Feminist Teoriler dersleri veren Fatmagül Berktay'ın ilgi odağını, "politika" ve "politik olan"a ilişkin alışılagelmiş kavramsallaştırmaların ötesine geçmeyi hedefleyen eleştirel teori oluşturuyor.

Semih Gümüş: 1956'da Ankara'da doğdu. 1981 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Edebiyat yayıncılığı serüvenine, ilk yazısının 1981'de *Yazko* Edebiyat dergisinde yayımlanmasıyla başladı; *Yarın* ve *Adam Öykü* dergilerinin genel yayın yönetmenliğini yürüttü. 35 yılı aşkın bir süredir kitap ve dergi yayıncılığına emek veren Gümüş, Radikal Kitap ve Milliyet Sanat dergilerinde yazılar yazdı. Çeşitli eleştiri akım ve yöntemlerinden yararlanarak, kendine özgü, çözümleyici bir eleştiri anlayışı kurmaya çalışan Gümüş, bu alanda edebiyatımıza önemli deneme ve eleştiri eserleri kazandırdı; 1997 Cevdet Kudret Eleştiri Ödülü'ne değer görüldü. 2006 yılından bu yana *Notos* dergisinin ve yayınevinin genel yayın yönetmenliğini sürdürüyor.

Nabi Yağcı: 1944 yılında Tokat'ın Niksar ilçesinde doğdu. *Yön* dergisiyle solla tanıştı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu. 1960'ların başında TİP içinde yer aldı. MDD-SD tartışmaları içinde SD safında yer aldı. Bu dönemde Partizan adlı grupla hareket etti. 1974 sonrası TKP'li oldu. Basın-İş Sendikası'nda yöneticilik yaptı. TKP Merkez Komite üyesi seçildi. 1978 yılında TKP Polit Büro Üyesi oldu. 1981 yılında yurt dışına çıktı. 1983 yılında TKP Genel Sekreteri oldu. 1987 yılında TKP-TİP birleşme kararını Behice Boran ile birlikte açıkladı. Kararın ardından iki parti TBKP adıyla birleşti. Nihat Sargın ile birlikte Türkiye'ye döndü ve tutuklandı. Bir süre sonra serbest bırakıldı. Referans ve Taraf gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı.

Behice Boran Kitabı

Behice Boran, insanlığın büyük hayali için çıktığı "Bir Uzun Yürüyüş"te, o "uzun ve kahırlı yol"da çektiği büyük sıkıntılara ses çıkarmadan, sızlanmadan, en kötü mahrumiyet koşullarında bile büyük birdirenç sergileyip mücadele etti; "sosyalizm" idealinin teorik çerçevesini kurma çabasından hiç geri durmadı. Sosyalizm ve Türkiye'nin çeşitli sorunları üzerine fikirlerini eserlerinde sağlam bir metodoloji kullanarak açıkladı.

Bir kadın olarak hep ilkleri gerçekleştirdi: ilk kadın sosyolog, ilk sosyalist kadın milletvekili, ilk kadınsiyasi parti başkanı... oldu.

Bu kitapta, Behice Boran'ın düşünce sistematiğini, siyasi mücadelesini, ülke ve dünyada gerçekleşen güncel olaylara ilişkin yorumlarını içeren ve politik yaşamının izleğini derli toplu olarak aktaran yazılarından oluşan bir derleme sunuluyor. Ayrıca Boran ve onun düşüncesi üzerine değişik perspektiflerden kaleme alınmış yazılara yer veriliyor.

Behice Boran'ı farklı yönleriyle -sosyalist, bilim insanı/akademisyen, barışsever, kadın, siyasetçi- ele alan bu metinler hem Boran'ın Türkiye siyasi eylem ve düşünce tarihindeki önemini vurguluyor hem de eleştirel analizlerle ufuk açıcı okumalara olanak sağlıyor.

Katkılar: İlhan Tekeli, Hasan Ünal Nalbantoğlu, Gökhan Atılgan, Fatmagül Berktay, Can Açıkgöz, Oya Baydar, Metin Çulhaoğlu, Semih Gümüş, Nabi Yağcı

*dipnot
ISBN:
www.dipnotkitap.com
ISBN-13: 978-605-2318-12-6
9 786052 318126

THG
0519618
LAS